

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

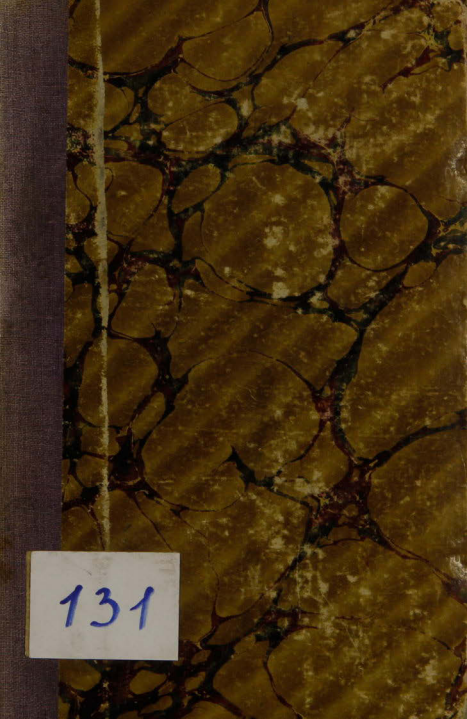
Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

The image shows the front cover of a book. The main part of the cover is decorated with a marbled paper pattern, specifically a 'stone' or 'shell' pattern, featuring large, irregular, rounded shapes in shades of olive green and yellow, separated by dark, branching veins. A vertical strip of a different material, possibly dark brown cloth or leather, runs along the left edge of the cover. At the bottom left corner, there is a small, rectangular white paper label with the number '131' written on it in blue ink.

131

123
№

ՄԱՅԵՆԱԴԱՐԱՆ

78.

БИБЛИОТЕКА

Никиты Осиповича

№ ЭМИНА. 123.

ՄԿՐՏԶԻ ԷՄԻՆ.

ՄԱՅԵՆԱԴԱՐԱՆ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՏԵԱՌՆ ՄԻԽԱՅԷԼԻ

ԱՍՈՐԻՈՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿԻ

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1000 N. EAST 58TH STREET

CHICAGO, ILL. 60637

ACQUISITIONS DEPARTMENT

4300 UNIVERSITY AVENUE

CHICAGO, ILL. 60637

ATTENTION

PLEASE RETURN TO THE LIBRARY

IF YOU HAVE A COPY

OF THE FOLLOWING

BOOKS OR SERIALS

PLEASE RETURN TO THE

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THANK YOU

FOR YOUR COOPERATION

1971

9(47.925)

N=78.

Մ-78

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՏԵԱՌՆ Մ Ի Խ Ա Յ Է Լ Ի

ԱՍՈՐԻՈՅ ՊԱՏՐԻԱՐԲԻ

ՀԱՆԵԱԼ Ի ՀՆԱԳՈՅՆ ԳՐԶԱԳՐԵ

Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ Ս. ԷԶՄԻԱՄՆԻ

Տ. Տ. Գ Է ՈՐ Գ Ա Յ

ՎԵՀԱՓԱՌ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ

ՀՐԱՄԱՆԱԻ

ՊԱՏՐԻԱՐԲԻ ՍՐԲՈՅ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ

Տ. Ե Ս Ա Յ Ե Ա Յ

ՍՐԲԱԶԱՆ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ԵՒ Ի ՊԱՏՐԻԱՐԲՈՒԹԵԱՆ Կ. ՊՕԼՍՈՅ

Տ. Մ Կ Ր Տ Ջ Ի

ՍՐԲԱԶԱՆ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ՅԵՐՈՒՍԱՂԵՄ

Ի ՅՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅ ՅԱԿՈՎԱԵԱՆՅ

1871

25.05.1931

131-62

1931-1932

1931-1932

1931-1932

1931-1932

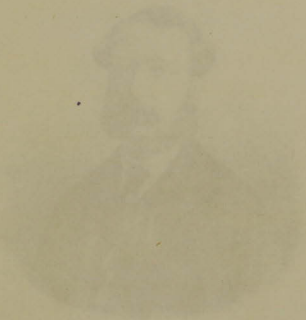

9 4833-50

1931-1932

1931-1932

1931

HERFORD, S. HERFORD, S. HERFORD, S.

Letz. & Druck von E. Kaufmann in Lahr.

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

ՄԵԾԱՀԱՄԲԱԻ ՏԱՆՆ

Ա. Բ. Գ. Ս. Բ. Ե. Ա. Ն

ՈՐ Ի ՀՆԴԻԿՍ

ՆՈՒՐԻ

ԴԵՐԱՄԵԾԱՐ ԵՒ ԱԶՆՈՒԱԿԱՆ

ՊԱՐՈՆ ՍԷՐ Յ. ԱՐԳԱՐԱՅ

ՀՆՈՐՀԱՊԱՐՏ ԵՒ ՅԱՐԳԱԿԱՆ

ԶԳԱՅՄԱՄԲԻ ՈԳԻՈՅ

ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԱԹՈՌՈՅՍ ՍՐԲՈՅ

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՊԱՏՐԻԱՐԻ

ԵՍԱՅԻ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Ha

St. Petersburg General Post Office

W. G. Post

St. Petersburg

St. Petersburg General Post Office:

St. Petersburg 1872

St. Petersburg.

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Յե՛տ տպագրութեան մեր զժամանա-
կագրութիւնն Մատթէոսի Լըրիցու Ուռհա-
յեցւոյ, պատշաճագոյն համարեցաք զՍի-
խայելի Լսորւոց պատրիարքի զպատմու-
թեան գիրս ածել ՚ի հրատարակ, որ իբրեւ
զառաջինն չեւ է տեսեալ տակաւին զլոյս, և
ոչ արտաքս քան զսեամս ազգային գրադարա-
նաց անցեալ, թէպէտ և օտարազգիք կան-
խեցին քան զմեզ տալ զնորին ընթերցումն
՚ի բարբառ Վաղղիացւոց եթէ ամբողջապէս
և եթէ ըստմասնեայ (1), որք հարկադրեցին
զմեզ զմասնաւոր գիտողութիւնս մեր ՚ի բաց
թողեալ փութալ ՚ի տպագրութիւն սորին՝
ամբք ինչ յառաջագոյն մտադիր եղելոյ
մեր ՚ի սոյն : Եւ որովհետեւ կրկին օրինակք
են առ մեզ զանազան և տարբեր թարգմա-

(1) Մասնական թարգմանութիւնս արար Ե. Տիւրբին,
հրատարակեալ ՂԱՍիական օրագրին, յամի 1849 :

նութեանց , մին սովորական (1) որ առ բազում գտանի , յորմէ փոխեալ է և Վաղղէ էրէնն . միւսն փոքր մի համառօտեալ , այլ գլխովին տարբեր թարգմանութիւն , զոր 'ի դէպ համարեցաք տպագրելչ իբրեւ միակ օրինակ որպէս համարիմք , որ և բազում ուրեք օգնէ 'ի լուսաբանել զմիւսն : Օտոցանէ հարկ է մեզ տալ լիովին տեղեկութիւն . այլ նախ 'ի դէպ համարիմք խօսել կարճառօտիւք զհեղինակէ գրոցս որչափ ինչ գտանեմք յառաջնոցն քան զմեզ խօսեցեալ հետախոյզ քննութեամբ :

Օնաւ Միխայէլ , որպէս կարծի , յԱնտիոք քաղաքի , յամի 1126 , 'ի յԱսորի ճնողաց Յակոբիկ կոչեցելոց . անուն հօր նորա Լղիւաս երէց 'ի Մեւտինոյ , 'ի Վանտիսեան տոհմէ : Կեանք նորա անտիական անձանօթ է ամենեւին . յերեսուն և վեց ամաց հասակի եկաց նա վանահայր մենաստանի սրբոյն Պարտամայ Շանայի , մերձ 'ի Մերտին , ուր է այժմ աթոռ կաթողիկոսութեան Ասորւոց : Օկնի վախճանի Յովհաննու ՔԱ Պատրիարքի , ընտրեցաւ սա ինքն Միխայէլ յաջորդ Աթոռոյն 'ի ժողովի եպիսկոպոսաց գումա

(1) Սովորական օրինակն ամօք ինչ յառաջագոյն տպագրեցաւ 'ի Ս. Աթոռս , այլ հրատարակութիւն նորա յետաթողաւ ցարդ , սպասելով զերկոսին օրինական միանգամայն հանել 'ի հրատարակ :

ընկողն ի վանս Փշնի, և է նա հարիւրերորդ
 ի շարս ամսուականացն. օծաւ ի 18 ամսեա-
 նն հոկտեմբերի, 1166 : Ի սկիզբն անդ Գա-
 հակալութեանն ըստ վաղեմի սովորութեան
 ազգին, որպէս գրէ նա ինքն (յեր. 472) ա-
 ռաքէ զգիր դաւանութեան իւրոյ առ Ս.
 Ներսէս Շնորհալի, և զամբողջն պատրիարքա-
 կան՝ որ էր յայնժամ ի յԱմիթ քաղաքի, փո-
 խադրէ ի վանս Սար Հանանայ (Ս. Անանի-
 այ) մերձ ի Սերտին քաղաք : Յետ այնորիկ
 ել Սիխայէլ յայցելութիւն վանացն, հաս-
 տատէր վանահարս, և քաղաքաց քաղաքաց
 կարգէր եպիսկոպոսունս : Եկն ել և յԱրու-
 սաղէմ յերկրպագութիւն սուրբ Տեղեաց, և
 դարձաւ անտի յԱնտիոք յամի 1168 : Ի միւ-
 սում տարւոջ առաքեցաւ առ նա Քրիստա-
 փոր հանդերձ թղթով ի կողմանէ Սանու-
 էլ կայսեր վասն խնդրոյ միաբանութեան (1) :
 Ի նոյն նպատակ արդէն իսկ սկիզբն լեալ էր
 թղթակցութեան ի մէջ Ս. Ներսէսի Շնոր-
 հալոյ և Վրացեր, ոյր վասն եկեալ էր ի Հը-
 ռոմկլա երկիցս անդամ թէորիանէ և Յով-
 հաննէս վարդապետ յունակրօն առ յիշեալ
 կաթողիկոսն. յորմէ հրաւէր հասեալ և առ
 Սիխայէլ Պատրիարք երթալ առ նոստ ի
 Ժողովն Հայոց, նա փոխանակ առաքէ յա-

(1) Մ/ք. Չամեան. Հտ. Գ. յեր. 107 :

աջնում նուազի զՅովհաննէս եպիսկոպոս
 Քեանոյ, և յերկրորդումն զԹէոդորոս Բար-
 վեհեբան կոչեցեալ, տալ պատասխանի բա-
 նից Թէորիանեայ: Սիխայել գովութեամբ
 յիշատակէ ՚ի պատմութեան իւրում (400)
 զՅովհաննէս եպիսկոպոս ասորի, մինչև յաղ-
 թահարել նորա բանիւք զմաստասէրն Յու-
 նաց: Եւ կասկածեալ զՆերսիսէ, զոր յանդէպս
 համարէր նա հակամէտ լինել ընդունելոյ
 զգաւանութիւնն յունական եկեղեցւոյն,
 հրաժարեալ ՚ի ժողովոյն դառնայ յետս:
 Յետ ընդունելոյ Կայսեր զթուղթ խոստովա-
 նութեան Հայոց, զնոյն խնդրէ և ՚ի Սիխայե-
 լէ, և նորա առաքեալ զգաւանութիւն հա-
 ւատոյն, կնքէ զբանսն յայտնելով եթէ ցան-
 կալի է նմա կալ ընդ Յոյնս ՚ի սէր միաբանու-
 թեան առանց հեռանալոյ յուղղափառու-
 թենէ հարց իւրոց և ՚ի հայրենաւանդ ծի-
 սից: Եւ յսպէս խնդիրն միաբանութեան մնայր
 առանց յաջողելոյ օրակէս ընդ Հայս՝ նոյնպէս
 և ընդ Մսորիս:

Սիխայել Պատրիարք այր հաստատամիտ և
 կապեալ սերտ ընդ հայրենի կրօնս իւր, սի-
 րող էր և պայծառութեան եկեղեցւոյն իւ-
 րոյ. քանզի մինչդեռ ընդ Շնորհալուոյն թըղ-
 թակցէր վասն վերայիշեալ խնդրոյն, ՚ի նմին
 ժամանակի ձեռն արկանէր ՚ի շինութիւն ե-
 կեղեցւոյ վանացն Մսրու-Քաղերսայ մերձ ՚ի

Կարկառ : Յերկրորդում ամի 1170 , գտանէր նա ՚ի վանս Սար Հանանայ , ՚ի ժամանակի յորում շարժն ահագին սասանեցուցանէր զքաղաքս Սուրիոյ (463) : Եւ ինքն Սիխայէլ ոչ դլայր դադարէր յայցելութեանց իւրոց և ՚ի շինութենէ եկեղեցեաց ընդ պաշտպանութեամբ խնամոյ քրիստոնեայ իշխանացն Փռանկայ , յորոց ձեռս էր յայնժամ իշխանութիւն քաղաքացն Ասորեաց :

Յաւուրց անտի գահակալութեան իւրոյ ունէր Սիխայէլ զիշխանութեան իւրոյ թեկնածուս և նախանձոտս յեպիսկոպոսաց անտի , որք ընդ աւամբ հայէին ՚ի նա , վասն որոյ և ՚ի պատեհ առեալ զբացակայութիւն նորա յաթոռոյն , ընտրեն ՚ի ժողովի եպիսկոպոսաց զնախայիշատակեալն Թէոդորոս Բար—Ալեհեբոն , որ կոչեցաւ Յովհաննէս . և այսպէս յերկուս ձեղքէր պատրիարքութիւնն՝ ունելով իւրաքանչիւր վիճակս առանձին : Իսկ Սիխայէլ գումարեալ զեպիսկոպոսունս իւր , ընկենու զՅովհաննէս յԱթոռոյն , և նա , ըստ գրելոյ Աստեմանեայ , յետ ոչ բազում ամաց հաստատի յիշխանութեան իւրում ՚ի ձեռն Ալեոնի Բ . ՚ի սահմանս Աիլիկիոյ , այլ ոչ տեւեալ առաւել քան զամս 13 , խափանի աթոռ նորա և դադարէ երկպառակութիւնն (1) : Այսպէս

(1) Միք . Չտնէան . հա . Գ . յեր . 155 :

1) իխայէլ բազմահոգ և բազմայած կենօք եւ յընտանի խռովութիւնս անցուցեալ զաւուրս իւր՝ վախճանի յամի 1199, ՚ի հասակի 73 ամաց, կացեալ յաթոռն ամս 33. և մարմին նորա ամփոփի յիւրաչէն եկեղեցւոյ վանացն սրբոյն Պարսամայ, յայրի միում զոր իւր էր փորեալ ՚ի կենդանութեանն:

Այ դուզնաքեայ ոք էր Աիխայէլ յազգի անդ իւրում և առաջի եկեղեցւոյն, այք զօրաւոր բանիւք եւ լի ազդեցութեամբ. յամբառնալ իւրում յաթոռն թէպէտ և ունէր անձին հակառակորդս, այլ նա ամենայնի յաղթէր. որպէս և զեղբօրորդի իւր բզէսու, որ գաղտ խորամանկէր ՚ի ծերութեան նորին զբարձրագոյն աթոռովն թեկն ածելով, նախատակոծ արարեալ ցրուէր զխորհուրդս նորա զամենայն: Ահամարումն և զվարկ ազգին իւրոյ ստացեալ ունէր ՚ի շնորհս հանճարոյ իւրոյ և գիաութեան, եւս առաւել աշխատութեամբք և մեծախընամ վաստակօքն զոր վաստակէր ՚ի շինութիւնս վանորէից և եկեղեցեաց. այլ առաւել քան զառաւել նշանաւոր էր ՚ի նմա նախանձ ազգային եկեղեցւոյն իւրոյ և հայրենաւանդ ծիսից, որով թերեւս փոքր ինչ քան զչափն անցեալ թուիցի յաչս քննասիրաց, եթէ շիլ ակամբ և միակողմանի դատիցեն զնորա հակակրութիւնն զոր ցուցա-

նէ յամենայն առ ի թա լիւդդէմ չորրորդ ժողովոյն և քաղկեդոնականաց, վասնորոյ և առ Ս. Ներսէս Շնորհալի գրեալ զգուշացուցանէ զնա ի ժամանակս խնդրոյ միաբանութեանն, յասելն (459). «Այդ կրօնքդ ի մերրքս մերձ է. բայց ես ոչ կամիմ զճճմարդ տու թիւն կրօնից հարցն ձերոց փոխել. զի յթէ մեծ և կամ փոքր և կամ դաւանութիւն փոխէք, երեւի թէ թերի էիք մինչեւ ցայ ժրմ և արդ լցայք, և դեռ կատարեալ եղերուք ակն առեալ մարդոյ »։ Քանզի սոյն պակասութիւն զոր տեսանեմք ի Սիսայէլ, որ ի մոլեռանդութիւն ածէ զմարդ, բազմապատիկ առաւել տեսանելի է ի Յոյնս և յեկեղեցականս նոցին, որք որպէս զՀայս՝ զնոյն օրինակ և զԱսորիս հերետիկոսս համարէին վասն ոչ ընդունելոյ չորրորդ ժողովոյն խոստովանութիւն, այն է երկուս բռնութիւնս ի Քրիստոս։ Այլա ուրեմն ոչ է ստգտանելի պատմագիրս եթէ ի զգուշութիւն եկեղեցւոյն իւրոյ և ասպագայ սերընդոյն բազում ինչ և կասկածելիս և դժուարահաւանելի դէպս և արտավէպս ի մէջ բերէ ի գիրս յայս, որք համարին ստուերածս արկանել զիմաստութեամբ նորին և զբաջախոհութեամբ։

Սիսայէլ ոչ միայն ընդհանուր պատմութեան, այլ և աստուածաբանական խնդրոց

ցուցանէ զինքն հմուտ գոլ, որպէս տեսանի
 ՚ի քահանայութեւն ճառին որ յաւարտ պատ-
 մութեանս, տեղեակ թուի նա և յունական,
 հռովմէական և Արաբացւոց լեզուաց, իսկ
 հայերէն բարբառոյ ոչ այնչափ, մանաւանդ
 եթէ և անգէտ իսկ աղգային պատմութեա-
 նըս վարկանի, որպէս երեւի ՚ի պատմել անդ
 զմահուանէ Նեբրովթայ, զորմէ ասէ մե-
 ռանել ընդ փլատակօք աշտարակին, և սուր
 ՚ի գիտնոցն Հայոց անշուշտ տեղեկացեալ
 ուղղէ զկարծիսն՝ յասելն (16). « Ստուգե-
 ՞ցաք յետ ժամանակի սպանանել նմա ՚ի Հայ-
 ՞կաց որդւոյ (Թորգոմայ) = Որչափ մեծ է հա-
 կակրութիւն նորա առ քաղկեդոնականս,
 նոյնչափ առաւել համակիր է և համախոհ
 ընդ եկեղեցւոյն Հայոց և ընդել ընդ աղգին,
 մինչեւ զթագաւորութիւն և զքահանայա-
 պետութիւն Հայոց պարծանս համարել Ա-
 սորւոյ, և նոքօք ունել աճումն եկեղեցւոյ
 իւրեանց ՚ի Քրիստոս և սիւն հաստատու-
 թեան (ճառ քհ. 31,) վասն որոյ և զճառն
 իսկ քահանայութեան համարի յօրինեալ ՚ի
 նպատ և ՚ի պարծանս հայկական եկեղեց-
 ւոյս զոր և աւարտէ ՚ի մեր քահանայապե-
 տութիւն, ՚ի մէջ բերելով զգաւազանագիր
 կաթողիկոսացն Հայոց մինչեւ ցաւուրս իւր
 Այսչափ ինչ զքաղաքավարութենէ կենաց
 և զանձին յատկութեանց խօսեցեալ հեղե-

նակիս , խօսեացուք և զնորին գրոցն պատմութեան :

Որպէս կանխեցաք ասացաք , կրկին են առ մեզ թարգմանութիւնք մի քան զմի զանազանեալք եթէ շարակարգութեամբ պատմելեացն իրաց և եթէ յապաւմամբն և յաւելմամբ ինչ ինչ պարագայից : Անք 'ի բազում պատճառաց և 'ի մասանց համարիմք զերկուսն եւս ուրոյն յեղեալ 'ի մեզ յասորի բնագրէն , թէպէտ և 'ի նմին թարգմանչէն և 'ի նմին յարմարողէ ըստ լեզուիս մերոյ . քանզի որչափ տարբեր իցեն թարգմանութիւնքն այնչափ մերձագոյնք են միմեանց 'ի յոլով տեղիս ոճով ասացուածոյն և բառից ընտրութեամբ և զուգադրութեամբ : Եւ որ անկասկած առնէ զմեզ 'ի կարծիս մեր զանազան լինել թարգմանութեանցս , այն է զի 'ի համառօտութեանս յայսմիկ գտանին պարագայք և մասնաւոր յիշատակութիւնք բոլորովին այլազգ քան զմիւսն : () Իննակ իմն , զծագմանէ Աբդմոնմեացն խօսելով , օրինակն մեր ասէ (431) երկուս որդիս ունեւ Աբդլայի , այն է Աբդմինի և Աղուբ , որք յանցեալ ընդդէմ պատուոյ հօր իւրեանց՝ փախչին 'ի կողմն Ափրիկոյ : Իսկ միւս թարգմանութիւնն ասէ . Ալեայ խալիփայիս Աղիպտոսի էին որդիք երեք , յետ մահուան հօրն երէցն իշխանացեալ խորհէր սպանա-

նել զերկուս եղբարս իւր, որոց իմացեալ զմիտս նորա, փախչին ՚ի Սպանիա, և անունն նոցա Մքղալուս և Սամուէնի:

Մք. քանզի չիք ՚ի միջի ասորական բնա-
գիրն՝ որ կորուսեալ համարի խոյառ, դըժ-
ուարին է յոյժ գիտել զհարազատ թարգ-
մանութիւնն. այլ այս իմն անտարակուսելի
է, զի երկոքին եւս են ազատ թարգմանու-
թիւնք, որպէս գրի ՚ի վերջաբան յաւել-
ուածի օրինակիս եթէ (41) «Օ, յոլովիւք զանց
որարաք զոր առ մեզ գիւտ էր, և ոչ գը-
որեցաք զի մի աւելորդս թուիցիմք աշխա-
րտել. և էր որ կրկնեցաք զայլոց գրոց ասա-
րցեալն կարճառօտիւք՝ վասն զտեղին ընդ
ո և զոճն պահելոյ»: Այլ որ ինչ առաւել
հետազօտութեան և քննայուելոյ են կարե-
ւորութիւնք առ ՚ի յայտ ածել զերկուց օ-
րինակացս զարժէս, թողեալ կորովամիտ հնա-
խուսից, մեք զմերոյ գրչագրէս տացուք տե-
ղեկութիւն, որ՝ առաւել քան զմիւսոյ թարգ-
մանութեան զյոլովագոյն օրինակն գրաւեալ
ունի զվարկ մեր: Սիակ օրինակ է մատեա-
նըս, միածալ, բամբակաթուղթ, բոլորագիր,
երկիջեան, գրեալ ՚ի թուին Հայոց 216, ձե-
ռամբ Վրիգոր վարդապետի միաբանի Մկանց
Մնասպատի, որ երեւելի էր ՚ի դարուն յայն-
միկ յաշխարհին Վիւլիկիոյ և հարուստ ձե-
ռագրօքն հռչակաւոր լեալ: Առաջին բնա-

1278p.

գիրն յորմէ ընդօրինակեալ է երկրորդս այս ,
 գրեալ է քսան և եւթն ամօք յառաջագոյն ,
 այն է 'ի թուին ՈՂԵ , որպէս ցուցանէ մակ-
 բայս այժմ (507) : Առաջնոյ ընդօրինակողին է
 շարացարութիւնն սկսեալ յամէ 1216 մինչև
 1229 , այն է թիւն Հայոց ՈՅԸ . յորում կրրկ-
 նէ որ ինչ զՕ՝ապելէ և զնորին ամուսնութե-
 նէ են բանք : Իսկ Արիսայել , որ վախճանեալ
 համարի յամի 1199 , որպէս եդաք և մեք ,
 հասուցեալ զսրաւմութիւն իւր մինչև ց1196
 կամ ցհայ թուականութիւնն ՈԽԵ (603) , ա-
 ւարաէ երիւք ամօք յառաջ քան զթագա-
 դրութիւն Ա՝ եւոնի Բ . և որ ինչ յետ աչ-
 նորիկ համառօտ բանք զՕ՝ապելէ , համարի
 և այն յայլմէ յաւելեալ յասորի բնագրին ,
 մինչեւ ցամս ՈՅԸ , յորում ժամանակի էին
 Օ՝ապելի ուստերք և դստերք 'ի Հեթմոյ :
 Այլա թէ ոչ հարկ չինի մեզ ընդունել , եթե
 կեանք Արիսայելի անցեալ իցեն զհարիւրա-
 մենիւք , որպէս և Վրիգոր 'ի կրկին յիշատա-
 կարանս իւր (525 . 44) նմա ընծայէ որ ինչ
 մինչեւ ցՈՅԸ սրատմին բանք :

Իսկ թէ ո՞րք թարգմանիչք եղեն կրկին
 երկասիրութեանցս , ոչ որ ցարդ ճշգրտա-
 գոյն ինչ լուսաբանեաց : Առաջին թարգմա-
 նութիւնն եղեւ որպէս համարի , ձեռամբ Ի-
 շօխ քահանայի և Վարդանայ՝ աշակերտի Վա-
 նականին՝ նմին սատարչի , որպէս և յօրինակս

ինչ նոյն Թարգմանութեանն յանուանէ յիշատակի այսպէս . « Լ՝յլ և մեք իսկ տառապեալ ոգի Վարդան վարդապետ » (1) : Լ՝րաբեալ է ըստ խնդրոյ Կոստանդին և Կաթողիկոսին յամի 1248 , ՚ի Թուին Հայոց ՈՂԵ , որ ստուգագոյն հաշուով պատասխանէ 1248 ամին Քրիստոսի (42) : Իշօխ էր աղգաւ Լ՝սուրի , որոյ անուն ՚ի մեզ Յեսուս լի և ոչ Իսահակ , որպէս ոմանք իմանան : Ի հնագոյն ճառքնարի միում գտանեմք զճառն Յակոբայ Սրճեցւոյ ՚ի սուրբն Թադէոս և յԼ՝քգար , « Թարգմանեալ ՚ի Թուին ՈՂԵ , յԼ՝սորւոյ , ՚ի » ձեռն Հմենի քահանայի ասորւոյ , հրամա՝ նաւ Վարդան վարդապետի » . առանց տառակուսանաց և աստ Հմենն է Յեսուս . քանզի ՚ի նմին ձեռագրի յիշատակի դարձեալ ՚ի սկիզբն գրոցն յորում խօսի ՚ի վերայ բնութեան աշխարհի և բնական աշխարհագրութեան , անուն հեղինակին Իշօխ քահանայ , որ է ասէ՛ ըստ հայումն Յեսուս : Սոյն սահաւանիմ ասել՝ եթէ իցէ եղբօրորդի Սիւխայելի պատրիարքի Յեսուս անուն , զոր վերագոյն յիշեցաք , այր գիտնական և հմուտ բժշկական արուեստի : Լ՝րդ յասացելոցս անտի դիւրին է մեզ մակաբերել՝ եթէ Թարգմանիչ երկոցունցս իսկ օրինակաց իցէ Իշօխ

(1) Տես յառաջին օրինակի տպագրին , յեր . 615 :

քահանայ : Իսկ Սարգան վարդապետ յարգարիչ և եթ լեզուին՝ պարզ և ընտանի խօսիւք ժամանակին իւրոյ յարմարեալ : Քանզի երկոքին իսկ բնագիրք ասեն թարգմանեալ հրամանաւ նորին Աթողիկոսի և ՚ի մի և ՚ի նոյն թուականի (41) . նախ զհամառօտն մեր զայս , և ապա զմիւսն , որ և տարածեալ կայ յազգիս :

Ի տպագրութեանս յայսմիկ կարեւոր դատեցաք դնել ՚ի ստորեւ իւրաքանչիւք իջի զբացայայտութիւն մթին իմացութեաց բառից և իմաստից որք թուին սարգեալ յաւէտ յասորի թարգմանչէն քան յընդօրինակչէս , քանզի միօրինակ մթութիւնք գտանին և ՚ի միւսում թարգմանութեան՝ մանաւանդ ՚ի յատուկ անուանս մարդոց և քաղաքաց , զոր ուղղեցաք յայլուստ կամ ՚ի մէջ վաղագծի եղեալ և կամ ՚ի ստորեւ : Այլ ուրեք եւս հարկ եղեւ մեզ լուսաբանել զպարագայս ինչ գիտաց , յոր հեղինակն կարի ուշտութեամբ խնայեալ էր , մինչեւ անյայտ մնալ պատմութեան՝ որոց չիցեն տեղեակք :

Արկրորդ գիրք երկասիրութեան Սիխալեի է ճառն յազագս Քահանայութեան , զոր ՚ի վախճան պատմութեան իւրոյ ՚ի միւս թարգմանութեան հայերէնին (532) խոստանայ գրել ասելով . “ Կարձեալ նովին յուսով ” երկրորդ անգամ ծովամուխ լիցուք

« Երանհատակաւ խորս քահանայական կարգաց
 » և զարդուց, եթէ ուստի սկսաւ և ուր լը
 » ցաւ և յո՛ կատարի : . . . » Ի սմին ճառի
 փայլէ առաւելապէս հմտութիւն հեղինա-
 կիս յաստուածաբանական գիտութեան և
 խորին հանճար նորին : Եւ սկիզբն եղեալ
 քահանայութեան զԱդամ, առեալ իջու-
 ցանէ մինչեւ ՚ի ճշմարիտ քահանայապետն
 Յիսուս, և անտի յԱռաքելս : Խօսի սւրոյն
 և զհնգից Աթոռոցն, ՚ի մէջ բերեալ և ըզ-
 կարգ աթոռակալացն . և կնքէ զճառն ՚ի
 կաթողիկոսութիւնն Հայոց, հիմն եղեալ
 նորա զՅիսուս կամ զՏարգողիմէոս և զԹա-
 դէոս առաքելսն, և զեկեղեցին Հայաստա-
 նեայց կոչէ « Պատկերեալ ՚ի Փրկչէն անդրա-
 նիկ հաւատով ՚ի ձեռն Աբգարու » (27), և
 զգաւազան հայրապետացն հասուցանէ մինչև
 ՚ի Ներսէս Շնորհալի : Ի սմին ճառի առաւել
 զգալի ցուցանին տարբերութիւն թարգմանու-
 թեանցն, և է քան զպատմութիւնն առաւել
 համառօտեալ, մինչեւ առաջիկայ տարգիրն
 հաղիւ թէ զերրորդ մասն միւս թարգմա-
 նութեան կազմէ : Այլ ոճ ասացուածոյ եր-
 կոցունցն համեմատ է բարձրութեան իմաս-
 տից ճառին, յորմէ յայտնագոյն երեւի լինել
 Վարդանայ քան այլոյ ումէք հետեւորդ
 մատենագրի, որ և լրացուցանէ զկարգ Վա-
 թողիկոսացն մինչեւ ցաւուրս իւր Վոստանէ

դին Բ. զոր ներբողական բանիւ գրուատէ ։

Լն Սիխայելի և այլ գրաւոր աշխատութիւնք և եկեղեցական մատենագրութիւնք որք չեն թարգմանեալ 'ի Հայումս ։ Աորա է գարձեալ և խոստովանութիւնն հաւատոյ որ գտանի 'ի միւսում թարգմանութեան (574) կից ճառին քահանայութեան ։

Իսկ որ ինչ յաղագս Ղրիգոր վարդապետի են գիտելիք , որ է գրիչ հայերէն բնագրիս , որ խոստանայ յեր . 528 , գրել զանցս 44ից ամաց , սկսեալ յամէ 1248 մինչեւ 1272 , այն է զյարձակումն Թաթարաց 'ի Հայս , որոյ գործ ընծայի յազգիս մերում Վաղաբիւայ ուրումն աբեղայի , խօսեցեալ է մեր արդէն 'ի յառաջաբանի նոյն պատմութեան Թաթարաց . սպեալ 'ի սուրբ Աթոռս յամի 1870 ։

ՏԵԱՌՆ ՄԻԽԱՅԷԼԻ

ԱՍՈՐԻՈՅ ՊԱՏՐԻԱՐԲԻ

Ժ Ա Մ Ա Ն Ա Կ Ա Փ Ր Ո Ի Թ Ի Ի Ն

յԱդամայ սկսեալ մինչեւ առ մեզ :

Ա

ԵՍ, եղբարք աստուածասէրք և ուսու-
մնասէրք, հայելով 'ի բաղմութիւն ժամանա-
կագրաց որում կարօտեալ էի, խնայեցի յիմ
և յոլովից լսելիս 'ի յաճախութենէ զրուցաց,
և համառօտեցի՝ քաղելով զդիտանիս և ըզ-
շահաւորն՝ յեկեղացականացն և յարուսթնոցն,
ընդօստուցանել զմահաբեր ծուլութիւնս
բաղմաց, և 'ի բաց հանել զանդիտութեանն
խաւար, ակն կալեալ վերին հաստուցմանն
աշխատութեանս մերոյ. թողլով զսա գանձ
Եկեղեցւոյ եւ վարժարան մանկանց նորոյ
Սիօնի, որ զկնի մեր գալոյ են :

Եւ պարտ է մեզ սկիզբն գրոցս դնել զըսկիզբնն մարդկութեանս զԱդամ, զի շինուաւ ծրն հաստատեացի հիմամբ, և է այսպէս օգուտ ասողացս և լսողացն : Բայց պարտ է նախ դնել զանուանս պատմագրացն՝ ուստի հանդերձեալ եմք ժողովել զնիւթ շինուաւ ծրս մերոյ :

Արիկանոս և Յեսու (1), և Հէքսիպոս (Հեգեսիպոս) և Յովսէպոս հրեայքն գրեցին մինչեւ 'ի գալուստն Քրիստոսի :

Ենանոս կրօնաւոր աղէքսանդրացի, գրեաց 'ի Ադամայ մինչեւ 'ի Կոստանդիանոս թագաւորն :

Եւսեբիոս Պամփիլեաց, յորոց գրոց ժողովեաց զիւրն և անուանեաց Եկեղեցական :

Օրսիմոս և Սոկրատ և Թէոդորետոս հերետիկոս, 'ի Կոստանդիանոսէ սկսեալ մինչ 'ի Թէոդոս (մոքքն) գրեցին :

Յովհաննէս Լնտիսքաց և Ճեպելու (2), և Թէոփիլէ գրակարդացն Կոստանդնուպօլսոյ, և Օսքարիա եպիսկոպոս Սելտենւոյ, գրեցին 'ի Թէոդոսէ մինչև 'ի Յուստիանոս Օերն :

Յովհաննէս ասիացին գրեաց Անաստասայ մինչ 'ի Սօրիկ :

(1) Յեսուայ՝ կամ ըստ բնագրին Յեսովայ պատմագրի գործք կորուսեալ համարին, նոյնպէս և Սիււա երէց Մեղեոփնայ և Դիոնէսիոս Աղէքսանդրիոյ, են իսպառ մեզ անձանթք :

(2) Ճեպել քաղաք է 'ի սահմանս Լիբանանու :

Կաւրա (Կօրիա կամ Կիւրոս), ՚ի Յուստիանոսէ մինչ ՚ի Հերակլ դրեաց, և վասն մտաներոյն Տաճկաց յերկիրն Մսուրաց, որ եղեւ ՚ի ժամանակս Հերակլեայ:

Եւ սուրբն Յակովբ ուռհայեցին հաւատօտ ընդ ամենն էանց:

Եւ Վիսնէսիոս պատրիարքն դրեաց ՚ի Սօրկէ մինչ ՚ի Թէոփիլէ Թագաւորն Յունաց, և մինչ ՚ի Ղազարոն (Հարուն) ամիրայն Տաճկաց:

Իգնատիոս եպիսկոպոս Սելաւենւոյ, և Սիււա երէց Սելաւենւոյ և Յովհաննէս ՚ի Քենոյ, և Վիսնէսիոս (Ղէքսանդրացի) Սալւպին որդին, արարին հարուստ պատմագրութիւն Ղազարոս մինչև յիւրեանց ժամանակն:

Արդ՝ ասացեալ ժամանակագիրքդ հայելով ՚ի յօժարութիւն ուսումնասէր լոռաց ժամանակին՝ փարթամագոյնս գրեցին, իսկ մէք ՚ի յերեկոյացեալ ժամանակս հայելով ՚ի ծուլութիւնս մեր, կարճագոյն և թեթեւակի անցցուք ընդ իւրաքանչիւրսն:

Այլ և պարտ է ուսումնասէր արանց ոչ տկարանալ վասն առելի և պահաս գնելոյն ղթիւ ժամանակաց, զի ճշմարիտ է բանն Տեառն, թէ Հայր եդ յիւրում իշխանութեան զգիտութիւն ժամուց և ժամանակաց: Օ, ի յոլով զանազանութիւն գտանի յաւթանասնիցն Թորգմանութիւնն, և զոր

ունին Մորիք, զայն որ Մեգար արքայ ետ
Թարգմանել, և ստուգեաց Յակոբ ուռհա-
յեցի հնարիւք լեալ իբրեւ զմի ՚ի Հրէիցն՝
զի մի Թագուսցեն զՃշմարտութիւն ՚ի նմանէ :

Արդ՝ ըստ Աւթանասնիցն՝ Ադամ լեալ
երկերիւր և երեսուն ամաց, ծնաւ զԱբթ.
և եկեաց այլ ևս չորեքհարիւր վաթսուն ամ
Աւ լինին ամենայն ժամանակք կենաց նորա
իննհարիւր երեսուն ամ, մինչեւ ՚ի հարիւր
երեսուն և եւթն ամն Անդադիէլի, և մեռաւ
վաթսուն ամաւ յառաջ քան զծնունդն Ա-
նովքայ. և է միջոցն սխալ և ոչ իմանան :
Իսկ ըստ Մորեցն՝ Ադամ լեալ հարիւր երե-
սուն ամաց, ծնաւ զԱբթ. և եկաց այլ եւս
ութ հարիւր ամ, որ ճշմարտապէս ինն հա-
րիւր երեսուն ամ է : Անանոս կրօնաւոր առ-
նու վկայութիւն յԱնովքայ գրոցն, թէ Ա-
դամ յետ ելանելոյն ՚ի դրախտէն, զկնի եւ-
թանասուն ամի գիտաց զԱւա, և ծնաւ ըդ
Ապեն, և յետ եւթն ամի ծնաւ զԱբէլ, և
զկնի յիսուն և երեք ամի ծնանելոյն զԱբէլ,
սպան զնա Ապեն, և սգոյին զԱբէլ Ադամ
և Աւա հարիւր ամ, և ապա ծնաւ զԱբթ
որդի մխթարութեան :

Աւ Անդիդիոս (Աթողիոս) սլաւորիացի
ասէ, թէ յետ երեսուն ամի ելիցն ՚ի դրախ-
տէն՝ ծնաւ զԱպեն և զԱլիմիա քոյր իւր,
և զկնի երեսուն ամի ծնաւ զԱբէլ և զԱե-

լուգա քոյր իւր . և զինի հարիւր երեսուն
ամի սպանաւ Աբէլ, և յերկերիւր և երեսուն
ամին Ադամայ ծնաւ Սէթ : Այլ սցսու գիւ
տասցես զաննամանութիւն սլատմագրացն :

ՅԱդամայ մինչեւ յԱրեգի վնցերորդ
ծնունդն ժողովին ամբ ինն հարիւր երեսուն :
Յայսբան ժամանակս սչ դոյր թագաւոր , զի
Ադամ ձեռագործ Աստուծոյ յերկիւղ և ՚ի
խրատ կարգաւորութեան բաւական էր նու
ցա . և յետ նորա մահուանն իշխէր Սէթ
հարիւր եւթանասուն և ութ ամ : Այլ ՚ի ժա
մանակս Սէթայ յիշեցին որդիք նորա զկեանս
գրախտին և հրաժարեցին յամուսնանալոյ ,
և ելին ՚ի լեառնն Ահերմնի , և կային ժուժ
կալութեամբ , և վասն սցնորիկ անուանեցան
Որդիք Աստուծոյ և հրեշտակք :

Սէթ՝ ըստ Այլթանասնիցն կեցեալ ամս
երկերիւր և հինգ , ծնաւ զԱնուխ , և ըստ
Ասորւոցն հարիւր յիսուն ամ . և լինին աւուրք
ժամանակաց նորա ինն հարիւր եւթանասուն
ամ ըստ Յունաց և Ասորւոց :

Անուխ՝ ըստ Ափրիկանսի և Անանոսի ծը
նաւ որդի ՚ի (հասակի) հարիւր իննսուն ամաց .
և ըստ Ասորւոցն՝ իննսուն ամաց : Սա յուսա
ցաւ կոչել զանուն Տեառն Աստուծոյ , և յոր
գորէր զմարդիկ ՚ի գործս բարեաց . և լինին
ամբ նորա ինն հարիւր և հինգ :

Կայենան հարիւր եւթանասուն ամաց

ճնաւ որդի ըստ Լլւթանասնիցն, և ըստ Լլսորւոց՝ եւթանասուն ամաց, և ամենայն ամբ նորա ութ հարիւր յիսուն ։

Սաղաղիէլ հարիւր վաթսուն և հինգ ամաց ճնաւ որդի ըստ Լլւթանասնիցն, և ըստ Լլսորւոցն վաթսուն և հինգ ամաց, և ամենայն ամբ նորա ութ հարիւր իննսուն և եւթն ամ ։

Լլրեդ՝ ըստ Լլւթանասնիցն և ըստ Լլսորւոցն հարիւր վաթսուն և երկու ամաց ճնաւ որդի, և ըստ Սամարացւոցն վաթսուն և երկու ամաց, և լինին ամենայն ժամանակք նորա ինն հարիւր վաթսուն և երկու ամ, մինչե ՚ի վեց հարիւր ամն Նոյի ։

Իքառասուն ամն Լլրեդի լցաւ հաղար ամ Լլւյայսմ ամի ձանձրացեալ որդիքն Սեթայ իջին ՚ի լեռնէն Լլհերմոնի, և անկան ՚ի ցանկութիւն կանանց, և էին թուով երկերիւր ։ Լլւ ՚ինոյն ժամանակս կացուցին թագաւոր որում անունն էր Սամարիտա (1), և վասն այսորիկ պատմէ Լլնանոս, թէ յիջանեւն ՚ի լեռնէն և ՚ի հրեշտակական վարուցն որդւոցն Սեթայ, բարկացան եղբարք իւրեանց, և ոչ ետուն նոցա կանայս ։ Լլւ նոքա գնացին առին ՚ի դատերացն Կայենի զորս ընտրեցինն, և ծնան ՚ի նոցանէ հակայք ամբարտաւանք, մնասակարք և սպանողք ։ Լլւ

(1) Ապուլֆարաճ Սաֆադս կոչէ զսա . իսկ Վարդանն և միւս թարգմանութիւնն Սամիրոս կամ Սամիրա ։

մինչ ՚ի յայս ժամանակս կայր երկիւղ Մա-
տուծոյ և խաղաղութիւն, և աստ բարձաւ,
և կարաւ զնոսա խռովութիւն և սպառե-
րազմ և սպանութիւն: Եւ լուան զայս որդի-
քն Սեթայ որ կային յերկրորդ կլիմն, որ
է բաժին, և եգին և նորա իւրեանց թա-
գաւոր ՚ի Քաղդէացւոյ երկիրն՝ զՆորոս (1):
Սա եգիտ զաստեղագգիութիւնն և զթիւս
կենդանակերպից և մելսրակաց և զշրջմունս
նոցա, և ՚ի սմանէ անուանեցաւ քաղդէ-
ութիւն: Եւ սա թագաւորեաց ամս իննսուն
և ութ: Եւ զկնի նորին որդի իւր Ելիարոս
թագաւորեաց ամս քսան և ինն և աւուրս
երկերիւր յիսուն և հինգ: Եւ զհետ նորա
թագաւորեաց Մլիսն քաղդէացի ՚ի Փու-
գիւիլն քաղաքէ, ամս հարիւր քսան և ութ
և աւուրս ութսուն:

Չորրորդ թագաւոր՝ Մմանոն քաղդէա-
ցի թագաւորեաց ամս հարիւր ութևոսան,
և աւուրս հարիւր երեսուն:

Հինգերորդ՝ Մմակարոս քաղդէացի թա-
գաւորեաց ամս հարիւր եւթանասուն և
եւթն, և աւուրս հարիւր իննսուն և եւթն:

Վեցերորդ՝ Վինոս հովիւ քաղդէացի թա-
գաւորեաց ամս իննսուն և ութ, և աւուրս
երկերիւր երեսուն:

(1) Եւսերի սյապէս ուղղագրէ զանուանս թագաւորացոյ.
Աշխէոս : Աշադարոս : Աշմէզն : Ամիւնաշ : Ամիւնադարոս : Դասա-

Եւթներորդ՝ Եւտուրինքոս քաղղէացի
Թագաւորեաց ամս հարիւր եւթանասուն եւ
հինգ, եւ աւուրս հարիւր իննսուն եւ հինգ :

Ութերորդ՝ Սամիլոս քաղղէացի յԱնարքոն քաղաքէ, Թագաւորեաց ամս հարիւր
իննսուն եւ հինգ, եւ աւուրս երկերիւր երե-
սուն :

Իններորդ՝ Օտիարտոս ՚ի յԱնարքոն քա-
ղաքէ, Թագաւորեաց ամս եւթանասուն եւ
ութ, եւ աւուրս երեք հարիւր երեսուն :

Տասներորդ՝ Քսիսոթրոս որդի նորա Թա-
գաւորեաց ամս հարիւր եւթանասուն եւ
եւթն, եւ աւուրս հարիւր իննսուն եւ հինգ :
յողմին ամբ հազար հարիւր ութսուն եւ ե-
րեք, եւ աւուրք երկերիւր եւ հինգ : Եւ յա-
ւուրս սորա եղեւ ջրհեղեղն ըստ քաղղէա-
ցի գրոց :

Եւ զժամանակ Թագաւորացս հազար հա-
րիւր ութսուն եւ երեք⁽¹⁾, եւ զառանց Թագա-
ւորութեան ժամանակն հազար յիսուն եւ
երկու, եւ առնի ընդ ամենայնն մինչ ՚ի ջր-
հեղեղն՝ երկու հազար երկերիւր քառասուն
եւ երկու ամբ ըստ Մատուածաշունչ գրոց :

Իսկ Ենովք եղեալ հարիւր վաթսուն եւ

նոս, Եդոնիքոս, Ամիսիւնոս, Ոդիարալէս, Քսիսոթրոս :

(1) Միւս Թարգմանութիւնն ունի 1180 ամ, իսկ զա-
նիշխանութեան ժամանակն զնէ 1062, որով գումարին նը-
շանակեալ ամբն 2242 :

հինգ ամաց՝ ծնաւ որդի ըստ Եւթանասնիցն (դ)՝ աթուսաղա), և ըստ Եսորւոցն վաթսուոն և հինգ ամաց : Սա եգիտ գիր, որով Քաղղէացիք վարին : Եւ հաճոյ եղեալ Եստուծոյ զերկերիւր ամ, փոխեցաւ որպէս գիտէ փոխողն Եստուած՝ ուր կայ : Սմանք ասեն թէ՛ ի դրախտն ուստի ել Եդամ :

Սաթուսաղա լեալ ամաց հարիւր ութսուոն և եւթն՝ ծնաւ որդի ըստ Եւթանասնիցն և Եսորւոցն : Եւսեբի և Ենանոս հարիւր վաթսուոն և հինգ ամաց ասեն, իսկ Սամարացիքն վաթսուոն և երկու : Եւ իննն ամենայն ժամանակք նորա ինն հարիւր վաթսուոն և երկու, մինչեւ յիննսուոն և ութ ամն Սեմայ :

Սամէք լեալ ամաց հարիւր ութսուոն և ութից, ծնաւ որդի ըստ Եւթանասնիցն, և ըստ Եսորւոցն հարիւր ութսուոն և երկու ամաց, և ըստ Սամարացւոցն յիսուոն և երեք ամաց : Եւ իննն ամենայն ժամանակք նորա եւթն հարիւր եւթանասուոն և երեք ամ, մինչեւ ի վաթսուոն և ինն ամն Սեմայ, և սա մեռաւ նախ քան զհայրն քսան և ինն ամաւ :

Ի հազար վեց հարիւր վաթսուոն և վեց աւ մի ելիցն Եդամայ ծնաւ Նոյ, այր արդար ի ծնողացն իւրոց, և պահեաց հինգ հարիւր ամ, և ըստ Եսորւոցն հինգ հարիւր երկու ամ, և յերեք հարիւր յիսուոն և ութ երորդ ամին սորա կատարեցան երկու դարք :

Լսէ Լնանոս, թէ ՚ի յաճախել մեղաց մարդկանն, թողեալք եղեն ՚ի ձեռաց Լստուծոյ, և յորդեցին ՚ի նոսա պատերազմունք և կռիւք, և լցաւ երկիր սակերօք ըսպանելոցն, և կուտեալ լինէին իբրեւ զբլուրս, և բարկացեալ Տեառն Լստուծոյ՝ ած ջրհեղեղ ՚ի վերայ նոցա, և կորոյս զնոսա յերկրորդ ամեանն Իար իէ : Եւ տեւեաց ջուրն ամ մի, մինչեւ ՚ի նոյն ամիսն և ՚ի նոյն քանիս ամսոյն, և ելին հրամանաւ Լստուծոյ՝ Նոյ և որդիք իւր կանամբք իւրեանց ՚ի տապանէն, և մատոյց Նոյ պատարագ Լստուծոյ ՚ի սուրբ անասնոցն, և հոտոտեցաւ Տէր ՚ի հոտ անուշից : Եւ էր Նոյ դարագլուխ երրորդ : Զովսեպոս ասէ, թէ տապանն մնաց Եւփիմէ լեառն ՚ի Պիսիդացւոց երկիրն. բայց ճմարտապէս կայ ՚ի Հայք մեծ, ՚ի լեառնս Լրարագայ, որ է Սասիս ըստ բնագրոցն :

Եւ էին որդիք Նոյի Սէմ, Զաբեթ, Քամ. յիննսուն և ութ ամին Սեմոյ եղեւ ջուրն, և հարիւր ամաց ծնաւ որդի : Եւ բաժանեաց Նոյ որդւոց իւրոց զերկիր. և ետ Սեմոյ զՊարսից աշխարհն, և զՊեկտուրա մինչեւ ՚ի Հնդիկս, Դիինոյ-Կորուրա, որ է Նեղոս : Եւ Քամայ ետ Դիինոյ-Կորուրայէ մինչեւ ՚ի Վադիրոն : Զաբեթի ետ ՚ի Սադիէ մինչեւ ՚ի Վաթիրոն հիւսիսոյ :

Ըզն Զաբեթի ունին յակնէն Տիգրիս

դետոյ, որ բաժանէ ընդ Սադէ (1) և ընդ Պարսս : Եւ ազգն Սեմայ բնակեցին յարեւելից և յարեւմտից Եփրատայ և Գիլլաթու : Եւ ազգն Քամայ ունին զՎեհն գետ, որ բաժանէ զսահմանս նոցա : Եւ որդիք Յաբեթի են Հայք և Սակեդոնացիք և Սադացիք և Յոյնք և Լատինացիք և Վրացիք և Լճանք : Եւ որդիք Քամայ են Հընդկացիք, Եգիպտացիք, Հեթացիք, Յեբուսացիք, Հաբաշիք՝ որ են Քուշացիք, Գերգեսացիք, Լճուրացիք : Եւ որդիք Սեմայ՝ Լճուրացիք, Քաղդէացիք՝ որք են Լսորիք, Եբրայեցիք, Ֆրանգք, Պարսիկք : Եւ Սեմայիք ունին յարեւելից մինչեւ յարեւմուտք ընդ մէջս երկրի : Եւ որդիք Յաբեթի ունին զհիւսիս յարեւելից մինչեւ յարեւմուտս : Եւ որդիքն Քամայ զհարաւ ունին :

Եւ զի ետես Նոյ նախ քան զընէզեղն մեծ՝ զպատերազմունս եւ զսպանութիւս կորուսելոցն, վասն այն պատճառի բաժանեաց նոցա զերկիր, և եդ նզովս զի մի զրկեսցեն զմիմեանս վիճակօք :

Օյի յետ ընէզեղելն ասեն՝ թէ որդի եղեւ Նոյի Սանաթինոս (2) անուէն, որ յայնկոյս ծովուն աս զսահմանս իւր : Եւ խնդրեաց ի հօրէն յոսկերացն Լճամայ, և ետ նմա

(1) Յօրինակիս Մադդէ :

(2) Միւս թարգմանութիւնն Մանթոն :

զլսուունն ճնգացն 'ի յիշատակ : Եւ սա աշեցոյց զաստեղագիտութիւնն :

Սէմ լեալ հարիւր երեսուն ամաց ճնաւ զԱրիաքսադ ըստ Եւթաննանիցն , և ըստ Ասորւոց հարիւր ութ ամաց : Արիաքսադ հարիւր երեսուն և հինգ ամաց ճնաւ զԿայնան : Օչոս Կայնան և զԺամանակս իւր Եւսեբի ոչ յիշէ : Այս Կայնան բաղմացոյց ըզՔաղդէացւոցն զմուրրութիւնն և զկախարդութիւնն ըստ աստեղացդ ըղծութեան : Եւ որդիք նորա իբրեւ Աստուծոյ երկրպագեցին նմա , և կանգնեցին նմա պատկեր 'ի կենդանութեանն իւրում , և այս է սկիզբն կռոց երկրպագութեան : Սա շինեաց քաղաք և անուանեաց Խսռան 'ի վերայ անուան որդւոյ իւրոյ : Եւ Ղուկաս յիշէ զսա յԱլեքսարանին , և Սոլսէս ոչ յիշէ վասն պատճառիդ :

Արիաքսադ լեալ ամաց չորեքհարիւր վաթսուն և հնգից , և ըստ Ասորւոցն չորեքհարիւր երեսուն և ութ ամաց՝ (մեռաւ) : Կայնան լեալ ամաց հարիւր երեսուն և ըննից՝ ճնաւ զՍաղա : Սաղա հարիւր երեսուն ամի ճնաւ զԵբեր , և եկաց չորեքհարիւր վաթսուն ամ , և ըստ Ասորւոց երեսուն ամաց ճնաւ , և եկաց չորեքհարիւր երեսուն և երեք ամ և մեռաւ :

Եբեր հարիւր երեսուն և երեք ամի ծը-

նաւ զՓաղէկ, և ապա զԵկտան ըստ Լնա-
նոսի ժամանակագրի, իսկ ըստ Լսորւոցն ե-
րեսուն և չորս ամաց. և եկաց երեք հարիւր
քառասուն և երեք ամ. և են որ ասեն, թէ
սովաւ կոչեցան Լբրայեցիք, զի ՚ի հարիւր
քսան ամի Փաղէկայ բաժանեցաւ երկիր յա-
ճախել սղգին:

Ի սկիզբն աւուրցն Ռաւաբայ սկսան շի-
նել զաշտարակն յերկիրն Սենաար: Եւ Նեբ-
բովթ հսկայ որսայր շինողացն որս, և կերա-
կրէր զնոսա: Եւ շինեցին զամս քառասուն՝
երկուցեալք ՚ի նզովիցն Նոյի, զի անցին
զերդմամբ և զնզովիւք նորա, և զըկեցին
զիրեսարս և ակն ունէին ջրոյ, և զայս հնարք
իմացան, զի ապրեսցին սովաւ: Եւ իջեալ
Տէրն բաժանեաց զլեզուս նոցա, զմի լեզուն
յեւթանասուն և երկու լեզուս: Եւ Լբեր
այր ծեր և աստուածապաշտ՝ ոչ միաբանեաց
ընդ նոսա, և ասեն՝ թէ բուն լեզուն Լդա-
մայ առ նմա մնաց: Եւ նա անուանեաց զեր-
կիրն զայն Ռաբելոն, որ թարգմանի աւերո-
նա ըստ Քաղդէացւոց լեզուին՝ որ է Լսորւոցն:
Եւ սուրբն Յակովբ և սուրբն Լփրեմ և
սուրբն Վասիլ և սուրբն Ղրիգոր նիւսա-
ցին վկայեն այսմ, թէ առ Լբեր մնաց լե-
զուն Լդամայ: Եւ սուրբն Յակովբ ուռ-
հայեցին և Յովհաննէս իթրացին և այլք
ասեն թէ, այն է լեզուն Լդամայ որ մնաց առ

Եբեր, զոր այժմ Հրէայք ունին, և ոչ Քաղդէացիքն զոր Ասորիք ունին⁽¹⁾։ Քայց զարմանամ թէ սրպէս ծածկեցաւ այս ի նոցանէ, որ ըսկիզբն ազգին Իսրայելի Յակոբ է, և յորժամ անցին ընդ ծովն, ապա անուանեցան Եբրայեցիք. և ոչ վասն Եբերայ, զի Եբրայեցին անցին թարգմանի, և ի յանցանել ծովուն առին նոր լեզու որպէս զայլ պարգեւան, ըստ Սաղմոսին որ ասէ. «Յելանելն յերկրէն

(1) Մի՞թիւն են բանքս, թուի և թէ ասիցէ՝ առ Քաղդէացիքն։ Սոյն այս հաստուած բանիցս գտանի ի գիւտ Ազոտֆարաճայ, առեալ ի բնագրէն պատմութեան Միխայիլի. «Վարդաշեաք մեր Վասիլ և Եփրեմ ասեն, եթէ յԱզամայ մինչեւ Եբեր միմիայն լեզու էր մարդկան, ասորականն, զոր ընդ Ազամայ խօսեցաւ Աստուած։ Եւ լեզուս այս բաժանեցաւ յերբեակ բարբառս, յորս ընտրեւագոյնն է արամանեանն զոր Եդեսացիք, խառանացիք և բնակիչք ներքին Ասորոց ի կիր առնուն։ Երկրորդն է Պաղեստինեանն զոր Դամասկացիք, բնակիչք Լիբանանու և մնացեալ մասն բնակաց ներքին Ասորոց խօսին։ Երրորդ բարբառն որ է խառագոյնն, է Քաղդէացւոյն նաբադեանց, որ ի գործ ածի ի լերինս Ասորեոտանի և յաւանս Իրաքայ։ Յովհաննէս եդեսացի հաստատէ, եթէ ազգ մարդկան ոչ զազարեաց երբէք ի խօսելոյ զլեզու եբրայական յետ խառնակութեան լեզուացն ի Բաբելոն։ («Պատմ. Հայաստանի» Եր. 11)։ Եւ ի Տալէֆիւն ասորական (Եր. 9), ասէ. «Սուրբն Բարսեղ և սուրբն Եփրեմ ասեն, եթէ նախ քան զբաժանումն լեզուացն՝ առաջի լեզուն էր ասորականն, որպէս երեւի ի բառէս Բաբելոցւոյ՝ խառնակո՞ւմն։ Իսկ սուրբն Յակովբ և սուրբն Յովհաննէս մեղացի ասեն՝ Հրէիցն լինել այն լեզու որ մնաց սա Եբեր, որ էր այր արդար և ոչ միաբանեաց ընդ նոսա ի շինութեան աշտարակին Բաբելոնի։»

Լգիստացւոյ , լեզու զոր ոչ գիտէր՝ լուաւ :
 Լը առաջին լեզու քաղդէացին է , ուստի Խը
 րայեւացիք են , և ունէին զհինն՝ մինչեւ ըզ-
 նորն առին , ապա առաջինն բարձաւ ՚ի նու-
 յանէ , և այլ ոչ կալան զայն :

Փաղէկ լեալ ամաց հարիւր երեսնից ծը-
 նաւ զՍադաւ , և ըստ Մորուոյն երեսուն
 ամաց , և եկաց երեքհարիւր քառասուն և
 երեք ամ , իսկ ըստ Մորուոյն երկերիւր ե-
 րեսուն և ինն ամ :

Ի ջրոյն մինչ ՚ի բաժանուլն լեզուացն ըստ
 Լը թանասնիցն վեց հարիւր վաթսուն ամէ ,
 նոյնպէս և ըստ Մորուոյն :

Սադաւ լեալ ամաց հարիւր երեսուն և
 երկուց՝ ճնաւ զՍերուք , և ըստ Մորուոյն՝
 յիսուն և երկուց ամաց , և եկաց երեքհա-
 րիւր երեսուն և ինն ամ , իսկ ըստ ասորի
 գրոց՝ երկերիւր երեսուն և ինն ամ : Ի ժա-
 մանակս յայս Նեբրովթ շինեաց երկա քա-
 ղաքս , զԱրեգ , զՍուհա և զՍճրին : Լը
 զկնի ցրուելոյ յաշտարակէն , որդիքն Վա-
 մայ եկին յերկիրն Փղտացւոյ և ի իբաւ
 նանու , և հայեցեալ ՚ի սարարոտութիւն
 երկրին և ՚ի վայելութիւն , հաճեցան և
 բնակեցան անդ , և ոչ գնացին ՚ի վիճակն
 իւրեանց որ կայր յարեւմտից Լգիստոսի ,
 և ժառանգեցին զկրնակի նշովքն Նոյի ,
 զծիծաղելոյն և զսահմանափոխութեանն զոր

ի բաժանել վիճակին նոցա եղ :

Ի յեւթանասուն և չորրորդ ամին Ռազաւայ լցաւ երեք դարն, որ է երեք հազար ամ, և ի յեւթանասուն ամին նորա շինեցաւ աշտարակն, և զինի քառասուն ամի շինուածոյն ցրուեցան ընդ երկիրն ամենայն, և լցաւ երկիր պատերազմօք, և որ յաղթէր, պատկեր յաղթութեան կանգնէին նմա և երկրպագէին : Ի հարիւր և տասըն ամին Ռազաւայ անկաւ աշտարակն : Օկնի ջրոյն առաջին թագաւորեաց ի Ռաբելոն Ներրովթ, և ի քառասուն ամին Ռազաւայ թագաւորեաց Ներրովթ, և ի սաստիկ շնչմանէ աստուածառաք հոգւոյն շրջեցաւ աշտարակն, և մեռաւ Ներրովթ սպանմամբ աշտարակին զարկուցմանէ ⁽¹⁾, և են ժամանակք թագաւորութեան նորա վաթսուն և ինն ամ : Որպէս Սենանդրոս պատմէ մոգն, և յերկրորդ գիրքն Յովսափայ ⁽²⁾ պատմի, թէ թագ նորա հիւսածոյ էր և ոչ կռանակոփ :

Ի մեռանելն Փաղեկայ տեսին որդիքն Լիտանայ եղբօր Փաղեկայ, թէ նոցա ոչ

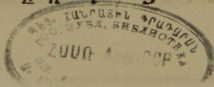
(1) Միւս թարգմանութիւնն զայս օրինակ պատմէ. «Ոմանք ասեն զՆերրովթ ի յաշտարակին անկմանէն մեռանիլ բայց մեք ստուգեցաք յետ ժամանակի սպանանիլ նմա ի Հայկայ որդւոյ Թորգոմայ : . . . »

(2) Վկայութիւն Յովսափայ երկրորդ Գրոցն ոչ յիշէ ի միւս թարգմանութեան, և Յովսափն կարծի Յովսեպոս լինել

տուաւ ժառանգութիւն, զայրացան և ե-
դին իւրեանց երիս գլխաւորս, զՍաբա,
զԱւիիր և զԼիլա. և հնարիմացութեամբ
կազմեցին զէնս, թուր, աղեղն, զրահս, սա-
ղաւարտս, վահան, և սկսան այսու յաղթել
ամենեցուն. և փախչէին առաջի նոցա: Եւ
վասն զերծման և ասրելոյ 'ի նոցանէ, սկը-
սան շինել բերդս և ամրոցս. և այս եղև
պատճառ և սկիզբն զինագործութեան: Եւ
'ի յաղթահարիլն բազմաց՝ աղաչէին զորդի-
սն Եկտանայ, առնուլ իւրեանց ժառան-
գութիւն զոր և կամիցին, և խաղաղանալ 'ի
պատերազմելոյ ընդ նոսա: Եւ էառ Սաբայն
զինկաբեր երկիրն, զոր Սաբա կոչեաց յիւր
անուն: Եւ Աւիիր զաշխարհն ոսկեհանաց,
որ է Հնդիկք: Եւ իլա՝ զպատուական ականց
երկիրն, որ Եւիլատ կոչեցաւ յանուն նորա:

Սերուք լեալ ամաց հարիւր երեսնից՝ ծը-
նաւ զԱպրովը ըստ Եւթանասնիցն, և ըստ
Եբրայեցւոցն և Մսորւոցն հարիւր ամ պա-
կաս գայ 'ի ջրոյն մինչեւ ցայս վայր: Եւ ե-
կաց Սերուք երեք հարիւր երեսուն ամ. և
յաւուրս նորա իմացեալ եղև դահեկանի և
դրամի շինուած անուամբ դրոյ թագաւորա-
ցն: Եւ Սերուք շինեաց զՍրուճ յանուն իւր:

Յայտմ ժամանակի երեւեցան Մազուն-
քն յազգէն թորգոմայ այսպիսի պատճա-
ռաւ: Եղև զի կին մի մնաց ժառանգ թա-

գաւորութեանն թորգումայ, և ոչ կամեցաւ այր առնուլ, և էր յաղթող, և ելանէր աւերէր զբազում աշխարհս: Այլ եղեւ նենգութիւն ինչ ՚ի զօրաց նորա, և զայրացեալ կոտորեաց զարուական զօրս իւր, և արար զօր կանացի, և միանգամ յամին առ սակաւ սակաւ երթային խառնէին ընդ արս յայլ աշխարհ, և զճնեալ էգսն ապրեցուցանէին և զարուսն սպանանէին: Այլ զայն անսեալ ժողովեցան յամենայն աշխարհէ մետասան թագաւորութիւնք, և աւերեցին զամրոց թագաւորութեան նոցա զԱլիսուն քաղաք ՚ի կողմն հիւսիսի, և ապա բարձաւ անկարգութիւնն, և արքն առին զիշխանութիւնն որք ծնեալին ՚ի կանանց անտի, օրինօք ամենայն երկրի, և ապրէին արուքն և լցաւ աշխարհն:

Օ կնի քառասուն ամի մահուանն Աբրովթայ և խափանելոյ թագաւորութեանն յորդուոցն Քամայ ՚ի Քաբելոն, թագաւորեաց Աամբիւրոս քաղդէացի ՚ի ժամանակս Սերուքայ, ՚ի յիսուն և վեց ամին: Աս շինեաց զՇօշ քաղաք⁽¹⁾, որ ասեն զԱսպահան. և յայտմ ժամանակի տարածեցաւ զինագործութիւնն, և սկսան գերել զմարդիկ և վաճառել: Ի յեւթանասուն ամին Սերուքայ Աամբիւրոս արքայ քաղդէացի, սկստերաղ-

(1) Վարդան Ներովթայ ասէ շինեալ զՇօշ Պարս. եր. 24. Տէր. Սոսիոսայ:

մեալ ընդ Կալատու աղգին⁽¹⁾, յաղթահարեաց
 զնոսա և ելին 'ի լերինս : Սերուք ուսոյց
 'Լաքովնայ զաղանդն 'Քաղդէացւոց կախար-
 դել և հմայել 'ի նշանս աստեղաց : Կամ-
 բիւրոս թագաւորեալ ամս ութսուն եւ
 հինգ . զկնի նորա երրորդ թագաւորեաց
 'ի 'Նաբելոն Սամիրոս 'ի հարիւր և վեց ա-
 մին Սերուքայ, ամս եւթանասուն և երկու :
 Սա պատերազմեցաւ ընդ Յոնս և ընդ Փը-
 ռանդս և ընդ 'Քանանացիս, և 'ի ներքոյ
 հարկի կացոյց զնոսա . և շինեաց բազմու-
 թիւն քաղաքաց յաշխարհին 'Քաղդէացւոց
 և Պարթեւաց . և սա սկսաւ չափ և կան-
 դուն և կշիւ (սահմանել) : Եւ սա ետ դնել
 խայտուածս և պատկերս 'ի կտաւս, և գտաւ
 զարուեստ ասորիշում գործելոյ⁽²⁾, և զամենայն
 գոյնս ներկուածոյ սա սահմանեաց : Եւ զայս
 ասաց Սամարոս⁽³⁾ մագ յիւր պատմութեանն
 վասն նմա, եթէ երեք աչք ունէր և եղջիւր .
 և սա եր հսկայ քաջ, որ և եհան 'ի 'Քաղդէ-
 աւոցն զ'Լեբրովթեանսն, և ջնջեաց զաղ-
 գըն նորա անտի : 'Լաքովն լեալ ամաց եւ-

(1) Ի միւս թարգմանութեան՝ Սամիրոսի ասէ տուեալ,
 պատերազմ ընդ աղգին Կալատու (Գաղաադու) :

(2) Միւս թարգմանութիւնն խալդէոթուրիւն դնէ, որ
 զնոյն նշանակէ . որպէս ունի և վարդան . իսկ 'ի տպեալն
 առաջին անգիտաբար փոխեալ է 'ի իրաւագործութիւն :

(3) Յօրինակիս Սամարոս :

Ի յեւթն ասին (Թարայի Լագասորեաց ՚ի Դաբելն
 Լըփեազաս (Լըփախաս) ամս ութնասն : Եւ յեւս ու
 ռա խափանեցաւ Լագասորոթիւն Վաղդեացոց ամս
 եւթն յինչեւ ՚ի Վ իլու Լագասորն ամբողջի . շե
 պապերազնէին ընդ յիմանս Վաղդեացիս և Լնորա
 յիս և Սադացիս յաղագս Լագասորոթիւնն , յինչեւ
 շորացաւ Վ իլու ամբողջի , և եւ ՚ի հնազանդոս
 թեւեւ Դաբելացոց , և քիբեաց Լագասորեւ ձ նոցա ,
 և ի շեաց ամենայն Լնիոյ ամս ձախոսն և երկոս : Եւ
 Լնորիս խաղաքս և ատեններ Սասալա , զոր Լնորիս
 իոյնն՝ յԼնորեւ շեւեալ զառաջինն : Վասարոս ոմն Լա
 գասորեաց ՚ի Դաբելն , և Սահերոն եղբայր (Թարայի
 ապան զնա , և ասեն թե՝ ձանն ոսկեղէն պապիւրին զոր
 եառ ՚ի Նաչովը , որ եր քրմապետ Լյանան իոցն :
 Եւ յինչեւ Վամասիոս ՚ի Սարիբոսե (1) հիւրացոյն՝
 նախ քան զծնանելն Լբրահամոս հինգ ամսաւ . և Յովեպոս
 ասե թե , յՈվեկէ յորդոց Լբամայ շեւեցաւ Վամասիոս :
 Լնորոնիկոս պապագիր ասե (2) , թե ՚ի ջրոյն յինչեւ
 յԼբրահամ՝ եւն ամս հազար ութսուն և յի , և յԼն
 րամայ՝ երեքհազար երեսուն և հինգ , և ՚ի Բաթանիս ,
 նէն երկրի յինչեւ յԼբրահամ՝ չորեքհարիւր քան և յի
 ամ : Եւ ասաւ հաւասարեցան Յոնայ և Լնորոց թիւն :
 Ի ծնանելն Լբրահամոս Թոսա Նաչովը : Լբ-

(1) Վարդան ասե շինեալ յԱրամայ հիւթացոյ : Եր. 24 :

(2) Անդրոնիկոս պատմագիր , զորոյ զվկայութիւնն ՚ի
 յէջ քերէ Միխայէլ , համարի յոմանց՝ թե իցէ Անդրոնիկոսն
 Ադիպիոն կոչեցեալ , յիշատակեալն և ՚ի Հերոնիմոսե ՚ի Յա
 ւաղաբանութեան Ղանիէի :

բահամոս ճօրն Սալէա լոռէր անոռնն (1). և յէր քանն
ասի ծննդէանն Լ'բրահամոս ծնաւ Սարա Դոսաբ
[Թարայի 'ի Օհրո-Լայ (2) 'ի նոջէ՝ և ոչ 'ի ճօրէն Լ'բրա-
համոս, որպէս ինքն ասէ առ Փարաւոն և առ Լ'բիմե-
լէս (Թէ քոյր իմ է (3)) 'ի հօրէ և ոչ 'ի մօրէ :

Եւ Լ'բրահամ եղեալ եւ [Թնեւտասն աւ-
մաց, սկսաւ 'ի կամաց իւրոց խնդրել զԼ'ս-
տուած : Յայսմ ժամանակի եղեւ բարկու-
թիւնն Լ'ստուծոյ 'ի վերայ Բաբելացւոցն :
Օ, 'ի Թռչունք զոր ճայ կոչեն, ուտէին զան-
դաստանս նոցա, և իւրաքանչիւր ոք այն-
չափ հերկէր և ցանէր, զոր պահել կա-
րէր 'ի բաց քշելով զԹռչունսն, և 'ի պահե-
լն Լ'բրահամու զանդաստանս հօր իւրոյ,
ձանձրանայր 'ի հալածելոյ զձագսն, և խըն-
դրեաց օգնութիւն յամենայն անուանեալ
աստուածոցն, և ոչ եգիտ, և յարեգակնէ
և 'ի լուսնէ և յաստեղաց և յերկնէ հայ-
ցեաց և ոչինչ օգտեցաւ, ապա ասաց. «Լ'ն
հասանելի Լ'ստուած՝ ամենից վերագոյն և
արարիչ այս Թռչնոց և անդաստանաց, յայտ-
նեա զքեզ ինձ և հալածեա զնոսա :» Եւ
վաղվաղակի վերացան Թռչունքն, և այլ ոչ
դարձան յանդաստանսն : Յայն ժամն ծա-
գեաց շնորհ ողորմութեանն Լ'ստուծոյ 'ի

(1) Վարդան ունի «Մայքաթու էր անուանն» և Անդ :

(2) Ոմանք յօրինակաց 'ի Ջրհո-Լայ :

(3) Ծննդոց . Ի . 12 :

«իրոն Աբրահամաւ, և ասաց. «Գտայ զԱստուած զարարիչն ամենայն արարածոց : » Եւ յաճախեաց Աբրահամ 'ի խնդրուածսն երեւիլ նմա Աստուծոյ (1) :

Յայսմ ժամանակի թագաւորն Վիլոս մեռաւ, և թագաւորեաց Նինոս որդի նորա ամա յիսուն և երկու, երկրորդ (լեալ) թագաւոր Աթուրացւոց : Սա շինեաց զՆինուէ, և փոխեաց զաթոռ թագաւորութեանն իւրոյ յԱթուրեայ 'ի Նինուէ. և կազմեաց կռուք մեծ արկածու (2), հօր իւրոյ Նինուի (Վիլոս) ոսկեղէն, և ետ երկրպագել նմա : Եւ յայնժամ շինեցան Ռաբովթ և Ռասան և Քաղանէ. և աստ շինեցաւ Երուսաղէմ : Եւ Աբրահամ զտուն կռոց հօր իւրոյ որ կայր 'ի յԱւհա, այրեաց, և Աւան եղբայր իւր ջանաց փրկել զկուռսն յայրմանէ, և ընդ նմին այրեցաւ : Եւ 'ի վաթսուն ամին՝ Աբ-

(1) Ի գիրս Տննգոց համառօտակի խօսի զկոչմանէն Աբրահամաւ. իսկ 'ի գիրս արտաքնոց պատմագրաց. Հրէից և Ասորոց, գտանին բանք երկարապատումք զԱբրահամէ, առ անստոյգս համարեալ, որպէս և Գիլգն Արդադոյ կոչեցեալ, յորոց հանեալ է և Միխայէլ զօրինչ առաւելաբանութեամբ խօսի զվարուցն Աբրահամաւ. Ի միւսում թարգմանութեան յաւեճալ տեսանին և այլ պարագայք, յորում և զվարուցն Մելքիսեդեկի բանք վնին՝ հետեւելով անստոյգ պատմութեանցն բարունեաց Հրէից :

(2) Միւս թարգմանութեան օրինակքն աւնին հետոյ Ռեծա-Յու, կամ Ռեծ ահարիւս՝ ոսկեղէն : Եւ թեքեալ իցէ իւծաւ :

բահամ և Թարա հայր իւր և Նաբովը ⁽¹⁾ և զբայր իւր և Ղովտ որդի Նւանայ, յիւր հայրէ Քաղղէացւոց ելեալ եկին բնակեցան ՚ի Խառան ամս չորեքտասան, և հրամանաւ Աստուծոյ ելեալ Աբրահամու եկն բնակեցաւ յերկիրն Քանանացւոց: Եւ լեալ Աբրահամ ութսուն և հինգ ամաց, մտաւ Եգիպտոս, և ծնաւ զԻսմայէլ ՚ի Հագարոյ աղախնոյ իւրոյ: Եւ եկաց Իսմայէլ հարիւր երեսուն և եւթն ամ, մինչեւ ՚ի վաթսուն ամն Յակովբու: Յայսմ ժամանակի թագաւորեաց Շամիրամ կինն Նինոսի ՚ի վերայ Աթուրացւոց՝ ամս քառասուն և վեց: Եւ սա շինեաց թլեր՝ բլուր ՚ի հողոյ կուտեալ ամբողջ: Իսայց մէք գտաք այլ սրատճառ թլացրդ, թէ ՚ի յաճախել սրտկերապաշտութեան յամենայն տեղիս, եհան Աստուած հողմն փոթորիկ յերկիր, որ առեալ զկուռսն թաղեաց ՚ի տեղիս տեղիս հողակուտով: Եւ բնակեալ ՚ի նոսա դեւքն, կան ՚ի տանջանս ՚ի նոսին կուռսն, և մինչեւ ցայսօր դիւթք և կախարդք առ թլովքդ գործելով զարուեստս իւրեանց, լսեն ձայն որ գայ ՚ի դիւացն:

Աբրահամ իննսուն և ինն ամաց եղեալ թլիատեցաւ. և հարիւր ամաց լեալ՝ ծնաւ նմա Իսահակ ըստ աւետեացն Աստուծոյ:

(1) Յօրինակի մերում Նաբովը:

Եւ ամբ ծառայութեան նոցա յԱզգիպտոս՝
 չորեքհարիւր և երեսուն ամ ըստ Առաքե-
 լոյն Եւ սկսանի ժամանակ սկանդիտութեան
 նոցա յեւթանասուն և եւթն ամն Աբրա-
 համու, յորժամ ել ՚ի տանէ հօր իւրոյ,
 որպէս հրամայեցաւ ՚ի Տեառնէ: Ի հարիւր
 հնգետասան ամին եհան զԻսահակ ՚ի զենու-
 մըն, և հնգետասան ամաց էր Իսահակ, և
 այլք երեսուն ամաց ասէն, և մէք հաւա-
 նիմք հնգետասան ամին: Եւ եկաց Աբրա-
 համ հայր իւր եւթանասուն և հինգ ամ,
 մինչեւ յերեսուն և հինգ ամն Յակովբայ: Ի
 յինն ամին Իսահակայ պատմեցաւ Աբրահա-
 մու՝ թէ ծնան որդիք՝ Նաքովրայ եղբօր քո:
 Ի հարիւր երեսուն և չորս ամին Աբրա-
 համու և յերեսուն և եւթն Իսահակայ,
 մեռաւ Սառա հարիւր քսան և եւթն ամաց:
 Եւ առեալ Աբրահամու զԱլենդուրա ՚ի կը-
 նութիւն, և էր Աբրահամ հարիւր քառա-
 սուն և երկու ամաց: Յերեսուն և ութ
 ամին Իսահակայ էառ զՌեբեկա ՚ի կնու-
 թիւն, և ՚ի վաթսուն և ՚ի մի ամին (1) Իսահա-
 կայ յգացաւ Ռեբեկա, և գնաց Ռեբեկա
 առ Սէլքիսեդեկ աղօթիւք խնդրել յԱստու-
 ծոյ զպատճառ վիճման մանկանցն որ յորո-

(1) Աստանօր տարրերի օրինակս մեր ՚ի պատմութենէ
 սուրբ գրոց, յորում ասի քառասնամեայ առնուլ Իսահակայ
 զՌեբեկա և վաթսնամեայ ծնանել որդիս: ՃՅՆ. ԻԷ. 20-26:

վայնի նորա, զի գիտասցէ՝ յայանելով նմա
 Մատուծոյ, Լը նա առեալ հրամանն 'ի Տեառ-
 նէ՝ ասէ. « Լըկու ազգ են յարգանդի քում,
 և երկու ժողովուրդք. և ժողովուրդ զժողո-
 վըդեամբ ել և ել առնիցէ, և երէցն կրտսե-
 րոյն ծառայեսցէ ⁽¹⁾ : » Լնանոս ասէ, 'ի վաթ-
 սուն ամին Իսահակայ ծնաւ Ռեբեկա, և այլք
 հարիւր ամաց ասեն : Լրէցն Լսաւ՝ որ է
 Լդոմ, 'ի նմանէ Լդոմացիք՝ որ են Փռանկք.
 կրտսերն Յակովբ, յորմէ Իսրայելացիք :

Ի յեւթանասուն և 'ի վեց ամին Իսահա-
 կայ մեռաւ Մբրահամ. 'ի հնգետասան ամին
 Յակովբայ Իսահակ եկաց հարիւր ութսուն
 ամ, մինչեւ յերեսուն և մի ամն 'ի եւեայ :
 Լը էր Մբիմէք թագաւոր քաղդէացի,
 որ է Գերերա փղտացւոց, բարեկամ տանն
 Մբրահամու : Լը լեալ Յակովբ եւթանա-
 սուն և եւթն ամաց, 'ի հարիւր երեսուն
 և եւթն ամին Իսահակայ գնաց 'ի Խառան
 օրհնութեամբ հօր իւրոյ. և եկաց Յակովբ
 հարիւր քառասուն և եւթն ամ, մինչեւ յեր-
 ևոտասան ամն Կահադու. և մեռաւ զկնի
 երկերիւր երեսուն և երկուց ամաց խոստ-
 մանն Մատուծոյ տալ որդւոց նորա զժա-
 ռանգութիւն երկրին. և յԼդիսպտոս եկաց
 ամս եւթնևտասն : Լը Լսաւ էսռ կանայս
 'ի դստերաց Քանանացւոցն. և յորժամ գի-

տաց թէ չէ հաճոյ հօրն, էառ զՎաղայէթ
դուստր Իսմայելի :

Հայսմ ժամանակի շինեաց Լճովը հայր
Սիւքեմայ՝ քաղաք, և կոչեաց զնա յանուն
որդւոյ իւրոյ Սիւքեմ, յորմէ յափշտակեցաւ
Վինա երկոտասան ամաց, և որդիքն Հակով-
բայ սպանին վասն նախանձու քեռն իւրեանց
երեք հազար անձինս : Եւ Լսաւ բնակեցաւ
ի Սէիր : Հակովբ ութսուն ամաց եղեալ առ
զի իս, և ութսուն և հինգ ամաց եղեալ՝
ծնաւ նմա Ռուբէն, և ութսուն և եւթն
ամաց եղեալ՝ ծնաւ Շմաւոն, և յութսուն
և ինն (ամաց)՝ ծնաւ Վէլի, Հերրորդ ամին
Վէլեայ և յիննսուն և մի ամին Հակովբայ
ծնաւ Հովսէփ, և ի տասն ամին Վէլեայ
եւ Հակովբ առ Իսահակ հայր իւր, և ի քսան
ամին Վէլեայ վաճառեցաւ Հովսէփ, և
յերեսուն և մի ամին Վէլեայ մեռաւ
Իսահակ հարիւր և ութսուն ամաց : Օկնի
մահուանն Իսահակայ վարձեցին որդիքն Լ-
սաւայ զորդիսն Լճմոնայ և Սովաբու և
զԼրամ, և եկին ի Քեբրոն պատերազմել
ընդ Հակովբայ և ընդ որդիս նորա : Եւ խըս-
տացեալ Հակովբու՝ եհար նետիւ և սպան
զԼսաւ, և փախեան եկեալքն ի վերայ նո-
ցա : Հակովբ հարիւր երեսուն ամաց եղեալ
էջ Ղզգիալտոս, յերկրորդ ամի սովոյն և ի
յինն ամի իշխանութեանն Հովսէփու : Բառ

Լսորւոյն եւթանասուն ոգի մտին յԱգիպտոս, և ըստ Եւթանասնիցն և ըստ սրբոյն Ստեփաննոսի նախապկայի՝ եւթանասուն և հինգ։ Եւ այս է պատճառն, զի Լսորին զՅովսէփ և զերկուս որդիս Յովսէփու միայն հաշուէ, և Եւթանասունքն զորդիս որդւոյն Յովսէփու՝ որք դեռ չէին ծնեալք՝ թուեն։

Ղեւի լեալ քառասուն և վեց ամաց ծնաւ զԿահադ. ոմանք զՅովբայ փորձանքն յայտմ ժամանակի ասեն։ Կահադ լեալ վաթսուն ամաց՝ ծնաւ զՄրամ, և եկաց հարիւր երեսուն և երեք ամ, մինչեւ յերրորդ ամն Սովսիսի։ Մրամ եւթանասուն ամաց ծնաւ ըզՍովսէս, և յերեսուն և հինգ ամի իշխանութեանն Յովսէփու թագաւորեաց Եթուրացւոյն Նդապարոս⁽¹⁾։ Եւ յերեսուն և ութ ամի իշխանութեանն Յովսէփու թագաւորեաց Եգիպտացւոյն Քեբրոն՝ ամրս երեքստասն։ Եւ մեռաւ Մրամ յԱգիպտոս նախ քան զելանելն Իսրայելի երեքստասն ամաւ, կեցեալ ամս հարիւր երեսուն և հինգ։ Եւ եկաց Յովսէփ հարիւր և տասն ամ, և մեռաւ ի վեց ամին Մրամայ և խստումանն Լսորուծոյ յերկերիւր ութսուն և վեց (ամին), և զինի մահուան նորա մտին աղգնորա ի ծառայութիւն։ Եւ յայնմ ժամաւ

(1) Ըստ Սամուէլի Աղագաթոս, որ տիրեաց ամս 32։

նակի թագաւորեաց Ամնաթիթիս⁽¹⁾ Լիգիպտոսի ամս քառասուն և երեք : Սա սկսաւ հեղձուցանել զորդիան Խորայելի 'ի Նեղոս գետ : Եւ ծնաւ Սոլսէս յեւթանասուն ամին Ամրամու, և յերեքհարիւր յիսուն ամի խոտմանն Ատուծոյ : Եւ ընկեցեալ 'ի գետն, դուստրն թագաւորին՝ Թերմոթիս, և Եբրայեցին կոչէ զնա Սարիս, զոր Քանթարա թագաւորն Սեմիիս քաղաքի ան 'ի կնուծիւն, սա ան զՍոլսէս 'ի ջրոյն, և եղեալ տասն ամաց՝ տուաւ յուսմունս յԱնէսն և յԱմրէսն, և նոքա ուսուցին զնա :

Ի մտէն յԼիգիպտոսի մինչեւ յելն՝ երկու հարիւր հնգետասան ամ : Ի քսան և երկու ամին Սոլսիսի նեղել սկսաւ թագաւորն զԽորայել շինուածովք քաղաքաց : Եւ 'ի քսան և ութ ամին Սոլսիսի շինեցին զՀերմուպոլիս⁽²⁾, և արարին պատերազմ Քուշացիք ընդ Լիգիպտացիան, և յաղթեցին և տարան գերի զՀուպուսա մայրգիրն Սոլսիսի, և առին 'ի կնուծիւն : Եւ յերեսուն և եւթն ամին Սոլսիսի ծնաւ Զեսու որդին Նաւեայ, և Սոլսէս շինեաց զՀերմուպոլիս, և պատե-

(1) Ըստ Եւսեբեայ Աֆենէիթիս, որում տայ ամս 50 կամ 51 : Բրն . Հտ . յեր . 24 . 96 :

(2) Վարդան (Պարմ . յեր . 28) . Թերմուպոլիս անուանէ յանուն Թերմու թեայ մայրաքրին իւրոյ . և այս մեղ ուղ զազոյն թուի :

րադձեցաւ ընդ Աթիուբաս թագաւորն Փը-
ղտայւոյ ⁽¹⁾ զտասն ամ, և յաղթեաց նմա,
և առ ՚ի նմանէ շահաբուսա, և Քամիա-
րայ ⁽²⁾ այրն թերմոթեայ ռիսացաւ ընդ Սոլ-
սիսի, և կամէր սպանանել զնա. և զչարէր
փասն յաղթութեան նորա, և չկարէր մեղան-
չել նմա փասն թերմոթեայ անուանեալ մօրն
Սոլսիսի, զոր Սոլսէս դարձոյց ՚ի գերու-
թենէն. և յորժամ մեռաւ կինն այն, առա-
քեաց զՔասնթիս սպանանել զՍոլսէս. և
Սոլսէս իմացաւ զայն և փութացաւ սպան
զնա. և ինքն փախեաւ, և դնաց յԱրաբիա
առ Ռագուէլ Մագիանային:

Աբրահամայ և ՚ի Կենդուրայ ծնաւ Լի-
տան ⁽³⁾, և Լիտանայ ծնաւ Դագան, և ՚ի Դա-
գանայ ծնաւ Ռագուէլ, և յՌագուէլայ ծնաւ
Յոթոր, և ՚ի Յոթորայ ծնաւ Յոբաբ: Լիւսն
Սոլսէս զԱբիսիւրա դուստր Յոթարայ իւր ՚ի
կնութիւն. և քառասուն ամաց էր Սոլսէս:

Յայտմ ժամանակի երեւեցաւ Ասկղիպէ-
դէս բժիշկ. և աստ էր Կեկրոփա, որ թագա-
ւորեաց յԻտիկէ, որ է յԱգիպտոս ⁽⁴⁾: Այսն

(1) Միւս թարգմ. ընդ Եթովպացիսն ասէ տուեալ Մոլ-
ոէսի պատերազմ, և զթագուհի նոցա զԹեսսա փարեալ ՚ի
գերութիւն Իսկ շահաբուսա՝ նոյն է զոր և թերմոթիս կոչէ:

(2) Նոյն է զոր վերագոյն կոչեաց Քանթարա. իսկ միւս
թարգմանութիւնն ունի Քանդարա:

(3) Նոյն է որ ՚ի սուրբ գիրս Յեկտան կոչի: Ճնդ. ԻԵ. 2:

(4) Յօրինակիս թուին բառք վրիպեալք ՚ի գրչէ: Քանգի:

ամա ասեն թէ յառաջին ամին Գողոնիէլի
 թագաւորեաց . և Յոնք ասեն թէ սա շի-
 նեաց զԱթէնս յանուն կնոջ իւրոյ Աթենայ :
 Սա տիրեաց ամենայն Ասիոյ , և անուամբ
 նորա կոչեցաւ գաւառն Կապադովկիա : Եւ
 յաւուրս սորա երեւեցաւ ձիթենի ՚ի գղե-
 կին Աթենայ . և սա արար գիր Յունաց յԱ-
 գիպտացի գրոյ , զի գիտէր զերկուցն լեզուն :
 Սա եբեր զբնակիչս Սեմիթիս քաղաքի և բը-
 նակեցոյց յԱթէնս , ուստի սերմանեցաւ ի-
 մաստուծիւնն ՚ի կողմանս հիւսիսոյ :

Իսկ Սոփէս եւ թանասուն և ութ ամաց
 եղեալ , երեւեալ խօսեցաւ ընդ նմա Աստ-
 ուած ՚ի լեառն Սինեայ :

Յայսմ ժամանակի յԱգիպտոս թագա-
 ւորէր Փսանոս . ծնաւ ամա որդի , և ան-
 ուանեաց զնա Ռամասիս : Եւ սա արար
 մեծ նեղութիւն իսրայելացւոցն . եւ սա
 կոչեաց զանուն իւր կրկին Եգիպտոս , զի
 նախ Արիա կոչէր ⁽¹⁾ : Եւ ՚ի չորս հարիւր և
 երեսուն ամի խոստմանն Աստուծոյ , որ է
 ութսուն ամ Սոփիսի , արժանի եղեւ ե-
 րեւմանն Աստուծոյ . և առ հրաման հանել
 զԻսրայէլ յԱգիպտոսէ : Եւ անցին Եբրայե-

կեկրօս թագաւորեաց յԱտտիկէ , և ըստ ոմանց՝ նախ յԵ-
 գիպտոս թագաւորել ասի : Տես և յԵւսեբիոս , ՚ի Քրոն-
 շա . Բ . էր . 100 :

(1) «Եգիպտոս որ յառաջագոյն Այերիա կոչէր , Եգիպ-
 տոսէ արքայէ անուանեցաւ , որ Եւսեբ . Քրոն . էր . 108 :

ցիքն ցամաքաւ ընդ ծովն , և ընկղմեցաւ Փսանոս թագաւոր զօրօք իւրովք : Լուսեբիոս ասէ , թէ Կանաքարիս (Քէնքէրէս) կուչէր ընկղմեալն Փարաւոն և ոչ Փսանոս , և որք ոչ էին (գնացեալ) զկնի Փարաւոնի , աւեհնայն որ զգործն յորում կայր՝ աստուածացոյց , որպէս պատճառ վրկութեան անձանց իւրեանց եղեալ :

Յայսմ ժամանակի եմուտ աստեղագիտութիւնն 'ի Պարսս և կախարդութիւնն . և աստ շինեցու տաճարն Լ'պողոնի յԼ'թէնրս , և կոչեցաւ Լ'րիսպագոս՝ որ է տուն դատաստանի : Լու աստ շինեցաւ Կորնթոս քաղաք , որ նախ Բուրիա (1) կոչէր : Լու յայսմ ժամանակի երեւեցան Փիւնիկ և Երակլէս (2) իմաստասէրք : Լու նախ քան զԼիկրոսլս Լ'լիու կոչէր աշխարհն , որ յանուն նորա կոչեցաւ Կապագովկիա : Լու աստ եղև հարուածն Եգիպտոսի շարժմամբ , որ և եւթն ամիս 'ի տուն և 'ի քաղաք ոչ իշխէին մտանել , այլ վրանօք արտաքոյ և բացօթեայք կային : Լու զկնի հեղձմանն թագաւորեաց Եգիպտոս Լ'քարոս : Օկնի վեց ամի ելիցն Իսրայելի

(1) Միւս թարգ . Եփրա : Սիւնկեղոս գնէ Եփրա :

(2) Եւսեբիոս ('ի Քրիստոսի յեր . 106) ասէ , 'ի իւր ամին Կեկրոփայ « Հերակլէս 'ի Փիւնիկէ ճանաչէր Ղէսսնդաս յորջորջեալ , որ և ցայժմ իսկ 'ի Գամբուց և 'ի Հեղեացուոց անուանի : »

Թագաւորեաց ՚ի վերայ Աթենացւոյն կրօնոս⁽¹⁾, և անուն դաստերն նորա Ատիկէ, յորոյ անուն կոչեցաւ Ատտիկէ աշխարհն :

Այդամայ մինչեւ ՚ի Սոլսիսի ութսուն ամն և յեւն յԱգիպոստէ Իսրայելի լինին ամբ երեք հազար ութ հարիւր քառասուն և երկու, և ՚ի յութսուն ամին Սոլսէս ետ սլատերազմ ընդ Ամադեկայ : Ի նմին ամին յերրորդ ամիսն ել ՚ի լեառնն և ընկալաւ զօրէնս :

Ապոլմէս իմաստասէր եբրայեցի ասէ , թէ Սոլսէս արար զգիրն Եբրայեցւոց . և աստի երեւի թէ գիր և լեզու եբրայեցւոց կրտսեր է քան զԱսորւոցն :

Յութսուն և յերկու ամին Սոլսիսի կանգնեաց զխորանն , և ՚ի նմին տարւոջ բերին լրտեօքն զողկոյզն ՚ի ձորոյն Բէթղահեմի . և ՚ի գալ տարւոյն առաքեաց Բաղակ զԲաղաւամ մոգ , անիծանել զԻսրայել : Այլ եղեալ Սոլսէս հարիւր և քսան ամաց կատարեցաւ : Սա գրեաց հինգ գիրս . և յետ սորա կացին դատաւորք Իսրայելի, և առաջինն Յեսուս՝ որդին Նաւեայ , որ ան զգաւազանն Սոլսիսի և զիշխանութիւնն՝ ութսուն և երեք ամաց . և նա էաճ զԻսրայել յերկիրն Աւետեաց : Սատակեաց եւթն ազգս քանանացիս , և զերկիր նոցա ժառանգեցոյց

(1) Եւսերիոս կրօնոս անուանէ, և զանուն դասերն՝ Աթիս

որդւոյն Խորայելի . և դատեաց զնոսա քսան
և եւթն ամ . և կատարեցաւ հարիւր և
եւթն ամաց : Եւ սմա և զՎոդոնիելի միջոցն
այլ որ չասէ ինչ , բայց Ափրիկանոս ասէ՝ Եւ
րեսուն ամ : Այս Վոդոնիել Եկաց դատաւ
ւոր քառասուն ամ . բայց ութ ամ ծառայե-
ցին Ռուսաստանի մայ , զոր սպան Վոդոնիել ,
այն ութն ամա է համարեալ . և Յոյնք յի-
սուն ամ ասէն զսորա դատաւորութիւնս :

Յաւուրս սորա շինեցան քաղաքքն Իււ-
թանիոյ՝ Սալոս , Պատոս , լմէասոս , Ալիստէ ,
Սարունոս : Եւ աստ շինեցան և ՚ի Սիկիլա
քաղաքք : Յայսմ ժամանակի թագաւորեաց
Արգիստեւոյն Պալամպոս (1) , որ է սկիզբն թա-
գաւորութեան նոցա : Ի նոցանէ էր Փիլո-
տոնոսն՝ բարոյախօսն անասնոց և թռչնոց :
Յետ Վոդոնիելի ծառայէ Խորայել Եգզոմայ
մովաբացւոյ ութւասուն ամ , զոր յարեալ (են)
յամս Աւովդայ եփրեմացւոյ , որ գառեաց
ութսուն ամ : Աստ շինեցաւ Ակադմոն քա-
ղաք ՚ի Կադամոսէ (2) . և յութ ամին սորա թա-
գաւորեաց Աթենայ Աբբիաթոս (3) : Եւ ՚ի քսան

(1) Ըստ Եւսեբեայ՝ Պէդոպոլ թագաւորեաց Արգիստեւոյ
յեւթներորդ ամի դատաւորութեան Աւովդայ (Բրոնսեր 114) :

(2) Կադամոսք երեւի թէ իցէ բնթեռնի Կադմոս . իսկ
զԱկադմոն՝ անուն անծանօթ , մարթ է ուղղել և բնթեռնուք
Լակեդեմոն , քանզի և ըստ Ապուլֆարաճայ՝ առ դատաւորու-
թեամբ Աւովդայ հիմնեցաւ Լակեդեմոն (Բրոնս ասոր . էր - 16) :

(3) Ըստ Եւսեբեայ Երէմիէոս :

ամի սորա թագաւորեաց Աթուրացւոցն
 Լամբարիգոս՝ (1) ամա երեսունն և երկու։ Եւ
 աստ շինեցաւ Բալաքսէ 'ի թագաւորէն Ա-
 թուրացւոց։ Եւ աստ կատարեցաւ չորս դա-
 րնն, որ է չորս հազար ամ։

Այդամայ մինչև 'ի Սալսէս քսան և եւթն
 ճնունդ է, և 'ի Սալսիսէ մինչև աստ ոչ զծը-
 նունդն թուէ, այլ զանուանս դատաւորացն
 միայն։ Օհնի Աւովդայ ծառայեցին Յաբի-
 նայ ամա քսան։ Եւ զօրացաւ Սամեգար, որ
 ուղան 'ի Փղշտացւոց վեց հարիւր այր մա-
 ճով արօրոյն։ Եւ եկն Սիսարա ինն հարիւր
 կառօք երկաթի. և զօրացաւ Բարակ 'իե-
 բովրայիւ և յաղթեաց նմա։ Եւ Յայել կին
 Բաբերայ վարեաց խոփ ընդ ծամելիսն Սի-
 սարայ և ուղան զնա։ Եւ ամբ դատաւորու-
 թեանն Բարակայ են քառասուն։

Ի Աւողայ երեքտասաներորդ ամին եկին
 Կադմոս և Փիւնիկոս 'ի Թեբայեցւոցն Ա-
 սորիս, և թագաւորեցին Սրոյ և Սայդոյ։ Եւ
 ասէն ոմանք՝ թէ Կադմոս արար գիր Յու-
 նաց յեգիպտացի գրոյն։

Պալամպիս (Պելոպս) կալաւ զթագաւորու-
 թիւն Արգիացւոցն, որ նախ Սուկեացիք (2)
 կոչէին մինչև յիջանելն առ նոսա յորդւոցն

(1) Ըստ Եւսեբեայ Ղամբարիգէս։

(2) Մուկեացիք կամ ուղղագոյն եւս Միւկեացիք են
 բնակիչք Միկէն քաղաքի որ յԵբլադա։

Հերակլէայ: Յայսմ ժամանակի իլիոն քաղաք յիլոսէ շինեցաւ: Եւ յայսմ ժամանակի Աքա յիա՝ յԱքիոյ շինեցաւ: Եւ աստ երեւեցաւ կինն Սաբիլէ, որ մեկնեաց զհարիւր իմաստասիրին երազսն, որ միապէս տեսին եւթն արեգակն, և էին ՚ի Հռովմ տեսողքս երազոյն եւթն արեգականն: Աստ թագաւորեաց Սիդոս ՚ի վերայ Ափրիկեցւոցն:

Ի քսան և յութ ամին Բարակայ թագաւորեաց Աթուրացւոցն Պանաւոս⁽¹⁾, ամս քառասուն և հինգ: Եւ աստ ասաց զօրհնութիւնն երգով Վեբովրա: Օ կնի Բարակայ իշխեցին Սադիանացիք Իսրայելի ամս եւթն: Եւ Վեդէոն և կոտորեաց զնոսա Աստուծով զօրացեալ, և դատեաց զԻսրայել ամս երեսուն և երեք. դիր զծառայութիւն եւթն ամին ՚ի սմա ժամանակս, լինի քառասուն: Յերրորդ ամին Վեդէոնի թագաւորեաց Աթենացւոց Իդոս⁽²⁾ ամս քառասուն և ութ, և յերեսուն և յերեք ամին Վեդէոնի թագաւորեաց Աթուրացւոց Սուսրամոս՝ ամս ինն և տասն: Եւ աստ թագաւորեաց ՚ի Թաբայիմ (Թեբէ) Այողոն երաժիշտ, որ ասէն թէ շարժէր զքարինսն նուագօք գեղեցիօք, և յայլ գիրս գտաք թէ յԱթէնս թագաւորեաց երկրորդ Աիկրոս պըս: Վեդէոն ծնաւ որդիս եւթանասուն, և

(1) Ըստ Եւսեբեայ Պանիխոս:

(2) Ըստ Եւսեբեայ և Թովմ. Արծ. Էգէան . . . Սուսրամոս:

զկնի մահաւանն Վեդէոնի սպան Մբիմէէք հարճորդի նորա ղեւթանասուն որդիան Վեդէոնի, և դատեաց ղԻսրայէլ ամա երիս: Եւ ղկնի նորա թովղա ամա քսան և երկու: Ի սորա ութ ամին թագաւորեաց Մթենացւոցն թեսեւս՝ ամա երեսուն, և Մթուրացւոցն Սիթրոս՝ ամա քսան և եւթն: Ի քսան և մի ամին սորա շինեցաւ Տարսուս ՚ի Կիլիկիա ՚ի Բրիսոսէ (Պերսէոս) որդւոյ Տանայի, և աստ շինեցաւ Կարբեդոն, և Իլոն առաւ: Օկնի թովղայ Յայիր գաղատացի՝ ամա քսան և երեք: Ի վեցերորդ ամին սորա թագաւորեաց Մուհասոս⁽¹⁾ Ադիսպոս ամա քսան և վեց: Ի չորեքտասան ամին սորա թագաւորեաց Մթուրացւոցն Տուտլոս ամա երեսուն և մի, Յոնք ամա Տիթունիս ասեն, և ոմանք ասեն թէ սա էառ ղԻլիոն քաղաք և աւերեաց: Ի սորա վեչտասան ամին թագաւորեաց Մթենացւոցն Սենթոս (Սենեսթէ), ամա քսան և երիս:

Օկնի Յայիրայ ծառայեցին Ալազգեաց ամա ութևտասն, և ա՛ռ զդատաւորութիւնն Յեփթայի ամա վեց, քսան և չորս ամ համարին ամա: Եւ ղերաժիշտն Փիլիմոն⁽²⁾ աստ ասեն, որ արար դասս երաժշտաց, և սա արար սլառ կեր շարժուն ստիւք: Աստ շինեցաւ Կիւրինէ քաղաք և Սուր, յառաջ քան ղշինութիւն Տաճարին չորեքհարիւր քառասուն ամաւ:

(1) Ըստ Եւսեբեայ Աղնէմէս: (2) Միւս թարգմ. Փիլոն:

Ի չորրորդ ամին Յեփթայեայ թագաւորեաց ՚ի վերայ Աթենացւոցն Ղիմափոս⁽¹⁾ ամս երեսունն և երիւս։ Եւ ՚ի վերայ Լիւիպտացւոցն Ղիուսքուլուլիտէ⁽²⁾, և այլք ընդ նմա ՚ի Կարգին՝ հարիւր եւթանասունն և ութ ամ։ Եւ աստ թագաւորեցին Ատինացիքն որ Կոչեցան Հռովմայեցիք, առաջին թագաւորն Անիաս՝ ամս երեք։ Օղնի Յեփթայեայ ոմանք զԵլոն ասեն դատաւոր, և Եւթանասունք զԱբդոն դնեն, որ դատեաց ամս եւթն։ Եւ զկնի Աբդոնի Փղտացիքն տիրեցին ամս քառասուն։ Եւ զկնի Ելոնի և Աբդոնի՝ Սամփսոն յազգէ Ղանայ, սա դատեաց զԽրա յէլ ամս քսան, և յերրորդ ամի իշխանու թեանն պատերազմէր ընդ Փղտացիս։ Եւ ՚ի հինգ ամին սորա եղեւ իրքն Հռովմայ։ Եւ յերկրորդ ամին սորա թագաւորեաց Աթուրացւոցն Տուտէոս⁽³⁾ ամս քառասուն։ Եւ յինն և տասներորդ ամին Սամփսոնի մեռաւ Օււս, և թաղեցաւ ՚ի Կրիտիս՝ կեցեալ ամս ութ հարիւր ութսուն, և վասն բազմակեցութեանն Օււս Կոչեցաւ յանունն աս-

(1) Ըստ Եւսեբեայ՝ Ղիմափոս (Ղիմոփոն) ոչ առ Յեփթայեաւ՝ այլ առ Աբդոնաւ ասէ թագաւորեալ։

(2) Ղիուսքուլուլիտէ ոչ թագաւորի՝ այլ հարստութեան է անուն, Ղիուսքուլիպտաց Կոչեցեալ յԵւսեբեայ, որ եղեւ քսաներորդ հարստութիւն, և տեւեաց ամս 178։ Վերոն. եր. 124։

(3) Միւս թարգ. Տոմէմոս։ Եւսեբիոս ունի Տէսպիոս. (Վերոն. Հր. Բ. եր. 99)։

տեղն , որ նախ Ղիոս կոչէր 'ի ծնողացն :

Եւ զկնի Սամիսոնի կեցին որդիքն Իս-
րայելի ամս երկուստասն : Յովհաննէս սրտա-
մագիրն դրէ , թէ Սամեգարն եղեւ զկնի
Սամիսոնի՝ ամս քառասուն . և Կիրիկանոս
ասէ , թէ չգոյր նոցա դատաւոր . և էր խա-
ղաղութիւն , և ոչ նեղէին յաւուրսն յայ-
նոսիկ ուստէք : Հեզի դատեաց զԻսրայէլ
ամս քսան ըստ Եւթանասնիցն , և ըստ Եսոր-
ւոցն ամս քառասուն . և ամենայն ժամանա-
կին Հեղեայ եւթանասուն և ութ ամս Յերե-
սուն և յութերորդ ամին (կենաց իւրոյ) Հե-
զի եղեւ իշխան , և յեւթնևտասներորդ ա-
մի իշխանութեան նորա ծնաւ Սամուէլ . և 'ի
քսան ամին ընծայեցաւ Սամուէլ 'ի խորանն :
Եւ զկնի մահուանն Հեղեայ եղեւ Տասրա-
նակն 'ի տան Կմինադաբայ ամս քսան : Եւ 'ի
քառասուն և երկրորդ ամի կենացն Սամու-
էլի , և 'ի քսան ամի իշխանութեան նորա խնդ-
րեցին որդիքն Իսրայելի թագաւոր : Եւ աստ
կատարեցաւ ժամանակ դատաւորացն , և սկը-
սաւ թագաւորութիւնն նոցա 'ի Սաւուղայ :

Եւ աջին թագաւոր Սաւուղ՝ ամս քառա-
սուն , և յերրորդ ամի թագաւորութեան իւ-
րոյ յաղթեաց Կմաղեկացւոցն , և 'ի տասնե-
րորդ ամի սորա ծնաւ Իաւիթ , և 'ի քսան և
երրորդ ամի թագաւորութեանն Սաւուղայ
օծաւ թագաւորն Իաւիթ 'ի Սամուէլէ : Եւ

էր Սամուէլ վաթսուէն և հինգ ամաց և Վաւիթ երկուտասան ամաց, և ՚ի քսան և ութ ամին իւրոյ սպան զՎողիադ, և յերեսուն և մի ամին եղեւ տօն ՚ի Նաւադ Հռամայ, և մարգարէանայր ընդ մարգարէան Սաւուղ, թէ Վաւիթ է թագաւորելոց, մարգարէութիւն չա՛ր տան իւրոյ: Եւ յերեսներորդ ամի ծննդեանն Վաւթի մեռաւ Սամուէլ մարգարէ: Եւ զինի հինգ ամի մահուան Սամուէլի ստանաւ Սաւուղ և Յովնաթան որդի իւր, թագաւորեալ ամա քառասուն:

Եւ Վաւիթ թագաւորեաց ՚ի Քեբրոն տմա եւթն: Սա շինեաց զՍիւն, և յլլուստ զէմ թագաւորեաց երեսուն և երիս ամա. ՚ի տաններորդ ամի թագաւորութեանն իւրոյ եհան զՏապանակն, և եհար նմա վրան: Եւ ՚ի բերելն զՏապանակն, շնորհն Նստուծոյ որ ՚ի նմա՝ գթացաւ յԱդամ, և անկաւ ՚ի վերայ գերեզմանին Ադամայ, և մեռաւ Ողիա, զի արգելլւ էր իմէր ՚ի սիրելոյն իւրմէ: Ասէ զայս Յակովբ ուռհայեցին:

Նաթան մարգարէն էր ՚ի Վաքաւոնայ, որ խնամէրն զՎաւիթ, և ՚ի մեղանչելն Վաւթի ՚ի Քերսաբէ (1), նախ իմացաւ Նաթան մարգարէ և եկն ապրեցուցանել զՎաւիթ, և ՚ի գալն հանդիպեցաւ մեռեալ մի, և մինչ թաղեացն զնա և եկն առ Վաւիթ գործե-

(1) Յօրինակէս ՚ի Գեբէանայ . . . ՚ի Բերսաբէ:

ցաւ շնութիւնն, և դարձաւ տրտմութեամբ, և ՚ի սպանանելն զՎերիա, ապա եկն յանդիմանել զնա յերկուց չարացն վերայ, և ետ նմա նշան զմահ առաջին որդւոյն Բերսաբէի, և երկեաւ Վաւիթ յԱտուծոյ և ապաշաւեաց: Յերեսուն և ինն ամի թագաւորութեան իւրոյ Վաւիթ ընտրեաց ՚ի Վեւտացւոցն արս հարիւր ութսուն և ութ, և աւար զնոսա դասս քսան և չորս: Երկոտասան այր ՚ի դաս մի, սպասաւորս Տապանակին և Սաղմոսացն: Եւ ետ սպառեալմ ընդ չորս ջակայ աղգացն, և յաղթեաց ամենեցուն, և եկաց ամս եւթանասուն, և թագաւորեաց ամս քառասուն:

Եւ թագաւորեաց Սաղմոմոն ամաց երկոտասանից, և քառասուն ամ թագաւորեաց, և եհան սա զԱբիաթար քահանայ, և ըսպան զԱդոնիա և զՀովթ: Եւ ՚ի չորրորդ ամի թագաւորութեանն իւրոյ սկսաւ շինել զտաճարն, և կատարեաց զնա յութ ամ, ՚ի լեառն Ամբրհացւոյ, որ է այժմ Երուսաղէմ: Եւ գրեալ է ՚ի գիրս թագաւորացն, թէ յետ չորեքհարիւր և ութսուն ամի ելանելոյն յԱգիպտոսէ՝ շինեցաւ տաճարն, ըզնոյն ասէ և Պօղոս, թէ «Ետնոցա դատաւոր չորեքհարիւր և յիսուն ամ, մինչեւ ՚ի Սաւուէլ մարգարէ,» և թողին ՚ի ժամանակ ծառացութեան Ալաղգացն ամս երեսուն: Յե-

րեսուճն և ՚ի չորս ամին իւրոյ Սաղովման շէ-
 նեաց տուն կռոյ Քամախայ մովսթացւոյ
 և Սեղքումայ ամմանացւոյ, ուր կայր տունն
 Միրոդխեայ աստուածուհւոյն (Յունաց .
 Սովսթացւոյն տաճարն յեւթն ամն շինե-
 ցաւ, և Մմմնացւոյն՝ յերեքտասան, բար-
 ձրութիւնն նոցա երեսուն կանգուն և լայ-
 նութիւնն յիսուն, և արար նոցա զարդ ու-
 կւոյ յոլով, և ծով պղնձի և եղինս : Եւ քա-
 կեաց (Սաղովման) զՆախորք և շինեաց զԹեա-
 մուր մերձ Հեմայ, և զՍալու և զՀեսուր և
 զՍակգուր և զՍաղարէ և զՍեդուր՝ ըզ-
 ներքին և զլերին, և զՍեղէովթ, եւթն
 քաղաքք : Եւ յառաջին ամի թագաւորու-
 թեան իւրոյ եղեւ նմա որդի Ռոբովամ ՚ի
 Վամայէ ամմանացւոյն : Եւ ՚ի Վամասիտ
 թագաւորեաց Հագագ, սատան Սաղովմա-
 նի : Եւ ամենայն ժամանակն Սաղովմանի յի-
 սուն և երկու ամ : Եւ յիսկան ասէ, թէ Մքիա
 մարգարէացաւ Սաղովմանի, թէ հանդեր-
 ձեալ ես բարկացուցանել զՍտուած, նոյն-
 պէս և զՌոբովամ յանդիմանեաց՝ թէ նեն-
 գութեամբ գնաս ընդ Ստուծոյ : Եւ սա (Մ-
 քիա) ետես տեսիլ, որ լուծք եղանց կոխէին
 զՌորայէլ և զքահանայսն, և ասաց յՍաղով-
 ման, թէ կանայք հեռացուցանեն զքեզ ՚ի
 Տեառնէ : Եւ սա յանդիմանեաց զՌոբովամ
 զորդին՝ Վաբատեայ վասն երնջոցն և մեռաւ,

և թաղեցաւ 'ի Սելով առաջի կաղնոյն ⁽¹⁾ :

Եւ զկնի մահուանն Սաղովմոնի բաժաւ նեցան երկոտասան ցեղքն , և եղեն ընդ Րոբովամայ 'Աբաառեան , որ թագաւորեաց ամս քսան և երկու . և ընդ Ռոբովամայ մընացին երկու աղգն , և կոչեցան Յուդա և Իսրայէլ : Ռոբովամ թագաւորեաց յԵրուսաղէմ ամս եւթնևտասն , և եկաց յիսուն և ութ ամ : Եւստ էր մարգարէն Սամեա , որ երկրորդ անգամ յանդիմանեաց զՌոբովամ 'ի վերայ սեղանոյն . և սա առաց Յուդայի , թէ «Ս'ի կռուիք ընդ Իսրայէլի , զի 'ի Տեառնէ եղեւ բաժանումնդ :» Եւ սա պատառեաց զհանդերձն յերկոտասան մասն , և զտասն ետ Րոբովամայ 'Աբաառեան և զերկուսն ետ Ռոբովամու որդւոյն Սաղովմոնի : Եւսկիւփան ասէ , թէ Իուդ էր անուն մարգարէին , և էր յերկրէն Սամարացւոց , և սպան զնա առիւծն , զի խոտորեցաւ 'ի բանէն Տեառն : Օկնի Ռոբովամայ թագաւորեաց Լբիա որդի նորա ամս երիս . և ել 'ի վերայ նորա Րոբովամ ութսուն հազարաւ , և Լբիա ընդդէմ ել նմա քառասուն հազարաւ . և սպան յԻսրայէլէ յիսուն հազար այր : Եւ ան Լբիա կանայս չորեքտասան , և եղեն նմա

(1) Աստանօր միւս թարգմանութիւնն 'ի մէջ բերէ հարցմունս ինչ գշխոյին Սաբայ ընդ Սաղովմոնի 'ի վերայ այլ և այլ նիւթոց , որ դասնին առանձինն և 'ի գրչագիրս մատեանս :

որդիք քսան և չորս և դատերք վեշտասան:

Օղնի Աբիայ Թադաւորեաց որդի նորա Ասա ամս քառասուն և մի, և եկեաց ամս վաթսուն: Սա փորեաց ջրհոր մերձ 'ի Սաւսեփա յահէ Թադաւորին Իսրայելի: Սա 'ի հնգետասան ամին այրեաց զգտեալ կուռսն և եբարձ զպոռնկութիւն յերկրէ, և զմայր իւր եհան 'ի տիկնութենէ զի պաշտէր զԱստարտն, և այրեաց զկուռսն մօր իւրոյ: Ի քսան և ինն ամին սորա Թադաւորեաց Ալա 'ի վերայ Իսրայելի երկուս ամս, և Օլամբրի ծառայն իւր սոպան զնա և Թադաւորեաց եւթ թըն օր⁽¹⁾: Ալ բաժանեցաւ Իսրայէլ, ոմանք երթային զհետ Ամրեայ, և ոմանք զղնի Թաւպնեայ, և յաղթեալ Ամրեայ, Թադաւորեաց երկոտասան ամ: Ալ սա գնեաց ըղլեառն Սամարիա 'ի Սամարայ տեառնէ նորա, և շինեաց անդ քաղաք և անուանեաց Սամարիա, որ յետոյ կոչեցաւ Սեբաստիա, որ այժմ ասի Սամուղ: Իսկ Թաւպնի տեսեայ թէ յաջողեցաւ Ամրեայ, այրեաց զարքունիսն, և ինքն ընդ նմին այրեցաւ:

Ի քառասուն և մի ամին Ասայի Թադաւորեաց Ազիլափոտս Փարբիրիս⁽²⁾ ամս չորս: Ալ զղնի Ասայի Թադաւորեաց Յովսափատ

(1) Միւս Թարգմ. յաւելու աստ, « Եւ յարեան երկուս արք' Ամրի և Թաւպնի Թադաւորէլ: »

(2) Ըստ Եւսեբեայ 'նէփոթերէն: »

ամս քսան և ինն : Յերրորդում ամի սորա
 թագաւորեաց Իսրայելի Աքաաբ որդին Ամ-
 բեայ՝ ամս քսան և երես : Սա էառ կին զԷ-
 ղաբէլ դուստր Իթիբլի⁽¹⁾ (Իթբաաղ) թագա-
 ւորին Սրոյ և Սեդայի (Սիդոն) : Եւ սա շե-
 նեաց զԻթիբով զնզովեայն Յեսուայ որդւոյ
 Նաւեայ՝ Աբիրոնաւ անդրանկաւ իւրով և
 Օերծելաւ կրսերաւ : Աբիրոնաւ հիմն էարկ
 նմա , և Օերծելաւ կրսերաւ կախեաց ըզ-
 դուռնն՝ ըստ բանին Յեսուայ : Եւ այլք
 զանազան ասեն շինիչ հրամանաւ Աքաաբու ,
 և զորդիսն սմա ասեն՝ Աբիրոն և Օերծել :

Յերկրորդ ամին Յովսափատու թագա-
 ւորեաց ՚ի վերայ Լատինացւոցն Կարպան-
 դոս ամս երեքտասան : Եւ ՚ի չորրորդ ամին
 Յովսափատու թագաւորեաց ՚ի վերայ Ա-
 թուրացւոցն Ուբբանտիոս⁽²⁾ ամս յիսուն . և
 յերեքտասան ամին նորա թագաւորեաց
 Դգիսպոոս Իսկոքորոս ամս վեց : Եւ ՚ի չոր-
 րորդ ամին նորա թագաւորեաց Աթենաց-
 ւոցն Ամկալոս⁽³⁾ երեսուն ամ : Յիննևտաս-
 ներորդ ամի նորա թագաւորեաց Դգիսպ-

(1) Վարդան գնէ Քիլի : Պատմ . էր . 56 :

(2) Ըստ Սամուէլի Որբաբանէս , որպէս և Իսկոքորոսն կու-
 չէ Ոսոբովր :

(3) Եւսեբիոս և Սամուէլ ուղղագոյնս գրեն՝ Մէգալէս ,
 որ էր քսաներորդ երրորդ թագաւոր Արգիսացւոցն հարըս-
 տութեան՝ սկսեալ յինաքոսէ :

տոս Բասանիքոս⁽¹⁾ ամս ինն : Եւ 'ի քսան և եւրեք ամի նորա Թագաւորեաց 'ի վերայ Լաւ տինացւոցն Լիւրիսպս՝ ամս քառասուն և մի : Եւ 'ի քսան և ինն ամի սորա Թագաւորեաց 'ի վերայ Խորայելի Ոքողիա ամ մի : Եւ ըղկնի նորա Յովրամ եղբայր նորա ամս երկու տասան . և 'ի նոյն ամի Թագաւորեաց 'ի վերայ Յուդայի Յովրամ ամս ութ . և զհետ նորա Ոքողիա ամ մի : Յովրամ արքայ Յուդայ որդի Յովսափատու առ զԳողիա քոյր Լաքաաբու իւր 'ի կնուծիւն, և սպան զեղբարսն իւր . և եհար զնա Տէր բարկութեամբ և մեռաւ, և առ զԹագաւորութիւնն Ոքողիա : Եւ առաքեաց Եղիսէէ օծանել զՅէու որդի Լամզի⁽²⁾ 'ի վերայ Խորայելի, որ սպան զՅովրամ զորդին Լաքաաբու, և զՈքողիա արքայ Յուդայ . և Եղաբէլ հնգետասան ամաւ յետոյ սպանաւ քան զԼաքաաբ զայրն իւր :

Եւ զկնի մահուանն Ոքողիայ արքայի Յուդայ, Գողիա մայր նորա կորոյս զամենայն զաւակ Թագաւորութեանն . բայց մանուկ մի պահեցաւ առ Յովիդեայ քահանայի . և Թագաւորեաց ինքն Գողիա վեց ամ : Եւ Յէու Թագաւորեաց 'ի վերայ Խորայելի քսան և ութ ամ : Եւ զտաճարն Բահաղու որ կոչի Եղ, այրեաց հանդերձ

(1) Ըստ Եւսեբեայ Փփնայի :

(2) Յօրինակիւ Ահի :

դաշտանէիւքն : Քահանայապետն Յովիդեա սպան զՎոդողիա և թագաւորեցայց զՅովաս վեցամեայ ՚ի վերայ Յուդայ , որ թագաւորեաց քառասուն ամ :

Յերրորդ ամին Յովասայ թագաւորեաց Վիդգինիս⁽¹⁾ ՚ի վերայ Աթենացւոցն ամս քըսան և ութ : Եւ ՚ի տասներորդ ամին թագաւորեաց Աթուրացւոցն Արագանիս քսան և երկուս ամս : Եւ ՚ի քսան և երկրորդ ամին Յովասայ թագաւորեաց Լգիպտոսի Լանուքոս⁽²⁾ ամս քսան և մի : Եւ ՚ի քսան և երրորդ (ամին) թագաւորեաց ՚ի վերայ Ատինացւոցն Ռոմելոս⁽³⁾ , ամս ինն և տասն : Այս Ռոմելոս յոյժ ամբարտաւանեալ ՚ի վարս իւր՝ երկնառաք հրով պրեցաւ արքունն օք իւրովք : Ի յերեսուն և եւթներորդ ամին Յովասայ մեռաւ Լղիսէէ , զկնի յիսուն ամի համբարձմանն Լղիայի : Ի քըսան և եւթներորդ ամին Յովասայ թագաւորեաց ՚ի վերայ Իսրայելի Յովսթայ՝ ամս եւթնևտասն : Եւ յերեսներորդ առաջնեւրորդ ամին Յովասայ եղեւ դատաւոր Ա-

(1) Եւսեբիոս կոչէ Դիոգենիս , որում տայ 25 ամս . իսկ Սամուէլ Դիոգենիսն կոչէ , և համաձայնի Միկայելի՝ տաւ լով 28 ամս :

(2) Եւսեբիոս զսա Սէստրոսիս ոմուանէ , և ասէ լինել առաջին թագաւոր Իս . հարստութեան Բուքաստացւոց :

(3) Եւսեբիոս պլապոխեալ ունի զանունս , զոր կոչէ Արեմազոս Սիդաոս :

Թե՛նացւոցն Բարակիւս ⁽¹⁾ ամա իննեւ տասն :
 Յովաս զկնի մահուանն Յովիդեայ 'ի բայ
 եկաց 'ի Տեառնէ , և սպան զՕլաբարիա որդի
 Յովիդեայ 'ի տաճարին , և ինքն սպանաւ 'ի
 ծառայից իւրոց :

Եւ Թադաւորեաց որդի նորա Մասիա
 ամա քսան և ինն : Սա յաղթեաց Եդուլմա
 յեցւոցն , և բերեալ զաստուածս նոցա
 պաշտէր , սա եկաց ամա յիսու՛ն և չորս : Ի
 սորա տասներորդ ամին Թադաւորեաց Իս
 րայէլի Յովաս ամա վեչտասան , և 'ի վերայ
 Լատինացւոցն Թադաւորեաց Մոտոնինոս ⁽²⁾ ,
 ամա երեսուն և եւթն : Եւ յերրորդ ամին
 Մասիայ Թադաւորեաց Եդիպոտոսի Եսթ
 րոն՝ ամա եւթնեւ տասն : Եւ աստ եղեւ դա
 տաւոր Լթե՛նացւոցն Լրիփոն ⁽³⁾ ամա քսան :
 Իսկ յեւթնեւ տասներորդ ամին Մասիայ Թա
 դաւորեաց Լթուրացւոցն Թոնոս Կոնկողե
 րոս ⁽⁴⁾ , որ կոչի յունարէն Սարդանապալոս , ա
 միս քսան : Ի սորա ժամանակին գնաց Յու

(1) Այն է Փերէղոս կամ Փարսիղոս ըստ Եւսեբեայ և Սա
 մուէլի :

(2) Եւսեբի փոքր մի՝ ուղղագրէ զանունս կոչելով Աւեն
 րիոս՝ լատինակ Աւենպինոսի : Նոյնպէս ղԵսթրոնն կոչէ Ոսորոնն
 որոյ ուղիղն է Ոսորոն :

(3) Աստանօր օրինակս մեր շփոթեալ ունէր զկարգ բա
 նիցս , զոր ուղղեցաք ըստ Եւսեբեայ : Սա ղԱրիփոնն ուղ
 զագոյն եւս գրէ Արիփոն :

(4) Օրինակս մեր , որպէս և միւս Թարգմ. գրեն Թոն

նանք քարոզել Նինուէի : Սա (Սարգանքաւ լոս) զղջացաւ և դարձաւ առ Տէր ասպաշխարութեամբ . և զկնի զղջմանն եղև նմա սրատերազմ ընդ Վարբակէս (1) մադացին , որ են Սարբ , և տեսեալ թէ յապթի 'ի Սարէն , այրեաց զանձն : Եւ թագաւորութե Վթուրացւոց բովանդակն լինի հազար հարիւր իննսուն և վեց , որ եղև զկնի խափանելոյ թագաւորութեանն Բաբելացւոց : Եւ յառաջին ամէն Վալոսի (Բիլոս) հօրն Նինոսի՝ լինին ամբ հազար երեք հարիւր : Եւ Վարբակէս մադացին օգնութեամբն Հայոց եբարձ զթագաւորութիւնն Վթուրացւոց և փոխեաց 'ի Սարս (2) : Օկնի մահուանն նորա եկաց թագաւոր 'ի Նինուէ յազգէ քաղդէացի Փուլանունն նորա Եփուա (3) . և 'ի սմանէ սերեցան թակղաթփաղսար , Սողմանասար , Սենեքերիմ , որ յիշէ զնոսա աստուածային Գիրք : Եւ սորա իշխեցին Կիլիկեցւոց և Փիլիպեցւոց , և 'ի սոցանէ են Նաբոնոս և Նաբուբոլոս և Նաբուպալսար և Նաբուգոդոնոս :

Նոյնոս Կոշերոս , կամ Թոնոսին Կոշերոս :

(1) Երկրորդ թարգմանութիւնք այլակերպեալ ունին զանուն՝ Գնելով Արթայ Իէ կամ Արթայէ և Արթայիոս :

(2) « Վարբակէս մար քակեալ զթագաւորութիւն Ասորեստանեայց՝ 'ի Սարս փոխադրեաց : » (Եւս . Բրն . Հ . Բ . Էր . 166) :

(3) Կիլիկիայի համարի Փուլ կամ Փուս անուանա՞լ Փուս ամն վեշտաւան , 'ի սորա վեշտաւան ամին եղաւ առաջին Ռզմայիթն : » (Սմանէլ . 'ի Գրք Գիրք) :

սոր, և թուին ամբ սոցա ՚ի Փռւայէ մինչեւ
 Ղ՛ղէքսանդր մակեդոնացին չորեքհարիւր
 քսան և չորս ամ: Եւ զինի մահուանն Լ՛-
 ղէքսանդրի թագաւորեցին Սելէւկոս, Լ՛ն
 տիքոս, Կիլիքոս՝ որ զԿիլիկիա շինեաց. Սու-
 րոս՝ որ զՍորիա շինեաց, յորմէ Լ՛սորիք կո-
 չեցան, որ մինչեւ ցնա Քաղդէսացիք կոչէին.
 և Սելէւկոս զՍելէւկիա շինեաց. Լ՛տիքոս
 զԼ՛տիք շինեաց զինի աւերմանն Սաղոմոնի-
 Նոյնպէս և զՍԵՆՀԱ զշինեալն ՚ի Նեբրով-
 թայ և դքակեալն ՚ի Սենեքերիմայ՝ Սելէւկոս
 շինեաց հրամանաւ Լ՛ղէքսանդրի: Եւ այս
 Սելէւկոս բնակեցոյց զմարդկան բազմութիւն
 ՚ի Տարսն Կիլիկեցւոյ, զի վասն վատախառ-
 նութե աեղւոյն չբնակէին անդ զսռաջինն:

Յութե տասներորդ ամին Լ՛մասիայ թա-
 գաւորին Յուդայ թագաւորեաց ՚ի վերայ
 Իսրայելի Յերոբոլամ ամս քառասուն. և
 Ղ՛ղիստոս թագաւորեաց Տուլթիա (1) ամս
 երեքտասան: Եւ կռուեցաւ Լ՛մասիա ընդ
 Յովաս արքային Իսրայելի, և հարեալ մե-
 ռաւ ՚ի նմանէ: Եւ եկեալ Ղ՛րուսաղէմ
 Իսրայելացիքն քակեցին ՚ի պարսպէն չորեք-
 հարիւր գիրկ, և առին ոսկի և արծաթ որ
 կայր ՚ի տան Տեառն և ՚ի տան թագաւորին,
 և դարձան ՚ի Սամարիա. և Լ՛մասիա բերեալ
 Ղ՛րուսաղէմ՝ թաղեցաւ: Եւ թագաւորեաց

(1) Եւսերիս Տալեդուի կոչէ:

Մշարիա որդի նորա ամս յիսուսն և երկու ,
և եկաց ամս վաթսուսն և ութ և մեռաւ :

Յառաջին ամին Մշարիայ , որ և Ողիա ,
եկաց դատաւոր Մթենացւոցն թատակոս (1)
ամս քսան և եւթն : Եւ յերկրորդ ամին Ո-
ղիայ թագաւորեաց Եգիպտոսի Ստասիա (2),
ամս քսան և հինգ : Եւ ՚ի տասն ամին Ողիայ
թագաւորեաց Լատինացւոցն Փրիկոս ամս
քսան և երիս : Եւ ՚ի քսան և եւթն ամին Ո-
ղիայ թագաւորեաց Եգիպտոս Ուսրաթան (3)
ամս ինն . զսա անուանեցին Եգիպտացիքն
Երակլէս : Եւ ՚ի քսան և ութ ամին Ողիայ
եկաց դատաւոր Մթենացւոցն Մշմիստոր (4)
ամս քսան : Եւ ՚ի քսան և ինն ամին Ողիայ
թագաւորի Յուդայ թագաւորեաց ՚ի վե-
րայ Իսրայելի Օսթարիա ամս վեց և ամիսս
չորս : Եւ զկնի Օսթարիայ թագաւորեաց
Իսրայելի Սելում ամիս մի : Եւ զկնի նորա
թագաւորեաց Սանայեմ ամս տասն : Ի քը-
տան և չորրորդ ամին իւրոյ , Ողիա համար-
ձակեալ արկանել իսուսկ ՚ի Տաճարին , և ե-
ղէւ բորտեալ ամենայն մարմնովն , և ար-

(1) Թէոփէաս ըստ Եւսեբեայ , որ էր : ասէ : որդի Ա-
րիփրոնայ :

(2) Միւս թարգմ. ունի Իսիս . իսկ Եւսեբի կոչէ Պե-
րոսթասիս , որ էր ՚ի քսաներորդ երրորդ հարստութենէ :

(3) Ոսորդն ըստ Եւսեբեայ : Միւս թարգմ. ոչ յիշատա-
կէ զանուն սորա :

(4) Աֆաֆեստոր ըստ Եւսեբեայ :

գելլաւ մարգարէութիւնն Ասայեայ զկնի
քսան և չորս ամի մարգարէանալոյն իւրոյ,
և լռեաց քսան և ութ ամ, մինչեւ մեռաւ
Ողիա, և յետոյ այլ մարգարէացաւ վաթ-
սուն և մի ամ: Այլ յերեսներորդ երրորդ
ամին Ողիայ թագաւորեաց Ատինացւոցն
Անուլոս⁽¹⁾ ամս քառասուն և երկս: Այլ յե-
րեսներորդ չորրորդ ամին Ողիայ եւ Փուա-
սրբայ Բաբելացւոց ՚ի վերայ Սամարիայ, և
առեալ ՚ի Սանայեմէ հազար քանքարս սակոյ՝
և դարձաւ: Յերեսներորդ վեցերորդ ամին
Ողիայ թագաւորեաց Ագիպտոսի Բասմոս⁽²⁾
ամս տասն: Այլ ՚ի քառասուն ամին Ողիայ
թագաւորի Յուդայ թագաւորեաց ՚ի վե-
րայ Իսրայելի Փակէէ ամս տասն: Այլ ՚ի քա-
ռասուն և մի ամին Ողիայ թագաւորեաց Սա-
կեդոնացւոցն Կոնոս⁽³⁾ երկրորդ թագաւոր՝
ամս երկուտասան: Այլ ՚ի վերայ Աթուրաց-
ւոցն թագաւորեաց Թակղլաթփաղսար ամս
երեսուն և հինգ: Այլ ՚ի քառասուն և վեց
ամին Ողիայ թագաւորեաց Ագիպտոս Կուք-
րոս⁽⁴⁾ ամս քառասուն և չորս: Այլ ՚ի քառա-
սուն և ութ ամին Ողիայ թագաւորեաց ա-
ռաջին թագաւորութիւն Աիւդացւոց:

(1) Անուլոս ըստ Եւսեբեայ: (2) Փասմոս ըստ Եւսեբեայ:

(3) Կոնիստոս ըստ Եւսեբեայ, ուղղագոյն եւս՝ Կոյէնոս:

(4) Պիլիսորոս ըստ Եւսեբեայ, առ որով, ասէ, գառն խօսեցաւ: Հո. Բ. էր. 170:

Եւ եւ թփակղաթփաղսար թաղաւորն Աթուրացւոց և գերեաց զՅուդա և զԻսրայելի մեծ մասնն . և այս եղև սկիզբն գերութեանն Իսրայելի : Եւ գերեցան իշխանք մեծամեծք, Ինարէլ⁽¹⁾ Իէթմէքա, Լնոք, Կանծ, Լսուր⁽²⁾, Գեղադ, Գաւգի, և գերկիրն Նեփթաղիմայ : Եւ զկնի մահուանն Ողիայ երեւեցան փառքն Տեառն ՚ի տաճարին : Յետ մահուանն Ողիայ թաղաւորեաց Յովաթամ որդի նորա ամս մեշտասան : Սա յաղթեաց Ամոնացւոց և արար ընդ հարկաւ : Երրորդ ամին Յովաթամայ թաղաւորեաց երրորդ թաղաւոր Մակեդոնացւոցն Տունիոս⁽³⁾ աւրս երեսուն և ութ . սքա են ազգակից Հայոց : Օ կնի Յովնադանայ թաղաւորեաց Աքազ որդի նորա ամս մեշտասան , որ արար չար առաջի Տեառն :

Փակէէ թաղաւորն Իսրայելի առեալ ըղՀռասոն թաղաւորն Դամասկեայ , և երթեալ ՚ի վերայ Յուդայ՝ կոտորեաց ՚ի նոցանէ երկոտասան բիւր . և Աքազ առաքեաց վարձեաց զթփակղաթփաղսար , որ եկն

(1) Զօրինակիս անշատ ունէր Ին Եֆէլ, վասն որոյ և ՚ի տպեալն միւս թարգմանութեան սխալմամբ դնէ՝ էին Եֆէլ :

(2) Ոմանք Կանծեսար , թերեւս սեղազոյն եւս իցէ :

(3) Զսա Եւսեբիոս Տիւրիմոս կոչէ . և տայ նմա երեսուն և երկուս ամս : Իսկ Սամուէլ Տիւրիմ կոչէ , և ըստ Միխայէլի որոչէ նմա ամս երեսուն և ութ :

սպան զՀռասոն, և գերեաց զԵդոմացիս և
 գնաց: Յերկրորդում ամին Աբաղու սպըս
 տամբեալ Ովսէ 'ի Փակէէ, սպան զնա, և
 ինքն թագաւորեաց 'ի վերայ Իսրայելի ամս
 ինն: Յութերորդ ամին Աբաղու թագաւո
 րեաց Աթուրացւոցն Սաղմանասար ամս չո
 րեքտասան, և եկն 'ի վերայ Իսրայելի, և ա
 րար ընդ հարկաւ: Եւ յետ ժամանակի ա
 պստամբեալ Ովսիայ, առաքեաց առ Աբ
 դիմէլէք քուշացին, որ է Հաբաշի, և կայր
 նա յԵդիպտոս, գալ օգնել նմա: Եւ յեւթն
 ամին Ովսիայ, և յութ ամին Աբաղու եւ
 Սաղմանասար 'ի վերայ Սամարիայ և պաշա
 րեաց զնա երիս ամս, և առ զՍամարիա և
 գերեաց զտասն ցեղսն և տարաւ 'ի Բաբե
 լոն: Ամբ թագաւորացն Իսրայելի երկերիւր
 յիսուն՝ և բարձաւ յԱդամայ լինին ամբ միա
 համուռ՝ չորեքհազար երեքհարիւր երեսուն:

Աբաղ իջաց յերկօտասան եղանցն զծո
 վնսն պղնձի՝ զարարեալն 'ի Սաղմանէ ար
 քայէ: Եւ զկնի մահուանն Աբաղու թա
 գաւորեաց Եղեկիա յըրուսաղէմ ամս քը
 տան և ինն, և եկեաց յիսուն և չորս ամ. և
 Սամարիա մնաց 'ի հրամանս Աթուրացւոցն:
 Յութերորդ ամին Եղեկիայ առաքեաց Սաղ
 մանասար պահանորդս Սամարեայ կողմանցն:
 Եւ մինչեւ ցայս վայր Լատինացիք կոչէին՝
 թագաւորք հնգետասան, և յեւթն ամին Ա-

քաղու թագաւորեաց Ռոմելոս, և իւր աշուամբն շինեաց շահում քաղաք. ոմանք առն յանուն դստերն շինեաց՝ որում անուն էր շահում: Եւ յայնմ հետէ կոչեցան շահմայեցիք:

Յայնմ ժամանակի շինեցաւ Ռոդոս կղզի, որոյ սրտուղք ծառոյն մալոտաքէ էն: Ըստ շինեցաւ Սալինոս քաղաք ի Սիկիլիա, և ի Պոնտոս շինեցաւ Տրափոր⁽¹⁾ քաղաք, ի իւր թանիա Կիզիկոն շինեցաւ, և յիտալիա Կալսոն (Կոլոնիա) և Լուկա (Լուկանիա) շինեցան: Ըստ կանգնեցան թագաւորք Լակեդեմոնացւոցն, առաջին Լ.բիոս⁽²⁾, և այլք որք թագաւորեցին ամս երեքհարիւր քառասուն: Եւ աստ (ի շահում) շինեցան տաճարք քսան և չորս, ատենատեղիք երկու, փողոցք

(1) Անուանք քաղաքացս այլափոխեալ երեւին. Եւսեբիոս ասէ շինեալ ի Սիկիլիա Ագեղա քաղաք յամի Աբրահամու 1526, և Փատեղիս ի Պամփիղա (Բրոն. էր. 180): Իսկ Ապուլիարաճ ասէ՝ շինեցաւ քաղաք ի Կիլիկիա Սամնոս անուն:

(2) Աբիոս. կամ ըստ այլոց օրինակաց Աբիոս. է յայտնի սըխալ ընդօրինակողաց. փոխանակ գրելոյ Եւսեբիոս: Սամուէլ անեցի զշարս թագաւորացն Լակեդեմոնացւոց ի մէջ բերէ յիւր Բրոնիկոնին, այսպէս. «Ա. Եւսեւթեւս՝ ամս 42: Բ. Ագիս ամ մի: Գ. Երեսարատոս՝ ամս 35: Դ. Ղաբովաիս՝ ամս 37: Ե. Դորիսթովոամս՝ ամս 29: Զ. Ագեսիդաւոս՝ ամս 44: Է. Արբեղաւոս՝ ամս 60: Ը. Տեղեկոս՝ ամս 40: Թ. Աղկամանէս՝ ամս 37: Եւ սպառեցան յամս 327: Խ Տես և Եւսեբիոս, Հ. Բ. Ա. յեր. 319:

երեքհարիւր քսան և չորք : Կուռք ոսկեղէն ութսուն , և պատկերք վաթսուն և չորք՝ փղոսկրեայք , և տունք երեւելիք քառասուն և վեց հազար վեց հարիւր և երեք , և իշխանաց կայք հազար եւթն հարիւր իննսուն և հինգ , և կանա՝ (ագուգայք) որ ածէր ջուր ՚ի քաղաքն՝ հազար երեք հարիւր յիսուն և երկու : Խաբաղք ⁽¹⁾ հացեփեացք երկու հազար եւթանասուն և չորս , տլամերք (տլամունք) պղնձիք՝ ⁽²⁾ երեք հազար եւթնհարիւր ութսուն և հինգ : Եւ յետ բազում ժամանակաց Տիտոս և Վեսպիանոս բերեն զդրունան Երուսաղէմի և սիւնս ՚ի Տաճարէն և այլ զարդերս , և յաւելին ՚ի զարդըն Հռոմայ : Եւ արտաքոյ քաղաքին շուրջն դայր քառասուն միլ , և մէջքաղաքին ՚ի չորից կողմանց՝ երկոտասան միլ , և է միլն երկոտասան ոճ դարձի եղանց հերկողաց : Եւ թիւ մարդկանն երկոտասան բիւր , և երկրորդ անգամ թուեալ՝ գոաւ վեշտասան բիւր , և երրորդ անգամ թուեալ՝ ⁽³⁾ քսան և

(1) Խաբաղ յԱՃ բառ արաբերէն , նշանակէ հացագործ :

(2) Էին անօթք պղնձիք դրեալք ներքոյ և արտաքոյ դրովք , զոր մարդիկ առ ՚ի պահպանութիւն անձանց , և ՚ի բժշկութիւն ՚ի վար առնուին : Գտանին և առ մեւք այսօրինակ անօթք պղնձիք արաբացի դրովք :

(3) Յօրինակիս մեր պակասեր տող մի , զոր յաւելաք ՚ի միւս թարգմանութենէն :

եւթն բիւր, և չորրորդ թուեալ՝ քառասուն և վեց բիւր, և հինգերորդ թուեալ՝ չորեք հարիւր վեշտասան, և ՚ի թագաւորութեան Կղոդեայ՝ վեց հարիւր իննսուն և չորս բիւր: Եւ ՚ի թագաւորութեանն () գոստեայ և Լըքեղայոսի որդւոյ Հերովդէի եղեւ ՚ի Հռոմ սով մեծ, և վաճառէին զմոգ մի ցորեան ՚ի քոան և եւթն դահեկան և կէս: Եւ ՚ի թագաւորութեանն Տիտոսի եղեւ ՚ի նմա մահ տարաժամ, որ մեռանէր յաւուրն բիւր մի:

Յայսմ ժամանակի զՍամարացիսն ուտէին առիւծք: Եւ առաքեաց Սաղմանտար ՚ի գերեւոցն քահանայ մի Կղրաս անուն, և ուսոյց նոցա զօրէնս, և գրեաց նոցա ասորի գրով զհինգ գիրքն Սովսիսի: Այսն այսորիկ Սամարացիքն այլ գիրք ոչ ընդունին յօրինացն և ՚ի մարգարէիցն՝ բաց Ղըրարածոյն:

Ի վեց ամին Կղեկիայ թագաւորեաց Լթուրացւոցն Սենեքերիմ. և եկեալ զօրքն նորա Ղըրուսաղէմ, կոտորեցան հարիւր ութսուն և հինգ հազար: Սենեքերիմ զինի ինն ամի թագաւորութեան իւրոյ սպանաւ յորդւոցն, որք գնացին ՚ի Հայս, և թագաւորեաց Լսորդան որդի նորա երիս ամս: Եւ Ղգիսպտոս թագաւորեաց Սաւիքոն (1) հնդկացի ամս երկուսասան: Եւ ՚ի վերայ

(1) Ըստ Եւսեբեայ՝ Սաբաիոն կամ Աբագոն եթեովպացի:

Սակեդոնացւոցն թագաւորեաց Փրիտիկոս⁽¹⁾ ամս յիսուն և մի : Յութևտասն ամին Լշդեկիայ թագաւորեաց Լթուրացւոցն Իելդան , որ է Իաղուան : Սա առաքեաց պատարագ Լշդեկիայ Ղըրուսաղէմ վասն դարձի աքեգականն , գիտացեալ թէ Ղստուծոյն Իսրայելի եղև նշան կենդանութեան Լշդեկիայ : Լսա քարոզեաց զանուն Տեառն Լստուծոյ ընդ ամենայն երկիրն Իարեւացւոց և Լսորւոց . և սա շինեաց պատկեր ճշմարտին Լստուծոյ և ետ երկրպագել նմա . և դարձոյց զամենայն աշխարհ իւր ի պաշտելոյ զարեգակն :

Ի քսան ամին Լշդեկիայ թագաւորեաց Սագացւոյ Կուրտակոս⁽²⁾ ամս երեքտասան : Ի քսան և ինն ամին Լշդեկիայ թագաւորեաց Ղգիպտոս Տրոքոս Հնդկացի⁽³⁾ աւրս քսան : Օլնի Լշդեկիայ թագաւորեաց Սանասէ ամս յիսուն և հինգ : Լս եկեաց վաթսուն և եւթն ամ : Յերրորդ ամի իւրոյ թագաւորութեանն սպան զԼսայի մարգարէ , և բազում արիւն արդար եհեղ , և թու

(1) Պերդիլաս ըստ Եւսեբեայ :

(2) Ձկուրպաիոս թագաւորն Մարաց ոչ յիշատակե Եւսեբի , այլ առաջին թագաւոր դնէ Մարաց զԴիոկէս՝ տալով նմա ամս 54 . իսկ Միխայէլ ուրոյն յիշէ և զԴիոկէս իշխեալ ի չորրորդ ամէ Սանասէի , իսկ զանունն այլակերպեալ դնէ Դիոսիւլոյս :

(3) Եւսեբիոս ուղղագրէ կոչելով Տաբիոս փոխանակ թաւրայ : Միւս թարգմանութիւնն դնէ Տրոքոս :

ղաւ 'ի ձեռաց Աստուծոյ և անկաւ 'ի ձեռս
 Ասորւոց զօրացն, և տարան զնա գերի յԱ-
 թուր, և եդին 'ի հոր կապանօք, և ասաց զպա-
 տուական աղօթման ապաշխարութեան Նէշ-
 աֆնակալն. և ընկալաւ Աստուած զաղաչանս
 նորա և արձակեաց զնա յերեսուն և եւթն
 ամիս իւրոյ : Եւ Ասայի մարգարէն եդաւ
 'ի Սելով, և տուաւ 'ի պատիւ մարգարէին
 շնորհք բժշկութեան. և Սելով առաքաւ ա-
 սի, մի՛ վասն Ասայեայ որ առաքեալ ասի
 վասն բանին որ ասաց. « Աւասիկ ես՝ Տէր
 առաքեա զիս » (1), և միւս՝ զի 'ի գալ Այ-
 լազգացն արգելոյր ջուրն, և յորժամ Ասայի
 մարգարէն գայր ժողովըդեամբն, առաքեալ
 լինէր Աստուծոյ 'ի պաշարման Արուսայէ-
 մի Ասորւոցն :

Ի չորրորդ ամին Սանասէի թագաւորեաց
 Սադայեցւոցն Վիւքլայոս (2) ամս յիսուն և
 չորս : Ի քսան և մի ամին Սանասէի թագա-
 ւորեաց յԱգիպտոս Սարտիս (3) ամս երկու :
 Ի քսան և ինն ամի Սանասէի թագաւորեաց
 Սակեդոնացւոցն Արգէոս՝ ամս երեսուն և
 ութ, և յերեսուն և երրորդ ամին Սանասէի
 թագաւորեաց յԱգիպտոս Ստեփանթոս (4) ա-

(1) Եսայի . 2 . 8 .

(2) Տես 'ի վեր' յեր . 54 . ծանօթութիւն 3 .

(3) Եւսեբիոս զնէ 'ի նմին ամի թագաւորեալ Աֆէ-
 եթւովպացի՝ ամս 12 .

(4) Ըստ Եւսեբեայ Ստեփանթոս :

մըս հինգ : Եւ ի քսան և վեց ամին Մանասէի
 Թագաւորեաց Նորւոց փոքր Սենեքերիմ՝
 ամս երեսուն և հինգ : Եւ ի քառասներորդ
 ամին Մանասէի Թագաւորեաց Հռոմայեց-
 ւոցն Տակլիոս⁽¹⁾ ամս երեսուն և երիս : Սա էր
 որ եգիտ զհանդերձն ծիրանի և զգաւազանն
 ոսկի Թագաւորական : Բայտ մեղ Տուլոս է
 սա : Բայտ Թագաւորեաց Եգիպտացւոցն Նե-
 քոն⁽²⁾ , ամս ութւտասն : Ի քառասուն և
 չորս ամին Մանասէի Թագաւորեաց Եգիպ-
 տոսի Փոմփուրիոս⁽³⁾ ամս քառասուն և չորս :
 Բայտ ժամանակի եղել առաջին շինութիւ-
 նըն Իււղանդի՝ ձեռամբ Իււղոսի իշխանի .
 և զկնի ինն հարիւր և եւթանասուն ամի
 մեծացաւ՝ նորոգեալ ի կոստանդիանոսէ , և
 ետ անուն կոստանդնուպօլիս : Եւ աստ վը-
 ճարեցան Թագաւորք և դատաւորք Եթե-
 նացւոց :

Օկնի Մանասէի Թագաւորեաց Վմոն ի
 վերայ Յուդայ ամս երկոտասան , և յերրորդ

(1) Ըստ Եւսեբեայ Տաղոս Սիդուս : Փոքր մի յետոյ Տաւ-
 րոս կոչի : Օրինակս մեր ունէր ՚ի իշ ամի Մանասէի :

(2) Եւսեբիոս զերկուս անձինս կարգէ յայտ վայրի Նե-
 քեփոսոս՝ որում յաջորդէ Նեքառով , որ է Նեքոնն Միկայ-
 ելի , և ժամանակ իշխանութեան երկոցունցն՝ դնէ ամս չո-
 քեքսասան : Իսկ միւս Թարգմ. նոյնացուցանէ զերկոսին ա-
 նուանս և տայ նմա ամս վեց :

(3) Եւսեբիոս դնէ զսա ի յիսներորդ չորրորդ ամին Մա-
 նասէի :

ամի նորա թագաւորեաց Սագացւոց Նըբ-
րակտիոս⁽¹⁾ ամս չորեքտասան : Եւ յերկոտա-
սան ամին Լմանի թագաւորեաց Լթուրաց-
ւոցն Նաբուսալսար՝ ամս երեսուն և երիս .
և սա եր մոգ : Եւ ՚ի նմին ամի թագաւո-
րեաց Սակեդոնացւոց Փիլիսպոս՝ ամս երե-
սուն և ութ : Յերրորդ ամին թագաւորու-
թեանն Լմանայ ծնաւ Ովսիա . և Լման պաշ-
տէր զկուռս , և հարին ծառայքն նորա և
մեռաւ . և են ժամանակք նորոս քսան և
չորս ամ :

Եւ թագաւորեաց Ովսիա որդի նորա
Ալքուսաղէմ՝ ամս երեսուն և մի . և եկաց
երեսուն և ինն ամ : Եւ եղեն նմա որդիք
չորս , Յովհաննէս , Յովակիմ , Յովսէփազ ,
Սեդեկիա : Յսցամ ժամանակի մարգարէա-
նայր Սոփոնիա յագգէ Շմուոնի : Ի տասն
ամին Ովսիայ թագաւորեաց Հռոմայեցւոցն
Սարկոս Լնիկոս⁽²⁾ ամս քսան և չորս : Յերեք-
տասան ամին Ովսիայ սկսաւ Երեմիա մար-
գարէանալ : Ի չորեքտասան ամին Ովսիայ թա-
գաւորեաց Սագացւոցն Կոստանդոս⁽³⁾ ամս
երեսուն և երկու : Սա գնաց և առ զԱլինուէ
և զԼթուրացիսն : Յերեսներորդ ամին Ովսիայ

(1) Ըստ Եւսեբեայ Փրատորիէս :

(2) Ըստ Եւսեբեայ Անիոս Մարիոս , զորոյ սկիզբն իշխա-
նութեանն դնէ ՚ի չորրորդ ամէն Ովսիայ :

(3) Եւսեբի ուղղէ զանունս կոչելով զնա Կիստասարէս :

Թագաւորեաց յԱգիակոսս Նեքաւով, որ է Նեփոս, ամս վեց : Սա ել ՚ի կողմանս Լիւրատայ սրատերազմեալ ընդ Աթուրացիսն ՚ի Սնբէճ : Եւ ել Ովսիա ընդդէմ նորա առանց հրամանի Աստուծոյ, և սպանաւ ՚ի նմանէ և Թաղեցաւ յԱրուսաղէմ, և Թագաւորեաց Յովաքազ որդի նորա . և յետ երեք ամսոյ դարձաւ Նեքաւով Կաղն և տաւրաւ զՅովաքազ յԱգիակոսս, և կացոյց Թագաւոր զեղբայր նորա զՅովակիմ, և եդեալ հարկ տասն քանքար սակւոյ և հարիւր արծաթոյ : Սա Թագաւորեաց ամս երկուտասան :

Յերրորդ ամին Յովակիմայ Թագաւորեաց Հռոմայեցւոցն Տարկինոս Ուբրիկոս⁽¹⁾ ամս երեսուն և ութ : Ի նոյն ամի Թագաւորեաց Աթուրացւոցն Նաբուգոդոնոսոր քաղդէացին որդին Նաբուսոլաարայ՝ ամս քառասուն և չորս . որ եկն յԱրուսաղէմ և տարաւ գերի զանօթս տան Տեառն, և եդ հարկս Յովակիմայ, և տարաւ զԻսնիէլ և զընկերս իւր : Եւ յետ քակեւոյն ՚ի Նեքաւովէ Սնբէճ քաղաքի՝ շինեցաւ վերլատին յԱթուրացւոցն, և եդաւ անդ կուռքն Կայնանայ : Եւ կոչեցաւ Յարապօլիս, (Յերապօլիս) որ Թարգմանի չահանայից չաղաք⁽²⁾

(1) Ըստ Եւսեբեայ Տաղիէոս Պրիմօ :

(2) Ըստ Յունական ստուգարանութեան :

վասն քրմացն կախարդացն , որոց աղանդին աշակերտեցաւ յետոյ Բարդեստան :

Եւ եւ դարձեալ Նեքաւով ՚ի կողմանս Լիփրատայ և սղանաւ ՚ի Նաբուգոդոնոսորայ : Եւ Թագաւորեաց Ղլշիպտոս Փսան Թոս ⁽¹⁾ ամս եւթնեւտասն : ՅուԹերորդ ամին Յովակիմայ և Նաբուգոդոնոսորայ հինգերորդ ամին եկն Ղլշուսաղէմ Նաբուգոդոնոսոր , և առ զհարկն և դարձաւ : Եւ յուԹերորդ ամին Նաբուգոդոնոսորայ մեռաւ Յովակիմ , և Թագաւորեաց Յովաքիմ որդի նորա , որ է Յեքոնիա , ամիսս երիս , և ՚ի բաց եկաց ՚ի Տեառնէ : Եւ եկն Նաբուգոդոնոսոր Ղլշուսաղէմ և գերեաց զՅեքոնիա և զմայրն և զիշխանսն , և տարաւ զնոսա ՚ի Բաբելոն և եդ ՚ի կառանս ամս երեսուե և հինգ : Եւ եդ Թագաւոր Ղլշուսաղէմի զՍեդեկիա : Յառաջին գալն հայրն Նաբուգոդոնոսորայ Նաբուգոդոնոսոր առաքեաց զնա Ղլշուսաղէմ , և յորժամ դարձաւ , մեռեալ էր հայրն , և ինքն առ զԹագաւորութիւնն : Յինն և տասներորդ ամի Թագաւորութեան Նաբուգոդոնոսորայ եկն Նաբուգոդոնոսորայ և այրեաց զՂլշուսաղէմ և զՏաճարն զկնի գերելոյն և մահուանն Սեդեկիայ , որ Թագաւորեաց ամս մետասան : Ի չորրորդ ամին Սեդեկիայ Թագաւորեաց Սադացւոցն Իս-

(1) Ըստ Եւսեբեայ փոյժովէս :

տիկոս (1), ամս երեսուն և ութ : Ի մետա-
սան ամին Սեդեկիայ թագաւորեաց Լշիսկ-
տոսի Լշիրոս (2) ամս քսան և եւթն : Լշ 'ի
նոյն ամի գերեցաւ Սեդեկիա և ամենայն
Հրեայքն, բաց 'ի սակաւուց աղքատաց որ
գործէին զգործ արքունի . և նախ քան զա-
ւեր Տաճարին Լշրեմիա մարգարէն տարաւ
պահեաց զտապանակն Տեառն :

Ժամանակք նեղելոյն գերուսաղէմ :

Ի չորրորդ ամէն Յովակիմայ, որ առա-
ջին Նաբուգոդոնոսորայ, մինչեւ 'ի մետա-
սան ամն Սեդեկիայ, որ է վերջին աւեր Լշ-
րուսաղէմի, և զինի աւերմանն Լշրուսաղէմի
եւ Նաբուգոդոնոսոր 'ի վերայ Սրոյ և քա-
կեաց զնա՝ ծովասոյզ արարեալ զքարինան .
և Սուրացիքն զատացուածս իւրեանց նոյն-
պէս ծովամոյն արարեալ փախեան նաւով Լշ
ՂՅիրամ արքայ Սուրայ սպանին, որ կեցեալ
էր զամենայն ժամանակս թագաւորացն Յու-
դայ : Լշ տուաւ Լշիսկտոս աւար զօրացն
Նաբուգոդոնոսորայ փոխանակ աշխատու-
թեան նոցա 'ի վերայ Սուրայ :

Ի քսան և եւթն ամի գերութեանն Լշ-
րուսաղէմի մեռաւ Նաբուգոդոնոսոր թա-

(1) Իսրայիլուն է Աթդակիմ ուղղագրեալ յԵւսերեայ :

(2) Ըստ Եւսերեայ Վոգէն : որում տայ ամս 25 :

գաւորեալ ամս քսան . և էառ զԹագաւոր
 ութիւն նորա իմարովդակ որդի նորա ա-
 մրս երիս : Սո եհան զԵքոնիա ի բանտէն ,
 և ուտէր ի սեղանն արքունի : Եւ զինի նո-
 րա Նաղտասար ամս երկուս : Եւ յառաջին
 ամին Նաղտասարայ ետես Վանիէլ զտեսիլ
 չորից կենդանեացն , յօրինակ չորս Թագա-
 ւորութեանն աշխարհի : Եւ Վարեհ Սադէ ,
 որ է Սար , սպան զՆաղտասար և դարձաւ
 Թագաւորութիւնն Վաղդէացւոց : Եւ յա-
 ւուրս Վարեհի մագացւոյ արկաւ Վանիէլ
 ի գուբ զառաջինն , և Վարեհ կացոյց զնա
 վերագոյն ամենայն իշխանաց : Եւ Լիւրոս պար-
 սիկ սպան զՎարեհ , և եբարձ զԹագաւորու-
 թիւն Սարաց և Լթուրացւոց , և արար Լիւ-
 րոս զաթող Թագաւորութեան իւրոյ ի Նա-
 բելոն , և արար զՎանիէլ հաւատարիմ իւր :

Եւ Վանիէլ նախանձու Լստուծոյ վա-
 ռեալ կործանեաց զկուռսն Բելայ , զոր կան-
 գնեալ էր յանուն Վ իլոսի , և սպան զվի-
 շապն : Եւ զարեալ ընդ նա՝ արկին երկրորդ
 անգամ ի գուբ ի մէջ եւթն առիւծուց . և
 յայսմ (նուագի) առաքեցաւ Լմբակում յԼս-
 տուծոյ՝ բերել կերակուր Վանիէլի . և ապ-
 րեալ Վանիէլ կորեան թշնամիք նորա : Եւ յայ-
 սրմ ամի մեռաւ Լմբակում . և Վանիէլի տե-
 սեալ տեսիլ , իմացաւ զկատարումն եւթա-
 նասուն ամին զոր վճռեալ էր Լստուած ի

ձեռն Նրեմիայ մարգարէի : Եւ պահեաց քըսան և մի օր . և ետես 'ի վերայ Տիգրիս գետոյ այր մի սպիտակազգեստ , որ ասէր ցնա . « Վասն և մի օր է որ կուռիմ ընդ իշխանին Պարսից , դարձուցանել զորդիս ազգին քո » Եւ և յառաջին ամին Կիւրոսի դարձան հինգ բիւր , եւ սկսան շինել զՏաճարն : Եւ 'ի վաթսուէն ամի գերութեանն Հրէից սպան զԿիւրոս Եւստատա (1) կինն իւր , և առ զԹագաւորութիւն նորս Կամբիսոս . և վասն սորա ասեն Նբրայեցիքն՝ թէ կոչէր 'Կաբուգոգոնոսոր (2) , որ սպան զԱրիաքսաթ Եւստատա : Եւ յաւուրս սորա եղեն իբքն Յուդիթ կընոջ , որ սպան զՀողեփեռնէս , որ էր յազգէն Եւստատայ (3) , որ են թուրք : Կամբիսոս թագաւորեալ ամս ութ՝ առին զկնի նորա զԹագաւորութիւնն երկու եղբարք մօքք , ամիսս եւթն : Եւ զհետ սոցա թագաւորեաց Վարէհ մագացի ամս երեսուն և վեց : Եւ 'ի յերկրորդ ամին սորա կատարեցաւ երկրորդ եւթանասունն գերութեանն Հրէից յայրմանէ Տաճարին , և առաջին եւթանասունն 'ի վճռէն Նրեմիայի էր . վը-

(1) ԶՄիխայելի տիտղոսն Եւստրի ուղղէ յասէն (յեր. 200.) « Տըմիրիս բամբիշն Մասագեցւոց սպան զԿիւրոս : » Զնորին բանսն և Սամուէլ բառ առ բառ 'ի մէջ բերէ յիւր Քրտիկանին :

(2) Եւստրիոս , Քրտ . յեր . 200 .

(3) Յօրինակիս Մարտիշայ :

կայեն Չաքարիա և Լ՛նդէաս, որ ասեն.
 «Սինչեւ յերբ ոչ սղորմիս Լ՛րուսադէմի և քա-
 ղաքացն Յուդայ . . . զի այս եւթանասուն
 ամ է (1) : » Եւ սղորմին ամբ ՚ի Սաղովմոնի շի-
 նուածոյն մինչեւ ՚ի վեց ամն Վարենի հինգ
 հարիւր ութ (2) ամ : Ի հնդեւտասան ամին Վա-
 րենի լցաւ հինգերորդ դարն : Եւ ՚ի վեշտա-
 սան ամին Վարենի սկսաւ վեցերորդ դարն :

Սկնի Վարենի թագաւորեաց Քսերքէս
 որդի իւր ամս քսան և մի : Եւ յերկրորդ
 ամին իւրոյ առ զԼ՛գիպտոս, և ՚ի մետասան
 ամին առ զԼ՛թէնս և հրով այրեաց զնա .
 առ և քաղաքս բաղումս : Յաւուրս սորա ե-
 ղեն իրքն Լ՛սթերայ և Սուրոքէի և Հա-
 մանայ, որ էր յազդէն Ամադէկայ . բայց
 Յովհաննէս (սսիացին) ոչ հաւանի թէ աստ
 եղեն Լ՛սթերայ իրքն, զի թէ եղեալ էր ա-
 սէ, Լ՛ղբ ընդէր ոչ գրէր (3) : Եւ ոմանք աստ

(1) Չաքարիա . Ա . 12 :

(2) Ապուլֆարաժ համաձայն մերումս դնէ մինչ ցեւթն
 ամն Վարենի 508 : Իսկ ոմանք յօրինակաց միւս թարգ-
 մանութեան դնեն 536 ամ :

(3) Չոյն կարծիս Յովհաննու և Եւսեբիոս հաստատէ,
 ոչ զՔսերքսեայ՝ այլ զյաջորդէն նորա զԱրտաշիսէ խօսելով .
 յասելն . « զԼ՛սթերայ և զՍուրթէի իրան ոմանք առ սովաւ
 ասեն : Բայց ես չառնում յանձն : Քանզի ոչ եթէ լուէին
 զնորա գործան՝ Եղբի գիրքն, որ առ սովաւ պատմեն զԵղբի և
 զՆեմիայ ՚ի Բաբելոնէ ելանէն, և զգործն ՚ի նոցանէ լեալ որ ՚ի
 նոյն գիրս կրին : » Չայստիկ գիտողութիւնս Եւսեբի գառ-
 նեմք ՚ի մէջ բերեալ և ՚ի Նախագրութեան գրոցն Եսթերայ :

ասեն զգարձն Հրէից և ոմանք առ Վարեհիւ : Օ կնի Քսերքեայ թագաւորեաց Վրտաւանոս հինգ ամիսս . և զհետ նորա Վրտաշէս (Վրտաքսերքսէս) Նրկայնաբազուկ ամս քառասուն և մի : Ի յեւթն ամին սուրա ել Նզրաս դպիրն շինել զպարիսպն Նրուսաղէմի : Սա գրեաց զհին կտակարանն, շնորհելով նմա յԱստուծոյ . և ի խնամոցն Վստուծոյ պահեցան հին օրինակքն ի տեղիս տեղիս, և յետոյ գտան համաձայնք միմեանց :

Եւ ի քսան ամին Վրտաշիսի ել Նոյեմի տակառապետն Վրտաշիսի հրամանաւ նորին, օգնել Նզրի, որ յամեալ անդէն Նրուսաղէմ ի շինելն՝ ամս երկուսասն⁽¹⁾ : Եւ արեւ հիմն Նրուսաղէմի ի բահանայապետութեան Յովիդայեայ որդւոյ Նզիսէի : Նոյեմի ետ բերել իջնորոյ՝ ողջակիզացն՝ մօրացեալ, զկնի եւ թանաստուն ամի, և սրսկեալ ի վերայ սեղանոյն իբրեւ զառաջինն (վառեցաւ հուր) :

Օ կնի Նրկայնաձեռին թագաւորեաց Վրտաշէս միւս երկուս ամիսս, և զկնի նորա Սիկդինոս⁽²⁾ ամիսս եւթն, և յետ նորա թագաւորեաց Վարեհ Նուդոս (հարձորդի) աւրս ինն և տասն : Եւ ի հնգետասն ամին սորա ապստամբեաց Նգիպտոս ի Պարսից, և եդին իւրեանց թագաւոր զՎիոնէսիոս

(1) Նեեմի . Ե . 14 :

(2) Ըստ Եւսեբեայ Սոփոնիոս :

զկնի հարիւր քսան և չորս ամի խափանելոյն։
 Օկնի Աղէքսանդրի թագաւորեաց Սակե-
 դոնացւոցն Պերտիկոս՝ ամս քսան և ութ ։
 Եւ ՚ի յիննևտասն ամի Վարեհի թագաւո-
 րեաց Սակեդոնացւոցն Արիստոս (1), ամս
 երիս ։ Իսկ ՚ի Հռոմ Կաղաւրիոն . և սա պա-
 տերազմ եդ ընդ Կալատուկք և ընդ Վաղա-
 տացիս . եւ յետ հարիւր ամի յաղթեցան
 Հռոմայեցիք , և առին զՀռոմ և քակեցին
 զնոս ՚ի հիմանց , և մնաց միայն արքունիքն (2) ։
 Յայսմ ժամանակի եղև շարժ սաստիկ , և
 բազում քաղաքս կլաւ երկիր ։ Եւ թագաւո-
 րեաց Պարսից Արտաշէս ուշեղ՝ ամս քառա-
 սուն ։ Երբայեցիքն առ սովաւ ասեն զԵս-
 թեր ։ Ի հնգետասան ամին Արտաշիսի , Ու-
 տուկարտորն (3) Հռոմայ յԱփրիկէ աւերեաց
 զՎարքեդոն , և յանուն իւր կոչեաց զնա
 Ափրիկէ ։ Եւ յԱգիպտոս թագաւորեաց Ում-
 բետրիս (4) , ամս վեց , և Սակեդոնացւոցն
 թագաւորեաց Արքեղայոս ամս չորս ։ Եւ
 դարձեալ Ամուտոս (5) ամ մի , և ապա Պու-

(1) Ըստ Եւսեբեայ Ուրեարէս ։

(2) « Գաղատացիք և Կեղտացիք զՀռոմ կալան բաց ՚ի
 Կապիտովդեայն ։ » Եւսեբի , Բրոն . յեր . 218 ։

(3) Դիկտատոր Հռոմայեցւոց՝ այն է Սկիպիոնն , որ Ափրի-
 կեցի կոչեցաւ վասն զԱփրիկէ նուաձելոյ ։ Որպէս յայտ է ,
 ՚ի հակառակ միտս առեալ են արեւելեանք զգործսն Սկիպիոնի ։

(4) Ըստ Եւսեբեայ Եփրեմէն ։ Երկրորդ թագաւոր 27 ըդ
 հարստութեանն Եգիպտացւոց ։

(5) Ըստ Եւսեբեայ Ափրոսոս . . . Պատմիոս ։

սինոս ամ մի, և ապա Մոսկուի (Մոսկու) վեց ամ: Եւ ի վեշտասան ամին Մոսկուի թագաւորեաց Սակեդոնացւոցն ընթացուս (1), ամս ութ և տասն: Եւ ի քսան ամին Մոսկուի թագաւորեաց Լեւոնտոսի (Փոսու) թոս (2) ամ մի. և զկնի նորուն Սարիս՝ ամ մի. և ապա Նիկտայիս ամս ութ և տասն: Եւ յերեսուն և հինգ ամին Մոսկուի թագաւորեաց Սակեդոնի Ղէքսանդր ամ մի. և յետ նորա Պողոսէոս երեք ամ: Եւ ի քառասուն ամին Մոսկուի թագաւորեաց Լեւոնտոսի Տէովս (3) ամս երկու. և զկնի նորա Նեքտանեոս (Նեքտանեոս) ամս երկու տասն: Եւ զհետ Մոսկուի թագաւորեաց Պարսից միւս Մոսկու Ռէքոս կոչեցեալ: Սա հնազանդեաց լեւոնտոս և եւրոպա զթագաւորութիւնն նոցա. և Կանսքոս (Նեքտանեոս) թագաւորն Լեւոնտոսի փախեալ յԵթովպիա (4), աղանդով իմացեալ

(1) Ըստ Եւսեբեայ Արժէոս Տէւոդուլթիւն և Կարգր ամաց թագաւորացս ոչ համաձայնին Քրոնիկոնին Եւսեբեայ, նաեւ միւս թարգմանութիւնն իսպառ տարբերի:

(2) Ըստ Եւսեբեայ Փատմութեւ, իսկ զՍարիս ոչ յիշատակէ Եւսեբի, այլ յաջորդ դնէ նմա զՆեփիրիատէս, թագաւորեալ ամիսս չորս: Եւ ապա զՆիկտանեոս, զոր Նիկտայիս անուանէ օրինակս:

(3) Յօրինակիս Տէոս. իսկ միւս թարգմ. Դիոս:

(4) «Ուրքոս կալաւ զԵթովպոս ի փախուսականութեանն Նեքտանեայ յԵթովպիա, առ որով դադարեցին թագաւորք Եթովպացոցն Եւսեբիոս. Քրոն. յեր. 222:

յառաջագոյն զաւերն . և ասեն թէ սա է
հայրն Նշեքսանդրու , որ է Նեքտանեքոս .
և խափանեցաւ թագաւորու թիւնն Նգիւպ-
տոսի քառասուն և երկու ամ , մինչեւ ՚ի
Պունթիմոս , շր կոչեն Պտղոմէոս , ոմն ՚ի
բարեկամացն Նշեքսանդրի :

Արտաշէս Աքոս թագաւորն Պարսից հը-
նազանդեաց զՀրեայսն , և տարաւ զնոսա
բնակեցոյց առնթեր ծովուն Վասքից յԱռ-
կանա քաղաք : Եւ յայտմ ժամանակի թագա-
ւորեաց Սակեդոնացւոց Փիլիպպոս հայրն
Նշեքսանդրի , ամս քսան և եւթն . և անուն
կնոջ նորա Ողոմակիագա : Ասո երեւեցաւ Ա-
րիստոտէլ և Նպիկուրոս փիլիսոփայք : Ի յե-
րեքտասան ամին Աքոսի պարսկի ծնաւ Նշեք-
սանդր ՚ի յութ ամի թագաւորու թեան հօր
իւրոյ : Եւ զկնի Աքոսի թագաւորեաց Պար-
սից Արիսթորէս (1) որդի նորա՝ ամս չորս :
Եւ զկնի նորա Վարեն որդի Արտաշի՝ ա-
մրս վեց :

Եւ յառաջին ամի նորա թագաւորեաց
Սակեդոնացւոցն Նշեքսանդր որդի Փիլիպ-
պոսի քսան ամաց , զառաջինն թագաւո-
րեաց յԱշտա (յԱշատա) : Նա էր հասակաւ
երեք կանգուն , բայց մեծ խելօք և քաջու-
թեամբ , որ կորոյս յաշխարհէ երեսուն և

(1) Ասո եւսեքեայ Արէս ոմոյ :

հինգ թագաւորս , և ունէր զօրս երկոտա-
սան բիւր : Ար և 'ի վեց ամի թագաւորու-
թեան իւրոյ , և 'ի վեց ամին Վարեհի սրա-
տերազմեցան 'ի Աիս Աիլիկեցւոց , և մեռաւ
Վարեհ : Եւ 'ի նա կատարեցաւ թագաւո-
րութիւնն Պարօից , տեւեալ ամս երկերիւր
երեսուն և մի : Եւ Աղէքսանդր շինեաց եր-
կոտասան քաղաք յանուն իւր : Սա եղ գու-
ռըն Հոնաց , չապականել նոցա ղերկիր . և
էր գուռն երկաթի երեքոտասան կանգուն
երկայն , և լայն ութ կանգուն : Սա եկեալ
Ալեքսանդէմ սպատարագեաց Աստուծոյ , և
թոյլ ետուն Հրեայքն , և պատուեաց զքա-
հանայապետն Անտրոմաքոս⁽¹⁾ : Եւ յորժամ Սա-
մարացիքն սպանին զքահանայապետն Անտ-
րոմաքոս , վասն թոյլ տալոյ նմա հեթանո-
սին սպատարագել Աստուծոյ , լուաւ Աղէք-
սանդրոս և եկն Ագիստոսէ և քակեաց
զՍամարիա և ջնջեաց զազգն , և ած Սա-
կեդոնացիս և բնակեցոյց 'ի Սամարիա . և
ղկնի երկոտասան ամի և եւթն ամսոյ թա-
գաւորութեան նորա դեղատուութեամբ
մեռաւ 'ի Բաբելոն : Սա է առաջին թա-

(1) Եւսեբի ուղղելով զանուն քահանայապետին որ էր Ոնիա , զԱնտրոմաքոսէն ասէ եթէ էր տեսուչ կողմանցն Պա-
ղեստինի Աղէքսանդրոսէ կացուցեալ , և Սամարացւոց ըս-
պանեալ զԱնտրոմաքոս : պատճեցան և ինքեանք յԱղէք-
սանդրէ 'ի դարձին նորա Ագիստոսէ : Քչոն . յեր . 222 .

գաւոր Յունաց, և յետ սորա թագաւորեաց յԱգիստոս Պտղոմէոս, որ եբեր ըզմարմին նորա յԱգիստոս և թաղեաց. և կատարեցաւ բանն թէ «Բօշն այծեաց յաղթէ խոյին»⁽¹⁾ Եւրեհի: Եւ բարձաւ մի եղջիւրն և երեւեցան չորս եղջիւրքն,⁽²⁾ բարեկամքն: Եւ յետոյ եղեն տասն եղջիւրքն տասն թագաւորք բաժանեալք:

Իսկ Պտղոմէոս թագաւորեալ ամս քառասուն: Եւ յառաջին ամին էառ զԱլլուսաղէմ նենգութեամբ, և տօրաւ գերի յԱգիստոս առ Ոսիայիւ քահանայապետիւ. և ի նմանէ կոչին և այլ թագաւորքն՝ Պլտղոմէոսք: Ի չորս ամին Պտղոմէայ թագաւորեաց ի վերայ ամենայն Ասիոյ Անտիգոնոս՝ ամս ութեւտասն: Սա դարձեալ շինեաց զԱնտիոք անուամբ որդւոյ իւրոյ Անտիոքու⁽²⁾: Յերեքտասանամին Պտղոմէայ թագաւորեաց ի վերայ Ասորւոց և Բաբելոնի մինչեւ ի Հինդիկս Սելեւկոս՝ ամս երեսուն և երիս: Եւ սա կատարեաց զշինուածն Անտիոքու, և շինեաց զՍելեւկիա, զԱտիկն, զԱփեմիա⁽³⁾, զԵրիա՝ որ է Հալլէ, զԱպուլ, զԱրաշ, և

(1) Դան. Ը. 7—8:

(2) «Անտիգոնոս զԱնտիգոնէ առ Օրէնտ գետով շինեաց. զոր Սելեւկոս նորոգեաց և անուանեաց Անտիոքոս Եւսեբիոս. Բրոն. Եր. 226:

(3) Եւսեբիոս (անգ.) Ազաթա անուանէ, որ է Համա. իսկ շեալա՝ Բեգլա կոչէ:

բնակեցոյց 'ի նոսա Հրեայս , և սրատուեաց
 զնոսա , և արար մուտ և ել առ ինքն ընդ սի-
 րելիս իւր : Ըստ շինեցաւ մեծ աշտարակն
 Լլէքսանդրու 'ի մէջ ծովուն 'Նեփրոսի և
 անուանեցաւ Պրուտոս ⁽¹⁾ , և շինեաց զնա
 Սոսորատոս Կանդիտացի՝ տեղի գիտի Լ-
 լէքսանդրու ընդ ծով և ընդ ցամաք ⁽²⁾ : Իսկ
 Սելեւկոս ըմբռնեաց զ'Իեմետր 'ի Կիլիկիա ,
 որ Թագաւորեալ էր առստամբուԹեամբ , և
 սպան զնա , և ինքն իշխեաց ամենայն Լսիոյ :
 Եւ սկիզբն Թագաւորութեան սորա , որ
 է զկնի երկոտասան ամի մահուանն Լլէք-
 սանդրու , սկիզբն է Թուականութեանն Լ-
 սորուոյ :

Օհետ առաջին Պտղոմեայ Թագաւորեաց
 Եգիպտոս Պտղոմէոս Փիլսոդելիոս՝ ամսերե-
 սուն և ութ : Եւ յառաջին ամին նորա Թա-
 գաւորեաց Եակեդոնացւոց Պտղոմէոս Կռո-
 նոս ⁽³⁾ ամ մի , և զկնի նորա Եալսպարոս ⁽⁴⁾
 ամիսս երկու , և Ենթիպատրոս աւուրս քը-
 սան և վեց , և յետ Ենթիպատրեայ Սոսթե-
 նէս ամս՝ երկու : Ի հինգ ամին Պտղոմեայ Թա-

(1) Ոմանք համարին զՊրուտոս աղափոխեալ 'ի յունա-
 կան Ժաբիս բառէն , որ նշանակէ լապտեր նառահանգստաց :

(2) « Սոսորատոս Դեքսիփոնայ՝ կնիդացի , կանգնեաց
 Ելլէքսանդրիայ գիտանոցին աշտարակ բարձրաբերձ : » Եւ-
 սեբի . Բրոն . յեր . 228 :

(3) Ըստ Եւսեբեայ Կերանոս :

(4) Ըստ Եւսեբեայ Մեղափոխ :

գաւորեաց զկնի Սելեւկիոսի Ննտիրոս Սով
տեր՝ ամս իննե տասն , և ՚ի վեց ամին Պլա-
ղովեայ թագաւորեաց Սակեդոնացւոցն Նն-
տիրոնոս՝ ամս երեսուն և վեց : Եւ ՚ի նոյն ամի
թարգմանեցան գրեանքն ՚ի Վիպրոս կղզի, յե-
րեսուն և ՚ի չորս թուին⁽¹⁾ Նտրոց, եւ թանա-
սուն և երկու թարգմանչօք. վեց վեցայր ՚ի ցե-
ղիցն երկրտասան որդւոցն Իսրայելի , որք են
այսոքիկ : Յազգէն Ռորէնի՝ Յովսեպոս, Լզե-
կիէլ, Լզլիսէէ, Օլաքարիա , Յովհաննէս , Լ-
զեկիէլ : Յազգէն Շմաւոնի՝ Յուդա, Շմա-
ւոն , Նդէ , Սամուէլ , Սաթէ , Սաղամիա :
Յազգէն Ղեւեայ՝ Նեմէի , (Նոյեմի) Յովսէփ,
Թէոդոսի, Իոսոս, Սւրանիա, Տուկիսոս : Յազ-
գէն Յուդայ՝ Յովնաթան , Նքարի , Լըիսէ ,
Ննանիա, Օլաքարիա, Լզեկիա : Յազգէն Իսա-
քարայ՝ Իսահակ, Յակովբ , Յեսու, Շմբատ,
Շմաւոն , Ղեւի : Յազգէն Օլաքուղոնի՝
Յուդա , Յովսէփ , Շմաւոն , Օլաքարիա ,
Շմաւոն , Սաղամիա : Յազգէն Վադայ՝
Սմբատիա , Սեդեկիա , Յակովբ , Իսահակ ,
Լսայի , Սատթէոս : Յազգէն Նսերայ՝ Թէ-
ոդոսի : Իասոն (Յասոն) , Յեսու, Թէոդոտոս,
Յովհաննէս , Յովնաթան : Յազգէն Վանայ՝
Թէոփիլէ , Նքրահամ , Իդասմոս , Իասոն ,
Լրեմիա , Վանիէլ : Ի ցեղէն Նեփթաղիմայ՝

(1) Յօրինակիս քայտնի վերապահաւ գրեալ էր յետէ հարիւր
երեսուն և չորս :

Լըբեմիա, Ղաղար, Օլաքարիա, Բանիա, Լը
զիշէ, Տաթան : Յաղգէն Բենիամինի՝ Յով-
հաննէս, Իլաւոս, Լիկի, Թէոդոսի, Ներ-
տամ, Լզէկիէլ : Յաղգէն Յովսէփայ՝ Քա-
ղէք, Սամուէլ, Յովսէփ, Յուդա, Յով-
նաթան, Թոսդի : Թարգմանեցան 'ի Կիւլ-
րոս յունարէն գրով, և տարան յԱգիպտոս
և եդան յԱրքունիսն : Այլ 'ի տեղն ասէն
Թարգմանեալ և 'ի Փարան կղզի . այլ այս
է ճշմարտութիւն :

Ի Թուին Ասորւոց ԿԲ (62), և 'ի հնազան-
դութեանն (Յունաց յետ եւթանասուն և եր-
կուց ամաց, խորհեցան կողմանքն Պարսից
և արեւելից, եթէ « Պատառեցան Ասկե-
դոնացիքն 'ի միմեանց և տկարոցան, և են
հեռաւորք 'ի մէնջ, և խռովութեամբ և
չարչարանօք ունին զմեզ . զի՛նչ կայ մեր և
նոցա, եկայք դիցուք մեզ մօտաւոր թա-
գաւոր : » Եւ թագաւորեցուցին իւրեանց
զԱրշակ քաջ յորդւոցն Աբրահամու որ 'ի
Կենդուրայ 'ի Բահլ քաղաքէ, որ է սահմա-
նակից Ադաղուոյ երկրին . Ամանապէս և
աշխարհն Ուռկանացւոց (Արկանաց), որ կան
'ի հիւսիսոյ կողմանէ Պարսից աշխարհին,
յորժամ տեսին թէ տունն Պարսից եդին
իւրեանց թագաւոր, կանգնեցին և նոքա
իւրեանց թագաւոր . երբեմն հնազանդէին
Պարթեւաց, և երբեմն ոչ : Ամանապէս և

Հայք զկնի քաջ և յաղթող և տիեզերա-
սաստ թագաւորացն հայկազանց, որք բար-
ձին զթագաւորութիւնն Վադացւոյ և հնա-
զանդեալ ունէին զամենայն թագաւորու-
թիւնս հիւսիսի, և զամենայն ազգս շուր-
ջանակի զոր մէք ոչ կարացաք գրով գտանել
և տողել զշարս նոցա մինչեւ յ՝ շէքսանդր՝
որ սպան զՎահէ թագաւոր հայկազնի և
եբարձ զթագաւորութիւնն Հայոց մինչեւ
յայսմ ժամանակի. յորում գարձեալ կանգ-
նեցաւ թագաւորութիւնն նոցա ՚ի Պաղես-
տինէ մինչեւ ՚ի Թետալիա ⁽¹⁾, և մինչեւ
՚ի ծովն Կասպից և յայնկոյս լերինն Կովկասու,
՚ի Վաղարշակաց եղբօրէ Արշակայ սկսեալ,
մինչեւ ՚ի յետին Արշակ ⁽²⁾, զոր մէք թողումք
այլոց հաւաստի գրողաց և գիտողաց ⁽³⁾ :

Իսկ զկնի Փիլադելփոսի թագաւորեաց
յգգիպտոս Պտղոմէոս Արկադիս (Եւեր-
գետէս) : Եւ ՚ի նոյն ամի թագաւորեաց Ա-
սորւոց Սելէւկիոս Կալանիկոս : Ի նոյն ամի
թագաւորեաց Սակեդոնացւոցն Ղեմետրիոս
Փիլիպպոս : Զայսմ ժամանակի էր քահանա-
յապետն Ոնիա, որդի Սիմէոնի Արդարոյ :

(1) Թետալիա է յերկրին Պարսից առ երի խորասանայ,
ոչ հեռի ՚ի Կասպից ծովէն :

(2) Վերջին թագաւոր Արշակունեաց եղև Արտաշէր
և ոչ Արշակ : Ըստ պատմութեան Մովսիսի խորենացւոյ :

(3) Մովսէս խորենացի, Բ. 1—6 : — Յովհ. Կաթ. և
այլք :

Լ.յս Սնիա ոչ կամեցաւ տալ զհարկն Պըտ-
ղոմեայ. և նա կամեցաւ գալ յԱրուսաղէմ:
Եւ առաքեցին զՅովսեփոս հաշտութիւն
առնել. և եգիտ շնորհս առաջի Պտղոմեայ,
և սու ի նմանէ իշխանութիւն զօրապետու-
թեան սմենայն Հրէաստանի (1):

Եւ ի 25 (87) թուին թագաւորեաց
Սելեւկոս Կոսնոս (Կեռաւնոս) ա-
մրս երիւ. և յետ նորա թագաւորեաց
Լնտիոքոս Սեծն'ամս երեսուն և վեց: Յայ-
սըմ ժամանակիէ նահատակութիւնն Սակա-
բայեցւոյ:

Եւ ի 29 (93) թուին թագաւորեաց Ե-
գիպտացւոյն Պտղոմէոս Փիլոպատոր՝ ամս
եւթնեւտասն. և սաստիկ նեղէր զՀրեայ-
սին. և մարտեաւ ընդ նմա Լնտիոքոս և
յաղթեաց նմա, և զԵգիպտոս արար ընդ
իւր իշխանութեամբ. և ի դառնալն յԱ-
գիպտոսէ սու զԱրուսաղէմ: Եւ աստ վճար
էառ առաջին Վիքն Սակաբայեցւոյ:

Ի 36 (110) թուին թագաւորեաց Եգիպ-
տացւոյ Պտղոմէոս Եպիփանէս՝ ամս քսան
և մի: Սու առաքեաց զԵսկայոս զօրավարն (2), և
հնազանդեաց զՀրէաստան և զՓղիշտ (Փղըշ-
տայիւ). և ելեալ ընդ գէմ'նորա Լնտիոքոս,

(1) Էւսեբիոս. Բրոն. յեր. 252:

(2) Եւսեբիոս. (Բրոն. յեր. 256) Սկոպան անուանէ զօրա-
վարն Պտղոմեայ:

կոտորեաց զնա, և առ ինքն դարձոյց զառեալ ՚ի նմանէ քաղաքսն : Այս Անտիոքոս արար սալարկ զճանապարհս քաղաքաց : Այս ա արար ՚ի ճանապարհս նշանս իջեւանոյ զոր փարսախս կոչեն, և շինեաց կամուրջս քառակուռս ՚ի վերայ գետոց և յառուս, և արար դիւրագնաց զճանապարհս հարթելով : Աս ՚ի մետասան ամին արար պատերազմ ընդ Հռոմայեցիս և յաղթեցաւ, և ետ զորդին պատանդս ՚ի Հռոմ՝ տալ հարկս յամենայն ամի հազար քանքար ոսկւոյ, և այս եղեւ սկիզբն հարկելոյ Ասորւոց ընդ Հռոմովք :

Ի յերրորդ ամին Անտիոքոս թագաւորեաց Ասկեդոնացւոյն Փիլիպպոս՝ ամս քըսան և չորս (1), և աստ կատարեցաւ մարգարէութիւնն՝ Վանիէլի (2), թէ թագաւորն հիւսիսոյ տայ պատերազմ ընդ թագաւորն հարաւոյ, որ է Անտիոքոս ընդ Պտղոմեայ, որ ետ նմա զդուատր իւր և դարձաւ առ ՚ի նմանէ ըստ ոմանց ասելոյ :

Այս Անտիոքոս մեռաւ յԱլամացւոց աշխարհն (3), քարկոծեալ ՚ի տաճարն Անեեսց աստուածուհւոյն իւրեանց, որ (Անտիոքոս) էր

(1) Եւսեբիոս (Քրն. յեր. 254) տոյ սմա ամս քառասուն և երկուս, յերրորդ ամէ Պտղոմեայ Փիլոպատովիւ :

(2) Վանի. ԺԱ. 11 :

(3) Իլամացւոց երկիրն է յաշխարհին Պարսից, որոյ զԸԸ խաւոր քաղաքն է Շոշ :

այսակիր, յորմէ հետէ սպանան'ինմանէ Շըմունի և որդիք իւր, որ և խրատ առեալ 'ի գիտնոցն՝ զի բերցէ զնշխարս սպանելոցն և անկեալ առաջի նոցա զզջասցի. և հրամայեաց բերել առ ինքն Լը յորժամ տանէին յԱնտիոք, բարձեալ 'ի ջորիս սնդկօք, և հասեալ մօտ 'ի Հադախ քաղաք (1), դիպեցան նոցա որք տասցին զմահ թագաւորին : Լը եդան նըշխարք նոցա 'ի տեղւոջն ուր լուանն. որ և յետ ժամանակի յայտնեցան սքանչելեօք, և շինեցան տեղին վանք, և է մինչեւ ցայսօր ժամանակի :

Օկնի մահուանն Անտիոքու թագաւորեաց Սելեւկիոս. և Վիտորոս հաւատարիմ նորա յայժ նեղէր զՀրեայսն, և պատժեցաւ յԱստուծոյ :

Ի թուին Ասորւոց ՃԼԱ (131) թագաւորեաց Անտիոքոս Լըպիւանէս որդի Անտիոքու որկայր պատանդ 'ի Հռոմ՝ ամս մետասան : Սա գընաց 'ի վերայ Պտղոմեայ յԳիպտոս, և արգելին զնա Հռոմայեցիքն. և դարձաւ 'ի Հրեաստան, և ետ զքահանայապետութիւնն Յասոնի յեղբայրն Սնիայ (2). և վշտացան ընդ միմեանս : Սատաթէ՝ որդի Յոհաննու որդւոյ Շմաւոնի քահանայի, յորդւոցն Յովնա-

(1) Հադախ քաղաք մերձ է 'ի Նիքիերս :

(2) Եւսեբիոս, Բրն. յեր. 238. Յօրինակիս ուղղութեամբ Անիա գրի :

դաբայ, նստէր 'ի Մովզիիմ, և ունէր հինգ որդիս, Յովհաննէս, Շմաւոն, Յուդա Սա-
կաբէ, Լշդիազար Լւարան, Յովնաթան ⁽¹⁾ որ
սպան զյանցաւորսն Լստուծոյ, և ել որդւոյք
իւրոյք 'ի լեառն ապստամբեալ յԱնտիոքէ:

Ի ՃԽԹ (149) Թուին մեռաւ Անտիոքոս Լշ-
պիփանէս 'ի Պարսս հարուածօք հօր իւրոյ 'ի
ցամանէ Լստուծոյ: Քանզի մեծն Անտիոքոս
էր որ պղծեաց զՏաճարն կանգնելով պատ-
կեր Օւլասայ 'ի նմա, և 'ի լեառն Քարիզին շե-
նեաց տաճար Օւլասայ Քսանթոսի ⁽²⁾, ա-
ղաչեցեալ զնա Սամարացւոցն: Ի Պտղոմեայ
ութեոտան ամին Թագաւորեաց Լշպիփան
Ուրատոր ⁽³⁾ ամա երկու: Սա նեղէր զՏը-

(1) Տես 'ի գիրս Բ. Մակաբայեցւոյ Ե. 2. յորում առ
իւրաքանչիւր անուանա գնին և մականուանք նոցին:

(2) Միւս Թարգմանութիւնն և շաղկապաւ եղեալ էր.
կուս չաստուածս համարի, փոխանակ զսանթոն՝ կամ ուղղա-
գոյն եւս քսէնթոն մակդիր գնելոյ Չեւայ: Եւսեբեայ
Թարգմանիչք, յորմէ առնու և Միխայէլ հայկական նշանա-
կութեամբ գնեն ծարառէր. «Անտիոքոս 'ի Տամրին (Սամարիա)
'ի Քարիզին լերին Արամազդայ (Չեւայ) օտարասիրին մե-
հեան շինէր, և զայն 'ի Տամրտացւոց ստեպ գնա աղաչելոյ».
(Քրն. յեր. 240):— «Եւ 'ի Տամրին զօտարասիրին Արամազ-
դայ:» Սամուէլ:

(3) Շփոթութիւնք են յանուանա: Եպիփան՝ է Անտի-
ոքոսն՝ յաջորդն Անտիոքոսի Եւդատովրի, զոր բնագիրք
Ասորեոց աղափոխեալ կոչեն Ուրատոր: Այսպէս և անունա
Ղօրդար, Թուի Թէ իցէ ասորական հնչումն փոխանակ Գոր-
գիսէ եղեալ, որ էր զօրապետ ընդ սպարապետութեամբ
Մուսիսայ: Ե. Մոյթ. Գ. 58: 2. 50—45.

րեայսն՝ խոտադոյնս . և սա առաքեաց զՍոռ-
զորս զօրապետն իւր հարիւր քսան հազա-
րաւ ՚ի վերայ Լըրուսաղէմի , և մեռաւ Ղա-
զարոս (Լըղիազար) ՚ի ներքոյ փղի , և կոտու-
րեցան յոյժ բազմութիւն Հրէից , որ և ՚ի
Թաղէն զնոսա գտան ՚ի ներքոյ հանդերձից
նոցա նկարք պատկերաց կռոյ (1) :

Յայսմ ժամանակի շինեցաւ տաճար Ղա-
լիսպոնտոս⁽²⁾ Լըգիպտոսի Միկայէ . նման Տա-
ճարին որ Ղըրուսաղէմ , առանց հրամանի
Լստուծոյ . և առնէին ՚ի նմա քահանայագոր-
ծութիւն ըստ օրինացն , և զՏաճարն որ Ղա-
րուսաղէմ նորոգեաց Յուդա Սակաբէ ,
և մնաց շէն մինչեւ ՚ի Տիտոս և ՚ի Վեսպի-
անոս : Լը զինի Յուդայի եկաց Յովնաթան ,
որ տպանաւ ընդ Ղղէքսանդրու ՚ի Տրիփոնաց ,
և եկաց ՚ի տեղի նորա Շմաւոն : Սա առա-
քեաց ՚ի Հռոմ վահան ոսկեղէն , և ետ բե-
րել տախտակ պղնձի նշան ուխտի դաշանց .

(1) Ի գիրս Բ . Սակաբայեցոյ ԺԲ . 40 . այսպէս պատ-
մի . «Իբրեւ հասանէին ՚ի ճակատու տեղի , գտանէին զիւ-
րեանց եղբարց գիակունան . և ՚ի ներքոյ հանդերձից նոցա
յուռութ ուլունս և բժժանս յամենայն կռոյ , ուս ընդ
անութ ունէին : »

(2) ՅԵԼԻՍԱՊՈՆՏՈՍ է յայտնի սխալ փոխանակ գրելոյ ՅԵԼԻ-
ՊԱՊՈՆԻՍ (Արեգ քաղաք) : Իսկ Եւսեբիոս (յեր . 240) կոչէ Ու-
ճապոնիս , և Սամուէլ Անիլպպիս : Եւսեբիոս՝ (անգ) օրդւոյ Ու-
նիսյ քահանայապետի ասէ շինեալ ՂԱՐԵԳ քաղաքի զՈւմապօ-
լիս , ուստի ամենայն հաւանութեան է ասել եթէ Ռիթապօլիս
զնա կոչեաց յանուն հօր իւրոյ Ռիթայ :

և առաքեաց զՅովհաննէս զօրդին իւր և
կոտորեաց զզօրսն Մատիոքու (Մատիոքոսի),
և աղատեցան ՚ի հարկէ նոցա : Եւ աստ կա-
տարեցան երկրորդ գիրք Սակաբայեցւոյն :

Ի ԾՀԴ (174) Թուին սպանաւ Շմաւոն ՚ի
Պողոմեաց, և առ զտեղն նորա Յովհաննէս :
Յայսմ ժամանակի կանգնեցաւ գլխաւոր
Հրեայ ՚ի յԱռհա մինչեւ ՚ի գալ անդ նախ-
նեացն Լբգարու արքայի⁽¹⁾ : Յայսմ ժամանա-
կի գնաց Յովհաննէս քահանայապետն Հրէ-
ից յԱռականիա սրատերազմիլ ընդ նոսա, և
վասն այսորիկ կոչեցաւ նա Հուրկիանոս
(Հիւրկիանոս :) Յայսմ ժամանակի Թագաւո-
րեաց Մատիոքոս Լգրիպաս⁽²⁾, և եկն յԱ-
րուսաղէմ և նեղեաց զնոսա : Եւ եբաց
Յովհաննէս Հուրկիանոս զգերեզմանն Պաւ-
թի Թագաւորին, և եհան զոսկին և զզար-
դըն ամենայն Թագաւորացն, և եհան ՚ի
նմանէ երեք հազար քանքար օսկւոյ, և ետ
՚ի նմանէ երեք հարիւր քանքար Մատիոքու

(1) Չունիմք ՚ի պատմութեանց ողգիս հաւաստիք Թա-
գաւորելոյ Հրէից յԱռհա նախ քան զնախահարս Արգա-
րու, եթէ ոչ յաւուրս Վաղարշակայ ՚ի Բագրատունեաց
տանէ զոր գնիցեմք իշխեալ ՚ի վերայ Ոռհայոս տանուտերա-
կան իրաւամբք, և կամ մի ոք ՚ի Հրէից գերեւոյ ՚ի Տիգրա-
նայ Բ. որ և բնակեցոյցն զնոսա ՚ի Միջագետաց կողմն, ըստ
Պլինիոսի, գիրք 2. ԳԼ. 28 : Տես և ՚ի Պատմ. Հայոց, Հտ.
Ա. յեր. 570 :

(2) Ըստ Եւսեբեայ Անպիոքոս Գոթոս :

և գնաց : Եւ յայտմ ժամանակի քակեաց
Հուրկիանոս զՍամարիա :

Ի Թուին ՃՂԶ (196) Թագաւորեաց Պտղոմէոս Սուլտէր՝ ամս եւթնետասն : Եւ ի նոյն ամի գնաց Նոտիոքոս և Հուրկիանոս ընդ նրմա, և սպանին զՍիստիս⁽¹⁾ Թագաւորն Պարթեւաց :

Ի չորրորդ ամի Պտղոմէոս Թագաւորեաց յԱսորեստան Նոտիոքոս իւզիկոս՝ ամս ութ և տասն : Ի մետասան ամին Պտղոմէոս մեռաւ Զովհաննէս Հուրկիանոս և առ զտեղի նորա Արիստաբուլոս որդի Զովնաթանայ՝ ամ մի : Եւ առաջին Թագ եղ և աւուուանեցաւ Թագաւոր և քահանայապետ : Եւ երկու եղբարք սորա Աղէքսանդրոս և Նոտիգոնոս նենգիւ սպանին զմիմեանս ըստ մարգարէութեան հօրն իւրեանց, որ Աստուած նովաւ խօսէր : Օկնի Արիստաբուլեայ առ զսպառիւն Զովհաննէս միւս եղբայրն իւր, որ կոչեցաւ Զաննէ, ամս քսանևեւթն, որ և չարչարէր զազգն իւր զՀրեայս :

Յայտմ ժամանակի հալածեցաւ Պտղոմէոս ի Նիզիսպատրեայ մօրէն իւրմէ, և Թագաւ

(1) Չիք ուրեք ի պատմագիրս Սիստիս անուն Թագաւոր Պարթեւաց, ոչ Պարսից և ոչ Հայոց և ոչ ի գիրս Եւսեբեայ յիշատակի այս, զասն որոյ Թուի պըլափոխութիւն իմն լեալ ի բնագիրն Միխայելի, քանզի և երկօրին իսկ Թարգմանութիւնք ունին Սիստիս :

ւորեաց Պողոմէոս Լ'ղէքսանդր ամս տասն :
 Ի վեց ամին սորա բարձան թագաւորն Լ'
 սիացւոց և Լ'սորւոց , և հնազանդեցաւ Լ'
 տաք Հռոմայեցւոցն : Յայսմ տեղւոջ Գիրք
 հին Կտակարանացն կատարեցան : ՅԱղա
 մայ լինին ամք հինգ հազար եւթանասուն
 և երկու, և աստի մինչեւ 'ի ծնունդն Տեառն
 մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի՝ ամք հարիւր քը
 սան և չորս : Եւ թիւք ժամանակաց թագա
 ւորացն Լ'սիացւոց 'ի Սելեւկոսէ , որ զկնի
 մահուանն Լ'ղէքսանդրու մինչեւ տիրեցին
 Հռոմայեցիք՝ ամք երկերիւր և վեչտասան :

Ի թուին (Լ'սորւոց) ՄԻԲ (222), դարձաւ
 Պողոմէոս հալածեալն՝ յաթոռ իւր, (և եկաց)
 ամս ութ : Ի թուին ՄԼԷ (237) թագաւորեաց
 Պողոմէոս Դիոնէսիոս ամս երեսուն , որ
 էր սրգի Սովտերայ և եղբայր Կղէոսաու
 րեայ ⁽¹⁾ : Ի հինգ ամին Պողոմէայ մեռաւ
 Յովհաննէս Ռնիա որ և Լ'ղէքսանդրոս , և առ
 զթագաւորութիւնն կին նորին Լ'ղէքսանդ
 րա , որ կոչեցաւ Սաղինէ , ամս ինն , և էր օրի
 նապահ : Սա ունէր երիս որդիս , Հիւրկիանոս
 և Լ'րիստաբուլոս և Լ'նտիգոնոս : Եւ եղեւ
 Հիւրկիանոս քահանայապետ և եղբայրն վի
 ճէր ընդ նմամինչեւ առ զթագաւորութիւնն :
 Եւ եկն Պոմպէոս զօրապետն Հռոմայ , և

(1) Եւսեբիոս , Բրնն , Հտ . Ա . Եր . 246 , ուր զԴիոնէսիոս
 կոչէ նոր Դիոնիոս :

տարաւ կապանօք զԱրիստաբուլոս և կացոյց զՀիւրկիանոս քահանայապետ ամս երեսուն և չորս : Սա շինեաց զպարիսպն Երուսաղէմի զքակեալն ՚ի Պոմպէէ : Եւ աստ եղէն Հրեայքն հարկատուք Հռոմայեցւոցն : Եւ բազում աշխարհ հաւանեցոյց Պոմպէոս ՚ի Հայոց և յԱսորւոց և յԱրաբացւոց . և մեծացաւ Պոմպէոսս այս մինչեւ Տո-կարպոյր ⁽¹⁾ անուանեցաւ :

Եւ յայսմ ժամանակի մեռաւ Պտղոմէոս , և Թագաւորեաց Կղէոպատրէ ⁽²⁾ ամս քսանեւերկու : Ի յերկրորդ ամին սորա ըստանաւ Պոմպէոս ՚ի Գայիոս Յուլիոսէ :

Յայսմ ժամանակի էր Հերովդէս . և այս է ազգն նորա : Եւր մի Լնթիպատրոս անուն Լսկաղոնացի՝ որդի Հերովդի քրմապետի կուոցն Լսոդոնի : Եւս Լնթիպատրոս գերեցաւ յԱդումայեցւոցն , և հայր նորա Հերովդէս չկարաց փրկել զնա , և սնաւ և մեծացաւ յԱդումայեցիս . և առ ՚ի կնուծիւն զդուստր Լրետայ Թագաւորին Երաբացւոց զԿուփրիտէ ⁽³⁾ և սա եղեւ բարեկամ Հիւր-

(1) Ընթերցիր Ասպոկրատոր , Autocrate, որ նշանակէ բացարձակ տէր , զայս անուն տալին Հռոմայեցիք ինքնակալաց :

(2) Այն է յիշատակեալն վերագոյն քոյր Պտղոմէայ Դիոնէսիոսի : Յօրինակիս սխալմամբ դնի Թագաւորել սորա առ միս երկու փոխանակ զնելոյ քսան և երկու , որպէս եղաքս :

(3) Եւսեբիոս (Բրն. Հա. Բ. յեր. 254) զԿիպրէ արաբացի՝ ասէ լնեւ մայր Հերովդի , և ոչ կին : Տես և ՚ի Յովն .

կանեաց քահանայապետին, որ և օգնէր նըմա ընդ եղբօրն կռուելով: Վնացեալ վասն նորա առ Պօլսէոս, և եղեւ ծանօթ Հռոմայեցւոց, և կացուցին զնա իշխան Հրէից. և եղեալ էր նմա որդիք Յովսէփ և Փրօրա և Փեսաղոս (Փեսայէլ) և Հերովդէս, չորս որդի և դուստր միանուն Սողոմէ: Եւ եղեն Յովսէփ և Փեսաղոս ընդ հօրն իւրեանց իշխանք Հրէիցն: Եւ ոմն 'ի Հրէիցն ⁽¹⁾ դեղով սպան զԱնթիպատրոս երկու որդւովքն. և եղեւ Հերովդէս փոխանակ հօրն իշխան Հրէիցն: Եւ 'ի կարեաց ժամու երթայր նա 'ի Հռոմ, և ծանօթացաւ նոցա:

Եւ յայտմ ժամանակի եկն զօրավարն Հայոց Բազաիրոսն և գերեաց զՀրէաստան, և տարաւ գերի զՀիւրկիանոս և զՓրօրա եղբայրն Հերովդի. և Հերովդէս փախստաւ կան անկանի 'ի Հռոմ: Եւ առ զԹագաւո՜ւ

պոս⁷ Փրախանոս (ՅԷ. Պաթէր. Հր. Ըստ հայ թարգմանութեան Գիրք Ա. ԳԼ. Զ) որ Կիպարիա անուանէ զմայրն Հերովդէայ:

(1) Յովսէպոս պատմէ (ՅԷ. պաթէրաւ, Հր. Դպ. Ա. ԳԼ. Թ. ԺԳ.) եթէ Մաղքոս անուն ոմն դաւաճանեաց ըղկեանս Անթիպատրի 'ի կոչուեա 'ի ձեռն ծառայից Հիւրկանեայ, և զՅովսէփ որդի նորա 'ի ձեռն Պապիայ ուրումն անուանելոյ: Իսկ վասն Անտիգոնոսի ասէ, ածեալ զնա Սովսիայ կուսակալի Ասորոց առ Անտոնինոս, սակրով սպանեալ¹ ԶՀիւրկանեայ ոչ ինչ որոշակի ծանուցանէ խորհնացի. իսկ Յովսէպոս (ՅԷ. Պաթէր. Հր. Գիրք Ա. ԳԼ. ԺԷ) ասէ, եթէ առ զկասկած սրտի իւրոյ փաթատելոյ՝ սպան զնա Հերովդէս յետ դարձին նորա 'ի գերութենէ Հայոց:

բուժիւնն 'ի վերայ Հրէից , և եկեալ սպան
 զԱնտիգոնոս զոր եղեալ էր Հայոց , և ինքն
 նստաւ : Եւ յորժամ դարձաւ Հիւրկիանոս
 'ի Բաղրատունեացն ⁽¹⁾ յարձակմանէ յԵրու-
 սաղէմ , եւ զնա սպան Հերովդէս և զոր-
 դի նորա զՅովնաթան : Եւ աստ կատարե-
 ցաւ բանն թէ , «\» 'ի պակասեացէ պետ և
 իշխան 'ի Յուդայէ , մինչեւ եկեսցէ որ իւր
 է թագաւորութիւնն . » ⁽²⁾ զի աստ պակա-
 սեցան պետքն Հրէից :

Եւ եկն Տէրն արքայորդին ծննդեամբ
 'ի Բէթղէհէմ , 'ի կատարման եւթներորդա-
 ցնն Վանիէլի (որ ասէ) . «\» Եւթներորդք եւ-
 թըն , և եւթներորդք վաթսուն և երկու . » ⁽³⁾
 որ լինին ամբ չորեքհարիւր ութսուն երեք՝
 սկսեալ 'ի վեց ամէն Վարեհի մինչեւ յաւի-
 տեան : Ար և կայ 'ի թարգմանութիւնն Աբ-
 դարու , թէ Վանիէլ հիւանդացեալ մեռա-
 նէր 'ի վերայ Տիգրիս գետոյ , և անկեալ 'ի
 վերայ երեսացն գոչեաց առ Տէր . «Յոյց
 ինձ Մտուած զՔրիստոսն քո , մինչեւ մե-
 ռեալ իցեմ . » և եկն առ նա Վաբրիէլ և ասէ .
 «Հանգիր դու 'ի խաղաղութիւն , այր ցան

(1) Առ Հերովդէսաւ Արշակունիք և ոչ Բաղրատունիք
 Թագաւորէին 'ի վերայ Հայոց . ուստի յայտնապէս սխալ է
 աստ : Վիտիանակ գրելոյ 'ի Բաղարատնայ :

(2) Ճնունդք . ԽԹ . 10 :

(3) Ղան . Թ . 24—27 . Երեմիա ԻԹ . 20 :

կուլթեանց, զի դեռ չեւ է ժամանակն. այլ մինչեւ կատարին եւթներորդքնքո, ասպա գաց Քրիստոս և խաչիւ մեռանի. և աղատէ զձեզ ՚ի դժոխն առ ձեզ եկեալ. և արդ մխիթարեա զքեզ յուսով գալստեան նորա : » (1)

Եւ մինչ ՚ի տեսիլն Ղանիէլի՝ թագաւորացն պատիւնն Բոբէիոս լինէր կոչեցեալ. և աստիսկսան Ե-պո-իարպոր (Էւտսկրատ) կոչել⁽²⁾։ Եւ յայնմ ժամանակի կուռք՝ որ կայր յԱղիմպիոս, շանթիւք այրեցաւ, յորժամ թագաւորեաց () գոստոս կոյսրն : Եւ նոյն կայսրն զՂուսիտանիա կղզին քակեաց, և սկսաւ զմի մի ՚ի կղզեաց քակել. վասն զի գտաւ մուտութիւն (խռովութիւն) ՚ի կղզիս⁽³⁾։ Բայց նախ Պայիոս, որ և Յուլիոս կոչեցաւ իայս ՚ի լեզուն Հռոմայ, զի մօրն մեռելոյ (յարգանդէ) հանաւ կենդանի մանուկն. և բա-

(1) Դանիէլ Թ. 21 :

(2) Ազատ են բանք այսր հատածիս. միւս թարգմանութիւնն փոխանակ Բոմբիոսի՝ ունի Բոբէիոս, որ և այն ոչինչ իմաստ չնծայէ : Զկնի Տարկինտի վերջնոյ թագաւորին շր. ռոմայ, որ եկաց յաթոռն ՚ի վախճանել գերութեանն շր. րէից ՚ի Բաբելոն, նստան հիւպատք բրուտեանք, և Էրրեմէ ռամկապետք և դիկատորք մինչեւ ցՅուլիոս Պայիոս որ կոչեցաւ ինքնակալ Աւտոկրատ (Autocrate)։ Իսկ բառս Բոմբիոս մարթե առնուլ իբրեւ մակդիր և անուն պատուոյ հիւպատիցն, իբր խառաղոք, և ստոյգ զայս նշանակութիւն տայ բառք ՚ի Լատինականն : Տես և Եւսեբիոս ՚ի Քրոնիկնիս, յեր. 204 :

(3) «Կայսր զԼիսիտանիա և զռմանս յովկեիանի կղզիան վանեաց. » Եւսեբ. Քրոն. Հա. Բ. յեր. 250 :

րեբաղդ եղեալ թագաւորեաց, որ խափա-
նեալ էր թագաւորութիւնն Հռովմայեցւոյ
ամն չորեքհարիւր վաթսուն և երկու, ի
Տարկիանոսէ մինչեւ ի Վայիոս Յուլիոս :
Եւ ի շինելոյն Հռովմայ մինչեւ ի կրկնակի
թագաւորութիւնն եւթն հարիւր և երկու
ամ : Եւ Վայիոս Յուլիոս իջեալ Ալգիս-
տոս հաստատեաց զթագաւորութիւնն Լը-
դէոպատրեայ կնոջ : Եւ Վայիոս կայնան թարգ-
մանի : Եւ Նիգրոնիկոս⁽¹⁾ թէ, հինգ ամ թա-
գաւորեաց և ապա սպանաւ գաղտ : Եւ թա-
գաւորեաց () գոստոս ամն յիսուն և վեց
և ամիսս վեց :

Ի յութ ամին () գոստեայ թագաւորեաց
Հրէիցն Հերովդէս և խափանեաց զթա-
գաւորութիւնն և զքահանայութիւն նո-
ցա, զի ընդ ձեռամբ արար զվակասն և
տայր կաշառօք : Եւ թագաւորեաց ամն ե-
րեսուն և հինգ, և զառաջինն ոչ ընդու-
նէին զնա Ալբուսաղէմ, մինչեւ արար պա-
տերաղմ և քակեաց զերկու սլարիսպն, և
զգաղումն կոտորեաց ի Հրէիցն, և ապա
տիրեաց ի վերայ նոցա : Եւ սա արար որ
յամենայն ամի քահանայսպետ փոխէր : Սա

(1) Միւս թարգմանութիւնն գնէ, սոր է Անգրոնիկոս
կոչեցեալ յոմանցոյ իսկ բառդ կայնան ոչ ինչ ի հայումն նշա-
նակէ, թերեւս սլարտի գրել գայիսն, որ և ի Յոյն և ի
Լատին լեզուին որպէս և առ մեզ նշանակէ գեղարդն, նի-
գակ :

առաքեաց ՚ի Բաբելոն և ետ բերել զԱնանէ (1), և արար զնա քահանայապետ ամ մի, որ չէր Ղեւտացի: Եւ զկնի նորա արար զԱրիստաբուլոս որդի Հիւրկանեաց քահանայապետի զեղբայր կնոջ իւրոյ. և սպան զնա և հաստատեաց զԱնանէ: Բայց Թէպէտ և փոխեցաւ սահման օրինացն և ամի ամի կաշառօք ունէին և փոխէին զմիմեանս. և այսու պատճառաւ բազում էին քահանայապետք, այլ ՚ի ժամ մտանելոյ ՚ի Սուրբն Սրբոց ոչ ոք ՚ի նոցանէ համարձակէր, այլ ըզ-Օսթարիա և զԱբիա կարգէին մտանել, որք չէին այնպիսիք, այլ ըստ օրինացն և արդարք:

Ի յերրորդ ամին Հերովդի եղեւ Սամուտաո ընդ Հռոմօք, յաղթեալ զօրացն Հայոց որ կային ՚ի վերայ Եփրատ գետոյ, և տային հարկս ՚ի Սիջադեոաց (2): Եւսմ ժամանակի զօրավարն () գոստեաց Անտոնինոս ապրտաամբեալ յ() գոստեայ թագաւորեաց և սիւրեաց զԱլէոպատրոս գնալով յԱգիպոսս ՚ի համբաւ նորա: Եւ եկն ՚ի վերայ նորա () գոստոս և ըմբռնեաց զնա և աղաչանօք սինկղիստոսացն ապրեցաւ և խաղաղացան. և մեծ գերութիւն առաքեաց յայսմ կողմանէ ՚ի Հռոմ () գոստոսն: Եւ Ալէոպատրոս ունէր նենգութիւն ընդ Հրեայս և ընդ Արաբաւ

(1) Ըստ Եւսեբեաց Անանէզոս:

(2) Մովսէս Խորե. Գիրք Բ. ԳԼ. 21:

ցիս , և խնդրեաց յԱնտոնինոսէ իշխանու-
թիւնն ՚ի վերայ նոցա, և ետ նմա. և այս պատ-
ճառաւս եղեւ երկրորդ խռովութիւնն ()
գոստեայ ընդ Անտոնինոսի . և դարձեալ
յաղթեցաւ Անտոնինոս և Կղէոպատրա, որք
՚ի միասին ընդդիմացան ()գոստեայ : Եւ
յորժամ տեսին զպարտութիւնն անձանց իւ-
րեանց , անձնաստիճան եղեն երկրորդն՝ Անտո-
նինոս և Կղէոպատրա . և ()գոստոս սպան
զԱրեգակն և զԱռւսին զորդիան Կղէոպատ-
րեայ (1) : Եւ յայսմ ժամանակի բարձաւ
Թաւաւորութիւնն Պտղոմեանց յԱլեքսանդր
որ Յունաց կոչէին , տեւեալ ամս երկերիւր
իննսուն և վեց , և եղեն ընդ Հռոմօք : Եւ
են ոմանք որ աստի թուեն զժամանակն ()
գոստեայ , որ կոչեցաւն Սեբաստոս , որ է
յաղէող (2) , յորժամ սպանան Անտոնինոս և
Կղէոպատրա և որդիք իւր :

Եւ յայսմ ժամանակի երեւեցաւ Յու-
դա գալիլիացին ՚ի Վամաղա քաղաքէ : Սա
և Սադուկ փարիսացին յարեան և ասացին .
« Զէ արժան մեզ հարկս տալ Հռոմոց : »
Յիննեւտասն ամին ()գոստեայ առաքեաց
զՏիբերիոս զօրապետն իւր ՚ի Հայս (3) , և

(1) Եւսեբիոս, Գրնիկոն . Հա . Բ . Եր . 256 :

(2) Սեբաստոս կամ Սեւաստոս ըստ Յունաց նշանակէ Աւ-
գոստոս , և ոչ յաղէող , զոր Միկասէլ շփոթէ ընդ միմեանս :

(3) Միւս թարգմանութիւն ունի յԵփեփոս :

արար ընդ նոսա խաղաղութիւն . և դարձեալ 'ի Հայոց՝ գնացեալ 'ի կիւրենական աշխարհն , արար զնոսա հնազանդս , որ է անդրքան զԱդիպտոս : Յայսմ ժամանակի շինեաց Հերովդէս զՍամարիա , և Սեբաստիա կոչեաց յանուն Օգոստեայ . և շինեաց զՓանիոն 'ի Փանիա ⁽¹⁾ , և մեծացոյց զարքունիսն յԱրուսաղէմ : Եւ շինեաց զանուանեալն աշտարակ Սորատոնեան՝ քաղաք , և աշտանեաց կեսարիա յանուն կայսեր . և նորոգեաց զՎաբաա 'ի Վալիլեա : Եւ սա յաճախ արար հեղումն արեանց . և սա ըսպան զկին իւր Սարի ⁽²⁾ անուն , և սպան զամենայն օրինագէտ և զիմաստուն այր Հրէայ : Եւ յայսմ ժամանակի եղեն աւերոիք Սրբոյ Կուսին . և յետ ինն ամսոյ և հինգ աւուր՝ ծնունդ կենարար Բանին Լստուծոյ Տեառն մերոյ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ 'ի քառասուն երեք ամին Օգոստեայ և յերեսուն երեք ամին Հերովդի , և 'ի Թուին Լսորւոյ երեք հարիւր հնգետասան : ՅԱդամայ մինչեւ 'ի ծնունդն Քրիստոսի՝ ամք հինգ հազար երկերիւր ութսուն և չորս . այս ըստ Եւսեբի , իսկ ըստ Եւթանասնիցն՝ ամք հինգ

(1) Եւսեբիոս , Գրնիկոն . Հտ . Բ . յեր . 258 :

(2) Այն է Մարիանէ կամ Մարիամնէ թուռն Հիւրկաւնեայ վերջնոյ , զոր 'ի գրգռութենէ քեռ իւրոյ Սողոմեայ՝ ըսպան Հերովդէս : Յովսեպ . ՅԶ . դարբերալմ . Հր . Գիրք . Ա . ԳԼ . ԺԷ :

հազար հարիւր իննսուն և ութ . և ըստ Նանոսի՝ ամբ հինգ հազար իննսուն և մի . և ըստ այլոց՝ հինգ հազար հինգ հարիւր և երեք . և ըստ Ասորւոցն՝ ամբ հինգ հազար . քրտան և վեց : Աւելի մուտ տարւոյն երկուշաբաթ , և երկուտասանալուսնեայ էր տարին :

Ի քառասուն և երեք ամին () դոստեայ առաքեցաւ Աիւրինոս իշխան ՚ի Սինկղիստսէն Հռոմայ գրել զազգն Հրէից և գնել գլխահարկս վասն պատճառի Յուդայի Պալկեւացւոյն և այլոց բազմաց , որք ասէին՝ « Չէ պարտ է մեզ հարկս տալ մահկանացու մարդոյ (1) : » Աւ լսելի եղեւ բանն ՚ի Հռոմ և բարկացան , և արարին բան զոր չէր լեալ մինչեւ ցայնժամ , և ՚ի նմին ժամանակի յայտնեցաւ Տէրն մեր ծննդեամբ : Յիշէ զայս ժամանակս Սուգիանոս հռոմայեցի որ կայր յայտմ կողմանէ , և գրէր առ կայսր զպատահեալսն . գրեաց և ասաց , թէ « Սարսիկք եկին մոին յիշխանութիւնքս , և մատուցին պատարագ տղայի միոյ ծնելոյ ՚ի Հրէաստանի . և թէ ո՞վ է , կամ ո՞ր որդի , դեռ չեմք լուեալ : » Աւ գրեաց կայսրն թէ , « ՂՀերովդէսդ արքայ կացուցեալ եմք ՚ի վերայ Հրէիցն , նա գրէ առ մեզ : » Աւ եկին մոգքն յերեսուն և հինգ ամին Հերովդէի Աւսեբի և Նիւսացին ասեն , թէ յորդւոցն

(1) Գործ . Ե . 36—37 .

Բաղաամու մոգքն էին, և Յակովբ ուռհայեցին ասէ, թէ յազգէն իլամայ Սեմացիք էին. և այլք ասէն, որդիք թագաւորացն Արաբայ և Սաբայ էին ըստ 'Դաւթի բանիցն' (1). և երեք թագաւոր էին, զի երեք ցեղ պատարագ մատուցին: Եւ ոմանք ութ թագաւոր ասէն, որպէս Սիբիա ասէ. «Աւթ վարիչ մարդկան» (2): Եւ սուրբն Յակովբ երկոտասան իշխան ասէ, որ գտեալ էր գիրք, թէ երեքհազար ձիաւոր և հինգ հարիւր հետեւակ ունէին: Եւ յորժամ եկին 'ի Ափրատ գետ, 'ի տեղին որ ասի Ալանիկոս, որ է Ռախլա, և լուան թէ սով է 'ի Հրէաստանի, և թողին անդ զքաղուքս, և երկոտասան իշխան հազար հեծելով գնացին և տեսին. և յորժամ տեսին, դարձան տա զօրս իւրեաց, որոց անուանք են այս. Դահանգուր որդի Արտաւազայ. Շաթէփ որդի Գուգբարայ. Արշակ որդի Սահգուգայ. Օրեւանտ որդի Վարիգուգայ. Արիհու որդի Խոստրովու. Արտաշէս որդի Ուլիաթայ. Աշթանքուզա որդի Իշրոնայ. Սահգուք որդի Հումայ. Աբշիրիշ որդի Սահապանայ. Սալտանա որդի Բելտանայ. Սարուգոբ որդի Բելայ: Եւ թագաւորին որ առաքեաց զնոսա՝ Փիր-Շապուհ անուն: Կէսք երկու ամաւ յետ ծնն-

(1) Սաղմ. հԱ. 10:

(2) Սիբիա Ե. 5:

գեանն ասէն զգալ մոգուցն . բայց այլք ստուգեն թէ երկու ամառ յառաջ գուշակեցաւ աստեղը , և ելին 'ի գալ . և յերեկոյն ծնաւ Տէրն , և մոգքն վաղն եկին : Եւ մընաց Սարիամ Լստուածածինն 'ի Բէթղահէմ զքառասուն օր , և սպա գնաց 'ի Տաճարն . և ընկալեալ 'ի գիրկս իւր զ()ծեալն՝ Սիմէոն ծերունին , որ հրամանաւ Հոգւոյն պահեցաւ կենդանի 'ի՝ Ստղոմեայ ժամանակացըն , որ մի էր 'ի Թարգմանչացն , և 'ի գրեւն զԵսայի մարգարէ , եկեալ 'ի տեղին որ ասէ .

“ Եհա կոյս յղասցի և ծնցի (1) . ” Եւ յորժամ գրեաց՝ դարձեալ զղջացաւ , և ասաց .

“ Հեթանոսք զիմօրդ հաւատան այսմ , այլ ծաղը առնեն զմեզ . ” և ջնջեաց առ ժամայն զգրեալն , և դարձեալ տրտմեցաւ և ասաց .

“ Եսթ թէ իմ ընկերքն գրեն , այսն լինիմ . և լինի հակառակութիւն : ” Եւ 'ի տրտմութենէն ննջեցին ինքն և ընկերքն իւր , և 'ի զտրթնուլն տեսին գրեալ զարմանալի գրով որպէս ոսկեղինաւ : Եւ խնդացեալ Սիմէոն ելաց և երանեաց զժամանակն կուսածին և զաչսն որ տեսանէ և զուրթն որ համբուրէ զժամանուէլին : Եւ ասէ ցնա Հոգին .

“ Ս' տեսցես զմահ մինչեւ տեսցես դու զ()ծեալն . ” և կատարեցաւ բան Տեառն : Եւ յայն ժամն վաթսուն ամաց էր Սիմէոն ,

(1) Եսայի . Է . 14 .

և երեքհարիւր քառասուն և չորս ամ այլ
ապրեցաւ մինչ որ հասաւ երանութեանն :
Իսկ Յովսէփ և Վարիամ հանդերձ մանկամ-
բքն գնացին 'ի Աստղարէթ յետ ընծայելոյն .
և հրամանաւ հրեշտակին գնացին 'ի Ալ-
գիստոս յետ վաթսուն և երկու ամին ծնին
դեանն Տեառն , և այլք ասեն՝ թէ զինի եր-
կու ամի գնացին :

Եւ Հերովդէս կոտորեաց զմանկունսն
իսաբեալ 'ի Սոգուցն , և զայրացեալ այրեաց
զգրեանն Հրէից , և ջնջեաց զյիշատակ թա-
գաւորութեանն և զքահանայութեան՝ զի
ինքն իցէ սեպհական և որդիք իւր ժա-
ռանդ թագաւորութեանն : Բայց Ալգիս-
տոս և յայլ աշխարհ սահեցան գրեանն իւր-
նամանիս Աստուծոյ : Եւ Տէր եհար զՀերով-
դէս չարաչար ցաւօք յոտից մինչեւ ցգլուխ ,
և տրորեցաւ ամենայն անդամօք , և բժիշկք
ոչ կարէին օգնել նմա . և եդին զնա 'ի ջեր-
մին ձէթ , և խստեաց ցաւն : Եւ ըմբռ-
նեալ զգլխաւորս Հրէիցն՝ և եդ 'ի բանտի ,
և պատուիրեաց փեսային իւրում Վլէքսին
և քեռ 'իւրում Սողոմէի , զի 'ի մահուան
նորա սպանցեն զնոսա , զի ահամայ Հրեայ-
քն լացցեն յաւուր մահուան նորա . զոր
և արարին իսկ : Եւ նա նեղեալ 'ի դառն
ցաւոց սպան զանձն , և չարամահ եղեւ
յերեսուն և հինգ ամի թագաւորութեան

իւրոյ ⁽¹⁾ : Եւ կացոյց () գոստոս թագաւոր զԱբբեղայոս զորդի նորա՝ ամս ինն : Եւ զկնի ինն ամի տուաւ յաքսորս ՚ի Բենան քաղաք վասն չարեաց իւրոյ ⁽²⁾ . Եւ առ զիշխանու թիւնն Հերովդէս չորրորդ ապետ : Եւ ՚ի նմին ամին մեռաւ () գոստոս և թագաւորեաց Տիբեր ամս քսան և երեք :

Առաջին Հերովդէսն ունէր ինն կանայս և ութ որդիս : Ի՛ յոսիոսէ (՛յովրէս) Անթիւ սպարոս եղեւ , այն որ սպան զերկուս եղբարս իւր , և սպանաւ ՚ի հօրէն իւրմէ : Եւ ՚ի Մարէ (Մարիամնէ) դստերէ Հիւրկիանէ եայ ⁽³⁾ ծնաւ զԱղէքսանդրոս և զԱրիստաբուլոս , զոր սպան Անթիպատրոս , և զՀերովդէս՝ որ կոչեցաւ Անթիպատրոս , այն որ էառ զՀերովդիսդա և սպան զԱյովհաննէս ⁽⁴⁾ : Եւ ՚ի Մեղքոսա սամարացւոյն ծնաւ զԱբբեղայոս , որ թագաւորեաց զհետ նորա : Եւ ՚ի Աղէսպատրեայ երուսաղէմացւոյն միւս Հերովդէս և Փիլիպպոս , որ ունէր զՀե-

(1) Յովսեպոս , (ՅԷ . պատեր . Հր . Գերբ Ա . ԳԼ . ԻԱ) :

(2) Յովսեպոս , (ՅԷ . պատեր . Հր . Գերբ Բ . ԳԼ . Ը .) և Եւսեբիոս (Քրոն . յեր . 262 .) կոչեն նոյնպէս Բենան կամ Բիենա , ՚ի Գաղատացւոյ երկրին , և այն իսկ է Վիենա մայրաքաղաքն Աւստրիոյ :

(3) Մարիամնէ ոչ գուտար՝ այլ Թոռն էր Հիւրկանեայ և գուտար Աղէքսանդրի :

(4) Այս Հերովդէս ոչ Թոռինն Հիւրկանեայ է որդի . այլ միւս Մարիամնեայ դստեր Միմենի քահանայապետի :

բովդիսդա կին , և առաւ յեղբօրէն . զկնի
 և ինքն Փիլիպպոս սպանաւ ՚ի նմանէ : Եւ ՚ի
 Բաղտայէ՝ Փիսալոս (Փասայէլ) : Եւ որդիք
 որդւոցն նորա են այսօրիկ . Արիստաբու-
 լեայ եղբօրն Աղէքսանդրի եղեւ որդի Հե-
 բովդէս , որ և թագաւորեաց ՚ի Բաղկիդա :
 Եւ Աքրիպպաս որ կոչեցաւ Հերոդէս , այն
 որ սպան զՅակովբ զեղբայրն Յովհաննու ,
 և որդնեռաց եղեալ մեռաւ : Եւ վանեաց
 սա զհօրեղբայրն իւր , և էառ զթագաւո-
 րութիւնն . և եղեւ սմա որդի Աքրիպպաս ,
 որ թագաւորեաց զկնի նորա : Եւ դստերք
 Բերինիկէ և Վրուսիլա , որ եղեւ կին Փե-
 լիքսայ իշխանին : Ի չորեքտասան ամին Տիբե-
 րեայ, որ է ՅԼԷ (337) թուին , առաքեցաւ Պի-
 ղատոս իշխան Հրէաստանի , և յետ տարւոյ
 միոյ , որ է յԱդամայ հինգ հազար հինգ
 հարիւր երեսուն և եւթն , մկրտեցաւ Տէրն ՚ի
 Յորդանան ՚ի Յովհաննէ , յունվարի ՚ի վեց
 և ՚ի տիբէթի քսան և մի , յաւուր կիւրակէի :

Եւ ՚ի նոյն ամի Վերմանիկոս կայսրն զօ-
 րացաւ ՚ի վերայ Պարթեւաց և Տիբեր քղ-
 Տուրթէոս (Վրուսոս) արար հազարդ իշխա-
 նութեան իւրոյ և ինքն դեղով մահու սպա-
 նաւ , և ՚ի նոյն ամի արքունիքն Բոմբիոսի աչ-
 րեցաւ⁽¹⁾ . և ՚ի Տիբերեայ ժամանակն շինեաց

(1) « Պամպէի թէատրոնն հրձիգ եղեւ : » Եւսեբւ Բրոն.
 յեր . 262 :

Հերովդէս զՏաբարիա (1) և զԲայիս (2) : Եւ Պիղատոս զարտկերն : Օ՛հւսեայ եմոյժ 'ի Տաւափն , և զԳանձանակ Տաճարին Թափեաց 'ի ջրէջան :

Յայսմ ամի ընտրեցան Մաքեալք երկոտասան : Եւ Սիմոն Պետրոս 'ի ցեղէն Նեփթաղիմայ , որ շինեաց խորան յառաջ յԱնտիոք , և յամս Աղօղեայ կայսեր ել 'ի Հռոմ , և եկաց անդ ամս քսանևհինգ , և յերեքտասան ամի 'ի Ներսէ կատարեցաւ : Բ . Անդրէաս եղբայր նորա որ քարոզեաց 'ի Նիկիա և 'ի Նիկոմիդիա և 'ի Ակիւթիա և յԱլքաիա , և սմա առաջին Աթոռն յԱփեսոս : Գ . Յակոբ որդի Օ՛հրեղեայ 'ի ցեղէն Օլաբուղանի , որ սպանաւ 'ի Հերոդիէ Ագրիպայ , և եղաւ մարմին նորա իւր մարմարիկէ (5) : Դ . Յովհաննէս եղբայր նորա քարոզեաց յԱսիա , և եկաց մինչեւ ցեւթըն ամս Տրայիանոսի , և կատարեցաւ փա-

(1) Հերովդէս Անտիպաս չորրորդապետ Գալիլիոյ շինեաց զՔաղաքս Տէֆերիս , և 'ի Պերիա զՅուլիադս քաղաք , զոր և յանուն կնոջ Տէֆերի կայսեր կոչեաց (Յովս . Յշ . Պատմ . Հր . Գրք Բ . ԳԼ . Ժ .)

(2) Իսկ Եւսեբիոս (Քրոն . Եր . 262) Ղէֆիադա անուանէ , զոր Միկայէլ կամ ընդ օրինակողք նորա վրիպակաւ զըրեն Բայիս կամ Աֆայիս :

(5) Կամ Յարմարմարիկէ , բառ անիմանալի . իսկ քաղաքն յորում աւանդի թէ կայցեն նշխարք մարմնոց նորա՝ բաց 'ի զլիտն , է Կոմբոստեղա , յաշխարհին Սպանիացոց :

ռաւոր մահուամբ : Ե . Փիլիպպոս յազգէ
 Լսերայ , 'ի Բեդսաիդա . քարոզեաց յԱլի-
 բիկէ և թաղեցաւ 'ի Փսիդեա : Զ . Բարթու-
 զիմէոս յազգէն Իսաքարայ յԱլիաւիր գեղջէ ,
 քարոզեաց 'ի Հայաստանեայս , և անդ կա-
 տարեցաւ սքանչելի նահատակութեամբ 'ի
 յԱլեքիանոս քաղաքի⁽¹⁾ , որ այժմ կոչի Հաղբակ ,
 'ի Սանատրկոյ յամբարիշտ և յանօրէն թա-
 դաւորէն : Է . Թովմաս յազգէն Յուդայ , քա-
 րոզեաց Պարթեւաց և Սադացեաց և Հընդ-
 կաց , և անդ նահատակեցաւ : Ը . Սատթէոս
 յազգէն Իսաքարայ , 'ի Աղաւթեթէ , մեռաւ
 'ի Քաբաղա և թաղեցաւ յԱնտիոք . և յետոյ
 տարաւ յայնկոյս ծովուն : Թ . Սիմոն Կա-
 նանացին յազգէն Լիբնէ , ննջեաց 'ի Հա-
 մա . և յայլ տեղ գտաք , թէ 'ի Կուրիս : Ժ .
 Յուդա՝ որ կոչեցաւ Թագէ . որ վասն իմաս-
 տութեան իւրոյ ասէին՝ Աբէոս , որ է սիրտ
 և հոգի , քարոզեաց 'ի Հայս և յԱսորիս , և
 կատարեցաւ 'ի Սանատրկոյ 'ի Հայս , 'ի տեղ-
 ւոջն յորում եհար զվէմն և բղխեաց աղ-
 բիւր երեքտասան ակն , երկոտասանն յա-
 ռաքելոյն անուն , և միւսն Փրկչին մերոյ
 Յիսուսի Քրիստոսի . որ կայ մինչեւ ցայսօր
 'ի բժշկութիւն ամենայն ախտից և հիւան-
 դութեանց : Լ . է սլաոուական մարմին և

(1) Այս քաղաք կոչի 'ի գիրս Մովսէսի Խորենացւոյ Ա-
 չիքանոս . Բ . 31 :

նշխարք ոսկերաց նորա և սրբոյն Սանդխտոյ
 ՚ի տեղւոջ նահատակութեան իւրեանց ամ-
 փոփեալ : ԺԱ . Յակոբոս Արիւսայ որդի՝ յաղ-
 գէ Սանասէի , որ մեռաւ ՚ի Սրուճ : Յու-
 դա մատնիչն յաղգէ Դանայ ՚ի Սկարխովտայ
 գեղջէ : ԺԲ . Սատաթէ փոխանորդն նորա՝
 յաղգէն Ռորէնի , յերկիրն մարդակերաց :

Գրեաց Յովսէպոս վասն Տեառն մերոյ
 այսպէս . “ Երեւեցաւ յաւուրս մեր այր մի
 որում Յիսուսն ասէին . և բազում նշանօքն
 զոր առնէր նա , յայտնի էր՝ թէ նա է Քրի-
 ստոսն . և վասն նախանձու մատնեցին զնա
 Պիղատոսի դատաւորի : Եւ սպանին զնա
 խաչիւ . և յետ երից աւուրց տեսին զնա
 կենդանի . և ոչ մեկնեցան ՚ի սիրոյ նորա հա-
 ւատացեալքն ՚ի նա , և մինչեւ ցայսօր ա-
 ճէ հաւատ նորա . և ստուգեցաւ թէ նա
 ինքն էր Քրիստոս որդին Աստուծոյ կենդան-
 ւոյ (1) : ”

(1) Ի բնագրին այսպէս ունի . “ Զայսու ժամանակաւ էր
 այր իմաստուն՝ անուանեալն Յիսուս , և եթէ արժան է մեզ
 այր կոչել զնա . զի էր սքանչելագործ , և ուսուցիչ այնոցիկ
 որք յօժարութեամբ ընդունին զճմարտութիւնն , և զբա-
 զումս ՚ի Հրէից անտի և ՚ի հեթանոսաց աշակերտս ունէր :
 Քրիստոսն իսկ է նա , զոր չարախօսեալ իշխանաց աղգին մե-
 րոյ , Պիղատոս ետ զնա ՚ի պատիժ խաչի : Սահայն այնորիկ
 որ իսկղբանէ սիրեցին զնա , ոչ դադարեցին ՚ի սիրոյ անտի
 նորա . զի երեւեցաւ նոցա յետ երից աւուրց միւսանգամ
 կենդանի , որպէս մարգարէքն Աստուծոյ զայս և այլ բա-
 զում ինչ սքանչելիս զնմանէ նախ խօսեցան : Եւ մինչեւ ցայ-

Լ՛ըդ՝ ըստ Յովսեփայ վկայութեանն՝
 նախ սկսաւ հաւատ նորա երկոտասան ա-
 ռաքելովքն (1), զոր դրեցաք վերագոյն . և ա-
 ղոյս ընտրեցան եւթանասուն և երկու աշու-
 կերաքն , որոց անուանքն են այս : Ա . Լ՛դէ-
 Բ . Լ՛խէ : Գ . Դ՛ազար : Դ . Լ՛նանիա : Ե .
 Յակովբ : Զ . Լ՛ղիա : Է . Բառնաբա : Ը .
 Սաթեհիա : Թ . Կիւրակոս : Ժ . Յովսէփ :
 ԺԱ . Նիկողիմոս : ԺԲ . Նաթանայէլ : ԺԳ .
 Յուդա : ԺԴ . Յոստոս : ԺԵ . Շ՛իզա : ԺԶ .
 Բառնաբա : ԺԷ . Յովհաննէս , որ նա ինքն
 է Սարկոս : ԺԸ . Լ՛միւս : ԺԹ . Նիճէ : Ի .
 Յասոն : ԻԱ . Սանիլ : ԻԲ . Դուքիքսիմոս : ԻԳ .
 Լ՛ղէքսանդրոս . ԻԴ . Շ՛մաւոն : ԻԵ . Կիւրինէ :
 ԻԶ . Լ՛ուկիոս : ԻԷ . Կղէոպա : ԻԸ . Սիմէոն :
 ԻԹ . Յովսա : Լ . Բուդիսոս : ԼԱ . Դիւստ-
 րոս : ԼԲ . Օլաքիդոն : ԼԳ . Տիտոս : ԼԴ .
 Պատրոքա : ԼԵ . Լ՛րմի : ԼԶ . Լ՛սնկրիտոս : ԼԷ . Պը-
 րիսկոս : ԼԸ . Դ՛ուկաս : ԼԹ . Լ՛րիստաբուլոս :
 Խ . Դէմաս : ԽԱ . Տիմոթէոս : ԽԲ . Դ՛եւի :
 ԽԳ . Լ՛փրեմ : ԽԴ . Հերովդէս : ԽԵ . Սիլու-
 բանոս : ԽԶ . Նիկիտէս : ԽԷ . Յովհաննէս :
 ԽԸ . Թէոդոս : ԽԹ . Նիկոս : Ծ . Սարտուլոս :
 ԾԱ . Լ՛ասիոն : ԾԲ . Օլաքարիա , որդի այը-
 ւոյն , զոր յարոյց ՚ի Նային : ԾԳ . Սիմոն բու-

որ ժամանակի ոչ նուազի ժողովուրդն քրիստոնէից որ ՚ի
 ձմանէ անուանեալ էր : Ե Յովսեփ . ՅԶ . Պարէր . ՀԵ . Բ . 10 .

(1) Յօրինակիս առաջաւան :

բոսն : ծԴ . Ստեփաննոս : ծԵ . Ստեփոս : ծԶ . Մակղէս . ծԷ . Իստոն : ծԸ . Շմաւոն . ծԹ . Հովսէփ , որ է Բառնաբաս : Կ . Լըբասոս : ԿԱ . Միմաս . ԿԲ . Հուլիոս : ԿԳ . Փիլիպպոս : ԿԴ . Պրոքորոն : ԿԵ . Նիկանովը . ԿԶ . Տիմոն : ԿԷ . Պարմէնա : ԿԸ . Մաքսոս : ԿԹ . Կեփաս , զորմէ ասաց Պաւղոս՝ թէ ընդդէմ դարձայ նմա : Լ , Լինքն Պաւղոս անօթն ընտրութեան , որ թէպէտ և արուպ գրէր զինքըն , այլ մեծ էր յամենեւեան :

Հայսմ ժամանակի երեւեցաւ իմաստասէրն Փիլոն , եբրայեցի-աղէքսանդրացի : Սա գրեաց զպատահմունս Հրէից և վասն Գայիոսի , որ արար զանձն իւր աստուած , և ՚ի միայնակեացսն Լգիսպոսի , և վասն արաբածոցն մեկնութիւնս . և վասն վաստակոց երկրի . և վասն մտաց արդարոց , որ յորժամ զարթնու՝ աղօթէ : Լ , վասն աւերման լեզուաց , և վասն աշխատելոց ՚ի վարդապետութիւնս , և վասն զանազանութեան աշուանց գրենաց և երկու Կտակարանաց : Լ , վասն տեսլեանց և երազոց հինգ ճառս . և հինգ վասն ելանելոյ հոգւոյ ՚ի մարմնոյ . և չորս վասն օրինացն , և այլս բազումս : Լ , յաւուրս Կղօդեայ կայսեր եղաւ գրեանք նորա ՚ի տունն գանձուց թագաւորացն Հռոմոց :

Հայսմ ժամանակի եւթն հերձուած գը

տաւ 'ի Հրեայս , որպէս ասէր Յովսէպոս⁽¹⁾, առաջին՝ 'Կպրացն , որ կոչին օրինականք : Լըրկորդն՝ 'Վեւտականք , որ ունին զաւանդութիւն ծերոցն : Լըրորդն՝ Փարիսացւոցն , որ հաւատան յարութեան որպէս 'Կպիրքն , և ասէն և խոստովանին հրեշտակ և հոգի . և պահեն երկու օր 'ի շաբաթն . և մկրտին յաճախ , և հաւատան աստեղաց և բախտից : Չորրորդն՝ Սադուկեցւոցն , որ սւրանան զյարութիւն և զհրեշտակ և զհոգի , և առին զանուն 'ի Սադովիայ քահանայէ ումեմնէ : Հինգերորդ՝ Սկրտողք , որք ասէն՝ Թէ չկարէ մարդ ապրել , Թէ ոչ յամենայն աւուր մկրտի : Վեցերորդ՝ Սխտականք , որք չուտեն ինչ շնչուօր . և զՍովսէս և զմարգարէսն ոչ ընդունին , և այլս ունին գրեանքս փոխանակ նոցա : Եւթներորդ որ պահեն զօրէնս և ընդունին զմարգարէս , և մի լստուած՝ մի անձն դաւանին , և զզօրութիւն գրոցն ոչ իմանան⁽²⁾ :

Յիննետան ամին Տիբերեայ կայսեր առաքեաց Լքգար Հայոց արքայն առ Յիսուս

(1) Յովսէպոս , Յշ. Պատերաշ. Հր. Գիրք Բ. ԳԼ. Թ. :

(2) Յովսէպոս 'ի գիրս իւր Յշ. Պատերաշ. Հր. չորեմին աղանդ. և եթ յիշատակէ , զՓարիսեցւոց , զՍադուկեցւոց , զՅեսսեանց , և զՅուդայի գալիլեացւոց որ յորդորէր զՀրեայս ոչ տալ հարկս կայսեր , նպատակ սոցա աստտամբութիւն գորով , և ձկտումն նոցին 'ի փնաս կայսերական գանձուն , պատժեցան 'ի Հռոմայեցւոց :

Թուղթ արաչանաց ՚ի ձեռն Ննանիայի (Ննանի) հաւատարմին իւրոյ, աշխատել և գալ առ նա, և լինել Թագաւորակից նմա. և հաւատաց ՚ի նա և երկրպագեաց նմա յառաջքան զչարչարանան: Եւ Յիսուս գրեաց սրա յոսսիանի և երանեաց զՆբգար, և խոստացաւ յետ յարութեան իւրոյ առաքել նմա քարոզ և սրատճառ կենաց զմի յաշակերտաց իւրոց: Իսկ նա փասն ջերմութեան սիրոյն զոր ունէր առ Տէր մեր, առաքեաց դարձեալ զՅովհաննէս նկարագիր (1), փոխել և բերել զպատկեր նորա, զի գոնեա յայնմանէ վայելեսցէ: Եւ գնացեալ Յովհաննէս ոչ կարէր հաւատարել վայելութեան գեղոյ նորա, այլ և փոփոխէր փառաց ՚ի փառս. և հիւանայր նկարիչն: Եւ ապա ողորմութեան և գթութեան աղբիւրն խնդրեաց զդաստառակն և ետ ՚ի վերայ երեսացն. և նկարեցաւ տիպն ՚ի հանդերձեղէնն: Եւ էր այս յառաջքան զչարչարանան քսան և չորս աւուրբք. և բերաւ և տուաւ Նբգարու: Եւ մեծամեծ հրաշք և սքանչելիք լինէին ՚ի նմանէ, մինչև եկն թագէոս առաքեալն: Ի նոյն ամի խաչիւ

(1) Մովսէս Խորենացի (Բ. 29) և այլք, ասեն եթէ յաւաճնում նուագի յառաքել Աբգարու զԱնանէ պատուիրեաց նմա հանել և զպատկերն Յիսուսի. իսկ զերկրորդ գնացոյն ոչինչ յիշատակեն. և անուեղ Յովհաննէս ՚ի Յայսմաւուրս (Օգոս. 16) և եթ գտանի յիշատակեալ, թերեւս ՚ի սոյն գրոց Միխայելի աւսեալ:

մեռաւ Տէրն և թաղեցաւ, և յարուցեալ երեւեցաւ աշակերտաց իւրոց, և հաստատեալ օրհնեաց զնոսա՝ խոստանալով զՀռոմէին սուրբ. և ինքն համբարձաւ յերկինս : Եւ ՚ի նոյն ամի յաւուր Պենտէկոստէին Պիլատոս զստեղծութիւնս եմոյժ ՚ի Տաճարն, որպէս Յովսէպոս գրեաց, և յայնժամ եղեալ ձայն ՚ի շնորհացն որ կայր անդ, ասէին. «Գլխամբ սատի, գնամբ. և այլ ոչ եւս դառնամբ :» (Յիշէ զայս և Փիլոն յերկրորդ գիրսն իւր :

Եւ Ագրիպպաս գնաց ՚ի Հռոմ ամբաստան զՀերոդէէ հօրեղբօրէ իւրմէ, և ըմբռնեցաւ ՚ի Տիբերեաց (1) : Առ սա առաւրեաց Աբգար արքայ Հայոց երկիցս անգամ վասն Քրիստոսի աստուածութեանն, եւ տրտունջ զՀրէիցն. գրեաց և ՚ի Քաբելոն առ Ներսէհ, գրեաց և առ Պարսից թագաւորն (2) : Եւ եղեւ այս ՚ի խնամոցն Աստուծոյ, զի ՚ի նորութեան հաւատոյն հակառակութիւն մի լիցի, և վասն այսորիկ զառաջինն առանց ընդգիմութեան տարածեցաւ սուրբ Աւետարանն, և թագաւ վաղվադակի ժամանակ այսր թագաւորաց, որք ոչ հակառակէին վասն Քրիստոսի աստուածութենն, խրատեալք ՚ի յԱբգարու արքայէ, յառա

(1) Յովսէպոս, Եւ. դարէր. Հր. Գիրք Բ. ԳԼ. ԺԱ.

(2) Մովսէս Խոր. Բ. 50.

ջէալ և նախապսակ թագաւորէ, որ առաջին ձեռն ետ 'ի Քրիստոս՝ որպէս ասաց Պաւլոս։ Եւ Տիբեր կեցեալ եւ թանասուն և ութ ամ և թագաւորեալ քսան և երեք ամ՝ մեռաւ։

Եւ Հերովդէս թագաւորեաց քսան և երեք ամ, այն որ սպան զՅովհաննէս և 'ի Տեառնէ պատուհասեցաւ։ Հերովդիսւ կը նաւ իւրով, եդեսլ 'ի բանտի կապանօր 'ի Պաւանիա (Սպանիա), և անդէն սպանան երկոքեան ⁽¹⁾։ Եւ զկնի Տիբերի Վայիոս թագաւորեաց, և եհան 'ի կապանաց զԱգրիպպաս, և եդ զնա թագաւոր Հրէից։ Ի սոյն ժամանակի առաքեցաւ դատաւոր Փելլիքս ⁽²⁾ յԱգրիպտոս, և սա յոյժ նեղէր զՀրեայն ամն հինգ, և զսեղի պաշտամաննոցա պղծէր անսուրբ զոհւք, և վասն այսր պատճառի առաքեցին դեսպանս առ Վայիոս աղաչել ըդ նա, յորոց մի էր և Փիլոն փիլիսոփայ եբրայեցի յԱղէքսանդրէ, և ոչ լուաւ նոցա, այլ և առաքեաց 'ի Պատրանիա ⁽³⁾ իշխանն Լյորուոց գնել զպատկերն իւր յամենայն մեհեաւ

(1) Յովսէպոս (անդ), ուր ասէ, Հերովդէս որ 'ի Հռոմ գնացեալ էր դատ վարել ընդդէմ Ագրիպպայ յանդիմանեալ 'ի Վայիոսէ, փախստական լինի 'ի Սպանիա, և անդ ընդ Հերովդիսու կնաւ իւրով վախճանի 'ի սպանդիստութեան։

(2) Եւսեբիոս (Քրոն. յեր. 268) Փղակոս Աւուղոս զսա անուանէ։

(3) Եւսեբիոս (անդ), Պետրոն կամ Պետրոնիա անուանէ զիշխանն Ասորուոց։

նրա, և ՚ի տաճարս Հրէից պաշտել աստուածս (1) . և աստ կատարեցաւ ասացեալն ՚ի Ղանիէլէ « Պղծութիւն աւերածոյն (2) : »

Հայոմ ժամանակի Սիմոն և Կերինդոս և Սենանդրոս (3) երեւեցան : Եւ յայոմ ժամանակի Փիլոն և Պետրոս (առաքեալ) հանդիպեցան միմեանց ՚ի Հռոմ, և խօսեցան ընդ իրեարս առաջի Վայիտի : Եւ հարցեալ Փիլոնի զՅովհաննէս աշակերտն Վրիտոսի, թէ « Օ, ինչ է Լստուած, » և որոտասխանի տուեալ Յովհաննէս ասէ . « Սէր է Լստուած : » Եւ Փիլոնի հաւանեալ տարաւ ՚ի տունն իւր արարեալ սէր . և հաւատացեալ մկրտեցաւ : Իսկ Վայիտս վասն կարի խնստութեանն սպանաւ ՚ի ներքինեւոյ միջէ, թաղաւորեալ ամս չորս : Եւ թաղաւորեաց Կղոզիոս ամս չորեքտասան : Եւ Լքրիսպոս թաղաւորեալ ամս եւթն, և կացեալ չորրորդապետ ամս երիս, որ և ապա առ զՀերովդէին հարուած, և եհար զսա հրեշտակ Լստուծոյ և մեռաւ :

(1) Յովսէպոս ՚ի գիրս Յշ. պատմ. Հր. Գիրք Բ. ԳԼ. ԺԲ. ժանրամասն պատմէ զանցոյ, և զաստիկ հրամանսն Վայիտի, որոյ և մահ սպառնացեալ Պետրոնեայ վասն հեղեբար շարձելոյ ՚ի կատարումն ամբարիշտ հրամանացն, և քան զգատապարտութեան վճիռն վաղ հասեալ առ նա լուր մահուան կայսերն, աղմտի ՚ի տարապարտ կորստենն :

(2) Ղանիէլ. Թ. 27 :

(3) Եւսեբիոս, Պատմ. եկեւ. Գ. 26. 28 .

Յամն Կղօդեայ 'ի տօնի Օջատկին յանկարծ եղեւ ամբօխ յԱրուսաղէմ 'ի Տաճարին : և կոխեալ զմիմեանս մեռան երեսուն հազար անձինք : Եւ Կղօդիոս կացոյց թագաւոր Հրէից զԱբրիպայս որդի Աբրիպայ, և ըզփեղիքս առաքեաց դատաւոր Վալիլեացոյ և Սամարացոյ : Եւ թագաւորեալ Կղօդիոս ամս երեքտասան, մեռաւ 'ի տան իւրոյ : Եւ առ զթագաւորութիւնն Ներոն ամս երեքտասան : Եւ սա առաքեաց զՓեստոս և եհան զՓեղիքս, որոյ առաջի եկաց Պաւղոս : Եւ դարձեալ եհան Ներոն զՓեստոս, և եդ 'ի տեղի նորա զԵլբինոս (1) . և զայս ևս եհան և եդ զՆեղուրոս . և յաւուրս սորա ապրտամբեցին Հրեայք 'ի կայսերէ : Յայսմ ժամանակի անկաւ հուր յերկնից 'ի Հռոմ . և այրեաց շինուածս բազումս, և ամբօխ մարդկան ընդ նոսա : Իսկ Ներոն յերեքտասան ամին իւրոյ յարոյց հալածանս եկեղեցոյ, և սպան զԱռաքեալն : Եւ առաքեաց յԱրուսաղէմ զԱհապիանոս և զՏիտոս որդի նորա վասն ասպտամբութեանն Հրէից :

Եւ 'ի Յուդբուդա (Յովդաուպատ) քաղաք ամրացեալ էր Յովսեպոս զօրավար և պատմագիր (2) . և չողաւ Վհապիանոս և էառ ըզ

(1) Յովսեպոս Աղէիոս զսա անուանէ, որոյ գործս տիրաւութեան գրեալ կան 'ի գիրս, Յշ. պատէր, Հր. Գիրք Բ. ԳԼ. ԺԶ. — Եւսեբի. Գրոն. Եր. 270 :

(2) Նախնքն է Յովսեպոս Փլաւիոս հեղինակն գրոյ Հնու

քաղաքն Յուդբուդա, և կոտորէր զնա. և զօրավարն Յովսեպոս երթեալ ընդ առաջ ա-
սէ. « Եւ ետեմ քեզ Վեպիանէ, զի փութով
վճարի՝ Ներոն և թագաւորես ՚ի տեղի նորա. »
և վասն այնորիկ ոչ սպան զնա (1): Եւ Ներոն
ատեցեալ յամենեցունց սպան զանձն իւր,
և թագաւորեաց Վալափոս (Վաղբա) ամիսս
եւթ, և սպանաւ ՚ի մէջ Հռոմայ: Եւ Սու-
րատոլոս (2) թագաւորեաց ՚ի Վերմանիա, և
Ութոն (Ութոն) ՚ի Հռոմ. որ և զինի երկց
ամսոց սպան զինքն: Եւ թագաւորեաց Վի-
տալիոս (Վիտիլիոս) ամիսս ութ. և եղեալ
ամբոխ ՚ի վերայ նորա սպանին զնա: Եւ այս
համբաւ հասեալ ՚ի Վեպիանոսի զօրքն որ
ընդ նմա, քարոզեցին զնա թագաւոր և Տա-
կարպոր: Եւ ինքն Վեպիանոս յորժամ ե-

թեանց Հրէից, և Պատմութեան պատերազմացն Հրէից:

(1) Յովսեպոս ՅԷ. Պատմ. Հր. Գիրք Գ. ԳԼ. ԺԴ:—
Եւսեբի. Քրոն. յեր. 272:

(2) Սուրատոլոս ոչ ուրեք առ պատմագիրս գտանեմք
յանուանէ յիշատակեալ ՚ի շարս կայսերաց զինի Ներոնի
իշխել Հռոմայ: Այլ հայեցեալ ՚ի գիրս Եւսեբեայ ՚ի Քրո-
նիկոնի, յեր. 274, նոյն կարգաւ գտանեմք և Միխայելի պատ-
մել և սխալմամբ Սաւրապոլոս փոխանակ Բիպիւնոն եղեալ,
քանզի յարէ անմիջապէս որպէս Եւսեբիոս՝ զտեղի թագա-
ւորելոյ նորին, այն է Գերմանիա: Իսկ զի յետ Ութոնի դնէ
առանձինն և զԲիպալիոս, որ նա ինքն է Բիտիլիոս, զայս
համարիմ յայլմէ պատմագրէ առեալ Միխայելի և ոչ յԵւ-
սեբեայ, համարելով զնա այլ որ լինել քան զԲիտիլիոս:—
Յովսեպոս. ՅԷ. Պատմ. Հր. Գիրք Ե. ԳԼ. Զ:

դէւ այս նմա, թողեալ զորդին Տիտոս 'ի վերայ Լըրուսաղէմի՝ և ինքն գնաց Ղազխադաս, և հնազանդեաց ինքեան զկողմանան զայնոսիկ, և այնր կողմամբ գնաց ծովով 'ի Հստ, և թագաւորեաց 'ի վերայ նոցա ամս ինն և աւս միսս մետասան:

Եւ Տիտոս էառ զԼըրուսաղէմ 'ի Օլատկի տօնին, և հարիւր քսանեւեց բիւր Հրեայք կորեան. և քակեցաւ Լըրուսաղէմ զյեւթին աւերն, և այրեցաւ Տաճարն յահկի ամսեան: Եւ ինն ամբ Ղազամայ հինգ հազար չորեքհարիւր երեսուն և եւթն, և 'ի յարութենէ Տեառն մերոյ ամբ քառասուն, և յառաջին շինուածէն մինչեւ 'ի յեւթին աւերն՝ երկու հազար հարիւր իննսուն և երկու ամ: Եւ յերրորդ ամին Վեսպիանոսի առաւ Լըրուսաղէմ, և մինչ գաղթեցան, Ղազամայէմ էին երեքհարիւր բիւր, և յայն Օլատկին որ ժողովեցան, ածաւ 'ի զենումն Օլատկին քսանեւ հինգ բիւր գառինա(1), և զամեն գառն

(1) Ի հոց թարգմանութեան Եովսեպոսի Յշ. պատմ. Զր. Գլխ. Է. 17. քանզի չունիմք 'ի ձեռին զգնադիրն, զնէ քրտան և հինգ բիւր՝ վեց հազար և հինգ հարիւր գառինա, 256,500: և բաղմադասեալ 10)իւ՝ զնէ ՄՀ (270) բիւրս, որ առնէ 2,700,000, փոխանակ զնելոյ 2,565,000: Իսկ աստ 'ի թարգմանութեան Միխայելի գրոցն զնի հարիւր տասն բիւր՝ փոխանակ հարիւր տասնի, որ առնէ 2,500,000. և տարբերութիւնն ծագի 'ի թուոյ 6500 գառանցն զորոց զանց արարեալ է Միխայել:— Եւսեբ. Քրոն. յեր. 274:

տասն այր ճաշակէին սուրբքն, և անսուրբքն
 ոչ կարէին ուտել, և որ կերանն, էին երկե-
 րիւր և տասն բիւր, վեց բիւր սրով մեռան,
 և հարիւր տասն բիւր սովով, և տասն բիւր
 գերի վարեցան: Եւ 'ի հնգետասանամենից
 'ի վեր յԱշգիսորոս առաքեցին յաղիւսագոր-
 ծուծի, և 'ի հնգետասանամենէ 'ի վայր՝ բա-
 ժանեցան զօրացն: Եւ զայս քառասուն ամ-
 ետ Մատուած ժամանակ ապաշխարութեան,
 և յորժամ ոչ զղջացան, խնդրեցաւ վրէժ ա-
 րեան Որդւոյն Մատուծոյ: Եւ աստ բարձաւ
 թագաւորութիւնն Հրէից, և մնաց միայն
 թագաւորութիւնն Հռոմայ յամենայն աշ-
 խարհի, բաց 'ի Հայոց որ կային և նոցա
 թագաւորք:

Օհնի Վեպիանոսի թագաւորեաց Տի-
 տոս որդի նորա: Եւ յերկրորդ ամի սորա
 Մատուած քարողեցաւ 'ի զօրացն, և կար-
 ծեաց նա 'ի միտս իւր ամբարտաւանեալ,
 և եհար զնա հրեշտակ Տեառն և մեռաւ:
 Եւ թագաւորեաց եղբայր նորա՝ Ղոմեոփա-
 նոս՝ ամս հնգետասան և ամիսս հինգ: Սա
 հալածեաց 'ի Հռոմայ զամենայն աստեղա-
 գէտ և զկախարդ, և սա հրամայեաց այլ
 այդի ոչ տնկել⁽¹⁾: Յայսմ ժամանակի աճեաց

(1) « Ղոմեոփանոս զուտղս և զփիլիսոփայս Հռոմայե-
 ցոց մերժեաց: ո Եւսեբ. Քրոն. յեր. 276: — « Հրաման
 ետ կայսր 'ի քաղաքս որթ մի՛ տնկել: ո Ան. 278:

քրիստոնէութիւնն . և եհարց Պատրուբոս
լոս զվարդապետն իւր Նոսինոս , թէ ի՞նչ նը-
շանակէ այսքան բազմութեան հաւատալ ի
խաչեալ այր մի , որ և թէոգորոս իմաստա-
պետն լ' թեհացւոց և լ' փրկիւննոս աղէքսան-
դրացի և Սարտինոս իբաթու (հիպատոս)
հաւատացիին ի նա , թողեալ զլացելոս թիւն
աշխարհիս : Եւ պատասխանի և ասէ . « Ս'ի
զարմանար ընդ այդ , զի կարծեմ թէ և աս-
տուածքն հնազանդին նմա : » Եւ նա ասէ .
« Որպէս , » և ասէ յնա . « Օ՛ի անախտու-
թիւն և անմեղութիւն և անընչութիւն է
քարոզութիւն նորա . յայտ է զի ի վեր է
քան զամենեցուն քարոզդ այդ : »

Եւ յամ ժամանակի Նստողնիոս տիւանեցի
շինեաց տլամեր բազում գիւական զօրու-
թեամբ , և ասաց . « Լ'անդ , զի որդին Սա-
րիամու կանխեաց քան զիս : Օ՛ի ես կամէի
հնազանդել զաշխարհ ի ձեռն արուեստիս
իմոյ : » Իսկ Նոսինոս իմասն իստութեան
սրտի իւրոյ սարնաւ , և բարձան աղգն Վե-
սիանէի : Եւ թագաւորեաց Ներուաս ամ մի ,
և լ'ստուած քարոզեցաւ ի սինկղիտոսէն ,
և ապականեցաւ հիւանդութեամբ և մե-
ռաւ (1) : Եւ թագաւորեաց Տրայիանոս ամս

(1) « Ներուաս յախտէ ապականեցաւ ի Սաղուեստեան
բուրաստանն : » « Սինկղիտոսն զՆերուաս աստուած հա-
մարեցաւ : » Եւսեբ . Գրք . Եր . 280 :

իննեւտան : Սա հալածէր զքրիստոնեայս . և Շմաւոն կղէտպեանց Լըուսաղէմի եպիսկոպոսն և Իգնատիոս Լնտիքու եպիսկոպոսն կատարեցան ՚ի Քրիստոս : Եւ Իշիկնիոս Սեկունդոս ⁽¹⁾ հրամանաւ Թագաւորին բաղումըս կոտորեաց ՚ի քրիստոնէից . և զղջացեալ գրեաց առ Տրայիանոս , թէ “Քրիստոնէից ամենայն ինչ բարի է . բայց կռոյ ոչ զոհն , և ընդ առաւօտս Քրիստոսի երկրպագեն : ” Եւ նա գրեաց թէ՝ ջնջեա զգոսս ⁽²⁾ :

Յայսմ ժամանակի տպատամբեցին Հրեայքն Ագիալտոս , և եղին Թագաւոր իւրեանց անուն Լումբաս , որ և առեալ ըզՀրեայսն եկն Ալըուսաղէմ . և առաքեաց Տրայիանոս զԼուսիա , և կոտորեաց զբիւրս ՚ի նոցանէ , վառն այնորիկ մնաց Լուսիա իշխան Հրէիցն ⁽³⁾ : Յայսմ ժամանակի Հրեայքն որ ՚ի Կիպրոս կռուեցան ՚ի վերայ Սա

(1) Ամենայն օրինակք Թարգմանութեանցն երկոցունց՝ ունին Սիւլիւքոս փոխանակ Սէյուսդոսի , որպէս ունի Եւսեբիոս ՚ի Քրոնիկոնի՝ յեր . 280 :

(2) Եւսեբի . Պատմ . եկէշ . Գ . 53 . ուր այսպէս ՚ի մէջ բերէ զպատմականն Տրայիանոսի . “ Տահմն քրիստոնէից անխտիր մի՛ խնդրեցին ՚ի մահ , բայց եթէ դէպ ումիք լիցի՝ դատեցի : ”

(3) Օրինակս մեր համաձայն Եւսեբեայ իօսի զապստամբութենէ Հրէիցն իսկ միւս Թարգմանութիւնն շփոթ ունի զԲանն և զԼուսիայ ոչինչ յիշատակէ : Եւսեբիոս , Քրոն . յեր . 282 : Պատմ . եկէշ . Գ . 2 . ուր ասէ , թէ էր իշխան

ղամինայ քաղաքի, և առեալ զքաղաքն կուտորեցին զՅոյնան որ 'ի նմա : Նոյնպէս և Հրեայքն որ 'ի իբրեւ՝ մարտեան ընդ Յոյնան և կռուէին . և Յոյնք որ յԱղէքսանդրիա և 'ի Կիւռինէական աշխարհն, պատերազմ յարուցին և կուտորեցան 'ի նոցանէ : Յայսմ ժամանակի երեւեցաւ Սեկունդոս ի մաստասէր լուսկացն : Օկնի Տրայիանոսի թագաւորեաց Ագրիանոս՝ ամս քսան և մի :

Ի չորրորդ ամի նորա թագաւորքն Հայոց որ յԱռհա, բարձան, և լինէին անդ իշխանք . և մնաց 'ի մեծն Հայք թագաւորութիւն : Յութեւտան ամին Ագրիանոս գարձեալ ապստամբեցին Հրեայքն յԱրուսաղէմ՝ խաբեալ յառնէ միտջէ որ անուանէր Աստղ ⁽¹⁾ : Եւ առաքեաց Ագրիանոս կուտորեաց զնոսա, և հալածեաց յԱրուսաղէմէ զՀրեայսն, որ հայիլ անգամ ոչ իշխէին 'ի կողմն Արուսաղէմի : Եւ զԱրուսաղէմ քանդեաց . և առնթեր Արուսաղէմի շինեաց

'ի վերայ ամեռայն եղիպտացւոց (Հրէից) Ղապապոս անուն ոմն :

(1) Եւսերի (Պատմ. եփեղ. Դ. 6.) անուանէ Բարդէլէայ կամ Բարդուէլէայ, Աստեղ որդի, այլ իրօք՝ էր այր սպանող և աւաղակ : Եւ առաքեցաւ ընդդէմ նորա յԱգրիանոսէ Յուլիոս Սեւերոս, որ պաշարեալ ժամանակս բազումս զտեղի ապաւինի նորա, յաղթեաց և սպան զնա, և ամեռայն Հրեայք 'ի բաց մերժեցան 'ի կողմանց Երուսաղէմի ընդ պատժով մահու :

քաղաք մի Իլիոս Ադրիանոս , և բնակեցոյց քրիստոնեայս և հեթանոսս , և սահմանեաց կտրել զականջս Հրէիցն ուր և իցեն՝ զի նշանաւորք լինիցին : Եւ սա սահմանեաց առանց այլ պատճառի վասն քրիստոնէութեան չհալածել զնոսս : Ի քսան և մի ամին սորա ժողով եղեւ առաջին ՚ի Նիկիա , քառասուն և երեք եպիսկոպոսօք , և նշովեցին զՍաբէլ լիբեացին , որ ասաց թէ մի անձն է սուրբ Երրորդութիւնն : Եւ նշովեցին զԱղենտիանոս որ ասաց՝ յերկնիցն բերել զմարմինն : Զաւուրս սորա էր Ակիւղաս Թարգմանիչ ⁽¹⁾ :

Օկնի Ադրիանոսի Թագաւորեաց Տիտոս Անտոնինոս , որ կոչեցաւ Սեբաստոս և Ալբար և որդիք իւր ընդ նմա՝ ամս քսան և երկու : Եւ Անտոնինոս հայր աշխարհի Թարգմանի ⁽²⁾ : Ի սորա ժամանակս Զուստիանոս նիկուպօլսեցի , որ կայ առ ընթեր Երուսաղէմի ,

(1) Ակիւղաս էր պոնտացի , ազգական Ադրիանոսի կայսեր , որ ընկալաւ զքրիստոնէութիւն , և ՚ի մերժին յեկեղեցւոյն վասն յաստեղագիտութիւն պարապելոյ , դարձաւ ՚ի Հրէութիւն , և Թարգմանեաց զԱստուածաշունչ գիրս ՚ի յոյն լեզու : Ս . Եպիփան : Վարդանի ՚ի Յատաջաթոն . Սաղմ . Ռիւնալէան :

(2) Այսպէս կոչեցաւ և Ադրիանոս վասն պեսպէս պարգեւաց և բարեաց զոր ցուցանէին ժողովրդեանն : Եւ զՀայրանունն դրոշմէին ՚ի սկիզբն հրովարտակաց իւրեանց և ՚ի վերայ դրամոցն : Եւսեբի . Քրոն . յեր . 584 . 286 :

գնաց 'ի Հռոմ և ետ թուղթ աղաչանաց առ թագաւորն, և դադարեցաւ հարածանքն քրիստոնէից (1) : Ի սորա ժամանակս կատարեցաւ Պօղոկարպոս եպիսկոպոսն Օմիւռնիոյ (2) : Եւ աստ երեւեցան Կերտոն, որ նախնքն է Սարկիոն, և Սարկոս (3) եկեալ 'ի Հռոմ, ասացին ոչ գոլ յարութիւն, և զօրէնան չար ասացին, և ոչ ասացին զՅիսուս որդի այնմ որ օրինօքն և մարգարէիւքն քարոզեցաւ, այլ աներեւելոյն և բարերարին որդի. և էին կախարդք. և 'ի վերայ մկրտելոցն ասէին՝ յանուն հօր աներեւելոյն, և յանուն մօր Ճշմարտի, և յանուն որդւոյն որ էջ 'ի վերայ Յիսուսի : Եւ այլ անուանես տողէին :

Ի թուին Ասորոյ ՆԷԵ (475) թագաւոր

(1) Յուստիանոս է 'ի Նեապոլիս քաղաքէ (Նապլուս) ծնեալ յամի իրր 114, 'ի հեթանոս ծնողաց, և հետեւող Պղոտոնեան վարդապետութեան: Յերեսներորդ ամի կենացն՝ դարձեալ 'ի քրիստոնէութիւն վկայեաց վասն հաւատոցն 'ի Հռոմ քաղաքի յամի 168, ամբաստանեալ 'ի Կրէսկէս կիւնիկեան փիլիսոփայէ: Ունի զանազան մատենագրութիւնս. գրեաց նա և գիր ջատագովութեան զքրիստոնէից առ կայսրն: Եւսեբի. Քրոն. յեր. 286. 288:

(2) Եւսեբիոս. Քրոն. յեր. 288:

(3) Կերտոն աղգաւ Ասորի, և Մարկիոն աշակերտ նորա, որ եկաց գլուխ աղանդոյն Մարկիոնացոց: Իսկ Մարկոս էր աշակերտ Վաղենտիանոսի հերետիկոսի: Եւսեբի. Քրոն. յեր. 286. ուր զՎաղենտիանոսէ ասէ, հասին 'ի Հռոմ յեպիսկոպոսութեան Հիւգինոսայ:

քեաց Մարկոս Աբեղիոս ընդ որդիս Անտոնինոս և ի իւսիոս՝ ամս իննեւտասն ⁽¹⁾ Ի յառաջին ամին սոցա Վաղբէշ (Վաղարշ) Թագաւորեալ Պարսից եկն յաշխարհն Հռոմայ, և բազում գաւառս աւերեաց, և ելին ընդգէմ նորա Անտոնինոս և ի ուսիոս եղբարբ, և հնազանդեցին զՊարթեւս և զՊարսս, և ի իւսիոս զօրացեալ կայսր անուանեցաւ ընդ եղբարս իւր ⁽²⁾ : Եւ եղեւ այլ սլառերազմ ընդ Հռոմայեցիս և ընդ Վերմանացիս և ընդ Վարուտացիս և ընդ Սարմատացիս և ընդ Վալիլեա ⁽³⁾ : Եւ դարձեալ զօրացաւ ի իւսիոս, և անուանեցաւ Եւստակիոս : Եւ սա Թագաւորեալ ամս ինն՝ և մեռաւ : Եւ Անտոնինոս ա՛ռ ընկեր Թագաւորութեան իւրոյ զԿոմիդոս որդի իւր, զինեղէին զնա շրջակայքն, և Անտոնինոս հիւսանդացեալ մեռանէր : Եւ Կոմիդոս Թա-

(1) Անտոնինոս՝ որ կոչէր Մարկոս Ղուկիոս (Ղուսիոս) Հեղինոս Աբեղիոս Կոմադոս Անտոնինոս, էր որդի Մարկոսի Աբեղիանոսի, իսկ Ղուկիոս Վերոս կամ Բերոս էր եղբայր նորին՝ որ ընդ իւր Թագաւորեցոյց, և որդին իւր Կոմադոս Թագաւորեաց զինի Ղուկիոսի Վերոսի յամի 180 :

(2) Եւստակիոս . Քրոն . յեր . 288 :

(3) Եւստակիոս (Քրոն . յեր 290) ուղղէ զանուանս ալգացս ընդ որս պատերազմեցան Հռոմայեցիք . « Հռոմայեցւոց պատերազմ՝ յարեաւ ընդ Գերմանացիս, ընդ Դակս և ընդ Սարմատս և ընդ Կուադս : Գալիլեա յայտնի սխալ է օրինակողաց . յօրինակս միւս Թարգմանութեան գրի Գալլիեացիս :

գաւորեալ ամս երեքտասան՝ և խեղդեցաւ
'ի տան ձիոց ⁽¹⁾ : Եւ զկնի նորա թագաւո-
րեաց Եւրոտենաքս՝ վեց ամիս , և սպանաւ :
Եւ թագաւորեաց Սուրինոս (Սեւերոս) ամս
ութեւտասն : Եւ յառաջին ամին նորա
եղեւ սրտերազմ՝ մեծ ընդ Հրեայս և ընդ
Սամարացիս . և յինն ամին յարոյց հալա-
ծանս քրիստոնէից , և բազումք վկայեցին :

Յաւուրս սորա յարեւմտից հիւսիսոյ
եւ ազգ մի բարբարոս ⁽²⁾ , և գնաց ընդդէմ
նորա Սուրինոս և սպանաւ ⁽³⁾ : Եւ թագա-
ւորեաց Ենտոնինոս (Կարակալէս) որդի իւր՝
ամս եւթն : Սա դարձոյց զաքսորեալսն վասն
հաւատոյ , և եր մի 'ի նոցանէ Եղէքսանդր
(Եպիսկոպոս) Երուսաղէմի . և Ենտոնինոս
սպանաւ 'ի Սիջագետս 'ի մէջ Ուռհայց և
Խառանայ ⁽⁴⁾ : Եւ թագաւորեաց Սակար
ամ մի և սպանաւ ⁽⁵⁾ : Եւ թագաւորեաց Են-
տոնինոս ամս չորս : Ի ժամանակս նորա շի-
նեցաւ Նիկոսիոյն 'ի Փղշտացւոյ աշխարհին ,

(1) Եւսեբիոս՝ հեղձեալ յանկարծակի վախճանեցաւ , ա-
սէ , 'ի յապարանսն Բեստիլիանոսի : Քրոն . յեր . 294 :

(2) Մովսէս Խորեն . Բ . 62 : Ստեփ . Ասողիկ Ա . 6 :

(3) Եւսեբիոս Քրոն . յեր . 294 :

(4) Անտոնինոս Կարակալէս մինչդեռ յԱսիա երաշարձա-
կեցաւ և 'ի վերայ Արտաւանայ Պարսից թագաւորին և մե-
ռաւ 'ի սրտերազմի , որպէս յիշատակէ և Մովսէս Խորենա-
ցի . Բ . 72 :

(5) Այն է Մակրիոս ըստ Եւսեբեայ : Քրոն . յեր . 296 :

որ է Լյմաւոս (1) : Եւ յետ սորա թագաւորեաց Լճէքսանդր Սամեայ՝ որդի երկիւղած և հաւատացեալ կնոջ, որ և շատ օգուտ տար քրիստոնէից : Ի յերրորդ ամի սորա և ՚ի Շխ (542) թուին թագաւորեաց Պարսից Լրտաշիր որդի Բաբական (2), որ է սկիզբն թագաւորութեան Պարսից, որ տեւեաց ամս չորէքհարիւր ութեւտասն, որ և Սասանեանք կոչին : Եւ կացին զկնի միմեանց թագաւորք քսան և եւթն, մինչեւ յարեաւ թագաւորութիւնն Լրաբացոց Սահմեոիւ և եբարձ զնա :

Օ կնի Լճէքսանդրի թագաւորեաց Փիլիպպոս ամս եւթն (3), և խաղաղացան քրիստոնէայք : Եւ յառաջին ամին նորա թագաւորեաց Պարսից Շապուր որդի Լրտաշրի՝ ամս երեսուն և մի : Յայսմ ժամանակի հաղար ամ շինութիւնն Հռոմայ լցաւ : Եւ Պուգիոս (Պեկոս) սպան զՓիլիպպոս և զոր-

(1) Եւսեբիոս, Բրն. յեր. 296 :

(2) Յետ կորուսանելոյ Արտաւանայ զպարթեւական Տէրութիւնն և զկեանս իւր ՚ի ձեռն Արտաշէր որդւոյ Բաբական կամ ըստ այլոց՝ Սասանայ, սկսաւ սա ինքն Արտաշէր թագաւորել ՚ի վերայ Պարսից՝ կանգնելով զՍասանեան հարստութիւնն յամի Փրկչն 226 : Ագաթանգեղոս :—Մովսէս Խոր. Բ. 64 :—Միք. Չամչ. Հտ. Ա. յեր. 561 :

(3) Եւսեբիոս զկնի Աղէքսանդրի յիշատակէ զՄաքսիմիոս, որ եկաց յաթառն ամս երկուսորում յաջորդեաց Գորգիանոս՝ ամս վեց. և ապա Փիլիպպոս : Բրն. յեր. 298 :

դին իւր և թագաւորեաց ամ մի, և սպա-
նաւ ՚ի Բերուդոս ⁽¹⁾ և թագաւորեցին Բու-
րոս և Վամուրինոս, և Վաղոս և Բալոս ամ
մի, և թագաւորեցին Ուլիրանոս և Վաղե-
լոս ամս հնգետասան ⁽²⁾, և յարուցին հա-
լածանք եկեղեցւոյ: Եւ Շապուհ թագա-
ւորն Պարսից աւերեաց զԱսորիս և զԼիլե-
կիս և զԿապադովկիս գերութեամբ ⁽³⁾:
Եւ Վոթացիքն անցեալ ընդ Տանաւիս գետ՝
գերեցին զաշխարհն և տարան: Հայնժամ
Վաղերիոս դադարեաց ՚ի հալածելոյ զեկե-
ղեցի Լստուծոյ, և ՚ի շնորհաց Լստուծոյ ա-
ռեաց հաւատոս սքանչելեօք ՚ի ձեռն սրբոց
արանց, և զի առնոյր Լստուած վրէժս ՚ի
թշնամեացն ճշմարտութեան ՚ի հալածիչ
թագաւորացն:

Ի թուին ՇՁԸ (588) թագաւորեաց Վա-
ղատիոս (Աղօդիոս) ամ մի, և յետ նորա թա-
գաւորեաց Նլաւրիոս (Նւրեղիանոս) ամս

(1) «Դեկոս զՖիլիպոս հանդերձ որդւոյն սպանանէ, և
ժամն նորա քինին և մերումն եւս կարգի հալածանս (քրիս-
տոնէից) յարոյց: Դեկոս հանդերձ որդւոյն յԱբրիատոս սպա-
նաւ 10 Եւսեբ. Վրոն. յեր. 298:

(2) Բուրոս կամ Բարոս Հերեննիոս, և Վամուրինոս՝ որ
է Հոստիլիանոս ոչ յիշատակին ՚ի գիրս Եւսեբեայ, ալ
զկնի Դեկոսի դնին Գաղղոս և Վաղուսիանոս, զոր Միտայէլ
Քալոս կոչէ, սպա Վաղերիանոս և Գաղիանոս: Վրոն. յեր.
298. 500:

(3) Սովսէս Խարեն. Բ. 74:

վեց և ամիսս վեց : Սա շննեաց պարիսպ մի
այլ Հռոմայ . և սա յարոյց հալածանս , և
շանթահար եղեալ մեռաւ , և դադարեաց
հալածումն , և թագաւորեաց Տարտիանոս
(Տակիտոս) ամս վեց . և սպանաւ 'ի Պոնտոս ,
և թագաւորեաց Պուլլիրիանոս (Փլորիանոս)
և սպանաւ 'ի Տարսոն Կիլիկիոյ⁽¹⁾ , Իսկ Պարսից
Թագաւորեաց Արմիզդ :

Ի Թուին ՇՀԳ (593) ծնաւ Կոստանդիա-
նոս : Իսկ զինի Պուլլիրիանոսի Թագաւորեաց
Պրորոս ամս եւթն : Եւ 'ի նոյն ամի Թա-
գաւորեաց 'ի Պարս Վարհարան (Վահրամ)
ամս երիս : Եւ յետ նորա Վարհան որդի
իւր Թագաւորեաց ամս հնգետասան : Իսկ
սինկղիստոն յորժամ կամէր ապստամբել 'ի
Հռոմայ , ամրացոյց զՆիտիսք և սպանաւ :
Եւ զինի Պրորեաց Թագաւորեաց Կարոս և
որդիք իւր Կարինոս և 'Նումիրինոս' ամս եր-
կու⁽²⁾ : Եւ Կարոս մեռաւ 'ի Սիջազեոս , և
'Նումիրինոս սպանաւ յԱլիքիկէ (Թրակէ) : Եւ
Կարինոս 'ի պատերազմի Վարմիացւոյն ըս-
պանաւ⁽³⁾ : Եւ Թագաւորեաց Վիսիղեոս
անոս . և աստի սկսանի Թուականն Թագաւ-

(1) Եւսեբ . Գրն. յեր. 500 :—Մովսէս Խոր. Բ. 75 :

(2) Եւսեբ . Գրն. յեր. 502 :—Մովսէս Խորեն . Բ. 76 :—
Սամուէլ :

(3) Եւսեբիոս որպէս և Մովսէս Խորենացի փոքր մի աշ-
խարհ պատմեն զմահ սոցոս "Ի Կորսց վախճանեն 'ի Միջա-

ւորելոյ Վիտղէտիանոսի , որ է Լսորւոց
ՇՂԴ (594) : Եւ զկնի Վիտղէտիանու թագաւորեցին Սաքսիմիանոս , զորոյ զգուստրն
կին ունէր Վիտղէտիանոս . և Սաքսիմինտէս
որդի Սաքսիմիանոսի թագաւորեաց ՚ի Հը
ռոմ , և Կոստանդիանոս ՚ի Վալիա (1) . սորա
՚ի միում ժամանակի թագաւորեցին : Վիտ
ղէտիանոս և Սաքսիմիանոս ՚ի կողմն արեւ
ւելից վարէին զիշխանութիւնն միաբանու
թեամբ միմեանց : Եւ յայսմ ժամանակի ա
պստամբեաց Եգիպտոս , և Գնացեալ Հռո
մայեցւոցն հնազանդեցուցին և զբազումս
սարանին : Ի մեռասան ամին Վիտղէտիանո
սի թագաւորեաց ՚ի Պարսս Ներսէհ՝ ամս
եւթն , և զկնի նորա Որմիզդ որդի իւր՝ ամս
հինգ : Եւ ՚ի յիննետասն ամին Վիտղէտիա
նոսի քակեցան եկեղեցիք և զօրացան հա
լածանք (2) , և ընդ հալածմանն սով սաստիկ ,
մինչ մոթ մի ցորեանն երկու հազար հինգ
հարիւր դրամ էր (3) : Եւ վասն առաւել

գետս , Նոմերիանոսի առ նովաւ լինէր սպանանել ՚ի Թրակ
և Կարինոսի նոյնպէս ՚ի Կոռնակայ պատերազմին : „ Բրն .
Եր . 302 : Մովսէս Խորեն . Բ . 76 : Իսկ Ապուլֆարաճ յա
ղագս մահուան Կարինոսի խօսելով սպանաւ , ասէ , ՚ի պա
տերազմին ընդդէմ Գերմանացւոց , որով փոքր ինչ մերձեայ
Գարմիացոց բառին . սակայն զերկոցունց իսկ զսալանն
ուղղեն Եւսեբի և Խորենացին , որք ասեն ՚ի Կոռնակայ հոյ
կազնոյ սպանեալ :

(1) Յօրինակիս Գալիլիա : (2) Եւսեբի , Պատմ . էիէշ . Ը . 5 :

(3) Եւսեբիոս , Պատմ . էիէշ . Թ . 8 :

ամբարշտութեան Վիոկղետիանու եհար ըզնա լ'ստուած, և նա յանձնեաց զթագաւորութիւնն ՚ի Սաքսիմիանոս, որ ոչ էր պակաս չարեօքքան զնա: Եւ ինքն Վիոկղետիանոս ազգի ազգի ցաւօք նեղէր և տրորեցաւ, և գիտաց եթէ յ'ստուծոյ էր հարուածն, և գրեաց թուղթ իսաղաղութեան եկեղեցւոյ և շինութեան⁽¹⁾: Եւ Սաքսիմիանոս ոչ կամէր, և չկարաց լուծանել զհրամանն, այլ առ ժամանակ մի դադարեաց հալածումնն⁽²⁾: Եւ դարձեալ ասաց թէ՝ «Լ'ստուածքն հրամայեն չխափանել զհալածումնն», և սկսաւ հալածել և հանել ՚ի քաղաքաց գքրիստոնեայս⁽³⁾, և խրատեցաւ աշխարհ երաշտով և տարաժամ մահու, որ զտասն մեռեալն ՚ի գերեզման մի դնէին⁽⁴⁾: Եւ խտացոյց պատերազմ ընդ Հայս, և եհաս նմա բարկութիւն, և դառն ցաւօք մեռաւ:

Եւ յետ այսորիկ թագաւորեաց Կոստանդ հայրն Կոստանդիանոսի, և ունէր երկու կին, զՀեղինէ և զԹեոդորա դուստր Սաքսիմիանոսի: Եւ յուր ամի թագաւորութեան իւրում առ հաղորդ թագաւոր

(1) Եւսեբիոս, Պատմ. եկեղ. Ը. 17:

(2) Եւսեբիոս, Պատմ. եկեղ. Թ. 1:

(3) Եւսեբիոս, Պատմ. եկեղ. Թ. 2—4:

(4) Եւսեբիոս, Պատմ. եկեղ. Թ. 8:

ըուլթեան իւրոյ զԿոստանդիանոս որդին Հեղինեայ, որ և երեք ամ ընդ հօրն թագաւորեաց և մեռաւ հայրն. և ինքն Կոստանդիանոս թագաւորեաց ՚ի Ուր (623) ⁽¹⁾ թուին Լսորւոյ: Յովհաննէս ասիացի նասէ. թէ հայրն Կոստանդիանոսի գարձաւ յաստուածապաշտութիւն, և Սեղբեստրոս զհայրն բժշկեաց ՚ի բորսաութեանէ. և Պետրոս և Պաւղոս երեւելալ Կոստայ՝ խրատեցին զնա կոչել զՍեղբեստրոս մկրտել զնա: Եւ յամ վկայէ Սոկրատ հռոմայեցի ⁽²⁾: Եւ Իգնատիոս միլետինացի նասէ, թէ յորժամ թագաւորեաց Կոստան-

(1) Եւսեբեայ Քրիստոս գաղարին մինչեւ ՚ի քսաներորդ ամն Կոստանդիանոսի:

(2) Եւսեբիոս Եկեղեցական պատմութեան իւրում (Ը. 14) բազում գովութեամբ խօսի զհօրէն Կոստանդիանոսի, և ցուցանէ զնա իբրեւ արքարեւ հաւատացեալ այր, յասելն. «Հանգարտ էր ամենայն վարուք իւրովք և առ այնոսիկ որ ՚ի ներքոյ իշխանութեան նորա էին, քաղցրութեամբ էր, և առ Լստուած սիրով: . . Նս միայն յաւուրս մեր ըստ արժանի առաջնորդութեան թագաւորաց կատարեաց զժամանակ իշխանութեան իւրոյ, և այլով պատուով, և առ ամենայն մարդ ՚ի շահ օգտութեան զանձն իւր տայր: . . Ոչ զտաճարս եկեղեցեաց քակեաց նա, և ոչ նորոգեաց ՚ի վերայ մեր ինչ մի (՚ի նեղութեանցն), վասն այսորիկ վախճան բարիոք կատարեալ երանութեամբ ընկալաւ նա. զի յաշխարհէ աստի յայսմանէ նա միայն ել ՚ի թագաւորութեան իւրում միաբանութեամբ և փառքոյ Իսկ որ ինչ յայսմիկ պատմի զԿոստասայ, Սոկրատ (Թ.) որդւոյ նորա Կոստանդիանոսի վերագրէ. որպէս և աւանդութիւնն իսկ զայն հաստատէ: Տես և ՚ի Մովսէս Խորեն. Բ. 2.

դիանոս, կային թագաւորք Սաքսիմիանոս
 և միւս Սաքսիմիանոս (Սաքսիմոս), և Սաք-
 սիմինդէս (Սաքսենտիոս) և Սեւերոս, և չո-
 րեքինն հալածիչք էին. և ՚ի մեռանելն Սե-
 ւերեայ՝ իշխանքն նորա ետուն ղթագաւո-
 րութիւնն Կոստանդիանոսի, և կեսար քա-
 րողեցին զ՝ իկիանէ փեսայ իւր : Եւ յետ
 եւթն ամի կալաւ Կոստանդիանոս թագա-
 ւորութեանն իւրոյ հաղորդ զ՝ իկիանէ, որ
 և դադտ հալածէր զքիստոնեայս. յետոյ և
 ապստամբեաց և մեռաւ ՚ի նմանէ :

Եւ յերկրորդ ամի Կոստանդիանոսի թա-
 գաւորեաց Պարսից Շապուհ եւթանասուն
 ամ : Եւ Կոստանդիանոս գնաց պատերազ-
 մել ընդ Սաքսիմիսեայ որ ՚ի Հռոմ. և
 խորհեցաւ ՚ի միտս իւր և ասէ՝ թէ «Կուռքն
 չօգտեաց ինչ առաջին թագաւորացն. » և
 ասաց. «Որ Լստուած օգնէ ինձ ՚ի պատե-
 րազմիս, նմա երկրպագեմ : » Եւ ՚ի հասա-
 րակ աւուրն ետես խաչ լուսեղէն, և գիր
 ՚ի նմա որ ասէր. «Լստու յաղթես : » Եւ
 որք ընդ նմա էին՝ նոյնպէս տեսին : Եւ յայ-
 նրմ գիշերի երեւեալ նմա Քրիստոս, ասէր
 ցնա. «Լրա զօրինակ երեւելոյն քեզ և յաղ-
 թես : » Եւ ելեալ ընդ առաւօտն արար
 նոյնպէս (1) : Եւ աստի եղեւ օրէնք թագա-

(1) Եւսերիոս առանց յիշատակելոյ զերեւումն խաչն

ւորաց քրիստոնէից խաչ տանել առաջի: Եւ յորժամ եղեւ պատարազմ, յերեւել խաչին յաղթեցաւ սմբարտաւանն, գետասոյզ եղեալ 'ի Տիբերիոս գետ: Եւ էր կին Կոստանդիանոսի դուստրն՝ Վիոկղէտիանոսի՝ Վիկղիտանուհն⁽¹⁾, որ և 'ի միասին մկրտեցան, զի դեռ չէր մկրտեալ Կոստանդիանոս⁽²⁾: Յայսմ ժամանակի մեծն Վրիգորիոս 'ի Հայս փառաւորեալ մեծամեծ նշանօք, որ և 'ի ձեռն նորա դարձան սմեհայն Հայք յաստուած պաշտօութիւն. և նա եղեւ նոցա քարոզ և քահանայապետ երևելի շնորհօք նման սուրբ Մարքելոյն Վրիատոսի: Եւ 'ի յերրորդ ամի իւրոյ թագաւորութեանն Կոստանդիանոս ընդարձակեաց զՎիւղանդիա, և աճեցոյց 'ի

յօդաւ ասէ՝ յետ յաղթութեանն և մտանելոյ 'ի Հռոմ, հըրամայեաց կանգնել 'ի քաղաքին զնշան Փրկչին: Թ. 11: Մովսէս խորեն. Բ. 80: Սոկրատ. 2:

(1) Մովսէս խորենացի (Գիրք. Բ. ԳԼ. 80) և Սոկրատ (Է.) ասեն եթէ Մաքսիմինդա էր անուն դստերն Դիոկղէտիանոսի, իսկ այլք փաւստա կոչեն՝ դուստր Մաքսիմիանոսի Հերքելլեայ և Եւտրոպեայ, և ոչ Դիոկղէտիանոսի, որոյ դստեր անուն էր Վաղերիա, որ ամուսնացաւ ընդ Գաղերիոսի:

(2) Յաղագս մկրտութեան մեծին Կոստանդիանոսի այլ և այլ կարծիք են առ քննադատութեամբ Ժամանակակից պատմիչք յորոքտանին արք երեւելիք սրբութեամբ և ընդ հարս եկեղեցւոյ համարեալք, և բազումք եւս 'ի յեանոց պատմագրաց ասեն զԿոստանդիանոսէ, եթէ 'ի Նիկոմիդիա լեալ և զվախճան իւր նկատեալ՝ ետ ածել զինքն 'ի հանքային ջուրս Հեղինուպօլսոյ, ապա յաշտարակն Աբիւրոնի ուր ժողովեալ

նմա չորս (1) միլ. և զարդարեաց զնա զարդուք, և անդ փոխեաց զԹագաւորութիւնն Հռոմայ, և յանունն իւր կոչեաց զնա Կոստանդինուպօլիս, և արար զբնակիչս նորա ազատ, և շինեաց եկեղեցի մեծ Իրինեայ (2) անուն, և միւս այլ յանունն Մաքեդոն: Եւ երեւեցաւ միայն Եւփրատ, զամենայն զհոգն իւր եդեալ ընդ Մատուծով: Եւ շինել հրամայեաց ընդ ամենայն երկիր եկեղեցիս, և քակել զմեհեանս կռոցն. և եդ օրէնս մի ոք լինել զինուոր կամ ձիաւոր, որ ոչ իցէ ծնունդ սուրբ Մաղանին: Թէոդոս (5) ասէ, թէ նկարիչք զտախտակ և զորմն զար-

նորա զեպիսկոպոսունս (արիստական) ընկալաւ զկնիք մկրտութեան: Զայս օրինակ պատմէ և Էւսեբի 'ի վարս Կոստանդիանոսի (Գիրք 'Ի. ԳԼ. 61): Տես զայսմանէ և զմանրաման կարծիս քննաբանից յերեւակն Յովհաննու պատուելոյ Տերոյենց. 1857. Հտ. Ա. Թիւ 4 և այն, յորում 'ի մէջ բերէ զհակառակ կարծիան 'Տ. Կերանժէ Բենեդիկտեան կրօնաւորի, որ ցուցանէ զմկրտութիւնն Կոստանդիանոսի 'ի Հռոմ լինել 'ի ձեռն Սեղբեոտրոսի, որպէս ասէ և մերս Մովսէս Խորենացի. Պատմ. Բ. 80:

(1) Մովսէս Խորեն. (Բ. 85) հնգապատիկ, ասէ, մեծացոյց զքաղաքն:

(2) Իրենէ է բառ յունարէն, որ նշանակէ խաղաղութիւն. յայտանունն կոչեցաւ նախ մեծ եկեղեցին Կոստանդինուպօլիս, զոր նորոգեալ և գեղազարդեալ ապա 'ի Կոստանդեայ որդւոյ նորա և կրկին պարսպօք շրջապատեալ կոչեցաւ սուրբ Սոփիա, որ է Իմաստութիւն աստուծոյն կամ տաղի:

(5) Յօրինակիս Դիոդոս, միւս Թարգմանութիւնն Թէոդորոս կոչէ:

դարեւն 'ի դըօսանս մարդկան . իսկ ժամա-
նակադիրքը զժամանակ բանիւ զարդարեն :

Արդ յայտմ ժամանակի երեւցաւ Արիտ
երեւց աղէքսանդրացի 'ի մէջ եւթն երիցանց,
զոր եգիտ զէն սատանայ, և ջանայր կրկնել
զարարածոցս երկրպագութիւնն, զի ետ նը-
մա ասել զորդին Աստուծոյ արարած : Աւ հա-
յին նմա այլ համսխոհք զեց, զոր ցուցանէ
թուղթն այն զոր գրեաց առ Աւսեբի նիկիւ-
միդացի, որք են այսոքիկ . Աւսեբիոս Աե-
սարու (1), և թէոդոս Աւսեբիկեաց, Յուլիա-
նէ (2) Արոյ եպիսկոպոս, Աթանաս Անաւոր-
դաց, Միսգոր Տարութոյ, Աթիոս Աիդիոյ (3),
Աւ յորժամ յայտնեցաւ չարութիւնն նորա,
նղովեաց զնա Պետրոս եպիսկոպոս (4), և նա
սկսաւ զբողոքմա առնել իւր խորհրդակիցս .
զԱրիս քաղկեդոնացի, զԱւսեբիոս նիկոմի-
դացի, և զԱելիսոս եպիսկոպոս եգիպտացի,
որ և 'ի ժամանակ հալածմանն զհեալ էր,
և լուծեալ յատիճանէն, և զԱթալէս, և
զայլս բազումս :

(1) Ան է հեղինակն եկեղեցական պատմութեան զորմե
բազումք Արիտեան ասեն լինել, որ ասոյնջականեաց իսկ
զԱրիտ 'ի մեկնել նորա Աղէքսանդրիոյ, և նղովեցաւ յեջ-
կորդ ժողովոյն Նիկիոյ 'ի հինգերորդ նստին :

(2) Յօրինակիս Փոլիանէ :

(3) Համարի թէ զԹէոփրասոյ կամի ասել, որ եպիսկո-
պոս էր Մարմարիկոյ որ 'ի Արիս, զոր տառապիտու-
թեամբ Աիդիա դնէ :

(4) Պետրոս էր Պատրիարք Աղէքսանդրիոյ որ վկայեաց

Եւ ՚ի սմին ժամանակի եղեւ շարժ սաստիկ յԱգիպոս , և զբազում շինուածս բընակչոքն սպախոնեաց , զշարժումն աղանգին (Արիոսի) նշանակելով : Եղեւ այլ ինչ պատառումն յեկեղեցի վասն Օլտակին , զի կողմանք արեւելից ընդ Հրեայն տօնէին ՚ի չորեքստասն լուսնին , և կողմն արեւմտից միշտ ՚ի կիւրակէի : Եւ յայսմ ժամանակի նախ Աղէքսանդր արար ժողով յԱղէքսանդրի բաղմութիւն եպիսկոպոսաց , և նորովեաց զԱրիոս և զամենայն խորհրդակիցս իւր : Եւ գրեաց զանէծսն և ետ տանիլ ըզնա յամենայն երկիր , բայց ոչ շիջանէր հուրն սպախանիչ , մինչեւ եհաս բանն առ Թագաւորն Կոստանդիանոս , և նա տրոմեցաւ յայժ և գրեաց թուղթս առ Աղէքսանդր եպիսկոպոս և առ Արիոս՝ հաշտութիւն առնել ընդ միմեանս , և զշար կարծիքն բառնալ ՚ի մտաց Արիոսի : Եւ ոչ այսու խաղաղէր պղտորումն եկեղեցւոյ , և սկսաւ տաւրածանիլ աղանգն , և հարկ եղեւ Սեծին Կոստանդիանոսի ժողովոյ հրաման տալ ընդ ամենայն երկիր , ժողովիլ ՚ի Նիկիոս Բիւթալնացւոյ : Եւ ժողովեցան երեքհարիւր ութ և տասն Եպիսկոպոսք , և գլխաւորք էին այսորքիկ , Ուսիոս Կուռուտաբիոյ , Բիդոս և Բիւ

յամի 511 : Սորա են նամակքն գրեալ առ Աղակիոս ՚ի վերայ հաւատոյ : Տես ՚ի ձեռագիրս :

դէդ (Բիկենդ) երիցունք փոխանակ Պապուն
 Հռոմայ, Լըէքսանդր Լըէքսանդրու, Լըիս-
 տակէս մեծ Հայոց և փոքր Հայոց, Յաւրիոս
 Սեբաստիոյ, Լըստաթէոս Լնտիօքու, Յա-
 կովբ Սժբնայ : Լը շինեաց թագաւորն մեծ
 և ընդարձակ ապարանս, ուր նստէին ժո-
 ղովն . և ինքն յստն կացեալ անձամբ սպա-
 սաւորէր : Լը նոքա տեսին շնորհս աստուա-
 ծային յերեսս թագաւորին, և եդին նմա
 յաթոռ ՚ի մէջ իւրեանց, և սղաչէին նստել .
 և ոչ լուաւ նոցա, այլ կայր և ծառայէր ըզ-
 րէտան և լսէր զբանս նոցա : Լը էին ընդ
 եպիսկոպոսունս երիցունք և սարկաւագունք
 հազարք և բիւրք . և թագաւորն սղաչտէր
 զամենեւեան իւրովք ծախիւք ՚ի քսանէն Իս-
 ամայ մինչև ՚ի յութեւտան Հիլիթանայ ամսոյ :

Լը զառաջինն սկսան քննել բանաւորքն
 (տրամաբանք) և հռետորքն իմաստասիրական
 ոճով, և բազումք երթային զհետ նոցա :
 Լըպ յարուցեալ ոմն մանկագոյն իշխան ա-
 սէ . « Քրիստոս և Լըսքեսոյքն ոչ աւան-
 դեցին մեզ բանս արուեստաւորս, այլ հա-
 ւատ հաստատուն, որ սղահի գործովք ա-
 ռաքինութեան : » Լը ապա լռեցին նոքա,
 և թողին յեկեղեցականքն . և նոքա եդին
 զսահման Լըսքելոցն՝ հաստատելով զնոցայն :
 Լը բազումք անհաւան լինէին, և թագա-
 ւորն հանէր զնոսա ՚ի թուոյ ժողովոյն, և

Ճշմարտօք ընդդէմ դիմումն : Եւ երբ որ
 ետուն թուղթս հակառակութեան և նա-
 խանձու միմեանց առ թագաւորն, և նա հաշ-
 տեցոյց զնսսա և սյրեաց զթուղթ վիճա-
 քանութեանն : Եւ աղաչեաց թագաւորն
 ի միասին կատարել զոտն Յարութեանն Քը-
 րիստոսի, և զկիւրակէսն մեծարել ժողովով
 և պարսպմամբ գործոյ : Եւ այնպէս սահ-
 մանեցին յաւուր կիւրակէի տօնել զՅարու-
 թիւն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ զինի հին
 Օգոստինն, և պատուել զկիւրակէսն դա-
 տարկացեալ, ըստ կանոնաց Աստուծոյն շա-
 տանալ աստուածային գրովք և ոչ վայրա-
 սլար գործովք, և ի շաբաթու յիշատակ
 Սարտիրոսաց կատարել Եւ ինքն թագաւո-
 րն սահմանեաց զանարգողսն քահանայից և
 եպիսկոպոսաց չար մահուամբ սպանանել :
 Ի քսան ամի Կոստանդիանոսի եղեւ ժողովն,
 և ընին յԱգամոյ հինգ հազար ութ հարիւր
 երեսուն և երեք ամբ : Եւ արձակեցաւ
 ժողովն պատուով և պարգեւօք թագա-
 ւորին, և նշովեցան զինի Արիոսի՝ եպիսկո-
 պոսն՝ Նիկոմիդու Եւսեբիոս, Թեոֆիլոս ե-
 պիսկոպոս Նիկիոյ, Սարիս՝ Քաղկեդոնի,
 Թումաս Սարկակի (1), գլխաւոր արք :

Իսկ թագուհին Հեղինէ երազովք տես-

(1) Ընթերցիր Թեոփիլոս Սարմարիկոյ եպիսկոպոս, զոր
 վերագոյն Աթիոս Արդիոյ կոչեաց :

լեան եւ Ղըրուսաղէմ հանդերձ Սեղեւոտ
բոսիւ Հռոմայ հայրապետիւն, և եգիտ 'ի
վերայ գերեզմանին պատկեր Մտղկայ, որ
է Միրսդիտէս. և սուրբ Խաչն Քրիստոսի
Թաղեալ կայր 'ի բաղուժ ժամանակաց, և
տանջեալ զՀրեայն եգիտ (Յուդայիւ զԽա-
չըն : Եւ էր եպիսկոպոս Ղըրուսաղէմի Սար-
կոս անուն, և շինեալ զեկեղեցիսն ետ ց|)ար-
կոս : Եւ արար դասս կուսանաց և կրօնա-
ւորաց Ղըրուսաղէմ. և իւրովք ծախուք
խնամէր զնոսա :

Իայց Մրիոս 'ի ձեռն ոմանց կեղծաւո-
րաց խաբեաց զԹագաւորն զի տեսցէ զնա
և լուիցէ 'ի նմանէ դաւանութիւն, և հրա-
մայեաց Թագաւորն : Եւ նա գրեաց կոնդակ
մի մեծ զՆիկիոյ դաւանութիւնն, և փոքր
մի այլ զԷւր հայհոյութիւնն, և ունելով
Թագուն 'ի ձեռն, ետ (զմեծն) ց|Թագաւորն,
և ասաց. «Քան զայս աւելի ես ինչ ոչ դա-
ւանեմ : » Եւ յորժամ ան 'ի Թագաւորէն
զմեծ կոնդակն 'ի ձեռն, յայն որ ունէր ըզ-
փոքրն, յորում էր գրեալ իւր հայհոյութիւն,
ասաց. «Նշովք սաստիկ 'ի վերայ՝ Թէ այլ
ազգ փառաւորեմ զՄոտուած քան զայս որ
աստ գրեալ է : » Եւ հաւատաց Թագաւորն
մինչեւ Մոտուած խայտառակեաց զնա սրա-
տառմամբ : Եւ առաւել հաստատեցաւ 'ի
հաւաստ Թագաւորն և յոյժ խնամով գ|Թայր

յեկեղեցիս . և աղատ արար զեկեղեցիս ընդ ամենայն երկիր , և ապրանք և մուտք եկեղեցւոյ և առանց հարկաց . « Եւ ունիցին , ռաւ , ամենայն եկեղեցի զհին և զնոր Կոտկարանս լիով , և որքք և այրիք կացցեն ՚ի ծախս եկեղեցւոյն . և գիտունք եղիցին եկեղեցականքն Կատուածաշունչ գրոց . և մասն ինչ յատուղաբաշխութենէ կալցի եկեղեցի զուամարական արհեստն , զի մարթապին զարել զժամանակս տօնից և զմուրացկացն , և զայլ բաջազմունս աստուղագիտութեանց մի ընկալցի եկեղեցի : »

Եւ Կոստանդիանոսի երէք որդիք էին . առաջ որդին անուամբ հօրն (Կոստանդին) , և միջնոյն անունն Կոստան (Կոստաս) և կրթաբնոյն անունն Կոստոս (Կոստանդ) , որ և աւար զնոսա կետար⁽¹⁾ : Եւ առ որդին պահեաց զսւղղափառութիւնն , նոյնպէս և կրտսրն մինչեւ ցմահ . և զառաջ որդին կացոյց ՚ի Կոստանդինուպօլիս , և զմիջինն յարեւելից կողմն , և զկրտսրն ՚ի Հռոմ : Յայսմ ժամանակի եղեւ սկիզբն հաւատալոյ Հնդկաց և Սրաց⁽²⁾ : Եւ կազմեաց Կոստանդիանոս հանդերձեղէն եկեղեցի շրջեցուցանել ընդ

(1) Յընթացս գրոցս այլ ընդ այլոյ գնին անուանք որդւոցն Կոստանդիանոսի վասն կարի յոյժ մերձաւորութեան ձայնիցն , վասն որոյ և շփոթին բազումք ՚ի պաշտմարանից :

(2) Սրգէս Խորեն . Բ . 85.—Սոկրատ , ԻԳ . ԻԴ :

ինքեան . և շինեաց յԱնտիոք եկեղեցի մեծ ութանկիւնի : Եւ շինեաց կամուրջ ՚ի վերայ Տանուխ գետոյ , և անցուցեալ զգօրսն ՚ի վերայ՝ գնաց ՚ի Ակիւթացիս որ են Աուզք , և կոտորեաց զնոսա մասամբ , և զայլսն դարձոյց ՚ի քրիստոնէութիւն : Եւ

Յայսմ ժամանակի եկն Շապուհ արքայն Պարսից ՚ի Սճբին , և դարձաւ ամօթով : Եւ Յակովբ ուռհայեցին ասէ , թէ « Կոստանդիանոս կամեցաւ գնալ ՚ի վերայ Պարսից , և եկն ՚ի Նիկիոմիդիա՝ հիւանդացաւ , և խնդրեաց մկրտութիւն և մկրտեցաւ , զի չեւ էր մկրտեալ , քանզի ականաւնէր ՚ի Յորդանան մկրտիլ : Եւ արար կտակ երկոյ որդւոցն , և ետ զկտակն յերէց մի արիանոս Եւսեբի աւնուն . և ժամանակն (հասակն) Կոստանդիանոսի վաթսուն և հինգ ամ . թագաւորեալ երեսուն և երկու ամ՝ մեռաւ խաղաղութք ՚ի մեծ կիւրակէն Պենտէկոստէին , ՚ի քսան երկու Խոր ամսոյ : Եւ տարեալ զմարմինն ՚ի Կոստանդինուպօլիս՝ եղաւ յեկեղեցւոյ սուրբ Եւաքելոցն :

Եւ կտակաւագ որդւոյն՝ ամթոռն Կոստանդնուպօլիս , և միջնոյն՝ Անտիոք և արեւելից կողմքն , և կրօնքոյն՝ Հռոմ : Եւ ՚ի մահուան օրն միջին որդին առննթեր հանդիպեցաւ ՚ի Նիկիոմիդիա , և առ զկտակն յերկոցունէն . և երէց որդին Կոստանդիանոսի եկն յաշխարհն կրօն

սեր եղբօրն՝ գնալով ՚ի Հռոմ : Եւ կրտեր որդին Կոստոս կեսար էր կարգեալ զՊաղմատիոս ՚ի Հռոմ, որ էր եղբայր մեծին Կոստանդիանոսի : Եւ Պաղմատիոս սպան զԿոստանդիանոս՝ զաւագ որդին Կոստանդիանոսի առանց կամաց կրտսեր եղբօրն . և Կոստոս սպան զՊաղմատիոս փոխանակ ըսպանանելոյ նորա թագաւոր եղբայրն իւր : Եւ ունէր Պաղմատիոս երկուս որդիս , ըզՊալոս և զՅուլիանոս . կամեցան և գնոսս սպանանել , և ոչ սպանան , զի Պալոս հիւանդ էր և Յուլիանոս աղայ , և զերծան այսու սրտոճառաւս : Եւ յետոյ հաշտեալ ընդ նոսա՝ եղ ՚ի դպրոց ՚ի գիւղ մի Սակալիանուէն , մօտ ՚ի Կեսարիա Հայոց : Եւ յորժամ զարգացան ուսմամբ , եղեն վկայասէրք և սկսան շինել վկայարանս արքայն Սամատայ , և կողմն Պալոսի հաստատէր , և կողմն Յուլիանոսի փլանէր , զոր հանդերձեալ էր լինել գուշակէր :

Եւ Կոստան միջին որդին զՊալոս կեսար կարգեաց յԱնտիոք , որ և ապստամբեաց ՚ի վերոյ թագաւորին : Եւ լուաւ թագաւորն և առաքեաց սպան զնա , և ըզՅուլիանոս եղ ՚ի բանտի . և թագուհին Եփսիա (Եւսեբիա) բարեխօս լեալ առ թագաւորն՝ եհան ՚ի բանտէն , և առաքեաց յԱթէնսս ուսանել ուսումն իմաստասիրու

Թեան : Եւ անդ էին Ղրիգոր Մտուածաբանն և Նարսեղ, և իւր եղբայրն Ղրիգոր Նիւտացին : Եւ մարգարէացան վասն Յուլիանոսի զոր ինչ լինելոց էր :

Յայսմ ժամանակի Վոստան որդին Վոստանդիանոսի Սեծի շինեաց քաղաք մի յերկրին Սելեւկիայ, և անուանեաց զնա Վոստանդնուպօլիս⁽¹⁾ : Եւ ՚ի վեց տմին Վոստոսի բռնացաւ Սագնենտիոս, և եհան ՚ի Վոստոսէ զՎատալիս և զՎիրիկէ, և թագաւորեաց ՚ի Սիրմի : Եւ ՚ի գաւմանէ զօրացն սպանաւ Վոստոս : Եւ ընդ նմին սպանաւ եղբօրորդին իւր Վոստանդիանոս, որ երեք տմ թագաւորեալ էր ընդ նմա : Եւ լուեալ զայս Վոստանայ և զայրացմամբ լցեալ չոքաւ և սպան զՍագնենտիոս, և ընդ նմին սպան զՎուսիլիս, որ էր յաղգէ թագաւորաց, որ ընդ Սագնենտի էր թագաւորեալ : Եւ յաւուր սպանման նոցա երեւեցաւ նշան խաչին յարեւելից կողմանէ : Եւ եմուտ թագաւորն ՚ի Հռոմ երեւելի փառօք, և դարձեալ ՚ի Վոստանդնուպօլիս՝ արար զՅուլիանոս կեսար, և ետ նրմա կին զբոյր իւր զՎլինէ (Հեղինէ), որ Վոսդիս կոչեցաւ :

(1) Միկայէլ և կամ թարգմանիչք և ընդօրինակողք որ-
կալին սատ յանուանակոչութեան քաղաքիս : զոր ամանք ըն-
թեռնուն և Վիստօլիս : Ապուլֆարաժ ասէ, եթէ Վոստա-
կայորն ընդ արձակեաց զԱմիթ և կոչեաց զնա Ապփոստ (Բէ-
րն • ասոր • յեր • 64 •)

Յայտ՝ ժամանակի Հրեայքն որ էին 'ի Պաղեստինէ, ապրտամբեցին և սպանին ըզ-
 զօրականս Հռոմայեցւոյն, եւ առաքեաց
 Թագաւորն և կոտորեաց զնոսա : Իսկ Յու-
 լիանոս գնացեալ 'ի Գալիա (1) ընդգէմ
 բարբարոսայն, յաղթեաց, և հպարտացեալ
 Թագաւոր քարոզեցաւ 'ի զօրացն (2) : Եւ
 լուեալ զայս Թագաւորն Կոստան, զարհու-
 րեցաւ և մկրտեցաւ 'ի Օյիտէ Եսիսկո-
 պոսէ (3) Լ'նտիոքու, որ էր արիանոս, և ել
 ընդգէմ Յուլիանոսի, և ընդմէջ Ալիկիոյ և
 Կասպագոլիկիոյ մեռաւ՝ կեցեալ ամս քառա-
 սուն և ութ, և Թագաւորեալ ամս քսան և
 հինգ : Եւ առ Թէպէտ խաբեցաւ 'ի Աեբե-
 ոսէ արիանոսէ երիցու և սիրէր զՂրիանոսքն,

(1) Գալիա է Գաղղիացւոյ երկիրն. Gaule անուանեալ
 'ի հնոց :

(2) Յուլիանոս 'ի Բեննա քաղաքի Գաղատացւոց լեալ, ե-
 տես երազ, յորմէ դրդուեցաւ տալ արշաւան ընդգէմ Կա-
 տանայ, որ ըստ գուշակութեան իմիք եղևոյ քնմանէ՝ ոչ էր
 ապրելոց անդր քան զամս 361 : Յուլիանոս առ 'ի յանկու-
 ցանել զԷւրեւ զզօրականս քարոզեաց ազատութիւն կրօնի,
 և ինքն իսկ առ ժամն կեղծաւորեցաւ զբրիստօնէութիւն :
 Այլ հասեալ 'ի Լիւրիկէ, յայտնի դաւանեաց զկուռս, և 'ի
 Թրակէ հասեալ, սու քաղաքս բազումս : Յայտ՝ ժամանա-
 կի Կոստաս որ ընդգէմ Պարսից կայր 'ի մարտս սրաւերազ-
 մաց շաղեալ, եդ 'ի մօտի դառնալ Անտիոք, և ունել
 զգէմ շահատակութեանցն բռնաւորին :

(3) Եւղլիոս անուանեալ առ պատմագիրս, էր եպիսկո-
 պոս Անտիոքայ յարիանոսաց, զորմէ ասի մեռեալ յանգե-
 ջութեան :

այլ արարած ոչ ասէր զորդին Նստուծոյ, այլ ճնունդ. Հօր՝ բայց կրսեր ասէր : Եւ սա ետ կանոնել՝ առանց հաղորդելոյ ոչ ելանել ՚ի սրատերազմ՝ առանց հոգեւոր վահանին, այլ ՚ի ժամ մահուանն զղջացաւ և դաւա նեաց զուղղառառութիւնն և վճարեցաւ :

Իսկ Յուլիանոս էառ զթագաւորութիւնն կեսար լեալ՝ ամս հինգ, և թագաւորեալ ամս երկուս : Եւ զայն եւս գտեալ է իմ, որ ասեն, թէ Յուլիանոս Սեծ Կոստանդիւանոսի եղբօրորդի է : Քանզի ասեն, թէ երկու եղբայր ունէր Սեծն Կոստանդիանոս ՚ի հօրէ կողմանէ, 1 ամսիոս և Կոստիոս (1) . և 1 ամսիոս իւր անուամբ որդի մի ունէր . և Կոստոսի եղեն երկու որդի, Վալլոս և Յուլիանոս . և Վալլոս ապստամբեալ սպառնաւ . և Յուլիանոս կեսար լեալ և յաղթեալ բարբարոսացն՝ և անցանէր ընդ փողոց մի և սպակ հիւսուածոյ անկաւ ՚ի (վերայ) գլխոյն . և այն եղեւ սրատճառ ոմանց ասելոյ, թէ յաղթութեան նշան է, և այլք կուրստեան ասէին նշան : Եւ ես զառաջին սրատմութիւնն ստուգեցի. քան զերկրորդս : Բայց զի վարժեալ էր Յուլիանոս կախարդութեամբ և դիւաց ծառայութեամբ, ըզ-

(1) Լամբրոսն է Դաղմատիոս՝ եղբայր մեծին Կոստանդիանոսի, և Կոսպիոսն է Յուլիոս Կոստաս միւս որդի նորա և հայր Վաղղոսի և Յուլիանոսի :

յաղթուածիւն իւր և զմահ թագաւորին (1)
 'ի գիւացն համարէր : Եւ պղտորեաց զկարգ
 թագաւորութեանն , և ագանէր հանդերձս
 փիլիսոփայութեան և ծաղր առնէր զծիրաւ
 նիսն՝ զգենլով մաշկեակս աւր՝ : Եւ սա սկը-
 սաւ ծածուկ զաղբիւրակուսնն զոհիցն ա-
 րեամբ պղծել , և ցանել տայր 'ի վերայ ա-
 մենայն կերակրոյ , զի կերողքն և ըմպողքն
 զնորին կաման ստասցին : Եւ 'ի մտանեւն 'ի
 կոստանդնուպօլիս՝ Եւստակիոս քարոզեցաւ :
 Եւ եկեալ Ղնտիոք սղացոյց զդահե-
 կանս , և առատացոյց զհաց և զգինի . և
 նոքա արարին նմա նախատինս՝ ասելով ցնա
 ամբօսն , “ (1) Էրկայն մօրուսդ ընդէր պա-
 հես պարապ . կտրեա և արա չուան և դիր
 յեղջերսն զենկեացն քոյ , և դովաւ տար նը-
 ւէր գիւացն չաստուածոյ քոյ : ” Եւ նորա
 բարկացեալ՝ կամեցաւ սրով մաշել զբաղաքն ,
 և շիջոյց զնա իմաստասէրն | Իբիանոս (2) ասե-
 լով . թէ “ Չպարտին քեզ մահ , այլ նախա-
 տինս փոխանակ նախատանացն քոյ . ” և ժու-
 ղովեալ զնոսա նախատեաց զնոսա և եթող
 զնոսա : Եւ կայր 'ի լեառն Ղնտիոքու վանք
 մի Պաւուլա անուն (3) , և անդ կայր գե-

(1) Այն է կոստաս կայր Բիւզանդիոյ որ մեռաւ 'ի պատերազմին ընդդէմ Յուլիանոսի , զոր պատմեաց վերադոյնս :

(2) Լէքիանոս կամ Լէքանոս էր փիլիսոփայ և վարժապետ հռետորութեան սրբոյն Յովհաննու Ոսկերեանի :

(3) Միւս թարգմանութեան օրինակքն ունին Ադուլա :

ընդմանն Ռաբբելայ եպիսկոպոսին . և Յու-
լիանոս կամեցաւ ՚ի տեղւոջն կանգնել ըզ-
պատկերն Ապողոնի , և արկանել վիճակ
վասն երթալոյ նորա ՚ի Պարսս , և ոչ եւ
նմա պատասխանի գեւն . և գիտաց թէ
վասն Ռաբբելայ է , և հրամայեաց զնա հա-
նել և տանել ՚ի քաղաքն . և քրիստոնէիցն
առեալ խնդու թեամբ տարան սաղմոսիւք և
լապտերօք . և դեւքն սկսան խօսել ընդ
նմա բարիս (1) : Եւ նորա զուարճացեալ եղ-
առաջի պատկերին երկու սեղան . զմինն
ելից խնկով , և զմիւսն սակաով . և եղ ա-
ռաջի հուր , և ասէր . « Ավ արկանէ ավտով
մի խուռնկ ՚ի վերայ հրոյ , թաղ առնու ա-
փով մի սակի : » Եւ բազումք ՚ի պարզամտաց
խաբեցան և առին զոսկին . և յետ այնորիկ
յուտել և յըմպել նստան , և ըստ սովորու-
թեանն նկարէին զխաչն ՚ի վերայ գինւոյն . և
ոմն ասէ . « Օ ի՞նչ է այդ , յետ ուրացու-
թեանդ խաչակնքելդ : » Եւ նոքա զարհու-
րեալ ասէին . « Ե՞րբ ուրացաք : » Եւ նա ա-
սէ . « Յառնուլն զոսկին յետ խնկոյն : » Եւ
նոքա ընկեցեալ զգինին և արտաքս գիմեալ
ընկեցին զոսկին յերեսս թագաւորին՝ քրիս-

համարի և թէ իցէ տեղի կռոյն Ապողոնի ՚ի Դափնի մերձ
Անտիօք քաղաք . իսկ յօրինակիս մերում գրի Պաւուլա ,
որ մերձագոյն է անուան սրբոյն Բաբելայ՝ քան Ապողոնի :

(1) Յովն . Ոսկերեան , ՚ի ոտքէն Բաբելա . ԳԼ . ԺԵ .

տանեայս ասելով զինքեանս = Եւ թոյլ ետ նոցա զտանջելն 'ի ժամուն յայնմիկ, զի մի աւնուն մարտիրոսի առցեն :

Սա փոխեաց զանուն քաղաքաց, զԵսաւրիա կոչեաց Բազկէ, և զԵսատանդինուպօ լիս՝ Բիւզանդիա ⁽¹⁾, և շինեաց հիւրանոց, աղքատանոց և տեղի սրբոց և այրեաց դարմանոց՝ խաբէութեամբ : Եւ հրամայեաց ընթեռնուլ զտուտակելս հեթանոսաց, և չար գելուլ զորդիս քրիստոնէից յարտաքին ուսմանց : Եւ ելեալ Ղ'նոփոքաց սպառնալեօք՝ թէ գառնայ 'ի Պարսից խաղաղութեամբ, և առաքեաց Ղ'ուհա սպառաստելինչ նլմա, և ոչ ընկալան : Եւ գնացեալ 'ի Խառան՝ զհեաց գիւաց, և պատուեաց զՀրեայսն որ անդ կային, և հրամայեաց երթալ Ղ'րուսաղէմ և շինել զՏաճարն և զհիւրատ օրինացն : Եւ նոքա առեալ երեք հազար մեթ կիր և ժողովեալ 'ի ցրմանէն և գնացեալ՝ սկսան շինել, և հողմ ուժգին ցրուեաց զկիրն, և շաղախով կամեցան շինել, և իջեալ հուր այրեաց զշինուածսն և զգործիսն : Եւ Հրեայքն որ Ղ'ուհա, յաբեան 'ի վերայ քրիստոնէիցն և սատակեցան 'ի նոցանէ :

(1) Անունս Բազկէ եթէ սարտ իցէ ընթեռնուլ Մաթան, ոչ եթէ փոխեալ համարին անուանակոչութիւնք յիշեալ քաղաքացոյ, այլ զառաջին անուանն զոր 'ի հեթանոսութեանն ենէին, նորոգեալ :

Իսկ Յուլիանոս յամեալ 'ի Խառան՝ և
 գարձեալ զոհեաց դիւաց առաջի կռոյն զոր
 կանգնեաց 'ի Խառան . և մինչ զոհէրն , ան-
 կաւ թագն 'ի գլխոյն , և ձին զոր առննթեր
 ունէին , կոխեաց զնա և պատառեաց զհան-
 դերձն . և սասցին բարեկամք իւր , թէ «\| ա-
 սըն քրիստոնէիցդ է զոր զհետ քո տանիս »
 |շւ նա գարձոյց քսան և երկու հազար 'ի զօ-
 րացն . բայց զնշան Խաչին զոր տանէին ըստ
 (սովորութեան) առաջնոցն , ոչ գարձոյց , զի
 ասաց . « \| դիտէ , թէ յաղթեն մեզ Պարսք ,
 սլարտութիւնն Խաչին իցէ » և տարաւ ընդ
 իւր զօրք երեք հարիւր իննսուն և հինգ հա-
 զար սլատերազմող , բայց 'ի սպասաւորացն
 և 'ի գործաւորացն . և ուր և երթային՝
 կանգնէր կուռս և զոհէր , և հարցանէր , և
 ասէին դեւքն , թէ « Հովնագունդք գամք ընդ
 քեզ աստուածոց բազմութիւնք . և տամք
 քեզ զճակատագիրն Նշէքսանդրու և զբախ-
 տըն , և Նրէս աստուղն կայ 'ի գլուխ զօրացդ ⁽¹⁾ »
 |շւ եկն 'ի Տիսբոն և աւերեաց : |շւ ելեալ
 Հապուհ գնաց փախստական , և սուաքեաց
 առ նա տալ նմա գանձ բազում զի գարձցի ,
 և ոչ կամեցաւ . և ասգա ժողովեալ զՊարսս ,
 եկն 'ի վերայ Տիգրիս գետոյ . և գնացին
 սլատգամաւորք սա երկոսին , և ոչ կարացին
 առնել խաղաղութիւն : |շւ յանկարծակի

(1) Այլ ըստ գիցաբանից էր շատուած սլատերազմի :

եկն նեւ մի դիպեցաւ փորձուեացն Յուլիանոսի, և վայթեցաւ արիւնն. և առեալ յարենէն ափովն՝ ձգեաց ընդ երկինս ասելով. « Յաղթեցեր, Վալիլեացի. արդ ան ՚ի վերայ Մտուածութեանդ և զթագաւորութիւնս : » Եւ ինքն ոչ ագանէր զրահս և սաղաւարտ՝ հպարտացեալ դիւացն խոստմամբ. այլ զնեւն ՚ի յողիցն էառ, թերեւս ոչ ՚ի մարդկանէ, այլ ՚ի զօրութենէ Մտուծոյ. և կատարեցաւ մարգարէութիւնն որ եղեւ նմա յԱնտիոք. զի յորժամ զՔրիստոսի պատկերն ՚ի տանէն տեռատես կնոջն, ուր բազում բժշկութիւն լինէր, քակել եւ Յուլիանոս և կանգնեաց ՚ի տեղին կռուք, և իջեալ հուր՝ այրեաց զկռուսն⁽¹⁾. և եկեալ պատմեցին նմա մինչ մտանէրն յԱնտիոք. և նա ՚ի ժամն ետես վարդապետ մի ՚ի քրիստոնէիցն, և ասաց ընդ Վիքիանոս իմաստասէրն. « Հարց ընդ վարդապետդ, թէ ո՞ւր է ձեր հիւսանն որդին : » Եւ պատասխանեալ նորա ասէ. « Յարուեստն իւր կայ. Բա-

(1) Եւսեբիոս ՚ի գիրս որ վասն եկեղեցւոյ (Է. 17) պատմէ պատկերես, զոր կինն տեռատես կանգնեալ էր, ասէ. ՚ի յիշատակ սքանչելեացն զոր եցոյց նմա Տէր, ՚ի Պենագա քաղաքի առաջի դրաց տան իւրոյ ՚ի բարձր վիմի, և էր սլողնձի : Զայս պատկեր եւ Յուլիանոս կործանել, և ՚ի տեղի նորա կանգնել պատկերս կռոյց, որ ՚ի կայծականց մաշեցաւ : Եւսեբիոս իբր ականատես պատմէ զպղնձի պատկերէս, որ կայր, ասէ, տակաւին յաւուրս իւր :

— (դադաղ) շինէ թագաւորիդ մահուան, և լուռ եղեն : Եւ նոյն բանն ել ՚ի գլուխ, և կազմեցին Բաբել կամօք և զօրութեամբ հիւսանն Սրգւոյն, և եդին ՚ի ներքս :

Եւ ընտրեցին այր մի զօրադլուխ (1) և առացին. « Թագաւորեա՛ դու փոխանակ Յուլիանեայ ՚ի վերայ մեր, և նա առաց. « Եւ դիւատաշտից ոչ թագաւորեմ : Եւ նոքա ընդ մի բերան առացին. « Եւ մէք ամենեքեան քրիստոնեայք եմք : Եւ ետ դնել զթագն ՚ի գլուխ խաչին, և առաց. « Եկայք երկրպագեցէք, և ապա առեալ եդ ՚ի գլուխ իւր : Եւ վասն սոլոյն և սղութեանն արարին սէր ընդ Վարսիկա, և ետուն զՍճբին առանց մարդկանն, հանելով ՚ի նմանէ զբազմութիւն քրիստոնէից բնակեցոյն ՚ի նմա : Եւ դարձան բերելով զմարմին անօրինին ՚ի Ալիլիկիա, և պահեցին ՚ի սահմանս Տարսոնի առնարգապէս : Եւ եթող Յուլիանոս ՚ի բանից իւրոց ճառս քառասուն :

Իսկ Յուլիանոս այր բարի և սատուածապաշտ ուրախ արար զքրիստոնեայս, և եղև մեծ ցաւոյն բժշկութիւն, բայց չէաք արժանի վայելման. ոչ յերկարեաց, այլ ՚ի մէջ Վաղատից և Վիւթանիոյ կարաւ զնա ցաւ երիկամանցն և մեռաւ՝ եւթն տմիաս

(1) Այն է Յովնանոս, զոր վոքք մի զկէի կոչէ Յուլիանոս :

միայն թափաւորեալ, և ոչ հասաւ ՚ի Կոստանդնուպօլիս : Եւ եկեալ զօրքն ՚ի Նիկիա թափաւորեցուցին զՎաղենտիանոս որ էր ՚ի Փանիոյ (Պանսնիա), ՚ի Կապադոկոն քաղաքէ, այր իմաստուն, և կամեցան դնել նմա ընկեր, և ասէ ցնտա . « Եւ չէ ՚ի ձեր կամքդ, այլ յիմն . դուք զիս ընտրեցիք, և զընկերն իմ ես ընտրեմ : » Եւ հաւանեցան նմա . և նա առ իւր ընկեր զեղբայրն իւր զՎաղէս, որ մկրտեալ էր յԱլեքսիքսէ եպիսկոպոսէ, որ էր արիանոս, նորա դաւանութեամբն . և զնա եղ թափաւոր յարեւելից կողմանէ . և էր քատագով արիանոսացն :

Եւ Վաղենտիանոս առ զՀռոմ և պահեաց զհաւատն Նիկիոյ, և զօրդին իւր ըզՎրատիանոս օգոստոս քարոզեաց : Եւ գընացեալ Վաղէս յԵփեսոս ՚ի Վարկիանուպօլիս, և ՚ի հասանելն նորա անդ՝ եղեւ շարժ, որ այլ բնաւ չէր լեալ և ոչ լուեալ, զի ՚ի շարժել ծովուն, եզարկ զնաւսն ընդ պարիսպ քաղաքին . և դարձաւ ծովն և գնաց ՚ի ներքս քան զսահմանս իւր, թողեալ զտեղին : Եւ ժողովեալ բազմութիւն մարդկան յափշտակել ինչ ՚ի նաւացն, և դարձաւ ծովն և կըլաւ զամենեսեան և տարածեցաւ ՚ի վերայ ցամաքուն, և բազում քաղաքս և դաւառս ընկղմեաց զասպականութիւն Վաղէսի նշանակելով : Իսկ Վաղենտիանոս յանդիմանէր

ղեղը այրն վասն չարամիառութեանն, և ՚ի յոչ լսելն՝ բարկացաւ և ոչ տայր նմա օգնական պատերազմել նմա ընդ Վսթացիսն, ասելով. « Ոչ օգնեմ ես առն որ ընդ Ասորուած պատերազմի : »

Եւ ինքն Վաղենտիանոս չոգաւ ՚ի պատերազմ ՚ի Սարմատիա, և զարհուրեցան Սարմատացիքն, և խնդրեցին խաղաղութիւն ՚ի նմանէ պատգամօք : Եւ զարմացաւ Վաղենտիանոս ընդ գարշութիւն նոցա և ընդ տգիտութիւնն. և հարցեալ զնոսա և իմացեալ՝ զի այնք որ առ նա եկին՝ ընտրելագոյնքն էին, և բարկացաւ և ասաց. « Եղևէ՛ղ զՀռոմայեցիք, որ թողեալ են ձեզ թագաւորութիւն և իշխանութիւն անասնոցդ . » և մեծ աղաղակաւ քաջալերէր զզօրսն չառնել ընդ նոսա սէր, այլ բառնալ զնոսա. և ՚ի խտրագոյն գոչմանէն պատառեցան երաւիլք փողիցն, և մեռաւ ութսուն և չորս ամաց՝ թագաւորեալ ամս մետասան⁽¹⁾ : Սա արտաքոյ օրինաց երկու կին էառ. առաջին ըղ Սեւիրէ (Սեւերա) և երկրորդ զՅուստինէ դուստր Յուստիանոսի : Այս Յուստիանոս ետես տեսիլ և պատմեաց թէ յինէն ծիրանի նիւթ ելանէր, և էր իշխան. և լուեալ Վաղենտիանոս սպան զնա, զի մի՛ ծնցի, ասէ, թագաւոր. և յետոյ էառ զդուստրն ու

(1) Սոկրատ. ԴԱ.

րա , 'ի նմանէ ծնաւ որդի մի , զոր յիւր ա-
նուն կոչեաց Վաղէնտիանոս , և երեք դուս-
տրք , զՎալիէ՝ որ եղև կին Սեծին Թէոդոսի ,
և 'ի նմանէ ծնան Արկագէոս և Ոնորիոս ⁽¹⁾ :
Եւ 'ի մահուանն Վաղէնտիանոսի չէր մօտ ա-
ռաջին որդին Վրատիանոս , որ էր յառաջին
կնոջէն , այլք 'ի զօրացն Թագ եդին 'ի գլուխն
Վաղէնտիանոսի որդւոյն փոքր , որ էր չորից
ամաց :

Իսկ Վաղէս արար զօրագլուխ զՎրատի-
նոս և առաքեաց 'ի սատերաղմ ընդ Վոթա-
ցիս , և յաղթեցաւ : Եւ Վաղէս նախատեաց
զնա , և Վրատիանոս ասէ . « Պարտութիւնս
այս չէ իմ , այլ քո , զի սատերաղմիս ընդ
Քրիստոսի ⁽²⁾ : »

Յայսմ ժամանակի Սաւիէ գշտոյն Տաճ-
կաց բազում վիշտս հասուցանէր Հռոմայե-
ցւոցն , և խոստանայր խաղաղութիւն , եթէ
ձեռնադրեն գաւառի նոցա եպիսկոպոս ըզ-
Սոլսէս անապատաւոր : Եւ Վաղէս լուեալ

(1) Սոկրատ (ՂԱ) ոչ յիշատակէ եթէ 'ի Գալիէ
(Գաղղա) ծնան Արկագէոս և Ոնորիոս , քանզի սոքա ար-
գարև յԷլիայ Պղակիտայէ 'ի միւս կնոջն Թէոդոսի եղեն ,
որ էր դուստր Անտոնի Սպանիայւոյ , որ եղև հիւպատոս
յամի 382 :

(2) Յայսմ սատերաղմի ոչ եթէ Գրատիանոս՝ այլ Տրայի-
անոս վարէր զսաշտօն զօրավարութեան , առ որ յանդիմա-
նութիւնս արար Վաղէս յաղագս անյաջողութեամբ յետս
գառնալ : Ամիանոս Մարկէղիոս ՂԱ . 7 . 8 :

դայս՝ առաքեաց յանապատն խնդրել կրօնաւոր, որոյ անունն Սովսէս իյէ. և գտեալ զոմն բերին առ նա, և ոչ կամէր ձեռնադրիլ յարիանոսացն, այլ յաքսորելոցն ուղղափառաց: Եւ հրամայեաց թագաւորն, և առեալ զէպիսկոպոսու թիւնն ՚ի հալածելոց ուղղափառացն, գնաց: Եւ ընդ երթալն նորա բազում Տաճիկք քրիստոնէայք եղնն, զի դըշխոյն Սաւիէ հռոմայեցի էր աղգաւ, գերեալ ՚ի Տաճկաց, և վասն գեղեցիութեան իւրոյ կին լեալ Տաճկաց թագաւորին, և յետ մահուն թագաւորին, ինքն ունէր զթագաւորութիւնն: Եւ վասն նորա բազումք դարձան ՚ի քրիստոնէութիւն (1): Եւ յայսմ ժամանակի շինեաց Սաղէս Գիթան յԱնտիոք, որ է բանա ուղղափառացն: Եւ յանկարծակի երևեցաւ զօրք՝ գնալով ընդ երկինս մարմնաւոր տեսլեամբ: Յայսմ ժամանակի ճնաւ մա-

(1) Սոկրատ (ՂԴ) ՚ի հայ թարգմանութեան այլապէս պատմէ զՍովսիսէ: Եւր, ասէ, Սովսէս արաբացի աղգաւ, և հաւատացեալ ՚ի Քրիստոս, առանձնացեալ ճգնէր յանապատի, սքանչալի լեալ առաքինութեամբն: Լուեալ սորա ըզպատերազմ զոր տայր Մաւիա թագաւոր ընդդէմ քրիստոնէից, երթեալ համոզէ զնա ՚ի խաղաղութիւն, և հաստաւ տէ դաշինս սիրոյ: Տեսեալ զվարս սորա բռնադատեն ձեռնադրիլ ՚ի քահանայութիւն ՚ի Ղուկիսսէ եպիսկոպոսէ Աղէքսանդրիոյ, որ էր արիօսական: Սովսէս արհամարհեալ զնա վասն աղանդոյն, ընդունի զձեռնադրութիւն յեպիսկոպոսաց անտի ուղղափառաց որ ՚ի հալածանս կոյիին, և գալով ձեալ առ Մաւիա՝ լքումն տայ հաշտութեանն:

նուկ մի յԱնտաք միականի, որ ունէր չորս
տաք և չորս ձեռք և մօրուք :

Յայսմ ժամանակի ելին Ղոթաղիքն և
գերեցին բազում գաւառս, զԱյկիւթիա և
զԹրակիա և զԵլիսիա և զԱնկեդոնիա և
զԱբայիա և զամենայն Ալադա, և Վաղէս
փախեալ ի Կոստանդինուպօլիս, և ամբօխն
նախատէին զնա ստելով. « Տուր մեզ զէն և
երթիցուք կռուեսցուք : » Աւել զայրաց-
մամբ և սպառնացաւ նոցա՝ որ ի գառնալն
քակէր զբազաքն : Աւել նայեալ յաղթեցաւ
ի նոցանէ, և փախեալ ի գիւղ մի, և պա-
ռերազմողք բարբարոսաց սպառեցին զգիւղն,
և նա թաքեալ ի տուն յարդի, և յուզեալ
զնա ոչ գտին, այլ այրեցին զգիւղն և այրե-
ցաւ նա ընդ յարդին, առհաւատչեայ յա-
ւիտենական հրոյն⁽¹⁾, և կեցեալ ամս յիսուն,
և թագաւորեալ ամս եւթնևտասն : Աւել
զթագաւորութին Վրատիանոս, որ յաւուրս
հօրն Վաղէնաթիանոսի Ապո-Լարար էր ի Հը-
սոմ, և սա կանգնեաց զուղղափառութիւն,
և արար հազորդ թագաւորութեան իւրոյ
զԹեոդոս սպանիացի, որ նա էր քարոզեալ

(1) Պատմագիրք ոչ համաձայնին ընդ միմեանս ի պատ-
մել զեղանակ մահուան Վաղէոի : Սակրատ ասէ. « Հասեալ
յԱգրիանուպօլիս, հրով այրեալ սատակեցաւ անհաս ի
մարդկան գիտութենէ՝ թէ զիարդ և կամ զնոյ օրինակաւ
հրով այրեցաւ. » Աւել :—Մովսէս Խոր. Գ. 55 :

յառաջագոյն թագաւոր զՎրաստիանոս, և նա փոխարինեաց և ետ նմա զԿոստանդինուպօլիս և զամենայն արեւելս: Յայսմ ժամանակի շինեցաւ հրամանաւ սոցա Սասլայն: Եւ լըւեալ բարբարոսացն զկորուստն Վաղէսի, եկին մինչեւ ՚ի սլարխսն Կոստանդինուպօլսի. և ելեալ թէոգոս կոտորեաց զնոսա, և գընացեալ յաշխարհն նոցա, արար զնոսա ընդ հարկաւ: Եւ եղեւ խաղաղութիւն եկեղեցւոյ և աշխարհի զկնի քառասուն ամի աւրիանոսացն չարութեան (1):

Յայսմ ժամանակի մեռաւ Վրտաշիր թագաւորն Պարսից, և ա՛ռ զթագաւորութիւնըն Շապուհ որդի նորա: Եւ յերրորդ ամին թէոգոսի սպանաւ Վրաստիանոս ՚ի Սաքսիմիանոսէ բռնակալէ ՚ի Հռոմ (2), և թագաւորեաց փոքր Վաղէնտիանոս ՚ի Հռոմ: Եւ թէոգոս և Վաղէնտիանոս մարտուցեալ ընդ Սաքսիմոսի բռնակալի, սպանին զնա, և ինքեանք երեւելի փառօք մտին ՚ի Հռոմ:

(1) Սոկրատ, ՂԷ:

(2) Կղէմէս Մաքսիմոս սպանիացի, էր բարձրագոյն սրաշտօնեայ պատերազմի ՚ի բանակին որ կայր յերկրին Բրիտանացւոց, համհարդ թէոգոսի, այլ ՚ի լսել զնորա գահակալութիւնն որ եղեւ ՚ի ձեռն Գրատիանոսի, յարձակեալ ՚ի Գաղղիա և զհետ մտեալ նորին որ փախուցեալ ՚ի Մաքսիմոսէ ՚ի Լիոն քաղաք սպաստանել փութայր, զմահ ետ համբուրել ՚ի ձեռն ուրումն Անդրադաթ կոչեցելոյ: Սոկրատ գլխովին այլազգ պատմէ զմահ Գրատիանոսի, զոր աեացեալ ՚ի գիրս նորա, ՃԴ:

Եւ ապա եկն թեոդոս ՚ի Կոստանդինուպօլիս, և առաքեաց զսարապիլոս յարեւելս գործակալ (1) . և յորժամ եկն յԱնտիօք, ետեսանդ հակառակութիւն յեկեղեցին, և աւարար խաղաղութիւն և եդ զաթոռն ՚ի Սեւեւիոս : Եւ ՚ի չորրորդ ամին թեոդոսի կաւմեցաւ սրբել զեկեղեցի յարիանոսացն . և արար մեծ ժողով հարիւր և յիսուն եպիսկոպոսաց . և գլխաւորք էին սյսոքիկ : Սեւիոսս Անտիօքու, Տիմոթէոս Աղէքսանդրու, Ալուրեղ Երուսաղէմի, սուրբն Ներսէս Հայոց Սեւաց՝ դարձեալ յաքսորանացն, Վրիգոր աւտուածաբան Կոստանդինուպօլսի, և Վրիգոր Նիւսացին . և Նզովեցին (նախ) զաղանդն Արիօսի, և ապա զԱակեգոնին, որ իշխեաց յանդգնել և զսուրբ Հոգին արարած աւսել : Եւ հաստատեցին զհաւատն Նիկիոյ, և յաւելին ՚ի Հաւատամքն վասն սրբոյ Հոգւոյն, զի այս խնդիր յետոյ չարժեցաւ (2) :

Եւ զկնի տասն ամի եպիսկոպոսութեան

(1) Սարապիլոս ՚ի յոյն լեզու զօրավար նշանակէ, և էր առաջին նորա Շապուհ, որ եկեալ յԱնտիօք ետես բաժանեալ զեկեղեցին ՚ի մէջ Սեւեւիոսի և Պաւլինոսի, իւրաքանչիւր առանձինն կաղեալ աթոռ : Պաւլինոս ոչ հաճեալ ընդ առաջարկութիւն Սեւեւիոսի, որ ասէր երկուցն եւս աթոռոց մնալ մինչև ՚ի մահ, իսկ որ նախն մեռանիցի՝ բարձցի նորա աթոռ : վասն որոյ Շապուհ յանձնեաց զաթոռն ցՍեւեւիոսս տուեալ Պաւլինոսի զմի միայն եկեղեցի :

(2) Սոկրատ . ձ . ձԱ : — Մովսէս Խոր . Գ . 55 :

իւրոյ, լստուածաբանն ել ՚ի կոստանդնուպօլսէ, և էառ զաթոռն Նեքտառիոս : Եւ թէոգոս յորժամ ետես զՍելիտոս, ասաց թէ «Օսա տեսի ես յերազի, որ օրհնէր զիս թագաւոր :» Եւ սա մեռաւ ՚ի ժողովն, և խօսեցաւ Գրիգոր նիւսացի վասն նմա գերեզմանակոն ճառս, և բերաւ մարմինն յԱնտիօք : Եւ Սելիտոս խափանեաց զբաւհանայն ընդունելոյ զխոստովանութիւն, և սահմանեաց զի կատարեալքն առցեն և յամենեցունց վկայեալքն : Օր քահանայ մի յԱնտիօք հրապարակեաց զխոստովանութիւն սարկաւազի միոյ, որ անկեալ էր ՚ի կին մի մեծազգի, և եղեւ յօլով սպանութիւնս (1) : Եւ ասաց Սելիտոս, թէ «Եւ զաջ գնել ՚ի վերայ դժնկի փշոյ և ոչ ՚ի վերայ տգիտաց և անկատարից :»

Յայսմ ժամանակի հանդիպեցաւ թէոգոս ՚ի թեոսաղոնիկէ, և հիւանդացաւ, և մկրտեցաւ Սքիլասայ և առողջացաւ, և եկեալ ՚ի կոստանդինուպօլս շինեաց ըզմեծ եկեղեցին զԱնատասիա (Յարութիւն) : Եւ յայսմ ժամանակի ծնաւ նմա որդի ՚ի Վալիէ (Վալլայ) կնոջէն, և կոչեաց զանունն նորա Ոնորիոս, և Վալիէ ծնեալ զՈնորիոս մեռաւ (2) : Եւ կայր նմա պատկեր յԱն-

(1) Սոկրատ. ՃԺ.

(2) Տես ՚ի ծանօթութեան 3. յեր, 154.

տիոք, և լուեալ զմահ նորա՝ քարշէցին և ընկեցին 'ի շուկայն : Եւ բարկացաւ յոյժ Թադաւորն Թէոփոս . և առ զիշխանութիւնն Նախորդու, և ետ զնա՝ Վատիկ (Վաւոգիկէ) քաղաքի՝ զանուանիլն մայրաքաղաք և աթոռ Նեոտարանչի . և դատաւորքն արարին յալով սպանութիւնն վասն այնմ գործոյ (1) : Եւ լուեալ զայն միայնակեաց մի Ապողոս առնուն (2) . եկն և յանդիմանեաց զիշխանն, և գրեաց առ Թէոփոս, թէ « Վասն պղնձի պատկերի միոյ չէ պարտ այնչափ բարկանալ, և զպատկեր Նստուծոյ ապականել՝ զմարդիկ : Պղնձի պատկեր շատ կարեա կաղմել . թէ պատկեր Նստուծոյ անկարամաս շինել, զայդ ոչ գիտեմ : Եւ քանի եւս զհոգիս մեր առնարգեմք մեղօք, և չէ ումեք հոգ, որ ե պատկեր Նստուծոյ նախատեալն : » Եւ զայս

(1) Ըստ պատմութեան Յունաց՝ Թէոփոս եղ նոր հարկըս 'ի վերայ Ասիացւոց առ 'ի տօնախմբել զհնգամեանն որդւոյ իւրոյ և զտանաձեանն իւր : Անախորքացիք ընդգգեմ կացեալ հրամանիս և զարձանն իսկ պղնձի զկայսեր արկեալ կործանեցին : Սատիկ զայրացեալ կայսեր ընդ անարգանն, զյանչաւորսն մահու գատեաց, և գլխաւորքն 'ի բնակչաց եգան 'ի բանտի : Յայնժամ Փլարիանս հայրապետ Անախորայ երթեալ առ կայսր, հղօր բանիւք իւրովք հաշտեցուցանէ ընդ ժողովրդեանն, և զպառնալիսն նորա 'ի բաց գարձուցանէ : Յովհ. Ոսկ. ճառ անդրիտիսն, ԻԱ :

(2) Ապողոս կամ Ապողոն եր միայնակեաց և այր առանց գպրութեան, Մակեդոնիոս կոչեցեալ ըստ Թէոփորեաոսի . և գարեիէր մականուանեալ :

լուեալ Թագաւորին՝ լուեաց ՚ի բարկուլթե-
նէն և հաշտեցաւ ընդ քաղաքին :

Յայսմ Ժամանակի Թեոաղոնիկէ , որ է
գլուխ Իտալիոյ ⁽¹⁾ , ապստամբեալ ՚ի Թագա-
ւորէն քարկոծեցին զիշխան Թագաւորին
որ ՚ի քաղաքին : Եւ Թագաւորն դայրացեալ
հրամայեաց կոտորել զքաղաքն . և մեռան
եւթն հազար արդար և մեղապարտ : Եւ
Լմբրոսիոս եպիսկոպոս եկն առ Թագաւորն
՚ի Սեդուլիէ (Սիլան) քաղաք և դիպաւ Թա-
գաւորին առ դրան եկեղեցւոյն , զի կամէր
մտանել , արգել զնա և ասէ . « Չամաչէս ,
արեամբ շողախեալ , մտանել ՚ի տուն Լս-
տուծոյ . այլ դարձիր և առ կապանս ՚ի ձե-
ռքս իմ , զոր առաքեաց քեզ Լստուած : »
Եւ Թագաւորն դարձաւ . և յետ ութ ամ-
սոյ եկն տօն Ննդեանն . և Թագաւորն
նստեալ լայր դառնասկէս . և եհարց զնա
մագիստրոսն Րուփինոս ⁽²⁾ , և ասէ . « Օրհնչ
է , արքայ , ընդէր լաս : » Եւ նա ասէ . « Րն-
դէր չամ , զի ահա ծառայք և մուրացկանք
մտանեն յեկեղեցի , և ես արգելեալ կամ
յեկեղեցւոյ և կասեալ յերկինս : » Եւ նա

(1) Աստ փոխանակ Իգուլիոյ՝ պարտ է ընթեռնուլ Իւլի-
ցիոյ , այն է Լիւրիկէ :

(2) Այս Րուփինոս էր պաշտօնեայ Թագաւորին , որ
գրգռեաց զԹեոդոս ՚ի մահ մտանել անձինս հնդետասան հա-
զար ըստ այլոց պատմագրաց :

ասէ . “ Ես փութամ և աղաչեմ զեպիսկոպոսն : ” Եւ ասէ թագաւորն . “ Ես ոչ հաւատամ թէ լսէ քեզ , և ամէն առնու երեսաց , և արհամարհէ զօրէնս Աստուծոյ : ” Եւ սակայն գնաց Րուփինոս . և թագաւորն երկիւղիւ զհետ երթայր : Եւ յորժամ ետես եպիսկոպոսն զՐուփինոս , բարկացաւ և ասէ . “ Պիղծ , քո խրատու եղեւ այն ամենայն : ” Եւ նա անկեալ առ ոտսն աղաչէր և ասէր . “ Ահա և թագաւորն գայ ըզհետ իմ : ” Եւ նա ասէ . “ Չթողում զնա յեկեղեցի . և թէ կամիցի՝ ընդուենիցիմ ըստ անութիւնն ՚ի նմանէ որպէս և զայլսն : ” Եւ գնացեալ ընդդէմ թագաւորին՝ պատմեցին զասացեալս ՚ի սրբոյն . և ասէ թագաւորն . “ Թող երթամ և խնդութեամք ընդուենիմ զնախաստինսն ըստ արժանեացն իմոց : ” Եւ յորժամ եկն , կայր արտաքոյ և աղաչէր արտասուօք . և ձայնեաց առ նա եպիսկոպոսն և ասէ . “ Ամբարտաւան , անօրէն , ընդէր եկիր այդր : ” Եւ ասէ թագաւորն . “ Յօժարութեամք ընդուենիմ , հայր սուրբ , զանարգանսդ և զբանադրանքդ , և առանց քո կամաց ոչինչ առնեմ . միայն մի փակեր (զդուռն) ընդդէմ երեսաց իմոց , զի արտաքուստ ՚ի ներքս տեսից զերեսս քո և զեկեղեցիդ Աստուծոյ : ” Եւ եպիսկոպոսն կայր յեկեղեցին և ասէ . “ Օհր ապաշխա-

բռնութիւն կրեցեր, զի զիս և զգուռն եկեղեցւոյս տեսցես:» Եւ թագաւորն ասէ. «Ախայն ցոյց դեղ վերաց իմոյ և արարից:» Եւ ասէ եպիսկոպոսն. «Խիստ ես ընդդէմ վնասակարաց. գրել տուր օրէնս, զի արգելեն զվնասապարտոն երկա աւուրս. և թէ տակաւին կասկածանօք է, քառասուն աւուրս. և հարց և փորձ լիցի, և վկայիւք և քննութեամբ իյսցտ եկեսցէ իրաւն. և զինչ տեսցեն զկնի շիջման բարկութեանն, արասցէ զնա պատշաճն պատուհաս:» Եւ նոյն ժամայն գրեցին. և առաքեաց առ ամենայն դատաւորս և իշխանս երկրի, զի այնպէս արասցեն: Եւ ապա հրամայեաց թագաւորին մտանել յեկեղեցին. և նա մտեալ յեկեղեցին՝ ընկէց զինքն ի վերայ գեանոյն ասելով. «Անբձեցաւ անձն իմ ի հող. Տէր ապրեցո զիս ողորմութեամբ (1):» Եւ արտասուեալ արքայ կանգնեցաւ և գընաց մերձ ի խորանն. և կամեցաւ երթալ յիւր տեղին, և արգել զնա եպիսկոպոսն և ասէ. «Եւ է քեզ լինել յետոյ և ի վայր քան զամենեւեան, մինչեւ կատարեալ ապաշխարես:» Եւ յանձին կալաւ ամենայն խոնարհութեամբ, և դնաց կանգնեցաւ ընդայլ ապաշխարողսն: Այսպիսի էր երկիւղ և հաւատ թագաւորին (2):

(1) Սաղմոս. ճԺԸ. 25.

(2) Սուրբ Օգոստինոս, 32. գլուխին Աստուծոյ. Ե. 26.

Յայտմ ժամանակի գտան նշխարք Ամբա-
կումայ մարգարէին և Սիբիայ, յԱլուծրա-
բուլոս Պաղեստինացւոց⁽¹⁾ յայտնու թեամբ
եպիսկոպոսին, և յԱրուսաղէմ գտան նըշ-
խարք սրբոյն Ստեփաննոսի և որք ընդ նմա՝
առ Յովհաննու եպիսկոպոսին Արուսաղէմիւ
Երեքոստասն ամին թէոգոսի քարոզել
ետ զորդին զԱրկադէոս թագաւոր յարեւելս
և յայնժամ Աւգանոս (Աւգինէոս) և Սերբո-
զոստոս (Արքոգաստոս) իշխանք խաբէու-
թեամբ սպանին զԱղենտիանոս ՚ի Հռոմ:
Եւ թէոգոս թագաւորեցոյց զՍնորիոս ՚ի
Հռոմ: Եւ ելեալ սակաւուք ընդ դէմ ապրա-
տամբացն որ էին բազումք, և ասեն յթա-
գաւորն որ ընդ նմա էին. «Թոյլ տուր մին-
չեւ հասանեն զօրքն»: Եւ նա եմուտ ՚ի քա-
ղաք մի սուանձինն, և գոչեաց առ Տէր, և
երեւեցաւ նմա Յովհաննէս Աւետարանիչն
և Փիլիպպոս առաքեալն, և ասեն ցնա. «Այ՛
զարհուրիր և օգնականի մի՛ մնար, զի մէք ե-
կաք ՚ի Քրիստոսէ օգնել քեզ»: որ եղև իսկ,
զի ՚ի վաղիւն կորեան երկոքին բռնակալքն⁽²⁾:

(1) Այն է ելեւթերոպօլիս քաղաքն Յուդայաստանի ՚ի
ցեղին Դանայ:

(2) Սոկրատ ասէ, եթէ Աւգինէոս սղարտեալ ՚ի մար-
տին յոտս թէոգոսի գիմէր յանյիշաչարութիւն նորին ապաս-
տանեալ, և զօրքն անդէն զնա զլուստեցին: Իսկ Արքա-
զոստոս ՚ի հետամտիցն իւր ոչ կարացեալ զերժանիլ, բե-
տուր իւր ելեալ վախճանէր. ՃԺԴ:

Եւ յորժամ դարձաւ թագաւորն յաշխատութենէն և եկն ՚ի Սիդիլի (Սիլան), կալաւ զնա ցաւ երիկամանցն և մեռաւ, կեցեալ ամս վաթսուէն, թագաւորեալ ամս վեշտասան և ամիսս ութ (1) :

Յայսմ ժամանակի թագաւորեաց ՚ի Պարսս Սահարօն Գերմանշահ (Սահամ Լրման), սրդի Շապհոյ, եղբայր Արտաշրի՝ ամս մետասան :

Այս թէոգոս ՚ի կենդանութեան իւրում աղաչեցեալ Ամիլքոսէ եպիսկոպոսէ հալածել զարիանոսան, և ոչ լուաւ նմա, մինչեւ յաւուր միում նստէր թագաւորն և թագաւորեալ որդի նորա Արկադէոս ընդ նմա . և եմուտ Ամիլքոս, և ետ ողջոյն թէոգոսի, և յորդին ոչ հայեցաւ, և կարծեաց թագաւորն թէ ոչ տեսաւ զորդին, և ասէ . « Հայր օրհնեա՛ զորդիս » : Եւ նա ասէ . « Դու բաւական ես մեզ թագաւոր, զդա ոչ պատուեմ, բայց թէ զմի ՚ի ծառայիցդ » : Եւ տրտմեցաւ և զայրացաւ յոյժ թագաւորն : Եւ ասէ եպիսկոպոսն . « Դու մահկանացուդ զնախատինս որդւոյդ չկարես տանել, իսկ անմահն Աստուած զանպատուութիւն որդւոյն իւրոյ ոչ խնդրէ ՚ի ձեռաց քոց » : Եւ հաւանեալ թագաւորն՝ հրամայեաց հալածել զարիանոսան, և ընկենուլ յամենայն համարձակութենէ :

Յայտմ ժամանակի յԱմաւ ուս Պաղեստին
նեայ ծնաւ մանուկ մի, որ 'ի լանջացն 'ի վեր
երկու էր գլխովք, և չորս ձեռք. և ապրե-
ցաւ երկու ամ: (Յորժամ մինն ուտէր, միւսն
չուտէր. և երբ մինն ննջէր, միւսն արթուն
կայր. և էր զի խաղային ընդ միմեանս, և
երբեմն լային, և երբեմն ծիծաղէին, և մինն
քան զմիւսն երկու աւուրբք յառաջ մե-
ռաւ:

Իսկ թագաւորն Արկադէոս էր ողջախոհ
և ժուժկալ. և ներքոյ ծիրանեացն ագանէր
'ի ծածուկ մաղեղէնս, և սիրէր զկրօնաւորսն:
Յայտմ ժամանակի ածաւ Յովհան յոյժ փա-
փաքանօք 'ի Կոստանդինուպօլիս, և էր զօ-
րուոր բանիւք և նշանօք և վարդապետու-
թեամբ: Եւ յայց կային ոմանք որ անգոսնէին ըզ-
նա փանն ոչ յստակագոյնս խօսելոյ 'ի բարբա-
ռն (Յունաց, զի Ասորի էր ազգաւ և այնու
էր վարժեալ: Սա մեռաւ յաքսորս 'ի Կոմանա
Հայոց, կեցեալ ամս յիսուն. և եւթն ամ
եպիսկոպոս եկաց և զերիս ամս յաքսորս ե-
կաց (1): Եւ յորմէ հետէ մկրտեցաւ, ոչ եր-
դուաւ և ոչ երգուեցոյց, և ոչ սուտ խօսե-

(1) Սուրբ Յովհաննէս Ոսկերեբան յաջորդեաց զՆեքտա-
ռիոս յամի 597, և 'ի 26 փեպրուարի ամսոյ դատապարտեցաւ
յաքսորս յամի 404, և վախճան նորս եղև յամի 407, յորմէ
յայտ է և թէ եկաց նա յաթոռն ամս իբր եւթն: — Սոկ-
րատ, ՃՃԷ:

ցաւ, և ոչ նշովեաց զոք, և ոչ արբ գինի, և ոչ ծիծաղեցաւ, և ընդ մարդոյ ոչ ճաշուկեաց. և յորժամ երթայր յաքսորս, եհար զձեռն յեկեղեցին և ասաց. «\|ղջ մնա, սուրբ \|-կեղեցի, բնակարան փառայն Տեառն: \|-Լ ես ՚ի սլարդեւոցն ՚զոր առի յ\|ստուծոյ, երկոտասան հազար ճառս եդի ՚ի քանձս քո, որ են ութ հարիւր գիրք: »

Այստ արարիկ հիւանդացաւ Արկադէոս, և եդ քարոյել զորդի իւր զԹէոդոս թագաւոր ութամեաց: \|-Լ Անորիտսի ոչ եղեւ որդի, և նա միայն էր ժառանգ, երկեաւ Արկադէոս վասն որդւոյն և արար կտակ, եւ յանձնեաց զորդին ՚ի Պարսից թագաւորն Յաղտաճատ (Յադկերտ): \|-Լ խնդաց յոյժ յորժամ լուաւ Յաղտաճատ, և առաքեաց դաստիարակ մանկանն այր մի բանաւոր Անտիոքոս անուն, և առաքեաց սպառնալիս յամենայն տուն թագաւորութեանն Հռոմոց, եթէ ոչ ահիւ և դողութեամբ տեսցեն զմանուկն: \|-Լ մեռաւ Արկադէոս թագաւորեալ ամս երեքտասան: \|-Լ կայր իսաղաղութիւն ՚ի մէջ Պարսից և Հռոմոց, և Քրիստոսնեոյք որ ՚ի Պարսս էին, աճէին և կային անկասկածս ՚ի ձեռն միջնորդութեան Սարութայի եպիսկոպոսի: \|-Լ մեռաւ Անորիտ ՚ի Հռոմ անորդի, և թագաւորեաց Լյստանդիանոս (Լյստաս Գ.) և նա

սպանաւ ՚ի բռնակալէ ումեմնէ, և մնաց թէոգոս միայն զկնի Ոնորիսսի, որ թագաւորեաց ամս երեքուսան, և ժառանգ ոչ եթող: Եւ յայնժամ թէոգոս զՆազենաթիաս հօրաքեռորդին իւր արար կեսար, և առաքեաց ՚ի Հռոմ ընդ մօր իւրոյ. և յետ այնորիկ առաքեաց նմա թագ, որ և թագաւորեաց ամս երեսուն և երկու: Եւ էր թէոգոս այր սուրբ և չորակեր, և անձէթ և անգինի էր սեղանն նորա զաւուրս պահոցն: Եւ սա զԲեբրոնի եպիսկոպոսին մաղեղէնն առնոյր զկնի վախճանելոյ եպիսկոպոսին, և զգենոյր զամենայն գիշեր. և էր անոխակալ և ողորմած այնչափ, որ ՚ի հարցանելն թէ՝ «Ինչէր թողուս զմահապարտսն կենդանի?» և նա ասէ. «Երանի՛ թէ զմեռեալսն կարէի ՚ի կեանս դարձուցանել, թող թէ զկենդանիսն ՚ի մահ փոխել: Եւ յստուծոյ է գործ՝ սպանանել և կեցուցանել:»

Յայսմ ժամանակի Յազտաճատ թագաւորն Պարսից մեռաւ⁽¹⁾, և առ զթագաւորու թիւնն Եւհարան որդի նորա ամս քսան և երկու⁽¹⁾: Եւ բարձաւ սէրն ՚ի միջոյ թագաւորացն. և հարան Պարսիկք յոլալ անգամ աղօթիւք թագաւորին:

Յայսմ ժամանակի առաքինի երեւեցաւ

(1) Այն է Վրամ Բ. որ նստաւ զկնի Յագկերտի յամի 419 կամ ըստ այլոց 421:

Լ՛կակ Լ՛մթայ եպիսկոպոսն, գնելով զգերեալսն ՚ի Պարսից մինչեւ տայր զսպաս եկեղեցւոյն . զարծաթեղէնս և զոսկեղէնս՝ ՚ի գինս ծառայիցն ասելով թէ «Լ՛ստուածն մեր պէտս ոչ ունի ոսկեղէն և արծաթեղէն սպասուց» : Լ՛ւ գովեցաւ հաւատ նորա ՚ի Պարսս . և խնդրեաց զնա Պարսից Թադաւորն , և յոյժ մեծարեաց ՚ի փառս Քրիստոսի : Հայտմ ժամանակի հռչակաւորք էին Սիմէօն սիւնա կեաց Դ՛նտաք և Սօր Պարսամա ՚ի սահմա նրս փոքր Հայոց :

Ի տայն ժամանակս էր Նեստոր պատրիարք ՚ի Կոստանդինուպօլիս , և էր նորա քահանայ մի Նաստաս անուէն , որ յաւուր միւում յամպիսն խօսեցաւ զնոր հերձուածն , զԼ՛արիամ մարդածին և ոչ Լ՛ստուածածին դաւանեալ : Լ՛ւ ակն ունէր ժողովուրդն Նեստորի պատուհասել զնա . և նա ոչ միայն ոչ մեղադրեաց , այլ և սու ՚ի նմանէ զհերձուածն և տարածեաց : Լ՛ւ վասն սորին պատճառի եղեւ մեծ ժողովն Դ՛փեսոս ՚ի քառասուն և մի ամին Թէոդոսի , և ՚ի ՁԽԲ (742) Թուին Լ՛սորւոց . և ՚ի Քրիստոսէ չորս հարիւր քսան և երեք ⁽¹⁾ , եղեւ առաջին ժողովն Դ՛փեսոս . և էին անդ երկերիւր եպիսկոպոսք , և եւթն ՚ի նոցանէ ելին նշովիւք

(1) Ժողովն Եփեսոսի գումարեցաւ յամի 451, ՚ի 24 ամի իշխանութեան Թէոդոսի :

ի թուոյն, և մնացին յուղղափառութեան հարիւր իննսուն և երեք եպիսկոպոսք երեւելիք: Եւ Սեծն Սահակ Հայոց մեծաց անարարապետ եղեալ, գրեաց թուղթ հաւանութեան զոր ինչ և սահմանեացեն: Իին և բաղմութիւն քահանայից և կրօնաւորաց, և գլխաւորք էին այսոքիկ. ՚ի Հռոմայ Արիադէոս և Պրոկղիոս եպիսկոպոսք փոխանորդք կեղիստիանու Հռոմայ պապուն. Կիւրեղ՝ Աղէքսանդրի. Սեմնոս՝ Եփեսոսի, Յովհաննէս՝ Անտիոքու, Եփակ՝ Ալեքսանդ, Յորնադ՝ Երուսաղէմի, և այլք որ արարին նոյն Նեստորի. և Յովհաննէս Անտիոքու⁽¹⁾, և քսան և վեց եպիսկոպոսք ընդ նմա ոչ գրէին նոյն Նեստորի, մինչեւ ինքեանք նոյնեցան ընդ նմա: Եւ գնաց Նեստոր յաքսորս: Եւ ապա եղեւ ընդ Կիւրղի Յովհաննէս, և խոստովանեաց զանգիտութիւն, որ ոչ գիտէր զարութիւնն Նեստորի. և ապա հաստատուցին և ասացին. «Եթէ որ այլ ժողով կամ եպիսկոպոս կամ թագաւոր, նոր հաւատ և նոր սահման գնէ յետ այսոքիկ, եղիցի նշովեալ. այլ ղՆիկիայն հաստատուն կարցի սուրբ եկեղեցի մինչեւ ցկատարած աշխարհ:

(1) Յովհաննէս եպիսկոպոս Անտիոքայ աշակերտակից գաւով Նեստորի, զնորա կողմն ունէր զառաջինն, այլ յետոյ ՚ի վերայ հասեալ մուրութեան նորին, յետո եկաց ՚ի հաւորդակցութենէ նորա:

հի : Լէ նղովեալքն զինի Նեատորի այսոքիկ էին . թէոգորիտոս՝ Կիւրիս քաղաքի , Լնդբէ՝ Սամուստեայ , Լնդբսանդրոս՝ Սնբէճայ , Լրիանոս՝ Սրոյ , Յովհաննէս՝ Կիլիկիոյ , Ութրիտոս՝ Տարօնոյ . և այլք ընդ նոսա . և ՚ի տեղի Նեատորի եղին զՍաքսիմոս ՚ի Կոստանդինուպօլիս (1) :

Պատճառ, ժողովոյն Քաղկեդոնի :

Ի քսան և յինն ամի թագաւորութեան իւրոյ լուաւ թէոգոս զազմուկն Փլաբիանոսի եպիսկոպոսի Կոստանդինուպօլսի , և զԼէտիքի վանապետի , և հրամայեաց երկրորդ ժողով լինել յԵփեսոս , զինի ութ և տասն ամի առաջին ժողովոյն որ առ Կիւրղիւ (2) . և գրեաց առ Ղէոսկորոս զայս օրինակ .

“ Լնդբոս-Լարսոյ կայսր թէոգոս և Սաղէն տիանոս յաղթող թագաւորք , առ սուրբ հայրդ Ղէոսկորոս եպիսկոպոսապետ առաքելական աթոռայդ Լնդբսանդրոս : Ղիտութիւն լիցի սրբութեան ձերոյ , զի արմատ դառնութեան Նեատորի շառաւիղեալ թուի առ Փլաբիանոս , և Սանեայ կարծիքն առ

(1) Ստրատ , ճՅԱ :

(2) Երկրորդ ժողովն Եփեսոսի եղև յամի 449 . ՚ի 42 ամի թէոգոսի , և ոչ ՚ի 29 որպէս սխալմամբ գրեց Միխայէլ :

Լշտիքէս վանական, որպէս լուաք . և դործս
այս մշակութեան ձեզ է պատշաճագոյն ,
սրբել զէկեղեցի անարատ հարան Վրիստոսի,
վասն որոյ փութացիր 'ի թիկունս հասանել
տրամութեան երկնաւոր առագաստին , և
բերցես ընդ քեզ տասն մետրապօլիտս և
տասն այլ եպիսկոպոսս բանաւորս իմաստու-
թեամբ , որ կարող են զպայծառութիւն հա-
ւատոյ ուղղափառութեան վառեալ և դնել
'ի վերայ աշտանակի՝ յուրախութիւն երկ-
նաւորաց և երկրաւորաց : Լշ 'ի դաշն քո
ածցես տասն այլ եպիսկոպոս 'ի Պաղեստինէ .
և 'ի Փղշտացւոց , բեր և զՅորնաղ եպիսկո-
պոսապետն Լշուսաղէմի , զի ընդդէմ էր նա
'Նեստորի և Վեւոնի չարափառաց , և մի
բերցես զհիւանդացեալն 'ի հաւատս առ
Կիւրղիւ՝ զթէոգորիտոս եպիսկոպոս Կիւրիայ
քաղաքի , և զայլս ընդ նմա : Լշ Յուլիանոս
հռոմայեցի որ առ մեզս է , ընու զտեղի
Հռոմայ , զի և նա հիւանդ ցուցաւ Եփե-
սոսի ժողովն իւր տումարովն : Լշ անձ զմեծ
ճգնաւորն և զհայրն անապատի փոխանակ
ամենայն արեւելից վանօրէից զԵօր Պարսա-
մա , զի կարի ջանայր նա հակառակ Նես-
տորի և տումարին Վեւոնի :

Լշ սուրբն Վեսկորոս առեալ զթուղթ
թագաւորին , արար որպէս հրամայեցաւն .
և եկն Եփեսոս 'ի ժողովն , հարիւր քսան և

ուրթ եպիսկոպոսօք : Եւ գլխաւորք էին այսօրիկ . 'Վէոսկորոս' (Ղէքսանդրի , Յորնաղ' Երուսաղէմի , 'Վոմանոս' (Նախորքու , Եւստաւթէոս' (Իւրիսայ , թէոդողիս' (թէոդողոս) Կեւսարիայ Հայոց , Եւ սեբիոս' Կիլիկիայ , Վասիլիոս Սելէւկիայ , և Սօր Պարսամա գլուխ վանակաւնաց : Եւ արարեալ քննութիւն յալով , Եւտիւքէս զղջացաւ կերպարանօք և ոչ ճշմարտութեամբ , վասն որոյ ոչ եղեւ ընկալեալ , և նզուղեցաւ , զի առ աչօք ասէր զմարդ կուծի Տեառն մերոյ : Եւ ապա արարեալ էր դաւանութիւն Փլաբիանոս , բերին յառաջ և կարգացին , որ ունէր զՆեստորի մտածութիւնսն . և գտաւ 'ի նմա ձեռագիր 'ի Վասիլիոսէ եպիսկոպոսէ Սելէւկիայ և զՅուլիանոսի հռովմայեցւոյ և զԵտիքոսի կիպրացւոյ , և զՍելէւկոսի եմեսացւոյ : Եւ 'ի լսելն զայս ամենայն ժողովն' նզովեցին ասելով . "Վարձէք , բարձէք , այրեցէք հրով զանաստուած տումարդ , և նզովիւք ընկեցին յաթոռոյ զՓլաբիանոս և զԵսեբիոս և զՎոմանոս Նախորքու , և հինգ եպիսկոպոս յընկերաց նորա , և զԻրիանոս Սրոյ , զԿամիոս Պեպուլայ ⁽¹⁾ , զԹէոդորիսոս Կիւրիսայ , և զԻբաս Սուհայոյ , զՍեբեւրիոս թլմզոյ ⁽²⁾ , զՎանիէլ Խառանու , և զտումարն Ի Էւոնի արհամարհեալ յառաջին ժո-

(1) Ըստ Աստեմանեայ՝ Սոփրոնիոս Դէլայ :

(2) Ըստ Աստեմանեայ՝ Եստէբիոս Տրիպուլայ :

զովոյն , ոչ համարեցան պատշաճ ընթեռնուել :

Եւ եկն թուղթ ՚ի թագաւորացն ՚ի Թէոփոսէ և ՚ի Վաղէնտիանոսէ , ոչ յաւելուել և ոչ պակասեցուցանել ՚ի հաւատոյ ուղղափառութեան Նիկիոյ , Կոստանդնուպօլսին և Եփեսոսին , այլ զնոյն հաստատել . վասն որոյ դաւանեցին՝ մի Տէր , մի Քրիստոս , մի Որդի , մի դէմ , մի բնութիւն յետ անճառ միաւորութեանն . նոյն Կոտուած և մարդկատարեալ , հոգի , մարմին , միոք , ճշմարտապէս և ոչ կարծեօք :

Իսկ զկնի արձակման ժողովոյն , յորժամ գընացին (առաքեալքն) առ ՚ի Եւոնէ , և պատմեցին նմա զոր ինչ եղեւն , շարժեցաւ ՚ի բարկութիւն Եւոն , և առաքեաց կոչեաց առ ինքն զՓլաբիանոս , և լուաւ նմա զդաւանութիւնն և հաճեցաւ . և այնչափ զայրացոյց Փլաբիանոս զԵւոն ընդդէմ Վէոսկորոսի ասելով թէ « Երհամարհեաց զքո տոմարն և նեօտորական ասաց զքեզ . » եւ նա ՚ի տարակոյս անկեալ խնդրէր հնարս ընկենուլ զՎէոսկորոս փոխանակ նախատանաց իւրոյ : Հայսմ ժամանակի գնացին թագուհին Թէոփոսի և քոյր նորա Պողքեր ՚ի պատճառքս աղօթից ՚ի Հռոմ , և ըստ պատշաճի մեծարեցան ՚ի Վաղէնտիանոսէ թագաւորէն և յամենայն բնակչաց Հռոմայ : Եւ արքայն

Վաղէնտիանոս առեալ զնոսա երթայր ՚ի տաճար առաքելոցն Պետրոսի և Պաւղոսի, ուր կային նշխարք նոցա. և զայն խմացեալ լեւոնի, ընկէց զինքն ՚ի գետինն ՚ի ներքոյ վարագուրին, և երեսք ՚ի վայր, և ոչ յարեաւ ընդառաջ նոցա, մինչեւ վերացուցեալ զվարագոյրն՝ և տեսին զի լայր հեծեւ ծանօք, և հարցեալ զպատճառն աղաչանօք, բռնն հարկանէին նստուցանել զնա, և առէր (1). «Պատառեաց Ղէոսկորոս զհաւատս ուղղափառ և արհամարհեցաւ աթոռ սուրբ Լուսաբելոցս ՚ի նմանէ : » Եւ նորա մխիթարեցին զնա և ասէն. « լինի ըստ կամաց քոց՝ զոր ինչ հրամայես : » Եւ կալաւ զնոսա բարեխօս առ Թէոփոս Թագաւորն, տալ հրաման տիեզերական ժողովոյ, խափանել զՂէոսկորոսին. և նորա երգմամբ յանձն առին : Եւ ՚ի դառնալ կնոջ Թագաւորին և քեռնորա Պողքերոյ, գրեաց զկնի նոցա Թուղթ աղաչանաց զի արասցէ ժողով յղլովաթիւքան զՂէոսկորոսին՝ քննել ստուգիւ զիւր առումսն և չգնել զնա ընդ Նեստորի չարագիտի : Իսկ իբրեւ լուաւ Թագաւորն, հըրաժարեաց ՚ի նորա խնդրոյն, և ստաց. « Ես հաստատեալ եմ և հաւանեալ Վիւրղի և Ղէոսկորոսի սուրբ տաճարնին, որք դա-

(1) Յօրինակին և նոյնի :

տեցան զտումարն | Էւոնի զուգարան՝ Նեւ-
տորի անիծելոյ : Եւ ուղղափառութեամբ
կեցեալ թէոգոս թագաւորն՝ մեռաւ յիսուն
ամաց, թագաւորեալ քառասուն և երկու
ամ. զի ութամեայ թագաւորեաց :

Եւ թագաւորեաց Սարկիանոս քեռոր
դի թագաւորին թէոգոսի ընտրութեամբ
Պողքերայ, այր ծեր ազէա և առանց դքս-
րութեան : Եւ թագաւորեաց ամս վեց և
ամիսս հինգ, որ և ասէն թէ պոռնկութեամբ
միաւորեալ էր ընդ Պողքերայ յառաջագոյն :
Եւ յառաջին ամի թագաւորութեան նորա
գայ թուղթ աղաչանաց ՚ի | Էւոնէ այլ նոյն
օրինակ զոր յառաջագոյն գրեաց, վասն ժո-
ղովոյ առ Սարկիանոս և առ Պողքեր, յի-
շեցուցանելով նմա ղկանխաւ խոստումն :
Եւ ետ բերել առ նոսա ղիւր տումարն, զի
նոցա տասաիւ և հրամանաւ շրջեցուցանէն
ընդ աշխարհն ասիական առ եպիսկոպոսս,
զի ձեռնարկ արասցեն ՚ի տումարն նախ քան
զժողովն : Եւ նոքա հաւանեցան վասն եր-
կու պատճառի. առաջին՝ վասն խոստմանն
և երդմանն Պողքերի, և երկրորդ՝ զի օրէնք
էր չդնել թագաւոր ՚ի իրատանդնուսդոխա ա-
ռանց թագաւորին Հռոմայ և հայրապետին :
Եւ այս առանց նոցա եղեւ, և յերկիւղէ
էին վասն ժխորման, (վասն այնորիկ) գրեցին
թուղթ աղաչանաց և սպառնալեաց յերե-

սաց թագաւորին և Պողբերայ, և իշխանօքն
և 'ի | Էւոնէ եկեալ եպիսկոպոսօքն առա-
քեցին ընդ աշխարհ, և 'ի հաւան ածին ձե-
ռագրով չորս հարիւր քառասուն և վեց ե-
պիսկոպոս :

Եւ յորժամ դարձան և տարան առ թա-
գաւորն և առ Պողբեր զ| Էւոնի տումարն,
յորում կայր չորս հարիւր քառասուն և վեց
եպիսկոպոսի ձեռագիր, խնդացին և իւրեանք
այլ ձեռնագրեցին . և հրաման ետուէն ժո-
ղով ընդ ամենայն երկիր՝ բաց 'ի Հայոց, որ
էր ընդ իշխանութեամբ նոցա: Եւ յերկրորդ-
ամին Սարկիանէի ժողովեցան եպիսկոպոսք
եւթն հարիւր . և գլխաւորք էին այսօքիկ .
'ի Հռոմէ փոխանակ | Էւոնի՝ Տրոմոպիկոս,
| Խորբաս, | Իկինիսոս, Ըսկողայոն . Յօբնաղ՝
Երուսաղէմի, Գէոսկորոս՝ Եղէքսանդրի, Գո-
մանոս՝ Լնտիօքայ, Վասիլիոս Սելեւկիոյ, և
Պետրոս Վիրիացին՝ եպիսկոպոսն Գաղացւոց
և գլխաւոր Փղշտացւոց աշխարհին, և Թե-
ոդորիսոս զոր Կիւրեղ նշովեալ էր յ| փե-
սոս՝ եգին գլուխ ժողովոյն . և ասաց Գէոս-
կորոս . “ Ի՞նչ է այդ անօրէնութիւնդ . ա-
ռէ աստուած ընկալն Պաւղոս, թէ — Օ, որ քա-
կեցին՝ վերստին շինիցեմ, յանցաւոր առնեմ
զանձն իմ (1) : — Օ, քակեալդ նշովիւք զԼաւրդ

(1) Թղ. առ Հռովմայեցիս . ԺԵ . 20 :

գնէք գլուխ, և շինիչ զմեռեալդ : » Եւ օգնէր նմա զօռաջինն Յօբնազ, և շարժեցան և եղեն ամենն ընդ Վէոսկորոսի և սասցին, « Եւրբեղ սահմանեաց նշովիւք, որ այլ նոր իւր չդնիցի, և մէք զնոյնն ասեմք, նշովեալ եղիցին որ այլ նոր սահման գնեն և կամ նշովեալն Եւրղի ընդունին : » Եւ յետ այսորիկ թագաւորն սկսաւ փաղաքշել, և ինքն անձամբ սպասաւ որէր, և աղաչէր և կաշառէր, և ետ Յօբնազաց երէք գաւառ ՚ի Փղշտացւոց աշխարհէն, և բաշում թախանձանօք ամ զնա ՚ի հաւան չորս հարիւր քառասուն և վեց եպիսկոպոսօքն, որ նախ ձեռնագրեալ էին : Եւ մնացին յուղղափառութե ընդ Վէոսկորոսի երկերիւր յիսուն և չորս, որ կրեցին բանդ և կապանք և նեղութիւնք և մահ, և ոչ մէկնեցան ՚ի սիրոյն Քրիստոսի : Եւ հաւանեալքն տոմարին Լիւոնի, երկու բնութիւն տացին յատկացեալ, և խաբէութեամբ զկոյսն Լստուածածին, զի թէ յատկանայ բնութիւն մարդոյն ըստ նոցա շարեացն, զիամբ է Լստուածածին : Եւ լցան տիեզերք խռովութեամբ և արեամբ, երկու ամ և կէս յամեաց ժողովն, և դարձան արքսորեալքն և նշովեալքն ՚ի Եւրղէ և ՚ի Վէոսկորոսէ ՚ի սրտիւ և յիշխանութիւն զօրականօք և թղթով թագաւորականաւ, ընդ որս և Յօբնազ գնաց յԱրուսաղէմ :

Եւ եղեւ խռովութիւն մեծ յԱրուսա-
ղէմ, զի չընդունէին զնա, և ձեռնադրեցին
իւրեանց պատրիարք զԹէոփոս (1), և
Յորնաղ գրեաց առ Սարկիանէ, և առա-
քեաց զօրագլուխ զօրօք, և հանին զԹէո-
փոս և հաստատեցին զՅորնաղ: Եւ շըր-
ջէր վերստին ընդ աշխարհն Պաղեստինէ և
ընդ Փղիշտ, և դարձուցանէր ՚ի մոլորու-
թիւն. և զուղղափառսն ծեծէին և հալա-
ծէին, յափշտակէին զինչսն. և բաղումք ՚ի
Հրէիցն շրջէին և կոտորէին զուղղափառսն:
Իսկ ՚ի Պետրոսէ պատկառէին ՚ի Վազայ-
ւոյն եպիսկոպոսէ, զոր ասէն որդի Թադա-
ւորին Վրաց պատանդ լեալ ՚ի Կոստանդի-
նուպօլիս և յօժարեալ ՚ի խիստ կրօնս, ե-
ղեւ հռչակաւոր առաքինութեամբ, և հար-
կեալ արարին եպիսկոպոս: Եւ սա յանդի-
մանեաց Սարկիանոս, և նղովեաց զԺողովն,
և գնաց տրտմութեամբ: Եւ ոչ որ իշխէր
ընդդիմանալ նմա վասն գերազանցեալ ա-
ռաքինութեան նորա: Եւ Պետրոս գրեաց
՚ի Հայս, և երանեաց վասն ոչ լինելոյ նոցա
՚ի Ժողովն, և ասաց յայտնապէս. «Իբաղ-

(1) Արեւմտեանք զԹէոփոսիոս համարին իբր կրօնաւոր
որ յանդուգն բարութ, և վասն իրիք յանցանաց տարագրեալ
Աղէքսանդրիոյ և փախուցեալ ՚ի Պաղեստինէ ունել զաթո-
ւըն Եբուսաղէմի ՚ի ժամանակի զի Յորնաղ ՚ի Ժողովն գը-
տանէր քաղկեդոնի:

կեդոն ուրացան զՔրիստոս . դուք պինտ
կացէք ՚ի հայրենի հաւատդ որ շնորհեցաւ
ձեզ ՚ի Տեառնէ և աշխարհիդ ձեր . զի որ
պէս երբեմն սերմն մարդ կու թեանս այդ աւտ
տիռեցաւ ընդ աշխարհ , նոյնպէս առ ձեզ
պահեցաւ սերմն ուղղափառ հաւատոյ . և
՚ի ձէնջ տարածելոց է ընդ բազումս : Աղջ
լերուք յանասան վէմն Քրիստոս , որդեակք
իմ : ո Րնդ որս և մէք հաւատացեալքս ՚ի
Ղստուած Հայրն ամենախալ և յՈրդին մի-
ծին ՚ի Տէրն և ՚ի Փրկիչն մեր Հիսուս Քր-
իստոս , և ՚ի Հոգին սուրբ Ղստուած ճըշ-
մարիտ , փառաւորեմք զսուրբ Արքորդու-
թիւնն և զմի Ղստուածութիւնն , այժմ և
հանապաղ յաւիտեանս յաւիտեանից . ամէն :

Յովհաննու, միայնակեցի տեսանողի, աշակերտի Պետրոսի եպիսկոպոսի վիրիացոյ, եթէ ահօրէն եւ ամպարտաւան ժողովն Քաղկեդոնի ՚ի բարկութենէն Աստուծոյ եւ ՚ի թողոյ ՚ի ձեռաց եղեւ եւ ոչ ՚ի Հոգւոյն Սրբոյ, որպէս նիկիայն, Կոստանդնուպօլսին եւ Եփեսոսին. եւ Վկայեն այսմ հախատեսութիւնք սրբոցն որ եղեն յառաջագոյն եւ որ զկնի ժողովոյն :

Ա. “ ԱՅՍՐ աղանդոյ սկիզբն Նեստոր եղեւ, զոր պատմեաց մեզ հայրն մեր եւ հայրապետն սուրբն Պետրոս, եթէ Լսս էի ՚ի Կոստանդինուպօլիս, եւ ՚ի տօնի սրբոց Քառասնիցն հայեցաւ Նեստոր ՚ի պատկեր Տէրամօրն որ կայր յեկեղեցին եւ ասաց. “ Այ պարծիր, ո՞վ Աստուծոյ, թէ զԱստուած ծընար. զի ոչ ծնար զԱստուած, այլ դու մարդ ես եւ մարդ ծնար:” Եւ ՚ի նոյն ժամն լկեցաւ ՚ի դիւէ, եւ զարկաւ զգետնի, եւ բարձեալ սարկաւագացն տարան ՚ի յարկս իւր: Եւ այս եղեւ սկիզբն պղտորման եւ ամբոխի սուրբ Եկեղեցւոյ :”

Բ. “ Պատմէր մեզ նոյն հայրն մեր վասն Պալսկիոսի ուսհայեցւոյ, որ էր այր սուրբ միայնաւոր, եւ ունէր հոգի մարգարէութիւն .

սա լուաւ զհերձուածն Իբասայ (1), և սառ-
տեալ նմա և զայրացեալ եկն ՚ի Փղիշո, և
կայր հանդարտութեամբ : Եւ էր անդ Իւի-
լոս եպիսկոպոս, այր սուրբ և սքանչելի, և
հանապաղ գայր առ նա ՚ի Վաղացւոց քա-
ղաքն վասն հոգեւոր իրաց. և յաւուր մի-
ում եղեւ ՚ի զարմացման, և հարցեալ զկնի
զսրտածառն՝ ասէ ցՊ՚տրոս. «Յառնէ թագա-
ւոր մի Սարկիանոս անուն, և առնէ ժողով
և հալածէ զուղղափառսն. և կրեմբ ես և
գու, և ՚ի նոյն կատարիմք : » Եւ էր այս յա-
ռաջ քան զեւթն ամն ժողովոյն : »

Գ. «Նոյն յիշեցեալն Պաւակիոս յաւուր
միում ետես տեսիլ, և սկսաւ ասել. «Վայ
Պողքեր, վայ Պողքեր. » և ժողովեցան ՚ի
հարցանել, և ասաց. «Պողքեր՝ որ նուիրեաց
զինքն Լստուծոյ, պոռնկեալ անկանի յԼս-
տուծոյ, և հալածէ զուղղափառ հաւատա-
ցեալսն ՚ի նա ՚ի ձեռն Սարկիանոսի : »

Դ. «Պատմեաց մեզ Պաւակիոս վասն
Պամփիլոսի սարկաւազի : «Յաւուր միում,
ասէ, աղօթէր ՚ի սուրբն Վոլգոթա յԵրու-
սաղէմ, որ եղեւ ՚ի հիացման, և սկսաւ ա-
սել երիցս անգամ. «Վայ Եւիլիոս (Պրայիլիոս)

(1) Իբաս եպիսկոպոս Եդեսիոյ համախոհ գտաւ Նեո-
սորի խոստովանութեանն, վասն որոյ և ի բաց մերժեցաւ յա-
թոռոյն : Այլ յետոյ ՚ի թոյլութեանէ ժողովոյն Գաղկե-
դոնի դարձաւ կրկին յաթոռ իւր և վարեաց զնոյն ցկեանս :

պատրիարք Լըուսաղէմի» Լը հարցեալ զնա՝
ասէ. «Լըս Լըիլիոս որ տեսանէք պատուեալ
յամենեցունց, լինի ժողով 'ի Քաղկեդոն,
և ընկենուն յանարգանս և յաքսորս և 'իմահ»

Ե. «Լը ասաց Պաւակիոս ց'Պետրոս հաշ-
րապետ և ց'Յովսէփ ներքինի. «Լըժամ կար-
գացէք զգրեանդ, զի զգուշառջիք եկեղեցւոյ
զոր յանձնեաց ձեզ Լստուած : Օ՛ր գաց
ժամանակ, որ ոչ արարայէք 'ի հաբաժանաց : »
Լը Պետրոս զարմացաւ և ասէ. « Օ՛րնչ
ասես : » Լը նա ասէ. « Տրամութիւն մեծ
կրեսցէ սուրբ եկեղեցի յետ աւուրց. և
յորժամ լինի, յիշեցէք զիս : » Լը ինքն սկը-
սաւ միայն աղօթել զայս. « Տէր Լստուած
իմ անսասան պահեա զիս յուղիղ հաւատոս.
և մի տանիր զիս 'ի ժամանակ տրամութեան
եկեղեցւոյ. քո, այլ որպէս կամիս, առ զհո-
գիս՝ թէ 'ի տուէ, թէ 'ի գիշերի, թէ 'ի
տան և թէ 'ի բացեայ : » Լը յաւուր մի-
ում երթալով նմա 'ի ճանապարհ, ետես
այր մի սուրբ և ասէ ցնա. « Յիշեա զիս
յաղօթս. քո : » Լը ինքն անկեալ մեռաւ.
և ազդ արարեալ առնն 'ի մերձակայ գեղջն,
եկին և տարան, պատուով թաղեցին : »

Զ. « Պատմեաց մեզ Յովհաննէս քա-
հանայն աղէքսանդրացի, թէ « Մինչ էի ես
մանուկ, գնալ կամեցայ 'ի մեծ քաղաքն Լ-
աալիս յուսումն իմաստասիրութեան, և

ի գնալն մօտ յայրն ուր կայր մարգարէն մեռեալ . և սկսայ աղօթել՝ հանդիպիլ հաճոյիցն Աստուծոյ . և եղեւ ձայն առ իա . « Որդեակ չկայ խաղաղութիւն , չկայ ժամանակ բարւոյ . զի յառնէ թագաւոր Սարկիսանէ անուն և առնէ ժողով , ուր ուրանան ըլլամահն Աստուծոյ խաչիւ . և յառնէ պատրիարք ուղղափառ Վեստկորոս անուն , որ կայ ընդդէմ չար ժողովոյն , և ի նոյնն կատարի վկայութեամբ , և փոխէ զգաւանութիւն նորա Տիմոթէոս անուն . և շփոթ ժողովոյն մնայ մինչեւ ցՆեոնն : »

Ե . « Հայրն Օգնոն որ կոչէր մարգարէ , ի Քրաղրու գեղջէ՝ փղշտացի , ասաց ցհայրն Ստեփաննոս . « Թէ կամիս բարեգործութիւն առնել , արդ արա . եթէ կամիս յօտարութիւն գնալ , արի գնա , զի ժողով կամի լինել չար , և հալածումն յառնէ եկեղեցւոյ : » Եւ ինքն խնդրեաց յԱստուծոյ մահ , և ննջեաց քան զժողովն Քաղկեդոնի յառաջ : »

Ը . « Պատմեաց հայրն Նիկիտիոս Պամփիլեցի գլուխ եղբարց , թէ « Եւր մի սուրբ բնակէր յառանձնական տեղւոյ , և եկն առնա սատանայ և ասէ . Հնազանդեաց ինձ : Եւ նա ասէ . Սի , բաբէ քեզ ⁽¹⁾ : Եւ ասէ սատանայ . Չհնազանդիս . ահա առնեմ ժո-

(1) Յօրինակիս ՄԻ՝ Բորի շէւ :

զով որ ամենեքեան հնազանդին ինձ : Եւ զայս ասաց զի հաւանեցոյց զժողովն ասել, թէ ոչ խաչեցաւ Եստուած, այլ մարդն : »

Թ. « Եւ իս քան զժողովն, յորժամ կամէր լինել, նաեմացաւ արեգակն. և տեղաց օդք քարինս և հող. և քարինքն որպէս ձեռագործ էին մարդկան : Եւ ոմանք Երուսաղէմացիք և Փղտացիք առին ՚ի ձեռս և կուրացան : Եւ Եւսեբի առեալ ՚ի քարանցն առաքեաց առ Եւդոքսիա ՚ի Կոստանդնուպօլիս. և գուշակեաց թէ՛ պատճառ խաւարման եկեղեցւոյ լինելոց է : »

Ժ. « Եւ Պետրոս և Եղբէ աշակերտն իւր վկայեցին, թէ յորժամ եղեւ ժողովն, կուրացեալքն այն օծանէին զաչս իւրեանց աւրեամբ սպանելոցն վասն ուղղափառութեան, և բժշկէին : »

ԺԱ. « Եւ յետ ժողովոյն, ՚ի Կեսարիա յորժամ վիճէին Քաղկեդոնացիքն, թէ մարդըն խաչեցաւ, եղեւ պատարագն իւրեանց միս և արիւն մարդոյ. և չկարացին ճաշակել, և մնաց առ բազումս պահեալ : »

ԺԲ. « Եւ յորժամ զառաջինն թագն ՚ի գլուխն եդաւ Սարկիանոսի, խաւար կալաւ զամենայն երկիր, գուշակելով զխաւարումն եկեղեցւոյ. և ինքն ասաց թէ՛ « Եւ այն նշանակեաց որ մինչեւ յիս խաւար էին աշխարհքս, և ինեւ սկսանի լոյս և բարութիւն : »

ԺԳ . “Յեկեղեցւոյն վերայ , որ շինեալ
կայ 'ի տեղւոջ համբառնալոյ Տեառն , կայր
խաչ մի սակեղէն , և ընդ լինել ժողովոյն՝ յան-
կարծ այրեցաւ և փոշի եղեւ , և սուգ եղեւ
ժողովրդոցն . և գրեցին 'ի Կոստանդնուպո-
լիս , և առաքեցին խաչ պղնձի և եղին 'ի
տեղւոջն : ”

ԺԴ . “Լսաց հայրն Լսայի թէ՝ “Լսաց
ինձ հայրն Պօղոս եթէովպացի , որ էր հար-
իւր և տասն ամաց , թէ յետ քսան ամի լինի
շփոթ մեծապէս 'ի ձեռն Սարկիանէի , որ
թափաւորէ վեց ամ : Եւ զկնի լինի սակաւ
մի խաղաղութիւն եկեղեցւոյ , և դառնան
անդրէն 'ի նոյն չարիս մինչեւ 'ի սուտ Վը-
րիստոսն : ”

ԺԵ . “Լսաց հայրն Օւնոն , որ ասի Լս-
րէս-Ռէս-Լէան , որ յանդիման ⁽¹⁾ Լղէքսանդրի
էր , թէ “Պնացի առ նոյն հայրն Լսայի , և
տեսի որ զսիրայն 'ի ձեռին ունէր , և միտք
իւր վերացեալ էր , և կարծեցի թէ աղօթէր ,
և դարձայ . և կոչեաց զիս և ասէ ցիս . Վը-
րեա՛ , թէ սուրբն Տիմոթէոս , որ այսօր յաք-
սորս է , յետ սակաւ ժամանակի դառնայ ,
և կանգնէ զուղղափառութիւնն երկու ամ
և ասպա ննջէ : Եւ յետ իւր լինի սարկաւա-
գասպէտն եպիսկոպոս , և յաւուրսն յայնո-
սիկ լինի պատառումն յեկեղեցի , որ ոչ սղ-

(1) Յօրինակիս յանդայն :

Ջանայ մինչ ի յայտնել պիղծ Նեոինն : »

ԺԶ . « Հայրն Պաւղոս անապատացին պատմեաց, թէ « Սմն միայնակեաց տեսանող տեսանէր, զի ժողովեալ էին ամենայն եպիսկոպոսք և վառէին թոնիր. և կալան լուսապատկեր երիտասարդ մի, և ձգեցին ի ներքս և ծեփեցին. և յետ երեք աւուր ետես ելեալ, և ասէ . « Տէր, ո՞վ էին որ այրէին ըզքեզ, և զիա՞րդ զերծարա՞ն Նշ ասէ . « Հրեայքն Նեստորականք, Քաղկեդոնայք եպիսկոպոսքքն, որ ասեն՝ մարդն խաչեցաւ, և այրեն զեկեղեցի իմ : Նշ ծեր մի որ ոչ միաբանեաց ընդ նոսա, զերծոյց զիս ամենեւին յայրմանէն : Նշ ասեմ. Տէր, ո՞վ էր նա : Նշ ասէ, Դէոսկորոս, և որպէս կիւրենացին էր Սիւմոն, որ եբարձ զՎաչն իմ. և կիւրենա աշխարհէ ի իբիոյ, որ բառնան զՎաչն իմ պարծանաց ի ձեռն Դէոսկորեայ եւ պահեն զուղղափառութիւնն : »

ԺԷ . « Տիմոթէոս ի ժամ ննջման իւրոյ պատմեաց, թէ « Սինչ մանուկն էի և երթայի ի դպրոց, հանդիպեցաւ ինձ փառատեսիլ ծեր մի, և համբուրեաց զգլուխ իմ և առայ երեք անգամ. Ողջոյն ընդ քեզ Տիմոթէոս, հայրապետ կատարելութեան (1) : »

ԺԸ . « Նշ դարձեալ ասէ նոյն Տիմոթէոս,

(1) Միւսն յաւելլաւ. Դոս լինիս պարմառ ողջալիւն անդամոց փրկութիւնի :

Թէ «Ի տեսլեանն երթայի ես ՚ի Սելովամ, և տեսի վանք մի աւերակ, և դարձեալ էին մոգաբեր ծառքն ՚ի փուշ և այգին բեկոտեալ, և հարցի Թէ այս ի՞նչ է, և ասէ ոմն ցիս. «Լյս վանքն Իւնիլիոսի (Յոբնաղի) է, յորմէ կոչեցաւ յեպիսկոպոսու թիւն, և եղեւ հակառակ ՚Իէսկորոսի ՚ի ժողովն Քաղկեդոնի, և կատարեցաւ առ նա բանն, Թէ «Լզիցի բնակու թիւն նորա աւերակ, և ՚ի յարկս նորա մի սք իցէ որ բնակիցէ (1) »

ԺԹ. «Ի յաղուհացն շրջէր Իւնիլիոս ըստ հին ժամանակին ՚ի վանորայսն, և գնաց ՚ի դուռն տեսանողի մենաւորի ումեմն, և փակեաց ընդդէմ նորա : Լւ նա բախէր, և ասէ մենաւորն. «Վնա սուտ քրիստոս, դնա Յուդա մատնիչ : » Լւ ասէ. «Պահքն տաբեալ է զխելքն : » Լւ գնացին ամօթով : »

Ի. «Լնագանոս(2) մի յԵրուսաղէմ ՚ի Պրոպատիկէն տեսանէր զՏէրն, զի մտանէր ՚ի Տաճարն հրեշտակօք, որ ունէին լապտերս շիջեալս, և ասէր. «Սուացան զերախտիան իմ և զպարգեւսն իմ : Լզիկէլին Լ իւլիոս արար զտունս իմ այրս աւազակաց, բողանոց և պոռնկանոց և շնանոց : » Լւ բացաւ առաջի նորա խորհրդանոցն, և սկիհն էր ազտեղի և փոշտեալ հանդերձիւ ծածկեալ, և ա-

(1) Սաղմոս . ԿԸ . 26 :

(2) Ընթերցող :

սաց Տէրն . “ Հանէք , ձգեցէք , զի ոչ է իմ
դառ ” Եւ ցանադանոսն ասէ . “ Եւ աստի ” Եւ
նա ասէ . “ Սղորմու թեամբ օգնեա՛ ինձ Տէր ”
Եւ եւ Տէրն և գնաց : Եւ այս տեսիլ յայտնի
եղեւ ամենայն քաղաքին , և լուաւ Իւիլի
նիոս թէ համբաւեցաւ տեսիլն , և ՚ի գիւ
շերին աներեւոյթ արարին զմանուկն , եւ
թէ զինչ արարին , Նստուած գիտէ : ”

ԻԱ . “ Զաւուրսն յայնոսիկ Պետրոս ոմն
սուրբ , ետես զսուրբ խորհուրդն ապակա
նեալ , և այլ ոչ եւս հաղորդեցաւ մինչեւ
ցմահ , ”

ԻԲ . “ Ոմն անապատաւոր Պաւղոս անուն ,
որ բնակեալ էր հեռի յԱրուսաղէմէ հնգեւ
տասան միլ , տեսանէր դաշտ մի , և ՚ի մէջ
դաշտին բլուր մի , և ՚ի բլրին խորան մի , և
՚ի վերայ խորանին սիւն մի ոսկի՝ ակամբ և
մարգարտով զարդարեալ , և ցովմունք շա
ռաւիղաց հրեղինաց հատանէին ՚ի նմանէ .
և շուրջ զնովաւ բազմութիւն զօրաց՝ որ
կային նմա ՚ի սպասու . և եղեւ ձայն յեր
կնից որ ասէր . “ Նզովեալք են ամենեքեան
որ ասեն երկու բնութիւն : ” Եւ որք շուրջ
զխորանաւն կային , ասացին . Նմէն : Եւ ա
զինք ամենայն լցեալ ունէին զգաշոն սառա
նեալք յոյժ : Եւ եղեւ այլ ձայն որ ասէր .
“ Նզովեալք եղիցին որ բաժանեն զմին զան
բաժանելին , նզովեալք եղիցին ուրացողքն

զմինն. և ամենեքեան աղաղակէին . Ամէն : 77

ԻԳ . “ Եւ յետ սակաւ մի տեսին զի իւլնիսս զի անցանէր , և ասաց . “ Այսն այսորիկ անցանեմ ընդ քեզ , զի այլ ակն ոչ ունիմ տեսանել զքեզ . ՚ի պատերազմ երթամք , և նեղութիւն ունիմք կրել . կամ կոխել ըզխորհուրդն Աստուծոյ կայ առաջի , կամ մեռանիլ . զի խնդրեն ՚ի մէնջ ուրանալ զհայրենի հաւատս մեր , և զԱիմոնին և զՀրէիցն խոստովանել , թէ ոչ էր Աստուած որ չարչարեցաւ և մեռաւ (1) : ”

ԻԴ . “ Օհետ այսր ետես նոյն ինքն ծերն Պաւղոս զԾոբնաղ մերկ կանգնեալ յանկեան մի և սեւացեալ իբրեւ զաւիտան : Եւ ասէ ծերն . “ Ինդէր է այդպէս : ” Եւ ասէ . “ Տեսանեմ զամօթ իմ , զի ոսկի բազում ժողովեալ եմ սուտ քրիստոսին , այն որ պատերազմելոց է ընդ բնութիւն հողոյ : ” Եւ իմացաւ ծերն , թէ ընդ մարդկային բնութիւնս է պատերազմելոց , որ ՚ի հողոյ ստեղծեալ : ”

ԻԵ . “ Եր վանք մի ՚ի սահմանս Տրապոլեայ , (որոյ) առաջնորդին անուէն Պանուփրիսս , որ եղեալ էր ՚ի հարկէ եպիսկոպոս : Եւ Վասիլիոս եպիսկոպոսն Սելեւկիոյ մինչ երթայր ՚ի ժողովն Քաղկեդոնի , տարաւ զնա

(1) Թարգմանիչն ՚ի բացատրութիւն անուանո իւլնիսս կամ Լիւնիսս յաւելեալ ունէր աստ զայս բան . “ Մեր բառովս Ծոբնաղ էր այս : ”

ի հետ, և ետես զի զառաջինն ամենեքեան նզովէին զասողսն երկու բնութիւն, միաբանեալքն ընդ Վէոսկարոսի, և յետոյ դարձեալ ուրացան զմինն և աքսորեցին զՎէոսկորոս, և նորա արտմեալ արգելեաց զինքն ի տուն մի, և արտասուօք հայցէր ինքն յԱստուծոյ յայանել նմա զկամս իւր: Եւ եղև ի հիացման, և տեսանէր կոնդակ մի օսկեգիր տարածեալ ի կամարէն երկնից մինչև և ի վայր, և յերկուց կողմանց գրեալ լուսաւոր գրով. «Նզովեալ լիցի ժողովն Քաղկեդոնի, ուրացան զիս, ուրացան զիս. նըզովեալ եղև ին, նզովեալ եղև ին:» Եւ ի գիշերին մտեալ ի նաւ, գնաց և պահեաց զքաղաքն Տրապօլիս յուղղափառութեան հնգետասան ամ:»

Ի Զ. «Ստեփաննոս հայր եղբարց, ի Սեւեւկիայ Վաղարշ փանից, ասաց թէ «Չհաւատամ թէ Վասիլիոս եպիսկոպոս անկաւ ի ճշմարտութենէն, զի գիտուն և (այր) շնորհաց է:» Եւ յորժամ դարձաւ ի ժողովոյն, խնդրեաց ի Տեառնէ ցուցանել նմա՝ թէ ունիցի՞ զուղղափառութիւն, և տեսանէ տեսիլ՝ զի մտանէր յեկեղեցին, և պատուեցին զնա ժողովուրդքն, և եմուտ ընդ նմա այր մի լուսաւոր, և յորժամ կամէր բանալ զբերանն և ասել աղօթս, էած զմասն ի բերանն, և դարձոյց եհան զնա յեկեղեցւոյն

և ասէ . « Չես արժանի . այլ որպէս դարձուցեր դու զերեսդ յԱստուծոյ , դարձուցէ Աստուած զիւրն 'ի քէն : »

Ի՛ . « Այս Ստեփաննոս խնդրեաց յԱստուծոյ ցուցանել նմա ստուգութեամբ , թէ զի՞նչ կոչի ժողովն Քաղկեդոնի . և տեսանէր զմի յառաքելոցն Քրիստոսի , որ տանէր զնա յարքունիս , ուր կային եպիսկոպոսք ժողովոյն , և ասէ . « Այս են ատելիքն Քրիստոսի , այս են ուրացողք նորա : » Եւ ետնումս խարաղան և ասէ . « Հան զամենեւեան զատելիքդ Քրիստոսի : »

ԻԸ . « Այր մի հոգետես Ռոմանոս առնուն , 'ի գեղջէ Աբելմէուլայ (Պաղեստինի) առաջնարդ եղբարց վեցհարիւրաց , որք ասելին ընդ նա , թէ « Ընդէ՞ր լռեալ կաս , և ոչ նախանձիս զնախանձ Տեառն վասն չար ժողովոյն Քաղկեդոնի : » Եւ ասաց , « Ներեցէք ինձ զաւուրս տասն : » Եւ գնաց ընդ առնապատն 'ի կողմանս հարաւոյ և աղօթեաց անսուաղ տասն օր . և խնդրեաց 'ի Տեառնէ յայտնել նմա զճշմարտութիւնն : Եւ եղեւ ձայն առ նա . « Վնա սղահեա զհաւատն Նիկիոյ : » Եւ չողաւ պատմեաց եղբարցն , և նորա ասեն . « Իսկ Յոյնք ասեն թէ զնոցայն մեք ունիմք , այդ զի՞նչ է : » Եւ դարձեալ գնաց կրկնեաց հայրն զսղահքն . և եղեւ ձայն . « Վնա լսէ Պետրոսի , Ղեոսկորոսի ,

Գրիգորի Աստուածաբանին, Գրիգորի նիւսացւոյ, Բարսղի, Գրիգորի սքանչեւագործի»։ Եւ գնաց սլաոմեաց վանիցն . և նորա ասէն . «Այն Քրիստոսի սրբեա զմեր սիրտս, զի և նորա ասէն, թէ մէք զԳրիգորին և զԲարսղին ունիմք և զայլն ՚ի յուզղափառացն հաստատեցաք»։ Եւ գնաց երրորդեաց զպահն . և ետես տումար պարզեալ յերկնից մինչեւ յինքն, և էր գրեալ . «Ուրացան զիս ՚ի Քաղկեդոն, և անցին ընդ սահման ուզղափառացն . վայ է նոցա, և նղովք է բաժին նոցա»։ Եւ իբրեւ ընթերցաւ, ոչ գնաց առ եղբարսն, այլ յԱրուսաղէմ գնացեալ սլաոմեաց։ Եւ շարժեցան եկեղեցականքն ՚ի վերայ (Յորնաղոյ։ Եւ ընկեցին ՚ի յաթոռոյն և եդին սլաորիարք զԹէոդոսիոս։ Եւ լուաւ Սարկիանէ, և առաքեաց վերստին հաստատեաց զՅորնաղ յԱրուսաղէմ։»

ԻԹ . «Սլաոմեաց քահանայն Ափիլոս կեառացին, թէ «Այնչ էր Տիմոթէոս յաքսորս ՚ի Խրախաւսանաս կղզի (1), գնացի առ նա, և տեսի յոտս նորա վերս սաստիկ, նա՛ սուր անբժշկելի . և մերձակայքն ոչ դարմանէին զնա . և ես աղաչեցի զի թող տացէ ինձ հըպիլ և մաքրել զթարսին, և ասէ ցիս . «Ոչ տեսանես սպի յաչս իմ»։ Եւ ասեմ՝ «Այո»։ Եւ ասէ ցիս . «Այնչ կայի ես ՚ի ժողովն Քաղ-

(1) Ըստ այլ թարգմանութեան Խրաւսանոս .

կեդոնի , և առանձնացեալ կայի յաղօթս , երեւեցաւ ինձ սեաւ մի Նթէովպացի . և ունէր ՚ի ձեռին տումար մի, յորում կայր ձեռագիր բաղում եպիսկոպոսաց . և ասէ ցիս . « Ինդէր չդնես զձեռագիր քո ՚ի սմա . գիր , թէ չէ՝ առից զողիդ : » Եւ իբրեւ ոչ լուայ նմա , եղարկ զաչս իմ , և վայթեցաւ արիւն յաչացս իմ . և թուեաց թէ՝ փաւ պտուղն . և գահացեալ զՆստուծոյ , եդի զձեռս իմ անուամբն Քրիստոսի աչացս և բժշկեցաւ , և մնաց սպիս յիշատակ իրացն : Այնպէս և այս վերս ՚ի սատանայէ է , որ կաղացոյց զիս . և արդ թոյլ տուր , թէ պատեհ տեսանէ Տէր , կարող է բժշկել . և այս չէ շատ ՚ի դիւական ժողովոյն ինձ : »

Լ . « Ոմն Պետրոս՝ զօրապետ Սարկիսանէի պատմեաց զօրապետին Օւնոնի , թէ « Յոժ սիրով ընկալայ զժողովն Քաղկեդոնի . և էի հալածիչ ուղղափառացն , մինչեւ տեսի ՚ի տեսլեան ոմն որ ասէր ցիս . « Ի չարէդ ՚ի բաց կաց . և եկ տես զոր ցուցանեմ քեզ » Եւ տարաւ եցոյց ինձ տեղի անձառելի լուսով լոյեալ , և կայր անդ Թէոդոս (1) . և եցոյց (այլ) տեղի , յորում հուր բորբոքէր , և անդ կայր Սարկիանոս և ամենայն դաւաւնողքն ի եւոնի . և զայն տեսեալ ՚ի բաց կացի , և եղէ ընդ Վէոսկորոսի և ընդ Տիմոթէի : »

(1) Միւս թարգմանութիւնն յաւելու և կոորսնդիանոս :

ԼԱ. « Երկու տեղայք կիպրացիք, առնուն միոյն Կիրակոս և միւսոյն Յուլիոս, պատմեցին թէ՝ « Կայր առ մեզ վրայարան մինչանագործ, և յետ ժողովոյն ձայն եղեւ ՚ի շիրմէն՝ ՚ի շնորհէն որ անդ կայր, թէ « ԼՂ ոչ կամ ես աստ. մի գայք առ իս. ուրացան զՔրիստոս ՚ի Քաղկեդոն, և ընկալան բազումք և դուք ընդ նոսա : »

ԼԲ. « Ի Կեսարիա Փղշտացւոց կայր երկու տապան, Յովհաննու Սիրաշին և Կղիսէի մարգարէին. և տարկաւագ մի Կոստանդին անուն սղասաւորէր սրբութեամբ. և զկնի ժողովոյն Քաղկեդոնի սկսաւ լալ. և ետես զնա ոմն Լսողոս անուն և եհարց թէ վասն էր լոս : Եւ նա ասէ. « Յամենայն առաւօտու մտանէի, և տեսանէի նստեալ ՚ի վերայ տապանացն զՅովհաննէս և զԿղիսէի, և մխիթարէի. և արդ ՚ի տարածել աղանդոյն Քաղկեդոնի՝ կամիմ գնալ և զսկիլ ՚ի տեսլէնէ սրբոցս : » Եւ նա ասաց թէ՝ « Յառաջ խնդրեա ՚ի սրբոցդ, և ան զխրատն ըստ Լստուծոյ կամացն : » Եւ լուաւ նմա, և սկըսաւ խնդրել պաղատանօք. և երեւեալ սրբոցն ասեն. « Լքի գնա աստի, զի և ոչ մէք մնամք աստէն, այլ գամք զհետքս, և ոչ թողումք զքեզ. մի տրամիր : »

ԼԳ. « Հայրն Օղոսիմոս անապատաւոր խնդրէր տեղի, և եկն ՚ի Բեթէլ. և կայր

անդ վանք մի, և աղաչեցին լինել առ նոսա, և նա ասէ, թէ « Զաղանդէն Վաղկեդոնի փախչիմ : » Եւ նոքա ասեն, թէ « Առ մեզ չէ մտեալ աղանդն այն, » խաբելով զնա : Եւ հաւատաց նոցա, և յանձն էառ մնալ առ նոսա, և ՚ի գիշերին յայնմիկ երևեալ նմա Զակովք նահապետն ասաց. « Այլ կենար աստ, զի յուրացողացն Քրիստոսի են դոքս : » Եւ յարուցեալ գնաց : »

ԼԴ. « Պատմեաց հայրն Պետրոս վանն Լղելեթորոսի (Ելելեթերոս) սրբոյ, որ բնակեալ էր ՚ի Ալիլիկիս ՚ի լեառն Տորոս, և էր գիտաւ որ և ընդակեր, մինչեւ որսորդք ըմբռնեցին զնա որպէս անասուն, և իբրեւ իմացան՝ աղաչեցին զնա լինել ընդ եղբարս, և նա յանձն էառ, և ժողովեցան առ նա աշակերտք : Սա ՚ի վախճանելն իւրում ասաց ընդ աշակերտսն իւր. « Վրեցէք, որդեակք, և առաքեցէք ընդ ամենայն երկիր, թէ յետքսան և չորս ամի լինի ժողով և ուրանան զՔրիստոս, փախիք և դուք և գնացէք ՚ի Աեծրն Հայք և Ալգիսպոս, զի անդ մնայ ուղղափառութիւն, և անտի աճէ ՚ի Այնպետս, և փառաւորի Քրիստոս ՚ի նոցունց : »

ԼԵ. « Դարձեալ պատմեաց հայրն Պետրոս թէ՛ « ՚ի մեռանելն թէոդոսի թագաւորի, ոմն ՚ի յանապատն Եպիսոսի (Եգիսպոսի)՝ ետես հոգւովն զմահ թագաւորին և ձայն

նեաց ուժգին և ասաց. « Եւաւ այսօր ուղ-
ղափառութիւնն ՚ի բաղմաց, ահա փրաւ եր-
կինքն, և ոչ որ է որ ցաւի և ողբայ զաղէտս »

ԼԶ. « Յորժամ էր Նեստոր յաքսորս ՚ի
Թեբաս Եգիպտոսի, գնաց ոմն ՚ի Թագաւ-
որէն Արժառ տալ հռոգ զօրացն արքունի.
և երթեալ առ Նեստոր ասաց, թէ « Կամին
մեծարել զքեզ ՚ի ժողովն » Եւ զինի այնորիկ
եկն մագիստրոս ոմն ՚ի խնդիր նմա. և ըս-
կրսաւ տաւ Նեստոր. « Եթէ սուտ ասէի՝
թէ Եարիամ չէ Եստուածածին և ոչ ծնեալն
՚ի նմանէ Եստուած : » Եւ նոյն ժամայն Թա-
փեցաւ լեզուն, և սկսաւ ուտել զլեզուն
և զայլ միսքն, մինչեւ սատակեցաւ և գե-
րեզմանն չընկալաւ զնա : Եւ զայս պատմեաց
Տիմոթէոս ՚ի գիրս իւր : »

ԼԷ. « Փոտիմոս միայնակեաց սկիւթացի,
եկն Եգիպտոս և ասաց. « Պետրոս հայր, մի
տրամիր վասն չար ժողովոյն և Պառտերի զոր
առաքեցին աստ պատրիարք. քանզի երկնաւ-
որն Երուսաղէմ աղաչեն զԵստուած վասն
սուրբ եկեղեցւոյ և վաղագոյն սատակեն
զՊառտէր : »

ԼԸ. « Ոմն սարկաւագ Սասիլ անուն,
աշակերտ հօրն Պետրոսի Թեբայեցւոյ, որ
կեցեալ էր առանձնական երեսուն և հինգ-
ամ, եղեւ ձայն առ նա երկնաւոր, թէ « Եւ
յաշխարհ և օգնեա ուղղափառութեան : »

Եւ եկն ՚ի իկիա գաւառ և բնակեաց անդ
երկոտասան ամ: Եւ եղև Կրկին ձայն առ
նա թէ՝ « Երթ յանդիմանեա զՆեստոր: »
Եւ մինչ յանդիմանէր, և նա չլսէր, և առեալ
զնա մագիստրոս ոմն, տանջեաց զնա
և արկ ՚ի բանտ. և նա աղաչէր զՏէր ՚ի
բանտին, և յանկարծ անկաւ ՚ի գլխին թէ-
դոսի թագաւորին կղմինտր մի յօդիցն և շատ
ցաւեցոյց. և ՚ի տեսլեանն ասացաւ նմա,
թէ « Վասն Վասիլ տանջանացն եղև քեզ
այդ. » զի յորժամ յանդիմանէր զՆեստոր,
թագաւորն մօտ կայր և լռեաց: Իսկ յոր-
ժամ զտեսիլն ետես թագաւորն, զահի հա-
րաւ և եհան զՎասիլն ՚ի բանտէն, և առեալ
խրատ ՚ի նմանէ և թողուծիւն. և խրատն
էր ժողովն Եփեսոսի որ եղև: »

ԼԹ. « Եին մի անուռն Լլինէ (Հեղինէ)
երկիւղած Ղստուծոյ, ետես տեսիլ թէ՝
« Ետ երեք ամի Նեստոր անուռն լինի պատ-
րիարք, և դու մի հաղորդիր ՚ի նմանէ. » բայց
լռեաց զտեսիլն մինչ Վասիլն յանդիմանեաց
զՆեստոր. զնոյն տեսիլ ետես և վասն ժո-
ղովոյն Քաղկեդոնի որ եղև: »

Խ. « Պատմեաց հայրն Պետրոս փիւնի-
կեցին, թէ « Վինչ մանուկն էի ես առ վար-
դապետին իմում, և էաք ՚ի Կոստանդինու-
պօլիս, և անկաւ ՚ի վերայ իմ հիացումն, և
սկսայ որոնել թէ զիարդ Երրորդութիւնն

միահասուստար է, և երեք՝ և մի է :» Եւ երեւ
ւեցաւ ինձ սուրբն Պետրոս առաքեալն, և
եհան դիս ՚ի բլուր մի, և եցոյց ինձ լոյս ան-
սրարագիր մեծութեամբ և անհաս, և ասաց.
« Եհա Հայրն :» Եւ եցոյց ինձ այլ լոյս նոյն-
պէս անսրարագիր և ասաց. « Եհա Որդին :»
Եւ ասեմ. « Եման է Հօրն :» Եւ եցոյց ինձ
այլ լոյս անսրարագիր և ասէ. « Եհա Հոգին
Սուրբ :» Եւ ասեմ նման է Հօր և Որդւոյ :»
Եւ այց Որդին մարդկսոյէս փայլատակէր ան-
ճառ և անհատական, և կայր ՚ի մէջն յաջմէ
Հօրն, և սուրբ Հոգին յաջմէ Որդւոյ :»

Եւ. « Ենիկոս ոմն աղէքսանդրացի, որ
մկրտեալ էր ՚ի հօրէ մերմէ, սւնէր կին Քաղ-
կեդոնի աղանդովն, և չմիաբանէր ընդ հա-
ւատ առն՝ մինչեւ հիւանդացաւ մերձ ՚ի
մահ, և յափշտակեցաւ ՚ի տեսիլ, և ետես
գրախոս անսրատմելի և ասացին. « Եյա է
տեղի առն քո :» Եւ ետես խաւար, և ան-
տի պայր ձայն լալոյ. (և ասեն. « Եյա է տե-
ղի այդմ աղանդոյ ուր կասգ :»⁽¹⁾) Եւ առող-
ջացաւ և դարձաւ յուղղափառութիւն :»

Եւ. « Եաւտիմնէ, որ կոչի խոստովանու-
թիւն, այսինքն խնամատար եկեղեցւոյ, էր
յոյժ ողորմած, բայց խմորեալ էր ՚ի ժողովն
Քաղկեդոնի : Եւ սա հիւանդացեալ ետես

(1) Ի մէջ փակագծի եղեալն պակասէր յօրինակիս, և
լրացուցար ՚ի միւս թարգմանութենէն.

տեսիլ նման աստղեալ կնոջն . և ետ տանել զինքն 'ի վանքն Սամանտի , և հաղորդեցաւ յուղղափառութիւնն : Եւ յետ երեք աւուր ննջեաց , և իւր ողորմածութիւնն եղեւ պատճառ վերկութեան իւրոյ , որ չեթող զինքն 'ի կորստեան :

ԽԳ. « Պուշիտոս ոմն երէց՝ աղգաւ Ֆրաանգ , որ ոչ հաւանէր երկու բնութեանն՝ ոչ մոռք և ոչ բանիւ , ետես 'ի տեսեանն հոտեալ մեռեալ մի 'ի սուրբ Յարութեանն , որ յանկարծակի կենդանացաւ . և ունէր 'ի ձեռին թուղթ ոսկէներկ արտաքոյ և ներքոյ , և յորժամ եբաց , լլկալ էր աղտեղութեամբ . և յորժամ զարթեաւ , մեկնեաց և տաց . « Բարձեալ նորոգի աղանդն Քաղկեդոնի . » զի յայնժամ նորոգեալ էր 'ի Օւննէ արքայէ :

ԽԴ. « Սարկաւագ մի սպասաւորէր սուրբ Յարութեանն (տաճարի) յըրուսաղէմ . և եղեւ նմա շնալ ընդ կնոջ , և եմուտ ննջել զգիւ շերն 'ի սուրբն Վողգոթա . և եղեւ ձայն թէ՝ « Լպականեաց Յոբնաղ և աշակերտք իւր զտեղի սրբութեան իմոյ : » Եւ վաղիւն գտաւ ձգեալ 'ի փողոցին , և խոստովան եղեւ զեղեալն . և լուեալ բաղմաց ողջացան յաղանդոյն :

ԽԵ. « Պատմեաց Սասիլիոս երանելին թէ , 'ի գեղ մի էր Պատաւելնէ անուն եւ

րէց մի Քաղկեդոնիկ, որ վիճէր ընդ աշխարհականի ուղղափառի. և կատարումն իրացն եղեւ, զի երէցն խնդրեաց հրով փորձել զհաւատսն. և կապեցին զմէկ ձեռն ուղղափառին և զերիցուն ընդ միմեանս, և վառեցին ի ներքոյ հուր, և այրեցաւ ձեռն երիցուն, և ուղղափառն անհոգ կայր, և փառաւորեցին զՔրիստոս: »

ԽԶ. « Ի գիւղ մի անուն Սալտու, այր մի Լյպիփան անուն չհազորդէր ընդ այլն, և երէցն սպառնացաւ, և նա առեալ զկինն իւր փախեաւ. և երէցն նոյն օրն հարեալ ՚ի բարկութենէն Լստուծոյ՝ մեռաւ: Լլւ դարձուցեալ զԼյպիփան ՚ի տուն իւր, ամեն գեօղն դարձան յուղղափառութիւն: »

ԽԷ. « Զօրժամ Պետրոս պատրիարքն էր յԱղէքսանդրիա յաքսորս, եղեւ ձայն առ Պիոլըր միայնաւորն սուրբ, թէ « Լլրի գնա առ հայրն Պետրոս, և մխիթարեա զնա: » Լլւ առաջնորդեաց նմա սիւն լուսոյ, և ած զնա ուր կայրն Պետրոս, ՚ի տան միում: Լլւ ետես տանուտէրն շնորհ երկնաւոր ՚ի վերայ նոցա, և աղաչեաց մկրտել զորդին իւր, և դարձան յուղղափառութիւն: »

ԽԸ. « Լլտես հայրն Պիոլ, զի բազում արեղայք խաչ մի առեալ ձգէին առ իրեաւրըս և վիճէին. և ասաց թէ « Հերձուած մի լինի, որ ոչ բժշկի մինչեւ ՚ի կատարած: »

ԽԹ. « Կին մի երանելի յԱրուսաղէմ Ուլ
 ւակիա անուն, գնաց երկրպագել ՚ի տա-
 ճար Համբարձմանն, և ետես զՏիրամայրն
 անդ նստեալ փառօք, և յերեսս ՚ի վայր ան-
 կաւ. և Տիրուհին կանգնեաց զնա և ասէ.
 « Սի վախեր, և կաց յուղղափառութեան,
 զի չարչարանք Որդւոյ իմոյ այլայլեցաւ ՚ի
 բերան պղծոյ. և եղեւ եկեղեցի որպէս ըզ-
 կոտորեալ անտառ առ լերամբ, և ոչ խաղա-
 զի մինչեւ ՚ի կատարած: »

Ծ. « Լեւոնտիոս ասկաղոնացի, մարգա-
 րէացաւ վասն նորա Օլենոն անապատական
 թէ՛ « Ինիս եպիսկոպոս, բայց ոչ մեռանիս
 եպիսկոպոս: » Եղեւ եպիսկոպոս և սիրելի
 Նեստորի. և ՚ի յաքսորիլն՝ Նեստորի, աղաչէր
 զՅոբնաղ հաստատել զՆեստորի աղանգն:
 Եւ ՚ի լինել ժողովոյն գնաց առ նա (Լեւոն-
 տիոս) և ջանայր յոյժ յերկու բնութիւնն. և
 ՚ի դառնալն յիւր քաղաքն, կամեցան քարկոծ
 առնել, և փախեալ ՚ի Կիպրոս, և բարկու-
 թեամբ (Տեառն) սատակեցաւ. և իւր ըն-
 տանիքն գնացին և բերէին զնա նաւով. և
 եղեւ հողմն սաստիկ և ընկեցին զնա ՚ի ծովն
 նաւորդքն, գիտելով թէ աշխարհական է, զի
 կայր աշխարհական մի այլ Կոստանդնուպօլ-
 սեցի մեռեալ. և այնպէս ՚ի գլուխ եւ մար-
 գարէութիւնն Օլենոնի սրբոյ առնն Լստու-
 ծոյ: »

ԾԱ. «Լին մի ասկազոնացի Նիկիտէ ա-
նուն, սաստիկ յանդիմանէր զՔաղկեդոնա-
ցիսն. և երեւեալ նմա սատանայ ՚ի կերպա-
րանս հրեշտակի, ասէ ցնա. «Յդէ՞ր հայհոյ-
ես զսուրբ Ժողովն:» Եւ փոյց զաղիւսէ պատն
՚ի վերայ նորա, և ոչինչ եղեւ նմա. և յա-
րուցեալ խաչակնքեաց ընդդէմ (սատանայի)
և չիք եղեւ:»

ԾԲ. «Պատմեցին մեզ երկու եղբարք
Լիլիկեցիք, թէ «Պնայաք առ Թէոդորոս
Սանուեստացին (Սոպսուեստացի), որ ան-
կեալ ՚ի խելաց և արարեալ էր մեկնութիւն
Պործոցն և Նետարանին Յովհաննու գլու-
խոյն, և յանդիմանեցաք զնա. և եհար ըզ-
նա հրեշտակ Տեառն, և յետ երից աւուրց
սատակեցաւ, որ էր յաշակերտացի Նես-
տորի (1):»

ԾԳ. «Ի Պամփիլիա երկու դասք, ուղ-
ղափառք և հերետիկոսք, փայտ կոտորէին,
և վիճէին վասն հաւատոյ. և վկայութիւն
ճշմարտութեանն կամեցան խնդրել, և գլ-
տան հնար զայս. բերին զտումարն Վեւոնի
և զսահմանն ուղղափառացն, և ընկեցին ՚ի
հուր. և այրեցաւ տումարն Վեւոնի և անա-

(1) Թէոդորոս Սոպսուեստացի ՚ի Մամեստիա քաղաքէ,
ոչ աշակերտ՝ այլ առաւել վարժապետ և ուսուցիչ գտաւ
Նեստորի, որ ՚ի նորա գրոցն հաւաքեաց զթոյնս շարափա-
ռութեան իւրոյ:

քառ մնաց ուղղափառացն . և միաբանեալ գարձան յուղղափառութիւն : »

ԾԴ . “Նախ քան զժողովն Քաղկեդոնի երեք ամաւ, յԱրուսազէմ յեւթներորդ ժամու սուսըն երեք արեգակն երեւեցաւ , մի յարեւելք , մի յարեւմուտք , և մի ՚ի մէջ երկնից , որ ցուցանէ թէ երեք ժողովն է լուսաւորիչ աշխարհի և ոչ այլքն : »

ԾԵ . “Ի դառնայն Յորենաղայ ՚ի ժողովոյն Քաղկեդոնի՝ ելին ընդդէմ եկեղեցականք և ժողովրդականք յանդիմանել զնա . և հայրն Պետրոս նստաւ ՚ի լուծեան , և երեւեալ նմա Փրկիչն ասէ . “Ես զրկեցայ և հաւատս իմ այլայլեցաւ , և դու հանգիստ խնդրես քեզ : » Եւ յարուցեալ գնաց նա՝ և թէոգոսիոս ընդ նմա , այն որ յետոյ ձեռնադրեցաւ եպիսկոպոս , որ և կարի իսկ հայհոյէր զՅորենաղ : Եւ հրամայեաց Յորենաղ զօրականի միում ըմբռնել զնա որպէս խռովարար . և շարժեցաւ հայրն Պետրոս , բռնն եհար զուրարէն Յորենաղայ և պատառեաց , և ասաց . “Դու ես որ հաւատս փոխես . զայլն թող , դքս գործքն այս գիշեր ասեմ՝ զինչ գործեցեր . և խնդրեմ հուր երկնաւոր մաշէլ զքեզ և գքոյսդ : » Եւ անկաւ յոտս նորա և ասաց . “Ազրմեա , հայր սուրբ , խնայեա՛ն : » Եւ առեալ զթէոգոսս գնաց Պետրոս ՚ի յարկս իւր : »

ԾԶ. «Թէոսովիոս սյր իմաստունն և սուրբ, տանջէր ՚ի խորհուրդս իւր վասն երկու բռնութեանցն, և խնդրէր յԱստուծոյ լալով՝ յայտնել նմա : Եւ երեւեցաւ նմա Յովհաննէս Լուստարանիչն և ասէ . «Որ էրն ՚ի սկզբանէ, նա է զոր շօշափեցաք, զՆանն կենաց, և ոչ է երկու բնութիւն : » Եւ զայս լուեալ Հաստատեցաւ ՚ի մի բնութեանն : »

ԾԷ. «ԼՅր մի սուրբ տեսեալ բազում ժողով եպիսկոպոսաց, և ՚ի միջի նոցա Պաւղոս առաքեալ որ ասէր . «ԼՅդ է իմ պատուէրն, զայդ ուսուցի . արդ եկայք առէք ՚ի սափորոյս և լուացէք զերեսս ձեր : » Եւ իբրեւ լուացին՝ ամենեքեան սեւացայ, և ասէ . «ԼՅդպէս ամենեքեան սեւացայք : »

ԾԸ. «Երկիւսնէ ոմն աշխարհական յանգիմանեաց զՊամփիլայ եպիսկոպոսն, որ առնէր քարոզ երկու բնութիւն ասելով . և մատնեցին զնա տուկի (դքսի) քաղաքին, և տանջեաց զնա արջառաջքք . և այր մի լուսաւոր մօտ կայր նորա՝ եդեալ ձեռն, և ոչ ցաւէր նմա, սակայն իջանէր արիւն . և արար բժշկութիւն ցաւոց ՚ի ժամուն յայն միկ : »

ԾԹ. «Սուրբն Տիմոթէոս պատմեաց հօրն Յովհաննու յորժամ յաքսորս էր, թէ «Յորժամ կամէր լինել ժողովն Քաղկեդոնի, և եկին հրաւիրել զնա, և յայնմ գիշերի տանէին

զիս յեկեղեցին ՚ի սրատարագի , և նշխարն էր սեւացեալ իբրեւ զածուխ , և բաժակն քայախ , և ոչ կարացի հազորդել , և խմացայ զոր կամէր լինել : »

Կ. « Նաատաս արեղայ ուռ հայեցի , աշակերտեցաւ հօրն մերում Պետրոսի և հազորդեցաւ ՚ի նմանէ , և յայնմ գիշերի նոր մկրտեալ տեսանէր զինքն , և ոմն ծեր մեկնեաց , թէ յուզղափառու թիւն դառնալ՝ նորանալ է սրբութեամբ : »

ԿԱ. « Թամասիոն երէց պատմեաց մեզ , թէ « Յորժամ գայր հերետիկոս եպիսկոպոսն ՚ի ժողովոյն Քաղկեդոնի , մկրտէի ես տղայ մի , և տեսայ ես և ժողովրդականքն , զի Հռֆին Սուրբ աղաւնակերպ ել յաւազանէն և գնայր , և ասաց յօգաւոր ձայնիւ , թէ « Լս ոչ այլ դառնամ յայդ աւազանդ : »

ԿԲ. « Պատմեաց մեզ հայրն Պետրոս , որ կայր իւր եկեղեցական մի , որ խմորեալ էր յաղանդն Քաղկեդոնի , և դիպեցաւ նա ՚ի նեղ շուկայ մի , և ջանաց դարձուցանել զերեսս իւր , և նեղ էր տեղին՝ չկարաց . և եկեղեցականն երկրպագելով ողջոյն ետ , և նա յամօթոյն էաւ զողջոյնն . և յայնմ գիշերի տեսանէր դաշտ մի , ուր ժողովեալ կային ամենայն սուրբք , և Քրիստոս Լսողուած ՚ի մէջ նոցա փառօք նստեալ : Լս գնաց երկրպագեաց նմա , և Տէրն դարձոյց զերեսս

իւր 'ի նմանէ . և գիտաց թէ այն է պատ-
ճառն , զի էառ զողջոյն հերեաիկոսին , և ան-
կաւ յերեսս իւր . և մինչ բարեխօսէին ամե-
նայն սուրբք , ոչ հայեցաւ 'ի նա : ”

ԿԳ . “ Սմանք աշխարհականք արեւելեան
աւղղափառք գնացին ճանապարհաւ 'ի Ռու-
բիտոնիա , և գնացին առ Սիւնակեաց մի , և
նա ասաց ցնոսա . “ Սեմ թէ ոչ հաղորդիք
յեկեղեցիսս մեր : ” Եւ նոքա ասեն . “ Սե-
նիմք առ մեզ հաղորդ 'ի հարցն մերոց ուղ-
ղափառաց , և նոցա հրամանաւ հաղորդիմք : ”
Եւ նա աստուեաց և ասէ . “ Դուք աշխար-
հականքդ և զխորդ իշխէք նախատել զմեզ .
և զոր ունիք առ ձեզ , այդ չէ հաղորդ : ”
Եւ նոքա տրտմեցան և ասեն . “ Օրինչ է
այս : ” Եւ յաւուր կիւրակէի տեսին զհա-
ղորդն իւրեանց և էր վառեալ լուսով և ա-
նոյշ հոտով . և ոմն 'ի նոցանէ հաւատացեալ
էր Սիւնակեցին , և տեսանէր զիւր մասն
միս արիւնաթաթախ , և մեղայ ասաց . և
հաստատեցան յիւրեանց կրօնսն , և փոխե-
ցաւ մասն և հաղորդէին անխիղճ : ”

ԿԴ . “ Ստեփաննոսի սարկաւազապետին
Երուսաղէմի քոյր մի կայր կուսան սուրբ ,
որ պահօք և աղօթիւք կատարէր զաւուրս
իւր . և եհաս 'ի կատարելութիւն այնչափ ,
որ յորժամ երթայր յեկեղեցին սուրբ Ստե-
փաննոսի և Յովհաննու , տեսանէր զսուրբն

Ստեփաննոս և զՅովհաննէս . և յետ ժողովոյն Քաղկեդոնի դարձեալ գնայր աղօթէր ըստ սովորութեանն ընդ խմորեալն յաղանդին . և երեւեալ նմա սուրբն Ստեփաննոս ասէ . « Քոյր, երթ նիստ 'ի տան քո , մի գարայսր . և մեք առ քեզ : ամբ . զի ընդ այս ժողովոյս չկամամք լինել ուրացողաց Քաղկեդոնացւոց : »

ԿԵ . « Կին մի ուղղափառ պամփիլացի բընակէր յԱլքուսաղէմ , և գնաց ընդ մեծ ժողովոյ 'ի տաճար Համբարձմանն , և դիպեցաւ նմա մնալ 'ի տաճար Համբարձմանն , և փակեցաւ դուռնն , և զգիշերն աղօթեաց յեկեղեցին , և վաղիւն չոգաւ 'ի խրճիթն : Եւ յետ աւուրց կալաւ զնա ցաւ մահու , և տեսանէր զի կային առ ընթեր նմա հրեշտակք , և վիճէին ընդ նմա . դարձաւ առ մերձակայքն և ասէ . « Տեսէք զինչ ասեն ընդ իս մեղադրութիւն , թէ զիմք վճարես ուղղափառութեամբ զկեանս քո , և համարես զքեզ կատարեալ , զի զանարժանիցն պատարագն տեսեր և զհաղորդութիւնն , և աղօթեցեր ընդ նոսա : » Եւ այն կինն այն կանգնեալ 'ի հիւանդութենէն՝ ապաշխարեաց , զի խնդրեաց յԱստուծոյ և ընկեց զինքն յանդիման սեղանոյն Լստուծոյ , և գոչէր արտասուօք թէ՛ զիմք խոստովանեալ ցուք զհաւատն ուղղափառ , յայտնեալ մեզ

սուրբ եկեղեցի : Եւ եղեւ ձայն 'ի սուրբ
 սեղանոյն և ասաց . « Որդին Աստուծոյ նոյն է
 որ ծնաւն 'ի կուսէն , նոյն է որ խաչեցաւն ,
 նոյն է որ թաղեցաւ , նոյն է որ յարեաւ և
 գալոց է : »

ԿԶ . « (Առաքիա⁽¹⁾) Պամփիլացւոց կուսանաց
 վանաց աւագ մի Խաչ , որում անուէն էր Օլլի ,
 և էին ուղղափառք : Եւ յաւուր միում
 յափշտակեցաւ մոօք 'ի դրախտոն , և ցուցին
 նմա զծառն կենաց . և տեսանէր թէ որպէս
 պարբ մեղուաց գային և ջանային յարենալ
 'ի ծառն կենաց : Եւ սարկաւագ մի լոյս
 զգեցեալ հալածեաց զնոսա . և հարցանէր
 Օլլի թէ՛ « Օլլի՛նչ է այդ : » Եւ ասէ սարկա-
 վագն . « Օհուս Քրիստոս է , և մեղուքս ժու-
 ղովն Քաղկեդոնի , որք չեն արժանի մերձե-
 նալ 'ի Քրիստոս : » Եւ մինչ եկն Եղդոնիոս
 եպիսկոպոսն յԱռաքիա⁽¹⁾ , յանդիմանեաց ըզ-
 նա Օլլի , թէ ընդէր ձեռագրեցեր 'ի տոմա-
 րին | եւոնի : Եւ նա ասաց . « յատամբ գրե-
 ցի , և ոչ մոօք : » Եւ ասէ Օլլի . « յեռեալ
 ձեռք զխորդ կարէ գրել առանց կենդանի
 մատանց : » Եւ հրաժարեաց 'ի նոյանէ իւր
 կուսանօքն : »

ԿԷ . « | եւոնտիոս անապատական տեսա-
 նէր զեկեղեցի մերկ , և զխորհուրդն վայ-

(1) Յօրինակիս Իրաւիտ :

Թեալ, և ասէին. « Եւս է նոցա եկեղեցին և պատարագն, որ չորրորդուԹիւն խոստովանեցան ՚ի Վաղկեդոն : »

ԿԸ . « Եւ այլ ոմն սուրբ և տեսանող տեստանէր զեկեղեցին Կոստանդինուպօլսի ախոռ լեալ, և լի անսուրբ անասնովք և քարշ և զազիր հոսով : »

ԿԹ . « (Եպիսկոպոս) Եպիսկոպոս հայր վանից Պամիլիոյ տեսանէր զեպիսկոպոսն Եմզիլքոս զԵդեսեայ քաղաքի, այն՝ որ կոչէր Օղորմած, և զԵպիսիան Պերկացի՝ Թաղեալ ՚ի ցեխս քարշ մինչեւ ցպարանոցն : Եւ ասէ Եմզիլքոս (Եպիսիան). « Դու քարի գործովք զարդարեալդ, զխաբդ եղեր այդպէս : » Եւ պատասխանի ետ (Եպիսիան) և ասէ. « Քարին յԵստուծոյ էր և չարս ՚ի մէնջ. զի հնազանդեցաք ժողովոյն Վաղկեդոնի » Եւ ասէին Թէ՛ նա էր նորոգել զտումարն | եւսնի : »

Հ . « Կին մի սուրբ և զգաստ Ելթասա լի անուն, յետ ժողովոյն Վաղկեդոնի մտօք յերկուս բաժանեալ տարակուսէր՝ Թէ յորո՞ց հաղորդիցի, և հայցէր յԵստուծոյ ցուցանել նմա. և տեսանէր եկեղեցի մի երկխորանի, և մեծ խորանն էր մերկ և Վաղկեդոնիկ մի ՚ի վերայ, և փայրն զարդարուն և ճառագայթաւոր և մանուկ մի հրեղէն ՚ի վերայ նորա, և ասէր՝ Թէ « Եւս եկ՝ հաղորդեաց, ՚ի բաց կաց յուրացողացդ : » Եւ էր

ինքն Քրիստոս որ ասէր զայս : »

ՀԱ. « Ի վանս հօրն Ռոմանոսի էին երկու եղբարք , Տիմոթէոս և Յովհաննէս . Տիմոթէոս վախճանեցաւ և պատեցին զնա և տարան 'ի թաղել , և յանկարծ 'նստաւ 'ի դագաղսն առնթեր գերեզմանին և ասէ . « Իտէք, եղբարք, որ առ իս չկայր այլ մեղաց պատճառ քան զայն՝ որ իրաւ կարծէի զերկու բնութիւնն : Եւ վասն այնորիկ տանին զիս 'ի տանջանս , և խնայեաց յիս ողորմութիւնն Լստուծոյ , որ ասեմ ձեզ զայս վասն ձեր զգուշութեան , և որ հայցէք վասն իմ թողութիւն ուղղափառութեամբն ձերով : »

ՀԲ. « Եւ նախք Լստուծոյ մերձ յարքունիան բնակեալ էր ոմն այր սքանչելի , որ ոչ առնոյր ինչ յումեքէ , բայց սակաւ բանջար, որով ընոյր զսէտսն իւր . և զի սաստիկ և յայտնի յանդիմանէր զՔաղկեդոնիկոն , ըստանաւ 'ի նոցանէ տանջանօք . քանզի ասէր նա՝ թէ « Հոռ անօրէնութեան գայ ինձ հաւնասրազ 'ի տեսանելն իմ զնոսա , և ոչ կարեմ տանել լռութեամբ : »

Ի վեց ամին Սարկիանէի և ՚ի 24թ. թուին
 Ըսորւոյ սպանաւ Վաղէնտիանոս Հռոմայ
 թագաւորն, և աստ պատառեցաւ թագա-
 ւորութիւնն Հռոմայ ՚ի Կոստանդնուպօլսէ =
 Որպէս Սարկիանէ առանց Հռոմայ կամա-
 ցին նստաւ յաթու թագաւորութեանն,
 նոյնպէս և նոքա քնացին ըստ կամաց իւր-
 եանց: Ինդ նմին և պատառեցաւ կարգ ե-
 կեղեցւոյ և բարձաւ խաղաղութիւն եկե-
 ղեցւոյ զկնի ժողովոյն Քաղկեդոնի: Եւ մե-
 ռաւ Սարկիանէ լցեալ նզովիւք ՚ի սրբոց ա-
 րանց ժամանակին, թագաւորեալ վեց ամ =
 Եւ ՚ի նոյն ամի թագաւորեաց ՚ի Հռոմ
 | Էւոն թրակացի աղգաւ յիշխանացն Սար-
 կիանէի (1), Եւ ՚ի նոյն ամի թագաւորեաց
 Պարսից Պերոզ, և արար հալածումն Քրիս-
 տոնէից, և արար պատերազմ ընդ Հռոմայ-
 եցիս: Եւ | Էւոն ետ զդուստր իւր Օլենո-
 նի, և կացոյց զնա թագաւոր կողմանցն ա-
 րեւելից (2), և զ՝ասիլիսկոս արար ստրատե-

(1) Էւոն թրակացի որ էր հրամանատար, կոչեցաւ ՚ի
 ծերակուտէն յաթուն կայսերական Կոստանդինուպօլսի:

(2) Օլենոն խաւրացի աղգաւ, փեսայացեալ Էւոնի՝ կա-
 ցուցաւ ընդհանուր զօրապետ Արեւելից բանակին:

լատ 'ի Թրակիա ⁽¹⁾, և Միուրինոս եղեւ կեսար 'ի Հռոմ ⁽²⁾, և յետ սակաւու ըսպանաւ յԲակիոսոյ և քարոզեցան Անթիմոս և ի ուքարոս կեսարք :

Յայսմ ժամանակի շինեցաւ Կալանիկոս, որ է Ռազայ, հրամանաւ ի Էւոնի Թագաւորի, և կոչեցաւ ի Էւոնտիպօլիս : Եւ աստ 'ի սոյն ժամանակս եղեւ հրայրեաց 'ի Կոստանդնուպօլիս, որ ոչ էր լեալ յաւիտենից, և սյրեցաւ 'ի ծովէ մինչեւ 'ի ծով, և ել

(1) Բասիլիսկոս եղբայր Ա երինեայ կնոջ Ա եւոնի կայսեր, եղաւ գլուխ բանակին որ առաքեցաւ ընդդէմ Գինսերիկայ Թագաւորին Անտալաց :

(2) Միուրինոս (Մայորիանոս) կացուցաւ կայսր 'ի ձեռն Ռիկիմերայ, որ ունէր յայնժամ 'ի ձեռին զսաստ գերագոյն կառավարութեան Հռոմոյ, և Ա եւոն հաստատեաց զկայսերութիւն Միուրինոսի յամի 457 : Յետ սակաւու մախացեալ Ռիկիմերայ ընդ առաւելութիւն իշխանութեան Միուրինոսի առ որով ստուերանայր ճոխութիւն իւր, ետ սպանանել զնա 'ի Գորգանա որ 'ի գոււառին Միլանու, յամի 460, և կացոյց նմա յաջորդ զոմն լուկանացի՝ Լիբիոս Սեւերոս կոչեցեալ, զոր Միխայէլ Լուսարոս անուանէ : Զկնի վախճանի սորա Ռիկիմեր կացոյց կայսր զԱնթեմիոս հաճութեամբ Ա եւոնի, յամի 467 : Եւ զսա յաջորդեցին հետզհետէ Ռզիւբրիոս, Գոնդըպոս, Գլիւսերիոս, այլ կայսերութիւն սոցա ոչ ընկալաւ հաստատութիւն 'ի Ա եւոնէ կայսերէ Բիւզանդիոյ, որպէս սոյնօրութիւն էր ցայն վայր, վասն որոյ նա ինքն Ա եւոն առաքեաց կայսր յԱտալիա զմի ոմն յընտրելոց իւրոց Յուլիոս Նեպոս, որ էր 'ի կայսերական գերգաստանէն, և պսակեցաւ յամի 474, և եղեւ վերջին 'ի կայսերո Հռոմոյ, յորմէ և այսր դադարեաց կայսերութիւնն Հռոմէական :

Թագաւորն զվեց ամիս և ոչ կարաց մտանել
 ՚ի քաղաքն : Այլ յայնժամ սահմանեաց | Ե-
 ւոն կայսր, թէ յաւուր կիւրակէի յեկեղե-
 ցիս կացցեն մեծ և փոքր՝ յաղօթս և յու-
 սումն, և այլ ինչ մի գործեսցեն յաւուր
 կիւրակէի :

Այլ յաւուրս | Եւոնի ամիս մի օգոգ հող
 և մոխիր տեղաց, և տաւել ՚ի Արարտանդի-
 նուպօլիս, և կուտեցաւ թիզ մի, և զահի
 հարան աշխարհ և ակն ունէին անցման. և
 ՚ի քաղում տեղիս հուր վայթէր և այրէր բո-
 տեղիս տեղիս : Այլ յայնժամ ժամանակի Արդի-
 կոն քաղաք ՚ի շարժմանէ և ՚ի կայծականց
 շրջեցաւ. և քաղում քաղաքք և գետք ՚ի Թը-
 րակիս ապականեցան : Այլ Թագաւորն | Ե-
 ւոն աղէցաւու թեամբ մեռաւ, Թագաւո-
 րեալ ամս ութեւասն : Այլ յաւուրս սորա
 ոչ պակասեաց խռովութիւն և աւեր աշ-
 խարհի և եկեղեցւոյ, և գիտաց ամենայն
 իմաստուն թէ ժողովն Քաղկեդոնի զայրա-
 ցոյց զՆստուած : Այլ խռովեցաւ հոգինորա
 սուրբ յամսարիշտ դաւանութեանց նոցա :

Այլ Թագաւորեսոյ փոքր | Եւոն հրամա-
 նաւ մեծ | Եւոնի, վեցամեայ, որ էր թոռն
 նորա, և որդի Օւնոնի՝ կողման արեւելից
 Թագաւորին : Այլ յետ ամի միոյ եկն հայր
 նորա Օւնոն՝ զի երկիրսպագէ որդւոյն. և
 կին նորա, մայր տղայոյն, խաբեաց զնա որ-

պէս զմանուկ և ասէ . « Զորժամ քայ հայր
քս և երկրպագէ քեզ , դիր զթագն 'ի գը-
լուխ նորա և դու երկրպագեա նմա : » Եւ
արար այնպէս . և յետ սակաւ միոյ մեռաւ
ողայն | Էւոն , և տրտմեցան բազումք : Եւ
էր Օկնոն յԱսորի ազգէ , և աղաչէր զնա
թագուհին մեծ | Էւոնի Ներինիա (| էրինէ)
վասն ժողովոյն Քաղկեդոնի՝ զի ընկալցի քե-
նա , և ոչ լուաւ նմա : Իսկ թագուհին ըն-
կէց զնա 'ի թագաւորութենէ և եդ զեդ-
բայր իւր զՆասիլիկոս , որ էր մինչեւ ցայն
վայր ապստամբեալ 'ի | Էւոնէ յԱրսիլիա ,
և քարողեցաւ թագաւոր և արար զքրդին
իւր զԱրկոս՝ կեսար : Եւ Օկնոն փախեաւ
յերկիրն Ասորւոց՝ թողեալ զթագաւորու-
թիւնն , և մտեալ 'ի բերդն Սաղամէ դա-
դարեաց . և կին իւր Արկանիա ⁽¹⁾ եկն առ
նա գաղտագնաց :

Եւ Նասիլիկոս որդւոյն թագաւորեաց
ամս երկու . և էր տիղծ և չարագեւ , և գը-
րէր ամենայն ուրեք զՔաղկեդոնին հաստա-
տել և քարողել 'ի վերայ աշտարակի , և
հալածել զուղղափառսն , և եղեւ ատելի
յաչս ամենեկունց . և գային առ Օկնոն ,
և եղեւ ժողով մեծ : Եւ Նասիլիկոս առա-

(1) Արկանիա , այն է Արիագնէ՝ կին Չենոնիոք դուստր
էր Էւոնի Ա . կայսեր Յուհաց :

քեաց զԱրտիմոս (Արմատիոս) զօրադիւս պատերազմիլ ընդ Օւենոնի : Եւ Օւենոն խօսեցաւ ընդ նմա ՚ի խաղաղութիւն , և խոստացաւ զնա կեսար առնել Եւ առեալ ըզ-
 Օւենոն զօրօքն ամին ՚ի Կոստանդնուպօլիս , և ընկալան քաղաքն խնդութեամբ . և փախեաւ Բասիլիսկոս որդւովքն յեկեղեցի մի . և առաքեաց Օւենոն մերկացցց զնա ՚ի ծիրանեացն , և առաքեաց ՚ի Ղամիս Կատորա (1) Կապադովկացւոց . և ամին ՚ի բուրգն մի և փակեցին յամենայն կողմանց , և դառնապէս մեռաւ անդէն : Եւ Օւենոն արար զԱրտեմիս զօրապետ և զորդին իւր կեսար (2) , և զկնի այնորիկ սպանաւ Արտեմիս , և զորդին արարին ընթերցող եկեղեցւոյ :

Յայնժամ թագաւորն ՚ի ձեռն Ալակայ պատրիարքի Կոստանդնուպօլի յորդորեալ յուղղախառութիւն առաքեաց առ Պետրոս պատրիարքն Անտիօքու և առ Տիմոթէոս պատրիարքն Աղէքսանդրու , որ կային ՚ի բանտի ՚ի Կոստանդնուպօլիս , հարցանել հաւատոյ խոստովանութիւն . և նորա ետուն

(1) Կատորա ՚ի լեզու Յունաց և Լատինաց նշանակէ օշտարակ , բերդ , իսկ Լաիս է Լիմնէս ամրոցն , ուր բանտարկեալ լինէին կասկածաւոր անձինք առ բիւզանդեան կայսերութեամբ :

(2) Որդին Արտիմոսի կոչեր Բասիլիսկոս որ ապա զրկեալ յիշխանութենէ՝ եղեւ եպիսկոպոս Կիւղիկանի ՚ի Բիւթանիոս :

գրով զՆիկիայն և զՆիւրղին և զՎիտակորոսին, և ասացին թէ՝ «Այք յայդ եմք:» Եւ թագաւորն առաքեաց ընդ ամենայն երկիր և ձեռնագրեցին ի դաւանուածիւնն յայն եւթն հարիւր եպիսկոպոսք, և ասացին թէ՝ «Նշովեմք զտումարն 1 եւոնի, նշովեմք ըզժողովն Քաղկեդոնի, նշովեմք զՆիաի, նշովեմք զՆեստոր որ սրատառեցին զհաւատս, և նշովեալք եղիցին ոչ նշովադք նոցա:» Եւ ընկալեալ թագաւորն և հաւանեալ՝ առաքեաց զՊետրոս զոր թափիչն կոչեն, պատուով մեծաւ յանտիր յաթոն իւր, և անդ կատարեցաւ: Եւ զՏիմոթէոս յաջեօսանդրիւս, զոր ձեռնագրեալ էր ուղղափառացն զկնի Պրոտերայ, և կայր յաքսորս:

Ի յայսմ ժամանակի աստատմբեցին Սամարացիքն, և եդին իւրեանց թագաւոր հաստատուն, և զբազումս կոտորեաց ի բըրիստոնէից, և մտեալ ի Նեստորիս՝ քակեաց զեկեղեցիսն: Իսկ զօրքն Հռոմայեցւոց գընացեալ ի վերայ նոցա կոտորեցին. և զՀոստոս թագաւորեալն Հրէից առաքեցին առ

(1) Պրոտերիոս էր ի Քաղկեդոնականաց, որ յաջորդեաց զաթոն Ադէքսանդրիոյ զկնի Ղեոսկորոսի զոր Մարկիանոս կայր արքորեաց ի Գանգրաս Պապլագոնիոյ վասն պաշտպան երեւելոյ Եւսեբեայ մոլորութեանն:—Եւագրիոս, Պապմ. Եկեւ. Բ. 5:

(2) Այն է Յոստոս կամ Յոստոսոս կոչեցեալ, որ էր զԵլուի յԵլուզակաց:

Օ՛հնոն թագաւոր, և զշինեալն 'ի Հրէից տաճարն՝ օրհնեցին եկեղեցի յանուն սրբոյն Սարիամայ, և զգտեալ Հրէայսն յԱնտիոք կոտորեցին ։

Յայսմ՝ ժամանակի եղեւ շարժ, և Աիկու միդա քաղաք կործանեցաւ, և էր այս վեցերորդ շրջումն Աիկոմիդայ 'ի շարժմանէ ։ Եւ յետ այսորիկ մեռաւ թագաւորն Օ՛հնոն վաթսուն տմայ, թաղաւորեալ ամս վեչտասան ։ Եւ Փիւրոս (Պերսզ) թագաւորն Պարսից, գառն հալածիչն քրիստոնէից չարսմահ եղեւ, և էառ զթագաւորութիւնն Բաւաշ (Վաղարշ) ամս չորս, և յաւուրս սորա խաղաղութիւն եղեւ քրիստոնէից ։ Եւ թագաւորեաց Անատոս 'ի տեղի Օ՛հնոնի, և ընդ թագաւորելն գտաւ չարիք 'ի մանկունս գպրոցացն, և լուեալ թագաւորն բարկացաւ և կոտորեաց զամենայն գպրոցս Կոստանդինուպօլիս ։ Եւ սորա հրամանաւ շինեցաւ քաղաքն զոր Տարս կոչեն, վասն անդ սպանանելոյ զ՛Բարեհ, և անուանեաց զնա Անատոս յանուն իւր՝ Անատատուպօլիս ⁽¹⁾ ։ Եւ յաւուրս սորա 'ի շարժմանէ ընկրղմեցաւ Աիկոպօլիս ։ Եւ զկնի Բաւաշայ թագաւորեաց Պարսից Կուտ (Կաւատ), և Համադասպ ⁽²⁾ եղբայր նորա հալածեաց ըզ-

(1) Մկրտչէլ Չամչեան. Պատմ. Հայոց, Հտ. Բ. յեր. 255 ։

(2) Համադասպ է սխալ օրինակողաց, փոխանակ գրելոյ Համ. կամ Ջամասպ ։

Կուտն ամն երկու , և դարձեալ զօրացեալ
Կուտն սպանն զեղբայրն և թագաւորեաց ա-
մրս երեսուն : Եւ յայնժամ ելին Հոնք և
յաղթեցին Պարսից , և կարծեցին Պարսիկք
թէ Հռոմայեցւոց բանիւ եղեւ , և ժողո-
վեալ զօրս՝ եկին յերկիրն Սիջագետաց և
առին քաղաքս բազումս (1) :

Յայսմ ժամանակի եղեւ Պատրիարք Կոս-
տանդնուպօլսի քսաներորդ՝ Տիմոթէոս , յոյժ
առաքինի և իմաստուն , որ ասաց թագա-
ւորին և գրեցաւ կանոն զսուրբ Լստուածն
խաչեար ասել ընդ ամենայն երկիր , և խըն-
դաց Լնաստաս եւ սահմանեցաւ յերկիր
ամենայն : Եւ եղեւ ժխոր մեծ ՚ի Կոստանդի-
նուպօլիս՝ թէ զԵրրորդութիւնն խաչեն , և
էին Աեստորականք և սպառնացան Տիմո-
թէի , և սպանին երէց մի զՏիմոթէի . և
Տիմոթէոս զայրացեալ գնաց ՚ի քաղաքէն :

Յայսմ ժամանակի երեւեցաւ այրն բա-
նաւոր Փելիքսիանոս արքեպիսկոպոս , որ է
Մնքէճայ , ձեռնադրեալ ՚ի Պետրոսէ Լնտիւ-
քսւ : Սա արար յոլով գրեանս ուղղափառ
վարդապետութեան : Օրմանէ լուաւ թա-
գաւորն (Լնաստաս) և առաքեաց տարաւ ՚ի
Կոստանդինուպօլիս եպիսկոպոսօք և վարդա-
պետօք , և մի էր ՚ի վարդապետացն Սեւե-
րիանոս և երկու հարիւր քահանայ ընդ նմա .

(1) Միքայէլ Չամչեան , Պատմ . Հայոց , Հտ . Բ , յեր . 252 :

և հրամայեաց թագաւորն քննութիւն առնել վասն հաւատոյ , և յաղթողք երեւեալ վարդապետութեամբ փխրաբար (փելքսիանոս) և Սեւերիանոս ընդդէմ չարափառացն : Եւ հրամայեաց թագաւորն հանել ՚ի դերեղմանէն Եւփիմեայ վկայի զտումարն | Եւսնի և Քաղկեդոնի , և այրեցաւ հրով : Եւ Բալասիոս (Փլաքիանոս) ոչ կամէր զայրելն , և ցուցաւ այնու թէ՛ հոմախոհ է Քաղկեդոնի , որ էր պատրիարք Նետիքու , և նղովեցաւ և գնաց յաքսորս : Եւ Փիլաքսիոս ձեռնադրեաց եպիսկոպոս ՚ի Կոստանդինուպօլիս զմեծն Սեւերիանոս , լի հոգւով և իմաստուն և փարթամ Լստուածաշունչ գրովք , և յաւուր ձեռնադրութեան իւրոյ տաց զճառն , որոյ սկիզբն այս է . « Որք քաժանե՛ն զմիաւորութիւն Արդւոյն Լստուծոյ , » և կոյ ՚ի նմա ամենայն արատ աղանդաւորաց , զոր (զճառն) և ունին Յոյնք և կարդան ՚ի յանդիմանութիւն իւրեանց : Յոյս ժամանակս էր Սրճոյ եպիսկոպոսն , և ունէր շնորհ աստուածային և ոչ ՚ի դպրութենէ մարդկան . զոր ընկալաւ զնորա վարդապետութիւնն Սեւերիանոս պատրիարքն Նետիքու , այն որ ձեռնադրեցաւ ՚ի Կոստանդինուպօլիս յաքսորելն զԲալասիոս Լստերեւեցաւ Սիմոն բրուան , որ արար ճառս և շարականս ուղղափառ դաւանութեան :

Յայտմ ժամանակի թագաւորն Պարսից
 Կուան (Կաւատ) ժողովեալ զօրս՝ եկն ՚ի Կար-
 նայ քաղաք և էառ զնա . և արար սէր և ոչ
 կոտորեաց զնոսա , զի ոչ անարգեցին զնա
 յորժամ պաշարեալ էր գքաղաքն . և դար-
 ձու եկն յԱմիթ յաշնան ժամանակն և սու-
 տիկ նեղէր զնոսա : Եւ եկեալ էր օռ նոսա
 Յովհաննէս վանական ՚ի Կարթմայ և քարո-
 զէր մեծատանց ողորմել աղքատացն , և ընդ-
 այլ ամբօրին ասէր . « Սրբեցէք զձեզ պահօք
 և լալով և հսկմամբ գիշերականօք : » Եւ ե-
 րեւեալ նմա հրեշտակ Աստուծոյ ասէ . « Յով-
 հաննէս , կորնչի քաղաքս այս վտան մեղաց ,
 և դու վախճանիս և ոչ տեսանես զաւեր
 քաղաքիս : » Եւ նա ոչ դադարէր յաղօթից
 և ՚ի քարոզելոյ . և եկն անձրեւ տասաիկ և
 երկայն հանդերձիւք իւրեանց Պարսիկքն ըս-
 կրսան նեղիլ և տկարանալ . և զի շինեալ է-
 ին վայրտեղէն բերդս , և տարեալ առ պա-
 րիսպն , և քաղաքին իմաստունքն ջուր հաց-
 համեմի արկին ՚ի վերայ և այրեցին՝ ձգելով
 կրակ ՚ի նա : Եւ թագաւորն Պարսից խն-
 դրեաց ինչս և ոսկիս զի գնաացէ . և նոքա
 անարգեցին զնա և ՚ի չարիս իւրեանց ոչ
 զղջացան , և բարկացաւ Տէրն և մատնեաց
 գքաղաքն և կոտորեցին ՚ի նմա անձինս ութ-
 սուն հազար , և զայլնս գերեցին . բայց մի-
 այն զի մեծ եկեղեցին լլկեալ էր ժողովրդեամբ ,

խնդրեաց զօրագլուխն Հայոց և թողաւ այն⁽¹⁾ :
 Եւ եմուտ թագաւորն յեկեղեցին , և ե-
 տես զպատկերն Փրկչական նկարեալ ՚ի խո-
 րանն , և հարցեալ թէ ո՞վ է . և ասեն՝ թէ
 « Եստուածն է քրիստոսնէից : » Եւ երկրպա-
 դեաց նմա թագաւորն , և ասաց . « Եւ ե-
 րեւեցաւ ինձ ՚ի տեսլեան և ասաց . մի եր-
 թար , մատնեմ զքաղաքս ՚ի ձեռս քո : Երդ
 ոչ ես առի զքաղաքս , այլ Եստուածն իւ-
 րեանց ետ ինձ , զի մեղան նմա⁽²⁾ : »

Եւ առեալ գերի բազում գնաց յԱռ-
 հա , և ոչ կարաց առնուլ զնա . և գնաց յեր-
 կիր իւր՝ թողեալ ՚ի յԱմիթ հեծեալ : Եւ լը-
 ւեալ զօրացն Հռովմայեցւոց , եկին սրաշա-
 րեցին զԱմիթ և ոչ կարէին ինչ առնել քա-
 ղաքին , զի ոմն ՚ի գլխաւորացն Եղգոն անունն ,
 յոյժ զօրաւոր և խոհեմ էր , և յաղթահա-
 րէր զՀռովմայեցիսն : Եւսա այր մի Վադան
 անուն եկն ՚ի Վարժայոց գեղջէ և խօսեցաւ
 ընդ Հռովմայեցւոցն զոր ինչ առնելոց էր ,
 և չոգաւ խաբեաց զԵղգոն և ասէ . « Եւ
 ընդ քեզ չորս հարիւր ձիաւոր և երթամք
 բերեմք հինգ հարիւր ձի , որ կան յարօտս ՚ի
 բացեայ : » Եւ յորժամ գնացին , ելին դարա-
 նամուտքն և սպանին զնոսա . և իմացեալ
 Պարսից զնենգութիւնն առնն , բարկացան և

(1) Այն է Վարդ սպարապետն Հայոց՝ եղբայր Վահանայր

(2) Միբոցէլ Չամչեան . Պատմ . Հայոց . հտ . Բ . յեր . 252 :

տաան հազար այր 'ի քրիստոնէիցն արգելին 'ի տեղի մի, և այնչափ սովեցուցին, մինչ կե-
քան 'ի սովոյն զկօշիկս իւրեանց. և ինքեանք
(Պարսիկք) 'ի գիշերի միում ելին և գնացին
յաշխարհն իւրեանց :

Ի քսան և երկու ամին Նիաստասոյ առա-
քեցաւ 'ի նմանէ զօր յաշխարհն Հայոց, և
արարին զնոսա ընդ ինքեամբք՝ 'ի բաց կալ
'ի Պարսից . իսկ Նիաստաս թագաւորեալ
քսան և եւթն ամ, մեռաւ 'ի քսան և ինն
թամուշ ամսոյ :

Ի ՊԼԲ (832) թուին Նորւոյ թագաւո-
րեաց Յուստիանոս թրակացի. և այս եղեւ
սկիզբն Յոյն թագաւորի, որ էր 'ի գեղջէ
Իւգրինեայ, որ յետոյ արարին զնա քաղաք՝
յանուէն իւր կոչեալ. և զճաւրն սորա ասեն
թէ այնպիսի պիղծ է, որ թէ շատ եփեն՝
լինի արիւն : Եւ Յուստիանոս էր այր պար-
զամիա՝ անվարժ գրոց. և յոլովք 'ի թրակիա
ծածկաբար մնացեալ էին աղանդովն Քաղ-
կեդոնի, որք խաբեցին զնա և ասեն. « թէ
դաւանես զժողովն Քաղկեդոնի, ամենայն
տիեղէրք հնազանդ լինին քեզ : » Եւ ա-
սացին՝ թէ « Վրած է 'ի ժողովն թէ՛ որ
ընդունի զերեք ժողովն, թող ընդունի և
չորսն, զի այս է կատարումն և գլուխ ե-
րկից : » Եւ վաղվաղակի եւ հրաման 'ի նը-

մանէ և քարոզ ժողովոյն Քաղկեդոնի զօրօք հեծելօք ընդ ամենայն երկիր . և հալածեալ լինէին ուղղափառքն և յաթոռոց զըրկեալք . և Սեւերիոս պատրիարքն Նիսիոքայ գնաց յԱլէքսանդրիա զկնի վեց ամի եպիսկոպոսութեան իւրոց . և կսկծելիս նորովեաց ղթագաւորն , և առաւել զեկեղեցականսն , իւր օրք հաւանին չար ժողովոյն , լուծեալք են ՚ի քահանայութեան աստիճանէ : Եւ ընդ ելանելն նորա յԱնտիոքայ , իջեալ հուր այրեաց զսրբունիսն օր յԱնտաք , և վեց ամիս ոչ շիջաւ հուրն , մինչեւ այրեաց զբոլանդակ քաղաքն , և թուէր թէ կենդանի է հուրն : Եւ յետ ամի միոց գնալոյն Սեւերեայ , Պօղոս անուռն Հրեայ , ՚րէր անօթ քարկութեան , նստաւ յաթոռն Նիտիոքայ . և սա ժողովեաց զամենայն եպիսկոպոսոսնս Նորուոց և նեղէր զնոսա ընդունիլ զժողովն Քաղկեդոնի , և զհաւանեալսն՝ յաթոռսն իւրեանց առաքէր , և զանհաւանսն՝ յաքսորս : Եւ օրք աքսորեցան և կացին յուղղափառութեան՝ այսոքիկ են , զոր ասէ Յովհաննէս ասիացին :

Ենդիբիւրոս՝ Ենաւարդոյ, Յուլիոս՝ Հանգոնի⁽¹⁾, Յովհաննէս մետրապօլիտ՝ Սանուեա տիայ (Սամեստիա), Պօղոս՝ Լքեբայ⁽²⁾, Յով

(1) Միւս թարգմանութիւնն ունի Հագոնի , որ թուի եւ թէ իցէ Հարգան քաղաքն , որ է Հաճն մերձ ՚ի Կոնիստն :

(2) Միւս թարգմանութիւնն եբէրիոյ , գաւջ Բերիոյ :

հաննէս՝ Յարնապօլսի, Պօղոս՝ փոքր Լճէքսան-
դրու, որ է Սկնդրուն (Փսկէնտէրուն) . Նի-
կոլայոս՝ Տարսնի : Եւ ՚ի Կապադովկացւոց
երկրէն Պրոկղ՝ Կողոնիայ . Սասնիսս՝ Լըմա-
վասիկայ ⁽¹⁾ . Նիկոփորոս՝ Սեբաստիոյ Հայոց :
Եւ ՚ի Եփեսոսիոց Լսորուոց, Կոստանդիա՝
Ստոկին (Սաւոգիկէայ) եպիսկոպոս, որ վասն
առաքինութեան և սրբութեան իւր մերձ
պատրիարքաց նստէր աթոռով և քարոզեալ
ընէր ՚ի պատարագս տմենայն ղկնի պատրիար-
քին : Լնտոնինէ՝ Հալպայ, Փիլաքսին՝ (Փելիք-
սիանոս) արհիեպիսկոպոս Սնբէճայ, զոր յետ
քաղում խոստման և խոշտանգանաց ՚ի Գան-
գրա պրեցին ՚ի կրօնիւն : Բադրա՝ Լփի-
մայ (Լպամիոյ) . Թէոդոսիոս և Սնեսիմոս՝ Օքղ-
մայ ⁽²⁾ և Սլբէմին . Նոնաս՝ Սելէւկիոյ . Իս-
գորակ՝ Կնչրի (Կեսարիոյ) . Սարի (Սարաս)
Լմթայ . Թուամա՝ Գամասկոսի, այր ճգնա-
ւոր որ զքսանեութ ամ հաց ոչ եկեր,
այլ բանջար : Լճէքսանդրոս՝ Լբէլ քաղաքի,
Թուամա՝ Նարգաբայ . Յովհան՝ Թէուրայ
(Թուրեր) . Յովհան միւս՝ Լհուրանի . Սար-
գիս՝ Կիւրիուսայ . Թուամաս՝ Գերմանիկոյ,
որ է Սարաշ . Պօղէ՝ Ուուհայոյ, որ յետոյ
թուլացաւ և դարձաւ յաթոռ իւր . Յով-
հաննէս՝ Խառանու, միւս այլ Յովհաննէս՝
Լմրնու . Եւստաթէ՝ Փիւրնին, Պատրէ՝ Սաս-

(1) Միւս թարգմանութիւնն Արմառոյ, կամ Արմասոյ :

լին . 'Առնա Կարկիսօնի (Կոկիսոն ⁶) . Պօղա՝
 Կալինիկոսի (Կալանիկոս) . Սարիոն՝ Հռոմ-
 քարին , որ է Հռոմկլայն . Յովհաննէս՝ Թլա-
 ցին . Թուամա՝ Տարայոյ . Ահարոն՝ Աշմուշայ :
 Եւ յերկրէն Ասիայեւոց 'ի Կարիայ՝ (Կարիա ,
 Այալն) եպիսկոպոսապետն Ուփումիոս . Ան-
 տիօքոյ Պիսիդեայ՝ Սմինիբամոս . Ալլիտայ
 քաղաքէ՝ Օււքսիո . Ալլանտայ՝ Պետրէ . Յու-
 լիէ Ալէկառնացի , որ յետոյ հերձուած խօ-
 սեցաւ . Թուսեսպիոս՝ Լյփեսոսի , որ արար
 սքանչելիք 'ի Կոստանդինուպօլիս , որ յետ
 բազում վիճմանց կանգնեցաւ երեք օր յսոն
 և հրեշտակի Տեառն աւանդեաց զՀոգին .
 և մարմին նորա վառեցաւ երկնաւոր լու-
 սով զտիւ և զգիշեր , և զարհուրեցաւ քա-
 ղաքն , և կամեցան զնա դնել ընդ Սարտիւրոսս .
 և եղև ձայն 'ի մարմնոյն . Թէ՝ « յիմ աթոռն
 տարէք Թաղեցէք : » Իլիրիոնէ՝ Ախյկեսարու .
 Ելամիտ՝ Կասաուրանայ . Թէ ոգորոս՝ Ուլի-
 բիոյ . Ղուկաս՝ 'ի Սիրու (Օմիւռնիա ⁶) . քա-
 ղաքէ . Հեփսիբայ՝ Հեդրոնոսի . Պատրէ՝
 Սալուդի . Պիկատուր՝ Փիլադելփայ . Պատ-
 րէ՝ Սանգէի . Ալոթոգոր՝ Ասոնի . Փաղէկ՝
 Սանտարի . Բուստինոս՝ Աքսենիայ . Աղէք-
 սանդրոս՝ Քանքարայ : Թող զայլ մանր տե-
 ղեաց եպիսկոպոսունան զորս Թողաք , և երի-
 ցանց և սարկաւագաց Թիւ ոչ գոյ , որք ընդ
 ասացեալ եպիսկոպոսունս գլխաւորս գնա-

ցին յաքսորս 'ի Կոստանդինուպօլիս և յԱղէք-
տանդրիս, եւ յետ բազում քննութեանց և
խոստմանց և սպառնալեաց և ոչ հաւանե-
լոյ, մխով խեղդեցան:

Եւ որք 'ի տեղիս և յաշխարհն Ասորւոց
սպանան և չգնացին յաքսորս, են այսորիկ:
Աւիրինտոս՝ 'ի Գաւառէն Անտիօքու և Աղբի-
անէ՝ Սասուփտումի չարչարանօք 'ի զօրա-
գլխէն Անտաքոյ սպանան: Յովհաննէս ի-
մաստուենն փոխեալ 'ի Սելեւկիս 'ի Բլա-
վանք, և հասեալ սպանին վանօքն հանդերձ:
Եւ Կիրիսս գլուխ վանացն Անտաքոյ ամեն
եղբարքն սպանաւ, և վանականքն թլհա-
տայ 'ի տեղւոջն չարչարանօք կատարեցան:
Եւ վանքն սուրբ Ռոմանոսի և սրբոյն Սիմէո-
նի վանքն և Շիղոյ առաքելոյ վանքն յեր-
կիրն Քեսնոյ, և Աղնատն՝ գլուխ ամենայն
վաներոյն, յետ բազում վիճմանն ընդ Քաղ-
կեդոնիկան, ինքն և ամենն 'ի միասին մե-
ռան: Եւ Յովհաննէս Քաբրայի վանապետն
սրացին, և վաներ բազում շուրջ զԱռհայ
քաղաքաւ, ամենեքեան 'ի տեղիս իւրեանց
կատարեցան: Եւ վանքն սուրբ Յովհաննէսի,
որ է յարեւելից կողմանէ Խառանու, և
վանքն Սահանոսի և վանքն սրբոյն Սարգսի,
և մեծ վանք լերինն որ ասեն թուամա առա-
քելոյն հիմնարկեալ, 'ի տեղւոջ իւրեանց
սպանան: Եւ մեծ վանքն սուրբ Սահակոյ,

և մեծ վանքն Ախիոսայ և Ալիզալայ և Բէ-
գուգէլ, և հինգ վանք առաքելագիր յԱմ-
թայ երկիրն, իւրեանց եպիսկոպոսօքն և
վանականօքն կոտորեցան ՚ի միասին : Եւ
վանքն սուրբ Նանիանց և վանքն սուրբ
Աբրահամու և վանքն սրբոյն Գանիէլի և
վանքն սրբոյն Սամուէլի, և սոքա միապէս
նահատակեցան : Եւ վանքն սուրբ Աբա-
մայ, և վանքն Թրայի առ ընթեր Ռասլին,
զորս կոտորեցին, և յՌասլէն մինչ ՚ի Պաղ-
տատ անապատ արարին, զբաղաք և զգեօղ
և զվանք ջնջեցին, բայց թէ ոմանք փախչե-
լին և զերծնուին առ Ժամն, յետոյ ՚ի բուռն
անկեալ մեռանէին :

Եւ վարդապետք որ ՚ի գրոց վիճէին և
քաջալերէին զհաւատան, են այսօրիկ : Եւ
զիս՝ Իսկուհայ, և Սամի և Կողմայ և Յով-
հաննէս և Սարուհ յարեւելից, և Կաթիթայ և
Սարգիս այր սուրբ և սքանչելագործ, և Նե-
տոն և Եղիա միւս, և Սիմէոն և Կայջր և
Սարգիս միւս, և Յովհաննէս և Սիմէոն այլ,
և Նանիա այր Աստուծոյ սքանչելագործ :
Սոքա ամենեքեան ՚ի միասին գնացին առ
Թագաւորն յանդիմանել զիս, և եհան զբա-
ղումն ընդդէմ՝ նոցա, և յաղթահարեալ եղեն
՚ի սրբոյն, և սպանին զամենեւեան սքանչելի
արան, և զվաներն որ կայ շուրջ Ռաղայ՝ զսուրբ
Օլաբէ և զսուրբ Աբէ և զսուրբ Սոգէ եւ

պիսկոպոսոքն և կրօնաւորոքն իւրեանց կոտորեցին : Եւ կայր անդ Սիւնակեաց մի, որ զամենայն աւուրս կենաց իւրոց հաց ցանկութեան չէր կերեալ, (Յովհաննէս անուհն⁽¹⁾), բայց միայն արմատս և բանջարս, զոր տաշին աշակերտքն, և (Թէոդորիտէ որոյ միտքն վերացեալ յաճախ և ՚ի զարմացման լինէր, և երթեալ առ նա զառաջիկայն հարցանէին և լռէին : Եւ Թուամ տարացին Սիւնակեաց մեծ վարդապետն, յորմէ և երկնաւորք պատկառէին, զնոսա յետ բազում հարցափորձի սրով կատարեցին :

Իսկ անօրէն չեպիսկոսոսն Ուռհայոյ՝ Պօղէ, դարձեալ նա յաղանդն Քաղկեդոնի, աւրեամբ շաղախեաց զամենայն Սիջադետոս, և գնային ՚ի նմանէ փախստական ՚ի Պարսիկս և ՚ի նոցանէ մեռանէին, և ոմանք մերկ և բոկ ՚ի լերինս շրջէին զամառն և զձմեռն, և ոչ կարեմք զչարիս նորա ընդ գրով արկանել : Սա բազում աղտչանօք կոչեաց առ ինքն ըզսուրբն Յակովբ Սրճոյ եպիսկոպոսն, և նա աղօթեաց զի ճանապարհ նորա կամօք Տեառն լիցի, և յարեաւ դնալ, և հասեալ ՚ի վանքն սր Պարսից կոչեն, և անդ երեւեցաւ նմա հրեշտակ և ասէ. « Դարձիր և պատուիրեա աշակերտացն քոյ վասն ուղղափառութեան, զի յետ երկու աւուր կատարիս : » Եւ դար-

(1) Միւս Թարգմանութիւնն ունի Սիւնոն անուն :

ձաւ և արար սրտորաստուածիւն ելից իւրոց,
և զգուշացոյց զհօտն իւր և զաշակերտսն, և
վախճանեցաւ ըստ բանի հրեշտակին յետ
երկուց աւուրց :

Յայսմ ժամանակի խնդրեաց Կուտ (Կա-
ւատ) Թագաւորն Պարսից ՚ի Յուստիանոսէ
հինգ հազար հինգ հարիւր կենդինար ոսկւոյ
տալ զօրովսրին որ սլահէր զգուռն Հոնաց,
և ոչ կամեցաւ տալ : Եւ ել Թագաւորն
Պարսից ՚ի Սիլագետոս և ՚ի կողմանս Նոտիո-
քայ և գերեաց, և գտաւ ՚ի գերեալսն չորս
հարիւր կուսանս, և զոհեաց զնոսա Սուրբ
կոոց իւրոց (1) :

Եւ յայսմ ժամանակի կորեաւ և անյայտ
եղև ջուրն Սելովամաց ամս հնգետասան : Եւ
՚ի սոյն ժամանակս անկաւ հուր յերկնից և այ-
րեաց զՊալքաք քաղաք, զոր շինեալ էր Սողո-
մոն ՚ի լեառն ի բանանու, և զարքունիքն որ
անդ էին . բայց զերեք վէմն զոր եղեալ էր
Սողովմոն ՚ի խորհուրդ Երրորդութեանն՝ ոչ
վնասեաց (2) : Եւ յայսմ ժամանակի երեւե-
ցաւ կին մի որ երկայն էր քան զամենայն
մարդ գիրկ մի . լեզուով ոչ խօսէր, և կե-
րակուր մարդոյ ուտէր, և յամենայն խանու-
թէ առնոյր փող մի . և կեցեալ բազում ժա-

(1) Միւս Թարգմանութիւն՝ Կուդէայ իւրոց իւրոց :

(2) Երեւելի էր ՚ի քաղաքիս տաճար կոոցն Երեքքարեան
կոչեցեալ զոր Թեոդոս մեծն կործանեաց : Մովսէս խոբ. Գ. . 55 :

մանակս՝ անյայտ եղեւ, և ասէին բազումք թէ՛ յաւերժահարսանցն էր ։

Ի թուին Նորունց ՊԼԶ (836) էր յԱւուհա Նսկղիպ եպիսկոպոս, և սա նեղէր զհաւաւ տացեալսն հաւանիլ անօրէն ժողովոյն ։ Սա ժողովեաց քսան այր՝ միայնակեացս սքանչելիս, և չարչարեաց զնոսա անողորմն, և արկ զնոսա ՚ի բանտ, և ՚ի յերրորդ ժամ գիշերոյն եղեւ հեղեղ սաստիկ եկեալ ՚ի լերանցն, և ընդդէմ պարսպին բաղխեալ դարձաւ յետըս, և դարձեալ եկն և եղարկ և փլոյց զպարիսպն, և անցաւ ՚ի վերայ քաղաքին և ելից զքաղաքն, և սպան զմարդ և զանասուն, և առեալ տարաւ ելից յԱշփրատ գետ ։ Եւ ՚ի կլայն (յամբոյն) քաղաքին զերծաւ Նսկղիպ, և թուով արքն որ զերծան՝ կամեցան քարկոծել զՆսկղիպ և փախեաւ յԱնտաք ։ Եւ Եփրեմ աղանդակիցն իւր, պատրիարքն Ննտիսքու (1) ասէր. « Տեսէք, եղբարք, զերկրորդ Նոյ զերծեալ ՚ի հեղեղացն որ վասն մեղաց ոչ բնդունողաց զժողովն Քաղկեդոնի եղեւ ։ » Եւ Յուստիանոս առաքեաց ոսկի բազում շինել զԱւուհա, և ՚ի պեղելն գտաւ գիր մի ՚ի վէմ մի, թէ « Երեք անգամ ջրհե-

(1) Եփրեմ ամթեցի՝ էր իշխան Անտիոքայ, իսկ պատրիարքն կոչէր Եւփրասիոս, որոյ ընդ կորնչելն ընդ աւերածովք քաղաքին ՚ի պահու սասանութեան, կացուցաւ նմա Եփրեմ իբր տեղակալ, յամի 526 ։

դէզ կրէ Ուռհա քաղաք . և եր քաղդէա-
ցի գրով . և զգտեալ մարդիկն խեղդած՝ ըս-
կրտան թաղել , և եր թիւն երեսուն և վեց
հազար , և ՚ի թուելն զմնացորդսն՝ հաշուեցան
որ տարեալ եր հեղեղն երկու հարիւր հազար :

Իսկ Մակղիս և Նիբրեմ պղծեցին զՆոաք
ի չար աղանդն , և շարժեցաւ նոր բարկու-
թիւն Նոսուծոյ ՚ի վերայ Նոաքոյ , և շար-
ժեցաւ ամենայն քաղաքն հինգերորդ շար-
ժումն , և ամենայն շինուած տան և արքու-
նեաց և եկեղեցւոյ ՚ի վայր շրջեցաւ . և բոլ-
բոքէր երկիրն հրով , ջուր և հուր ՚ի վեր
գայր յանդնդոց և բերէր խեցեմորթս և գոր-
տըս և խեչեփառս և ոսկերս , և հոտ մահա-
բեր բուրէր , և մեռանէին մարդ և անասուն
ի պէսպէս չարեաց . և աւուրս ինչ հուրն
իբրեւ զանծրեւ տեղայր յօդոյդ : Եւ զամ մի
և կէս ոչ կտրեցաւ շարժն և ոչ հրեղէն անծ-
րեւքն . և մեծ եկեղեցին զոր շինեալ էր Նոս-
տանդիանոս , դողաց զեւթն զ իբրեւ զհասկ
ի հողմոյ , և ապա պատառեալ գետնոյն եւ
հուր և այրեաց զեկեղեցին , և ապրեալքն ՚ի
պատուհասէն էին հազար երկերիւր և յի-
սուն այր : Եւ երեւեցաւ յանկարծ լուսե-
ղէն իաջ յերկինս յետ երեք աւուր կորըս-
տեանն , և աղաղակեցին . “ Տէր ողորմեա ,
Տէր ողորմեա . և ծածկեցաւ (1) , և ՚ի շրջելն

(1) Սամուէլ անեցի յամի փրկին 527, ասէ “ Արեգակն

ընդ քաղաքն կենդանեացն մնացելոց, տեսա նէին զսրատառուածն 'ի տեղիս տեղիս, և լռսէին ձայն հեծութեան յընկղմելոցն յերանել ոգւոց նոցա. բայց զԱսկղիս և զԱփրեմ ոչ գտանէին զի խնդրեսցեն խրատ և աղօթքս, և ոմանք ընտանիք նոցա ասէին թէ՛ Աստուած յերկինքն էառ զնոսա 'ի բարկութենէս. և ասա գտին զնոսա 'ի սղինձ մի կարեփեցաց, և կային մարմինքն 'ի սղինձ ձրն՝ մերկացեալ ոսկերքն 'ի մսոյն և գլուխքն 'ի դուրս, զի ճանաչեցեն թէ ով ոք իցեն : Եւ Սելեւկիս Ասորւոց որ կայ 'ի վերայ ծովուն և Պափնի քաղաք և քսան միլ շուրջ զԱնտիոքաւ տպականեցան. նոյնպէս և Նաւարդա Կիլիկիոյ գլուխ, և Կորնթոս՝ գլուխ Նլլադայ ընկղմեցան շարժմամբ :

Քամիրացւոց երկիրն կայ յարեւելից Ագիպտոսի, և Հնդկաց 'ի հիւսիսոյ կողմն ⁽¹⁾ : Հրեայ ոմն ⁽²⁾ Թագաւորեաց 'ի վերայ նորա

ամենեւիմբ նուաղեցաւ, յետ որոյ սոփն խստագոյն : Դ

(1) Քամիրացւոց երկիրն է կոչեցեալն 'ի դրոց Սաբա յերջանիկն Արաբիա, այն է Եմեն, բստ Յունաց երկիր Հոմերացւոց անուանեալ : Իսկ Հնդիկք ըստ հնոցն իմացուածոյ, են հարաւային կողմանք Արաբիոյ՝ յեզերս Կարմիր ծովուն, անդ ուր միանայ վերջնա այս ընդ Հնդկաց սփիանու, և կոչէին Հնդիկք կամ երկիր Հնդկաց վասն գոլոյ 'ի վերայ ճանապարհին Հնդկաստանի :

(2) Ըստ Յովհաննու պատմագրի ասիացւոց՝ կոչէր անուն Հրեայ Թագաւորին Տիմոն կամ ըստ այլոց Տիմաւնոս : Իսկ

ի ժամանակս Յուստիանեայ, և լուաւ եթէ
 Հռոմայեցիքն նեղէն զՀրեայսն ի դաւառն
 իւրեանց, և կոտորեաց զվաճառականնսն Հռո-
 մայեցիս սրբ երթային ի Հնդիկս, և փակե-
 ցաւ ճանապարհն յերթեւեկացն : Եւ ա-
 ռաքեաց առ Հրեայ թագաւորն՝ Հնդաք
 թագաւորն՝ Քաւշանաց այսինքն Հաբաշից, և
 մեղադրեաց վասն կտրելոյն զճանապարհորդ-
 սրն, և Հրեայն արար նմա ընդդէմ պատաս-
 խանի : Եւ ժողովեաց զօրս Հնդաքն և ուխ-
 տեաց Նստուծոյ՝ որ թէ յաղթէ Հրէին՝ լի-
 նի քրիստոնեայ, և գնաց ի վերայ Հրէին և
 յաղթեաց նմա երկոցս անգամ և հալածեաց
 յերկրէն զՀրեայսն, և առաքեաց երկուս իշ-
 խանս առ Յուստիանոս և ծանոց նմա զիր-
 սրն, և եպիսկոպոսս խնդրեաց զի արասցեն
 զնոսա քրիստոնեայս : Եւ նորա խնդացեալ
 առաքեաց իւր ազանդովն եպիսկոպոս Յով-
 հաննէս անուն (1), որ երթեալ մկրտեաց ըզ-
 նոսա և եղեւ երկիրն քրիստոնեայ : Եւ ա-
 ռաւել զօրացեալ և խրախուսեալ ի Քրիս-

թագաւորն Հապէշից ըստ նորին Յովհաննու՝ կոչէր Այտուկ,
 այլ իսկական անուն՝ նորա էր Էլա—Ամետայ, և քաղաք նո-
 ցա աթուանիստ՝ էր Աքսուամ : Տես ի գիրս Տիմոթէոս վար-
 դապետի Սափրիչեան, Երջմեայ պանդխտութեան ի Հապէշտան .
 Գիրք Ա . Եր . 125, Տպեալ Երուսաղէմ . 1871 :

(1) Այն է Յովհաննէս Պարամանարիոս, զոր Պատրիարքն
 Ազէքսանդրիոյ ձեռնադրեաց եպիսկոպոս ի վերայ Աքսուամ
 քաղաքի, որոյ եկեալ մկրտեաց զթագաւորն և զաւագանին
 յամի իր 524 :

տոս, արար հնազանդ զերկիրն Վամիրայ, և եդ նոցա Թագաւոր Աբրահամ անուն, և կային յոլով բրիստոնեայք ՚ի Վամիրա: Աւառաքեաց Աբրահամ Թագաւոր յԱղէքսանդրիա առ Տիմոթէոս պատրիարք և խնդրեաց հովիւս այնր հօտի. և նա առաքեաց ուղղափառ հաւաստով եպիսկոպոսս և քահանայս որք երթեալ հակառակեցան և Աստուածաշունչ վարդապետութեամբ յաղթեցին ուղղափառքն Յովհաննիսի, և ձգեցին զնա և դարձուցին յուղղափառութիւն զերկիրն Վուշանացւոց և Վամիրացւոց:

Աւ գիտել պարտ է զի երեք Թագաւորութիւն է Հնդկաց, և չորք Թագաւորութիւն Վուշանացւոց (1), որք կան ՚ի հարաւոց և ունին զաւելի մասն երկրին հարաւոց և արեւելից: Վանդի քսան և չորս շէրաք է աշխարհս և զչորեքտասանն Վուշացիքն ունին որ են Հապաշիք: Աւ աղմուկն Վաղկեդոնի անկաւ ՚ի մէջ ներքին և արտաքին Հնդկաց Թագաւորին՝ Աքսանտոն անուն, և ներքսագունին՝ Ինծուք (Ինտուկ կամ Հնդաք). և ՚ի սոցա աղմկելն դարձեալ զօրացան Հրեայք և եդին իւրեանց Թագաւոր յերկիրն Վամիրայ.

(1) Յաղագս բաժանման երկրին Հապեշից ՚ի զանազան Թագաւորութիւնս, տես ՚ի գիրս Տիմոթէոս վարդապետի Ստորիչեան, Երկամայ պանդխտութեան ՚ի Հապեշտան. Գիրք Ա. Եր. 58:

և արար հալածումն և յաճախ մահ բրիստոնէից քաջալերելով զնա Յուստիանեայ, զի առաքեաց առ Հրեայ թագաւորն և ասաց . «Բարձ զազանդդ զայդ , զի դոքա ոչ ընդ մեզ են և ոչ ընդ ձեզ . և որպէս տեսանեմք՝ մեր և ձեր ասելս լիտն Քրիստոսի՝ ՚ի մէկ իրք հայի . զի դուք ասէք՝ որ հառքն ձեր Աշուսաղէմ չորդ խաչեցին , և մեք ասեմք զնոյնն՝ թէ զմարդն խաչեցին Հրեայքն . իսկ այդ աղանդդ ասեն Մատուած խաչեցաւ : Եւ նա լուեալ զդատուէրն Յուստիանեայ՝ չողաւ ՚ի վերայ Միգրան քաղաքի , և կոտորեաց զքրիստոնէոյսն որ անդ կային , որպէս և գրեալ պատմութիւնն ծանուցանէ . և զմնացեալն ՚ի թրդ թէն Յուստիանեայ և ՚ի դեսպանացն ուսցիս : Եւ այն դեսպանքն որ գնացեալ էին առ Սնդուր (Սունդիր) թագաւորն Տաճկաց (Ղաբացւոց) սիրոյ աղագաւ , գրեցին առ Յուստիանէ նախ քան զդառնալն՝ զայս օրինակ :

«Վիտասցէ ձեր ինքնակալութիւնդ , որ եկաք Մատուծոյ յաջողելովն ՚ի Հերեթա քաղաք թագաւորանիստ Տաճկաց , և չգտաք անդ զթագաւորն . ասկա ելաք գնացաք առաջնորդ առեալ մեզ՝ ընդ անասրատ աւուրլս սասն ընդ աւսզուտ լեռնն , և հանդիպեյաք Սնդուր թագաւորին . և ՚ի տեսանել՝ զմեզ՝ սկսան ծաղր առնել զմեզ և .

կատակել ասելով. « Ո՞ւր է Քրիստոսն ձեր, որ արարէք Տէր և Աստուած երկնի և երկրի, և այժմ որպէս լուսք՝ առիք յիւրմէ (1) և զԹագաւորութիւնն Հռոմայեցւոց, և դաւանեցիք զնա մարդ մեռեալ և կենդանացեալ: » Եւ ՚ի շատ կատակաբանելն նոցա՝ եկին գեսպանքն ՚ի Հրէից Թագաւորէն, և բերին աւետիք թէ՛ զօրացաք մեք Աստուծով և հալածեցաք զՎալիլեացին և զհաստատեալն ՚ի նա կորուսաք. գնացաք և ՚ի Նիդրան և նենգիւ երդուաք և առաք զքաղաքն, և ստեցաք զերդումն՝ գիտելով թէ՛ չմեղադրէ զմեզ Աստուած ջնջելով զթշնամիս նորա: Բայց չկարեմք ասել զսէրն զոր ունին առ Քրիստոսն իւրեանց, զի մանուկ մի չկարացի պատրել և դարձուցեալ յետ ՚ի Քրիստոսէն, և ոչ կին մի և ոչ ծառայ ք: Օ՛ր էր անդ կին Թագաւորի չորս գատերք, և խնայեցի ՚ի նա և զամենայն հնարս փորձեցի, և ոչ հաւանեցաւ ինձ ՚ի բաց կա ՚ի Քրիստոսէ, և ապա ասացի նմա թէ՛ « (1) արասցէ Տէր թէ ես ապականեմ զդեղ երեսացդ քոց, միայն ասա զոր ասէ Թագաւորն քո Յուստիանոս թէ՛ մարդ էր Քրիստոս և մարդ խաչեցաւ: » Եւ զայրացեալ եթուք յիս և չարամահ սպանի զինքն ընդ

(1) Միւս Թարգմանութիւնն լաւ էլաւ, ոչ միայն զաստատեալն ինքն, այլ և նա:

գտներսն իւր : Եւ արդ մի արասցես սէր
 ընդ Հռոմայեցիս , այլ գնասցուք և բարձ-
 րուք զԹագաւորութիւնն Հռոմայեցւոց =
 Եւ զայդ յառաջագոյն գրեցաք առ ձեզ 'ի
 ձեռն Աբրահամու երիցու որ է ընդ մեզ ,
 և զինչ կամին տալ մեզ պատասխանի ոչ գի-
 տեմք : » Եւ յետ այնորիկ միաբանեալ ընդ
 միմեանս Տաճիկքն և Պարսիկքն , եկին մինչ
 Ղնտաք և Ղփեմիա և գերեցին :

Յայսմ ժամանակի եղեւ շփոթ 'ի Կոս-
 տանդինուպօլիս և սպանին զգատաւորն , և
 'ի նմին ժամու այրեցաւ մեծ կաթուղիկէ
 եկեղեցին . և այս ամենայն պտուղք էին
 չարեացն Յուստիանեայ , զոր մէք զսակաւն
 գրեցաք զոր ինչ անցոյց նա ընդ աշխարհ և
 ընդ եկեղեցի , որ էր այր ծեր 'ի Թագաւո-
 րելն իւրում , և արար զքուերորդին իւր
 Յուստիանոս (Յուստինիանոս) կեսար , իւ-
 րով անուամբն կոչելով . և ետ նմա իշխա-
 նութիւն 'ի Թագաւորութեանն , և առա-
 քեաց զնա ընդդէմ Պարսից . և յորժամ եկն
 'ի Սնրէճ և լուաւ վասն կուսի մի որ էր
 դուստր երիցու , և խնդրեաց 'ի կնութիւն ,
 և նա ոչ կամէր տալ ասելով թէ՝ « Հանես
 զնա յիւր դաւանութենէն : » Եւ երդուաւ
 նմա թէ՝ « Թող պահէ իւր կրօնիւքն իւր
 եպիսկոպոս և քահանայս , և թէ լինի հնար՝
 քարոզեցից զդաւանութիւնդ ձեր ընդ աւ

մենայն երկիր : » Այլ ետ նմա զաղջիկն ուրում անուն էր (Թէոփորիա , և եղեւ 'ի ձեռքն նորա բազում զիւրութիւն ուղղափառաց , և տարաւ ընդ իւր եպիսկոպոսունս և քահանայս 'ի Կոստանդինուպօլիս , և յետ երեք ամսոյ մեռաւ անօրէն ծերն (Յուստիւանոս՝ Թագաւորեալ ամս ինն : Այլ էառ ըզթագաւորութիւն տղայն (Յուստիանոս (Յուստինիանոս) և Թագաւորեաց ամս երեսուն և ութ և ամիսս եւթն :

(Հայսմ ժամանակի Թագաւորն Պարսից Կուտն (Կաւաան) ետ զորդին իւր 'ի դպրոց 'ի Սանիքեցիան յերկիրն իւրեանց , որ և ուսաւ զկրօնս նոցա և ուխտեաց վարդապետացն իւր որ թէ Թագաւորէ՝ պաշտէ զազանդն նոցա , և նորա ասացին՝ աղօթենք որ Թագաւորես : Այլ մայր տղայոյն աղաչէր ըզԿուտն Թագաւորեցուցանել զորդին 'ի կենդանութեան իւրում , և իմացաւ Թագաւորն զպատճառն և երկեաւ , թէ գուցէ ըննայլ Թագաւորք մոգուց , և ասեն թէ՝ 'ի ժամանակս նորա բարձաւ մագութիւնն : Այլ աւրար մեծ ժողով և կոչեաց զՍանիքեցիան զամենեւեան իւրեանց եպիսկոպոսօքն և կոտորեաց զամենեւեան , և զորս եգիտ արտաքոյ՝ այրել հրամայեաց , և ետ զեկեղեցիս նոցա քրիստոնէից : Այլ կային 'ի Սանիքեցւոցն 'ի Կոստանդինուպօլիս բազումք , և ջա

հացին դարձուցանել զնոսա յաղանդոյն և ոչ
կարացին, և այրեցին զնոսա առհասարակ =

Յայսմ ժամանակի առաքեցաւ Վախի-
րիս (Բեխարիոս) ՚ի Պարսս մեծի զօրս՝ յա-
ւադ շաբաթն մեծի Օտակին, և խնդրեաց
Թագաւորն Պարսից թէ՛ « Պատուէնք զտօնս
Հրէից և Քրիստոնէից, և չպատերազմինք
՚ի տօնիս վասն ձեր և վասն Հրէից որ ընդ
մեզ են»։ Եւ ոչ լուան, այլ արարին մարտ ՚ի
մեծի շաբաթուն ճրագալուցին։ Եւ եղեւ
բարկութիւնն Նստուծոյ ՚ի վերայ Հռովմա-
յեցւոցն, և բազումք գետամոյն եղեն և
յոլովք սրով մեռան։ Եւ յետ այսորիկ մե-
ռաւ Նուան և Թագաւորեաց Նստրով սրդի
նորա, և մայր նորա չարչարէր ՚ի գիւաց, և
չկարէին օգնել մոգքն, և գնաց առ Սոլմէս
միայնակեաց, մկրտեցաւ և բժշկեցաւ։

Եւ յայնմ ժամանակի Հրեայքն որ ՚ի Սա-
մարիա՝ կացուցին իւրեանց գլխաւոր և կո-
տորեցին Ղևիկոսյօլիս (1) և բազում մնասս
գործեցին, և եկեալ զօրքն Հռովմայեցիք
ջնջեցին զնոսա (2)։ Իսկ իմէողորիս Թագուհին

(1) Ընթերցիր Նեապօլիս, այն է Նապոլես քաղաքն ար-
դի, ուր գտանին ցարդ Սամարացի Հրեայք։

(2) Պատմագիրք Յուդայ տուն, եթէ որոմտեալ Սա-
մարացոց ՚ի հալածանացն Յուդայ և ընդ իրստ օրէնս զոր
էտ Յուստինիանոս ՚ի վերայ ամենայն ազգացն այլակրօնից, և
ապստամբեալ կացուցին ինքեանց Թագաւոր զոմն Յուլիա-
նոս անուն որդի Սաբարայ, որ ամբ բազում աւերս երկրին։

աղաչէր զթագաւորն վասն ուղղափառութեւն
 և թագաւորն առաքեաց թուղթ յանասպատն
 Լիզիպտոսի առ կրօնաւորսն զի եկեացեն և
 իւրեանց պարկեշտութեամբն և առ Լստ-
 աւած համարձակութեամբն ընտրեացեն քրն-
 նութեամբ զլաւն և զհաճոյսն Լստուծոյ :
 Լլառաքեաց առ սուրբն Սեւերիոս որ կայր
 յԱղէքսանդրիա, զի աշխատ լիցի և եկեացէ
 ՚ի գործ եկեղեցւոյ : Լլա եկին յոյժ բազմու-
 թիւն անասպատաւորաց և սուրբն Սեւերիոս
 ՚ի Կոստանդինուպօլիս : Լկին և ՚ի գաւառաց
 քաւառաց եպիսկոպոսունք յերկուց կողման-
 ցն՝ յուղղափառացն և ՚ի չարափառաց, և
 արարին տարի մի քննութիւն, և այնչափ շա-
 հեցան ուղղափառքն՝ զի դադարեաց հալա-
 ծումն : Լլա Լնթիմոս պատրիարքն Կոստան-
 դինուպօլի դաւանեաց զուղղափառութիւն
 յաղթեալ ՚ի ճշմարտութենէն, և գրեթէ ա-
 մենայն բազմութիւն քաղաքին դաւանեցին
 զճշմարտութիւնն՝ բաց յեկեղեցականացն,
 որք ամպարտաւանեալք աքացելին ընդդէմ
 ճշմարիտ աստուածապաշտութեան :

յաւարի առ և զՍկիւթուպօլիս և տիրեաց Նաբլուս քաղա-
 քի : Թէոփոր Սկենոս, իշխան Պաղեստինի և զօրավար բա-
 նակին Յունաց, բախեցաւ զօրօք ընդ Յուլիանոսի, ապա և
 Իրենէոս կոմս ըստ կարգի իւրում ել ՚ի վերայ Սամարացւոց
 մինչդեռ ապաստանեալ կային ՚ի լերինս, և սատակեցոյց զԳԷԼԷ
 խաւորս նոցա որք բանակիցք լինէին ընդ Պարսո, յուսալով
 օգնութիւն առ ՚ի նոցանէ դտանել :

Եւ մինչ յայտասիկ էին, եկն եհաս համբաւ աստուտակի թշնամեաց, և ելեալ քոան հաղար արանց գնալ ՚ի պատերազմ, և գնային խնդու թեամբ յուսով դառնալոյ ամենեցուն յուղղափառութիւն: Եւ թագաւորն ելեալ յուղարկել զզօրսն և դարձաւ աղօթել յեկեղեցւոյն, և շարժեցաւ քաղաքն և լլան փողոցք և տանիք և վերնայարկք և գաւիթք եկեղեցւոյ արամբք և կանամբք որք աղաղակէին. «Բարեպաշտ թագաւոր, միադաւան՝ միահաւատ արա զամենեւեան:» Եւ ելաց թագաւորն զբազում ժամս, և պատասխանի ետ ժողովոյն, թէ «լինի ըստ կամաց ձերոց:» Եւ նոքա այլ աղաղակեցին. «Փութա՛ թագաւոր, և ՚ի կեանս քո արա խաղաղութիւն եղբարց բաժանելոյ, որ միաւորելով Նստուծոյ Բանին ՚ի մի բնութիւն՝ միաբանեմք ամենեքեան:» Եւ դարձեալ ելաց արքայ լալիւն մեծ. և ապա սաէ ցնուսա. «Գնացէք և թոյլ տուք, լինիցի որպէս հայցէք:» Օ՛ր յորժամ գիտացին ժողովրդականքն, թէ միայնակեացք որք երկնային վարուք են և աստուածախօսք, մի բնութիւն դաւանեն, այն է ճշմարիտն: Եւ կամէր թագաւորն հաստատել զուղղափառութիւնն, զի գիտաց թէ ուրացողք են Քաղկեդոնականքն. բայց զի մտանէին Քաղկեդոնիկքն ծածկաբար առ թագաւորն և եր-

կիւղ արկանէին նմա հոգեւոր և մարմնաւոր, ասելով թէ՝ « Ետելի կամիս լինիլ Եստուծոյ և մարդկան հաւանելով կնոջդ . զի վեց հարիւր երեսուն և վեց եպիսկոպոսքն բանադրեալ են զոչ հաւանողս նոցա բանիցն , և յամեն երկիր տարածեալ է դաւանութիւնդայդ , ոչ կարեն հանդարտել քեզ աշխարհք ամենայն : » Եւ երկեսաւ թագաւորն և կայր ՚ի տարակուսի : Եւ զայս լուեալ Սեւերիոսի ասաց . « Եպոքէն Պետրոսի տուաւ իշխանութիւն կապել և արձակել , իսկ որք ոչ ունին զՊետրոսի դաւանութիւնն , ոչ կարեն կապել և արձակել , այլ ինքեանք են դատաւարութ և կապածք . զի Պետրոս երկուքնութիւն ոչ դաւանեաց , այլ ասաց միաւոր՝ « Դու ես Որդի Եստուծոյ , այդ որ մեզ երեւիս . » և երանեցաւ ՚ի Տեառնէն : Իսկ անապատականքն տեսեալ թէ յամեաց բանն և ոչ լինի կատարեալ խաղաղութիւն , ասենց թագաւորն . « Եւ թագաւոր , հաւատոս մեր չէ մանկագոյն և փոքր՝ որ մեծանայ , և ոչ ծերացեալ՝ որ թէ նորանայ , և ոչ թերի՝ որ լնու , և ոչ առաւելեալ՝ որ պակասի . այլ զոր Հոգին Սուրբ սերմանեաց մարգարէիւքն և ժողովեաց առաքելքն , և Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս Եստուած ճշմարիտ կատարեաց և հաստատեաց , մեք յայնմանէ ոչ թիւրիմք , ոչ պարգեւօք և ոչ փաղսքչանօք , ոչ մահ

ուամբ և ոչ կապանօք, այլ կամբ և մնամբ առաջի մարդկան՝ որպէս և եմբ առաջի Աստուծոյ : ” Այլ զայս ասացեալ գնացին յանապատն իւրեանց, և Աբելերիանոս զԱնթիւ մոս առեալ գնաց յԱղէքսանդրիա :

Այլ լուու զայս սուրբ Սօր Օօրաւ (Օհար) սխնակեացն որ ՚ի սահմանս Ամթայ, և գնաց տանն աշակերտօք ՚ի Կաստանդնուպօլիս յանգիմանեւ զԹագաւորն : Այլ յանգիման եղեալ Թագաւորին ասաց . “ Այնչեւ յերբ է անիւ ծեալ ժողովոյն Քաղկեդոնի չարիքն, ընդէր չբառնաս և սրբես զեկեղեցի : ” Այլ զայրացաւ Թագաւորն ընդ անարգանսն և ընդ անէծս ժողովոյն, և եհար ձեռօքն զկուրծք սրբոյն և ասէ . “ Օհնչ նշան ցուցանէք դուք զի գիտասցուք թէ ձերդ է ճշմարիտ, և զի ամրդ իշխեցեր առաջի իմ նղովել զսուրբ ժողովն : ” Այլ նա ասաց . “ Աղովեցի և եղիցի նղովեալ և հաւանեալքն նմա, և զի խընդրես նշանս տեսանել, հաւատամ յԱստուած կենդանի որ զբեղ առնէ նշան : ” Այլ եւ բարկութեամբ ՚ի Թագաւորէն, և երեւեցաւ այն Թագաւորին մեծ անարգանք, և ետ գրել վարդապետի, թէ ոք յայսմ հետէ իշխէ նղովել զժողովն Քաղկեդոնի, նոյն ժամայն սպանցի : Այլ տարածեցաւ հրամանն, և հրեչտակ Տեառն յայտնեաց զտեսիլն իւր Թագաւորին, և եհար ձեռամբ զգլուխ Թա-

գաւորին և անկաւ թագաւորն և անշնչա-
ցաւ և թափեցաւ ՚ի խեղացն , և գնացեալ
թագուհին անկաւ յոռոս սրբոյն , և աղաչեաց
գալ և աղօթել և դնել զձեռնն ՚ի վերայ՝ զի
կենդանացեալ արասցէ զկամս նորա : Եւ ե-
կեալ սրբոյն եդ ձեռն և աղօթեաց և յա-
րեաւ վաղվաղակի և խնդրեաց ժողով զի
հաստատեսցէ զուղղափառութիւնն , և եկն
Սեւերիանոս և Թէոփորէ պատրիարքն Նիքե-
սանդրու և Նիթիմոս և այլք բազումք , և
չարափառ պատրիարքն Նիտիֆրու ՚ի ձեռն
Սարգսի բանաւորի ծանոյց Նիքաթոնի Հռո-
մայ պապուն և եկն ՚ի Կոստանդինուպօլիս ,
և մեծարեաց թագաւորն և քաղաքն զմուտ
նորա , և երեք պատրիարքսննքն ոչ ելին ընդ-
դէմ նորա , Սեւերիանոս և Նիթիմոս (1) և
Թէոփորոս : Եւ յետ աւուրց սկսաւ մեղա-
դրել թագաւորին , թէ “ լի է այն խաբեբայն
Օջրաւ որ վասն նորա շարժես զկրօնս սուրբ
ժողովոյն Քաղկեդոնի , տուր զնա ՚ի ձեռս
իմ , ” և հրամայեաց թագաւորն : Իսկ սուրբն
առանձնացեալ էր ՚ի պահս և ՚ի ճգնութիւն ,
զի առաջին շաբաթն էր աղուհացիցն : Եւ
առաքեաց առ նա և ասէ . “ Կամ եկ դու
առ մեզ , կամ ես և թագաւորն գամք առ
քեզ : ” Եւ գնացեալ ասացին ՚ի դրանէն

(1) Յօրինակին Տիմոէոս :

ի ներքս . ետ պատասխանի և ասէ . « Լս
մինչեւ յաւագ հինգշաբաթ օրն ոչ ես եր-
թամ առ ոք և ոչ ընդունիմ առ իս զայլս : »
Եւ նա բարկացեալ արար ատեան և նզովեաց
զ() եւ երիօս և զ() ն[թիմոս և զ() Ժողորոս և ըզ-
սուրբն () օրաւ () ոհար) և դաւանեաց երկու
բնութիւն և զ() եստորի աղանդն , և վաղ-
վաղակի ժամանեաց բարկութիւն յ() ստու-
ծոյ ի վերայ նորա , և թանձրացաւ լեզուն
և չոանէր զնա բերանն և թափէր արտաքս,
և երեք անդամ կտրեցին բժիշկք և ոչ դա-
դարէր կեղն և բորբոսն մինչեւ ի մեծ հինգ
շաբաթ օրն , և չարամահ սատակեցաւ (1) :
Յայնժամ եբարձ թագաւորն զեդեալ սահ-
մանն սոլանման նզովողացն Քաղկեդոնի ժողո-
վոյն , և գնացին սուրբն ի տեղիս իւրեանց :

Եւ աստ յայտնեցաւ նշխարք սրբոյն () ա-
րինեայ ի գաւառին () նախորդ , ի Ղէնտէ-
րիս գեղ , անիուտ և մածեալ ընդ տախտակ-
սըն , և էր ամենայն մարմինն վէրք . և եղեւ
բազում բժշկութիւն , և բերաւ յ() նոսք :

Եւ յայսմ ժամանակի եկին Պարսիկք և
գերեցին զՀալպ և զ() նոսք , մինչեւ տա-
րան կամակարութեամբ սիւնս մարմարեայս
ի Պարսս . և գնացին Հռոմայեցիք և առին

(1) Զանակնկալ վախճան Աղաթոնի պապի ի Կոստան-
դինուպօլիս , հաստատեն և արեւմտեան պատմագիրք : Տես
Ֆլէորեայ , Պարթ . Եկեղ . ԼԲ . 52—54 :

զվրէժն գերելով զսչխարհն Պարսից ։ Եւ
յետ այնորիկ եկն Խոսրով Թադաւորն Պար-
սից 'ի վերայ Ուռհայոյ և չկարաց առնուլ,
և գերեալ զՍրուճ և քակեալ զԱնտաք՝ գը-
նաց ։

Յայսմ ժամանակի Քաղկեդոնի ազան-
գովն եպիսկոպոսք 'ի Կոստանդինուպօլիս,
Եսայի՝ Ուգոսի, և Աղէքսանդրոս՝ Վիդբալ-
տոսի ըմբռնեալք յարուամուրութիւն, հա-
տան երանք նոցա 'ի Թադաւորէն, և վե-
րացեալ 'ի ձող՝ ցուցաւ քաղաքին, և քարոզ-
քին աղաղակէին թէ՝ « Այս է դատաստան
որք զայնպիսին գործեն ։ » և կաաարեցաւ
բանն Պաւղոսի թէ՝ « Որովհետեւ ոչ իմա-
ցան զԱստուած ունել 'ի գիտութեան, մատ-
նեաց զնոսա Աստուած գործել զանարժան-
սըն (1) ։ »

Ի հնգետասան ամիս Յուստիանեայ ելին
Պարսիկք և գերեցին զՎիմիտոն և զԻսղա-
նիկոս, և զՊելլա քակեցին և 'ի Պելլիսայ տա-
րան զնչխարս սրբոյն Բագոսի և զոսկին որ
'ի վերայ տապանին սրբոյն Սարգսի (2) ։

(1) Թուղթ առ Հռովմայեցիս . Ա . 28 :

(2) Ապուլիարաճ կոչէ զանուանս քաղաքացս Դելֆօսն,
կալ Լուսիոս : Բէլլ—Բաղաս Իսկ 'ի Վարս Սրբոց գրի, եթէ
սուրբն Բաքոս նահատակեցաւ 'ի Բարբալիսոն քաղաքի, և
սուրբն Սարգիս 'ի Ուռծաթի քաղաքի Ասորոց մերձ Ասոր-
սիկա, որ է Համա :

Ի Թուրին Լ'սորուոց Պիւլ (848) եղեւ նշան
 'ի վերքան զհաւատալ, որ Թէ չէի գտեալ
 'ի բազում գիրս սրբոց գրեալ, (և ոչ ես կա-
 րէի գրել) : Խաւարեցաւ արեգակն ու Թ և
 տասն ամիս, զի երեք ժամ աւուրն լոյս տայր
 և զայն որպէս ոչ լոյս և ոչ գիշեր, և ոչ հա-
 սան պտուղք տարւոյն, և ամենայն բնա-
 կիչք աշխարհի եղեն իբրեւ զկիսակենդանս
 և որպէս այլակերպս : Եւ յետ այնորիկ ե-
 ղեւ մահ տարածամ, որ բնու չէր լեալ
 յաւիտենից, նախ սկսաւ 'ի Արստանդինու-
 պօլիս ընդ ելանել սրբոցն 'ի նմանէ : Յա-
 ռաջին օրն մեռան հինգ հազար, և միւս
 այլ օրն տասն հազար, և միւս այլ օրն հնգե-
 տասան հազար, և յայլում աւուր ու Թ և
 տասն հազար, և եդ Թագաւորն Թուոզս 'ի
 զրան քաղաքին և համարեցան մինչեւ յե-
 րեք հարիւր հազարն, և ապա Թողին զհա-
 մարն : Այս սկսաւ յաղքատսն և ապա 'ի
 մեծատուենան և յիշխանսն և 'ի տուն Թագա-
 ւորին, և ուռնոյր ցալքն (անութք) և պա-
 տառէր, և երթայր շարաւն, և հոտեցաւ
 քաղաքն և ընուն 'ի ծովն ոչ կարելով Թաղել :
 Օ՛ր 'ի վերայ միոյ յաճախէր չարն, յառաջ
 երեք սեաւ պտեր (լիպաններ) երեւէր 'ի մէջ
 ափին և այլ ոչ ժամանէր փոխել զոսն : Բա-
 զումք այս նշանովս մեռանէին, և զոր ընկե-
 նուին 'ի ծովն, դարձեալ արտաքս բերէր

ծովն . և նեխեցաւ քաղաքն և թագաւորն . քառասուն դահեկան հրամայէր տալ որ մի մեռեալ հանէր ընդ քաղաքն , և նոքա 'ի տա-
նել զմեռեալսն՝ անկանէին և մեռանէին :
Եւ բազումք մտանէին 'ի տունս թափեալք
'ի մարդոյ և լի գանձիւք և հանդերձիւք , և
բառնային շալակով , և 'ի հանելն ընդ դու-
ռնն՝ անկեալ մեռանէին (1) :

Եւ տարածեցաւ մահն յերկիրն Եգիպ-
տոսի , և ջնջեցաւ քաղաք մի , ուր եւթն ար
և տղայ մի մնացին , և 'ի շրջելն ընդ քաղա-
քնն՝ յանկարծ անկան եւթն արքն և մեռան ,
և տղայն ետես զհրեշտակ Լստուծոյ 'ի կեր-
պարանս ծերոյ . և տեսեալ զի լոյր տղայն ,
եհան զնա 'ի քաղաքէն և ասաց . « Կնոս և մի
լար , զի բարկութիւնս վասն հերձուածոյ և
մեղաց է : »

Եւ 'ի Փղշտացւոյ երկիրն գնացեալ պա-
տուհասին 'ի քաղաք մի՝ երեւեցան դեւք
և ասացին , թէ « Կտանէք սրատկեր մի սը-
ղնձի , երկրպագեցէք նմա և ոչ մեռանիք : »
Եւ շրջեալ գտան զսրատկերն և երկրպագե-
ցին . և յաճախեաց մահն , և ոչ մնաց 'ի նո-
ցանէ և ոչ մի : Եւ եհաս բարկութիւնն 'ի

(1) Չայս գեղս կոտորածի մահտարածման հաստատեն
և Յովհաննէս Ասիացի և Չաքարիա Մեկեղինացի , և պատ-
մագիրք Յունաց . և պատահեցաւ յամի 324 , առ թագաւո-
րութեամբ Յուստիանոսի , և տեւեաց ամս տասն :

Հայս և 'ի Պարսս : Բայց Հէմս քաղաք , ուր
կայր գլուխ Յովհաննու Սկրտչին , և բնակ-
չացն ապաւինեալ 'ի նա և 'ի բարեխօսու-
թիւն նորա , ապրեցան :

Յինն և տասն ամին Յուստիանեայ բար-
բարոյք առին զՀռոմ և աւերեցին , այնչափ
զի մնացեալքն ելին յառնթերակայ աւե-
րակսն , որ չէին կարող բնակել 'ի քաղաքսն :
Եւ յայսմ ժամանակի փոխեցաւ 'ի Բրիտտոս
սուրբն Սէւերիանոս յԱղէքսանդրիա , և ե-
ղաւ պատուով 'ի տապանի , և ուղղափառ-
քն եղին պատրիարք Սարգիս ճգնաւոր
Լիտիոքայ : Յայսմ ժամանակի այրեցաւ վանք
սրբոյն Սիմէօնի յԱնտաք և Թափուր եղեւ
'ի բնակչացն : Եւ 'ի սոյն ժամանակս (պա-
տահեցաւ) խանգարումն Օլատիի : Եւ 'ի
քսան և երեք ամին Յուստիանեայ գետն
Տարսոնի ելաւ և տարաւ զքաղաքն : Եւ 'ի
սոյն ժամանակս 'ի շարժմանէ կորեան 'ի Ալ-
տիկն եւթն հազար այր : Եւ 'ի Սիւսիա ըն-
կղմեցաւ կէս քաղաքն Պոնոպօլիս ⁽¹⁾ և իջին
բնակիչքն կենդանւոյն 'ի խորս , և ձայն հեծ-
մանն դայր զաւուրս , և ոչ կարէին օգնել :
Եւ 'ի Փիւնիկէ ընկղմեցաւ Տրապօլիս և Պիւ-
սոս ⁽²⁾ և Տրովաս և ամենայն քաղաքն Գալի-

(1) Միւս Թարգմանութիւնն Պոնոպոլիսի , զոր ոմանք
իմանան զՊենտապօլիս քաղաք :

(2) Այն է Բիբոզոն , կամ Բիբլոս , որ ըստ Տաճկաց

լեացւոց . և ՚ի ներքս գնաց ծովն երկու միլ
և նաւքն մնացին ՚ի ցամաքի :

Յայսմ ժամանակի առաւ Պատրա ⁽¹⁾ ՚ի
Պարսից և ամրացաւ , և լուեալ Հռոմայեց-
ւոցն գնացին սղարեցին զքաղաքն զԵւթն
ամ և դարձեալ առին : Եւ յայսմ ժամանա-
կի եղեւ սով սաստիկ , մինչ զի ուտէր մարդ
հինգ լիտր հաց և ուռնոյր և ոչ յագենայր :
Եւ եղև մահ անասնոց երկու ամ , և էր ընդ
ամենայն երկիր , և պակասեաց եղին վաս-
տակ յերկրէ : Եւ եղեւ շարժ ՚ի Կոստանդի-
նուպօլիս զքառասունն օր , և բազում տուն
գերեզման եղեւ բնակչացն , և տապալեցան
յողով եկեղեցիք , և մասն ինչ ՚ի Նիկոմիդայ
կորեաւ : Եւ ՚ի յերեսուն ամին Յուստիա-
նեայ երկու պարիսպքն Կոստանդինուպօլիսի
շրջեցան շինեալքն ՚ի Կոստանդնէ և ՚ի Թէո-
դոսէ : Եւ իկոն քաղաք ՚ի վայր շրջեցաւ ,
և զոտան օր շարժեցաւ երկիր սրպէս տե-
րեւ : Եւ յայսմ ժամանակի երեւեցաւ սուրբն
Յակովբ անուանեալն Կաւրդնկար ⁽²⁾ :

Յայսմ ժամանակի առաքեաց Թագաւո-
րն Արաբկաց քրիստոնէից Հերեթն առ

Ճեղեւ կոչի : Իսկ Տրովսն Թուի Թէ՝ ասիցէ Տէրոս :

(1) Միւս Թագմանուծիւնն Սպարսա :

(2) Անէ Յակոբ Ասորի ծանծաղոս կոչեցեալ ՚ի Յու-
նաց և Պուրտուննօ յԱսորւոց , և ՚ի սուրբս համարեալ առ
Ասորիս :

Յուստիանոս մեղադրանք, թէ ընդէր աւել-
բեցիք զքրիստոնէութիւնս ժողովոյն Քաղ-
կեդոնի և արարիք զԱրքորդութիւնն չորրոր-
դութիւնն : Եւ Յուստիանոս առաքեաց արս
խմաստունս պատասխանել նմա . և յորժամ
գնացին՝ տեսաւ զնոսա թագաւորն և ասէ .
“Եւ դուք յաշակերտացն անիծեալ ժողո-
վոյն էք :” Եւ նոքա ասեն . “Ինդէր հրա-
մայէ ձեր թագաւորութիւնդ զայդպիսի
իրա , նզովել զվեց հարիւր և ղերեսուն և
վեց սուրբքն . զի թէ վայրապարք և աշխար-
հականք էին , պատկառել արժան էր , թող
թէ եկեղեցւոյ առաջնորդք և սուրբ մար-
դիկ :” Եւ ասէ թագաւորն . “Ես բարբարոս
մարդ եմ և չգիտեմ (խօսել) ՚ի գրոյ ,
բայց ասեմ ձեզ բան մի . թէ լինի յոլովու-
թիւն կերակրոց և անկանի ՚ի ներքս մու-
կրն մի , պղծի՞ թէ ոչ .” և ասեն՝ “պղծի :”
Եւ ասէ ցնոսա . “Եւ զիմորդ ոչ ապականէին
վեց հարիւր երեսուն և վեց եպիսկոպոսունք
տուժարոյն | Էւոնի , որ ՚ի Հրէութիւն դար-
ձոյց զՔրիստոնէութիւնս :” Եւ յետ բա-
ղում բանից ասեն արքն . “Հրամայեսցէ ձեր
քաջութիւնդ՝ և առնեմք պատարագ որ հա-
ղորդիք , ցոյց սիրոյ և խաղաղութեան ձեր
և թագաւորին մերոյ :” Եւ ասէ ցնոսա Հե-
րեթն . “Սեք ՚ի ձէնջ ոչ հաղորդեմք և ոչ
զձեզ հաղորդեմք :” Եւ հրամայեաց հաց

պատրաստել և ուռճիկ՝ միս ըղտու . և ՚ի բերելն առաջի՝ ասէ . « Կերայք . » և նոքա ասեն . « Սէք զայդ ոչ ուտեմք , զի պիղծ է » Եւ Թագաւորն ասէ . « Եւ զիա՞րդ ոչ պղծիմք մեք ՚ի մարդոյ մսէ , զի այդ է պատարագն ձեր » Եւ ասաւ արձակեաց զնոսա ամօթով :

Յայնժամ մեռաւ Թէոդորիա Թագուհին ուղղափառ խոստովանութեամբ , և Թաղեցին զնա լ՛նթիմոս և Թէոդորոս պատրիարքունք :

Եւ յայտնեցան հերձուածք ՚ի ժամանակս Յուստիանեայ՝ այսոքիկ : Լ՛աջինն՝ հատեալքն ՚ի Սանիքեցւոցն , որք եկին ՚ի Պարսից՝ կերպիւ աբեղայից , որք արեամբ սպիտակ հաւոյ և սպանեալ տղայոյ հաղորդին , և ՚ի տարւոջն մի անգամ առնեն սճրագործութիւնս զՍանիքեցւոցն : Եւ երկրորդն՝ Ստեփաննոս Ուռհայոյ , որ ասէր՝ ըստ չափոյ մեղացն զտանջանքն մեղուցելոցն , և յետ այնորիկ հաւասարին արգարոց : Եւ երրորդն՝ Յովհաննէս Եփեսիոյ (Եփեսացիոյ) , որ նիւթ ասէր զՍտուած իբրեւ զմի ՚ի տարերացս : Եւ չորրորդ՝ Յուլիանէ ալիկառնացին , որ ասէր՝ Թէ Քրիստոս զանապական մարմինն լ՛դամայ որ յառաջքան զմեղսն՝ էառ , և ոչ զսպականացուն որ զուղղափառ խոստովանութիւնն ունի : Եւ լ՛դամ կրկին է . զառաջինն չունէր խառնուած , և զկնի մեղացն

խառնեցաւ ապականութիւն : Օչա յանդիմանեաց սուրբն Սեւերիոս 'ի յաստուածային գրոց , և նա ոչ զղջացաւ , և մնաց խմորն ⁽¹⁾ :
 — Հինգերորդ՝ Յովհաննէս արիթացին որ երեք բնութիւն ասէր զաստուածութիւնն . սա աշակերտ էր Սամուէլի ռասլացւոյն :
 Օչա կոչեաց Յուստիանէ թագաւոր , և լըւեալ զհերձուածն՝ հալածեաց զնա . և գնացեալ արար գրեանս , վկայութիւն որսալով յԱստուածաշունչ գրոց իւրում աղանդին :
 — Վեցերորդ՝ Փոտինէ անտիոքացին , նոյպէս երեք բնութիւն և էութիւն և անձնաւորութիւն ասէր , և արար գրեան 'ի Վոստանդինուպօլիս :
 — Նշմաներորդ՝ Թէոդորոս կապադովկացին , զնոյն աղանդն հաստատէր թէ՛ Քրիստոսի աստուածութիւնն չէ շօր աստուածութիւն :
 — Ութերորդ՝ Լթանասիոս որդի դստերն Թէոդորիայ թագուհւոյ , որ աշակերտեցաւ Լմնի ուռհայեցւոյ և յետոյ Սարգսի երիցու , որ եղեւ պատրիարք Լնտիոքայ :
 Սա զՅովհաննիսի աղանդն քարոզէր՝ երեք բնութիւն ասելով Նրբորդութեանն .

(1) Ջաղանդաւորացս այսօրիկ Յուլիանիտաց խօսի և Յովհաննէս Ասիացի 'ի գիրս իւր Հտ . Բ . ԳԼ . ԺԱ . Երոց ամանք , տսէ , եկին և 'ի Հայս յաւուրս Մովսէս կաթողիկոսի 'ի տարածել զաղանդն իւրեանց , զորս եւս արտաքսել . նոյնպէս և յետ Ժամանակի 'ի կաթողիկոսութեան Յովհաննու Իմաստասիրի Ժողովով դատապարտեցաւ անն աղանդ . չարախառ :

և թագաւորն աղաչեաց զԹէոդորոս պատրիարքն առնել զնա երէց, և ոչ հաւանեցաւ. և զկնի մահուանն Թէոդորոսի կաժեցաւ առնել զԱթանաս պատրիարք Ղլէքսանդրի, և գրեաց թագաւորն Ղլէքսանդրիս և ոչ առին յանձն: Եւ Կայնոն Տարսոնի եպիսկոպոսն և Ուգէն Սելեւկիոյ, աճեցուցին զպղանդն Աթանասի, և վասն այսր աղանդոյ և այլ ամենայն հերձուածոյ արար ընդդէմ ճառս Թէոդորոս պատրիարքն Ղլէքսանդրի: — Իններորդ՝ Վերիկոս (Նիմիւս) կոստանդինուպօլսեցի, ասաց թէ՝ «Որ ոչ խոստովանի երէք անձանցն յատուկ բնութիւնս, նա Հրեայ է և հակառակ ուղղափառութեան:»

Յայսմ ժամանակի եկն Հերեթ թագաւորն Տաճկաց առ Յուստիանոս (Յուստինիանոս) և ունէր գիր հաւատոյ զարեւելեան եպիսկոպոսաց Հայոց Սեծաց, և զՅակովբայ Կուբգնկարին և զՂլէքսանդրու պատրիարքին, և ասաց. «Որ ոչ ձեռագրէ ՚ի գիրս յայս, նա հերձուածող է և չարափառ.» և ոչ ձեռագրէին բազումք. և բարկացաւ Հերեթն ՚ի վերայ Յուստիանոսի և ասաց. «Ղլգոսն և ավշեալ, ոչ իմանաս եթէ այս ամենայն ցասումն երկնաւոր ՚ի վերայ երկրի վասն չար ժողովոյն է. վասն էր ոչ բառնաս զնիւթ բարկութեանն Աստուծոյ:» Եւ պատասխա-

նի ետ (Հօւստինիանոս) և ասէ . « Եղաչեմ
 զքեզ մի՛ զայրանար , չկարեմ զայդ առնել և
 ունել զԹագաւորութիւնս . այլ վասն քո ե-
 րեսաց չտամ վստահութիւն և հպարտու-
 թիւն Քաղկեդոնացւոցն ՚ի վերայ ուղղափա-
 ռաց , և դադարէ հալածումն ուղիղ խոս-
 տովանողացն՝ վասն քո , զի զքեզ պատճառ
 դնեմ և չմեղադրէ որ ինձ վասն ուղղափա-
 ռացն , և աճեն և բազմանան , և Եստուած
 հոգասցէ ՚ի ձեռն կարող ժամանակաց և Թա-
 գաւորաց : » Եւ ասլա Հերեթն Թագաւոր
 առ ինքն կոչեաց եպիսկոպոսս ուղղափառս
 և զՀակովբ , և ձեռնադրել ետ ՚ի Կոստան-
 դնուպօլիս պատրիարք ուղղափառացն , նոյն
 պէս և Ղնտիոք և Ղլէքսանդրիա , և ետ ՚ի
 վերայ սպառնալիս՝ զի մի՛ որ նեղեցէ զնոսա : »
 Եւ գնաց Հերեթն ՚ի Թագաւորութիւն իւր
 Բայց զի ասէին ուղղափառքն ընդ Քաղկեդո-
 նիտքն , Թէ դուք զՆեստորին , զԹէոդօրէս
 քին և զԹէոդօրին հաստատեցիք զաղանդն ,
 վասն այսր պատճառի ժողովեաց Թագաւորն
 բազմութիւն եպիսկոպոսաց պատասխանի
 առնել ուղղափառացն . և պատրիարքունք
 էին՝ Դոմնաս Ենտիոքայ , Եպոզինար Եղէք-
 սանդրի , Եւտիքէս Կոստանդինուպօլի : Եւ
 Բաբիլոս (Վ իգիլիոս) կայր ՚ի Կոստանդինու-
 պօլիս , վասն զի աւեր էր Հռոմ : Եւ ոչ գայր
 սա ՚ի ժողովն , ամպարտաւանեալ Թէ՛ ես

չեմ դոցա ընկեր . և յորժամ կամեցան նզուղել զՆեատոր և զԹէոդոր (Թէոդորեոս) և զԹէոդոր Սամուէստացին և զՏարսոնացին , ոչ ետ թոյլ Բաքիլոս նզովել զնոսա , ասելով թէ՝ « Ոչ է արժան զկնի հարիւր երեսուն ամի հանգստեան Սրբոցն նզովել զնոսա : » Եւ զի ոչ նզովեցին զնոսա , ոչ որ ընկալաւ զժողովն զայն (1) :

Ի Թուին Նսորւոց ՈԿԵ (667) յայտնեցաւ աղանդն (Յուլիանեայ առ աչօք ասողին ըզտնօրինականսն Քրիստոսի, Եւեփեսոս, յաշակերտացն (Յուլիանեայ : Եւ եկն առ նոսա եպիսկոպոսն Սրոկոպոս և յանդիմանեցաւ ՚ի բազմաց՝ և ոչ զղջացաւ , և ՚ի ծերութեան նորա աղաչէին զնա աշակերտքն նորա զի արասցէ եպիսկոպոս իւր փոխանօրդ , և ոչ առ յանձն ասելով թէ՝ « Ես մի եմ և չէ պա-

(1) Երկրորդ ժողովն Կոստանդինուպօլսի եղև առ Յուստինիանոսիւ , յամի 553 , ՚ի ներկայութեան Եւտիքիոսի Կոստանդինուպօլսի եպիսկոպոսի , Ասողինարայ՝ Աղէքսանդրիոյ , և Դոմնոսայ՝ Անտիօքայ : Անդ ՚ի մայրաքաղաքն գտանէր և Վեգիլիոս հայրապետ Հռոմայայլ առ ամպարտաւանութեան՝ ոչ հաղորդեցաւ ժողովոյն , անաստելով հրաւիրանաց Յուստինիանոսի : Ի սմին ժողովն նզովեալ մերժին գիրք Թէոդորոսի Մոպսուեստացւոյ , Թէոդորեոսի Կիւրացւոյ և Իբասայ Եդեսացւոյ , որ կոչին Երէք Գլաբիւս Նոյնպէս և Նոյն ինքն Թէոդորոս նզովն ՚ի նմին ժողովն , թէպէտեւ կանխաւ իսկ վախճանեալ էր նա . քանզի վճիռ հան ժողովն , եթէ արժան է նզովա դնել ՚ի վերայ ուրուք հերետիկոսի զկնի վախճանի նորին :

տե՛հ . երեք արքեպիսկոպոս պիտի՝ որ ձեռնադրեն եպիսկոպոսս : Եւ ՚ի մեռանիլն նորա կալան աշակերտքն զմի ոմն՝ որում անուն էր Ստրուպիոս (Եւտրոպիոս), և եղին զձեռն (Պրոկոպիոսի) ՚ի վերայ գլխոյն , և արարին զնա եպիսկոպոս , և նա արար տասն եպիսկոպոս , և առաքեաց ընդ ամենայն երկիր սերմանել զաղանդն : Եւ մի ոք ՚ի նոցանէ , Սարգիս անուն , գնաց յերկիրն Քամիրացւոց ⁽¹⁾ և խաբեաց զբազումս , և արար նոցա

(1) Քամիրացիք են Շամմարք կոչեցեալ ազգն , որոց երկիրն է յարեւելից հարաւոյ Անապատն—Արաբիոյ : Այս ազգ , որպէս յիշատակէ Միխայէլ Ասորի և սրտամագիրք Յունաց , էին քրիստոնեայք , և զլուսաւոր քաղաք նոցա էր Կասսան և Հիրա զոր բնագիրք մեր Հերեթա կոչեն : Յառաջում քառորդի վեցերորդ դարու Եթովպացիք տիրեցին Քամիրացւոց . իսկ Հրեայք որ բնակէին անդ , յարուցեալ ՚ի վերայ նոցա կոտորեցին և կացուցին Թագաւոր զմի ոմն ՚ի Հրեից անտի . որոյ զօրացեալ սպան զքրիստոնէոյս արաքացիս , և յարձակեալ ՚ի վերայ Նիգրան քաղաքի առ զայն , և զքահանայս և զթողովուրդս որ ապաստանեալ կային յեկեղեցւոյ , խողովողեաց և զեկեղեցին այրեաց , որպէս յիշատակեցաւ վերադոյն յեր . 231 : Մի էր ՚ի Թագաւորաց քրիստոնէից Հարեթ (Հերեթ) հինգերորդ ՚ի կարգի հոմանուն իշխանաց , և նստէր ՚ի Կասսան , զոր Ասորիք կոչեն Թագաւոր Արաքաց , իսկ Յոյնք Արեթաս զնա անուանեն : Զսա Յուստինիանոս կայսր զիմակաց արար Մանգիրայ Գ . Թագաւորին Հիրայ , և կոչեաց զնա գլուխ ամենայն Արաքաց Ասորւոց՝ Պատրիկ անուամբ , յամի 559 : Սոյն սա եկն ՚ի Կոստանդինուպոլիս յաւուրս Յուստինիանոսի , յամի 562 , առաջի առնել կայսեր ինչ ինչ խնդիրս քաղաքականս . իսկ Թէ արդարեւ բանք եղև զկրօնից և զդաւանութենէ , ոչ ինչ յիշատա-

Եպիսկոպոս Սոփէս անուն, և յետ երկոց աւ-
մաց մեռաւ : Եւ այլք յայլ տեղիս գնացին
և զըպարտէին զսուրբն Սեւերիանոս՝ թէ
զՔրիստոսի մարմինն ապականեալ և որդնեալ
ասէր ՚ի գերեզմանն . քայց Սեւերիանոս զայս
ասէր , թէ ապականուցու և մահկանացու
մարմին զգեցաւ , և ոչ թէ ՚ի գերեզմանին
ապականեցաւ , և նզովէր զայնպիսիսն որ ա-
սեն՝ ապականեալ : Իսկ Յուլիանիտքն ասեն
թէ՝ ՚ի յորովայնի Կուսին անմահ և անապա-
կան մարմին էառ և անչարչարելի . և այն որ
չարչարեցաւ և մեռաւ , կերպարանօր և առ-
աջօր էր և ոչ ճշմարտութեամբ : Եւ ոմն ՚ի
նոցանէ գնաց յԱլէքսանդրիա , և խառնեցան
՚ի նա այլ ազանդք , Պանտիտացիք և Ապելին-
տացիք , և ձեռնադրեցին իւրեանց պատրի-
արք , և նա արար բազում Եպիսկոպոսս և
առաքեաց յամեն Ալիքիա . և սոքա յետոյ
կանգնեցան միմեանց հակառակ : Եւ երկու

կեն յոյն մատենագիրք : Ըստ պատմութեան Միխայելի՝ Քա-
միրացիք հակառակք էին չորրորդ Ժողովոյն : Առ նոսա զը-
նաց Սարգիս ոմն ազանդաւոր և ուսոյց նոցա զազանդ իւր .
թերեւս նա իցէ Սարգիսն նեստորական որ ուսուցիչ եղէւ
Մահմետի ըստ աւանդութեան : Եւ թուի ամենայն հաւա-
նութեամբ , եթէ ՚ի տարածել մահմետականութեան յԱրա-
բիա , թողին և Քամիրացիք զքրիստոնէութիւն և դարձան ՚ի
նոյն գէն : Յամի յորում կամքս (1871) , ապստամբեալ սոցա
ընդդէմ Օսմանեան տէրութեան , յարձակեալ կան յԱսիա ,
այլ զօրութիւն Բ . Դրան ընդ փոյթ նուաճեսցէ զնոսա :

ի նոցանէ ի բանտի կային ի Ս՝ճբին , և խնդրեաց զնոսա թագաւորն Պարսից և արձակեցան , և ոմն ի նոցանէ գնաց զհիւսիսիւ և խաբեաց զբազումն , և եկն Ղ՝ւրդուն և ի Հայս , և ոչ ընկալան Հայք . այլ առաքելին յերկուց կողմանցն թուղթ առ պատրիարքն թէ ոգորոս ուղղափառացն , և նա կատարեալ էր զկեանս ՚լ և ապա գրեցին թուղթ մի Քաղկեդոնիտքն և թուղթ մի ուղղափառքն , և միմեանց չէին վկայ գրեալքն և հալածեցին զնոսա : Եւ ի Կապադովկիա յուրվք խաբեցան և ասեն , թէ առ ժամանակ մի զտեղի կոլաւ ի մասն ինչ Հայոց , մինչեւ ի կատարելոցն սրբեցաւ չարութիւնն :

Եւ յայնմ ժամանակի կամեցաւ Յուստիանոս նորոգել զեկեղեցին որ յանուն Լուսաբելոցն և զտաղանաատուն թագաւորացն , և ի բրեւն գտան երեք տաղան արճըճած , և գիր ի վերայ տաղանացն . Ընդբէաս , Ղուկաս , Տիմոթէոս , և յոյժ ուրախութիւն եղեւ քաղաքին ընդ գիւտ սրբոց առաքելոցն Քրիստոսի : Եւ յայս ժամանակս Սեւաստոսն որ ի Կեսարիա Պաղեստինայ , առաքեաց աջ մի ի Կոստանդինուպօլիս , ասացեալ թէ՝ Յովհաննու Սկրտչի է , և եղեւ կարծիք թէ իցէ՞ նորա , թէ ոչ . սակայն պատուեցաւ ոսկեղէն յարկօք :

Եւ Յուստիանոս շինեաց երկոտասան

վանք և իննսուն և վեց եկեղեցի, և ոչ դա-
դարեաց սա յիւր ժամանակն 'ի շէնեւոյ եկե-
ղեցիս և հիւրանոցս և ալքատանոցս :

Ի ՊԷԱ (871) Թուին Լսորւոց, սկիզբն է
Թուականիս Հայոց :

Յետ քառասուն ամի հալածմանն և սեր-
մանեւոյ աղանդին Քաղկեդոնի, քաղաքն Լ-
միթ կրեաց սով սաստիկ զութ ամ, և յետ
յագենալոյն հացիւ, (պատահեցաւ 'ի մար-
դիկ) տարի մի գիւական մուկնութիւն և
կատաղումն և թափումն 'ի խելաց, մինչ ոչ
ճանաչել նոցա զինչս և զտունս իւրեանց .
այլ ըստ պատահման մտանէին 'ի տունս, և
հրապարակաւ և յեկեղեցիս գործէին շնու-
թիւն, և ելեալ 'ի քաղաքէն ընդ վայր հա-
չէին որպէս շունք, և կանչէին որպէս անբան
անասունք և իբրեւ զաքաղաղս, և մերկա-
նային և փախչէին առանց պատճառի, ասե-
լով. “Պան Պարսիկք, գան, փախիք :” Եւ
ըջակայ գաւառն և Ուռհա գոյին և պա-
հէին զնոսա, և խնդրէին յԼստուծոյ ողոր-
մութիւն. և յետ տարւոյն զգաստացան և
զգեցան սեւաւս, և դասս դասս գնային յԱ-
րուսաղէմ և յայլ ուխտս : Եւ յետ այսորիկ
եղեւ մահտարաժամ, և մեռան երեսուն և
վեց հազար մարդ 'ի սակաւ ժամս :

Իսկ Թագաւորն Յուստիանոս յամեն ժա-

մանակս իւր ընդունէր զժողովն Քաղկեդոնի, բայց զԹուղթն Հիբասայ ուռհայեցւոյ ոչ ընդունէր, և ոչ հաւատայր որք ասէին թէ՝ «Քաղկեդոնի ժողովն ընկալան զԹուղթն նորա:» Իսկ յորժամ ասաց Քաբիլոս (Ա) իգլիլիոս) պապն Հռոմայ թէ՝ «Ժողովն Քաղկեդոնի ընկալան զԹուղթն Հիբի (Իբասայ),» և Կանգնեցաւ (Թագաւորն) և երեք անգամ ասաց. «Ժողովն Քաղկեդոնի նշոված է:» Բայց խաբեցաւ նա ՚ի յաղանդն Յուլիանեայ յեպիսկոպոսէն Լյպեմիայ. և գրեաց առ Լնաստոս (1) պատրիարքն Լնտիոքու զաղանդն, և հրամայեաց ժողով առնել և ձեռագրել զնա: Եւ ժողովեցան հարիւր իննը սուն և հինգ եպիսկոպոս յԼնտաք, և ոչ ընկալան, և գրեցին առ Թագաւորն վկայութեամբ գրոց՝ չար հերձուած զասելն առ աչօք զչարչարանսն Տեառն: Եւ տարան ըզԹուղթն առ Թագաւորն. ոմանք ասէն զըզջացաւ տեսանելով զԹուղթն, և յերկոցունց աղանդոցն դարձոյց զերեսս, ՚ի Քաղկեդոնէ և ՚ի Յուլիանեայ, և ուղղափառ կատարեցաւ մահուամբ, Թագաւորեալ ամս երեսուն և ութ և ամիսս հինգ: Եւ ՚ի մեռանելն Յուստիանեայ, մի ոմն ՚ի սքանչելի արանց տեսաւ տեսիլ և պատմեաց, թէ «Տեսանէի դաշտ մի ընդարձակ, և ՚ի մէջ դաշտին հնոց

(1) Միւս թարգմանութիւնն Ամատո:

մի բարբոթեալ հրով, և դողացի և ասեմ.
 «Ամ է այս դառն տանջանարանքս. » և ասե-
 սէ ամն ցիւս. «Այս Յուստիանեաց էր պատ-
 րաստած, բայց իւր եկեղեցասիրութիւնն և
 ազքատասիրութիւնն չեթող զինքն հերձ-
 ուածով մեռանել, այլ դարձաւ յուղղութիւն
 և ՚ի անդիս ուղղափառացն գնաց : »

Եւ յետ նորա թագաւորեաց քորորդի նո-
 րա իւրով անուամբն Յուստիանոս (1) և թա-
 գաւորեաց ընդ նմա և կիկն իւր. և էր ահաջ-
 կու և ոչ եղեւ ժխոր ուրեք, այլ և խոյս ե-
 տուն ամենայն չարագործք. և էր թրակացի
 և այր քաջ, բայց ցաւէին տաքն նորա : Յա-
 ռաջին ամին սորա երեւեցաւ յօդդ հուք
 բարբոթեալ, և յոլովք ասէին թէ նշան ա-
 րեան է (2). և թագաւորն առաքեաց և ե-
 բեր ՚ի Օլամբրոնէ և ՚ի Սանգոնէ արուես-
 տաւորք, որք կանգնէին փայտ և զանձինս
 վառէին հրով, և ելանէին ՚ի փայտսն եւ
 իջանէին օծեալ զանձինս տալիսով և ոչ աք-
 րէին : Եւ դարձեալ երեւեցաւ յարեւելք

(1) Այն է Յուստինոս Բ. որ թագաւորեաց յամի 565 :
 Արեւելեան պատմագիրք Հայր և Ասորիք միով անուամբ
 կոչեն զերեսին եւս Յուստիանոս, որով և շիտթութիւն
 արեանն ՚ի պատմութեանն :

(2) Ի ամին ամի, այն է 566—567 ամն Քրիստոսի. ա-
 սէ Սամուէլ անեցի (՚ի Քրոնիկոն.) « Այլ աստուածային ե-
 րեւեցաւ ՚ի սուրբ մատրանն, այլ և նշան ահեղ հրաշափայ-
 ւ արեւնատեսակ յերկինս : »

և 'ի հիւսիս այնպիսի հուր՝ որ բազումք 'ի տեսլենէն մեռան , և բերէր օդն եղէգն այրեցած և թուղթ այրեցած , և բազումք ժողովեցին 'ի զամբիղս . և զարհուրեցաւ թագաւորն , և գնաց յեկեղեցին յաղաչանա , նոյնպէս և քաղաքն ամենայն : Եւ 'ի յինն ժամ աւուրն ել ամայ մի հրախառն , և կայր 'ի նմա խաչ մի նկարեալ , և տեսեալ զայն բազմութիւնն աղաղակեցին . “ Տէր , ողորմեա . Տէր , ողորմեա ըստ մեծի ողորմութեան քում : ” Եւ պատրիարքն առաց յթագաւորն . “ Տեսանե՞ս զինչ եղև յաւուրս քո , որպէս յաւուրս մեծին Կոստանդիանոսի՝ նշան խաչի փայլատակեալ երեւեցաւ , արդ առաքեա և տուր բերել յԱփեմիայէ (Նիգամիա) (Հոռուոց զնաչափայտն Քրիստոսի որ կայ առ եպիսկոպոսի մի : ” Եւ առաքեաց թագաւորն և բռնութեամբ առին զնաչն և բերին յԱնտաք , և խիզարեալ ընդ մէջն , զկէսն թողին յԱնտաք և զկէսն տարան 'ի Կոստանդինուպօլիս , և ելին քաղաքացիքն և թագաւորն և պատուով տարան 'ի քաղաքն և եդին յաւազ եկեղեցին :

Եւ յերկրորդ ամին Յուստիանեաց առաքեաց զպատրիկն Յովհաննէս պատարագօք 'ի Պարսս սիրոյ աղաքաւ առ Խոսրով թագաւորն Պարսից , գնաց և դարձաւ պատուով : Եւ յայնմ ժամանակի ոչ քոյր թա-

գաւոր Հայոց, քանզի մոեալ էին ընդ Պարսից իշխանութեամբ, և խոսքով թագաւորն Պարսից սկսաւ նեղել զՀայս՝ երկրպագել կրակի. և ապստամբեցին Հայք և խնդրեցին օգնութիւն ՚ի Յուստիանոսէ զօրք, և յաղթեցին Պարսից և հալածեցին յաշխարհէն: Եւ առաքեաց խոսքով առ Յուստիանոս՝ մի օգնել Հայոց, և տալ հրաման դառնալոյ ՚ի Պարսիկս և կամ տալ զհարկն: Եւ Յուստիանոս արար ընդդէմ պատասխանի և ասէ. «Տուր յիս զԱ՛ծբին որ քրիստոնէից լեալ է, և վասն սիրոյ դարձուցին առ ձեզ»: Եւ զայս լուեալ լուեաց խոսքով⁽¹⁾, Եւ պատրիկն Յովհաննէս հրաման առեալ ՚ի թագաւորէն խօսել վասն միաբանութեան հաւատոյ ընդ Հայս և ընդ Ասորիս. և եկն Ռազա պատրիկն և ասաց ընդ Յակոբ Կուրդնէ կարն: Եւ եղեւ ժողով ՚ի Կալանիկէ, որ է Ռազա⁽²⁾ և ոչ միաբանեցան, նոյնպէս և Հայք քամահեցին զբանիւք նոցա:

Եւ ՚ի չորրորդ ամին Յուստիանեայ եղեւ խանգարումն Օլատիկի, և թիւր Օլատիկ ա-

(1) Զպատեւադմունս Յունաց և Հայոց ընդ Պարսս՝ տես ՚ի Պատմ. Հայոց, Հա. Բ. յեր. 285—288:

(2) Կալանիկոս որ և Ռազա կամ Ռակա կոչի, զորմէ բաղմկցս լինի յիշատակութիւն ՚ի պատմութեանս, էր քաղաք ՚ի Միջագետս Ասորւոց ՚ի վերայ Եփրատ գետոյ, յարեւելից կողմէ, և անկանի ՚ի հարաւսկողմն խառանու: Սերէոս Կաղանիկոս անուանէ զայս քաղաք. յեր. 51:

բարին Յոյնք : Յաւուրս յայսոսիկ Յովհաննէս եպիսկոպոս Սարմիացի ⁽¹⁾ այր ապակա նիչ և աներկիւղ յԱստուծոյ, եդ ՚ի կամս թագաւորին առնել խռովութիւն եկեղեցւոյ ուղղափառացն, առնուլ ՚ի նոցանէ զաթոռ և զեկեղեցի և զհամարձակութիւն, և մատնել կապանաց և բանդից և մահուան, որ եղեւ իսկ զկնի քառասուն ամի հալածանացն. և շրջէին եպիսկոպոսք զօրականօք, և զհաւանեալսն վերստին մկրտէին և եկեղեցական ձեռնադրէին, և զոչ հաւանեալսն պէսպէս չարչարանօք սպանանէին և յաքսորս և ՚ի բանտ տային : Եւ լցաւ երկիր մեծ բարկութեամբ և խռովութեամբ, զոր ոչ կարեմք ՚ի գրի առնել զաղէտս անցիցն այնոցիկ զոր կրեաց սուրբ եկեղեցի : Եւ յետ հաղարաց և բիւրուց սպանելոց ՚ի յանաստուած Յովհաննիսէն որ էր պատրիարք Կոստանդինուպօլսի, տաղտկացաւ թագաւորն ընդ անհնարին աղէտսն, և ասաց ընդ նա. «Տուր ձեռագրով զդաւանութիւն քո յիս,» և գրեաց Յովհաննէս և ետ ցթագաւորն : Եւ ընթերցեալ թագաւորն՝ ճանաչեաց թէ Նեստորի աղանդովն է, և բարկացաւ ՚ի վերայ նորա և ընկէց զնա յաթոռոյն և եդ ըզնա յաքսորս, և ասաց ընդ Նաստաս զօրապետն իւր. «Դարձո վաղվաղակի զուղղա-

(1) Միւս թարգմանութիւնն՝ Սարմապոյի :

փառան որ կենդանի իցեն, և այլ մի տացես
երեւել առաջի իմ քաղկեդոնականացդ: Դ
Բայց զոր ինչ նախ քան զայս եղեւ, ոչ է
արժան անտես առնել:

Անձ այրն Արտուծոյ Յովհաննէս հռչա-
կաւորն, որ զգիրս հարանցն գրեաց, և յորով
գիրս գրեաց և եթող ՚ի զարդ եկեղեցւոյ,
աքսորած և ՚ի բանտի կայր ՚ի Արտտանդինու-
պօլիս, և սլաոկառելով յառաքինութենէ
նորա՝ առաքէին առ նա թագաւորն և Յով-
հաննէս պատրիարքն ելանել ՚ի բանտէն,
և ոչ ելանէր, և աղաչէին բազում աղաչանօք
լինել միջնորդ խաղաղութեան եկեղեցւոյ և
ընդունել զժողովն չորրորդ, և նա սաստիկ
նզովէր զժողովն և զպատրիարքն և զթագա-
ւորն: Այլ բարկացան և արգելին ՚ի նմանէ զեր-
թեւեկան, և արկին ՚ի տուն գէջ, և անկառ-
սուրբն յտնացաւութիւն և ՚ի գլխացաւու-
թիւն, և եռացին ՚ի նա ոջիւր և բորբոք և
վէրք ՚ի մարմինն, և ուտէին ճանճք և պի-
ծակք զցոյգ և զցերեկ, և նա ոչ կարէր ծած-
կել զինքն և կայր որպէս զմեռեալ ՚ի բազում
ժամս: Այլ յետ յորով ժամանակի եկն առ նա
երիտասարդ մի գեղեցիկ սլաոմուճանաւ
զարդարեալ, և թուեաց նմա ՚ի զօրականաց
թագաւորին՝ ուղղափառ գոլով, և երթեալ
համբուրեաց զնա և զսպեաց, և սկսաւ ՚ի
հանդէլ և փարատիլ ՚ի ցաւոցն, և ել ընդ

դուռնն : Եւ դուրձեալ եկն և եբեր նմա գի-
նի և արբ , և օրհնեաց զնա և ասէ . “ () րհ-
նեալ ես դու , որդեակ , որ հանգուցեր զիս : ”
Եւ այսպէս ու թ օր ծառայէր զնա և ողջագու-
րէր և քաջալերէր ասելով . “ Հայր համբե-
րեա , և երանելիք են որ այսպիսի պատա-
հումն կրեն վասն ուղղափառութեան . ” և
բերէր Վիդուլթիւնն ի գրոց վասն հաւատոյ
և վասն առաջնոցն համբերութեան : Եւ
Յովհաննէս զուարճանայր ընդ իմաստութիւն
նորա և ասէ . “ Որդեակ ուստի՞ է քեզ այդ
ամենայն գիտութիւն ի տղայութեանդ՝ զոր
ես ծերութեամբ իմով ոչ գիտեմ ” . և ասէ
ցնա . “ Հայր , ամենայն ինչ հնարաւոր է
Հոգւոյն Սրբոյ . այլ դու ուրախ լեր զի ե-
րանես աստի և զքաղումն լուսաւորես : ” Եւ
յետ այսորիկ եկն առ նա արհի եպիսկոպոսն
զաւորիսրբին և ասաց . “ Սուրբ Հայր , լսէ և
հնազանդեաց թագաւորին , և լինի միաւո-
րութիւն անդամոցն Քրիստոսի ” Եւ սուրբն
պատասխանի եւ և ասէ . “ Քրիստոս լսու-
ած նշովէ զձեզ . զիսորդ չամաչէք , որ թէ
Ճմարիտք էիք՝ յետ այսքան վշտացս զոր ան-
ցուցիք ընդ եկեղեցի Մտուծոյ , չէր պարտ
հաշտել ընդ ձեզ , թող թէ հերետիկոսք և
ասելիք Մտուծոյ : ” Եւ գնաց ի նմանէ ե-
պիսկոպոսն . և եկին և հանին զնա ի բան-
տէն հրամանաւ թագաւորին և տարան ի

կղզի մի բարբարոսաց կռապաշտից, և անդարգելին զնա, որ և 'ի վարդապետութենէ նորա և 'ի նշանագործութենէ դարձան առ Քրիստոս անձինք քսանևութ հարիւր բիւր (') 'ի փառս Քրիստոսի լստուծոյ մերոյ, որ է օրհնեալ յաւիտեանս յաւիտենից. աւմէն:

Եւս համբաւ հալածանաց ուղղափառաց եհասյերկիրն Պարսից, և ժողովեցան մոգքն և գնացին առ Թագաւորն իւրեանց Խոսրով, և ասեն. « Ինդէ՞ր ոչ առնես դու՝ օրպէս առնեն Հռոմայեցիքն, որք ոչ դառնան 'ի կրօնս իւրեանց՝ չարաչար սպանանեն, և ընդ քո Թագաւորութիւնդ իաղազացեալ կան՝ որք ոչ պաշտեն զհօւր իբրեւ զքեզ: » Եւ լուեալ Թագաւորին Պարսից՝ և արար հալածումն մեծ ընդ ամենայն աշխարհ իշխանութեան իւրոյ. և ըմբռնեալ երեք եպիսկոպոս և եհան զմօրթս նոցա, և զայլն ազգի ազգի տանջանօք սպան և բազում վանորայս քակեաց, և Թիւ ոչ գոյր ըսպանելոցն. և առաքեաց 'ի Հայս շինել անդտուն կրակի, և նոքա զայրացեալք սպանին զնոսա անողորմ՝ խրախուսեալք յ'ստուած: Եւ կաթողիկոսն մեծ՝ որ նստէր 'ի Դուին, գնաց 'ի Կոստանդինուպօլիս ածել զօրք ընդգիմանալ Պարսից: Եւ գնացեալ 'ի Կոստանդինուպօլիս, ելին ընդառաջ նմա Պատ-

րիարքն և ամենայն քաղաքն ընդունել ըզնա, և զայս պատիւ լուան 'ի Հայք զի Քաղկեդոնիտքն այնպէս փարէին զնովաւ, և պատրիարքն առ իւր ունէր զնա հանապաղ երկեան թէ գուցէ խաբիցի. և առաքեցին առ նա մի հաւանել կալ ընդ նոսա վասն կարեաց իւրեանց, զի յոյսն մեր Քրիստոս է, և զուղիղ հաւատս ոչ տամք վասն երկեզի մեռանելոյ: Այլ մինչ գնացին և տարան զթուղթն, և նա վաղագոյն իմացեալ էր ըզհերձուածոյնոցա չարութիւն, և մեկնեալ 'ի նոցանէ՝ կայր առանձին, որ և յամբլով նորա 'ի Կոստանդինուպօլիս, ննջեաց ուղղափառ խոստովանութեամբ, և մեծ պատուով ամփոփեցաւ յուղղափառացն, որոյ եղեւ մեծ ամբութիւն և հաստատութիւն հաւատոյ և պարծանք ուղղափառացն, միալ Հայոց 'ի ճշմարտութեան յերկուց կողմանց՝ 'ի Պարսից և 'ի Քաղկեդոնացւոց, Աստուծով միայն զօրացեալ և օգնական 'իմարդկանէ ոչ որ (1) =

Իսկ Սովիա կին թագաւորին՝ քորադուստրը (դուստր քեռ) էր թէոդորիայ թագուհւ

(1) Բանք Միխայէլի ակնարկեն 'ի Մովսէս կաթողիկոս եղեմարեցի. այլ սա ոչ չոգաւ 'ի Կ. պօլիս. խնդրել ձեռն օգնականութեան ընդդէմ Պարսից, ալ Վարդան զօրավար փախստեայ անկաւ անդ, և յունական զօրօք դարձեալ 'ի Հայս՝ պատերազմեցաւ ընդ զօրս Խոսրովաւ: Իսկ Մովսէս կաթողիկոս վախճանեցաւ 'ի Հայս՝ յԱթոռ իւր յամի 595՝ առ թագաւորութեամբ Որմզդայ՝ սրգւոյ Խոսրովաւ:

ւոյն , ուղղափառութեամբ սնեալ , որ էր առաքինի և երկիւղած , մինչ զի հոգեւոր տեսիլ տեսանէր և հաղորդէր յուղղափառ երիցուէն Նիգրէասայ : Եւ եղեւ զի հաւանեցուցին զնա մեծարել զՔաղկեդոնիկսն , և հաղորդել ՚ի նոցանէ . և երեւեցաւ նմա սուրբ կոյսն Սարիամ և ասէ ցնա . “ Իսկոյն , ընդէր թողեր զիս և գնացեր առ հերետիկոսսն . ” և նա ասաց . “ Օ , ի ոչ գիտեմ դաւանութիւն , ուսո ինձ : ” Եւ ասէ սուրբ կոյսն . “ Իաւակսն է քեզ ասել՝ Հայր և Արդի և Հոգին Սուրբ , և Հաղորդիլ ՚ի Քաղկեդոնացւոցն : ” Եւ զայս տեսեալ և լուեալ , ՚ի բաց եկաց ՚ի նոցանէ և սլլ ոչ հաղորդեցաւ :

Եւ յայնժամ զՍարկիանէ՝ թագաւորն (Յուստիանոս) արար կեսառ , զմօր քեռսդին իւր , ՚ի յութ ամին իւրոյ , և առաքեաց ՚ի վերայ Սճբնայ : Եւ գնացեալ ՚ի Տարս Սարկիանէ , առաքեաց զղօրսն յերկիրն Պարսից , և ասպատակեալ առին աւար բազում և դարձան ՚ի Տարս . և զարհուրեցան Պարսիկքն : Եւ մարդուանն (մարդպանն) որ կայր ՚ի Սճբին , կաշառօք և ծառայական խոնարհութեամբ յամեցոյց զՍարկիանէ ՚ի քաղաքին , մինչ բերին ՚ի քաղաքն (Սճբին) Զոճիկս և աղդեցին թագաւորին իւրեանց , և դքրիստոնեայսն հանին ՚ի քաղաքէն : Եւ

ի Օգտակի տօնին պատեցին զքաղաքն, և ե-
դեալ կռիւ յամենայն կողմանց՝ ածին յառ-
նուլ զնա : Եւ յայնժամ գայ Վրկիւնն հրա-
մանաւ Թադաւորին՝ փոխանակ Վարկիւնէի,
հանել զնա . և ասացեալ Վարկիւնէի թէ՝
« ներեա ինձ աւուրս երկու , » և ոչ լուաւ ,
այլ ընկէց ի նմանէ զպատիւն և ի բայ ե-
հան զնա ամբարտաւանու թեամբ : Եւ արտ-
մեցան զօրքն և թողին զքաղաքն, և բազումք
կարծեցին թէ՝ մեռեալ է Թադաւորն . և
ցրուեցան և ամրացաւ քաղաքն և զպառ-
ճառ հանելոյն Վարկիւնէի ասել արժան է :

Երկիրն Տաճկաց (Վրաբաց) ընդ երկու
բաժին էր . կէսն ունէին Թադաւոր քրիստո-
նեաց և էին քրիստոնեայք , և կէսն էին կը-
ռապաշտ և ընդ Թադաւորու թեամբ Պար-
սից . և քրիստոնէից Թադաւոր էր յայտ-
ժամանակի Սնդուր՝ զկնի հօր իւրոյ Հե-
րեթ Թադաւորին . և էին բարեկամք և օգ-
նականք Հռոմայեցւոյն միշտ հայրենեօք :

Վրդ գնաց Սնդուր յերկիրն Պարսից և
գերեաց , և եկն նստաւ վրանօք յերկիրն
Տաճկաց (Վրաբաց) , որք գիտացին թէ Պար-
սից Թադաւորն է՝ որում հնազանգն էին , և
եկին առ նա առանց զինուոց . և նա կոտո-
րեաց զնոսա , և առ զերկիրս Տաճկաց և աւե-
րեաց և գերեաց և դարձաւ ծանր աւարաւ :
Եւ լուեալ զայս Պարսիցն , եղեն ժողով

մեծ և խորհեցան գնալ յերկիրն Սնդուրայ։
 Եւ իմացեալ Սնդուրն առաքեաց առ Յուս-
 տիանոս և խնդրեաց ոսկի քաղում՝ առնուլ
 զօրս ՚ի վարձու ընդդէմ Պարսից . և տրտմե-
 ցաւ Յուստիանոս վասն խնդրոյն , կարծե-
 լով թէ հարկս խնդրէ։ Եւ նոյն ժամայն գը-
 րեաց երկուս թուղթս։ Եւ Սնդուրն գը-
 րեաց, թէ «Եկ առ Սարկիանէ և առ ոսկի և
 զօրք, ես սրատուիրել եմ նմա։» Եւ առ Սար-
 կիանէ գրեաց թէ՝ «Յորժամ գայ առ քեզ
 Սնդուրն , գաղտ առ զգլուխ նորա , և ա-
 ռաքեա ինձ աւետիս։» Եւ ՚ի խնամոցն Ես-
 տուծոյ փոխեցան թուղթքն . որ առ Սնդուր-
 էր (գրեալ) առ Սարկիանէ տարան , և որ առ
 Սարկիանէ՝ առ Սնդուր։ Եւ յորժամ ըն-
 թերցաւ Սնդուրն , ասաց . «Եւս ո՞ր չարի
 փոխարէն է՝ զոր կամեցան առնել ինձ .» և
 օրհնեաց զնախատեսն Եստուած , որ փրկեաց
 զնա ՚ի չար խորհրդոցն Յուստիանոսի։ Եւ
 լուեալ Յուստիանոսի կարծեաց թէ Սար-
 կիանէ առաքեաց զիմ գրեալ թուղթն առ
 Սնդուրն , և արար նմա բարեկամութիւն։
 Եւ առաքեաց զՆիակ դնել զՍարկիանէ
 յերկաթս։

Իսկ Պարսից զօրքն իմացան թէ ՚ի բաց
 եկաց Սնդուր ՚ի Հռովմայեցւոյ միաբա-
 նութենէն , և Հռովմայեցիքն սկսեալ
 են զՍփրին քաղաք , թողին զգնալն առ

Սնդուր և դարձան 'ի Սիջագետս, և կոտորեցին զզօրսն Հռոմայեցւոց, և զայլն փախուցին. և գնացին մինչեւ յԱնտաք և յԿիւմիա, և գերեցին զամենայն Սիջագետքս որ ընդ Հռոմօք. և ասլա գնացին 'ի վերայ Տարայոյ. և բազմութիւն զօրացն Հռոմայեցւոց սրբ փախստեամբ գերծան 'ի Պարսից, անկան 'ի Տարս, և երթեալ Պարսիցն նստան շուրջ զքաղաքաւն : Եւ ասլա ընտրեաց Խոսրով թագաւորն Պարսից հինգ հազար կուսանս աղջկունս 'ի գերեալցն, և սլատորաստեաց զօրականս և տայր տանել զհինգ հազար կուսանսն յերկիրն Թեոալացւոց 'ի Թուրքաստանն (1) սլատարաւ գրս նոցա բազում գանձիւք զի եկեսցեն օգնեսցեն նոցա երթալ 'ի վերայ Հռոմայեցւոցն և Հայոց և Սնդուրաց : Եւ յուղի անկեալ տանէին զաղջկունսն, և նոքա լընուին զճանապարհն արտասուօք, զի գաւռինքն Քրիստոսի գնային կերակուր գայլոց. և գնացին իջան առ մեծ գետովն Պարսից : Եւ խորհեցան կուսանքն ընդ միմեանս խորհուրդրս, և ասացին ընդ զօրսն. « Եւրաբէք մեզ ողորմութիւն և 'ի բաց գնացէք յաչաց մերոց, զի լուանամք 'ի գետս վասն աշխատու-

(1) Թեոալիա է յերկիրն Պարսից սահմանակից Խորասանայ, ոչ կարի 'ի բացեայ 'ի Կասպից ծովէն : Մովսէս Խորեանցի. Ա. 8.

Թեան ճանապարհիս . և հաճոյ Թուեցաւ նայա , և յարուցեալ մեկնեցան և գնացեալ հեռացան : Եւ նորա յարուցեալ աղօթեցին և ասացին , « Բրիստոս Աստուած , փրկու թիւն բրիստանէից և պսակ և սուրբ փեսայ կուսից , եկ առ մեզ և ընկալ զմեզ յառաքատքո սուրբ , և դապանայ մի մատնէր զանձինս որ խոստովանիմք զքեզ : Այսչանօք սրբոյ Կուսի անարատ մօրքո Աստուածածնին և աղօթիւք ամենայն սրբոյ քոյ և արեամբ ծնողացն մերոյ ստանելոյ յանօրինացն որ բողոքեն առ քո մարգասիրութիւնդ : » Եւ ելեալ ամենեցուն ՚ի կամուրջն՝ լլան ՚ի գետն առ հասարակ և մեռան ՚ի ջուրն : Եւ իմացեալ զօրացն եկին և մի ոչ գտաւ ՚ի նոցանէ կենդանի , և դարձան պատմեցին Թագաւորին իւրեանց . և զարմայաւ յոյժ և խափանեցաւ խորհուրդն ⁽¹⁾ : Եւ զօրքն Պարսից երկու ամ պաշարեցին զքաղաքն Տարա , և ելեալ զօրքն Հռոմոց ՚ի դուրս՝ արարին առաւել բաջութիւնս . և զօրքն Պարսից խաբէութեամբ մեկնեցան ՚ի քաղաքէն . և Հռոմայեցիքն աշխատեալ էին , Թողին զպարիսպն և նստան յուտել և ըմպել . և յանկարծ բաղխեցան դարձեալ Պարսիկքն և փութանալի եղեալ

(1) Յայտնաւորք , Սեպտեմբեր 7 :—Միքայէլ Չամչեան , Պատմ . Հայոց , Հատ . Բ . Եր . 243 :

տանդուխտ յամենայն կողմանց և առեալ բգ-
բազմքն կոտորեցին :

Եւ այսորիկ թագաւորն Յուստիանէ
հաշտեալ ընդ Յովհաննէս սպարիարբին , և
ի նմանէ և յայլոց Քաղկեդոնացւոց շար-
ժեալ՝ դարձաւ ի հալածումն ուղղափառաց ,
և մահ և ազգի ազգի տանջանարանք և նախա-
տինք , որ և զանցոյց զկռապաշտ թագաւո-
րօքն , և գիր ոչ տանի և լսելիք ոչ բաւէն զառ-
ի նմանէ գործեալ շարու թիւնն ընդ ուղղա-
փառսն՝ գրել և հաստատել Վասն որոյ առա-
քեաց Մատուած աստու մոլեկանս և գեւո-
ի թագաւորն , նմանապէս և ի սպարիարբն .
երբեմն հաչէին նման շան , և եր զի իբրեւ
զկատու վակէին , և տանն մատամբ ձեռացն
կեղեքէին զերեան և զմուրուսն , և վիժէին ի
բարձր տեղոց և ոչ կարէին արգելլել պէս
պէս հնարիւք . և յետ բազում խայտառա-
կանաց և ծանականաց՝ խեղդմամբ ի գիւացն
բարձան երկրքին ի կենացս : Եւ նոխ քան
զմահն նորա , յորժամ սակաւ մի գիւրէր նը-
մա , հարցանէին թէ ո՞վ նստցի յաթոռ թա-
գաւորութեանս . և նա բազում անգամ ա-
նուանէր զնօտար մի թրակացի Տիբերիոս ա-
նուն . և զնա եդին թագաւոր , ազգաւ Յոյն-
զի ի Վայիոս Յուլիոսէ մինչեւ ի վերջինս
Յուստիանոս՝ յիսուն թագաւոր Վուանգէ-
ին ազգաւ , և զօրք և թագաւորութիւնն

Հռոմայեցիք կոչէին, նախ վասն Հռոմայ և ապա վասն Կոստանդինուպօլսի . վասն զի՝ Կոստանդիանոս նոր Հռոմ զնա կոչեաց . և խառն էին ընդ միմեանս լեզուաւ և գրով, և չէին զատած մինչեւ 'ի Տիբերիոս, որ և 'ի նմանէ սկսանի Յունաց Թագաւորութիւնն: Եւ նախ եղեւ 'ի հին ժամանակսն Սակեդոնացւոյ Թագաւորք երեսուն և ութ, որք և Յունաց կոչէին, 'ի Կռոնոսէ Սակեդոնացւոյ մինչեւ 'ի Բրասոս (Պերսէոս), 'ի Թուականին Լսորւոյ ՄՁԸ (288): Եւ աստ երկրորդ անգամ սկսաւ 'ի Թուիս Լսորւոյ ՊՁԶ (886), և 'ի Թուիս Հայոց 'ի ժե (15):

Յայսմ ժամանակի հսրարտացաւ Թագաւորն Պարսից (Խոսրով) յաղթութեամբն որ եղեւ նմա 'ի Սիջապետս . և եկն յերկիրն Հայոց և ցուցին մեծ քաջութիւնս Հայք՝ սատարելովն Յունաց, երկիցս անգամ դարձուցին հարմամբ: Եւս երրորդ անգամ ժողովեալ Թագաւորն դնաց զկողմամբն հիւսիսի առ լեւամբն սլատելով, թողեալ զՀայս և եկն 'ի Կապադովկիս, և ընդդիմացան նրմա Յոյնք: Եւ եկն 'ի Սեբաստիա և էառ զնա և սյրեաց հրով. և դարձեալ զօրացան Յոյնք և եկին առին զբանակն նոցա և զտուն կրակին զոր շրջեցուցանէին զկնի իւրեանց, և քակեցին . և թէ չէին սպատառեալ 'ի միմեանց Յոյնք, սպառեալ էին զՊարսիկս, զի

անկաւ տղմուկ ինչ 'ի Յոյնս , և զօրացան Պարսիկք և գնացին առ ին զ\Ելիտինէ Հայոց և այրեցին : Եւ առաքեցին առ նա զօրքն Յունաց և ասացին . « Եթէնչ է այդ զոր առնես՝ աւերումն և այրումն . այդ չէ թագաւորի օրէնք , այլ զտեղի առ և սլատերաղմեաց , և թէ յաղթես՝ քո լինի երկիրս . և զայդ մեք ոչ արարաք 'ի քո երկիրն՝ զինուորքս առանց թագաւորին : » Եւ լուեալ զայս ամաչեաց Պարսիկն , և զտեղի առ յարեւելից կուսէ քաղաքին . գնացին և զօրքն Յունաց և կանգնեցան հանդէպ նոցա յառտւօտէ մինչեւ 'ի յինն թամ աւուրն և ոչ կռուեցան : Եւ ապա Պարսիկքն սկսան գնալ անցանել ընդ Եփրատ , և ելին Յոյնք զինի և շտապեալք 'ի յանցան՝ բազումք գետակուր եղեն . և Պարսիկքն գնացին յաշխարհն Հայոց և յերկիրն իւրեանց : Եւ ետ օրէնս Խոսրով չեւանել թագաւորի յաւար և 'ի սլատերաղմ երկրի և հեծելոյ , բայց թէ ընդդէմ թագաւորի :

Իսկ զօրքն Յունաց գնացին առ հիւսիսիւ սլատերաղմել ընդ մասն ինչ Հայոց աշխարհին և առնուլ աւար 'ի նոցանէ . և զի քրիստոնեայք էին , ելանէին վաներն և գեղերն խաչիւ և աւետարանաւ ընդ առաջ Յունականացն , և նոքա լրբութեամբ ընկենուին զխաչն 'ի գետին , և մերկացուցանէին զեկեղեցականսն և զաշխարհականսն տղանա-

նէին և գերէին, և զհաւատաւոր կուսանան խայտառակէին. և զգինդս կանանցն ականջօքն կորդէին, և ՚ի չկարելն հանել զապարանջանսն՝ զձեռն կտրէին և կորդէին, և այլ բազում չարիս գործէին. և առեալ աւար՝ դարձան ուրախութեամբ որպէս ՚ի մեծ յաղթութենէ: Աւ թողեալ զերխարսն և թափեալ յինքեանց զկազմած զինուցն, նստան յուտել և յըմպել: Աւ դարձան զօրքն Պարսից, և ժամանեցոյց բարկութիւնն Աստուծոյ զչարիս իւրեանց ՚ի գլուխս իւրեանց զոր աւարին ընդ քրիստոնեայսն: Աւ եկեալ Պարսկացն կոտորեցին զնոսա, առեալ բալանդակ զձիսն և զզէնսն և զոր ինչ ունէին, և դարձան մեծաւ յաղթութեամբ:

Յայսմ ժամանակի ժողովեցան եպիսկոպոսք և քահանայք և միայնակեացք Արշակէտաց և Հայոց որ ընդ իշխանութեամբ Յունաց էին, և գնացին առ Տիբերիոս ինդրել զխաղաղութիւն, զի կարցեն համարձակութեամբ զուղղափառութիւն: Աւ ոմանք ՚ի Քաղկեդոնականացն ջանային բարկացուցանել զթագաւորն վասն ուղղափառացն. իսկ թագաւորն արար ատեան և ասէ մեծաձայն. « Առարուք ինձ ամենեքեան զոր ասեմս. քանզի յոլովք ՚ի ձէնջ ոչ գիտեն թէ մորպէս մեռաւ թագաւորն Յուստիանոս, զի չէիք ՚ի մօտ, և զիս առ իւր ունէր զշայգ և

զցերեկ, և յալովք 'ի ձէնջ գիտեն և վկայեն.
 քանզի թագաւորն զատ 'ի գիւղն չարեացն՝
 ունէր ցաւս չարաչարս, և յորժամ գեւն
 թողոյր, գայր 'ի զգացութիւն, և տեսանէի
 զի հրեշտակ Աստուծոյ կայր առ գլուխն և
 'ի յիշատակ բերէր նմա զամենայն գործն իւր
 զոր արարեալ էր նորա ընդ ուղղափառսն, և ա-
 սէ թագաւորն. «Աստուած ողորմած, հաստ
 նոցա որք արարին զիս հալածիչ ուղղափա-
 ռացն»։ Եւ ասէ ցիս. «Տես, որդեակ իմ Տի-
 բերիոս⁽¹⁾, զհաստուցումն զայս, զի կենդանւոյն
 զսկեաց զիս Աստուած 'ի թագաւորութե-
 նէս, զի ես զսկեցի զթագաւորութիւն նորա
 ըստ իմում չափոյ. մի՛ նմանիլ դու չարեաց
 իմոց, այլ սրատկառեալ Աստուծոյ, սրատկա-
 ռեալ յուղղափառացդ յինէն հալածելոց.
 սրատուեալ զթագուհիդ որ թագաւորէր քո
 և այժմ եղեւ քեզ մայր»։ Եւ որ ինչ այսպիսի
 բանք են՝ սրատուիրէր ինձ. և զցաւն որո-
 վայնի և զպատուհասն գիտէք դուք և զգի-
 ւին չարաչար լիկելն, որոյ պատճառ նմա մա-
 հուան այն էր. մի՛ ոք զչարն Յուստիանեայ
 յիս դարձուացէ չար խրատովքն իւրովք, զի
 ոչ լսեմ զկորստական բանսն»։ Եւ ասէ ցը-
 ժողովեալ ուղղափառսն. «Վնայէք, հարք
 իմ սուրբք, կայէք անհոգութեամբ և խըն-

(1) Յօբինակիս Տիբերիոս։

դու թեամբ 'ի սահման հաւատոյ ձեր, և աւրարէք 'ի վերայ մեր աղօթս ։”

Իսկ Սոփիա թագուհին ոչ թողոյր ըզկինն Տիբերեայ 'ի Կոստանդինուպօլիս, և պատրիարքն ասէ ընդ Տիբեր. “Թող զքո կինն և առ զթագուհին ։” Եւ նա տրտմեցաւ և ասաց. “Երդ գիտեմ եթէ երկիւղ Տեառնն ոչ գոյ յաղանդդ ձեր, Քաղկեդոնականք, զկինն իմ օրինաւոր, որ երէք զաւակ ծնեալ է ինձ և յաղքատութեան իմօւմ պանդըխտակից էր ինձ, արդ ասեա զնա թողուլ, և զԿոստուծոյ սիրտն զայրացուցանել ինձ ։” Եւ գնաց պատրիարքն ամօթով մեծաւ ։ Եւ լուաւ Սոփիա և ետ ածել զկինն Տիբերեայ 'ի քաղսքն, և սիրէր զնա, և կոչեաց զանուն նորա Հեղինէ ։ Իսկ Տիբեր նախ 'ի հիւանդութեան թագաւորին կեսար եղել, և էր առատաձեռն և ողորմամ, և յորժամ թագաւորեաց, եդ իւր սահման յամենայն աւուր եւ թանասուն և երկու կենդինար գանձ բաշխել աղքատաց ։

Յայսմ ժամանակի լուաւ Սնդուր (Սունդուր Դ) զմահն Յուստիանեայ և զթագաւորելն Տիբերեայ, և եկն առ նա, և եղել ուրախութիւն մեծ, և մեղադրեաց Տիբեր՝ թէ ընդէր թոյլ ետուր Պարսից յարձակիլ 'ի վերայ մեր ։ Եւ նա հանեալ զթուղթն Յուստիանէի առ Սարկիանէ վասն սպանման

նորա, և ետ 'ի Տիբեր: Եւ ընթերցեալ Տիբեր՝ զարմացաւ յոյժ: Յայնժամ ասէ Աննգուլըն. «Ես վասնքոք բարեացն զոր արարեր ընդ ուղղափառսն, հաշտեցայ և եկի. և արդ ազաչեմ զի քարոզեսցի յայտնապէս ուղղափառութիւն ընդ ամենայն երկիր:» Եւ ետ հրաման Տիբեր, և գրեցին զքարոզութիւն ուղղափառութեան: Եւ գնաց Անգուլըն 'ի Ելնտաք զի հաստատեսցէ զուղղափառութիւն նախ անդ, և խօսեցաւ ընդ պատրիարքին Պրիգորի: Եւ մինչ 'ի յայտ էին, եկն թուղթ յորդւոցն, թէ Պարսիկք կամին գալ 'ի վերայ մեր, և գնաց Անգուլըն յերկիրն իւր:

Ի չորրորդ ամին Տիբերեայ ելին Աղաւքն (Աղաւանացիք) և առին աւար բազում 'ի Թւրակիոյ և 'ի Թեսաղոնիկէ, և առին զերամակ թագաւորին և հեծան, և ժողովէին յերկրէն զէնս և ազանէին, զի մինչեւ ցայն վայր չէին կալեալ ոչ ձի և ոչ զէն և ոչ սրատրաստութիւն ձիաւորի, և եկին նստան 'ի Սերմի (Սերմիոն) քաղաք, և առաքեցին առ Տիբեր՝ տալ նոցա զքաղաքն Սերմի: Եւ թագաւորն յամեցոյց զնոսա երկու ամ, սկըն ունեւով Նունկլարտացն⁽¹⁾ գալոյ, և յորժամ ոչ եկին, 'ի հարկէ ետ նոցա զքա-

(1) Են բնակիչք Լոնգորթարտիայ գաւառի, որ 'ի հիւսիսայ խալիոյ:

ղաքն և զինչսն և ոչ զմարդիկսն, և մտեալ 'ի քաղաքն տեսին լքեալ և ներքեւեալ 'ի սուվոյ, զի կերեալ էին զշուն և զկատու 'ի հեւսարն ('ի սլաշարման), և արարին նոցա բազում մարդասիրութիւն Սկլաւքն, տալով հաց և գինի. և 'ի յուտելն յաճախ՝ մեռանէին, և նոցա իմացեալ սկսան կակղադոյն և սակաւ կերակրովք 'ի հոգի ածել զնոսա: Եւ յորժամ հաստատեցան, հանին զնոսա 'ի քաղաքէն և ինքեանք բնակեցան: Եւ յետ միոյ ամի այրեցաւ քաղաքն, և ելեալ գնացին բարբաւոսքն:

Յայսմ ժամանակի արար Տիբեր կեսար զՍորիկ ⁽¹⁾ և առաքեաց 'ի Վարսս, և նա գլնացեալ գտաւ զկամուրջ մեծ 'ի գետոյն քաւեալ, և կարծեաց թէ Սնդուրն է ազդեալ Պարսից: Եւ եկն առ Տիբեր և չարախօսեաց զՍնդուր, և անկան 'ի հնարս թէ ռոպէս որսասցեն զնա: Եւ ոմն իշխան Սանգանա (Սագնոս) անուն յանձն էառ ըմբռնել զնա, և գնաց զօրօք որպէս թէ 'ի Վարսս երթայ.

(1) Սորիկ էր ազգաւ Հայ, յԱրադածոսն դաւառէ, յՕշական գեղջէ, որ կացեալ 'ի ծառայութեան կայսերական Դրան, եղև ընդհանուր զօրապետ. և յաղթեալ Պարսից, փառաւորեցաւ 'ի Տիբերեայ, և զկնի վախճանի կայսեր, ամենանացաւ ընդ գոտեր նորա, և յամի 582 եղև կայոր: Ստեփան Ասողիկ, Բ. 61. Կիրակոս, յեր, 27. տիպ Մոսկուայ, և այլք: Իսկ Միխայէլ, որպէս և բազումք 'ի պատմագրացն Յունաց, Կասպագոյկոցի ասեն զնա վնեւ, և յոյն աղջաւ:

և աղաչեաց գալ տեսանել զնոսա և սահմանել = Եւ Սնդուր առանց կասկածանաց եկն առ նոսա, և արարեալ բազում խորախուժիւնք, և ՚ի գիշերի ըմբռնեալ զնա առաքեցին առ Տիբեր, և եղաւ ՚ի բանտի. և լուեալ զայս որդին Սնդուրայ Լճման (1), ել զօրօք յերկիրն Հռոմեցեաց առնուլ գանձս և չորքոտանիս բազումս, բայց մարդոյ ոչ մնասէր. և խորհեցան վասն նորա չարիս՝ որսալ և զնա: Իսկ նա յորժամ գիտաց թէ ոչ արձակեն զհայրն, նեղեալ ՚ի գլխոյ հօրն՝ մահ յանձն տուեալ եկն առ Տիբեր երգնուլ նրմա կալ ընդդէմ Պարսից՝ եթէ արձակեսցէ զհայրն, և յանձն առ Տիբեր, և արարին երգումն. և ասլա ասաց անօրէնն Սօրիկ, թէ «Լյս է նշան պահել զերդումն քո՝ եթէ հաղորդիս ընդ մեզ» Եւ նա ասաց. «Օչայդ ոչ կարեմ առնել, զի բազում է աղգն իմ և քարկանան ինձ. թող զայն որ ոչ ասեմ՝ զի մի տրամեցուցից զձեզ. ատելի լինել Լստուծոյ ոչ կարեմ»: Եւ յորժամ զայս լուսան՝ բարկացան, և կալեալ զնա առաքեցին առ հայրն յաքսորս: Եւ այս համբաւ հասեալ յերկիրն Տաճկաց (Երաբացոց), եղեն հնգետասան բաժին, հաստատելով իւրեանց առաջնորդս. և միմեանց ոչ հնազան

(1) Այն Նուման Ե. Ապուլ-Քապուս կոչեցեալ որ թաքաւորեաց յամի Տեառն 383—603:

դէին . և ոմանք ՚ի նոցանէ եղեն ընդ Պարսից իշխանութեամբ , ոմանք ՚ի Քամիրական երկիրն ետուն ձեռն , և կէսք եղեն ընդ Հռոմայեցւոյք . և ՚ի պատճառս չար ժողովոյն Քաղկեդոնի բարձաւ վայելուչ թագաւորութիւնն այն :

Իսկ Տիբերյաւել յողորմածութիւն , զի զչորրորդ մասն յամենայն ստացուածոց իւրոց տայր աղքատաց : Եւ եբարձ ղբաժն յամենայն իշխանութենէ իւրմէ . և էր բարեխորհ և անցասումն և աննենդ . և սա թագաւորեալ չորս ամ և հիւանդացաւ , և ետ զդուստր իւր () Գոստիա՝ Սօրկայ կայսեր ՚ի կնութիւն (1) , և արար զնա թագաւոր , որ էր ՚ի Կապադովկիայ , յԱրփսուս քաղաքէ (2) : Իսկ Տիբեր մեռաւ և տրտմութիւն ոչ սաւ կաւ եթող աշխարհի . և Սօրիկ առ զթագաւորութիւնն :

Իայց Հռոմ ապստամբեալ ՚ի Սօրկայ , եղին իւրեանց թագաւոր զՎարամիոս (Վերամանոս) (3) : Եւ թագաւորն Պարսից խոսրով մեռաւ և թագաւորեաց Արփոդ որդինորա , և առաքեաց ՚ի Հռոմ՝ զհնազան

(1) Դուստրն Տիբերեայ կոչեր Կոստանդնա :

(2) Այն է որ կոչի այժմ Եւրփոս , մերձ ի Զէյթուն . և է գիւղ փոքրիկ հայաբնակ և ունին եկեղեցիք : Առ պատմագիրս ուրեք կոչի քաղաքս այս և Եփեսոս :

(3) Գերմանոս էր աներ Թէոդոսի՝ որդայ Սօրկայ :

դեսցին նմա . և ոչ ընկալան զբանն նորա
 Հռոմայեցիքն , այլ գնացին յերկիրն Պարսից
 և գերեցին , և երեք հազար գերի առաքեցին Սօրկայ . և հնազանդեցաւ Վա-
 մարիոս Սօրկայ , և յոյժ ուրախ եղեւ Սօրիկ :
 Եւ հրամայեաց ընդարձակել զԼ՛ւրիսուս քա-
 ղաք ուստի ինքն էր , որ է յերկրորդն Հայք ,
 որ զկնի չորս ամի շրջեցաւ ՚ի շարժմանէ , և
 դարձեալ շինեաց լաւագոյն քան զառաջինն
 մեծաւ հողաբարձութեամբ , և վերստին
 ընկղմեալ եղեւ շարժմամբ :

Յայսմ ժամանակի Սօրիկ եղ. զօրաց լուխ
 զՓիլիկոսոն (Փիլիպպիկոս) փեսայ իւր , որ էր
 քեռայր իւր , և առաքեաց զնա ընդդէմ
 Պարսից . և Պարսիկքն առաքեցին ՚ի Ս՛ճբնայ
 բազում գանձս ՚ի Սուփարզինն , և առին
 զնա . և գնաց Փիլիկոսիոս և դարձեալ էառ
 զնա , և կոտորեաց զՊարսիկքն որ ՚ի նմա : Եւ
 ՚ի նոյն ամի յարեան Պարսիկքն ՚ի վերայ Ու-
 մըղդի Պարսից արքային և հանին զաչս նորա ,
 և մեռաւ յուր ամին Սօրկայ : Եւ ՚ի յինն
 ամին Սօրկայ թագաւորեաց Խոսրով որդի
 Ումըղդին ⁽¹⁾ :

Եւ Սօրիկ արար զԹէոդոս որդին իւր կե-
 սար , և արար նմա հարսանիս (հանդէս) մեծ ,

(1) Սեբեոս, յեր . 56—57 : Միքայէլ Չամչեան . Պատմ .
 Հայոց Հտ . Բ . յեր . 295—296 :

և պատրիարքն կապեաց զԹագ նորա : Եւ ՚ի նոյն ամի իշխանն Պարսից Սահրամ ապստամբեաց ՚ի Խոսրովայ . և երկեալ Խոսրով և եկն յՈւռհա , և առաքեաց առ Մօրիկ լինել նմահայր , և կալ նմա օգնական՝ առնուլ զՊարսս(1) : Եւ Մօրիկ առաքեաց զգօրս Թրակիայ և զգօրրս Հայոց , և տարան հաստատեցին յաթոռ իւր , և սարգեւօք դարձան , և դարձուցին ըզՏարա և զՍասլայն (Մճբին) ՚ի Հռովմայեցիս(2) : Եւ Մօրիկ ետ զգօւստր իւր Մարիա (3) Խոսրովու ՚ի կնուծիւն , առաքելով ընդ նմա եպիսկոպոս և քահանայս . և Խոսրով երեք եկեղեցի շինեաց ՚ի Պարսս վան կնոջ իւրոյ . և պատրիարքն Նախորդ գնաց և օրհնեաց զնոսա , զմէկն յանուն Նստուածածնին , և զմէկն յանուն սուրբ Առաքելոցն , և զերրորդն յանուն սուրբ Սարգսին . և եղև մեծ խաղաղութիւն :

Եւ Մօրիկ Թագաւորեալ ամա քսան , և

(1) Թովմա Արծրունի (յեր. 94) , և Սեբեոս (յեր. 57) ՚ի մէջ բերեն զպատճէն Թղթոյն Խոսրովայ առ Մօրիկ :

(2) Իսմին պատերազմի գտան Ներսէս հայ իշխան և Մուշեղ Մամիկոնեան հայեցի քաջ զօրօք ՚ի կողմանէ Մօրկոյ եկեալ ՚ի վերայ Վահրամայ ապստամբի , զօրոց տեսան գերձ պարագայիւր ՚ի Պարս . Հայոց . Հտ. Բ. յեր. 296—300 :

(3) Պատմագիրք Յունաց ասեն զմանէ գօւստր լինել քրիստոնէի ուրուք և ոչ Մօրկոյ , և կոչն զնա Սիրի , յորմէ Շէրէնի երգքն առ արեւելեան բանաստեղծս ՚ի վերայ սիրոյ նորին ընդ Խոսրովու արքայի : Իսկ Սեբեոս յայտնագոյն եւս ասէ՝ լինել գօւստր քրիստոնէի ՚ի Խուժաստան աշխարհէ : յեր. 76 :

Հպարտացեալ արհամարհէր զզօրսն . և եղև
գալ Բուլղարացն 'ի Թրակիա, և ելեալ զօրքն
Հռովմացեցւոց՝ և հալածեցին զնոսա, և ե-
կին 'ի Կոստանդինուպօլիս և առաքեցին առ
Սօրիկ և ասացին. «Լստուած խաղաղութիւն
արար յաւուրս քո . բայց խաղաղութեամբ
զօրքն ոչ ապրին, այլ հռոգօք . կամ տուր ըզ-
կարգեալ ռոճիկսն անթերի, կամ տես յոյսմ
հետէ զմեզ թշնամիս քեզ : » Եւ նա խստա-
ցաւ ընդդէմ նոցա, և ասացին զօրքն ցՊետ-
րոս եղբայրն Սօրիկայ . «Սպանցուք զեղբայրն
քո և թագաւորեա գու : » Եւ նա ոչ կամե-
ցաւ, այլ գնաց պատմեաց Սօրիկայ : Եւ զար-
հուրեալ Սօրիկայ փախեալ 'ի Քաղկեդոն . և
երթեալ զօրացն անդ, սպանին զնա, և թա-
գաւորեցուցին զՓոկաս զոմն 'ի զօրագլխա-
ցըն (1) :

Եւ լուաւ զայս Խոսրով թագաւորն Պար-
սից՝ եթէ սպանին զՍօրիկ և զորդիսն, յոյժ

(1) Փոկաս էր 'ի զօրաւարացն Սօրիկայ, որում յանձն
լեալ բանակն կայսերական առ զդէմ ունել ապստամբութեան
Բուլղարաց, նա ընդհակառակն խաղաղօք զզօրն 'ի վերայ
Կ. Պօլսի . և կալեալ զՍօրիկ հանդերձ հնգեքումբ որդւովք
խողխողեաց անխնայ, և յինքն տարաւ զաթոռն : Սերէոս
պատմե (Եբր. 85—86), թէ յառաջնում արշաւանին զոր է-
տուն Յոյնք ընդդէմ Թրակացւոց (Բուլղարաց, Ավարաց),
գտանէին և զօրք Հայոց ընդ զօրաւարութեամբ Մուշեղոյ
Մամիկոնէի, որոյ խորագոյնս զհետ թշնամեաց պնդեալ զը-
տանդեցաւ, և ձերբակալ լեալ սպանաւ :

տրտմեցաւ և զգեցաւ սեաւ ամենայն տամբն Պարսից, և ելաց զնա աւուրս բազումս. և յետ այնորիկ ծանուցանէր զերախտիան զոր արար Սօրիկ Պարսից. «Օ ի նա հաստատեաց զխախտեալ թագաւորութիւնս ի ձեռս իմ, արդ ո՞վ է ի ձէնջ որ առնու զվրէժ արեան նորա ի գիւրութիւն սրտի իմոյ :» Եւ յառաջ եկն ոմն իմեծ իշխանացն, որում անուներն էր Սոմիզոն, և ասէ. «Ես երթամ և կատարեմ զկամս քո ի վերայ Հռոմայեցւոցն, և ընում արեամբ զերկիր նոցա զորս գտանեմ ի Հռոմայեցւոցն :» Եւ ասէ ցնա թագաւորն. «Այլ կոչեսցիս դու այսուհետեւ Սոմիզոն, այլ Շահրապարզ (Շահրվարազ), զի այր քաջ ես դու :» Եւ առաքեաց զնա ամենայն զօրօքն Պարսից, որոյ եկեալ էառ զՏարա և զՍասլայն և զԵրտին, և ձմերեաց ի Սիջագետս, և առ զՍառան և զՀալս և զՆոտաք, և այլ առն ոչ մեղանչէր՝ բայց միայն Հռոմայեցւոյ : Եւ յութերորդ ամին Փոկայ եղև ամենայն Սիջագետք Պարսից, և սպա անցին ի Կապադովկիա և ի Կաղատիա և յԱնկիւրիս և յԱսիա, և մինչեւ ի Քաղկեդոն գնացեալ յաւարի հարին (1) : Եւ ի միտս իւր խորհէր խօսորով ի վերայ Հռոմայեցւոցն այլ թագաւորել, զի որդեգիր էր Սօրկայ կայսեր և փեսայ :

(1) Սերէոս, յեր. 121—122:

Իսկ թագաւորն Փոկաս արար բազում սպանութիւնս զօրասէտաց և զօրաց, և եղեւ ատեցեալ յամենեցունց: Եւ յայնմ ժամանակի երկու պատրիկք էին Ղլիբիկէ՝ երեւելիք և քաջք ՚ի մարտս պատերազմաց, անուն միոյն Վրիգոր և միւսոյն Հերակլ. և խորհեցան երկոքին զմահ թագաւորին, և պատրաստեցին զօրականս և առաքեցին զորդիս իւրեանց զօրօք՝ զմինն ընդ ծով և զմիւսն ընդ ցամաք: Արդին Հերակլի անուամբ հօրն Հերակլիոս անուն, եհաս նորա վիճակ ընդ ծովն երթալ, և որդին Վրիգորի ընդ ցամաք. և ուխտեցին նոցա թէ որ վաղագոյն երթայ ՚ի Կոստանդինուպօլիս՝ նա թագաւորէ, և որ յետոյ երթայ՝ լինի նմա կեսար: Եւ գրեցին ՚ի քաղաքն և յարքունիսն զխորհուրդն՝ զի սպանցեն զՓոկաս, և զնախաժամանեալն առ նոսա յորդուոյ իւրեանց թագաւորեցուցեն: Իսկ Հերակլիոս յաջողակ հողմոյ դիպեալ դնաց յառաջագոյն, և տեսեալ ըզթուղթսն՝ վաղվաղակի սպանին զՓոկաս: Եւ թագաւորեաց Հերակլ այր քաջ և իմաստուն, և եղեւ խնդութիւն ամենեցուն և հանդարտութիւն:

Իսկ թագաւորն Պարսից յորժամ տիրեաց Սիջապետաց, առաքեաց ՚ի Պարսից եպիսկոպոսս Նեստորականս և Քաղկեդոնիկս, որոց գլխաւորին անունն էր Աշխիմիա (1), իսկ ուղ-

(1) Միւս թարգմանութիւնն Աշխիմիա:

Պատիւաբէն որ 'ի Սիջագետս, ոչ ընկալան զնո-
սա, և գրեցին աղաչանս առ Թագաւորն
Պարսից՝ զի մի խախտեսցէ զհայրենի սահ-
մանս նոցա: Եւ լուաւ Թագաւորն և անդ-
բէն կոչեաց. և նոքա խնդրեցին 'ի Խոսրովայ
զի հրամայեսցէ նոցա քննութիւն առնել,
թէ վասն էր ոչ ընկալան զմեզ: Եւ առա-
քեաց Խոսրով 'ի Հայս և 'ի Սիջագետս գը-
նալ առ ինքն իմաստնոց և աստիճանաւորաց
և պատասխանի առնել Քաղկեդոնացւոյն և
Նեստորականացն: Եւ գնաց մեծ կաթողի-
կոսն Հայոց Ներսէս⁽¹⁾, և պատրիարքն Լսոր-

(1) Զայս ժողով յիշատակէ և Սեբէոս, յեր. 188-195, յոր-
մէ առնու Կաթողիկ 'ի պատմութեան իւրում (յեր. 94-99). 'ի
մէջ բերեալ և զնամակն զոր գրեաց Ներսէս Գ. առ Կոստանդ
կայսր, յորում յիշէ՝ եթէ և յաւուրս Խոսրովու Բ որդւոյ Ու-
մդի եղև ժողով 'ի դուռն արքունի յաղագս բանի հաւատոյ:
Զայս պատմութիւն թերևս շիտթեալ Միխայելի ընդ անուան
Ներսէսի որ յետոյ է իբր 20 ամօք և աւելի քան զժողովն որ
յարբունին Խոսրովու, համարի եթէ առ նովին իսկ Ներսի-
սիւ եղեալ իցէ, Քանզի առ Թագաւորութեամբ Խոսրովու Բի
նոտան յաթոռն կաթողիկոսական՝ Աբրահամ, Յովհան Գ.,
Կովիտաս և Քրիստափոր: Դարձեալ Կաթողիկ այլազգ իմն
պատմէ զպատճառս ժողովոյն Լուեալ, ասէ, Խոսրովու ըզ-
հանապազօրեաց վէճս և զխռովութիւնս որ լինին 'ի մէջ Հա-
յոց և Յունաց վասն բանի հաւատոյ, հրամայեաց ժողովել
'ի դուռն արքունեաց իւրոց Էպիսկոպոսաց արեւելեայց և
Ասորեստանեայց ընդ վերահացութեամբ Սմբատոյ Բագրա-
տունւոյ: Ի ժողովն յայտնի գտաւ և Զաքարիա պատրիարք
Երուսաղէմի որ 'ի գերութեան կայր և գերեկիցք նորին Ե-
պիսկոպոսք Աղէքսանդրիոյ, այլ և կաթողիկոսն Աղուանիոյ:

ւոյ ուղղափառաց Աթանաս և Սեւերիանոս եղբայր իւր, որ հրաշալի նշանօք կոչեցեալ էր ի քահանայապետութիւն այսպիսի օրինակաւ :

Այր մի էր ի Սամստիա⁽¹⁾ բարեպաշտ և ողորմած, որ մեռաւ և եթող երկուս օրդիս, զԱթանաս և զՍեւերիանոս, ընդ մօրն՝ բազում ստացուածօք. և մայր նոցա Սանի ըսպասաւ որեաց զամենայն ինչս իւր աղքատաց, և ետ զտղայսն ի դպրոցս. և սնուցանէր զնոսա աղօթիւք և հաւատովք, մինչ զի յորժամ տեսանէր եպիսկոպոսս և քահանայս և միայնաւորս, ասէր. « Խաչ հան յիմ վերայ. » եւ ինքն տարածանէր զթեւսն առաջի, և որպէս զգոյաւօր իբք ծրարէր, և երթեալ ի տունն թափէր զթեւսն ի վերայ գլխոյ աղայոցն, և

եւս և Նեստորականք և Սեւերիանոսեանք, եւ ի իննել հարցաքննութեան՝ հերետիկոսք ամենայն ի բաց մերժեցան, նոյնպէս և Քաղկեդոնականք պարտեցան. իսկ դաւանութիւնն Հայոց որ զերիս և եթ ժողովոն ընդունին, իրեւ ուղղափառական ճշմարիտ դատեցաւ առաջի ժողովոյն և խորովու արքայի, որում վկայեաց և ջաքարիս պատրիարք Երուսաղէմի՝ յաղթեալ ի ճշմարտութենէ, որպէս ասէ Ասողիկ, վասն որոյ և խորով հրաժան, ետ եթէ « Ամենայն քրիստոնեայք որ ընդ իմով իշխանութեամբ են, զհաւատս Հայոց կալցեն : » Եւ այսպէս հաստատեաց կրկին զվիճառ հարց իւրոց կաւատայ և խորովու Ա, որք գրեալ էին ի թուղթս և պահեալ ի տան դանձուց, կնքեալ մատանեաւ իւրեանց :

(1) Յօրինակիս մերում ՚ի Սանոս :

ասէին տղայքն, թէ « Լ՝յդ ի՞նչ է մայր. » և մայրն ասէր. « () րհնու թիւն է, որդեակք, զոր առի ձեզ ՚ի սրբոց Լստուծոյ : » Եւ զարգացեալ մանկանցն գնացին ՚ի վանս սուրբ Յովհաննիսի : Եւ յետ բազում ամսոց եղին զԼ. թանաս ուղտպան, և երթեալ բերէր ըզպէտս վանիցն : Եւ ՚ի սահմանս Ռուծափայ վանք մի էր ուղղափառաց, և գնաց առ նոսա յամենայն ուղղափառաց աղաչանք, զի ընտրու թեամբ ըստ Լստուծոյ կամացն գիցեն պատրիարք : Եւ ընտրեցին երէք, և գրեցին զանուանս նոցա յերէք թուղթ, և ՚ի թուղթ մի զՔրիստոսի անունն. և եղին ՚ի մոմ, և եղին ՚ի սէղանն, և մատեաւ պատարագ. և զկնի պատարագին առնուլ ետուն երէք օր զկնի միմեանց, և գայր Քրիստոսի անունն. և փոխեցին զմարդիկն յայլս, և նոյնպէս գայր Քրիստոսին՝ առ ՚ի ցուցանել թէ Քրիստոս է քահանայապետ, մինչեւ այլ արժանաւոր ընտրէք : Եւ զՔրիստոսին վասն այնորիկ գրեն, որ թէ յերէք անուանցն մի անունն գայ, մէկ մի այլ անունն Քրիստոսին գայ, գետեհան թէ վայել է սորա սրբութեանս : Եւ յա թէ ոչ գայ Քրիստոսին, յայլ անուանելոցն գայ, չէ ընդունելի, և թէ միայն Քրիստոսի գայ, ամենն են խոտան : Իսկ այն վանքն երէք օր և երէք գիշեր հսկեցին և լացին առաջի Լստուծոյ. և յերբ ըորդ աւուրն երեւեցաւ Քրիստոս և ասէ.

« Եւ աղիւն առաւօտուն դայ այր մի ուղտուք, անունն Եթանաս, զնա ձեռնադրեցէք : » Եւ նոցա ուրախացեալ սարսէին նմա ՚ի վաղիւն. և ՚ի բանալ դրանն կայր Եթանաս կանգնեալ, և հարցեալ զանունն և իմացեալ, մեծաւ ազաչանօք և երգմամբ և երկիւղիւ Եստուծոյ ածին ՚ի հաւան և ձեռնադրեցին. և յետ ձեռնադրութեանն ասէ. « Երոջն Քրիստոսի տղաչեմ զձեզ, ծածկեցէք զբանս և թող տուք ինձ իմ հանդերձիւն տանել զուղտան և լընուլ զտարին իմ : » Եւ հաղիւ հաւանեցան. և արար այնպէս : Եւ ՚ի ընուլ տարւոյն խընդրեցին և գտին :

Եւ ել համբաւ զնմանէ մինչեւ ՚ի Պարսից թագաւորն : Եւ կոչեցաւ Եթանաս սրտորիարքն և գնաց, և եղբայրն զկնի. և տեսեալ զնա հայրապետին Հայոց՝ սիրեաց զնա և մեծարեաց, նոյնպէս և թագաւորն Խոսրով : Եւ յետ բազում հարցաւործի և բնութեան յաղթեցան Պարսից եպիսկոպոսքն և Նեստորականքն և Քաղկեդոնիկքն : Եւ զգացուցին Խոսրովու, և կոչեաց առաջի իւր զԺողովն, եհարց և ասէ. « Օյնչ է ձեր հակառակութիւնդ, ասացէք : » Եւ ասեն Քաղկեդոնացիքն և Նեստորականքն. « Եւք ամեն քրիստոնեայքս Եստուած խոստովանիմք զՔրիստոս որ մարմինն էառ, բայց դոքա ասեն զԵստուած և զմարմինն մի բնութիւն, և զԵստուած խա-

չեալ ասեն՝ և առանձինն մեք ասեմք, թէ մարմինն որ մեղաւ՝ նա մեռաւ, և Նստուած որ ոչ մեղաւ՝ նա ոչ մեռաւ : Եւ ասեն ուղղափառքն ցթագաւորն . « Այդ շատ բան է և բազում ուսման և յերկար ժամանակաց պէտք են, և արարեալ են վասն այդորիկքննու թիւն առաջին թագաւորքն : Եւ ասաց թագաւորն . « Ո՞վ էին թագաւորքն . և նոքա ասեն . « Սոտանդիանոս և Թէոդորն՝ առաջինն և երկրորդն . և այլքն ասացին՝ « Եւ Սարկիանոս . և ուղղափառքն ասացին . « Այդ զՍարկիանին ոչ ընդունիմք : »

Եւ խոսքով ասէ . « Այեւմ որ յաղթեցաւ լուք դուք որ զՍարկիանին ընդունիք . այլ և ես ասեմ, որ Սարկիանէ չէ հաւասար այնց թագաւորացն . և յորժամ ասէք միաւորիլ Նստուծոյ և մարդոյն, բաժանել չէ ստարտ, զի ինձ ճշմարիտ թուի ասելն, թէ մահ մարդոյ չկարէր փրկութիւն առնել : Քանզի ես յորժամ եկի յաշխարհն ձեր, բազում անգամ լուայ վասն այսորիկ, և տեսի ՚ի նոցանէ բազում նշանաւ և սքանչելիս՝ որ մահ Նստուծոյ ասեն : Այլ և սպառմեցին ինձ զօրքն իմ, թէ « Ստաք յեկեղեցի մի զոր ուղղափառքն անուանեն, և քահանայն կայր ՚ի սպառարագի և կամէր հաղորդել զժողովուրդն, և վասնայնորիկ յոլով էր սպառարաստեալ զհացն և զբաժակ գինեոյն ըստ իւրեանց խորհրդոյն . և ՚ի մտանէն

մեր յեկեղեցին, ոչ հայեցան ՚ի մեզ և ոչ ոստեան, և մեք հրամայեցաք՝ որ կոտորեցին զմանս ՚ի ժողովրդոցն, և այլոցն թոյլ տուաք փախչիլ. և հայեալով մեր ՚ի պատարագողն (որ) կերաւ զբաղմուծիւն հացին միայն և արք զգինին, և յետ այնորիկ հարցաք թէ՝ «Ի՞նչ խոստովանիք զայդ կերակուրդ?» Եւ նա աւսէ. «Այն և արիւն Աստուծոյ ։» Եւ ասացաք. «Հոգեւոր է՝ թէ մարմնաւոր կերակուրդ ։» Եւ նա ասէ. «Հոգեւոր ։» Եւ բացաք զփոր երիցուն և ամենեւին ոչինչ գըտաք նշան ՚ի նմա՝ թէ կերեալ ինչ էր ։» Եւ թէ այսպէս է, իրաւ են միաւորողքն ։» Եւ զայս ասացեալ թաղաւորին ոչ յիւրմէ՝ այլ յԱստուծոյ յազգմանէն, որպէս Փարաւուն և Ասքուգողոնոսոր և Բաղամբ և Այլ իսկիա տեսին զճմարտն և իմացան վասն օգտի աստուածապաշտութեանն, նոյնպէս և խոսրովու ասելն՝ ՚ի փառս ճմարտութեանն, զի զօրաւոր է ճմարտութիւնն ըստ Ազրիսրոյ (1) ։ Այսն որոյ պատուեաց թաղաւորն զհայրապետն Հայոց՝ տալով զորդին իւր նմա սան և զաշխարհն Հայոց ՚ի հրամանս նորա, և պարգեւս մեծամեծս ետ նմա և Աթանասայ, և զաշխարհն Պարսից ետ ՚ի ձեռս նոցա իննամեկ զբրիստոնեայսն ըստ իւրեանց օրինացն, կարգել եպիսկոպոսս և քահանայս

(1) Ա. Եղթս Դ. 55 :

և սարկաւագունս , և շինել եկեղեցիս , և ապրանք եկեղեցեացն . և այսպէս Նստուած զփառաւորիչս իւր փառաւորէ . և նմա փառք յաւիտեանս :

Իսկ Հերակլ Թագաւորեալ ՚ի քսան և մի ամին խոսրովու , և առաքեաց առ խոսրով խնդրել սէր ասելով , թէ “ ()պանաք զՓոկաս զսպանողն Սօրկայ , և դու արա ընդ մեզ խաղաղութիւն : ” Եւ ոչ կալաւ խոսրով յանձին , այլ յարուցեալ եկն ՚ի Կեսարիա Հայոց , և առ զնա և կոտորեաց զբիւրս բիւրուց ⁽¹⁾ : Եւ ՚ի չորրորդ ամին Հերակլեայ Հնազանդեաց Շահրպարդն զՎամասկոս՝ Պարսից . և ՚ի գալ տարւոյ՝ առ զՎալիկիա , և ՚ի վեց ամին Հերակլեայ առ զԵրուսաղէմ և սպան ՚ի նմա արս իննսուն հազար ⁽²⁾ : Եւ Հրեայքն զգերեալ քրիստոնեայսն գնէին սակաւ գնոյ , և սպանանէին վասն չարութեան իւրեանց : Եւ զօրավարն Պարսից առ զԻսաչն Քրիստոսի և առաքեաց ՚ի Պարսս , և ընդ նմա զՕսքարիա սրատրիարքն Երուսա-

(1) Սեբէոս , յեր . 125 : — Վարդան , յեր . 86 . տիպ Մոսկուայ :

(2) խոսրով առ զԵրուսաղէմ յամի 616 , զոր Միքայէլ Չամէեան գնէ երկու ամօք յառաջ ՚ի 614 ամին . և սպան արս յիսուն հազար կամ ըստ ոմանց՝ յիսուն և եւթն . և գերեաց անձինս երեսուն հազար : Սեբէոս , յեր . 150 : — Մովսէս Կաղանկատուացի , Գիրք Բ . Գ . Ժ . Ժ : — Թովմա Արժրուէի , յեր . 98 : — Սամուէլ :

դէմի քաղկեդոնիկ . և յետոյ զամենայն Հրեայսն ջնջեաց յԱրուսաղէմէ և յամենայն սահմանացն և առաքեաց 'ի Պարսս : Եւ 'ի գալ միւսոյ տարւոյն գնաց յԱգիպտոս և առ զնա, և հնազանդեաց զամենայն | Իբիա Պարսից Շահրպարզն մինչեւ 'ի Քուշացիսն : Եւ 'ի նոյն ամի եկն Շահէն զօրավար մի այլ Պարսից 'ի վերայ Քաղկեդոնի, և առ զնա և կոտորեաց (1) : Եւ դարձաւ առ զԵլիիկիա և բազում գերութեամբ և աւարաւ գնաց 'ի Պարսս . մինչեւ զսիւնս մարմարեայս և զանօթս պղնձի և երկաթի տարան 'ի Պարսս : Եւ եղև հնազանդ Պարսից ամենայն իշխանութիւնն Հռոմայեցւոց 'ի ծովէ մինչեւ 'ի ծով : Իսկ Հերակլ զօրդին իւր Կոստանդին արար օգոստոս , և առաքեաց ընդդէմ Պարսից (2) :

Յայտմ ժամանակի երեւեցաւ Սահմէտ

(1) Սեբէոս (յեր. 141) յորմէ առեալ և թալմա Արծրունի , զՇահրվարազայ ասեն եկեալ 'ի Քաղկեդոն , և առեւ բեալ զաշխարհն , ուր 'ի մէջ բերեն և զքանս Հերակլի վասն խաղաղութեան խօսեցեալ առ մեծ զօրավարն Պարսից , և ըզպատճէն հրովարտակին խոսրովայ առ Հերակլ կայսր ուղղեալ լի ամբարտաւանութեամբ . յեր. 100—101 :

(2) Սեբէոս (յեր. 144) , թալմա Արծրունի (յեր. 102) , և Մովսէս կաղանկայտուացի (Գիրք. Բ. Գլ. Ժ.) ասեն եւթէ Հերակլ թագ կապեալ սրդւոյ իւրում Կոստանդինի , և թող 'ի ձեռս նորա զկառավարութիւն Դրանն , և ինքն ընդ ծով ել 'ի Ճանապարհ յաշխարհն Եգիպտոց և Պարսից , և անձամբ մղեաց պատերազմ ընդ Շահրվարազայ և խոսրովու :

որդի Աբդլայի յԱթրապէ (1) Աբաբիայ : Եւ
է Աբաբիա՝ ՚ի հիւսիսոյ և յԱփրատ գետոյ
մինչեւ ՚ի ծովն հարաւոյ, և ՚ի յարեւմտից ՚ի
կարմիր ծովէն մինչեւ յարեւելս ՚ի Պարսից
ծովն . և բնակիչքն կոչին Իսմայելացիք վասն
Իսմայելի, և Սարակինսոք վասն Սառայի, և
Հագարացիք վասն Հագարայ, և Մադիանա-
ցիք վասն կենդուրայ որդւոյ Մադանայ :

Այս Մահմէտս ելանէր յԱթրապ. քաղա-
քէն և վաճառականութեամբ գայր ՚ի Պա-
ղեստինէ և յԱգիպտոս, և եղեւ ծանօթու-
թիւն նմա ընդ մինակեցի ումեմն՝ որ էր Ա-
բիանոս, և ՚ի քարոզութենէ նորա հաւատաց
յԱստուած՝ և գնաց քարոզեաց ազգին, և
զոմանս հաւանեցոյց . և ել նոքօք յանապատ,
և զանհնազանդան գերէր և աւերէր, և յու-
լովք յարեցան ՚ի նա, և երթային արշաւէին
՚ի կողմանս Պաղեստինի, գերէին բերէին . և
փարթամացան, և յաճախեաց և բազմացաւ
զօրքն, և ել համբաւ զնմանէ : Եւ միաբանե-
ցան Հրեայքն ընդ նմա, և ետուն նմա կին
յազգէն իւրեանց, և հալածէին զզօրսն Պար-
սից և տիրեցին բազում աշխարհաց (2), Եւ
սկիզբն երեւման նորա յերկոստասան ամին

(1) Աթրապէ նոյն՝ որ կոչեցաւ յետոյ Քաղաք մարգա-
րէի, և այժմ հասարակաբար կոչի Մէտինէ :

(2) Մովսէս կազանկայտ, Գիրք Գ. ԳԼ. Ա. — Ստեփան
Ասողկի, Գիրք Ա. ԳԼ. Դ. — Կիրակոս, յեր. 32. տիպ Մոսկուայ
— Թովմա արծրունի, յեր. 109. — Վարդան, յեր. 88 :

Հերակլէայ, և ՚ի ԶԼԳ (933) թուին Ասորոց
և ՚ի Հայոց թուին 4 (60) :

Հայսմ ժամանակի խաւարեցաւ կէս ա-
րեգականն յԱրեգ ամսոյ աշնանն մինչեւ ՚ի
Քաղոց ամիս՝ սկիզբն ամարան, և ասէին մար-
դիկ՝ թէ այլ ոչ զորդի արեգակնն յաւիտեան :

Իսկ ՚ի հնգետասան ամին Հերակլէայ ա-
ռին Պարսիկք զ(Խոզոն կղզի և գնացին Շա-
հրպարզն և Ղարատողն (1) իջան ՚ի վերայ Կոս-
տանդինուպոլիս, և զօրքն սիրեցան ՚ի թուա-
կիս, և ամանք յարեւմուտս կոյս, և ամ մի պա-
շարեցաւ Կոստանդինուպոլիս և անյուսացաւ
յամենայն կողմանց : Եւ յանկարծ եղեւ նո-
ցա դիւրութիւն այսպիսի պատճառաւ : Հայ-
երմ ժամանակի բանսարկեցին առաջի Խոս-
րովու թէ հպարտացեալ է Շահրպարզն ընդ
գործս իւր, և ասէ . « Կնամօն Խոսրով նըս-
տեալ է ՚ի մէջ հարձից և վարձակաց, և կար-
ծէ թէ ինքն է թագաւոր, և զայս ոչ իմանայ
թէ ես առի զթագաւորութիւնս Հռոմայ-
եցւոց և յաւելի ՚ի Պարսս, և արարի նմա
հանգիստ » : Եւ լուեալ զայս Խոսրով Բարիւ-
յաս և գրեաց Խոզլէ առ Ղարաթողան երկրորդ զօ-
րագլուխ, ելե յորժամ փեսանես ղգիրէ՝ հապ ղգլուխ
Շահրպարզէ, և առ իս առարեա(2) : Թուղթն ան-

(1) Սովսէս կաղանկատուայի Քրատարին անուանէ ըզ-
սս . (Գիրք Բ . ԳԼ . ԺԱ) : զոր և Յոյնք Քրատարիտոս կոչեն :

(2) Նօտրագրեալքն եղծեալք էին ՚ի մերում բնագրի

կաւ 'ի ձեռս ծառայիցն Հերակլեայ, և նա ազգ արար զիրսն զօրագլխին (Հահրովարազայ) և ձայնեաց առ ինքն և եցոյց նմա զթուղթն, և հնարիմացութիւն փոխեաց զթուղթն Հահրպարզն և գրեաց 'ի խոսրովու երեսաց թէ՛
 “Հահրպարզ և Վարատողան, 'ի դալ թղթոյդ առ ձեզ՝ սպանէք երեք հարիւր իշխանս ” .
 գրեաց և զանուանս իւրաքանչիւրոյ իշխանացն, և եցոյց Վարատողին զթուղթն և յայտնեաց զբանն մեծամեծացն և շարժեցան. 'ի բարկութիւնն ընդդէմ խոսրովու, և ապրտամբեալ 'ի խոսրովայ՝ արարին սէր ընդ Հերակլ, և ետուն նմա պատանդ զորդին Հահրպարզին և դարձան 'ի Պարսս՝ թողեալ զերկիրն Հռովմայեցւոյ: Եւ առաքեաց Հերակլ առ թագաւորն հիւսիսոյ Խաքան (1), և խոստացաւ նմա տալ կին զդուստր իւր Եւդոքսիա՝ եթէ նա յսնձն առցէ տալ նմա քառասուն հազար հեծեալ 'ի վերայ Պարսից: Եւ Խաքանն խոստացաւ կատարել զինդ իրսն նորա, առաքել զզօրսն ընդ դուռն Կազբից:

Եւ ելեալ Հերակլ գնաց ընդ Հայս 'ի վերայ Պարսից: Եւ լուեալ զայս թագաւորն

զոր առաք 'ի միւս թարգմանութենէն:

(1) Այն է թագաւորն Խազրայ Ջեբու Խաքան որ ընդ Հերակլեայ միաբանեալ մարտ եղ ընդ խոսրովու զամս եւրիս: Մովսէս կաղանկոյտուացի երկար բանիւք պատմագրէ զանցս աղէտից պատերազմացս և մահուն խոսրովու: Գիրք Բ. ԳԼ. ԺԱ—ԺԳ.—Կիրակոս, յեր. 30, և այլք:

Պարսից, ժողովեաց զօրս և եդ գլուխ զօրացն զՌուզի—Բահան (1), և առաքեաց ընդդէմ Հերակլեայ . և յաղթեցան Պարսիկք 'ի դիպելն Հերակլեայ, և սպանաւ Ռուզի—Բահան . և լուաւ Խոսրով և փախեաւ 'ի Սաղարդա յամուրն իւր⁽²⁾ : Եւ Շիրի որդին Խոսրովու որ կայր 'ի բանտին, եւ 'ի բանտէն կամաւ Պարսից և սպան զհայրն 'ի ձեռն հրամանի իւրոյ, և թագաւորեաց Շիրի⁽³⁾ : Եւ Հերակլ գարձաւ ձմերել 'ի յԱթուր⁽⁴⁾ . և

(1) Մովսէս կաղանկայտուացի զզօրապետն զոր առաքեաց Խոսրով բանակաւ ընդդէմ կայսեր, Ռուզիէն կոչէ, յայտ անուն փոխեալ, ասէ, զառաջին անուանակոչութիւն նորին :

(2) Քաղաքն ուր ապաւինեցաւ Խոսրով յերեսաց զօրութեան Հերակլի, եր Վեհ—Կաւատ, տեղի ամրութեան, յայնկոյս Տիգրիս կամ Դիլլաթ գետոյ, ուր կային ամրացեալ և ամենայն տիկնայք և որդիք և գանձք արքային : Սեբէոս, յեր. 150 : —Թովմա Արծրունի, յեր 104—105, Իսկ Մովսէս կաղանկայտուացի (Գիրք Բ. Գլ. ԺԳ) Վեհ—Արտաշէր կոչէ զանուն քաղաքաբերդիս :

(3) Շիրի, կամ Շիրուշ ըստ Պարսից, կոչէր և Կաւատ, որ էր անգրանիկ որդի Խոսրովու, և ըստ գրեւոյ Մովսէսի կաղանկայտուացւոյ (Գիրք Բ. Գլ. ԺԲ) դայեակ սորին՝ որ մի էր 'ի նախարարացն, խորհրդակցեալ ընդ Կաւատայ և գըրաւեալ զսիրտս ամենայն աւագացնիչան զնոսա ընդդէմ խոսրովու որք միաբանեալ թագաւորեցուցին զԿաւատ, և նա յետ կոտորելոյ զամենայն եղբարս իւր ըստ թելագրելոյ դայեկին իւրոյ, և զհայր իւր որ թագուցեալ կայր 'ի բուրաստանս ընդ Մթաւօք, կալեալ եդ 'ի զգուշութեան, և զկնի քանի ինչ աւուրց երարձ 'ի կենաց—Թովմա արծրունի, յեր. 105 :

(4) Աթուր, յորմէ Աթուրացիք կոչին Ասորիք, նշաւ

Շիրի առաքեաց առ նա խնդրել սէր, և խոստացաւ նմա քոչել զգորսն իւր յաշխարհէն Հռովմայեցւոց: Եւ Հերակլ հաւանեցաւ և դարձաւ ՚ի Սիլագետոս յառաջքան զինքն առաքեալ զԹէոդորիկէ (զԹէոդոր) զեղբայրն իւր: Իսկ զօրքն Պարսից որ յՈւռհա՝ ոչ հընազանդէին Շիրէին (1), և Հրեայքն վասն ատելութեան քրիստոնէից օգնէին Պարսից և զԹէոդորոս ոչ ընդունէին յՈւռհա, և նոքա մարտ եղեալ յաղթեաց Պարսից և առ զքաղաքն: Եւ Հրեայ մի կախեալ ընդ պարիսպն, ցնաց առ Հերակլ ՚ի Թիլմօզ (2) և եբեր հրաման չկոտորել զՀրեայսն, որ մինչ ՚ի գալն նորա զբազումս սպանեալ էին:

Եւ եկն Հերակլ յՈւռհա, և ել ընդ առաջ նորա եկեղեցականաց բազմութիւն յոյժ և վանորայք լերինն Ուռհայոյ, զորոց ասէն զթիւն ինեսուն հազարաց: Եւ ՚ի տեսանէլն՝ զարմացաւ Հերակլ ընդ բազմութիւնն, և խոնարհեցոյց զերեսն յերկիր առաջի նոցա. և յորժամ իմացաւ թէ ոչ ընդունին զժողովն Քաղկեդոնի, ասաց՝ թէ “Չէ արժան զրկել

նակէ զքաղաքն Նինուէ, զոր շինեաց Ասուր որդի Սեմայ, Ծննդոց, Ժ. 11:

(1) Ոչ հնազանդէին զօրքն Պարսից դաշանցն որ հաստատեալ էր ՚ի մէջ Հերակլեայ և Վաւատայ, որով Ուռհա լինէր մասն իշխանութեան Յունաց:

(2) Թիլմօզ կամ Թլմուզ, է քաղաք հին և աւերակ ընդ մէջ Ռասշի և Սրճոյ, և իբր տասն մղոն հեռի ՚ի Ռասշէ:

զմեղ յաղօթից այսքան բազմութեան վասն
 ժողովոյն Քաղկեդոնի : » Եւ ՚ի տօնի Օննե-
 դեանն մտաւ ՚ի սուրբն Սոփի յեկեղեցին ուղ-
 զափառաց , և պատուեաց յոյժ զքահանայսն
 ընծայիւք . և ՚ի ժամ հաղորդելոյն յառաջ գը-
 նաց հաղորդիլ , և արդել զնա արհի եպիսկո-
 պոսն Եսայի և ասէ . « Եւսի նշովեա զժողովն
 Քաղկեդոնի և զտուժարն Եւսնի : » Եւ
 բարկացաւ թագաւորն վասն այնր բանի , և
 ան զեկեղեցին ուղղափառաց և ետ ՚ի Քաղ-
 կեդոնիկսն :

Եւ ինքն եկն ՚ի Սնբէճ և ել ընդառաջ
 նորա պատրիարքն Եթանաս երկոտասան ե-
 պիսկոպոսօք , որ նախ եկեալ յԱնտիոքայ՝ մը-
 նային նմա . և անուանք եպիսկոպոսացն են
 այս . Թուժա՝ Թրմուրին , Վասիլ՝ Հէմայ ,
 Սարգիս՝ Էրիսոյ , Յովհաննէս՝ Կսրիսոյ ,
 Թուժա՝ Սնբէջայ , Իանիէլ՝ Խառանայ , Ե-
 սայի՝ Ուռհայոյ , որ եկն առ պատրիարքն
 յառաջ քան զգալ թագաւորին . Սեւիրէ
 (Սեւերոս) Կընչոյ , Եթանասիոս՝ յԱրապիսոյ .
 Կողմա՝ Եպիփանիայ քաղաքի Կիլիկիոյ , Սե-
 ւիրէ՝ Սամոստիայ : Եւ ընկալեալ զնոսա թա-
 գաւորն և նստան ՚ի քննել զերկոտասան օր .
 և ապա խնդրեաց թագաւորն դաւանութիւն
 գրով , և նոքա տուին ըստ սահմանի ուղղա-
 փառաց , և գովեաց և գոհացաւ զԵստուծոյ
 և ասէ . « Եւս է ճշմարիտ խոստովանութիւն .

նշովեալ է ժողովն Քաղկեդոնի և տուժարն
 Լեւոնի (1): » Եւ դրան եպիսկոպոսն իւր հա-
 կառակեցաւ նմա, և թագաւորն հրամայեաց
 կտրել զքիթ նորա, և զպատրիարքն մեծ պա-
 տուով արձակեաց :

Եւ յետ աւուրց եկն Հերակլ Ղնտիօք,
 և ժողովեցան Քաղկեդոնականքն և իշխանք
 և տուին նմա խորհուրդ և խրատ, թէ «Տա-
 րածեալ է դաւանութիւնդ այդ, և մեծն
 Հռոմ'ի յայդ կայ, և ոչ ընդունին զքեզ և
 ոչ կտրես յերկարել 'ի թագաւորութիւնդ,
 եթէ ոչ յայտնապէս յարուցանես հալածանս
 աղանդոյդ զոր ատեն Հռոմայեցիք : » Եւ
 պատրեալ զթագաւորն՝ սիրեաց զփառս մարդ-
 կան քան զփառս Լստուծոյ, և ետ հրաման
 այլ մի՝ երեւել առաջի նորա՝ որ ոչ դաւա-
 նէ զՔաղկեդոնին, և այսուհետեւ ոչ գոյ
 դատաստան և իրաւունք՝ որք սպանանեն և
 կողոստեն և հալածեն զնոսա : Եւ մի կալ-
 ցին կաթուղիկէ Եկեղեցի, և մի համարձա-
 կութիւն : »

Եւ ժողովեցան 'ի թէոդոսիոս և դար-
 ձոց զբազումս 'ի Հայոց յաղանդն իւր 'ի
 ձեռն Եղբի, զոր կաշառեաց զագահութիւն
 նորա և խաբեաց զանմտութիւն նորա (2): Եւ

(1) Միւս թարգմանութիւնն այլ իմն ասացուած բանից
 տայ կայսեր, որ յարմարագոյն եւս թուի. «Եւ ասէ թա-
 գաւորն. բիժ ինչ ոչ գոյ 'ի ձեզ, այլ զմերս պահեցուք»

(2) Ամենայն պատմագիրք մեր միաբան հաստատեն զա-

ոչ հնազանդեցան նմա վանորայքն արեւելից և իմաստուն եպիսկոպոսքն և զբաղում աշխարհս պահեցին յուղղափառութիւն անշարժելիս, մինչեւ յաղթեցին ճշմարիտքն և բարձաւ աղանդն չարութեան 'ի ձեռն ըսքանչելագործ և իմաստուն առնն Նստուծոյ Յովհաննու օձնեցւոյն, որ յետ ութսուն և չորս ամաց տգիտաբար հաւանելոյն Նշրայ, Յովհաննէս օձնեցին Կաթողիկոսն Հայոց Սեծաց, պայծառ կարգօք զարգարեաց ղեկեղեցի աղօթիւք սրբոյն Վրիգորի Հայոց Լուսաւորչին և սուրբ որդւոցն իւրոց ⁽¹⁾ :

Նարի բարս և ղթուլամուտիւն Եղբի և զագահութիւնն, վասն որոյ ոչ առեալ ընդ իւր զՅովհան մայրապանեցի (մայրադոմեցի), որ աստուածային գրոց բանիբուն ճանաչէր, որպէս ասէ Սամուէլ, և ոչ ղեպիսկոպոսն Սիւնեաց զՄաթուռազայ, զբարեհամբաւեալն իմաստութեամբ և աստուածաբանական հմտութեամբ, այլ զսորա աշակերտն առեալ ընդ իւր գնայ, ուստի և տկարացեալ 'ի բանս՝ ընդունի զսահմանադրութիւնս ժողովոյն Քաղկեդոնի, փոխարէն ընկալեալ 'ի պարգեւ զազահանսն Կողբայ, Սեբէոս, Գլ. ԻԹ.—Ստեփ. Ասողիկ, Գիրք Բ. ԳԼ. Բ.—Սամուէլ.—Վարդան, յեր. 86:—Կիրակոս, յեր. 51.—Ստեփ. օրպելեան, ԳԼ. ԻԸ:

(1) Ստեփան Ասողիկ (յեր. 104) համաձայն Միխայէլի ասէ եթէ Յովհաննէս իմաստասէր, զոր փիլիսոփայ կոչէ, այն է Օձնեցին, արար, ասէ ժողով 'ի Մանաղկերտ, որբելով յաշխարհէս (Հայոց) զՔաղկեդոնականացն երկարնակ խոտովանութիւն և այլն, որ յաւուրցն Եղբի մինչեւ ցայն վայր մնացեալ էր յաշխարհիս Հայոց 'ի բաժնին Յունաց Միքայէլ Չամչեան երկար քննութեամբք բանից ջանայ ցուցանել թէ այս ժողով լեալ իցէ 'ի տեղապահութեան Յովհաննու Մանաղ-

Իսկ Շ իրի Թագաւորն Պարսից զկնի ինն ամսոյ Թագաւ որուԹեան իւրոյ մեռաւ, և Թագաւորեաց Արտաշէր որդի նորա երկու ամ. և ապա Շահրպազն սպան զնա և ինքն Թագաւորեաց, և պահեաց սէր ընդ Հերակլ լի⁽¹⁾։ Այլ յարատօղնարար ընդ ինքեան զոմանա և պատառեցաւ Թագաւորութիւնն Պարսից, և օգնեաց Հերակլ Խոռխանէի (Շահրվարազ) և սպան զյարատօղն։ Խոռեան ամ մի Թագաւորեալ սպանաւ և նա, և

կերտցւոյ՝ որպէս ինքն անուանէ. և թէ նախորդն Օձնեցւոյ՝ Եղիա կաթողիկոս որ պարտ էր ջատագով լինել Քաղկեդոնաւիանաց, ընդ հակառակն թշնամի էր նոցա որպէս դրի ի պատմութեան Մովսէսի կաղանկայտաւացւոյ (Հտ. Բ. յեր. 11-18). զի զՆերսէս կաթողիկոսն Աղուանից ժողովով նշովեաց վասն ընդունելոյ զժողովն Քաղկեդոնի։ Ասեմք, եթէ զկնի Եղիցայն վայր, հաղորդութիւնն զոր ունէին Հայք ընդ Քաղկեդոնականացն՝ էր ի բաժնին և եթ Յունաց, իսկ այնոքիկ որ էին ի բաժնին Պարսից, պահէին զնախնական դաւանութիւն իւրեանց. վասն որոյ Յովհաննէս իմաստասէր ի ժողովն անդ զոր կալաւ ընդ Ասորիս, ջանաց խափանել զհաղորդութիւնն զոր ընդ Քաղկեդոնացիս ունէին՝ այնոքիկ որ էին ի բաժնին Յունաց, որպէս բացայայտ ասէ Ասողկի։

(1) Հերակլ ի կենդանութեան Արտաշէրի գրեաց առ Շահրվարազ և խոստացաւ տալ նմա զԹագաւորութիւնն Պարսից՝ օգնութեամբ զորաց իւրոց, և ի փոխարէն խընդրեաց ի նմանէ դարձուցանել առ ինքն զսուրբ Խաչն որ կայր ի գանձսն արքունի Երթեալ Շահրվարազայ ի Տիգրոն սպան զԱրտաշէր և յինքն առ զԹագն, և զԽաչն դարձոյց առ Հերակլ, Սեբէոս, յեր. 455, Յորմէ առեալ գրէ և թովմա Արժունի, յեր. 104—107.

Թագաւորեաց Պարամ⁽¹⁾ դուստր Խոսրու
վու սակաւ աւուրս՝ և մեռաւ : Եւ Թագաւ
ւորեաց Օլարմանդուխտ քոյր իւր⁽²⁾ : Եւ
զհետ նորա Թագաւորեցին Շահրուրի, Դաւ
բուրան Խոսրով, Պերուզ, Օլոււանդուխտ,
Արմիզդ, ազգականք Թագաւորին Պարսից,
ամենն յերկու ամի վճարեցան⁽³⁾ :

Եւ Մահմէտ բազում աշխարհաց տիր
եալ զԷւթն ամ⁽⁴⁾, մեռաւ և սու զիշխաւ
նութիւնն Բուբաքր (Ալուպէքր) ամս եր
կու և ամիսս հինգ :

Իսկ Հերակլ ՚ի վերայ ամենայն չարեաց
իւրոց ՚ի ծերութեան իւրում առ զՄարտի
նէ զեղբոր իւրում դուստր ՚ի կնութիւն իւր,
և ծնաւ ՚ի նմանէ զԱլբակլիէ անօրէն որդի⁽⁵⁾ :

Իսկ զկնի Բուբաքրայ Թագաւորեաց Ու
մար⁽⁶⁾ : Եւ սա բազում գերիս առաքեաց յԱ-

(1) Այն է ըստ հայ պատմագրաց՝ Բքոր կամ Բք՝ դուստ
աբը Խոսրովու և կին Շահրվարազայ :

(2) Ըստ ոմանց՝ Աղարմիդուխտ կամ Չաբէլ :

(3) Սեբէոս այսպէս ունի զթիւ և զկարգ Թագաւորացն
որ յաջորդեցին մեծին Խոսրովու. Կաւատ, Արտաշիր, Խոսրու,
Բքոր, Խոսրով յազգէ Սասանայ, Աղարմիդուխտ, Արմիզդ
և Յազկերտ : Վարդան ոչ յիշէ զԽոսրով, և Կիրակոս՝ զՈւ
միզդ : Իսկ Ժամանակք տեւողութեան սոցա մինչեւ ցՈրմիզդ
են ամբ հինգ :

(4) Մահմէտ Ա վարեաց զիշխանութիւնն ամս տասն,
պակաս աւուրս յիսուն :

(5) Մարտինէ դուստր էր քեռ Հերակլի :

(6) Ի բնագրիս մերում անխափր գնի Ոմար և Ոմար :

ըսեիա: Եւ սա էառ զԲասր (Բասրա) յԼսորի իշխանէ, և աւերեաց քաղաքս բազումս Եւ առաքեաց զօր ՚ի Պարսիկս, և գտան զնոսա ամբօխեալս, զի ոմանք զԼստաճատ (Յազէերտ) և ոմանք զՈրմիզդ. ասէին թագաւոր: Եւ ստանաւ Որմիզդ, և թագաւորեաց Լստաճատ: Եւ զօրն Տաճկաց բազում աւար առեալ՝ դարձան և զօրացան ՚ի վերայ Պարսից և ՚ի վերայ Հռոմայեցւոցն:

Եւ առաքեաց Հերակլ զեղբայր իւր ըզթէոգորիկէ ՚ի վերայ Տաճկաց, և եկն յերկիրն Լստիօքու ՚ի գեղն որ կոչի Կօսիտ: Եւ կայր անդ սիւնսկեաց մի աղանդոյն Քաղկեդոնի, Սիմէօն անուն, և գնաց առ նա թէոգորիկէ և իշխանք իւր, և ասաց Սիւնսկեացն. « Ուխտեցէք ինձ որ ՚ի դառնալն յաղթութեամբ ջնջէք զոչ ընդունողսն Քաղկեդոնի ժողովոյն, և հաւատամ ես թէ տացէ ձեզ Լստուած յաղթութիւն: » Եւ երդուան նմա, և ասացին թէ՝ « Եւ մեք ունիմք պատուէր ՚ի թագաւորէն սատակել զնոսա և կորուսանել: » Եւ ոմն իշխան ուղղափառ յոյժ տրտմեցաւ, զի գիտաց եթէ հասեալ է ՚ի վերայ նոցա բարկութիւն յԼստուծոյ: Եւ ելեալ գնացին մեծաւ փրացմամբ, և ՚ի ցտամանէն Լստուծոյ հարան և դարձան ՚ի փախուստ յոյժ սակաւք, և այլն անկաւ ՚ի սուրն Տաճկաց և առաւ ամենայն

պատրաստուած իւրն նոցա : Եւ եղբայր թագաւորին մաղապուր եղեալ և յամօթոյն չիշխէր յակն անկանել մարդկան : Եւ դարձեալ զօրաժողով արարեալ Հերակլեայ ՚ի ձեռն Արկւարայ զօրապետի⁽¹⁾, և հանեալ զորդին Խոռիւանէ (Խոռեմայ) և առաքեաց զնոսա ՚ի վերայ Տաճկաց եւ թանասուն հազարաւ, և երթեալ Կռուեցան առ գետովն Պամասկեայ, և յաղթեցան Յոյնք, և անկան ՚ի նոցանէ քառասուն հազար հեծեալ⁽²⁾ : Եւ որդին Խոռիւանէ մտեալ ՚ի Հեմա առ Սմար՝ տալ նմա զօրերթալ ՚ի Պարսս և հնազանդել նմա զՊարսսս . այլ զի կային առ Սմար դստերք Խոռրովու թագաւորին Պարսից ՚ի գերութեան, ասացին ցնա . «Որդի ասպտամբի է, և երթայ որ ընդդէմ քո թագաւորէ . մի հաւանիր : » Եւ առաքեաց Սմար և սպան զնա խաչու մահու : Եւ յետ այնորիկ առ զՊամասկոս⁽³⁾

(1) Միւս թարգմանութիւնն չունի զանունդ Սիւար զօրապետ : Թեոփանէս և Նիկեփոր պատմիչք Յոյն, յիշատակեն ՚ի սմին ժամանակի ՚ի ծառայութեան կայսեր լինել և Թեոդորոս Ռշտունի և Վահան կամարական որդի Սմբատայ՝ զօրապարութեան պաշտօնիւ : Իսկ անունդ Սկլար թերեւս իցէ Սելար, որ նշանակէ զօրապար :

(2) Սերէոս պատմէ զայս պատերազմ, և զտեղի ճակատամարտին ասէ լինել յայնկոյս Յորդանանու և ոչ առ Պամասկեայ գետովն . (յեր . 166) — Ղեւոնդ Երէց, տիպ ֓արիզու, յեր . 21 : Թովմա արծրունի, (յեր . 115) :

(3) Պամասկոս առաւ յամի 654, ձեռամբ Հալետայ և Ապու — Օպէխտայ :

և զշրջակայ գաւառսն և դքադաքսն, և զք-
րացաւ յոյժ :

{Հայսմ ժամանակի ելեալ Սադն ⁽¹⁾ զօրա-
վարն Տաճկաց՝ ՚ի Ղթրաբայ, և եհար զբա-
նակ իւր ՚ի վերայ Քուբար քաղաքի : Եւ լը-
եալ Աղտաճաս թագաւորն Պարսից, և եկն
բանակեցաւ ընդդէմ նորա ՚ի վերայ Եփրա-
տայ . և յետ այնորիկ եղեւ պատերազմ սաս-
տիկ, և յաղթեցին Տաճիկքն Պարսից, և փա-
խտական տարան զնոսա մինչեւ ՚ի Կասիդ-
բոն, սակաւք և անզէնք ՚ի Տաճկաց՝ զբա-
ղումն և զզինեալս ՚ի Պարսից . մինչ զի՝ ոմն
իշխան ՚ի Պարսից, սպառազինեալ յոյժ, եր-
թայր փախտեսցաւ առաջի մերկ և անթամք
ձիաւորի Տաճիկի, և բազում անգամ դառ-
նայր և հարկանէր ՚ի վերայ սրտի Տաճիկն և
ոչ բանէր նեան . և մինչ երթայրն, հանդիպե-
ցաւ իշխանին բահ ցցեալ ՚ի ճանապարհին,
և փորձով եհար զբահն, և թափ անցոյց լը-
նեան, և գիտաց թէ Ղստուծոյ է, և անկաւ
յերիւարէն և սպանաւ ՚ի մերկ Տաճիկէն և
կողոսրտեցաւ : Եւ ոմանք ասեն, թէ պատ-
մեաց Արաբիկն թէ՛ « | ուսն (պայտ ձիոյ) կտոր

(1) Սադ էր որդի Մելիք Ասու—Առաքբաղայ, որ
հրամանաւ Ռմարայ չոբաւ ՚ի պատերազմ ընդդէմ Պարսից
յամի 636 մերձ ՚ի Տիզբոն, և զօրավար բանակին Պարսից
էր Ռոստամ իշխանն Ատրպատականի՝ որդի Խուսիւ Ռեմզի-
ղը յիշատակէ և Սբէոս, (յեր. 159) :

մի կայր ՚ի գրապանս , և տասն անգամ ձգեցաւ նետն և դիպէր յայն , որ և ինձ ինչ ոչ մեղանչէր : »

Եւ յաւուրսն յայնոսիկ եղև տօն վկայ իցն Սիմէօնի , և ժողովեցան անդ տօնողք . և իմացեալ Տաճկացն , գնացին և կոտորեցին զնոսա : Եւ բազումք գայթակղեցան , թէ Մատուած ընդէր մատնեաց , և զայն ոչ իմանան՝ թէ սահման առաջին տօնողացն բարձաւ , զի նորս պահօք և արտասուօք տօնէին , և այժմ ուտելով և արբեցութեամբ . յորս ոչ հաճի Մատուած , և ՚ի մեզս և յոչ աստուածսրաշտութիւնն համարեալ է այնպէս տօնեալն :

Յետ այսորիկ եկն Մատաճատ ՚ի Տիգրիս գետ . գնացին և Տաճիկքն , և յորժամ տեսին զբաղմունթիւնն նոցա Պարսիկքն , փուլցին զկամուրջն : Եւ ասեն Տաճիկքն . « Եկայք անցցուք , զի Մատուած որ օգնէ մեզ ՚ի ցամաքի , օգնէ մեզ և ՚ի ջուրս : » Եւ անցին և մի ՚ի նոցանէ ոչ սրակասեաց , և հարին զՊարսիկքն և փախուցին : Եւ Մատաճատ չորիցս անգամ եկն ՚ի վերայ Տաճկաց և յամենայնն յաղթեցաւ . և ապա իմացաւ եթէ հասեալ է նոցա կատարածն , և փախեալ գնաց ՚ի Սիկիստան յերկիրն Սարագանի , ՚ի սահմանս Թուրքաց , զոր Սադաստանն կոչեն , և թաքեալ անդ ամս հինգ , և սղանաւ ՚ի Թուր-

քացն (1) : Եւ այսու օրինակաւ բարձաւ թա-
գաւորութիւնն Պարսից , տեւեալ ամս չորս
հարիւր ութ եւ տասն , որ կոչէրն Սասանայ .
և առին Տաճկուիք (Էրաբացիք) զիշխանու-
թիւնն Պարսից :

Իսկ Հերակլ 'ի զօրանալն Տաճկաց սկսաւ
յԼնտաքոյ մինչեւ 'ի Կոստանդինուպօլիս բա-
ղում կողոպուտս առնել 'ի քրիստոնէից , զի
ասէր՝ լաւ է մեզ քան Տաճկաց :

Իսկ Սմար գնաց յԱլեքիպտոս , և ել ընդ-
դէմ նորա եպիսկոպոսն Կաւրա , և խոստացաւ
տալ նմա յամենայն ամի երկու հազար դա-
հեկան՝ զի մի մօցէ նա յԱլեքիպտոս , և դար-
ձաւ : Եւ Հերակլ բարկացաւ և եհան ըդ-
Կաւրա յեպիսկոպոսութենէն , և առաքեաց
զօրագլուխ մի Սանուիլ անուն , Հայ ազգաւ ,
պահել զերկիրն , և յորժամ գնացին հարկա-
ռութն զի առցեն զհարկն , ասաց . « Ես չեմ
Կաւրա որ տամ ձեզ ոսկի , զի նա փիրն ունէր
և ես թուր : » Եւ շրջեցան զօրքն Տաճկաց
յԱլեքիպտոս և առին զԱլեքիպտոս , և դարձաւ
եկն յարուսաղէմ Սմարն , և եկն առաջի նո-
րա Սոփրինոս (Սոփրոնիմոս) եպիսկոպոսն Ե-
րուսաղէմի , և ետես զՍմար զի զգեցեալ

(1) Սեբէոս (յեր . 168—169) ասէ՝ փախեալ 'ի զօրս
հարաւոյ , և (յեր . 214—215) ասէ՝ փախեալ 'ի զօրս Թե-
տալաց և 'ի նոցունց սպանաւ :—Ղեւոնդ , ԳԼ . Բ . յեր . 25՝
—Թովմա արժրունի , (յեր . 115) :

էր հին հանդերձ և հին մուշտակ, և եբեր նմա պատուական հանդերձ, և աղաչէր ըզնա զգեճուլ, և նա ասէր. «Լյտ Լյտուած ՚ի ձեռս իմ՝ զամենայն գանձս Պարսից ՚ի Տիւրոն, և նոյնպէս զՀռոմայեցւոցն և զԻսմասկեայ և զամենայն գաւառաց Լգիպտացւոց, և ոչ փոխեցի զհանդերձ աղքատութեան իմոյ՝ զի մի մուացայց զիս և հպարտացայց. » և ոչ առ ՚ի նմանէ : Լլ ետ եպիսկոպոսին զիշխանութիւն աշխարհին, և խնդրեաց ՚ի նմանէ եպիսկոպոսն հանել ըզՀրեայսն յԱրուստղեմէ, և ետ ՚ի հրամանս նորա (1) : Լլ ետ հրաման շինել ՚ի Տաճարին տեղն մզկիթ նմա : Լլ անտի եկեալ յԱսորիս, և Յովհաննէս զօրապետ Հերակլի որ կայր յԱռհա, գնաց առ նա ՚ի Նլընշրի, և ետ նուցա հարիւր հազար դահեկան հարկ տարւոյ միոյ, զի այլ մի մտցեն ՚ի Սիլագետոս յարեւելից կողմանէ : Լլ լուաւ Հերակլ և բարկացաւ և տարեալ զՅովհաննէս ետ ՚ի կապանս, զի Լյտուած որ կամէր հանել ՚ի նրմանէ զաշխարհն, ետ նմա միտս դառն և հպարտ : Լլ ՚ի գալ տարւոյն եկեալ մօրն

(1) Ի հրովարտական զօր ետ Օմար՝ Հայոց, ոչ միայն յիշատակի արտաքսումն Հրէից ՚ի սուրբ քաղաքէ, այլ և ոչ ոք, ասէ, ՚ի Յունաց որ ՚ի շրջակայս Երուսաղէմի իցեն, ՚ի դալ իւրեանց յուխտ, մի բնակեցին ՚ի քաղաքին. քանզի Յոյնք ապրտամբք համարեալ էին :

՚ի Սիջագետոս Տաճկունք, և ՚ի գալն յՍու-
հա ելին ընդառաջ եկեղեցականքն սիրով,
և խմաստուլթեամբ իւրեանց հանին զզօրա-
կանքն սիրով՝ զՀռոմայեցւոյն որ անդ էին :
Եւ տիրեցին Տաճիկք Սիջագետոյ : Բայց
Թլմօզն և Տարա ոչ հնազանդեցան սիրով,
և առին զնոսա բռնութեամբ և կոտորեցին
զզօրսն որ ՚ի նոսա : Եւ յամին յայն եդին
գլխահարկ ամենայն քրիստոնէի որ ընդ իւ-
րեանց իշխանութեամբ :

Եւ յայսմ ամի մեռաւ Հերակլ՝ Թադա-
ւորեալ ամս երեսուն և ամիսս հինգ : Եւ
Թադաւորեաց Կոստանդիանոս որդի նորա
ամիսս չորս : Եւ ունէր Հերակլ երեք որդի,
միոյն անուէն Կոստանդիանոս (Հերակլ-Կոս-
տանդին) և միւսոյն Երակլիս, և կրտսերոյն
Երակլեակ : Եւ Մարտինէ կինն Հերակլեաց
դեղով սպան զԿոստանդիոս (Հերակլ-Կոս-
տանդին), և Թադաւորեցոյց զկրտսր որդին
Երակլեակ, և դժուարեալ իշխանքն սպանին
զԵրակլեակ և եդին Թադաւոր զԿոստոս զոր-
դին Կոստանդիոսի՝ զԹոռն Հերակլեաց ⁽¹⁾ :

Իսկ Ոմար յետ յաղթութեանն Պարսից

(1) Հերակլեաց յառաջին կնոջէ ծնաւ Հերակլ-Կոստան-
դին, և ՚ի Մարտինեայ յերկրորդէն ծնան Հերակլեակ, Դաւ-
ւիթ և Մարինոս, իսկ Կոստոս, որ և յանուն հօրն Կոստան-
դին կոչեցաւ, եր Թոռն առաջնոյն Հերակլեաց : Սեբէոս :
Եր, 164 :

և Հռոմայեցւոց՝ սպանաւ 'ի ծառայէ միջէ որ աղաչէր առնել նմա դատաստան , և նա յամեցոյցանէր . և յաւուր միում յորժամ ազօթէր ըմար , եհար զնա դանակաւ , և մեռաւ՝ թագաւորեալ ամս երկուսասան : Այլ ան զիշխանութիւնն () թման . և էր սա ագահ և անցանէր զսահմանաւ առաջնոցն , և խորհեցան իշխանքն սպանանել զնա . և ի մացաւ () թման և աղաչեաց զի ներեսցեն նմա , և կոչցէ 'ի սահմանի առաջնոցն , և թողին զնա : Այլ եդին զօրագլուխ զԱլալի (1) . և եկն Ալալի զօրօք 'ի Կեսարիա Սորատոնեան (2) , և առ զնա և կոտորեաց զՀռոմայեցիսն որ 'ի նմա : Այլ 'ի հինգ ամին Կոստանդիանոսի յաւարի հարեալ զերկիրն՝ գնաց : Այլ թագաւորն Կոստոս ժողովեաց զօրս և արար բաժինս երկուս , զմինն ետ 'ի ձեռս Հայկազնոյ ումեմն , որում անուանն 'Կալիթ էր (3) ,

(1) Ալալի կամ Մաւիա (Մոալիէ) , էր որդի Ապուս-Սոփիանայ իշխանին Սիւրիոյ .

(2) Կեսարիա Սորատոնեանն էր յերկրին Պաղեստինացւոց , որ և կոչի Կեսարիա Պաղեստինի , զոր շինեաց Հերովդէս , և կոչէր յառաջագոյն տեղին՝ Ալալա՝ Սորատոնեան , զոր ինքն 'ի պատիւ Օգոստեայ կայսեր անուանեաց Կեսարիա . և է այժմ աւերակ և երեք ժամաւ հեռի 'ի Յոպպէէ : Յովնէպոս , Պապմ . պատերաւ . Հրէիս . Գիրք Ա . ԳԼ . ԺԶ :

(3) Այն է Կալիթ Սահառունի , զոր Հերակլ Ա արար Միւրապաղատ 'ի վերայ աշխարհին Հայոց յամի 651 . և զնա յաջորդեաց թէոգորոս Ռշտունի յամի 656 : Իսկ Սեբէոս՝

և զմիւսն 'ի ձեռս Վաղինեայ⁽¹⁾, որ գնաց ընդ Վիլիկիա և սարանաւ 'ի Տաճկացն որք եկեալ էին հնազանդել զՎիլիկիա, և ելին ընդդէմ նորա և սպառեցին զՅոյնսն, սակաւ ինչ թու զեալ փախստեայս: Եւ Քաւիթ գնաց վերին կողմամբն, և զօրքն Հռոմայեցիք որք ընդ նմա, ոչ ինչ սակաւ քան զՀագարացիսն գործէին կողոպտելով զբրիտոնեայսն, և առնուին ոսկի և արծաթ և հանդերձս, այլ և զկանայս խայտառակէին յանդիման արանցն: Եւ ոմն գնացեալ առ Քաւիթ ասաց. «Մեզէր տաս գործել զօրացդ այդպիսի չարիս. զինչ պատասխանի տաս առաջի Նստուծոյ» Իսկ նա զայրացեալ սաստեաց Յունականացքն, և ասէ. «Նյս է պատճառ բրիտոնէից կորստեան, զի ոչ ինչ է խտիր ընդ մեզ և ընդ անհաւատսն գործովք և լրբութեամբ» Եւ առեալ զնոսա գարձաւ 'ի Կոստանդինուպօլիս:

Յայսմ ժամանակի Պատրիկն Վրիգոր ապստամբեաց 'ի յԱփրիկէ. և յանկարծ մոլին Տաճիկքն յԱփրիկէ և գերեցին, և Վրիգոր

թումա անուն զոմն իշխան, ասէ. արձակեաց 'ի Հայս. (յեր. 179):

(1) Վաղենտինոս, քանզի օգնեաց Կոստասոյ որ և Կոստանդ, ունէլ զաթոռն կայսերութեան, կարգեցաւ 'ի նմանէ զօրավար Զսա Արշակունի լինել ասէ Սեբեոս, յեր. 175: Եւ սպանաւ յաղմկի ուրեք յամի 644, կամ ըստ Սեբեոսի՝ արկաւ 'ի հուր 'ի ժողովրդոցն՝ յետ գլխատելոյ զնա, (յեր. 179):

հնազանդեալ գնաց 'ի Կոստանդինուպօլիս :

Եւ 'ի սոյն ժամանակս հրամանաւ Սաւ-
եայ եկին հազար և եւթն հարիւր նաւ յա-
գիպտոսէ , և առեալ զնոսա Սաւի՝ գնաց 'ի
Կիպրոս կղզի և խնդրեաց 'ի նոցանէ հարկս .
և ամրացան 'ի քաղաքս և ոչ կամեցան տալ .
և յարձակեցաւ 'ի վերայ նոցա սուրն Հա-
գարու և կոտորեաց բազմութիւն յոյժ : Եւ
չոգաւ 'ի քաղաքն Կոստանդիա որ գլուխ էր
կղզւոյն , և լցեալ կայր մարգով և գանձիւք ,
և նստեալ շուրջ զնովաւ՝ էառ զնա և կոտո-
րեաց և ելից զնա արեամբ . և արար պրղ-
ծութիւնս յեկեղեցի նոցա 'ի կաթողիկէն
զոր շինեալ էր սուրբն Եպիփան⁽¹⁾ , փոխանակ
զի ոչ պահեցին զուղղափառ հաւանն Եպի-
փանու և ոչ զսահմանեալ կանոնս նորա և
զգործս : Եւ լցան զօրքն Հագարու յաւարէ
նոցա , և տուեալ մասն եկեղոցն յագիպտո-
սէ՝ գնացին յերկիրն իւրեանց :

Եւ յայնմ ժամանակի գրեաց սուրբն Ե-
թանաս պատրիարքն Եսորւոց ուղղափառաց
'ի սուրբն Քրիստափոր (Գ) կաթողիկոսն Հա-
յոց , զի խնամ տարցի կողմանցն Պարսից և
Եթովպացւոց (Եսորւոց) քրիստոնէից՝ զգու-

(1) Կոստանդիա, որ և Սալամինա, և արդ կոչի ըստ Տաճ-
կաց Թուալու , քաղաք է ծովեզերեայ, յորում շինեաց Եպիփան
զին եկեղեցին և մեծացոյց 'ի ժամանակս եպիսկոպոսութեան
իւրում այնքաղաքի : Վարք սրբոց , յեր. 271 :

Հայուցանել զնոսա յաղանդոյն Նեստորի և Քաղկեդոնացւոցն. «Քանզի գտաք մեք, ասէ, Թուղթ զսրբոյն Սարուծայի, եթէ որպէս Հարհօքն Նստուծոյ ապրեցայք ազգդ Հայոց ՚ի Ռարսումայէ ապականչէ (1): Յորում թըղթի գրեալ կայր այսպէս, եթէ Ռարսումա մի էր յաշակերտացն Նեստորի և կայր ՚ի Սըծքին, և յորժամ լինէր ժողովն Ղափեսոս առ Խէոգոսիւ, ոչ գնաց Ռարսումա ՚ի ժողովն, այլ ասաց՝ եթէ «Լս ընդ իշխանութեամբ Պաւեայ կաթողիկոսի եմ շոր ձեռնադրեալ են Հայք ՚ի Պարսից աշխարհն»: Լս զի առաքեալ էին Ղափեսոսէ ՚ի Պարսս խնդրակս Պաւեայ և այլոց եպիսկոպոսացն որ ընդ ձեռամբ նորա էին, և Պաւի գրեալ Թուղթ թւղիղ գաւանթութեան և ՚ի ձեռն երկու աւ

(1) Այն է Բարձումա եղեսպցի ջերմ աշակերտն Նեստորի, որոյ ուսումն մուրա վարդապետութեանն հասեալ և ՚ի Հայո յաւուրս Քրիստաւորի Ա գրեաց կաթողիկոսն առ Բաբուէ (Պաւիէ), որ էր կաթողիկոս քրիստոնէիցն՝ որ ՚ի Պարսս և յայլ տեղիս առ ՚ի զգուշացուցանել զնոսա յաղանդոյն Բարձումայի: Իսկ սա զձեռամբ ամեալ զԹուղթն, որպէս և զայն զոր Բարուէ գրեաց առ եպիսկոպոսունս արեւմտեայց և առ աջի արարեալ զայնս Պերողի, բացում ինչ ստութեամբ խօսելով զՀայոց և զԲաբուայ իբրու եթէ սպաստմբել խորհիցին ՚ի տէրութենէ, և Պերող կտ սպանանել զԲաբուէ: Իսկ Հայոց ոչ ինչ կարաց Բարձումա հասուցանել շարիտ աղ և ՚ի բաց մերժեցաւ անտի սպառնալեօք Ներշապուհ իշխանին Արծրունւոյ: Թովմա Արծրունի, յեր. 88: Տես և ՚ի արտամութեան Միքայէլի Չամչեան, Հտ. Բ. յեր. 152-155:

բեղայի առաքեաց յՆիկեոս : Եւ դրեալ էր
 ՚ի թուղթն թէ՛ « Սի մեղադրէք զմեզ վասն
 չգալոյս , զի ընդ իշխանութեամբ անօրինաց
 կամք , և երկեաք եթէ պատճառս կարկա-
 տեն ՚ի վերայ մեր , և սուրն սպանող հարցն
 մերոց գտցէ և զմեզ . այլ զոր ինչ սահմանէք
 ուղիղ դաւանութիւն , հաւանիմք մեր : »
 Եւ թղթաբերքն առ գայլ Ռարսուժա եկին
 ՚ի Սճբին , և տեսեալ զթուղթն՝ էառ և
 դարձոյց զնոսա և ասէ . « Ես տանիմ զթուղ-
 թըս , դուք դարձարուք և գնացէք զի մի
 կարծիս լրտեսութեան տայք Հռովմայեցւո-
 ցն : » Եւ նոքս պարզմտութեամբ դարձան ,
 և ոչ մեղադրեաց նոցա կաթողիկոսն , այլ ա-
 սաց՝ « Ռարիոք արարիք լսելով եղբօրն մերոյ : »
 » Եւ յորժամ իմացաւ Ռարսուժա՝ թէ
 նդովեցաւ Նեստոր , բարկացաւ և գնաց առ
 թագաւորն Պարսից և ասէ ցնա . « Եւր մի
 ՚ի Կոստանդինուպօլիս , առաջնորդ եկեղեց-
 ւոյ , խորհէր հանապաղ բարիս առ Պարսիկս ,
 և արգելոյր զՀռովմայեցիսն ասպատակել ՚ի
 Պարսս , և վասն այսր պատճառի առաքե-
 ցին զնա յաբսորս , և զսահմանեալն ՚ի նմա-
 նէ զկարգն խոտեցին և նդովեցին : Եւ կա-
 թողիկոսս այս (Պաւի) լրտես է առ ձեզ Հա-
 յոյ և Հռովմոց , և ահա թուղթս որ գը-
 րեալ է զձեզ անօրէնս և արիւնասէրս : »
 Եւ հաւատաց նմա թագաւորն : Եւ խընդ-

ըեաց ՚ի նմանէ (Բարսուամ) և ասէ . « Տուր ինձ իշխանութիւն ՚ի վերայ ամենայն քրիստոնէից որ ընդ քո իշխանութեամբ են , զի հաստատեցից զկրօնս Նեստորի բարեկամի Պարսից , և յանհաւանելոցն ժողովեցից քեզ գանձս : » Եւ ետ նմա իշխանութիւն և զօրք : Եւ ասէ . « Տուր ՚ի ձեռս իմ զկաթողիկոսս զայս : » Եւ ետ նմա հրաման առնել զոր ինչ կամի . և գնաց առ կաթողիկոսն և ասէ ցնա . « Դաւանեա զՆեստորին . » և նա ասաց . « Եւ այ որ նշովեցաւ Նեստոր , և եղեցի նը զովեալ : » Եւ կտրեաց զէզու նորա : Եւ լուաւ թագաւորն և տրտմեցաւ , և կոչեաց զԲարսուամ և ասէ . « Ինչէր արարեր զայն : » Եւ ասաց . « Օ , ի հայհոյեաց զքեզ : » Եւ ասէ թագաւորն . « Թէ տղապէս է , գնա և զգըլուինն այլ կտրեա , » և չոգաւ կտրեաց :

» Եւ եկն ՚ի Բաղդատ և հնազանդեաց Նեստորի զնոսա , և անտի գնաց ՚ի Նինուէ . և կալաւ զՍարտիրոս արհի եպիսկոպոսն երկոտասան եպիսկոպոսօք և իննսուն երիցամբք և ասէ ցնոսա . « Կամ հաղորդեցէք զիս , կամ հաղորդեցարուք յինէն : » Եւ նոքա ասեն . « Ոչ տամք զսրբութիւն շան , և ոչ առնումք զսրբութիւն ՚ի շանէ : » Եւ նա զայրացեալ սպան զքահանայսն և զեպիսկոպոսունն , բերեալ ՚ի Սճբին եղ ՚ի բանտի ՚ի տան շրէի միում , և յետոյ քարկոծել ետ զօրացն , և

ապա կախեաց զփայտէ, և երեւեցաւ նշան
երկնաւոր 'ի վերայ նոցա, և հաւատաց շը
րեայն և մկրտեցաւ: Եւ ել անտի և կամե-
ցաւ մտանել 'ի Հայք, և իմացեալ Հայոց
առաքեցին և հալածեցին զնա և սպառնա-
ցան նմա, թէ կրկնէ զգալն՝ հրով մաշել ըզ-
նա և զզօրսն իւր: Եւ առաքեաց Ռարսու մա
'ի Պարսս, և գրեաց առ թագաւորն՝ թէ ա-
պստամբեցին Հայք 'ի քէն: Եւ առաքեաց
թագաւորն Պարսից 'ի Հայս առ զօրսպետն՝
զի հրամանաւ թագաւորին իւրեանց եկես-
ցեն 'ի Պարսս՝ թէ թագաւորն ոչ կամեսցի
գալ, և առ թագաւորն նոյնպէս գրեաց գալ
և պատասխանի առնել վասն հաւատոյ: Եւ
գրեաց թագաւորն Հայոց պատասխանի և
ասէ. «Սէք քեզ վասն հաւատոյ չպարտիմք
ինչ, ոչ գալ և ոչ պատասխանել. բայց թէ
երթաս 'ի վերայ բարբարոսաց, մէք երկյամբք
և խաչիւ գամք. այս է քո երդումն և մերն:
Եւս թէ ոչ կամիս կալ 'ի բանն քո, և ոչ
մէք կամք 'ի բանն մեր: (1)» Եւ լռեաց թա-
գաւորն:

(1) Միխայէլ պատմագիր անդէտ թուի լինել պատմու-
թեան Հայոց, քանզի 'ի ամին ժամանակի, այն է՝ առ Պերո-
զիւ, մարզպանք կառավարէին զՀայս 'ի կողմանէ Պարսից,
և երեւելի էր յայնժամ Վահան Մամիկոնեան: Դարձեալ
զպայման գաշինն եղեալ 'ի մէջ Պերոզի և նախարարացն Հա-
յոց, ոչ ուրեք գտանեմք առ պատմագիրս մեր աւանդեալ.
Պերոզ 'ի թախանձելոյ Աշուշայի Վրաց բղէճի և Շղմ-

«Եւ սուրն սատանայի և երկրորդ ջրհեղեղն աշխարհի այսու պատճառաւ ոչ եմուտ ՚ի Հայոս, այլ դարձաւ ՚ի վերայ Ասորւոց վաւրն բազում մեղաց մերոց : Եւ արար երէք ժողով, ՚ի Կատիղբոն, ՚ի Վադրի, ՚ի Վրաւմիա, և գրեաց զանօրէնութեան (1) տահմանն ՚ի Եսասորի՝ կանոնս : Եւ զոչ հաւանեալսն սատակէր անողորմաբար, կամ նահատակիլ արժան է ասել ճշմարտապէս՝ պայծառապոյն պատկաւ քան որ ՚ի կռապաշտիցն կատարեցան : Վանդի՝ որպէս լսեմ, եւ թն հաղար և ութ հարիւր եկեղեցական եպիսկոպոս և երէց և սարկաւապ կատարեցան ՚ի նմանէ, և աշխարհականացն թիւ ոչ գոյ. և վասն այսորիկ աղաչեմք զձեր սրբութիւնդ, զի ըստ կարի երթաց ՚ի ձէնջ բժիշկ ուր յաճախեաց հիւանդութիւնն, կատարելով զՂուաբելոյն թէ՛ «Վուբ որ կարողդ էք, զտկարութիւն տկարացն բարձէք. » զի մի պակասեսցի ցութեանն սուրբ ամենեւին հեղձեալ յորոմանցն բաղմութենէ : Ողջունեմք զամենայն աթուակիցս ձեր մերովք աթուակցօքս : Ողջւերուք ՚ի վէմն հաւատոյ ուղղափառութեան ՚ի Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս : »

Ի Թուին Ասորւոց ԶԿԵ (965) և Հայոց

Հապհոյ Պարսկի և այլոց միջնորդաց հետզհետէ եթող յաղատութիւն զնախարարսն առանց թէութեան, յամի 466 :

(1) Յօրինակիս՝ զանօրէնութիւն :

ՂԲ (92) ⁽¹⁾ կրկին աւերեցաւ Կիպրոս ՚ի Տաճկաց, զի լուան թէ դարձեալ ժողովեցան ՚ի նա բնակիչք, և գնաց Բլղուր (Ալու — էլ — Համուար) զօրագլուին Տաճկաց (Արաբաց) և արար զնա գետնափոր և եղև ծակամուտ, և ինչ ՚ի նմա ոչ եթող ստացուածս, բայց սակաւ մարդիկ, յորոց երգումն առեալ եթող անդ : Իսկ Սաւի գնացեալ ՚ի Ռոդոն կղզի և առ զնա և աւերեաց, և անտի գընացեալ ՚ի Կրետէս, առ զնա փութանակի, նմանապէս և զՍարութ և զԿու ⁽²⁾, որ են կրդ զլք ամրագոյնք, առեալ և (ետ) քակել զնոսս : Իսկ ՚ի Ռոդոս կղզի տեսեալ զպատկերն պղնձի մարդակերպ, որ մի էր յեւթն հրաշիցն, զոր բազում պարանօք և նգօք շրջեցին, և դտաւ չափ երկայնութեան նորա հարիւր և հինգ ուտրն, և վառեալ ՚ի ներքոյ հուր՝ թուլացան շամփուրքն և քակեցին և կապեցին երեք հազար բեռն, և գնեաց զնոսա Հրեայ մի ՚ի Հեմայ :

Յայսմ ժամանակի եղև սով տաստիկ, մինչև կերան և ընդ այլ գարշելիս՝ զմիմեանս : Եւ ՚ի Գերմանիկէ, որ է Սարաշ, այր մի աւնունն Եղիշէ՝ բնակէր յայրի մի, և զկնի սու

(1) 965 թիւն Ասորոց պատասխանէ 102 թուոյն Հայոց :

(2) Մարութ է Արադոս կղզին, և Կու է Կով կղզի յեւրոպական ՚ի Գործս Առաքելոց (ԳԼ. ԻԱ. 1), որ ՚ի Տաճկաց կոչի Գու արտաւ :

փոյն ոչ եթող զանօրէնութիւնն , այլ գողտնայր մանկունս և ուտէր . և կարծէին զնա մինակեաց , և ինքն մխիթարէր զծնողսն մանկանցն . և յետ ուտելոյ նորա յիսուն և մէկ մանկունս , յայտնեցաւ և կախեցաւ : Եւ ՚ի սոյն ժամանակս հողմ ուժգին հիւսիսային եկեալ փոյց բազում եկեղեցիս և բրգունս բազումս , և քակեաց անտառս բազումս :

Եւ յաւուրս Կոստանդեայ որդւոյ Հեքակեայ երեւեցաւ այրմի ՚ի Կոստանդինուպօլիս Մաքսիմոս անուն , որ խօսեցաւ հերձուածս ՚ի Քրիստոս՝ երկուս կամս և երկուս ներգործութիւնս , և ոչ ընդունեցաւ , բայց ՚ի Հռոմ ոչ արհամարհեցաւ յորժամ լուան(1) : Իսկ յայսմ ժամանակիս յաւուրս Կոստոսի թուռինն Հերակլեայ , ՚ի Կոմանա Հայոց կոմս մի անուն թէոգորէ խնդրեաց ՚ի սրապէն Հռոմայ , որում անուն էր Ագաթոն , զի վասն այսորիկ արասցէ քննութիւն , զի շնջեն ասէ ոմանք վասն երկու կամաց և երկու ներգործութեանց : Եւ Ագաթոն արարեալ ժողով

(1) Մաքսիմոս էր երեց վանացն Խրիսոպօլսոյ , որ խստովանէր ՚ի Քրիստոս երկուս կամս , վասն որոյ ՚ի Ժողովի ուրեք գումարելոյ ՚ի Կոստանդինուպօլիս յամի 675, դատաւարտեցաւ և աքսորեցաւ ՚ի Լազիկէ : Զկնի հնգից ամաց (680) եղեւ Ժողովն Կոստանդինուպօլիս , յորում որոշակի ընկալան դաւանել ՚ի Քրիստոս երկուս կամս և երկուս ներգործութիւնս ըստ երկուց բնութեանցն , և դատաւարտեցին զմիակամադաւանսն :

հաստատեաց զհաւատն յաքսիմոսի յետ հաւրիւր քսան և հինգ ամի ժողովոյն Քաղկեդոնի, զի ասացին թէ՛ բնութեանն յատուկ կամք պիտի և ներգործութիւն, և զայս ոչ զգացին յիմարեալքն այն, թէ և անձն այլ պիտի առանձինն և յատուկ՝ որ է՝ Նեստորին (1) :

Ի թուին Նսորուոց 242 (966) և Հայոցն ՂԳ (93), և յերեսուն և եւթն ամի Նրաբկաց բռնակալութեանն, և ՚ի տասն ամի Կոստոսի և յինն ամի Սմանայ, Սաւի զօրապետն կազմել ետ ՚ի Տրապօլիս յոյժ բազմութիւն նաւաց՝ երթալ ՚ի Կոստանդինուպօլիս : Եւ էին ընդ վերակացուն երկու զինուորք՝ որդիք հաւատացելոց, (որք) հանին զՍրանգ ծառայսն որ կային անդ, և սպանին զամենայն զգօրսն և այրեցին զնաւսն առհասարակ, և ինքեանք ելեալք ՚ի մի նաւոյն՝ գնացին ՚ի Հռոմ (2) : Եւ զայս լուեալ Սաւեայ՝ արօր այլ պատրաստութիւնս նաւաց, և կազմեաց զօրս և ետ ՚ի ձեռն Նպուղղուրի (Նպու-էլ-Հափուար) երթեալ ՚ի Կոստանդինուպօլիս : Եւ զայս լուեալ Կոստոսի, եկն ՚ի Փիւնիկէ, որ է Նքայ (3)

(1) Այս ժողով եղել յաւուրս Կոստանդնի Պուզոնատոսի յամի 680, այն է զկնի երկերիւր քսան և ինն ամաց ժողովոյն Քաղկեդոնի, զոր թերեւս թարգմանիչք սխալեալ են :

(2) Սերէոս, յեր. 185 — Ստեփան Ասողիկ, յեր. 123—124 : — Վարդան, յեր. 98 :

(3) Բառքս՝ որ է Ասայ յաւելեալ թուի ՚ի թարգմանչէն. զի ոչ ՚ի Պաղոմայիս եկն կայօրն, այլ մերձ ՚ի լեառն Ոլումպիա որ և կոչի Փիւնիկ, մերձ ՚ի Պրուսա քաղաք :

և էր ընդ նմա թեոդոսիէ եղբայր իւր բազմութեամբ նաւաց ընդ ծով եկեալ: Եւ յորժամ գիտացին Հագարացիքն, առեալ զնաւան ելին ընդ դէմ նոցա, և յայնմ գիշերի որ վաղիւն լինելոց էր մարտն, կոչեաց Կոստոս թագաւորն երագահան, և ասէ. «Տեսանէի զիս յերսդի ՚ի թեոսաղոնիկէ:» Եւ ասէ երագահանն. «Եւ թէ չէիր ննջել, ոչ զքեզ յայն սեղին տեսեալ, զի թեոսաղոնիկէ յաղլիւ-ի-նայնոց թարգմանի (1):» Եւ արհամարհեաց ըզբանս նորա թագաւորն, և եղև պատերազմ ՚ի վերայ ծովուն սաստկագոյնս՝ մինչեւ փոշին որպէս ՚ի ցամաքի պղտորէր զօդն, և յաղթեցաւ Կոստոս և հազիւ գերծաւ սահաւուք. և թիւ անկելոցն զորս գտին յեզր ծովուն՝ քսան՝ երեք հազար արանց: Եւ կամեցան գընալ Հագարացիքն ՚ի Կոստանդինուպօլիս և եկն Պաղոմէոս հրամանաւ թագաւորին և խոստացաւ տալ հարկս և ստեաց, և գնացին Հագարացիքն յերկիրն Վաւրացւոց, և եկն Պաղոմէոս և եբեր հարկս երեք տարւոյ, և Վրիպօր զորդին իւր պատանդ, և գնաց (2):

Եւ Կոստոս վասն երկեղի թագաւորելոյ՝

(1) Թեոսաղոնիկէ նշանակէ ըստ Յունաց Աստուածայաղթ, այսպէս կոչեաց զայն Փիլիպպոս արքայ Մակեդոնացւոց յառնուն զնա յաղթութեամբ:

(2) Սեբէոս (յեր. 185—186), և այլ պատմագիրք Հայոց Պառկապ կոչեն զՊաղոմէոս զօրավարն Յունաց, որ կատարեաց ընդ Մաւեայ զարայման հաշտութեանն ՚ի Դամասկոս:

սպան զեղբայր իւր թէոփոսիէ, և եղեւ աւտեցեալ յամենեցունց, և գնաց ՚ի Հռոմ. և կոչեին զնա ՚ի Հռոմայ ՚ի Կոստանդինուպոլիս: Եւ ելեալ ՚ի Հռոմայ՝ եկն ՚ի Սիռաւկուսա, և հաճեցաւ ընդ տեղին, և առաքեաց կոչեաց զօրդիսն, և ոչ ետուն զօրքն, այլ արարին զնսա Եւտուկարտոր՝ զԿոստանդիոս, զՏիբերիոս, զՀերակլ, և նստան ՚ի Կոստանդինուպոլիս. և թագաւորն ոչ իշխեաց ելանել ՚ի Սիռաւկուսայ, զի լսէր թէ կոչեն զնա զօրքն երկրորդ. Կային՝ սպանող եղբօրն:

Եւ յայտ՝ ժամանակի սպանաւ Սթման թագաւորն Տաճկաց յԱթրապ քաղաքի վասն պիղծ գործոց, և պատառեցաւ իշխանու թիւնն յերկուս, ՚ի Բաբելոն և յԱգապտոս: Ալի փետայ Սահմետի թագաւորեաց ՚ի Բաբելոն և յԱսորիս, և յԱգապտոս Սաւի թագաւորեաց: Եւ փոխեալ Սաւի զթագաւորութիւնն յԱթրապոյ ՚ի Դամասկոս, և թագաւորեաց ամս քսան: Եւ զկնի եւթն ամի խաղաղութեանն գնաց Սաւի և աւերեաց զԴաղատիս և զԱսիս և զՆիւթանիս:

Եւ ՚ի սոյն ժամանակս սպան Միգրէ ստրաւսելատ զԿոստոս ՚ի Սիռմի (1), ՚ի ժամ քաղաւնեաց լցեալ զգլուխն սապոնաւ, և ՚ի փակել աչացն՝ եհար դանակաւ և մեռաւ, և թաւ

(1) Կոստոս որ և Կոստանդ, սպանաւ ՚ի Սիրակուսա քաղաքի Սիկիւլոյ և ոչ ՚ի Սիրմիոն:

գաւորեցուցին զպատրիկ մի Հայ աղգաւ ,
Սէժէժ անուն , և էր բարեպաշտօն : Իսկ
որդին Կոստոսայ Կոստանդին զօր ժողովեալ
սպան զՍէժէժ և ինքն թագաւորեաց ընդ
եղբարս իւր :

Եւ ի սկիզբն թագաւորութեան նոցա գե-
րեցան Ղլփրիկէ ի Տաճկաց ութսուն հազար
անձինք , և դարձեալ եկին Տաճիկքն ի իւ-
կիա (1) և կոտորեցան ի Յունաց երեսուն հա-
զար անձինք , և այս էր առաջին պարտու-
թիւնն նոցա :

Յայսմ ամի այր մի ի Բալբաքոյ Կալանիկէ
անուն , Ըսորի աղգաւ , առաջին իմացաւ ըզ-
Նափտն (2) , և այրեաց զնաւսն ի վերայ ծո-
վուն՝ լցեալ զօրօք Տաճկաց : Եւ յայսմ ժամաւ
նակի երեւեցաւ ծիածանդ զբովանդակ գի-
շեր մի լի երկնիւք՝ բոլորեալ և պարագրեալ
զգունդն երկնից , և զարհուրեցաւ ամենայն
աշխարհ :

Ի յինն ամի Կոստանդիայ ելին ի Յունաց
զօրք և բնակեցան ի լեառն ի բանանու և
կոչեցան ապստամբք , և Ըսորիք կոչեցին ըզ-
նոսա Ղուռճանք . և առին ի ի բանանու

(1) Միւս թարգմանութիւնն ունի Կիւիկա , ըստ մեզ
կարծի թէ իցէ Ղիւտիա դաւառ յարեւմտից Փռիւզիոյ :

(2) Նափտն է Նափ , այլ աստ կամի նշանակել զյունա-
կան հուրն , որ վառէր և ի մէջ ջրոյ , որով Յոյք յաղթող
գտանէին ի ծովամարտս՝ այրելով զնաւս թշնամեաց :

լեռնէն՝ մինչեւ ՚ի սեաւ լեռոնն . և թուի թէ՛ այսու պատճառաւ կոչին Վրացիք Ղուռճանք ⁽¹⁾, զի ապստամբեցին ՚ի Հայոց ծառայութենէ և ՚ի հաւատակցութենէ : Եւ ելին Տաճիկք և ջնջեցին զապստամբսն :

Եւ յայսմ ամի Յովհաննէս որդին Սէժեժայ հալածեաց զԿոստանդին ղեւթն ամիս լսան ստանութեան հօրն , և ապա ստանաւ և ինքն : Եւ հպարտացաւ Կոստանդին յաղթութեամբն , և արհամարհեաց զերկոսին ղեղըարսն և ընկէց ՚ի թագաւորութենէ . և իշխանն Վեւոն ասաց ցնա . « Ոչ տամքեղ միայն թագաւորել : » Եւ նա կաշառօք կուրացոյց զզօրսն և կարել ետ զլեղուն և զձեռն և զոտն Վեւոնի : Եւ եղև նմա որդի և կուչեաց Յուստիանէ :

Եւ զկնի Սաւեայ թագաւորեաց Տաճկաց Եզդիտ որդի նորա՝ ամս երէք և ամիսս զեց , և մեռաւ : Եւ տապստամբեաց Սուխ թար ՚ի Բաբելոն , այր կեղծաւոր և սուտ որ ասէր զինքն տեսող և մարգարէ . և ՚ի յԱթուրաթ թագաւորեաց Աբդլա ⁽²⁾ : Եւ ՚ի Դա

(1) Վերք առ Եւրոպացիս կոչին ճիօրճիանս , և առ Մահմետականս Կիւրճիւ . իսկ Վրացիք կոչեն զինքեանս Քարթուէլի , ելեալ ՚ի Քարթլոս բաւէն , որ համարի առաջին նախահայր իւրեանց :

(2) Սուխթար որդի էր Ապու—Որէիդայ . և տիրեաց Քուֆայ՝ յամի 685 : Իսկ Աբդլա էր որդի Զուպիրայ , որ էր իսպիֆայ Մէքքէի :

մասկոս զորդին Նշխտայ խորհեցան դնել թափաւոր, և եղեն սրատերազմունք, և այր մի ծեր յԱթրաբոյ ⁽¹⁾ անկեալ ՚ի մէջ նոցա աղաչէր խաղաղանալ, և ետ նոցա խրատ՝ ՚ի յերեք նեւ գրել երեք մարդոյ անուն, և իցէ յերիցն մի՝ ինքն, և ձգել զնետոսն ՚ի գետինն (և) տացեն առնուլ զնոցանէ զմինն տղայի մի, և որոյ նետն առցի՝ այն թափաւորէ: Եւ ել վիճակն ինքեան՝ և թափաւորեաց, որ և յետ ամի միոյ մեռաւ: Եւ դարձեալ բաժանեցան, բայց թափաւորեաց Աբդլիք որդին Սրուանայ: Եւ յայսմ ամի մեռաւ Կոստանդին և թափաւորեաց Յուստիանոս որդի նորա: Իսկ Աբդլիքն նեղեալ յապստամբացն՝ արար սէր ընդ Յուստիանոս ամս տասն, և խոստացաւ նմա տալ յամենայն ամի հազար դահեկան և ձի մի և ծառայ մի, և Կիսրոս տացէ հարկ Տաճկաց և Յունաց: Եւ Հայք ձեռն ետուն ՚ի Յայնս: Եւ զի երկրորդ անգամ բնակեցան ՚ի Լիբանան երկոստասան հազար ապստամբք, հանին զնոսա Հռոմա յեցիք և տարան ՚ի Հռոմ ⁽²⁾:

(1) Այն է Մրուան որդին Հաքեմայ, որ ել յիշխանութիւն խալիֆայութեան յամի 684:

(2) Աբդ—ը—Մեղէք որդին Մրուանայ նեղեալ յապստամբացն որ ՚ի Լիբանան լերին ՚ի Մարդախտաց, զորս Սեբեոս (յեր. 216) Մարդոցէք անուանէ, տեսեալ և զյաջողութեամբ Յունաց, կրուէ գաշն խաղաղութեան ընդ Յուստինիանոսի Բ: Աբդ—ը—Մեղէք յանձն առնու հատուցանել նմա

Ի սոյն ժամանակս էր սուրբ վարդապետն Յակոբ ուռհայեցին ՚ի գաւառէն Լնտիոքայ, որ ուսաւ լեզու և գիր յունարէն և եբրայեցերէն, որ գնաց և եմուտ պատճառաւ ընդ հրէութեամբն, և թարգմանեաց զծածուկսն Հրէիցն յասորի լեզու : Եւ արար մեկնութիւնս բազում գրոց, և եղև եպիսկոպոս Ուռհայոյ, և կատարեաց զկեանս իւր յերկիրն Քեսնոյ, ՚ի վանսն որ կոչի սուրբ Յակոբայ :

Իսկ Լբդլայն հնազանդեաց զապստամբսն : Եւ ՚ի ժամանակին յայնմիկ գերեաց Յուստինիանոս զԵփարոս, և եղև շմար ընդ միմեանս Պարսից (Լբաբայ) և Հռոմեց : Եւ առաքեաց զՍահմէտ Լբդլայն՝ զամիրսցն Ս զիրոյ յերկիր⁽¹⁾ Հռոմայեցւոյ ՚ի Կեսարիա : Եւ Հռոմբ ՚ի վարձու առեալ զՍկլաւսն, եկին պատերազմել ընդ Սահմէտ, և կոտու-

ամ յամէ հազար դահեկան ոսկի, նժոյգ մի և ծառայ մի, և Յուստինիանոս շնորհէ Ամիրային զկէս հարկացն Կփարոսի, երկրին Հայոց և Վրաց, նոյնպէս յանձն առնու կայսրն ազատել զԱրաբացիս յարշաւանացն Մարդայիտաց, ընդ որս անդադար ՚ի կռուի կայր ձեռնառուութեամբ Հայոց, որոց զօրավարէր Թէոդորոս Ռշտունի՝ ըստ պատմելոյ Սեբէոսի, և ՚ի լրումն այսր յօգուածոյ դաշինն Յուստինիանոս ՚ի բոց հանեալ ՚ի Լիբանանէ երկրորտասան հազարս յապստամբացն Մարդայիտաց : ցրուէ զնոսս ՚ի Հայս, ՚ի Պամփիլիա և ՚ի Թրակիա :

(1) Այս Մահմէտ էր որդի Մրուանայ եղբօր Աբդ—ըլ—Մեշէք ամիրայի, որ յամէ 692—708 կառավարեաց ըզՄիջագետս, զՀայս և զԱսորպատական :

րեցան Հռոմայեցիք, և մնացեալ Սկլաւքն եղէն ընդ Տաճկաց՝ եւթն հազար անձինք, և եդին զնոսա Տաճիկքն յԱնտաք և ՚ի Կուրիս (1) տուեալ նոցա կանայք և աղբանք:

Ի ՌՁ (1006) Թուին Ասորոց և ՚ի ՃԼԳ (133) Թուին Հայոց եկին Հռոմայեցիքն յերկիրն Անտաքայ պատերազմել ընդ Տաճկաց, և կորեան ՚ի նոցանէ բազումք, և մնացեալքն ՚ի նոցանէ փախեան. բայց և յերկոցունց կողմանցն անկան բազումք զառաջինն, և ապա յաղթեցան Հռոմայեցիք. և Թիւ սպանելոցն յերկոցուն կողմանցն գտաւ քառասուն բիւր, յերեքն Ալլրիլ ամսոյ, և տեղի պատերազմին Պուշիրիքն, ուր մինչեւ ցայսօր երեւին ոսկերքն ՚ի հերկել անդատանացն:

Ի յեւթանասուն և հինգ ամին իւրեանց Տաճիկունք բարձին զպատկերս ՚ի դրամէ և ՚ի դահեկանէ, և շինեցին միայն գրով առանց պատկերի դահեկանս և դրամս և փող վասն նախատանաց պատկերապաշտութեան: Ի սոյն ժամանակս Յուստիանոս խստացեալ սպան զբազումս յիշխանացն և ՚ի զօրացն, և զչարեալ կարան զնա և կտրեցին դբիթն և եդին ՚ի բանտի, և Թագաւորեցուցին զմեւ Լեւոն անուն (2): Իսկ Եփիմրոս (Աբսիմաւրոս) զօրապետն որ էր ՚ի Ալիլիկիս, եկն և

(1) Կուրիս քաղաք է ՚ի սահմանս Եփրատացւոց:

(2) Ղեւոնդ, ԳԼ. Ե. յեր. 57:

եհան զ| եւոն և ինքն թագաւորեաց . և սա հնազանդեցոյց զԱղլաւան . և սա ելեալ 'ի վերայ Տաճկոց յերկիրն Սամիսոն , և սպան 'ի նոցանէ հինգ հազար շոր , և առեալ աւար և գերի՝ դարձաւ :

Իսկ Աբդլա (1) կացոյց երկու զօրապետ , զՍահմէտ և զՀաջաջ , որք անուրբմարտ կային և վարէին զիշխանութիւնն : Այս Սահմէտ նենգիւ ժողովեաց զարքայազունն Հալոյ 'ի Նախջաւան , և ջանաց դարձուցանել 'ի կրօնս իւր . և յոչ հաւանելն նոցա , ածեալ 'ի մեծ եկեղեցին՝ հրով այրեաց զնոսա (2) : Յայսմ ժամանակի գովեցաւ իմաստու թեամբ և աստուածապաշտութեամբ այր մի 'ի յԱռհա՛ Աթանաս անուն , որդի Առմայի , և տարան զնա առ Աբդլա և մեծարեաց զնա , և եդ 'ի տան թագաւորութեան իւրոյ մատակարար և վերակացու տան և ամենայն ընչից իւրոյ . և տայր նմա յամենայն ամի վաթսուն հազար դահեկան , և թիւ զօրացն տային նրմա ամեն մին՝ դահեկան մի 'ի տարին : Այլ սա արար բազում դիւրութիւնս քրիստոնէից ուղղափառաց : Այլ սա շինեաց յԱռհա երկուս եկեղեցիս , զմինն յանուն Աստուածած-

(1) Կոչի սա և Աբդլա—Մեկէբ :

(2) Ղեւոնդ. ԳԼ. Զ. յեր. 56.—Ստեփ. Ասողիկ , Գիրք Բ. ԳԼ. Դ. յեր. 127.—Յովհ. Կաթ. ԳԼ. ԻԱ. յեր. 125.—Սամուէլ.—Վարդան , յեր. 99.—Կիրակոս , յեր. 57 :

նին և միւս եւս յանուէն սուրբ Թէոդորոսին, բերեալ զնշխարս նորա յԵւթայիտոյ՝ որ է Ալլաթայն⁽¹⁾ և եդ անդ։ Եւ ՚ի մէջ երկու եկեղեցւոյն շինեաց գետնափոր տեղի Վաստառակին, և գնեաց զսուրբ Վաստառակն ՚ի Տաճկաց ՚ի յիսուէն հազար դահեկան, զի ընդ իշխանութեամբ նոցա էր յայնժամ, և եդ զայն անդ ՚ի ծածուկ. և իջանէին սանդղօք և ՚ի տօնին հանէին ՚ի տեօիլ ժողովրդոցն, մինչև ՚ի ժամանակս Յովհաննէս պատրիարքին, և նա ամփոփեաց եւս խորագոյնս, եդեալ ՚ի մէջ վիմաց, և ոչ ուրեք գտանի. որ և գրեաց իսկ ճշմարտապէս որ ամփոփեացն թէ՛ «Ես պահեցի սուանց գտանելոյ վասն երկեղի աւորինացն» և թէ՛ ո՞ր է զոր Հռոմայեցիք ունին, ոչ գիտեմք։

Եւ յայսմ ժամանակի թագաւորեաց Աբդըլմէքին որդին Մաւլամա յերկրին Արնշրոյ, որ է Հալպ։ Ի տասն և ինն ամին իւրոյ Աբդըլմէք առաքեաց զՄովսիմ⁽²⁾ ՚ի վերայ Մանուկստիոյ և առ զնոսա։

(1) Ալլաթայն է Ալլադա կոչեցեալն ՚ի հնոց, որ հասարակ անուամբ Եւթայիտա ճանաչի. և է գիւղ ՚ի սահմանս Ամարիոյ Պնտաղոց, ուր ծնաւ սուրբն Թէոդորոս ասորականդ, և անդ ամփոփեցաւ մարմին նորա։

(2) Մաւլամա կամ Մովսիմ, ըստ Յունաց՝ Մասալմաս, էր արդարեւ որդի Աբդ—ըլ—Մեկեբայ, որ վարեաց զկնի եղբօր իւրոյ Վլթայ՝ զիշխանութիւնն յալիֆայութեան, և ըստ կարգի պատմութեանն համարի էթէ առ կենդանու-

Եւ ի սոյն ամի ել Յուստիանոս ի բան-
տէն զկնի տասն ամի արգելմանն, և դնաց
առ Խաքան Թագաւորն Խաղբաց. և նա խըն-
դու թեամբ ընկալաւ զնա, և ետ զդուստր
իւր նմա ի կնու թիւն. և ձեռն ետ ի Ռու-
ղարսն, և եկն ի Կոստանդինուպօլիս և Ե-
փիմրոս (Եսփիմարոս) փախեալ, և զԵւոն
սպան և զբազումս կոտորեաց յարքունեաց
և զայլն արքայեաց, և արար զարքունիսն դա-
տարկս. և գտեալ վեց հազար Տաճիկ գերի-
ազատեաց գնալ խաղաղութեամբ: Եւ բա-
ղում զօրս առաքեաց ի խնդիր կնոջն և խեղ-
դեցան յալիս ծովուն. և լուեալ Խաքան տրու-
մեցաւ և առաքեաց մեղադրեաց նմա և ասէ.
« Եւմիտ, ընդէր բաղմութիւն զօրաց առա-
քեալ ի խնդիր կնոջ քո, կարծէիր թէ ար-
գելմլ կամիմ. արդ առաքեա սակաւ և
առ զնա: » Եւ լուեալ ուրախացաւ, և ա-

թեամբ հօրն վարեաց և զպաշտօն զօրավարութեան նոյնպէս
և եղբարցն Վլթայ և Սիւլէյմանայ: Ղեւոնդ գրէ, թէ Սիւ-
լէյման յորժամ փախանորդեաց զէշմանութիւնն, առաքեաց
զՄալիմ զօրավար ի դրունս Կարբից ի Դարբանդ (Գլ. 2.
յեր. 64): Յովհաննէս կաթողիկոս (ի պատմութեան Գլ. ԻԱ.
յեր. 126). Վթապիման անուանէ, եթէ չիցէ խանգա-
րեալ յօրինակչաց, զոր մարթ է ընթեռնուլ Մալաթիան և
Սուլէյման, բայց յետինն ուղղագոյն երեւի. քանզի յաջորդ
դնէ զնա Վլթայք Տես և ի Մոխէն Կաղանկայտուացի (Հա-
թ. յեր. 46): Ստեփան Ասողիկ (յեր. 126), որ գրէ հա-
մաձայն Ղեւոնդայի—Իսկ Կիրակոս (յեր. 57. տիպ Մոսկու-
այ) Սուլէյման, ասէ, առ զԴարբանդ:

աաքեաց եբեր զկինն իւր և զորդին Տիբե-
րիոս (1) :

Ի Թուին Ասորւոյ Ռժե (1015) և Հայոց
ՃԾԲ (152) (2) և շինեաց Սյւլիմն զՍանուէստիա
ընդարձակս՝ բարձր և ամուր պարսպով, և
կացոյց ՚ի նմա զօրս՝ կալ ընդդէմ Հռոմայե-
ցւոցն : Եւ ՚ի սոյն ամի մեռաւ Աբդլիքն
և Թադաւորեաց Սլիթ ամս ինն և ամիսս
հինգ : Յայսմ ժամանակի հալածեաց Յուս-
տիանոս զազգս Հայոց յիշխանութենէն իւր
ի ձեռն Փիլիպիկոսի, և խնդութեամբ ըն-
կալան զնոսա Տաճիկք ՚ի Սելտինի և ՚ի Սի-
լագետոս : Եւ եղև մեծ ամբուլ իւն ուղ-
ղափառաց Ասորւոյ՝ կալով ընդդէմ երկա-
բնակացն, և շինեցան վանորայք և անա-
պատք և գիւղօրէք Հայաստանեայց, և կան
մինչև ցայսօր :

Իսկ անօրէնն Սահմէտ յարոյց սաստիկ
հալածանս հաւատացեալ Արաբկացն, և ըմ

(1) Յուստինիանոս փախուցեալ առ Թադաւորն խաղ-
րաց, ամուսնացաւ ընդ դստեր նորա Թեոդօրայ, յորմէ ե-
ղև Տիբերիոս : Իսկ Աբսիմար երկուցեալ ՚ի Նիղակակոս-
թենէ նոցա, խորհեցաւ կաշառել զԹադաւորն խաղրաց առ
ի սպանանել զՅուստինիանոս, որոյ իմացեալ փախեաւ առ
Քուլղարս, և առեալ ՚ի նոցանէ յօգնականութիւն հնգե-
տասան հաղար զօրս, դիմեաց ՚ի վերայ Կոստանդինուպօլի-
սի առ զայն : (Թեոփանէս, յեր. 312:—Նիկեփոր, յեր. 27) :
Ղեւոնդ՝ խաբանոյ զօրօքն, ասէ, եկեալ և տիրեալ Կոստան-
դինուպօլիսի. յեր. 38 :

(2) Յօրինակին ՃԽԴ :

բըռնեաց զգլխաւորն նոցա և չարչարեաց
ազգի ազգի հարուածօք վասն հաւատոյ և
սպան զնա , և ձգեցաւ մարմինն նորա զա-
ւուրս երեսուն , և ոչ հոտեցաւ և ոչ մերձե-
ցաւ թռչուն և ոչ գաղան , և յամօթ եղև
Սահմէտ : Եւ հաստատեցան քրիստոնեայքն
ի մեռանելն նահատակութեամբ վասն ան-
ուանն Քրիստոսի՝ բազմութիւն յոյժ , և նա
անխնայ կոտորէր :

Ի սոյն ժամանակս գնաց Սալիմ յերկիրն
Կապադովկացւոց և սպանին ի Հռոմայեցւոց
քառասուն հազար անձինս ի զօրացն Յուս-
տիանեայ , և առին զՏօնա (Տիանա) քաղաք
և ան Սալիմ զՏարանդա , և եկեալ ի Ալիւ-
կիա ան զՂ'աճում և զՊաւտանդա , և այլ բա-
զում քաղաքս , և զօրն Տաճկաց կայր ի Տա-
րանդա յայնմ հետէ : Իսկ Փիլիպիկոս սպա-
նեալ զՅուստիանոս և զՏիբերիոս որդի նո-
րա , և թագաւորեաց ինքն : Եւ ի սոյն ա-
ւուրս ել հրաման ի Վլթայ՝ զքրիստոնեայս
ածել յեկեղեցի և սպանանել եթէ ոչ ու-
րանան ի հաւատոց , և անթիւ կոտորեցան
ի հրամանէ նորա ի Քրիստոս հաւատացեալ :
Եւ Փիլիպիկոս (Փիլիպիկոս) թագաւոր վար-
ժեալ էր գրովք սրբովք , այլ և արտաքնոյն
ևս , սա ջանաց և արհամարհեաց զվեցերորդ
ժողովն զաղանդն Սաքսիմոսի , և ոչ կամե-
ցան խմորեալքն յաղանդն : Ի սոյն ժամա-

նակս ան Սյւլիմ զԼճմասիա, և առին զԼճնոխոք Պիսիգեսայ, և յետ երկու ամին թագաւորեցոյ Փիլիկոսոսի, հանին զաչս նորա և արքորեցին, և թագաւորեաց Լճաստաս ամս երկու: Եւ մեռաւ Սյւլիմ և թագաւորեաց Սուլիման ամս երկու: Եւ ՚ի սոցն ամի ան Սյւլիմ զերկիրն Վաղատացւոց և զբերդսն որ ՚ինմա: Եւ առարեաց Լճաստաս զոր ՚ի կողմն արեւմտից, որ և ամիսիսեալք սպանին զօրագլուխն իւրեանց, և թագաւորեցուցին զԹէոդոսիէ, և իրախեաւ Լճաստաս ՚ի Նիկիա:

Եւ Սյւլիմ գնաց յերկիրն Թուրքաց և դարձաւ բազում աւարաւ, և գնաց ՚ի վերայ Լճիոյ և ան զԼճարմիա(Պերգամոն)և զՍարգիա և գերեաց: Եւ հոգարացեալ Սյւլիմ և ժողովեալ երկու հարիւր հազար հեծեալս և հինգ հազար նաւ լի սպառազինօք, և առ ընդ իւրայլ եւս երկուտասան հազար զոր ՚ի Բուլղարաց, և վեց հազար ուղտ և վեց հազար էշ բարձեալ կերակրօք եւ պատրաստութիւն բազում ամաց, և եղ զօրագլուխ զՍմար և երդուաւ քակել զԼոստանդինուպօլիս, և կային ընդ նմա զեհիդք (1) երեսուն հազար, և եղեն երկու բանակ, մինն ընդ ծով և միւսն ընդ ցամաք: Եւ ի եւոն զօրագլուխն Թէոդոսիէ(2) եկն առ Սյւլիմ և եղ ընդ նա ուխտ

(1) Զէհիդ նշանակէ աստ՝ կամաւոր զինուոր:

(2) Թէոդոսիէ, ընթերցիր Թէոդոսեայ: Մատենագիրք

Սլիմ, որ թէ ասունու դքաղաքն, զնա գիցէ
 թագաւոր, և եմուտ (| Լւոն)՝ի Կոստանդինու-
 պօլիս : Եւ Տաճկունք ընդ որ գաւառ և ընդ
 քաղաք անցանէին, տային բան խաղաղութե-
 ւ : Եւ ինքն Սուլիման թագաւորն եկն զկնի նոցա
 երկոտասան հազարաւ, և նստաւ ՚ի Նիկիա,
 և սղարեաց զնա : Իսկ թագաւորն (Թէոդո-
 սիոս իմացաւ զսուտն | Լւոնի, և կալաւ
 զընտանիս նորա և արկ ՚ի յարգելս . և | Լ-
 ւոն փախեաւ և եկն առ Սուլիման, և առ-
 վեց հազար հեծել՝ իջաւ ՚ի վերայ Նիւրին(1)
 և ասաց ընդ քաղաքն գաղտ երդմամբ թէ՞
 “Նենգութեամբ շրջիմ ընդ սոցա :” Եւ
 նոքա գնացին բերին զընտանիսն և ետուն
 ցնա . և սկսան գնալ ՚ի Կոստանդինուպօլիս
 երկոքեան կողմանքն, և ՚ի յառաջանալն նոցա՝
 ելին զօրք քաղաքին ընդառաջ | Լւոնի եւ
 հնազանդեցան նմա, և տուին ՚ի ձեռս նորա
 զօրդին (Թէոդոսի և քարոզեցին թագաւոր,
 և դարձան ՚ի քաղաքն : Եւ լուաւ (Թէոդոս
 և գերծեաց զգլուխն և եղև եկեղեցական :
 Եւ | Լւոն թագաւորեաց, և լուեալ
 Սուլիման խնդաց՝ կարծելով թէ տայ դքա-

ԺԱ. ԺԲ. դարուց զյատուկ անուանոն վերջաւորեալս ՚ի Է.
 ՚ի գործ ածեն և փոխանակ սեռականի . ՚ի տեղի Էայ մաս-
 նկան որպէս Պաղեստինէ, խորիանէ . առ որս մէք յաւելաց
 ուրեք դասուն է :

(1) Ահաբ կամ Ահորին կամ Ահարիւ է քաղաք ՚ի Գա-
 ղատիա :

զորքն 'ի ձեռս նորա . և նա սկսաւ խաբել զնա բանիւք , և ամբուլթիւն առնէր քաղաքին . և գիտաց Սսլիմ¹ թէ խաբէ զնա , եւ անց 'ի միւս կողմն և զորքն երթային սուաջի , և ինքն չորս հազարօք զկնի , և ելին 'ի վերայ նորա Բուղարք վարձաւորք և կոտորեցին զչորս հազարսն , և զերծաւ Սսլիմ , և էանց 'ի միւս բանակն . և բախեցին զորքն Տաճկաց յարեւմտից կողմն քաղաքին հանդէս Սսլի Բրանն . և կային 'ի ծովու կողմանէն երեսուէն հազար արանց որ պահէին զնաւսն , և քսան հազար պահէին 'ի Բուղարաց կողմանէ , և պատերազմէին 'ի ծովէ և 'ի ցամաքէ ընդ քաղաքին . և ելեալ Բուղարք յոլովս կոտորեցին 'ի Տաճկաց : Եւ երկեան Տաճիկքն զի եհաս ձմեռնն , և էառ զնոսա տարակոյս ահի 'ի ծովէն և 'ի Բուղարացն և 'ի քաղաքէն . և եղեւ սով 'ի Տաճիկքն որ ուտէին զաղբ և ըմպէին զմէզ իւրեանց : Եւ մինչ յայս նեղութիւնս կային , մեռաւ Սուլիման թագաւորն Տաճկաց , և առ զթագաւորութիւնն Սմար , և առաքեաց առ Սսլիմն թուղուլ զքաղաքն և երթալ . և դարձաւ սա կաւուք և այլքն ջնջեցան սովով : Եւ յայնմ հետէ Սմար⁽¹⁾ սկսաւ նեղել զբրիստոնեայսն վասն քինուլ թէ զօրք նորա անցան (ջնջեցան)

(1) Միւս թարգմանութիւնն Սսլիմայ ասէ նեղել զբրիստոնեայս 'ի վրէժ քինուլ սպանման զօրաց իւրօց :

ի պատճառս նոցա , և ջանայր դարձուցանել ի կրօնս իւր : .

Եւ յայսմ ժամանակի այր մի Սեւերոս անուն , Ասորի ազգաւ , սկսաւ ասել ընդ Հրեայսն՝ թէ « Ես եմ Քրիստոսն . ժողովեցէք ինչս , որպէս զի պատրաստեմ զօրս և երթամք թագաւորեմք յԱրուսաղէմ : » Եւ հաւատացին ի նա , և ժողովեցին գանձս բազումս , և իմացեալ Սմարայ՝ կոչեաց ըզնա և ան զժողովեալ գանձն և եթող զնա : Եւ այս Սմարս եղ օրէնս չառնուլ զքրիստոնէին վկայութիւնն , և ոչ հեծնուլ քրիստոնէին ի թամբօք գրաստ . և թէ սպանանէ Տաճիկն զքրիստոնեայն , ոչ մեռանի վասն նորա , այլ տայ զարեան գինքն հազար դրամ : Եւ ազատ արար զեկեղեցականսն ի հարկէ , որ ոչ տան յամենայն ստացուածոց իւրեանց ի յարբուհիս : Եւ սա եղ օրէնս ոչ ըմպել գինի Տաճկի :

Եւ մեռեալ սորա՝ թագաւորեաց Իզիտ աւմըս չորս : Ի վերայ սորա ասպստամբեաց այր մի ի Հեր , որ ասէին և նմա Իզիտ , և յոլովք եղեն ընդ նմա , և առաքեաց Իզիտ թագաւորն և սպանին զնա : Ի սոյն ժամանակս բուզում աշխարհ անմարդ եղել ի սովոյ՝ ի գալ մարախոյ : Եւս Իզիտ առաքեաց ընդ ամենայն երկիր ջնջել զպատկերս յեկեղեցեաց , ի հանդերձից , ի գրոց և յամենայն իրաց :

Սոյնպէս և Վեռն ջնջեաց յեկեղեցեացն
 Հռոմացւոյ . և եղեւ արատնջ զնմանէ , և
 յարոյց հալածանս 'ի վերայ ամէնայն ազգ
 մարդոյ որք ոչ դաւանեն զնորայն , և բազում
 Հրեայք մկրտեցան և եղեն բրիտանեայք և
 այլքն փախեան : Եւ մեռաւ Իզիտ և Թագաւորեաց
 Հէշմ ամն ինն և տասն . և էր նեղիչ
 և հարկատրահանջ : Եւ սա եհան յԱրա
 բաս գետոյ ջուր 'ի վեր քան զՎալանիկէ՝ ու
 ռոգանել զգաշտա : Եւ սա գնացեալ 'ի Նի
 ուկեսարն , և առ զնա . և առին 'ի նոյն ամի
 զանառիկ բերդն յերկիրն Վիլիկիոյ , որ կոչե
 Շիգէ (Շիկուին) :

Յայսմ ժամանակի էր Մթանոս պատրիարքն
 Նախորդայ Մորուոյ և Յովհաննէս հայրապետն
 Հայոց (1) . և կողմանքն Սասուն
 բականի և Սանոյ և Ղլուանք և Սիւնիք և
 Յակոբիկ Մսորիք էին 'ի մի դաւանութիւն
 առաքելական հիմամբ : Եւ վասն այնորիկ եր
 Թային Մսորիք առ կաթողիկոսն Հայոց և առ
 ոէին . «Վեք 'ի սուրբ Գրիգորի դաւանութեն
 եմք . » և առնուին ձեռնադրութի . և չկայր
 հակառակութիւն 'ի նոսա : Եւ յայնմ ժամա
 նակի երէց մի Վարչապուհ անուն և սարկաւազ
 մի Վաբրիէլ անուն 'ի Սուփարկնայ ,
 եղեն բանսարկուք 'ի մէջ Հայոց և Մորուոյ .

(1) Նա ինքն է Յովհաննէս կաթողիկոս Օձնեցի . իմաստասէր կոչեցեալ :

դնային և ասէին ընդ կաթողիկոսն Հայոց ,
 թէ “ Յակոբիկքն զմարմինն Քրիստոսի ա-
 ստականացու ասեն , ” և դային առ Մթանաս
 և ասէին , թէ “ Հայք Յուլիանոսք են : ”
 Եւ գրեցին առ իրեարս երկու պատրիարքքն
 Հայոց և Մսորւոց՝ մեղադրութիւնս : Եւ ա-
 ստ խնդրեցին դաւանութիւնս ՚ի միմեանց .
 և գրեցին դաւանութիւն և տեսին՝ զի մի է-
 ին երկուցն , բայց յոմանս մնացեալ էր պղղ-
 տորումն (չղրայ : Իսկ Յուհաննէս պատրի-
 արքն Հայոց , այր սուրբ և սքանչելագործ և
 յոյժ վարժ իմաստին գրոց , այլ և արտաքնոյն :
 Սա խնդրեաց (առնել) ժողով աշխարհա-
 խումբ հանդիսիւ ՚ի գեղաքաղաքն Սանճ-
 կերտ՝ յերկւց կողմանց՝ Հայոց և Մսորւոց .
 և արարին քննութիւն ուղղափառութեամբ ,
 և բանտարկութիւն երէցն և սարկաւագն Յու-
 լիանիոսք ¹⁾ , և չկայր ինչ մէջ ընդ Հայք և
 ընդ Մսորիք , բայց միայն արարողութիւնս՝
 որ չարարին ոչինչ փոյթ : Իայց ոմանք Մսոր-
 ւոց ասացին , թէ ՚ի Պործս առաքելոյն գը-
 րեալ է թէ՝ “ Մսուռած յարոյց զՅիսուս ՚ի
 մեռելոց , և այսոհեպէ՝ ոչ դառնայ յապա-
 կանութիւն ⁽²⁾ : ” Եւ տրտմեցաւ հայրապետն
 Հայոց , և ասաց թէ՝ “ Երդ այնպիսի է , որ
 թէ նախ ասականացու էր : ” Եւ խնդրեաց

(1) Բառքս՝ և բանտարկան՝ երէցն և սարկաւագն Յուլիանիոսք
 առերորդ թուին , եթէ չգուցէ այլ բոռ կամ բայ պակաս :

(2) Պործք Առաքելոց , Բ . 51 , 52 :

զօրինակն Հայոց, և գտաւ ճշմարիտն՝ որպէս
և էրն, և բերեալ զԼսորւոցն՝ նոյնպէս գը-
տին, և այն որ ասէին թէ՛ « Լյառ-հէպէ- ոչ
դառնայ յապականութիւն, » չգտաւ ուրեք
գրեալ, և ամաչեաց տգիտութիւնն նոյա, և
ուրախ եղէն. և զթիւրութիւնն Լգրայ որ
ի սակաւս մնացեալ էր, ուղղեցին: Լ, և ըղ-
Լարշապուհ և զԼաբրիէլ նզովեցին, և ե-
դին դաշն սիրոյ և խաղաղութեան չառնուլ
չորախօսութիւնն ի միմեանց Հայք և Լսո-
րիք: Լ, և եղեւ այս ի թուին Հայոց ՃԿԴ
(164) ⁽¹⁾, և յԼսորւոցն ի ՌԼԵ (1035) ⁽²⁾:

Յայսմ ամի ապստամբեաց Լգիպոտս ի
Տաճկաց, և գնաց Տաճիկն և սպառեաց ըղ-
նոսա, զի որք զերծանն ի կոտորածէն, ի նաւ
մտեալ փախեան: Լ, և ի գալ ամին ել թուր-
քն յերկիրն Տաճկաց յԼբտուղին ⁽³⁾ և առին
քաղաքս բազումս, և այս է սկիզբն ելանելոյ
թուրքացն ⁽⁴⁾: Լ, և գնաց ընդդէմ նոցա Սըս-

(1) Միւս թարգմանութիւնն գնէ ՃԿԶ, կամ ՃԼԵ. որ
երեքեան եւս սխալ են, քանզի բոտ պատմելոյ Սամաւելի
և Կիրակոսի Գանձակեցոյ (յեր. 38—39) Ժողովս այս Մա-
նազկերտի եղեւ ի թուին Հայոց ՃՀԵ (175):

(2) Կիրակոս, յեր. 38:

(3) Արտուղն է Արապատական երկիրն, յորում է քա-
ղաքն Արտաւիլ, և թերեւս զայս քաղաք կամի ցուցանել
Միխայէլ: Ղեւոնդ յիշատակէ զԹարգու քաղաք, ուր եր-
թեալ բանակեցաւ, ասէ, Մսիմ. (յեր. 65):

(4) Թուրքն իմա աստ զԽաղիւքն կամ զՍկիւթացիս, որ
են թաթարք, ի հիւսիսակողմն Կովկասու:

լիմ, և յերկուց կողմանցն անկան հաղաբք և բիւրբ : Եւ ապա արարին սէր քաղաքաւն զոր առեալ էին Թուրքն ⁽¹⁾, զի Թողլին զայն նոցա և ինքեանք դարձան :

Եւ ՚ի սոյն ամի եղեւ անձրեւ սաստիկ, որ Թուէր բանալ սահանաց երկնից, և վերստին վերց զարիսպն Ուռհայոյ և տարաւ զքաղաքն : Եւ ՚ի գալ ամին գնացին Տաճիկքն յերկիրն Հռոմայեցւոց և առին զՂենճերա ⁽²⁾ քաղաք և զՆիկիա և քակեցին զնա, և ել հրաման ՚ի Հէշմոյ սպանանել զամենայն գերեալսն, և եղեն քննութիւն յՈւռհա վասն սպանելոցն Թէ վկայք են՝ Թէ ոչ, և ոչ յայտնեցաւ ճշմարիտն :

Եւ ան Թագաւորն Հռոմոց ան զգուտ տրն խաքանայ խաղրոց Թագաւորին՝ կին որդւոյ իւրոյ Կատանգիանոսի (Ե), մկրտեալ

(1) Միւս Թարգմանութիւնն ասէ, Տաճիկքն (Արաբացիք) Թողլին խաղրոց զառեալ քաղաքսն, իսկ աստ իմանի բնդհակառակն խաղրոց Թողլու զքաղաքսն ՚ի ձեռս Արաբացւոց, Քանզի ասէ Մովսէս կաղանկայտուացի (Հտ. Բ. յեր. 46) եթէ Ջառահ որդի Աբգըլլահայ, յամի Տեառն 729, երկրորդ անգամ մտեալ զօրօք ՚ի խաղիւս, սպանաւ յԱսորդինայ, և ՚ի Թուին Հայոց 22, (751) դարձեալ Մովսէսն շինէ զԴարբանդ յանուն Տաճկաց : Սամուէլ Սուլիման կոչէ զՄովսէս : Տես և ՚ի գիրս Ղեւոնդայ, յեր. 64, և 151-152, ուր անունդ Ջառահ փոխեալ է ՚ի Հարաշիկամ Սէթ Հարաշի, որ է Սայխա Ջառահ :

(2) Ճենճերա է Գանդր քաղաք, այն է Չանլըք քաղաք Տաճիկաց :

զնա նախ, և ետ զԹագաւորութիւնն որդւոյ
 իւրոյ : Եւ մեռաւ Լեւոն Թագաւորեալ ա-
 մրս քսան և չորս : Եւ Արտաւազ⁽¹⁾ փեսայ
 Թագաւորին ապստամբեալ եմուտ ՚ի Կոս-
 տանդինուպօլիս . և Կոստանդին փախեաւ
 յԱնտոյիկոն (յԱնատոլիան²), և խոստացան
 օգնել նմա , և եկն յԱմուրին քաղաքն մեռ-
 նել⁽²⁾ : Եւ լուաւ Արտաւազ, զօր ժողովեալ
 և ՚ի վերայ Կոստանդիանոսի գնաց , և եհար
 և փախոյց զնա , և մնացեալքն եկին առ Ար-
 տաւազ . և Թագաւորեաց Արտաւազ :

Իսկ շէշմ զինի իննև տասն ամի Թագա-
 ւորութեանն իւրոյ մեռաւ : Եւ Թագաւո-
 րեաց Սլիթ , և արար չար տանն շէշմոյ .
 և արար զօրապետ իւր՝ զԱբաս , և էարկ ըզ-
 նա յոսկի և ՚ի գանձ Թագաւորութեանն
 Տաճկաց իբրեւ ՚ի ծով . որ և զամենայնն
 բաշխեալ զօրացն՝ առ զԹագաւորութիւնն .
 բայց ոչ ընդունէին զնա յոլովք , զի հարձոր-
 դի էր⁽³⁾ , և Սլիթ չարագործ և գինարբ էր
 և ոչ զնա ընդունէին : Եւ Թագաւորեցու-
 ցին զԻզիտ եղբայր (հօր եղբօրորդի) սոցա ՚ի
 Դամասկոս . և նա առաքեաց կտրեաց զգլուխ
 եղբօրն⁽⁴⁾ , և ցցեալ ՚ի ցից զգլուխ եղբօրն ,

(1) Արտաւազդ էր Հայ ազգաւ , և սիրեցեալ յաշտ Լե-
 ւոնի՝ սուեալ էր նմա զգուտար իւր Աննա :

(2) Թեքելո՝ յԹեքէլ :

(3) Աբբաս էր բնական օրդի Իզիտի և եղբայր Աւիտայ-

(4) Աւուսդ (Գլ . Ը . Եր . 146) այսպէս պատմէ ըզ-

և տկով գինի չըջեցուցանէին ընդ քաղաքն :
 Եւ յեա այնորիկ յարեան 'ի վերայ միմեանց
 ամիրայքն տմենայն խնդրելով իւրեանց թա-
 դաւորութիւն, և կոտորէին զմիմեանս . զեր-
 կիրն Պարսից Սասիդն էառ, և Սրուան ըղ-
 շայս, և զԽորասան Սարիգ . և զՎիրիկէ
 Մբդէն (Սյուս — Նուտիլ) . և Իզիան զկնի
 հինգ ամսոյ մեռաւ . և առ զտեղին Քէհիմ
 (Խղրահիմ), այր բարեբարոյ և ողորմասիրտ :
 Եւ սա զկնի սակաւուց մեռաւ : Եւ ելեալ
 Սրուան 'ի Շայոց՝ հանդիպեցաւ եղբօրն Սու-
 լիմանայ 'ի վերայ Եփրատայ, և 'ի մէջ նոցա
 սպանան երկոտասան հազար այր . և փախեալ
 Սուլիման յՍուծափ, և Սրուան եկն 'ի Բա-
 մասկոս և թագաւորեաց . և առեալ զգանձ
 թագաւորութեանն երեք հազար բռնն ուղ-
 տու, եբեր 'ի Խառան, և ասլա գնաց 'ի Շէմս
 և էառ զնա յամիս չորս : Եւ քակեաց զսլա-
 րիսս նորա, և քակեաց զսլարիսսին Բաղդա-
 քուն : Եւ գնաց յԱթուր՝ որ է Նինուէ, և
 'ի Պարթեւս՝ որ է Բահլ : Եւ Մբդէա Մլէ
 (Մլէայ) որդին եկն 'ի Խորասանայ ⁽¹⁾ 'ի վերայ

Տահ Վելիտայ . « Համատահմ նախարարացն տեսեալ զգործ
 իշխանին իւրեանց, զի փարէր անպիտան զազալից սղծու-
 թեամբք, հարցին ցհաւատարիմս հաւատայն իւրեանց որ
 անուանին կուռայք (կարգացողք) . . . և ըստ հրամանին
 նոցա մտեալ յարքու՝ նախան ասպարանս՝ գտին զնա թմբրեալ
 զինեզեղիսութեամբ, և սպանին զնա սրով : » Տես և 'ի Ստե-
 փան Ասողիկ, յեր . 155 : — Վարդան, յեր . 102 :

(1) Միւս թարգմանութիւնն ունի այսպէս . « Եւ Ալի

Աղաբայ՝ որ է գետ Աթուրայ, որ նա ինքն է Տիգրիս, և փախեալ Արուան և առին Պըտոյիքն (ազգ Արաբաց) ՚ի Արուանայ եւթն հարիւր բեռն դահեկան և դրամ⁽¹⁾ :

Եւ Կոստանդիանոս առեալ զօգնականս իւր եկն ՚ի Կոստանդինուպօլիս, և եհան զաչոն Արտաւադայ և արսորեաց, և ինքն հաստաւ տեցաւ. և եղեւ նմա որդի և կոչեաց զնա յանուն հօր իւրոյ Աւետն : Եւ ՚ի Տաճկաց պատերազմին խաղաղացան Հռոմայեցիքն, եւս առաւել Հայք : Եւ ՚ի Ժամանակս յայս եղեն նշան մեծամեծք ՚ի Վարտի ամսեան մինչեւ ՚ի յԱպրիլ. օդդ հող և փոշի տեղաց և տիւն գիշեր թուէր : Եւ ասրս երեւեցան երեք սիւնք ամպեղէնք հրախառն ՚ի կողմն հիւսիսոյ երեք օր, և ելանէին ՚ի վեր և իջաւ նէին ՚ի խոնարհ : Եւ զկնի այնր երեւեցաւ

որդին գնաց ՚ի Խորասան :

(1) Չայս կոտորած զոր ետուն զօրք Խորասանայ ամիրայետին Մրուանայ, յորում և մեռաւ խակ, յիշէ և Ղեւոնդ (ԳԼ. Ը. Եր. 157—158), որ եղեւ ասէ ՚ի ձեռն Աբդայի. որոյ հասեալ մինչեւ յԱկողա, որ թուի թէ նշանակիցէ ՂԲուֆա քաղաք մերձ ՚ի Բաղդատ, և գիտ ձեռն օգնականութեան և ՚ի բնակչաց տեղւոյն, այն է Պետուիքն : (Տես և ՚ի Ստեփան Ասողիկի Եր. 154) : Այս Աբդա՝ էր Ապուլ Աբբաս Աբդալահ Է—Սաֆֆահ կոչեցեալն, որդի Մահմետի, որդւոյ Ալեայ, և յանուն սորա կոչեցաւ հարստութիւնն Աբբասեան, և էր իշխան Պարսկաստանի և Իրաքայ՝ յորժամ հրատարակեաց զինքն խալիֆա յամի 750, և մեռաւ զկնի չորից ամաց :

աստղ մի անծանօթ՝ լուսնին չափ, ամեն առաւօտ ելանէր յարեւելից և գնայր յարեւմուտս՝ զտիւն ամենայն տեսանելով մարդկան։ Եւ լինէին ցովմունք աստեղաց զամենայն գիշեր որ թռչէին ընդդէմ յարդգողին ⁽¹⁾ : Եւ յետ այսորիկ եղեւ շարժ սաստիկ, և սպառնալ երկրի ելին աղբիւրք 'ի գոյն արեան, և զկնի այնորիկ խառնակումն մեծ եղեւ 'ի վերայ ծովուն մեծի, և բարձրանայր ալին և թուէր մերձ առ երկինքն վերացեալ, և եռայր որպէս 'ի կաթսայս. և բազում մարդիկ և անասունք մեռան 'ի ճայթմանէ որոտմանն որ առ ծովեղերքն կային : Եւ բերդ մի որդւոցն ('մոնայ՝ որ կայր 'ի ծովու, և ջերմուկն որ գտաւ յաւուրս Սաղովմոնի 'ի ծովուն և շինեաց 'ի վերայ նորա Սաղովմոն բուրգն և սրատրատու թիւն յոլով, այն փլաւ և ընկըղմեցաւ : Եւ եղեւ յետ այնորիկ սով սաստիկ, և ապա մահտարածամ փողացաւ ութեամբ, որ 'ի Վասրա քաղսք մեռանէր յաւուրն քսան հազար անձինք : Եւ լուաք թէ՛ յերկիրն Սաղիամու կատաղեցան կապիկք և բազում մկնասս գործէին՝ ապականելով զմարդ և զանասուն : Եւ զայս ամենայն տեսեալ Սրուան թագաւորն՝ Վամասկոսի, որ փոխեաց զարքունիսն իւր 'ի Խառան, զղջացաւ և անկաւ

(1) Սամուէլասէ, 'ի Թուին Հայոց ՄԹ, և Փրկչին 762. երկու աստեղք երեւեցան. մի յարեւել և մի յարեւմուտս :

մահ ՚ի վերայ նորա , և գրեաց ընդ ամենայն տեղիս ասպաշխարութիւն , և տասանեցաւ երկիր և յորդեցին արտասուք և հսկմունք և աղօթք ամենայն ուրեք , զի կարծէին թէ հասեալ է կատարած աշխարհի յազգի ազգի նորանշան պատուհասիցն . քանզի նորանշան հրաշք լինէին , մինչ զի գեղ մի յոտն լերինն թափօրաց ՚ի շարժմանէն յիւր տեղացն ՚ի բոց վազեաց երկու միլ և ինչ ոչ խախտեցաւ շինուած , և ոչ սղակասեաց հաւ մի . և Սեբէճ քաղաք բնկղմեցաւ ՚ի տեղւոյ իւրում : Եւ ՚ի Կոստանդինուպօլսէ երբորդ մասն անկաւ , և Նիկիա բովանդակ փաւ , և բազում քաղաքք ՚ի Նիւթանիա կործուեցան : Յայնժամ կաշառեցին զՍրուան Վաղկեդոնիկքն և եղին իւրեանց պատրիարք զԹէոփիլէ մաղմանի որդի , և գնաց ՚ի Խառան և դարձեալ կաշառօք էառ զեկեղեցին Լսորւոց ուղղափառաց . և արքեպիսկոպոսն Թէոփիլէ եհար զձեռնն ՚ի խորանն և ասաց . « Սիւս պղծեալ խորան , վաղիւ սրբբիս օրհնութեամբ և ուղղափառ պատարագաւ : » Եւ նոյն ժամայն մինչ կայր յոտն , վառեցաւ հրով և այրեցաւ , և եղեւ երկիւղ մեծ ՚ի վերայ պատրիարքին Թէոփիլէ , և առեալ զայրեցած ոսկերսն ՚ի գիշերի փախեան . և մնաց եկեղեցին ուղղափառաց :

Եւ յայսմ ժամանակի եկն Լքդէ որդին

Լ՛լէ (Լ՛լէայ) ՚ի Խառան, և փախեալ Սրուան
 յԱսկաղան վեց ուղտուք բարձելօք ոսկւով
 և արծաթով, և անտի ելեալ գնաց յաշխարհն
 Նուբեաց, և Լ՛բդլա զհետ նորա, և հասեալ
 նմա ՚ի Նսւան ՚ի վերայ Նեղոս գետոյ, և սու-
 տերադմեալք ընդ միմեանս սպանաւ Սրու-
 աւան (1), և առեալ զգանձն Սրուանոյ զոր
 ժողովեալ էր ագահութեամբ, զամենայն
 ստացուածս նորա գրաւեաց ՚ի յինքն Լ՛բդը-
 լայն և թաղաւորեաց միայն: Աւ մինչ նստաւ
 ՚ի վրանն իւր, յանկարծակի եղեւ ամբոխ
 յոյժ, և սկսան գնալ ամբոխն ՚ի գերեզմանսն,
 գնաց և Լ՛բդլա, և տեսին զի ելանէին ՚ի գե-
 րեզմանացն արք ութ ներկեալ մօրուօք և
 միջօք չափ ելեալ՝ զտեղի առեալ կային զե-
 րիս տիւս և զերիս գիշերս, և կացոյց Լ՛բդը-
 լէն պահապանս ՚ի վերայ նոցա, և կացին կեռ
 դանիս, և հանապազ հարցանէին, և ոչ ետուն
 պատասխանի և ոչ խօսեցան ամենեւին, և
 նորա նեղեալք՝ դարձեալ թաղեցին զնոսա
 հրամանաւ թագաւորին և ինչ ոչ իմացան:

Իսկ թաղաւորն Արատանդիանոս այր ի-
 մաստուն էր և հմուտ գրոց, և ՚ի ծածուկ
 ունէր զուղղափառութիւնն, և մեռաւ կին

(1) Ղեւօնդ զտեղի մեծի բանակին Մրուանայ գնէ մերձ
 յԱկողա քաղաք և ՚ի Պասրա, ուր և ՚ի վրանի իւրում բա-
 ցանաւ ասէ, առանց ուրեք յիշելոյ զփախուստ նորա յէր-
 կիրն Նուբիա: (ԳԼ. Ը. յեր. 158):

նորա դուստր Խաբան թագաւորին, և այլ ոչ կամէր առնուլ կին ըստ օրինաց քրիստոնէից թագաւորաց. և բռնադատեցին զնա երիս ամս՝ առնուլ կին, և ապա ասէ ցնոսա. « Չէ պարտ երկրորդ կնաւ թագաւորել ինձ. և ապա թէ զայդ կամիք ինձ, դիք զորդին իմ՝ թագաւոր, յայնժամ ես առնում կին ։ » Եւ արարին այնպէս. և թագաւորեաց Լեւոն, բայց հայրն խնամէր և հոգայր զաշխարհն և զոռն թագաւորութեանն։ Եւ առեալ նորա կին և ժողովեալ զօրք, եկն ՚ի Սելտինի Հայոց և ՚ի մերձակայ գաւառսն, և առեալ զՀայս և զԼսորիս որ ընդ իշխաւնութեամբ Տաճկաց էին ⁽¹⁾ տարաւ՝ ասելով ցՅոյնսն. « Քրիստոնեայք են, ասէ, ընդ մեզ լիցին իբրեւ եղբայր և որդիք մեր ։ » Եւ տեսեալ զնոսա Քաղկեդոնացւոցն, մատեան առ թագաւորն և ասեն. « Ինդէր բերեր զդոսա, զի հայհոյեն մեզ և ասեն և նշովեն զժողովն չորրորդ ։ » Եւ Կոստանդիանոս խնդրեաց ՚ի նոցանէ դաւանութիւթիւնս դրով. և նըստեալ Հայոց գրեցին, նոյնպէս և Լսորւոցն, որ էին միաբան և մի կամաց և մի ներգործութիւն Քրիստոսի ⁽²⁾ ։ Եւ տեսեալ թագաւորն և ամենայն իշխանք նորա, հիացան

(1) Ղեւոնդ, յեր. 161.

(2) Իմա՝ դաւանեցին ՚ի Քրիստոս մի բնութիւն, մի կամք և մի ներգործութիւն ։

և գովեցին, և ասացին. «Այս է ճշմարիտ
քրիստոնէութիւնն և ուղղափառութիւնն. »
և վասն այնորիկ հրամայեաց ժողով լինել,
զի յայն դաւանութիւն դարձուցէ զամե-
նայն երկիր. և եղև ժողովն զոր Ալթինե-
րորդ կոչեն : Այլ ասաց թագաւորն. «Այլա-
չեմ զձեզ երկու իրք բարձէք, մի՝ զժողովն
Քաղկեդոնի, և մին՝ զպատկերադրութիւն
յեկեղեցիս ասնել. » և ոչ կամեցան, և ան-
կան յոտս թագաւորին և աղաչէին՝ զի մի
հարկեսցէ զնոսա վասն երկու խնդրոցն : Այլ
տրտմեցաւ յոյժ թագաւորն, և դարձաւ և
ասէ. «Իսկ ո՞վ է Սաքսիմոսի աղանդն անի-
ծեալ Աեստորականին, բարձէք զնայն. » և
լուան նմա, և նղովեցին զՍաքսիմոս՝ որ եր-
կու կամք և երկու ներգործութիւն ասաց
Քրիստոսի : Այլ վասն այսորիկ յղովք ՚ի Յու-
նաց ոչ մեծարեն զժողովս զայս⁽¹⁾ : Այց թա-
գաւորն ՚ի ծածուկ պաշտէր զուղղափառու-
թիւն, և ետ հրաման Հայոց գնալ յերկիրն
իւրեանց, «Օ՛ր մի՛, ասէ, յետ մահուան իմոյ
չարչարեսցեն զձեզ. » և ետ պարգեւս և պա-

(1) Այս ժողով եղև յամի Տեառն 754, յորում գտան
երեք հարկւր երեսուն և ութ եպիսկոպոսոսնք, և վճռեցաւ
կռապաշտութիւն համարել զպատկերացն պատիւ, և նղովե-
ցին զպատկերապաշտոն. և յանուանէ նղովեցան Գերմանոս
պատրիարք որ վախճանեալ էր, Յովհաննէս Դամասկացի
և Գէորգ կիսրացի :

շար 'ի Ճանապարհն և օգնականս՝ տանել զնոսա խաղաղութեամբ ։

Յայսմ ամի եկն մարախ և եկեր բազում գաւառս, և 'ի գալ միւսոյ ամին եկն կարկուտ անտես և անլուր՝ որ փոյց բազում շինուածս, և սպան կենդանիս բազումս, և կշռեցին ըզմէկն ութ լիտր ։ Եւ մեռաւ յայսմ ամի Աբդլա թագաւորն Տաճկաց՝ թագաւորեալ եւթն ամ, որ զկնի միւս Աբդլային Աբլաբասայ՝ (Ապուլ-Աբբաս) ⁽¹⁾ տիրեաց Պարսից և Արաբացոց ։ Եւ թագաւորեաց Ապու-Ջափր, որ և շինեաց զԱլլաենի և զԿարնոյ քաղաք՝ զոր Յոյնք կալանիկէ կոչեն և Արաբացիք Արդուսմ, որ է մորչ ծառի ⁽²⁾, և ըզկամախ՝ զորս աւերեալ էր զնոսա կոստոս (կոստանդին) թագաւոր ⁽³⁾ ։ Եւ 'ի նմին ամի առին Տաճկունք զԱլիբիկէ, և առին 'ի Տաճկաց ('ի Պարսից) աշխարհն զԱբբաստան և զշրջակայսն ամենայն, և տռին զԱլիէ ։

Ի թուին Ասորոց Ռօգ (1073) և 'ի Հա-

(1) Աբդլա՝ որ մեռաւ 'ի ամին ամի 755, նոյն է որ կոչի Ապուլ-Աբբաս, որոյ նախորդն էր Մրուան Բ, և Ապուլ-Աբբասայ յաջորդեաց Ապուլ-Ճաֆար Ալ-Մանսուր (յաղթող) որ էր եղբայր Ապուլ-Աբբասայ, և 'ի զիրս Հայոց կոչի Ջափրէ Ա. կամ Աբդլա Բ ։

(2) Աբդլա՝ նշանակէ երկիր Հոռոմոց ։

(3) Ղեւոնդ յիշէ զնորոգութիւն Կարնոյ 'ի ձեռն Իդիւտի, որ էր կարգեալ ստաիկան 'ի կողմանէ Ջափրայ 'ի վերայ Հայոց, (յեր. 161) ։

յոցն Մ (200) շինեաց Չ Լափար 'ի վերայ Տեղ-
րիս գետոյ 'ի վեր քան զԼատիպլան քաղաք, և
անուանեաց զնա Պաղտատ՝ որ Թարգմանի
Քիչոյ, զի ընդ մէջ է Պարսից և Կորուսոյ (1) :
Յայսմ ամի ելաւ Քուրդն և գերեաց 'ի Պո-
ղանայ յիսուն հազար անձինս :

Եւ 'ի սոյն ամի համբաւեցաւ կին մի 'ի
Բուքրայ, որ ասէին թէ 'ի ծնանելն կաթն
ոչ եկեր 'ի մօրէն, և զարգացաւ և եղեւ կին
կատարեալ, և ոչ եկեր ինչ և ոչ կերաւ ա-
մենեւին, և բերին զնա 'ի Պաղտատ առ
Չ Լափր, և փորձեաց և դտաւ այնպէս : Եւ
արար Չ Լափրն ժողով գիւնոց, եթէ լեալ ի-
ցէ այնպիսի ինչ երբէք, և ասացին՝ թէ ոչ (2) :
Եւ յայսմ ժամանակի ապստամբեցին Սոգքն
և Եգին իւրեանց Թագաւոր (3), և գնաց Տա-
ճիկն 'ի վերայ նոցա, և յաղթեցան 'ի Սո-
գուցն, և երկրորդ անգամ չուցաւ Տաճիկն
'ի վերայ Սոգուցն, և կոտորեցին 'ի նո-

(1) Ըստ Միքայէլի Չամչեան (Հտ. Բ. յեր. 408),
Զափրէ շինեալ գ. քաղաքն Բաղդատ, կոչեաց զնա Մէդիոս
Աստուած, որ է քաղաք խաղաղութեան. այլ զի բնակէր անդ
յառաջագոյն և իշխան ոմն Բաղտ անուն, ոմնի աւաւ կո-
չիւ Բաղդատ :

(2) Չսոյն սրտամէ և Արտակոս, թէ յաւուրս իշխանու-
թեան Զափրայ ծնաւ կին մի, որ եկաց ամս երեսուն և
ոչ ինչ կերաւ, յեր. 44 :

(3) Միւս Թարգմանութիւնն ասէ, եթէ յայտ նշանէ
խաբեալ Մոգուցն՝ ապստամբեցին ընդդէմ տէրութեան Ա-
րաբացոց :

751p.

ցանէ քառասուն հազար անձինս, և հնազանդեցոյց զՍոգսն և դարձաւ: Եւ ելեալ Տափրն ՚ի Սիջադետս, և կացոյց երկու հարկահանս, Տաճիկ մի Սլիման անուն և Հրեայ մի Սուսէ անուն, որ և դադարկ արարին զաշխարհս յոսկւոյ և յարծաթոյ: Եւ բազումք փորէին զգերեզմանս՝ գտանել ինչ և տալ նոցա, զի կեղեքեալ և տանջեալ լինէին ՚ի բռնութենէ նոցա: Եւ լուեալ Յունաց սկսան և նոքա պեղել զգերեզմանս հնոց մեռելոցն. և մինչ փորէին ՚ի Նիկոմիդայ քաղաքի, գտին զգերեզմանն Նիկոմիդեայ շինողի քաղաքին, և բազմութիւն ոսկւոյ և աւկանց սլառուականաց ընդ նմա ամփոփած. և ազդ արարին Կոստանդիանոսի, և գնաց և ետես, և ոչ կամեցաւ առնուլ ինչ ՚ի նմանէ, այլ կոփածու վիմօք փակեաց, և ասաց. «Օխնչ գարշապոյն քան կենդանեաց կողոպտել զմեռեալս և այնու վայելել. » և սաստեաց նոցա զի այլ մի արասցեն զայն:

Իսկ ՚ի չարաչար ագահութենէն Տափրի այնչափ պակասեաց արծաթն, զի զեզն և զէշ գրամի միոյ վաճառէին, և զտղայն հինգ գրամի տային սրահանջողացն: Եւ սա զկնի քսան ամի սատակեալ, հանգեաւ երկիր ՚ի չարեաց պղծութենէ նորա: Եւ ՚ի նոյն ամի մեռաւ Կոստանդիանոս թագաւորեալ ամս երեսուն և չորս: Եւ Լեւոն (Դ) որդի նորա

հաստատեցաւ 'ի տեղի նորա : Եւ 'ի վերայ
Տաճկաց թագաւորեաց Սահադի որդի
Սլափրի , և ցրուեաց զամենայն ինչսն որ
գանձեալ էր հայրն , և ետ զինքն կախար-
դութեան , և աստեղօք վարէր : Եւ լուեալ
Լեւոնի՝ առաքեաց նմա զգիրսն Յանէսայ
և Յամբէսայ կախարդացն՝ զոր ինչ գործեալ
էին ընդդէմ Սալսէսի . և ընկալաւ խնդու-
թեամբ : Եւ եկն Սահադի 'ի Հալապ , և ե-
լին ընդդէմ նորա երկօտասան հազար Նորի
պատուել զնա . և զարմացաւ ընդ բազմու-
թիւնն , և յորժամ նստաւ՝ կոչեաց զնոսա
և ասէ . “ Սի յերկուց առաջի կայ ձեր , կամ
մեռանել՝ կամ դառնալ 'ի կրօնս մեր : ” Եւ
տաճկացան հինգ հազար այր , և այլն ամենն
մեռան վասն հաւատոցն որ 'ի Քրիստոս : Եւ
կանայք և մանկունք ուրացողացն թողին ըզ-
նոսա և փախեան : Եւ գնաց Սահադի յեր-
կիրն Նրաբիսոյ 'ի Հռոմայեցիսն . և զՆհարոն
որդի իւր առաքեաց յաւարի . և գնացեալ
յԱփեսոս գերեցին եւթն հազար անձինս , և
պակասեաց 'ի նոցանէ չորս հազար այր (1) :
Եւ Լեւոն առաքեաց զօր 'ի Սիջադետս ,
և տարան զքրիստոնեայսն՝ Հայս և Նորիս
ուղղափառս , և բնակեցոյց ընդ ինքեան 'ի
Թրակիս (2) : Եւ գնաց սա 'ի Ճանապարհ հօր

(1) Իմա՝ 'ի զօրաց իւրոց :

(2) Ածել Լեւոնի գաղթականս 'ի Հայոց և Նստուոց՝

իւրոյ, և ոչ երկրպագեաց պատկերաց և ոչ
եւտ երկրպագել, և ոչ հաղորդեցաւ ՚ի Քաղ-
կեդոնացւոյն. վասն որոյ ՚ի Հռոմաց ժամա-
նակագրացն տրտնջելով Հակոբիկ կոչեն ըզ-
տա : Եւ սա թագաւորեալ ամս տասն՝ մե-
ռաւ . և թագաւորեաց Կոստանդիանոս (Ե)
որդի նորա երկոտասանամեայ, և Իրինէ
մայրն նորա ընդ նժա քարոզեալ լինէր թա-
գաւոր վասն տղայութեան նորա : Եւ Մի-
րոն եկն յերկիրն Հռոմայեցւոց և դարձաւ
ամօթով : Հայտնամի շինեաց Մի հրամա-
նաւ Մահադի զՀադ քաղաք յերկիրն Մա-
րաշայ : Եւ մեռաւ Մահադի և թագաւո-
րեաց որդի իւր Մուսի ամս երկու : Եւ ե-
կեալ Հռոմայեցւոյն զկնի երկու ամի շինե-
լոյն զՀադ, քակեաց զնա : Եւ մեռաւ Մու-
սի, և թագաւորեաց Միսրոն եղբայր նորա
որ կոչեցաւ Ռաշիտ : Եւ դարձեալ շինեաց
Ըբդլմէլէք զՌաշիդ ⁽¹⁾, և պատրաստեաց
երկու հաղար սայլ, և քակեաց զեկեղեցիսն
որ կային յարեւմտից Շնճէ գետոյն ⁽²⁾ որ է

՚ի Թրակիա, զոր արար ձեռամբ Միքայէլի զօրապետի Թրա-
կացւոյ, որպէս և Կոստանդին Ե դաղթեցոյց յառաջ քան
զսա ՚ի Կոստանդինուօլօիս, ոչ յազատալ այլոյ իրիք պատճա-
ռի եր, բայց եթէ առ ՚ի ընդլ գտեղի բնակչացն որք մեռան
՚ի մահտարածակէ, որ տեւեաց յամէ 747—750 :

(1) Ամենայն օրինակք ունին Հալիդ : Այս քաղաք շի-
նեցաւ հրամանաւ Հարուն Էլ—Ռէշիտայ :

(2) Տես ՚ի Ծանօթութեան մեքուս 268, ՚ի գիրս պատ-
մութեան Մատթէոսի ուսհայեցւոյ, յեր. 576 :

մերձ Սամուտայ, և քակեցին զառաքելաշէն եկեղեցին Քեսնոյ հնգետասան խորանին, և տարեալ սայլուն գքալին շինել զՀագ :

Յայսմ ժամանակի գտաւ տապան մի յԱռհա՝ Հրէի, որ դրեալ էր թէ՛ « Հաւա տամ որ գայ Քրիստոս, ՚ի կուսէ ծնեալ, և ծագեացէ լոյս նորա ՚ի վերայ իմ : »

Ի յայսմ ամի իմացաւ Կոստանդիանոս, եթէ Փիլիտէ (Հելլիստիոս) պատրիկն Սիկիլիոյ շնայր ընդ մայրն նորա, և կամեցաւ ըմբռնել և հանել զաչս նորա, և փախեալ Փիլիտէ և եկն առ Տաճկունք, և առեալ քառասուն հազար զօրք՝ գնաց դարձուցանել զՍիկիլիա ՚ի Տաճիկք : Եւ գնացեալ նոցա ձիւնարգել եղեն, և յղովք մեռան և մնացեալքն եկին ՚ի Կոստանդինուպօլիս և արարին նոցա մարդասիրութիւն, և թողին ըզնոսա, և Կոստանդիանոս այլ ոչ ետ քարոզել զմայրն յեկեղեցին յետ շիւթեանն : Եւ մեռաւ կինն Կոստանդիանոսի, և նա արհամարհեաց զկանոնք Նաբբէլոցն, և առ այլ կին (1), և ատելի եղլւ բազմաց : Եւ ասղահանէր զդասերս իշխանացն, և մայրն լուեալ

(1) Կոստանդին Ե ամուսնացաւ նախ ընդ Մարիամայ դստեր նախարարի միոյ հայկազնոյ յերկրէն Փափլագոնիոյ, և էր Մարիամ սքանչելի գեղով : այլ յամի 795 թողեալ զնա կայսեր՝ եմուտ ՚ի վանա Կուսանաց, և ինքն առ զԹէոդոտա նաժիշտ մօր իւրոյ Եռինեայ, յորմէ ծնաւ Լեւոն :

զարտունջ իշխանացն, կուրացոյց զաչս որդւոյն և թագաւորեաց ինքն, և արար երկրորդ իւր զներքինին իւր Փիլագի (Մէդիոս⁶) :

Ի ժամանակի յայս կային 'ի թոռանցն Աթանասայ Արմայի որդւոյ, որք փորեցին զտունս իւրեանց, և գտին բազում գանձս և ոսկեղէն օձս և կարիճս փորածոյս շինած, և մէջն լցեալ քեմիայիւ, որ ցանէին 'ի վերայ հալեալ պղնձոյ և դառնայր յոսկի. և գրած էր 'ինոսա բաժինս աղքատաց և եկեղեցեաց : Այլ զայս գտեալ՝ մեծացան յոյժ և ստացան ձիս և ջորիս և շունս և բազէս, և ելանէին որսային : Այլ եհաս բանս այս 'ի թագաւորն Տաճկաց, և տարաւ զնոսա առ ինքն, և չարչարեաց և էառ զոր ինչ ունէին, և առեալ զօձսն և բացեալ և զլցեալ քեմիայն գիտէին թէ հող է, և թափէին ընդ վայր, և յետոյ խմացեալ զպատուականութիւն իւրացն և յոյժ տրտմեցան : Այլ կուսան մի սուրբ 'ինոցանէ տուին 'ի Քաղկեդոնացի մի 'ի պահուստ, և եհան զնա 'ի վերնատուն մի և եդ պահապանս Տաճիկս. և նա երկուցեալ 'ի խտրառականաց՝ մեռաւ ընկենլով զինքն 'ի բարձր տեղւոջէ 'ի վայր. և լուեալ թագաւորն Տաճկաց ողորմեցաւ և եթող զայլսն (1) :

Այլ Տաճիկքն սկսան արհամարհել զՀը-

(1) Իմա զեղբարսն կուսին՝ զթոռունս Աթանասայ :

ռոմայեցիան վասն կնոջն Իրինեայ, և առին
խորհուրդ զօրքն թագաւորեցուցանել զՆի-
կիփոր Կասպադովկացի. և լուեալ Իրինէ,
կամեցաւ հանել զաչս նորա, և ներքինին թա-
գոյց զնա. և գտեալ զնա զօրացն թագաւո-
րեցուցին. և սա պատուով ունէր զգլխոյն
և զներքինին: Եւ դարձեալ իմացաւ Նիկիփոր
թէ խորհին նմա չարիս, առաքեաց զԻրինէ
յաքսորս յԵթէնս, և թոյլ ետ ներքինւոյն,
և չարար նմա չար վասն երախտեացն առ-
ինքն:

Յայսմ ժամանակի շինեաց թագաւորն
Տաճկաց քաղաք մի յերկիրն Տաճկաց և կո-
չեաց զնա Օղւպատրա (1), և եկին Հռոմա-
յեցիք և յաւարի առին զերկիրն Տաճկաց:
Եւ Նիկիփոր էր այր հզօր և խորհրդաւոր.
և ասէն վասն ամա՝ թէ ՚ի Տաճիկ ազգէ էր, որք
արհամարհանս գտեալ յազգէն իւրեանց՝ քը-
րիստոնէացեալ էին յառաջագոյն և ՚ի նոցանէ
ծնեալ էր Նիկիփոր: Եւ Մելիփի (Փիլիտէ²) տը-
ւեալ զՆիկիլիս ՚ի Տաճիկք, եկն առ նոսա
և պատմեաց՝ թէ Նիկիփոր այր քաջ է և
պահօղ և ազօթօղ, և գրեցին առ Մհարոն:
Եւ ժողովեալ քաղմուծիւն յոյժ՝ գնաց յեր-
կիրն Հռոմայեցւոց. և ել ընդդէմ նորա
Նիկիփոր, և նստան ամիսս երկուս հանդէպ

(1) Չայս քաղաք շինեաց Հարուն Էլ-Ռէշիտ ամիրայ
՚ի փոքր Հայս, մերձ Մաղաթիոյ:

միմեանց և խօսեցան 'ի խաղաղութիւն , և արարին սէր և խառնեցան զօրքն 'ի միմեանս . և տուեալ Մհարոն Արկիփորայ զամենայն վրանսն և դարձաւ (1) :

Եւ շինեաց Մհարոն քաղաք 'ի վեր քան զԼաւանիկոս և անուանեաց զնա Արակլիա (Արակլիա) (2) , զի առեալ էր կին Արակլացի . և Արկիփոր շինեաց զԱնկիւրիա :

Յայսմ ժամանակի Անանիա եպիսկոպոսն Սերտինոյ , որ էր 'ի լեռնէն Հաղարաւորաց , որ է լեռոն Արնուէի . սա շինեաց զվանքն սուրբ Անանիանցն , գտեալ աւերակ բերդ մի և գնեաց զնա 'ի Տաճկաց , և փորեաց 'ի մէջ նորա և արար սրբատուն ծանր ծախիւք , և բերեալ 'ի Տարայոյ զնշխարս Անանիանցն և եդ 'ի նմա . և բերեալ զնշխարս Բարթսղիմէոսի Առաքելոյն 'ի Հայոց և զՓիլիպպոսի (3) 'ի Արմէնաց , և գնացեալ 'ի Հռոմ ելաց հանդէպ սրբոց Առաքելոցն , և տուաւ նմա մասն 'ի Պետրոսէ և 'ի Պօղոսէ , և բերեալ զայն . և գնացեալ 'ի Բաբելոն՝ եգիտ անդ զնշխարս Վանիէլի մարգարէին և զԱղեկիէլին և զՍեմայ որդւոյ Նոյի , և այլ բազում նշխարս ,

(1) Այս դէպք այլազգ պատմի 'ի միւս Թարգմանութեան :

(2) Այն է Էրեկի 'ի վերայ Ճանապարհին Իկոնիոյ՝ որ տանի 'ի Տարսոն :

(3) Զնորարգիր բառս որ պակաս էին 'ի մերումս բնազդի , լցուցաք 'ի միւս Թարգմանութենէ :

և բերեալ զնոսա եղ ՚ի սրբատունն զոր շինեաց, և ՚ի վերայ նորա շինեաց եկեղեցի գեղեցիկ, և մինչեւ ցայսօր կատարին աղօթք խնդրողացն :

Իսկ Մհարոն թափաւոր Տաճկաց արար համար քանձուն իւրոյ և գտաւ առաւել քան զոր ջրփրն էր հաւաքեալ, հազար բիւր, և յոյժ ուրախացաւ, և կրկնեաց երեք ծունր Մատուծոյ և զթափաւորութիւնն խոստացաւ Սահմետի աւագ որդւոյն իւրոյ, և զկնի նորա Սամուէղին, և յետ նորա կատուաց (1), և այս եղեւ պատճառ խախտելոյ թափաւորութեան նոցա : Օ Սահմետ եղ ՚ի Ռազտատ և զԿասուժ յԱսորիս և զՍամուէնն տարաւ զհետ իւր ՚ի Խորասան : Եւ ետ նմա զգանձն իւր, և անդ մեռաւ թափաւորեալ ամս քսան և երեք :

Իսկ Արկիիփոր գնաց զօրու ծանաւ ՚ի վերայ Ռուղսարաց, և եհաս ՚ի քաղաք թափաւորութեան նոցա, և արար բազում կոտորուածս, մինչեւ արկանէր տարածոց զման կունս նոցա և անցուցանէր կամնասայլս ՚ի վերայ նոցա անողորմաբար, և զայրացեալ ճիրանգ մի, եհար և սպան զնա :

(1) Անուանք երկոց որդւոցն Հարուն Էլ—Ռեշխայ են այսօրիկ ըստ առողանութեան Արաբաց, առաջինն՝ Ապու Մուսա Մահամէտ Ալ—Ամին, երկրորդն՝ Ապու Ճաֆար Ապու—Ալլահ, այն է մահաճուանեալն՝ Մամուէն կամ Մամոււն, երրորդն՝ Էլ—Քասէմ Խորասիմ Պիլլա :

Եւ թագաւորեաց Տաճկաց Սահմէտ, և եհան զգանձս հօր իւրոյ ՚ի Կալանիկոյ և տաւ ըստ ՚ի Բաղտատ, զի թագաւորեալ էր Սահմուհն ՚ի Խորասան, որ էր կիրթ ուսմամբ և իմաստութեամբ : Եւ կամեցաւ Սահմէտ խռովութիւն առնել և ստել ուխտի հօրն, և ոչ տայր զգանձն Սամուհին (Սամուհին) և սկսան պատերազմիլ ընդ միմեանս Սահմէտ և Սամուհին, և լուեալ զայս բազումք ապստամբեցին ՚ի Փղտացւոյն, և Սահմէտ արար ժողով և եղ զօրապետ զԱլի⁽¹⁾, և առաքեաց ՚ի վերայ Սամուհին, և նա առաքեաց զօրս ընդդէմ նորա և պատերազմեցան, և յաղթեցաւ զօրքն Սամուհին և փախեան և ոմանք գետամոյն եղէն : Եւ եկեալ Սահմէտ ՚ի Սամուսատ, և շինեաց ըզբերդն և ամրացաւ, և ՚ի ձեռն Աբդմէլէքի հնազանդեաց զապստամբսն, և շինեաց ըզպարիսպն Սուհայոյ կրկին և զՍամուստայ պարիսպն և զԲեանոյ՝ բրիստոնէից ստացւողածօք զօրս կողոպտէրն : Եւ Հիւսէն զօրապետն ապստամբեաց, և կալեալ զՍահմէտ՝ եղ ՚ի կապանս, և գնաց նստաւ ՚ի Բաղտատ : Եւ Սահմէտ առաքեաց տղաջանըս առ Հիւսէն, զի միայն թողլէ զնա կենդանի և ոչ պիտի նմա թագաւորութիւն :

(1) Նա է որ ՚ի մեծ թարգմանութեան կոչի Հիւսէնն, որպէս և աստ փոքր մի յետոյ կոչէ Հիւսէն :

և խղճացեալ ետ նմա կեանս և զթագաւո՜ւր
 րու թիւնն : Եւ գնաց Սահմէտ ՚ի Բաղտատ,
 և Սամուէնդն առաքեաց զՀորթոմ զօրապե-
 տըն իւր, որ երթեալ պաշարեաց զԲաղտատ.
 և սպառեցաւ քար ՚ի քաղաքէն, և քակեցին
 զեկեղեցիսն և ձգէին ՚ի դուրս : Հատաւ և
 այն և մօրին ՚ի քաղաքն, և գտին զՍահմէտ
 թագուցեալ ՚ի տան միում, կալան և սպանին
 զնա : Եւ եկն Տահիրն (Ղահիր) միւս զօրապե-
 տըն Սամուէնդին չորս հազարաւ ՚ի Ալլինիկոս,
 և սկսաւ սպառել զապստամբսն :

Յայսմ ժամանակի եղեւ շարժ ահագին,
 և լերինքն կողոտու որ կան աստի և անտի,
 հպեցան առ միմեանս, և տեսին մարդիկ. և
 փլաւ լեռոն մի և անկաւ յԱփրատ, և ար-
 գելեաց զնա օր մի, որ գնայր գետ ՚ի վեր.
 և բազում լերինք խլեցան, և յորսլ աղբիւրք
 բացան ջրոյ և կպրոյ և նաւթոյ, և բազումք
 խցան յաղբիւրականց :

Եւ կուրիշացիք ապգ մի են Տաճկաց որք
 դրին իւրեանց թագաւոր ՚ի Պաղտատ զՊը-
 րէհիմն (1), և Տահրն (Ղահիր) յորժամ լը-
 ւաւ զայս՝ իշխանացաւ ՚ի Խառան և ՚ի Ալ-
 լանիկոս, և հրաման ետ՝ թէ իցեն կռա-
 պաշտք՝ յայսմ ժամանակի յայտնապէս զը-
 հեսցեն և անհոգ լիցին, և գտան բազումք :

(1) Իսկրահիմ պէն էլ—Մէհաթ՝ որ էր հօրեղբայր էլ—
 Սամուէնայ :

Եւ զԱբգլա կացոյց Տահիրն յՈւռնա, որ նեղէր զբրիտանեայսն ասելով. «Արիք գընացէք առ ձեր բրիտանեայ թագաւորսն, զի հանգիցուք մէք. փոխանակ զի մինչ ՚ի յայս ժամանակս անապատաբնակք և բացօթեայք էաք, և այժմ առաք զերկիրս թրով, և մեր է այսուհետեւ:» Եւ տրամէին բրիտանեայք՝ զի ոչ գոյր անդի աստատանի:

Իսկ զկնի Նիկիփորայ թագաւորեցուցին զԱւետի, և Սիխայէլ զօրապետն Հռոմայ սպան զԱւետի և ինքն թագաւորեաց⁽¹⁾: Եւ յայսմ ժամանակի ապստամբեաց Նասրն⁽²⁾ ՚ի Սրուճ և առաքեաց առ Սիխայէլն տալ նըմա ձեռն, և առաքեաց Սիխայէլ դեսպանս առ Նասրն, և թիւրեցին զՆասրն ազգն իւր, և սպան զդեսպանսն:

Իսկ Սամոսէն ունէր առ ինքն իշխան մի Հռոմայեցի թոմաս անուն, որ եկեալ էր առ Մհարոն հայրն իւր և ասացեալ թէ՝ «Ես Արատանդիանոս թագաւորին որդի եմ,» և ունէին զնա պատուով, և Սամոսէն ետ զօր նմա գնալ ՚ի Արատանդինուպօլիս կամ թաւ

(1) Զկնի Նիկեփորայ եւ յաթոռն Ստաւրաքի ամիսս վեց. որում յաջորդեաց Միքայէլ Ա Ռանգապէ կոչեցեալ, որ էր փեսայացեալ Նիկեփորայ, ամ մի և ամիսս ինն ջսս փոխանակեաց Աւետի և Աբծրուհի՝ ամս եւթն, և ասոյս Միքայէլ Բ թըւառն կոչեցեալ, որդի Հրէի, յամի 820:

(2) Նասր էր մի ՚ի զխաւոր կուսակցաց Մահադիի կամ Բաբանայ. զորմէ զկնի:

գաւորել, կամ առնել զնոսա անհանգիստս ։
 Եւ գնաց թուամաս և պաշարեաց զխոտան-
 դինուպօլիս վեց ամիսս ⁽¹⁾ ։ Եւ Սիխայլն հա-
 նեալ զՏաճիկ ծառայսն խոստացաւ աղա-
 տութիւն նոցա՝ եթէ սրտի մտօք կռուես-
 ցին ընդդէմ Տաճկաց . և կռուեցան և փա-
 խուցին զԹումաս , և հասեալ կալան զնա և
 կտրեցին զոտան և զձեռսն , և շրջեցուցին
 ընդ քաղաքն . բայց զծառայսն ոչ աղատեաց
 Սիխայլն ։

Հայսմ ժամանակի եկն Սամունն ի Բաղ-
 տատ , և գնաց Տահիրն առ նա և առաքեաց
 զնա իշխանն ի Խորասան , և Պրէհիմն փա-
 խեաւ և անցայտ եղեւ ։ Եւ յայսմ ամի ծովն
 Ադրիանոս ընկէց յերկիրն Ալիլիկիոյ ձուկն մի,
 որ քառասուն գիրկ երկայն էր և նոյնչափ
 լայն և հաստ , ոչ էր իբրեւ ձուկն՝ այլ որպէս
 բլուր մի սոսկալի տեսեամբ ։ Եւ ժողովե-
 ցաւ երկիրն և կարատեցին և ապխտեցին և
 կերան և ձէթ բազում հանին և վաճառե-
 ցին յԱնտաք , և այրէին և ուտէին զնա բա-
 զում ժամանակս ։

Ի Թուին Ասորւոց ՌՃԽ (1140) և Հայոցն
 ՄԿԷ (267) ⁽²⁾ , մեռաւ Սիխայէլ Թագաւորն

(1) Սամուէլ յիշէ զգալ սուտ Թագաւորին թումասաւ
 ի կարնոյ քաղաք ի Թուին Հայոց ՄԾԳ (253) ։

(2) Միւս Թագաւորն թուին գնէ ՄԾԶ (256) և եր-
 կորին են սխալ փոխանակ զնեւոյ ՄՀԷ , այն է ի Թուին
 Քրիստոսի 828 կամ 829 , յորում ամի մեռաւ Սիխայէլ Բ ։

Յունաց , եւ թագաւորեաց թէոփիլոս :
 Եւ եկին Բուղարք ի հնազանդութիւն
 նմա եւ Քուրտանք եւ մասն ինչ յԱրաբա-
 ցւոցն , որք են լեզուք առանձինն Քուր-
 տանքն ⁽¹⁾ : Եւ ի հին ժամանակացն կայր
 ի մէջ Քուրտանացն բան ինչ գիւթա-
 կան , եթէ յայտնելոց է այր մի Սահա-
 գի անուն , եւ տիրէ ամենայն երկրի . եւ
 որ հաւատաց ի նա եւ մեռանի , յետ քառա-
 սուն աւուր յառնէ , եւ ժամանակ ինչ կե-
 ցեալ՝ փոխի յանմահական աշխարհն : Եւ
 ոմանք ասէին՝ թէ Նստուած է , եւ այլք՝ թէ
 թագաւոր է , եւ սոյսսէին նմա : Եւ յայտ
 ժամանակի երեւցաւ ոմն Սահագի անուն ,
 եւ կարծեցին թէ նա է . եւ ինքն հաւատաց
 թէ ինքն է , եւ սկսան ժողովիլ առ նա , եւ
 թագ եդ եւ ձգէր քող երեսացն . եւ ել համ-
 բաւ զնմանէ , եւ զարհուրեցաւ Սամուն ի
 նմանէ : Եւ գնաց Սահագի եւ արար զքնա-
 կութի իւր ի լերինս Արարադայ յաշխարհն
 Հայոց եւ երթայր յամենայն կողմանս եւ զա-
 մենայն ազգ միապէս կոտորէր . եւ եկն ի
 Ղզիրոյ սահմանն , եւ հարկանէր եւ աւերէր
 առհասարակ : Եւ լուեալ Հասան զօրապե-
 տրն Սամունայ , եւ պնդեալ զինքն խաղաց
 գնաց ի վերայ նորա եւ սկսաւ կոտորել : Եւ
 փախեան ի նմանէ բազմութիւն ամբոխին :

(1) Թուի թէ ասիցէ զՄարաց , որ են Քուրտք :

Եւ ինքն Սահադի ընկեցեալ զթագն և ըզբողն՝ փախչէր, և անկաւ յերկիրն Հայկազնոյն Սահակայ, և Տաճիկքն առին զբանակըն նորա և դարձան, և Սահակ իշխանն Հայազունն ըմբռնեաց զՍահադի և կարեաց զգլուխ նորա, և չոգաւ Սահակ և կոտորեաց զբազումս ՚ի Տաճկաց, և Քուրտանքն պատեալ էին զբերդն Սահակայ, և նա դարձեալ ՚ի կոտորածէն՝ եգիտ պաշարեալ ըզտուն իւր և կոտորեաց զնոսա, և սակաւք ՚ի նոցանէ զերծեալք եկին առ Թէոփիլոս այսու պատճառաւ: Եւ այն Տաճիկքն որ ընդ Քուրտանսն գնացին, և նոքա հաւատացեալ էին ՚ի Սահադի, որ երբեմն ասէր՝ թէ ես եմ Քրիստոսն, և երբեմն՝ թէ ես եմ Հոգին սուրբ, և այնպէս հայեին ՚ի նա՝ որպէս լսէին ՚ի նմանէ (1): Իսկ յորժամ ետես Թէոփիլոս զփախուցեալսն որ գնացին առ նա, ուրախ եղեւ, և ել նոքօք յիշխանութիւնն Տաճկաց, և գնաց ՚ի Օռւպատրա և առ ըզնա և քակեաց, և զընակիչսն տարաւ գերի:

(1) Վարդան յիշատակէ զՍահադիո զայս և կոչէ զնա Բաբ կամ Բաբան, զորմէ ասէ եթէ ՚ի սուր տուսերի ըսպանանելով զԻսմայէլացիս, եկն մինչեւ ՚ի Գեղարքունիս, Սահլ (Սահակ) որդի Սմբատայ, ըմբռնէ զնա և ընդունի փոխարէն պարգեւս յոյժ յԱֆշնէ, որ էր յայնժամ ոստիկան կարգեալ ՚ի Հայոս, և զոսս և զձեռս Բաբանայ հատեալ կախէ զնա զփայտէ: (Յեր. 107—109)։—Միքայէլ Չամչեան, (Հտ. Բ. Եր. 441)։

Եւ 'ի դալ միւսոյ ամին՝ դարձեալ շինեցին Տաճիկքն զՕլւսպատրա :

Եւ պատրիկն Սանիլ (1) ապստամբեալ 'ի Թէոփիլէ, եկն առ Սամուէն և ստիպէր զնա մտանել յերկիրն Հռոմայեցւոց, և յորժամ եկն 'ի Խառան՝ արգել 'ի քահեւոյ ղեկեղեցիսն : Եւ եկեալ Սամուէն 'ի յԱռհա և հարցեալ զմուտս կաթողիկէ եկեղեցւոյն, և ասացաւ թէ՝ հարկատու է Տաճկաց, և եւ հրաման 'ի նմանէ արգելման հարկի եկեղեցւոյ : Եւ 'ի ժամանակս ամարան պնայ Սամուէն 'ի Կապոպագովկիս, և սա անտի բերդս չորս, և դարձաւ ձմերել 'ի Վամասկոս : Եւ 'ի դալ միւսոյ ամին՝ յԱլլիլ ամսեան եկն դարձեալ 'ի Հռոմայեցիսն, և ի ջաւ 'ի Ալլիլայ բերդի (2), և ոչ կարաց առնուլ զնա և դարձաւ 'ի Քեսուէն, և եւ ընդ առաջ նորա Վիոնէսիոս պատրիարքն, և արար նմա մեծ պատիւ, և ետ նմա գիր ազատութեան եկեղեցւոյ : Եւ մինչդեռ խօսէր ընդ պատրիարքին, բերին աւետիս՝ թէ առին զԱլլիլան զօրքն զոր թողեալ էր 'ի վե-

(1) Սանիլ կամ Մանուէլ էր յաղդէ Սամիկոնէից ըստ Վարդանայ (յեր. 107), որ ընդ քաջութեան լծորդեալ ունէր և զօրքի բարեպաշտութեան : Սա ինքն պաշտպան եկաց ընդդէմ՝ պատկերամարտից, և հաստատեաց ժողովով կրկին պատկերապաշտութիւն յամի 842 :

(2) Այն է Ալլիլայ բերդ 'ի Կիլիկիա, ընդ հարաւահողմ Իկոնիոյ :

բայ բերդին, և յաւել ՚ի սէր պատրիարքին ։

Եւ յայնժամ Սանիլ պատրիկն թողեալ զՍամուէնն գնաց առ Թէոփիլոս . և առաքեաց Թէոփիլոս խնդրել սէր ՚ի Սամուէնայ, և առէ Սամուէնն . «Թէ տայք ինձ հարկս և անուանէք զիս Թադաւոր ՚ի վերայ ձեր, աւրարից ընդ ձեզ սէր ։» Եւ Թէոփիլոս այլ ոչ ետ նմա պատասխանի ։ Եւ գնաց Սամուէրն ՚ի Աիլիկիա . և եկն մմն Հռոմայեցի առ նա և ասաց զինքն որդի Թադաւորի . և Սամուէնն հաւատաց և արար նմա Թադ յերեք հազար դահեկանէ, և ասաց ընդ Յոր պատրիարքն Մոփսքու՝ օրհնել զնա Թադաւոր ըստ օրինի քրիստոնէից . և արար այնպէս ։ Եւ լուեալ ՚ի Առաքանդինուպոլիս նղովեցին զՅոր ։ Իսկ խաբեբայն երկուս մմ կեցեալ ՚ի մէջ Տաճկաց և ոչ արար որ նմա հոգ, և նա ուրացաւ զՔրիստոս և տաճկացաւ ։

Եւ Սամուէնն գնաց յերկիրն Հռոմայեցւոց և սիրով խաբէութեան զամենայն աշխարհն հնազանդեաց մինչ ՚ի Տայանու (Տիանա) քաղաք զոր քակեալ էին Տաճիկք, և սկսաւ շինել ՚ի հարկաց երկրին զոր պահանջէր խստութեամբ, մինչ ամենայն լեզու նղովէր զնա . և եհառ յականջս Տեառն զօրութեանց, և սպան զնա Մատուած և մեռաւ ։ Եւ Թադաւորեաց Մբուսահակ եղբայր նորա, որ և այրեաց զշինուած քաղա-

քին և զամենայն կազմուածն . և գնաց ինքն
 'ի Բաղդատ և հնազանդեաց բռնութեամբ,
 թէպէտ ոչ էին ընդ նմա : Եւ յայնժամ ե-
 կին 'ի Բասրայ, և արտնջեցին զկղզոյն՝ որ կո-
 չի Բանատի, թէ միշտ ապստամբանոց է, և
 կոտորեն զվաճառականսն որ գնան յԱթուրիա
 և 'ի Հնդկիս : Եւ կայ կղզին այն 'ի մէջ ծովուն
 հանդէպ տեղւոյն ուր խառնի Եփրատ և
 Տիգրիս 'ի ծովն որ կոչի Պարսից : Եւ առա-
 քեաց թագաւորն զօրս 'ի վերայ նորա, և
 ոչ ինչ կարացին առնել վասն ամբութեան
 տեղւոյն և հնարիմացութեան նոցա և քա-
 ջութեան արանցն, ապա յայնժամ առաքեաց
 թագաւորն յԱգիպտոս և 'ի Սաբա և ետ
 ածել անտի արուեստաւորս և ծովամուտք,
 որ ծածկէին զգգայարանսն սաղմով մանկանց
 և առեալ ձէթ փշոտով ընուին 'ի ծովն, և որ
 տեղաց հանդէպ պիտէր՝ մտանէին 'ի ծովն
 և ելանէին : Եւ առաքեաց զնոսա ընդ զօրսն՝
 զի յորժամ ելլեն բնակիչք կղզոյն նաւօք 'ի
 կռիւ ընդ նաւսն Տաճկաց, մոցեն նոքա յան-
 կարծակի 'ի քաղաքն և սյրեսցեն զնա, զոր
 և արարին իսկ . և բարձան ապստամբքն և
 լինէր դիւրութիւն վաճառականաց և եր-
 թեւակաց և աշխարհին Բասրայոյ շինու-
 թիւն և ընդարձակութիւնս յոլով :

Յայտ ամի եւ Մուսահակ և շինեաց
 'ի մէջ Նինուէի և Բաբելոնի զգեղն Շամրա

արքունիք մեծ և ընդարձակ, և բերեալ յԱշգիստոսէ բալասանի տունկ և այլ բազում ազգս տնկոց, և շինեաց անդ դրախտս և վայելչութիւնս զբօսանաց: Եւ գիտացես՝ զի այլ է Բաբելոն և այլ է Բաղտատ, չորս աւուր է միջոց նոցա:

Յայսմ ժամանակի առաքեաց Աբուսահլն դեսպան 'ի Նուբիան այսու պատճառաւ: Ի հին ժամանակաց կայր խաղաղութիւն 'ի մէջ Տաճկաց և 'ի մէջ Նուպեացն, և Տաճկունք տային Նուպեացն ցորեան և գինի և ձէթ և հանդերձս շատ յոյժ: Եւ թէ ելանէր թաղաւորն Նուբեաց յերկիրն Տաճկաց, հնազանդէին նմա Տաճկունք յամենայն իրս որպէս իւրեանց թագաւորին: Եւ Նուբիքն տային Տաճկաց երեք հարիւր սեաւ ծառայ, և տասն ապուղնայ և զուրափէ մի, որ է կենդանի գոմիշոյ չափ և խայտ, և առաջքն բարձր, որ է գինն քսան հազար գահեկան, և փայտս անփուտս: Եւ յորժամ անկաւ բաժանումն 'ի Տաճկունք, խափանեցաւ սահմանն այն զոր խնդրէր Աբուսահլն, և յորժամ գնաց դեսպանն, իշխան մի Օպքարիա անուն որ գրեալ էր զորդին թագաւոր Վեորգի անուն, որ էր 'ի կնոջէ թագաւորազնէ. զի առ նոսա օրէնք է հայրենեօք թագաւորել, և որ լինի յազգէ թագաւորի: Հաճոյ թուեցաւ Օպքարիայի առաքել զորդին առ

Լքուսահին : Եւ յորժամ լուաւ զգալու տոնն նորա թագաւորն Տաճկաց , արար ուրախութիւն մեծ , և առաքեաց և արար պատրաստութիւն ճանապարհին ծախք մեծամեծք՝ մարդոց և գրաստուց . և եհան հրաման ելանել ընդ առաջ նորա Տաճկաց և քրիստոնէից եկեղեցականաց և աշխարհականաց . և յորդեալ ընթանայր աշխարհն ամենայն ընդ որ գայր նա՝ առաջի նորա , զի տեսանէին նոր իրք . մանուկ քսանամեաց վայելուչ հասակաւ նստեալ յուղտու , որ զարդարած էր նոր և անգին թամբօք և կուբայ (1) ոսկեղէն ակօնակապ և մարգարտաշար ՚ի վերայ նորա գմբէթադարդ , և ՚ի վերայ գմբէթին խաչ ոսկեղէն : Եւ ունէր հանդերձ անասելի բանիւ , և թագ ՚ի գլուխն անգին , և խաչ ոսկի ՚ի վերայ խնձորոց ՚ի մի ձեռնն , և գաւազանն ոսկի ՚ի միւս ձեռնն , և չորք եպիսկոպոսք ընդ նմա և բաղմնութիւն քահանայից , և չորս քահանայս աստի և անտի բարձեալ խաչս ոսկիս . և զօրքն զարդարունք պէսպէս հանդերձիւք , և հիանային տեսողքն : Եւ թագաւորն Տաճկաց ել ընդառաջ նորա վառեալ բազում զօրօք , և տարաւ զնա ՚ի Բաղտատ , և նստան ՚ի միում բարձի : Եւ կոչեցաւ Վիտնէսիոս պատրիարքն և արար պատարագ և հաղոր-

(1) Կուբայ է գահն կամ հովանոցն կաղմեալ ՚ի վերայ ուղտու կամ փղի :

դեցաւ թագաւորն Վէորգի, և զարմացաւ
 պատրիարքն ընդ իմաստութիւնն պատանեոյն
 և ընդ հանճարեղ գաւանդութիւնն նորա ուղ-
 զափառութեամբ, և օրհնեաց զնա: Եւ թա-
 գաւորն Տաճկաց ետ թագաւորին քրիստոնե-
 ից պարգեւս անկշիռ և անթիւ, զի գիտէր
 թէ այնպէս յառաջ քան զնա ոչ որ փառա-
 ւորեցաւ ՚ի թագաւորացն որպէս ինքն՝ գա-
 լըստեամբ թագաւորին՝ Նուբեաց: Եւ հառ-
 տատեցին զգաշինսն և զբաղաքսն որ կոչի Նըս-
 ւան և Վաւղան՝ արարին կիսաբաժինս, որ
 կան ՚ի վերայ Նեղոսի ՚ի մէջ Տաճկաց և
 Նուբեացն: Եւ գնաց թագաւորն Վէորգի
 մեծապատիւ փառօր, բայց երկու եպիս-
 կոսոսք և այլ բազումք մեռան ՚ի նոցանէ,
 զի չէին սովոր փոխօխական օգոյ ամարան և
 ձմերան:

Եւ յայնժամ երկու զօրագլուխքն Տաճ-
 կաց Նասրն և Պապաքն հաճեալ ընդ կրօնս
 քրիստոնեից զոր տեսին ՚ի Նուբեացն, բա-
 ղում զօրօք գնացին առ թէոփիլոս թագա-
 ւորն Յունաց և եղեն քրիստոնեայք: Եւ
 թէոփիլոս հպարտացեալ նոքօք և առեալ զօր
 եկն ՚ի Օղւպատրա և քակեաց զնա, և կո-
 տորեաց հաւասարապէս զՏաճիկսն և զքր-
 իստոնեայսն, և ապա գնաց ՚ի Սելտենի և
 գերեաց, և ելաւ յԱշմուշա և ՚ի Հանձիթ
 և գերեաց զըազումս և գնաց: Եւ լուեալ

ղայս Աբուսահլայն՝ էջ յերկիրն Հռոմայեցւոց երկու բանակօք որ կային ընդ նոսա, երեսուն հազար Մուղըի (1) և երեսուն հազար վաճառական, և յիսուն հազար ուղտ և քսան հազար ջրի բարձեալ ոռճիկս. և գնացեալ էառ զԱնկուրիա: Եւ ել յԱմուրին քաղաք մեծ և բաղմամարդ, ամուր և վայելուչ, որ ոչ գոյր նման նմա ՚ի վերայ երկրի, և երկրաստանն օր սրաշարեաց զնա սաստիկ սպառնալով, և առ զնա մատնուծեամբ իշխանի միում Ղոռճան անունն. և կային ՚ի նմա հազար վանք կուսանաց, զորս ետ կանայս ծառայից իւրոց. և սպանին ութևտասն հազար անձինս, և այրեցին զքաղաքն և զեկեղեցիսն. և անձառ է իրաւունք դատաստանին Աստուծոյ և ոչ ոք է հասու նմա (2):

Եւ կայր որդի մի Աբուսահլայ Ղաւուծ անունն: Սա խնդրեաց ՚ի հօրէն բառնալ ըզբրիտունէից համարձակութիւնն, ոչ բառնալ մեռեալ վերամբարձ, և ոչ հարկանել

(1) Մուղըիք են Մաւրիտանացի Արապք. Մաղըբայքի:

(2) Ղեւոնդ յիշէ զսրաշարուն քաղաքիս լեալ ՚ի ձեռն եղբորորդւոյ նորին՝ Աբաս զօրավարի, որ տեւեաց, ասէ, ամիսս երիս, և ոչ ինչ կարացեալ փրատել քաղաքին ՚ի սպառնառս Սադաւիս (Չախարիս) գետոյ, որ շուրջ զնովառ տղմացեալ անկուռելի սահէր զնա, թողին զսրաշարուն և ՚ի բաց զընացին: Յեր. 190—191: Այլ ամենայն պատմագիրք Յունաց և Ասորաց ասեն եթէ մատնեցաւ քաղաքն ՚ի ձեռն ուրումն մարդոյ, զոր կոչեն Պլիտիցէ, և զոր պատմագիրս ճորճ կամ ճորճան կոչէ:

ժամահար, և ոչ երեւել խաչ արտաքոյ եկեղեցւոյ, և ոչ պաշտել յայտնապէս զպաշտօն խորհրդոյ եկեղեցւոյ, և ոչ մտանել գինի 'ի քաղաք և ջնջել զխողան յերկրէ. և այսպէս ատեալք զքրիստոնեայս 'Դաւութն:

Յայսմ ժամանակի յայտնեցաւ Աբուսահլայ թէ Աբաս եղբօրորդին իւր կամի սպանանել զնա, և բազում իշխանք ուխտեալ են առնուլ օգնական զՀռոմայեցիս և բառնալ զԹագաւորութիւնն Տաճկաց, և լինել ընդ Հռոմօք. և եդ զնոսա 'ի կապանքս և մեռան 'ի սոխոյն. և գրեաց ընդ ամենայն Տաճկուներ թէ Աբաս կամէր եղծանել զիշխանութիւնն Տաճկաց, և վասն այնք պատճառի ատեն զԱբաս անուէն Տաճկուներ:

Յայսմ ամի երեւեցաւ 'ի կողմանս հիւսիսոյ կարմիր ամպ իբրեւ զհուր, երեք գիշեր, և ապա եկն անձրեւ անլուր և անտես, որ բերէր քարինս և կեղեւեաց զծառս, և մերկացոյց հեղեղն զգաշտս երկրի 'ի հողոյ, և ելաւ հեղեղն 'ի վերայ Խառանայ և խեղդեաց անթիւ բազմութիւնս մարդոյ և անասնոյ, և տապալեաց գիւղս և գաւառս բազումս, և տարաւ ելից զնոսա Ափրատ:

Յետ այսորիկ առաքեաց Թէոփիլոս Թագաւորն նուէրս Աբուսահլայ և խնդրեաց 'ի նմանէ փոխել զգերիսն, տալ զՀռոմայեցիսն և առնուլ զՏաճիկսն: Եւ առաքեաց նմա

(Աբուսահլ) կրկին պատարագս՝ յիսուն բեռն ուղտու, և ասաց, « Չէ օրէն Արաբկաց փոխել զմարդ Արաբ ընդ Յունի, զի սրատուական են Արաբիկք. բայց թէ տաս զմերն, առնեմքեզ դարձուածս բաղումս: » Եւ արձակեաց (Թէոփիլոս) զբաղում Տաճիկս, և եղեւ խաղաղութիւն ՚ի մէջ նոցա: »

Բայց երեւեցաւ զայսու ժամանակաւ ՚ի Պաղեստին այր մի Թամամ անուն, և ասէր զանձնէ պատգամաւոր Աստուծոյ և նախանձախնդիր պատգամաբերին առաջնոյ. և ասէր թէ՝ « Չէ արժան ՚ի բրիստոնէից հարկ առնուլ, բայց միայն չորս դրամ. » և խընդային բրիստոնեայք, և ժողովեցան երեսուն հազար այր մերկ և բոկ և աղքատք. և ել նոքօք Աբուսահլէմ և քակեաց զսուրբ Յարութիւնն: Եւ եկն առ նա Չափր (1) զօրս գլուխն ՚ի Դամասկէ և սպան զնա: Եւ յայն ժամն մեռաւ Աբուսահլն և թագաւորեաց Ահարոն որդի նորա (2): »

Եւ ՚ի նոյն ամի մեռաւ Թէոփիլոս, և թագաւորեաց Սիլասյէլ որդի նորա երեք ամաց, և Թէոփիլոս մայր նորա կարգաւորէր զթագաւորութիւնն:

Իսկ Ահարոն թագաւորն (էր) այր կերող և

(1) Յօրինակին ջափ:

(2) Ահարուն Բ. Ապուճաֆար հարուն էլ—Վաթէք կամ Վասէք կոչեցեալ. թագաւորեաց յամէ 842—847:

արբեցող, և ինչ ոչ իմանայր 'ի յանցից և 'ի պատահմանց աշխարհին, թողեալ զթագաւորութիւնն 'ի ձեռն արսնց սմանց, (թագաւորեալ) զհինգ ամ և մեռաւ :

Եւ թէոգորա վարեաց զթագաւորութիւնն չորեքտասան ամ ընդ որդւոյն և մեռաւ և հաստատեցաւ Սիսայէն : Եւ 'ի ժամանակս սորա վեց թագաւոր փոխեցաւ Տաճկաց, Ահարոն, Յափար, Մահմադ, Ահմադ և միւս Ահմադ, Ապու—Աբդլահոր յարբեցուծեան իւրում սպանանէր զբազումս առանց պատճառի. զկնի նորա Սուհդի (1) որ ել 'ի Խորասան և եկն 'ի Բաղտատ :

Իսկ Սիսայէն զքսանեհինգ ամ թագաւորեալ մեռաւ, և զի ոչ գոյր սմա որդի, թագաւորեաց ոմն Վասիլ անուն երկու ամ(2), և զհետ սորա թագաւորեաց ի եւոն (2) որդի իւր ամս քսանեհինգ և ամիսս ութի, Եւ մեռաւ Սոուդ (Ալ—Սոհդատի) յաւուրս սորա, և թագաւորեաց Ահմատ ամս քսան երեք :

(1) Այն է Ալ—Մոհդատի Մահմէտ, որ թագաւորեաց յամէ 869—870 : Զսա յաջորդեաց Ալ—Մոթամէտ Ահմէտ յամէ 870—892 :

(2) Վասիլ էր Ալքշակունի աղդէ, և էր սենեկապետ Միխայէլի կայսեր, յամի 866 արար զնա իւր գահակից, այլ զկնի միոյ ամի կացոյց փոխանակ նորա զոմն յաննշանից Վասիլիկիանոս անուն. վասն որոյ և Վասիլ զերկոսին եւս սպանեալ ինքն թագաւորեաց ամս ութ և տասն, և ոչ ըստ ասելոյ Միխայէլի ամս երկու :

Իսկ Թէոփանա մայրն | Եւոնի զկնի մե-
տասան ամի ԹագաւորուԹեանն կամեցաւ
սպանանել զորդին, և որդին զմայրն, և յան-
կարծ մեռաւ մայրն վկայեալ բարի գործովք:
Եւ յետ ամի միոյ մեռաւ կինն | Եւոնի, և
նա կոխեաց զկանոնս Աստրելոյն և էառ այլ
կին, և եղեւ Կտելի ամենեցուն, և Թողեալ
զկինն առանց պատճառի, և ան մի կին այլ
և էառ այլ երրորդ կին, զի ոչ գոյր յան-
դիմանիչ, և ան չորրորդ կին կենդանի, և ըս-
կրօաւ կանոնել Թէ պարտ է առնուլ չորս
կին ամենայն մարդոյ, և յետոյ ինքն աղէցա-
ւուԹեամբ մեռաւ: Եւ յայն ժամն յայտնե-
ցաւ ՚ի պատրիարքն Առտանդինուպօլսի կա-
խարդուԹիւն, և հանին զնա և զբին միւս
այլ, և գտաւ նա կախարդ և կռապաշտ, զի
եղեալ էր ներքոյ վարագուրին կռռք եւ
պաշտէր զնա ՚ի ժամ խորհրդոյն, և յայտ-
նեցաւ չարիքն և վասն այսր պատճառի բար-
ձաւ վարագոյրն յեկեղեցեաց նոցա ժամա-
նակս յոլովս: Եւ եղին պատրիարք մի այլ,
և նա պաշտէր կռռս և ձգեցին զնա, որ ա-
սէր Թէ՝ « Ի ձեր հայրապետացն եմ ուսեալ
զայս, Թէ ոչ մինչ ՚ի յայս ոչ գիտէի զայս: »
Եւ այս եղեւ նոցա՝ զի ոչ ունէին զկատա-
րեալ սահման հաւատոյ, Թոյլ եւ նոցա Աս-
տուած գործել զանարժանսն:

Օ կնի այսորիկ Թագաւորեաց Աղէքսան

դրոս որդի | Լեւոնի ամ մի (1) . և էր սա հե-
տեւող կախարդաց . և ՚ի ժամանակս սորա
եղեւ շարժ ՚ի թրակիա , և պատառէր երկիր
և կլանէր բազում եկեղեցիս և շինուածս .
և մեռաւ Ալէքսանդրոս հարուածօք , և թա-
գաւորեաց կիսեղբայր նորա Կոստանդին (Է)
ամս յիսուն և եւթն . և զի տղայ էր , եղին
նմա դաստիարակս և օգնականս մինչեւ հաս-
տատեցաւ :

Ի սորա ժամանակս փոխեցաւ թագաւո-
րու թիւնն Տաճկաց (Արաբաց) ՚ի ցեղն Սահ-
մետի ՚ի ցեղէն Ալեայ (2) , և թագաւորեաց
Աբլաբաս (Ապուլ-Աբբաս) ամս քսան : Եւ
յայսմ ամի ել գլխաւորն Բուլղարաց և զօ-
րացաւ ՚ի վերայ Յունաց , և արկ զնոսս ՚ի
Կոստանդինուպօլիս և նեղեաց յոյժ , և ոչ
հանդարտեաց սրատերազմն նորա զամենայն
ժամանակս Կոստանդեայ :

Յերեքտասան ամին Կոստանդեայ թա-
գաւորեաց Արաբկաց Սահմետ ամս վեց : Եւ
՚ի քսան և ինն ամին Կոստանդեայ թագաւո-
րեաց Սալիար ամս քսան և չորս : Ի յիսուն
երեք ամին Կոստանդեայ թագաւորեաց Ա-
բունասը (Ապուլ-Սանսուր) ՚ի վերայ Արա-
բացւոցն ամս երկու . և ՚ի յիսուն և չորս ա-

(1) Ալէքս կամ Ալէքսանդր էր կրտսեր եղբայր Լեւոնի .
որում յաջորդեաց եղբօրորդի իւր Կոստանդին Է , ամս 47 :

(2) Յօրինակիս՝ և ՚ի քեղն Ալեայ :

մին Կոստանդեայ թագաւորեաց Աբլաբաս (Ալուէ—Աբբաս) ամս հինգ : Եւ Դիսուէն և հինգ ամին հիւանդացաւ Կոստանդին և մեռաւ , և թագաւորեաց փեսայ նորա Ռումանոս (1) , Եւ յայսմ ամի եկն Սիմոն դիւսաւորն Բուլղարաց և գերեաց զԹրակիա , և չոգաւ նստաւ ՚ի վերայ Անգրիանուպօլսի և ներդեաց զնա յոյժ և առ զնա և քակեաց : Եւ առաքեաց Ռումանոս առ Սիմոն և խնդրեաց օէր , և ած ՚ի հաւան և տեսին զսիմեանս ՚ի վերայ ծովուն և եղև խաղաղութիւն նոցա յարեւմտից կողմանէ , և դարձան ՚ի կողմն արեւելից :

Եւ վասն զի Կասրադովկիա Հայոց և Սիջապետք Ասորւոց և Կիլիկիա ընդ ձեռամբ Տաճկաց էին ՚ի Հերակլեայ (հետէ) , բայց այժմ տկարացան վասն արբեցութեան և շնութեան իւրեանց : Եւ ել Կիրակոս զօրավարն Ռումանու և եկն ՚ի Սելտենի փոքր Հայոց , և քաղաքն խնդրեաց ներել նոցա զքառասուն օր , զի առաքեսցեն առ թագաւորն իւրեանց եթէ զնէչ հրամայեսցէ . և լուաւ նոցա Կիրակոս : Եւ հանին դեսպանն որ գնայր , և կալան և ածին զդեսպանն

(1) Այս Ռումանոս Ա. էր աներ Կոստանդինի կոյսեր Պերփերուժենայ , և որդի Վաշտակայ հայկազնոյ , որ ՚ի կենդանութեան փեսայի իւրոյ թագաւորեաց ամս 26 : Միքաէլ Չամչեան , Հտ . Բ , յեր . 816 :

առ Կիւրակոս, և նա վասն երկեղի սողանման երդուաւ նոցա արատով տալ նոցա զքաղաքն, և յամեաց առ նոսա, և ապա մտեալ 'ի քաղաքն ետ նոցա աւետիս թէ՝ « Եւսօր հասանեն զօրքն մեր, և 'ի ժամ երեկոյին բացէք զդուռն որ մտանեն 'ի քաղաքս: » Եւ հաւատացին նմա: Եւ կազմեցան Հռոմայեցիքն իբրեւ զզօրս Տաճկացն, և եկին 'ի ժամ երեկոյին և մտին 'ի քաղաքն, և լցաւ քաղաքն զօրօք, և առին զնա, բայց ոչ սպանին զՏաճիկսն զի երդուեալ էին, և հանին զնոսա և գնացին (1): Եւ զԿարնոյ քաղաք առին և զԲեսուռն և զամենայն երկիրն, և գնացեալ 'ի Կիլիկիա առին զնա և տիրեցին նմա: Եւ ելեալ գնացին յԱնտաք և 'ի ծովեղերայս և յԱրուսաղէմ, և հաւանեցան փութանակի զի տկարացեալ էր Տաճիկն:

Եւ յայտօսիկ մեռաւ Ռոմանոս (Ա) և թափաւորեաց Կոստանդիանոս փեսայ նորա որ էր այր վարժ գրոց և բարեգործ: Եւ 'ի չորրորդ ամին նորա թափաւորեաց Եբուսահէ 'ի վերայ Երաբկաց, և առաքեաց Կոստանդիանոս զորդի իւր զՎասիլն որ եկն և էառ զՍամուսատ: Եւ եկն համբաւ գուժին՝ թէ մեռաւ Կոստանդիանոս (Ը) և թափաւորեաց Ռոմանոս (Բ) որդի իւր: Եւ 'ի նոյն ամի մե-

(1) « Յաւուրս Երասայ և Ռամանոսի առաւ Մելտե ի 'ի Տաճկաց ԵՅԶԳ Թուին: » Վարդան, Եր, 120:

9449

ռաւ Աբուսահլին՝ Թագաւորն Տաճկաց , և
Թագաւորեաց Ապուլ ի խնաման ամս վեց :

Իսկ Ռոմանոս Թագաւորեալ՝ արար պա-
տիւ զօրացն և ետ պարգեւս առատաձեռն,
և առաքեաց զօր և առին զՀալս և նեղէին
զՏաճիկսն : Եւ մեռաւ Ռոմանոս (Բ) և զօրքն
Թագաւորեցուցին զՆիկիփորոս ՚ի վերայ իւ-
րեանց . այր ատեցող ուղղափառաց՝ ՚ի բազ-
մաց պատրեալ : Սա ելեալ ՚ի Սելտենի ե-
տես աւերակ զքաղաքն և զաշխարհն , և ա-
ռեալ խրատ ՚ի հաւատարմայն իւր Թէ՛ «Ա-
ռաքեա առ Աթանաս (1) պատրիարքն Ասոր-
ւոց որ բերէ զազգն և շինէ զաշխարհս , որ
Թէ դարձեալ զօրանան Տաճիկք , ըսւ է մեզ
զի նոքա կորիցեն և անկցին ՚ի ձեռն Տաճ-
կաց » Եւ առաքեցաւ (առ) տէր Յովհաննէս
յԱնտաք և երգուաւ նմա , որ Թէ ըսու զաշ-
խարհն ուղղափառաց նա , կամ դարձուցանէ
զամենայն երկիրն յուղղափառութիւն , և
կամ ոչ՝ երկաքնակացն տացէ արհամարհել
յնոսա : Եւ հաւատաց նմա Պատրիարգն ,
և գնաց ժողովեաց յամենայն տեղեաց ուղ-
ղափառս խոստմամբ Թագաւորին , և շինեաց
զՍելտենի և զերկիրն և վանորեայս բա-
զումս , և արար զընակութիւն իւր ՚ի Պերի-

(1) Աթանասը՝ սխալ համարի Թարգմանչին փոխանակ
գրելոյ Յովհաննէս , որ էք յայնժամ կաթողիկոս Ասորւոց ,
որպէս փոքր մի զկնի ուղղէ զսխալն :

տրն (1) : Եւ յորժամ յաջողեցաւ իրքն, կու
չեաց Թագաւորն զնա 'ի Կոստանդնուպօլիս
պատճառանօք խոստմանն . և գնաց Տէր Յով-
հաննէս բազում եպիսկոպոսօք 'ի Կոստան-
դինուպօլիս :

Ի Թուին Ասորեոց ՌՄՁ (1280) և Հայոցն
ՆԷ (407) ժողովեալ էին անդ երկաթնակք
բազում, և արարին քննութիւն բազում
վասն հաւատոյ երկու ամիս . և այնչափ սը-
տեցան Վաղկեդոնիկքն, որ չմնաց կարծիք
ճշմարտութեան 'ի նոսա յամենայն լողացն =
Եւ ապա դարձեալ խաբեցաւ Թագաւորն
յոմանց և սկսաւ ողորել և խոստանալ աթո-
ռքս և պատիւս եպիսկոպոսացն թէ հաւա-
նին և ընդունին զդաւանութիւն նոցա, և
սպառնալիք՝ թէ ոչ հաւանեցին : Իսկ նոքա
ոչ յողորմանացն պատրեցան և ոչ 'ի սպառ-
նալեացն երկեան, այլ ասացին. « Ի՞նչ ոչ կա-
րեմք բաժանել զմիաւորեալ բանն Աստուած
յերկուս և բաժանիմք 'ի նմանէ կամ վասն
պատուոյ և կամ վասն երկեղի : » Եւ լուեալ
զայս Թագաւորն բարկացաւ 'ի վերայ նոցա
և եդ զնոսա կապանօք 'ի բանտի չորս ամիս :

Եւ բարկութեամբ եհար Աստուած ըզ-
Թագաւորն և մեռաւ, և առ զԹագաւո-
րութիւնն Յովհաննէս այր պատերազմող

(1) Պերիտն է անուն վանացն զոր շինեաց Պատրիարքն
Ասորեոց :

958P

և անձնեայ . բայց ասեն թէ կինն՝ Նիկիփուրայ թէոփանէ զայրն իւր սպան , զի չէր աւմուսնացեալ ընդ նմա , և առ զՅովհաննէս , որ յառաջագոյն բառնայր և դնէր զչմուշկ⁽¹⁾ թագաւորին և շնայր ընդ թագուհին , և թէոփանէ ան զնա սյր և եդ նմա թագ , և կուչեցաւ վասն այսորիկ Չմշկիկ⁽²⁾ : Սա եղեալ անշուքն՝ էառ քաւառս բազումս ՚ի Տաճկաց . և սա եհան զպատրիարքն Մորուոց և զեպիսկոպոսոսն իւր ՚ի բանտէն և գնացին ՚ի քաւառս իւրեանց :

Եւ յայտմ՝ Ժամանակի եղեւ պատրիարքըն Մնտիորու Քաղկեդոնիկ՝ Ալափի (Աղափիոս) անուն , որ արար հալածանս ուղղափառաց ձեռնտուութեամբ ոմանց իշխանաց՝ զորոց որդիսն սան էր առեալ յաւազանէն . որ և առեալ զԱւետարանն Մորուոց և զմեռոնն և զհաղորդն երեք կրկին ջանացայրել հրով բորբոքելով , և ոչ այրեցաւ ՚ի շնորհացն Ատուծոյ պահպանեալ . և ոչ զըզջացաւ անսրէնն , այլ ասէր լրբութեամբ թէ՛
 « Կախարդութեամբ դոցա ոչ այրին , » որ և

(1) Յօրինակիս եղեալ էր նախ՝ զճուշի , որպէս ունի և յիւս թարգմանութիւնն , և յետոյ յաւելեալ էր ՚ի մեկումս տառս ՚է : Բայց թէ մին և թէ միւսն անյարմար է մեկնութիւնս զոր տայ Միխայէլ Չմշկիկ անուան որ էր մականունն Յովհաննու կայսեր :

(2) Տես ՚ի գիրս Մատթէոսի ուսմանացեւոյ . Ա . 7 . յոր 6 . տպեալ յերուսաղէմ :

չարագոյն գտաւ սա քան զՎաբուգոգոնս սոր, որ ՚ի տեսանելն զերիս մանկունսն ոչ այրեցեալ զզնացաւ և փառաւորեաց զՎստուած: Եւ սա յանդգնեալ ՚ի տօնի Յայտնութեն եհան յեկեղեցեացն և ՚ի քաղաքէն զՀայք և զՎսորիք՝ արամբք և կանամբք, և արտաքոյ քաղաքին արարին զտօնն: Ար և խնդրեցին յՎստուծոյ արտասուօք և եղին ուխտ ոչ մտանել ՚ի քաղաքն մինչեւ տեսցեն առեալ զվրէժ իւրեանց: Եւ կատարեաց Վստուած վազվազակի զհայցուածս նոցա, և եհար ցասմամբ և չարաչար ցաւօք զայրն ամբարիշտ և մեռաւ, և դարձուցին զնոսա աղաչանօք և պատուով ՚ի քաղաքն՝ փառաւորելով զանունն Վստուծոյ. և գործեցաւ այս ՚ի թուին Վսորւոց՝ հազար երկերիւր ութսուն և հինգ, և Հայոցն՝ չորս հարիւր երկուսասան:

Իսկ Չմէկիկ թագաւորն էր ՚ի Հանձիւ թայ գաւառէ և զայնր կողմամբ առնէր ըզբնակութիւն իւր. սա աղաւտեաց զճառայսն ամենայն, և էր առատութեուն և ողորմած սրտիւ, և սիրեցաւ յամենայնէ: Սա շինեաց մեծ եկեղեցի ՚ի Վոստանդինուպօլիս, և ասէն զնմանէ թէ Հայ էր ազգաւ: Սա թագաւորեաց ամս երեք ⁽¹⁾ և մեռաւ, և եղև սուգ մեծ առ հասարակ ընդ ամենայն աշխարհն

(1) Յովհաննէս Չմէկիկ թագաւորեաց ամս վեց և ամիսըս ինչ:

Հռոմայեցւոց : Եւ թագաւորեցին Վասիլըն և Կոստանդին որդիքն Ռոմանոսի թագաւորին , և կային սիրով առ միմեանս , քանզի Վասիլն կացոյց զեղբայրն ՚ի թագաւորութեանն , և ինքն կայր ընդդէմ Տաճկաց , որ և թագաւորեաց ամս յիսուն և հինգ , և զամենայն աւուրս իւր յաղթութիւնս քաղումս կատարեաց և հնազանդեաց զքաղում աշխարհս , և կայր ընդդէմ Հայոց և արեւմտից և արար հնազանդ զՀայս և զԲուլղարս ⁽¹⁾ , և մեռաւ , և Կոստանդին և զբայր նորա եկաց ՚ի տեղւոջն երկու ամ և կէս և մեռաւ :

Եւ յաւուրս սոցա թագաւորեաց Տաճկաց Լլիսաւլ ամս քսան և ինն , և զկնի նորա Բուբաքր ամս տասնևինն , և յետ նորա Լյալբաս (Լյուլ Լբբաս) ամս քառասուն երկու :

Եւ զկնի Կոստանդիանոսի (Ը) թագաւորեաց Յունաց Ռոմանոս (Գ) եղբօր որդին Կոստանդեայ ⁽²⁾ , և ելեալ ՚ի պատերազմ ՚ի վերայ Տաճկաց և յաղթեցաւ և եղեւ փախտական : Եւ սա արար հալածումն մեծ

(1) Զգործս պատերազմացն Վասիլ տես ՚ի զիրս պատմութեան Ստեփ . Լսողկոյ . Գիրք Բ . ԳԼ . ԺԴ . և այլն :

(2) Ռոմանոս Գ եր փեսայ Կոստանդինի Ը . զորոյ զգուսւրնն Զոյի առեալ էր : Մատթեոս Ուռհայեցի Ա . 41 . յեր . 63 :— Սմբատ , յեր . 50 . տիպ փարիզու :

ընդ ամենայն երկիր իշխանութեան իւրոյ .
 և սա գոչեաց զտէր (Յովհաննէս 'ի Արստան-
 դինուպօլիս . և գնաց վեց եպիսկոպոսօք և
 բաշմութեամբ քահանայից . և եգիտ ժողո-
 վեալ 'ի Արստանդինուպօլիս երկերիւր եպիս-
 կոպոս քաղկեդոնիկ , և արարին քննութիւն
 հաւատոյ : (շւ յօտն ունէին զՊատրիարքն և
 ինքեանք նստէին . և Պատրիարքն այր ծեր
 էր և աշխատէր յօտն , և երկու եպիսկո-
 պոսք աստի և անտի անցեալ պնդէին ըզ-
 նա , և նա խօսէր գրոյ վկայութեամբ և յան-
 դիմանէր խստագոյնս . և խոստացան տալ նը-
 մա զաթոռն (Նստիորութե խօսք մի ասէ՝ եր-
 կու բնութիւն յեւ միաւորութեանն : (շւ
 պատասխանի ետ և ասէ . « (շս զաթոռն
 Պետրոսի ունիմ յերկրի և յերկինս , և մար-
 մաւոր աթոռոյ ոչ ցանկամ . և զայդ որ մի
 խօսք ստիպէք զիս ասել՝ երկու բնութիւն ,
 (շրրորդութեանն ուրացութիւնն այլ ի՞նչ է՝
 քոն մին խօսք : » (շւ Սերտենոյ եպիսկոպոսն
 թէոգորոս ած նմա ապտակ 'ի ծնօտն աջոյ .
 և նա մատոյց զմիւսն . և յարեաւ ոմն եպիս-
 կոպոս (Նսորի) և եհար զթէոգոր , և կայր
 յօտն առ ընթեր Պատրիարքին . և ստէին
 նմա նստիլ , և նա ասէ . « (շս զՔրիստոս ապ-
 տակեալ տեսանեմ և յօտն , և ես նստիմ : »
 (շւ դարձան արձակեցին զժողովն վասն տրրտ-
 մութեանն , զի սկսան 'ի լալ թագաւորն և

իշխանքն : Եւ յետ այնորիկ սկսան դնել աւտեան , և ասեն . “ Դուք քրիստոնէութիւն հատարեալ ոչ ունիք . առէք մկրտութիւն և ապա քահանայութիւն և գնացէք : ” Եւ ասէ Պատրիարքն . “ Սկրտութիւնն Քրիստոսի և քահանայութիւնն առ մեզ է , զոր ետուն մեզ սուրբ Առաքեալքն և պահեցին Դէոսկորոս և Սեւերիոս , և դուք իսկի ոչ ունիք , բայց թէ միայն նշովք ՚ի գլուխս ձեր : ” Եւ բարկացան և ետուն հրաման երթալ յաբեւմուտս յաքսորս . և տարան զնոսա քսան և ութ օր , և դարձեալ զղջացան և դարձուցին ՚ի Աստանդինուպօլիս և եղին զնոսա ՚ի բանտի , որ լինէին յովով բժշկութիւն , և ել համբաւ սքանչելեացն , և ոչ մնաց իշխան և ժողովրդական որ ոչ զարմացան , և բազում կոյրք բացան և դիւահարք բժըշկեցան : Եւ անդ ՚ի բանտին կատարեաց ըզկեանս իւր երանելին Յովհաննէս պատրիարքն մարտիրոսական հանդիսիւ ՚ի փառս Աստուծոյ , և ամփոփեցաւ յաշակերտաց իւրոց , և եղաւ ընդ սուրբս յիշատակ նորա և ընդ մարտիրոսս մարմին նորա :

Եւ բարկութիւն Տեառն եղեւ ՚ի վերայ Ռոմանոսի և մեռաւ չարապէս , և թաղաւորեաց Սիխայէլն (Դ) ամս ութ , և յայնժամ Տաճկաց Թադաւոր Աբլաբաս (Աբդալլահ) էր : Եւ ոմն ազգային Սիխայէլի Ապլափառ

անուն , ապստամբութիւն խորհեցաւ հինգ
ամիս , և խաւարեցին զաչս նորա : Եւ յա-
ւուրս Սիխայէլի Սուլիման տաճիկ եւ զՈւ-
հա 'ի Հոռոմբ (1), և մեռաւ Սիխայէն , և կա-
լան զթագաւորութիւնն Օսմի և թօտօռն
(ժէողորա) դստերքն Կաստանդիանոսի :

Դ.

Պարտ է զի յայսմ միջոցի գրեմք սակաւաք
սակս Թուրքաց ելիցն թէ յորմէ՞ ազգէ են , եւ
կամ ո՞ր է բնակութիւնն նոցա , եւ կամ զիմիդ
բնակեցան առ մեզ , գալով յերկիրս յայս :

Ասէ սուրբն Սովսէս 'ի գիրս արարա-
ծոցն (2), թէ “ թորդոմ ճնաւ զՂուլգ և զայլս
րնդ նմա . ” յայտ է՝ զի յազգէ Յաբէթի է
թուրքդ , որ է Ղուլգ և Մադուլգ : Եւ թուրք
վասն թորդոմայ ասին , որ յեւ աշտարակին

(1) Մատթէոս Ուռհայեցի (Ա. 45. յեր. 65—72).
երկար բանիւք ձուռէ զանցս Ուռհայոյ , և ասէ եթէ Սաւ-
ման (Սիւլեյման) բերդապահ քաղաքին ձանձրացեալ 'ի ներ-
քին խռովութեանց և պատերազմաց , յանձնէ զքաղաքն
'ի ձեռս Մանիակոյ որ էր իշխան կարգեալ 'ի կողմանէ կայ-
սեր 'ի վերայ քաղաքաց Եփրատայ : Եւ այս եղև առ կայ-
սերութեամբ Ռոմանոսի Գ. և ոչ Սիխայէլի : — Սմբատ ,
յեր. 51 :

(2) Ճննդոց , Ժ. 2. 3 :

գնացին յարեւելս և դարձան ՚ի կողմն հիւսիսոյ, և առին բնակուածիւնն ՚ի մէջ երկուց լերանց մեծոց և երկայնից, և ձգեցան տարածեցան յարեւելից հիւսիսոյ մինչեւ յարեւմուտս հարաւոյ. և ունին երկու դուռնրս, մին դուռն բանայ ՚ի Պարս և մին դուռն ՚ի Վիրս, զորս փակեաց Նղէքսանդր Սակեդոնացին: Եւ են նոքա պարկեշտ ՚ի ցանկուածիւն կանոնց և հեզ գնացիւք և անապահ, և պաշտեն մի Նստուած, և կարծեն թէ երկինքն է այն մի Նստուածն. զի ասեն ի՞նչ փանգրի, և կօնն ըստ նոցա լեզուին կասոյտ կոչի, որ է կասոյտ Նստուած, զոր կարծեն վասն երկնից: Եւ ուտեն զամենայն մեռելոտի և զգարչելի, և ագանին բրդեղէնս և մուղեղէնս, զի այլ ինչ ոչ լինի առ նոսա, և ոչ ունին օրէնս ինչ գրով և ոչ աւանդութեամբ, զի ոչ գնաց առ նոսա Սարգարէ կամ Նուաքեալ⁽¹⁾: Եւ վասն այնորիկ դրամբք արգելին զնոսա, զի մի ապականութեամբ լցցեն զերկիր և բաղմութեամբն իւրեանց աւերեսցեն զաշխարհս: Եւ զդուռնն զայն՝ որ բանայ ՚ի Պարսս, առաւել ամրացուցին Պարսիկք զչինեալն յՆղէքսանդրէ բերդ մի, և շինեցին բերդս վեց և կացուցին պահապանրս. և յորժամ պէտս ունէին զօրացն, հա-

(1) Սամուէլ, Վարդան, յեր. 127: Վիրակոս, յեր. 155:

նէին 'ի նոցանէ Պարսից թագաւորքն վարձուք, և 'ի վճարմանն պատերազմին դարձեալ տանէին արկանէին 'ի ներքս:

Եւ վասն նոցա Եղեկիէլ մարգարէն բաւնիւ Տեառն, ելանել Վովգայ և Սագովգայ՝ իշխանաց Թորէլայ և Ռոամոսօքայ, նոքօք սպառնայ ազգին Հրէից, և անդէն կոտորիլ տսէ յԵրուսաղէմ, և երկիցս կրկնէ մարգարէն զպատուէրն Վոգայ և զսպականութիւն նոցա⁽¹⁾: Եւ թէ ուսումնասէր կամօք միտ գիցէ սք, երեք անգամ կրկնէ զելիցն նոցա, որ առաջինն եղեւ յաւուրս Կամբիւսեայ Պարսից արքայի, զոր ոմանք երկրորդ Աբուգոգոնոսար կոչեն: Սա վարձեաց 'ի Թուրքաց և յաղթեաց թագաւորին Եթուրացւոյ, և տաքեաց 'ի ձեռն Հողամփառնայ (Հողմփեռնեայ)՝ Պաղեստինէ: Եւ զկնի նորա այլք 'ի թագաւորացն Պարսից հանին և բերին օգնական իւրեանց 'ի Սակեդոնացւոցն 'ի Սասանեանցն, որք գային և տային (տանէին) յաշխարհն իւրեանց ոսկի և արծաթ և հանդերձս և ստուղս և այլ բարութիւնս բազումս, և զնոցա ցանկութիւն շարժէին երանելոյ՝ թէ լինի հնար: Եւ նախ քան զգալուստն Քրիստոսի հինգ հարիւր և մետասան ամաւ գիպեցաւ նոցա ելանել այսպիսի սրատ-

(1) Եղեկիէլ ԳԼ. ԼԸ. 2. ԼԹ. 1:

ճառաւ : Յորժամ ըստ սովորու թեանն դարձուցին զնոսա զհանեալ թուրքն յերկիրն իւրեանց և գնացին մերձ ՚ի դուռն , դարձան ՚ի վերայ տարողացն Պարսից և սպանին զնոսա , և յափշտակեցին բերդ մի և մտեալ ՚ի ներքս ամրացան , և ազդ արարին ազգին իւրեանց , և ելին բաժին մի և առին զայլ բերդսն և արարին ընդ իւրեանց հրամանաւ ըզդուռն , և յաճախեաց յայնժամ ելանել բազմութեանցն որ կային ՚ի ներքս : Եւ յայնժամ գիտացեալ՝ դարձեալ ամրացուցին զդուռնն , և ելեալ եկին յերկիրն Արաղոյ , յաշխարհն Պարսից , և ասեն՝ թէ սպիտակ կենդանիինչ իբրեւ զուռն առաջնորդէր նոցա , և յորժամ ցրուիլ ջանային՝ կանչէր կենդանին և դառնային առ նա և երկրպագէին նմա . և այսպէս յաշխարհէն իւրեանց մինչեւ յԱրաղա առաջնորդէր նոցա , և ապա եթող զնոսա , և անյայտ եղեւ երեւումն :

Եւ նոքա եղեն երեք բաժին , և ձգեցին վիճակ երեք գաւաղան . մինն անկաւ ՚ի կողմն հարաւոյ , և գնացին բաժին մի ՚ի նոցանէ ՚ի կողմն Հնդկաց և խառնեցան ՚ի նոսա հաւաքանդութեամբ : Եւ երկրորդն անկաւ յարեւմուտս հիւսիսոյ , և գնաց միջի բաժինն նոցա յարեւմտից Թրակիոյ և բնակեցան անդ , և յանուն աշխարհին կոչեցան Արմանիք : Եւ երրորդն անկաւ ՚ի միջոցս երկրի ,

և եկին խառնեցան 'ի Պարսիկս : Եւ յետոյ
 ելին այլք բազումք , և դարձեալ փակեցին
 զգուռնն : Եւ էին 'ի նոսա եւթանասուն
 գլխաւորք , որք եկին 'ի Ղազարայ և արարին
 'ի մէջ իւրեանց ծիր եւթանասուն իշխանքն ,
 և կանգնեցան բոլորեալ զծրուն , և իւրա-
 քանչիւր գաւաղան 'ի ձեռին իւրում , եւ
 սահմանեցին և ձգեցին զգաւաղանսն վեր 'ի
 յերկինս եւթանասուն գլխաւորքն և ասա-
 ցին՝ Թէ « Այր գաւաղան անկանի 'ի մէջ
 ծիրին , նա թագաւորէ . » և իբրեւ ձգեցին ,
 ինն գաւաղանն անկաւ 'ի ծիրն և մէկն ցը-
 ցեցաւ : Եւ կանգնեցին 'ի տեղւոջն ինն թա-
 գաւորութիւն , և ութն հնազանդեցան մի-
 օյն՝ որոյ գաւաղանն ցցեցաւ , և կան անդ
 հաստատուն և ունին զգուռնն . եւ տիրեն
 ներքոյ երկու լեռանցն , որոց անուանք լե-
 ռանցն կոչին Ստինք աշխարհի . և նոյնպէս
 տիրեն արտաքոյ լեռանցն բազում աշխար-
 հաց . և անուն գլխաւորին իւրեանց հանա-
 պազ կոչի Խաքան , զի այն էր առաջնոյ թա-
 գաւորին անունն , և գոյ ազգէ յազգ : Եւ
 վասն զի բազումք 'ի նոցանէ խառնեցան
 Ղաբաբացիս , և նոցա անուամբն կոչին Սըլե-
 ման , 'ի Սըլմայ առեալ զանուանաւորութիւն ,
 որ էր առաջնորդ զօրացն որք գնացին 'ի Կոս-
 տանդինուպօլիս : Եւ այսու մանաւանդ յա-
 բեցան 'ի նոսա , զի մի Լստուած քարոզէն

Տաճիկք իբրեւ զնոսա : Եւ լուան 'ի նոցա
նէ թէ մի երկրպագէք արարածոցս , վասն
այնորիկ անարգեն զսաչն : Իսկ այլքն որ գը-
նացին 'ի Հնդկիս , որք յարեցան 'ի քրիստո-
նէայս՝ քրիստոնեայք եղեն , և որք 'ի կռա-
պաշտոն յարեցան , նոյնպէս կռապաշտք ե-
ղեն , այսպէս և որ յարեւմուտս՝ պէսպէս
օրէնս առին :

Նմանապէս և ժամանակաւ ընդ միւս դու-
ռնն հանին Հայք և Վ իրք , օգնական իւ-
րեանց , և յարեցան 'ի նոսա , և եղեն քրիս-
տոնեայք : Ի նոցանէ են և Խիւլիսն ան-
ուանեալք ըստ բառին Վ րաց . զի ըստ նոցա
լեզուին Խիւն ձոր կոչի , և չին աման , որպէս
թէ՝ 'ի ձոր ամանած կան , և հանեն որպէս
յամանոյ :

Արդ , առաջին ելանելն Վամբիւսիւ է ,
որպէս ասացաւն , և երկրորդն՝ որ առ Տաճ-
կաց (Արաբաց) Թագաւորօքն եկին 'ի Պա-
ղեստինէ , և որպէս Յովհաննէս ասիացին
ասէ , թէ “ Չորս հազար թուրք կային զհետ
Աբու Սահակայ⁽¹⁾ , յորժամ էառ զՆմուրիա
քաղաք : ” Իսկ երրորդն գեռ եւս լինելոց է
մօտ 'ի կատարած աշխարհի , որպէս մարգա-
րէն Եղեկիէլ ստուգէ երեք անգամ գալ

(1) Այն է Աբուսահլ զորմէ տես 'ի վեր յեր . 372 և
Ղեւոնդ վարդապետ (188) Մահմետ կոչէ , փախանակ Ահ-
մադայ :

նոցա ընդ միջոցս աշխարհի 'ի Հրէաստան երկրի : Եւ ասէն , թէ յորժամ Տիբեր կայսր առաքեաց գեսպանս առ նոսա , նոյնպէս և Յուստիանոս և Հերակլ , 'ի տեսանելն ըզնոսա՝ լայր Խաբանն . և հարցեալ նոցա ըզպատճառն լալեաց , և ասէ . « Լայ առ մեզ նախագիտութեան բան 'ի հարցն աւանդից , թէ յորժամ Հռոմոց թագաւորքն ընծաւիւք և կաշառօք հնազանդին թուրքաց , յայնժամ մերձեալ է աւերն աշխարհի : » Եւ եհարց Խաբանն , թէ « Դուք Հռոմայեցիքդ հարկս տայք Պարսից՝ թէ ոչ : » Եւ նոքա ասէն . « Այլ , այլ Պարսիկք հարկին Հռոմոց , զի Տրայիանոս հարկ եդ 'ի վերայ Պարսից : » Եւ զարմացաւ Խաբանն : Բայց գեսպանքն որ գնան առ նոսա , ոչ թէ 'ի բուն աշխարհն նոցա երթան , այլ 'ի գուրս կոյս աշխարհն որ ասի Սարաղա : Եւ զհինգ հազար կուսանսն Շապուհ Խաբանայ առաքէր ⁽¹⁾ , որ արտաքոյ բուն աշխարհին իւրեանց նստի յընդարձակ վայրի : Բայց կան նոքա բուն օրինօք աշխարհին իւրեանց , զատ անտի որ մարդ ոչ ուտեն իբրեւ զգաւառինս իւրեաց :

Իսկ 'ի թուին Եսորւոյ ՌՅԿԱ (1361) , և Հայոցն ՆՁԱ (488) թագաւորեաց Յունաց Կոստանդիանոս (Ժ) Սննմախն՝ ամս երկու

(1) Տես 'ի վեր յերես 269 :

տասան, այր մեծահոգի և առատաձեռն, և ունէր զսա ցաւն 'Նիլի' (1) : Եւ զՏաճկաց թագաւորու թիւնն 'Էբլաբաս' ('Ագուլ-Սէ-վուար) (2) ունէր :

(3) Եւսմ ժամանակի ընկղմեցաւ Եզնկաց քաղաքն Հայոց ջրով, և մնաց միայն տուն մի հաւատացեալ և ողորմած առն, որում անուէնն 'Սիրակոս' էր, և հոգեւորն մի : Եւ 'ի սոյն ամի եղեւ շարժ սաստիկ 'ի պահքն 'Առաջաւորաց' (3) : Եւ 'ի նոյն տարւոյն եղեւ հակառակութիւն յ'Նախորդ եկեղեցականաց ուղղափառաց վասն իրաց ինչ, և ոմանք 'ի նոցանէ պնացին առ պատրիարքն Երկաթնակ, և նա դարձոյց զնստա յազանդն իւր, և զայլ ուղղափառսն բովանդակ հարածեաց 'ի քաղաքէն, և առ 'ի նոցանէ զեկեղեցին որ շինեալ էր 'ի վերաց պերեզմանին 'Սուկասու 'Աւետարանչին, զկնի առնելոյն զսուրբն Պետրոս : Եւ 'ի զատիկի տօնին՝ 'ի նոյն աւուրս եհան 'Աստուած ընդ կառավին նորա, անկաւ հուր յերկնից և այրեաց զեկեղեցին պատրիարգաւն և աշակերտօքն իւրովք, և այլ քաղում ժողովրդով, այնպէս զի և ոսկր մի

(1) Ունացաւութիւն :

(2) Մատթէոս Ուռհայեցի, Ապոստոսաբ կոչէ զսա. Ա. 54 : որ էր ամիրապետ Պարսից և նստէր 'ի Դուլին, և աւեալ էր զգուսար Դաւթի Անհողենի :

(3) Մատթէոս Ուռհայեցի, Ա. 67 :—Սմբատ, յեր. 65. տիպ փարիզու :

ոչ կարացին հանել ՚ի տեղւոջէն . և հաւաւ տացաւ թէ դատաստան ՚ի Տեառնէ եղեւ ճշմարտապէս . և դարձուցին զուղղափառսն ՚ի տունսն իւրեանց . և որք մնացեալ էին յուրացողացն յայրեցմանէն , դարձան և նորա ՚ի կրօնս իւրեանց (1) :

Իսկ յորժամ լցաւ Թագաւորութեանն Տաճկաց չորս հարիւր և երեսուն ամ, յայնժամ սկիզբն էառ Թագաւորութիւնն Թուրքաց ՚ի Խորասան , և անուն նորա Տուղթիլքաթ , և առաքեաց զօրք ՚ի սահմանս Հայոց, և եկին ՚ի Սեւստէի և առին զնա և գերեցին և դարձան . և կալաւ զնոսա ձիւն սաստիկ ՚ի լէառն Սանոյ և անկան ՚ի սղաղէն երեք հազար անձինք . և գերիքն աղատեալ դարձան , զի կիրթք էին սղաղոյ և ցրտոյ և ոչ մեռան (2) : Եւ մեռաւ Սննոմախն և առ ըղ Թագաւորութիւնն դուստրն իւր Թօդօռն (Թէոդորա) (3) ամ մի , և զկնի նորա Սիսայն (2) այր ծեր , ամ մի : (Եւ սա) այր սուրբ և սղահող և ոչ ուտէր զայլոյ վաստակ , այլ ձեռօք իւրովք առնէր դրգալս և վաճառէր

(1) Զայն պէտս պատմէ և Մատթէոս Ուռհայեցի ճառագոյն եւս բանիւք , Բ . 77 :

(2) Տես զարշաւանս ուղղիլ պէկի զոր արար յաշխարհն Հայոց , ՚ի գիրս Մատթէոսի Ուռհայեցւոյ , Ա . 69 . 75 . 78 :

(3) Թէոդորա էր քենի Կոստանդնի Մանուիլի , և քոյր Զոյկոյ : Մատթէոս ուռհայեցի , Բ . 79 :

և անոռի ուտէր : Սա յորժամ ետես թէ զօրանայ թուրքն , եհան զքրիստոնեայսն՝ որ յայտմ կողմէ ծովուն և անցոյց յայնկոյս , և եկեալ թուրքն եգիտ զերկիրն անմարդ , և բնակեցան ՚ի տեղին : Եւ բազումք մեղադրեն նմա , բայց նա մարդասիրութիւն արար :

Եւ յայնմ ամի յարեալ ոմն իշխան Կումանոս , և առ զթագաւորութիւնն . և Սիւսայն գերծեալ զգլուխն գնաց ՚ի վանք , և Կումանոսն թագաւորեալ երկու ամ⁽¹⁾ , և յետ նորա թագաւորեաց Կոստանդիանոս Տուկիծն յերկրէն Պամփղադոնայ որ զօրացաւ ՚ի վերայ թուրքաց և շինեաց զԱլտեայ պարիսպն , և յետ ինն ամի թագաւորութեան իւրոյ մեռաւ :

Եւ յայտմ ամի եկն Քսիտարի⁽²⁾ զօրապետն Տուղրիլին ՚ի Հալապ և առ զնա : Եւ այս եղեւ սկիզբն առնոյ նոցա քաղաք ՚ի խորին Ասորոց Սիջապետաց , ՚ի Դամասկոսէ :

(1) Տես ՚ի գիրս Մատթէոսի Ուռհայեցւոյ (Բ . 79) ըզգործս պատերազմացն զոր յարոյց Կումանոս (Խաչակ—Կոմնենոս) ՚ի վերայ թագաւորութեան Յունաց՝ մինչեւ զբռամբ ամ զայն :

(2) Քսիտարի թուի աղաւաղեալն Սլար—Խորասան առաւան , զի այս էր գլխաւոր զօրապետ բանակին Տուղրիլոյ , նոյնպէս և Սամուխ , Ամր—Քաֆր , Գիճաճի , ՄՃմՃ և Իսուլք , զորոց անհնարին արշաւանս և զաւերս զոր ամին Հայոց աշխարհին և փոքուն Ասիոյ յամս թագաւորութեան Տուկիծայ և Դիոժինի ունիս տեսանել ՚ի պատմութեան Մատթէոսի Ուռհայեցւոյ , Բ . 85 , 86 , 91 , 92 :

և ՚ի Հալպայ ՚ի Կողմն Լճիրատայ մինչեւ ՚ի ծովն Լճքիանս, որ է Աիլիկիոյն. և Գնաց զօրացեան Տուղըիլին մինչեւ ՚ի ծովն Պոնտոսի:

Յաւուքս յայտոսիկ հնչեաց սատանայ ՚ի սիրա Պատրիարքին Կոստանդինուպօլիս, որ արար դործ մի սոսկալի հրեշտակաց և մարդկան. զի զգրեանն և զմեռոնն ուղղափառաց Հայոց և Լսորւոց այրել տայր և կոխել ուտիւք, որ անգամ հացի և ձիւթոյ պատիւ ոչ առնէին՝ հաղորդին և մեռանին. և ետ տանել զպատրիարքն Լթանաս քսան և հինգ եպիսկոպոսօք ՚ի Կոստանդինուպօլիս. և նախ քան զերթալն նոցա պատառեցաւ անասոււածն այն նախատիչն Քրիստոսի իբրեւ զԼորիոս: Եւ փոխանորդ նորա Պատրիարքն արար քննութիւն, և նոքա զայրացեալ և այրեցեալ սրտով խստագոյնս յանդիմանեցին զնոսա, և ՚ի վերայ այսորիկ արգելան ՚ի Վիոս կղզի⁽¹⁾, և հրամանաւ Թագուհւոյն դարձան ՚ի տեղի իւրեանց⁽²⁾: Իսկ զկնի Տուկիծին Թագաւորեաց Վեօժանն Ռոմանոս:

(1) Ընթերցիր՝ ՚ի Հան Գալիսի, ուր սովոր էին Յոյք արտրել զեկեղեցականս:

(2) Առ իմագաւորութեամբ ոցն կայսեր Կոստանդին Տուկիծայ ածաւ Յակոբ ոսնահնեցի ընդ Ատոմայ և Աբուսահլի իշխանաց Հայոց ՚ի Կոստանդինուպօլիս, առ ՚ի միարանել զերկոսին եկեղեցիսն. և ետ Յակոբ վարդապետ զգիր դաւանութեան, զոր արքայն Գաղիկ հասեալ ՚ի Կ. Պօլիս, պատառեաց զթուղթն զայն առաջի կայսեր: Մատթ. Ուռ. հայեցի. Բ. 95 — Սմբատ, յեր. 7:

Եւ յայսմ ժամանակի մեռաւ սուրտանն թուրքաց Տուղրիլն, որ ասի Դօղղաբօք (1) : և սուրտանացաւ Ալթասալամ (Ալթ—արսլան և եկն անձամբ 'ի Հայս և 'ի Յոյնս . և հարան Յոյնք յԱլթասալամաց և ըմբռնեցաւ Դէօժանն (2) . և լուեալ 'ի Կոստանդնուպօլիս՝ թագաւորեցուցին զՍիսայլն . և զերծեալ Դէօժանն խաւարեցաւ աջօք, և սպանաւ հրամանաւ Սիսայլին :

Եւ առաքեաց Ալթասալամ զքորորդին իւր զՍուլիման, և առ զաշխարհն Հայոց և թագաւորեաց . և եղէն երկու սուրտանք, մին 'ի Յոյնք և 'ի Հայք, և մին 'ի Խորասան՝ աղագաւ թուրք : Եւ եկն Սուլիման և 'ի գիշերի մտաւ յանկարծակի յԱնտիոք և առ զնա, և արար զսուրք Պետրոս մեքիթ (3) :

Եւ 'ի սոյն ժամանակս ամիրայ մի անուոնն Դանշման, ելաւ 'ի թուրքաց և եկն եմուտ յերկիրն Կապադոկացւոց, և առ զԱլեւաստ և զԿեսարիա և իշխանացաւ 'ի վերայ երկրին : Եւ այս է սկիզբն տանն Դանշմանայ (4) :

(1) Վարդան ճշտագոյն եւս արտաբերէ զանունս գրեւորվ Դօղղաբէ, որ է Տուղրիլ—պէկ . (յեր. 127). նոյնպէս և զճագմանէ նորա բացայայտ խօսի, առեալ 'ի բանից Միսթարայ անեցւոյ :

(2) Մատթէոս Ուռհայեցի . 103 . յեր. 242 :— Վարդան . յեր. 156 :— Կիրակոս . յեր. 58 :— Սմբատ . յեր. 84 :— Սամուէլ :

(3) Մատթէոս Ուռհայեցի . Բ. 123 :

(4) Տես վասն Դանիշմանայ 'ի պատմութեան Մատթ .

Եւ յորժամ եղեն պատառմունքս այս, ելին ոմանք ՚ի Հայոց արք [Ժուով յիսուն և բնակէին յանապատս և ծեծէին զԹուրքն և առնուին ՚ի նոցանէ ինչս ՚ի պէտս իւրեանց։ Եւ եկին յերկիրն Սարաշայ, և գտին անդայր մի հայ ազգաւ՝ Փիլարտոս անուն, այր անձնեայ և գեղեցիկ, և եղեւ նոցա գլուխ և մտին յերկիրն Ալիլիկիյ, և տիրեալ էր Թուրքն երկրին, և առին ՚ի նոցանէ բերդ մի և ամրացան ՚ի նմա. և անտի առին զամենայն երկիրն քաղաքօք և բերդօք, և առին շուրջանակի Ալիլիկիյ աշխարհս բազումս, զՍարաշ, զԲեսուն, զԱլլաթայն և ըզլլոտենի և զԱռհա՝ յայնկոյս Եփրատայ, և զայլս բազումս։ Եւ լուան Յոյնք և տուին Փիլարտոսին պարգեւս, և կոչեցին Սեւաստոս։ Եւ յետ այսորիկ ժողովեցան ՚ի վերայ Փիլարտոսին յամենայն կողմանց Թուրք և առին ՚ի նմանէ զկէս աշխարհի նորա. և գընաց ՚ի Բաղտատ առ խալիփայն և տիրաւցաւ ՚ի հաւատոցն վասն երկրին, և սա ՚ի նմանէ գիր զի առցէ զերկիրն դարձեալ. և մինչ նա եկն, առեալ էին և ՚ի մնացեալ աշխարհացն և ոչ ետուն նմա. և ասեն թէ՛ զընացաւ և դարձաւ ՚ի հաւատն իւր, և գընաց յապաշխարու թիւն ՚ի վանս (1)։

Ուռհայեցւոյ, Բ. 167. և ՚ի ծանօթութեան 200.

(1) Մատթէոս Ուռհայեցի ընդհակառակն պարսաւանօք

Եւ յայնմ ժամանակի յորժամ զօրացան թուրքն, հնազանդեցան նոցա Արաբացիքն որ Տաճիկք կոչէին վասն իշխանին իւրեանց փառաւորի և իմաստոնոյ, որում անուն էր Տայաւ : Եւ խառնեցան թուրք և Տաճիկք և եղեն ազգ մի : Եւ որ ՚ի Բաղտաստ իշխանն էր յազգէն Սահմետի, զայն թողին անդ և խալիփա անուանեցին, որ է յետ մնաց, այսինքն մնացորդ ՚ի Սահմետէ. և կալաւ պատիւ ՚ի Տաճիկէ և ՚ի թուրքէ, և անտի առնուն օրէնք և պատիւ, և անտի սկսան աւիրայք ՚ի խորասանայ ելանել թխտով սուլտանին և խալիփային, և գային առնուին իւրեանց աշխարհ և տիրէին : Եւ եկն այսու պատճառանոք ՚ի կողմանս Հայոց ամիրայ մի Սուգման անուն, ազգաւ թուրք, և կոչեցին զնա Շահի արմէն, որ է թագաւոր Հայոց : Եւ սմն ամիրա եկն ՚ի Սիջադետս, նոյնպէս թուրք ազգաւ, Արթուխ անուն և կոչեցան ազգաւ Արթուխիք ⁽¹⁾ :

Իսկ թագաւորն Յունաց Սիխայլն թոյլ և կնատ, կայր անհոգացեալ ՚ի պատերազմաց, յուտել և յրմակել, և յարեաւ ՚ի վե-

խօսի զՓրոքտոսէ, և ասէ զնմանէ՝ թէ իցէ հայորդի, այլ յունագաւան կրօնիւ, (Բ. 106, 107, 111, 122, 125, 128) :

(1) Յաղագս Սուգմանայ և Արթուխեանց, տես ՚ի գիրս Մատթէոսի Ուռհայեցւոյ, Բ. 146 և ՚ի հետեւեալս, և ՚ի ծանօթութիւնն մեր անդ՝ 179 :

բայ նորա՝ Նիկիփոր (Գ. Վ ռոտոնիատ), և եկն
 ՚ի Կոստանդինուպոլիս զօրօք և առ զնա, և
 սկսաւ կոտորել զքաղաքն. և Սիխայլն ան
 զԹագն ՚ի ձեռն իւր և գնաց ընդ առաջ նո-
 րս և ասէ. « Ըն զսա զոր խնդրես և ար-
 գել զսուրդ ՚ի բրիտանէից : » Եւ առ զԹա-
 գըն, և հրամայեաց գերծուլ զգլուխն և
 տանել ՚ի վանք. և առ զկին Թագաւորին իւր
 ՚ի կնուծիւն (1), և կրտեաց զերկու որդիս
 նորս, և վասն այնորիկ ատեցաւ յամենե-
 ցունց : Վասն որոյ ոմն յիշխանացն Ալէքս-
 անուն, արար իւր խորհրդակիցս բազումս,
 և առ զԹագաւորուծիւնն. և նոյնպէս ա-
 րար Ալէքսն Նիկիփորայ՝ որպէս և նա Սի-
 խայլին : Եւ Թագաւորեաց Ալէքսն ՚ի վերայ
 Յունաց ամս քսան և ինն (2) :

Սկիզբն Թագաւորուծեան սորա Ալեա-
 սալամ՝ առ զՂաամասկոս և սարան զԱլքսիս (3) :

Եւ յայսմ ամի ելին ՚ի Հռոմայ կամսունք,
 և կուտեալ զօր բազում եկին ՚ի Կոստանդի-

(1) Մատթէոս Ուռհայեցի, Բ. 109, և ՚ի ծանօթու-
 թեան 148 :

(2) Ալէքս Կոմնենոս էր որդի Յովհաննու Կոմնենոսի,
 որ կալու զԹուն ամս իբր 57 : Մատթէոս Ուռհայեցի,
 Բ. 117 :

(3) Ջրամասկոս քաղաք ոչ Ալե—Աքսլան՝ այլ որդի նո-
 րա Դգուշ առ ՚ի ձեռաց Ալքսիսի, այն է Ազիզ Խայն—Ալք,
 որ էր կառավարիչ կարգեալ Դամասկոսի ՚ի կողմանէ Մե-
 լեք շահ սուլտանին Պարսից : Մատթէոս Ուռհայեցի, Բ. 127 :

Նուպօրիս և պաշարեցին զնա զԷԼԹՆ ամ. և այս է պատճառ ելանելոյ նոցա : Յորժամ Լըթուլիս ամիրայն առ զԱյրուսաղէմ հրամանաւ Սելիք շահին, և արար զՎերեզմանն ընդ հարկաւ, զի առնուին յաղօթականացն յամեն մէկէ կարմիր մի (1) : Եւ յայնրմ ժամանակի եկն ՚ի Ֆռանկաց կոմս մի Օնջիլ (2) անուն՝ Այրուսաղէմ յերկրպագութիւն տնօրինական տեղեացն. և յորժամ մտանէր ՚ի Վերեզմանն՝ աւելի պահանջէին ՚ինմանէքան զեդեալ հարկն, և ՚ի յոչ տալն՝ զարկին զնա և հանին զմէկ ակն նորա ՚ի սաստիկ զարկուցմանէն : Եւ առեալ իշխանն ըլլ հանեալ ակնն՝ եւ ՚ի դրասպանն, և տարաւ զնա ՚ի Հռոմ, և շրջեցոյց ընդ կոմսունսն ամենայն, և շարժեաց զնոսա ՚ի նախանձ Տեառն (3), և ելին և եկին նախ ՚ի Կոստանդիւնուպօլիս : Եւ մինչ կային նոքա ՚ի վերայ Կոստանդինուպօլիս, եղև շարժ ՚ի Ղնտիօք և անկաւ պարիսպն և խլեցաւ բուրդն մի յարմատոց (4), և գտաւ ՚ի նա բազում պատ-

(1) Կարմիրն է անուն ոսկի դահեկանի :

(2) Այն է կոմսն Ռեմոնտ տը Սէն—ժիլ (Raymond de Saint-Jilles) :

(3) Չայս դէպս և Վարդան յիշատակէ, (յեր. 146) :

(4) Յիշէ և Մատթէոս Ուռհայեցի զայս շարժ անողին որ եղև Ղնտիօք, յորում բազում անձինք մնացին ընդ փրատաօք, և եղև ասէ յամի Փրկչին 1092, յամսան Սեպտեմբերի, (Բ. 133) : — Սմբատ, յեր. 87 :

կերք սղնձիք, և էին որպէս պատկերք Ֆրանսիի, որ կային 'ի վերայ ձիոց, և ագուցած էին 'ի բերանս նոցա երկաթք և փափած. և ետ բերել զնոսա ամիրայն առաջի իւր, և ետ քննել թէ զինչ իցէ: Սմանք առնին թէ՛ կուռք են 'ի հին ժամանակաց, և հրաման ետ մանրել զնոսա. և փշրեցան և ցրուեցան պատկերքն: Այլ լուաւ կին մի ծեր և կոյր, և ասաց, «Այն պատկերքն տըլմեր էին 'ի Յունաց շինեալ՝ զի մի զօրացի Ֆրանսի և թագաւորեսցեն և անցցեն յայսկոյս ծովու: Իսկ ամիրայն յորժամ լըսեաց՝ յոյժ տրտմեցաւ յիսն խորտակման պատկերացն, և նոյն ժամայն առին (Ֆրանսիք) զԱրստանդինուպօլիս և անցին յայսկոյս և զօրացան, և եկին նաւօք Ղափոք:

Երկու 'ի նոցանէ յազգէ թագաւորաց էին, Պեմուհնդն և Տանգրի, և եւթն կոմսունք էին, Ռոջէլն (Ռոժէր), Պեմուհնդն, Պաղտինն, Ղօսլինն, Կալարանն (Կալերան), Կոնդուրի (Կոտըրոտ), Սալկէսն ⁽¹⁾: Իսկ թէոգորոսն ⁽²⁾ զոր եդեալ էր զնա 'ի Ղափոք և փլարոտս հայն, և կոյր 'ի նորա ժամաւ

(1) Անուանք գլխաւորացն խաչակիր բանակին այլափոխեալք են ըստ մեծի մասին, և ոմանք անիմանալի լեալք: Տես և 'ի գիրս Մատթէոսի Ուռհայեցւոյ, Բ. 150:

(2) Թորոտ կիւրապաղատ էր որդի Հայոյ Հեթում կոչեցելոյ, որ ըստ ասելոյ Մատթէոսի Ուռհայեցւոյ (Բ. 145, 154), կացուցաւ իշխան Ուռհայոյ 'ի Դդուշ ամիրայէ, յամի 1094:

նախացն անդ , և առաքեաց ՚ի յԼ՝նոսր առ Ֆռանգն և խոստացաւ տալ զքաղաքն ՚ի Կոնդ տիրի, և խնդացին նոքա յուրախութիւն մեծ , և ասացին . “ Որպէս Ուռհա քաղաքն նախ քան զԼէրուսաղէմ հաւատաց ՚ի Քրիստոս , և ինքն Քրիստոս հաւատոմն Աբգարու արքային Հայոց յառաջ յՈւռհա թագաւորեաց , նոյնպէս և յողորմութենէն Քրիստոսի նախ քան զտիրելն մեր Լէրուսաղէմի, Ուռհայի տիրեցաք : ” Եւ առաքեաց Կոնդ տիրի զեղբայրն իւր զՊաղտին , և իշխանացաւ յՈւռհա , և այլքն նստան ՚ի վերայ Լ՝նոսրոյ ինն ամիս : Եւ կային ՚ի քաղաքն Ախտան և Ալիւսան ամիրայք ⁽¹⁾ , և ել Ախտանն ՚ի քաղաքէն և գնաց , և հանգիպեցան նմա արքերկու ազգաւ Հայք , և սպանին զԱխտանն և բերին զգլուխն առ Ֆռանգն : Եւ կային ՚ի պարճ մի երկու եղբայր՝ նոյնպէս ազգաւ Հայք , որք քաջացան և սպանին զՍուրբսն որ կային առ նոսա , և ազգեցին Ֆռանգին , և մտին ընդ պարճն ընդ այն և առին զքաղաքն , և յետ այնորիկ տիրեցին նմա : Եւ ՚ի նոյն ժամանակս սպանաւ Սուլիման յԼ

(1) Ախտան և Ալիւսան ցուցանեն զմի և զնոյն անձն, արն է՝ Աղլուսիանն Մատթէոսի Ուռհայեցոյ (Բ. 144, 151), որ էր զօրապետ Դիուշի, և իշխան Անտիոքայ, որ յետ առման քաղաքին ՚ի Պեմսւնոսայ, յամի 1098, փախուցեալ ՚ի քաղաքէն սպանաւ ՚ի գեղացոց (ԸԲ. 155) :

կոնիոն , և Թագաւորեաց Խլիճ ասլան :

Եւ լուսաւ սուլտանն որ ՚ի Խորասան զեղն Փռանգին ՚ի վերայ Լնտաքոյ, և առաքեաց ըզ-
կիւրապաղատն հարիւր հազար հեծելով⁽¹⁾,
և եկն պաշարեաց զՓռանգն ՚ի յԼնտաք .
և այնչափ նոր էին առեալ զԼնտաք, որ մինչ
մտաւ Փռանգն ՚ի քաղաքն , զօրքն թուր-
քաց հասին ՚ի Պաղըաս⁽²⁾, վասն որոյ շատ նե-
ղեցին զնոսա սովով : Եւ նոքա ասլաւի-
նեալք յԼստուած ազօթիւք և արտասուօք՝
գտին զգեղարդն Բրիստոսի , և ելեալ կո-
տորեցին զթուրքն և տարան զնոսա կոտո-
րելով որ մի և գարձան⁽³⁾ . և եղէն փախս-
տական ՚ի Սիլագետաց թուրքաստանք : Եւ
գնացին զօրքն Փռանգաց և սաին զծովե-
ղերայսն և զՅոպպէ և գնացին յԱրուսա-
ղէմ : Եւ նախ քան զՓռանգին գնալն ա-
ռեալ էին զԱրուսաղէմ Նգիպտացիքն և տի-

(1) Կերպոզա զոր Միխայէլ, կամ լուս եւս Թարգմանիչ
նորա վերապահաւ գրէ կիւրապաղատ , էր զօրավար Պարկի-
արուսի որդւոյ Մեղիք շահի սուլտանին Պարսից : (Մատ-
թէոս Ուռհայեցի . Բ 155 :

(2) Պաղըաս , որ և Պաղըաս , էր գղեակ մեծ յԱրասուս
գաւառի յերկրին Կիլիկիոյ :

(3) Մատթէոս Ուռհայեցի երկար պատմէ զգիւտ գե-
ղարդանն և զպատերազմ զոր ետուն Փռանգք ընդ Կերպո-
զայ . (Բ . 155 . յեր . 322) : Իսկ Վարդան առէ , թէ էր գե-
ղարդն այն որով Հրեայք խոցեցին ՚ի Պերութ քաղաքի ընդ
կատակս զպատկերն փրկչական , և ել անտի արիւն և ջուր :
Տես զնի յեր . 416 :

րեալ էին նմա, և ՚ի նոցանէ առին Ֆռանգքըն և առ հասարակ հոտորեցին զնոսա . և ոմանք փախեան ՚ի Տաճկաց և մօրին ՚ի տաճարն, և հանեալ զնոսա սպանին : Եւ թագաւորեաց յԱրուսաղէմ Կոնդուիրի ամս երկու . և յետ նորա Պաղտինն ամս հնգետասան :

Յայսմ ժամանակի եկն Խլիճ ասլան ՚ի վերայ Սլտենոյ, և լուաւ զգօրանալն Ֆռանգքին և դարձաւ : Եւ յայն ժամն եկն Վանիչմանն ՚ի Սլտենի և տրեաց զմուտքն և դարձաւ . և նոյնպէս առնէր զերէք ամ : Եւ Վաբրիէլ յոյն կայր ՚ի Սլտենի, զոր կացուցեալ էր Փիլարտոսն հայ, և խտտագոյնս ներէր զքաղաքն քան զարտաքոյսն : Եւ յայն ժամ կային գլխաւոր իշխանք ՚ի Հայոց՝ Վասիլն, որ ՚ի ժամանակին Փիլարտոսին ունէր զՔեսուհն և զՌապան, և ոմանք ՚ի Կիլիկիա՝ որք կոչին որդիք Ռոբինայ, ՚ի Փիլարտոսէ իշխանացեալ ՚ի տեղիս տեղիս, ոչք առաքեցին և տարան զկաթողիկոսն Հայոց ՚ի Կիլիկիա : Եւ յայսմ ամի ետ Վաբրիէլ յոյն զՍլտենի ՚ի Վանիչմանն, և ստեաց Ֆռանգքին և ոչ ետ ՚ի նոսա ըստ խոստմանն (1) : Եւ արար գիւրու թիւն և շինու թիւն Սլտենոյ Վանիչմանն, և խնամ արկ ՚ի վերայ նոցա՝ տալով նոցա հաց և անասունս և աղատութիւնս, և շիւ

(1) Մատթէոս Ուռհայեցի, Բ 167, Վարդան, յեր. 148.

նեցան : Եւ այս 'Դանիշմանն էառ գերի զՊե-
մունդ թագաւորն և վաճառեաց 'ի հարիւր
հազար դահեկան (1) :

Եւ յաւուրս յայտոսիկ ամբոխեցաւ թուր-
քաց թագաւորու թիւնն 'ի Խորասան, և դար-
ձեալ ամբարձին զգլուխս իւրեանց Տաճիկք.
և ելաւ 'ի Հէմայ Սոլաղիբ տաճիկ և էառ
զԼիւիեմիտ և ամբարձաւ 'ի 'Դամասկոս : Իսկ
'Իոգաս և Սւրատոն (Սատուան *) ամիրայք
'ի Հալպ և Սամար առ զՍնճարն և զԿաբուրն
(Կարան *), և անկան թուրք և Տաճիկք (Նրա-
բացիք) 'ի յիւրար վիճով (2) : Իսկ 'ի Սիւլթանիա և 'ի
Վապարդակիա ոչ գոյր Տաճիկ, այլ թուրքքն
ունէին և վիճէին ընդ Յունաց, և զԼիւիս-
տոս Տաճիկքն ունէին, և եղեւ թշնամու-
թիւն ընդ 'Դանիշմանն և ընդ Խլիճ ասլան և
սլատերազմէին ընդ միմեանս : Եւ 'ի յայտոսիկ
(աւուրս) մեռաւ 'Դանիշմանն յետ առնելոյն եր-
կուց ամաց զՍլտենի, և ել Խլիճ ասլան 'ի
վերայ Սլտենոյ, և Նըւսինն կայր 'ի Սլտենի՝
որդին 'Դանիշմանայ, և առ զնա երգմամբ :

Եւ յայսմ ժամանակի անուանեցաւ սուլ-

(1) Մատթէոս Ուռհայեցի ասէ, եթէ միջնորդութեամբ
Գող Վաղի գնոյ առին Փռանկք զՊեմունդն (Բռնման), և
թէ՛ տասն հազար դահեկանս եւս ինքն Վասիլն էտ (Բ,
178) :— Վարդան, յեր. 149 :

(2) Չյառնել ամիրայիցս այսոցիկ 'ի վերայ միմեանց յի-
շատակէ և կիրակոս յիւրում սլատմութեան, որոց անուան-
քն անծանօթ են մեզ, ասէ : (Յեր. 69)

տանն խորասանայ խիաթատին, և առաքեաց զՉաւիլի զօրօք ընդդէմ Ֆռանգին, և եկն ՚ի Սօսլ⁽¹⁾ : Եւ էր անդ ամիրայն Ագարմիշ (Ղկրմիշ), որ եւ ընդդէմ Չաւիլի և պատերազմեցան, և յաղթեցաւ Չաւիլի, և ըմբռնեցաւ և ածաւ կասրանօք ՚ի քաղաքն : Եւ զինի սակաւուց մեռաւ Ագարմիշ (Ղկրմիշ), և ազատեցաւ Չաւիլի, որ և գնացեալ ժողովեալ այլ զօրս բազումս, կամէր դարձեալ գալ ՚ի վերայ Սօսլայ, զի կացուցին նոքա զորդին Ագարմիշին (Ղկրմիշ) ամիրայ. և իմացեալ Սօսլայիք զգալ Չաւլայ, առաքեցին առ Խլիճ ասլան և բերին զնա և տուին զքաղաքն ՚ի նա : Եւ Չաւիլի գնաց և առ զԽաբուրին, և Խլիճ ասլան գնաց ՚ի վերայ Խաբուրին. և ՚ի յանցանեւն ընդ գետն՝ ընկղմեցաւ և մեռաւ⁽²⁾, և Չաւիլի թագաւորեաց ՚ի վերայ Սօսլայ և Սճքնայ, և ժողովեալ գանձս՝ գընաց ՚ի Խորասան : Եւ ՚ի Սելտենի լուեալ զմահն Խլիճ ասլանայ, եդին թագաւոր զսրգին նորա զՏուշ ասլան (Տուշիլ—Աբալան),

(1) Չաւիլի, այն է Չաուալի—Սաքաուա, էր նախ կառավարիչ Մուսուլայ, և ապա եկաց Ֆարս գաւառին Պարսից և խնամակալ (Աթաբէկ) դեռահասակ մանկան Ճակիրայ օրդայն Մահամմեդի : Իսկ Չկրմիշ էր իշխան Ճըզդերէի, և կոչէր Հէմա-Էտաուլա Չկրմիշ, յաջորդ կերպողայի (Մատթէոս Ուռհայեցի, Գ. 194) :

(2) Մատթէոս Ուռհայեցի մեռաւ, ասէ, ՚ի պատերազմի. (Գ. 196) :

և արար զօրագլուխք երկու, զիշ ասլան և ըզ Պիլմիշն՝ թէ անկաւ ընդ մօրն իւր՝ և մեռաւ : Եւ ան զմայր նորա Տուղասլան : Եւ կային երեք որդի այլ իլիճ ասլանայ , Լրաբ և Շահան շահ և Սասուտ : Եւ Լրաբն եսպան Լմիր Խազի որդին՝ Վանիշմանայ , և Շահան շահ եսպան զՍասուտն :

Իսկ ՚ի յայնմ ժամանակի յորժամ էր Պաղտինն երկրորդ թագաւոր Արուսաղէմ, եկն ՚ի Հռոմայ իշխան մի Կուտափի ⁽¹⁾ անուն՝ երեսուն ձիաւորով Արուսաղէմ, և ուխտ էր առեալ որ ոչ դառնար անդրէն : Եւ յետ աւ մի միայ եղեւ արեղայ, և երեսուն ձիաւորքն իւր ընդ իւրեանն փոխեցին զհանդերծս իւրեանց և կային սրբութեամբ և աղօթիւք : Եւ զի թուրքն նեղէին զբրիստոնեայսն , աղաչեցին զնոսա ելանել ՚ի պատերազմ ՚ի վերայ . . . նայ ընդ զօրս բրիստոնէից ասելով թէ այն առաւել հաճոյ է Լստուծոյ և շահ հոգւոյ : Եւ ետուն նոցա ասլանք գեղեր՝ թագաւորն և պատրիարքն , և ետուն ՚ի նոսա զՏաճարն ՚ի բնակութիւն , և եկին այլք յարեցան ՚ի նոսա , և ապա հաստատեցին իւրեանց կանոնք , և եղեն միաբանեալ եղբարք , և որ կենան սրբութեամբ և կուսութեամբ , և չունիցին առանձնական ինչս :

(1) Թերեւս կամի ասել Հուկս ալֆէն (Hugues de Pains), զի այս էր անուն գլխաւորին կարգի Տաճարականաց :

և կռուիցին ընդդէմ . . . նաց: Եւ ել բանա
այս 'ի Հռոմ և ամենայն ուրեք, և սկսան
միաբանիլ ընդ նոսա աղքատք և մեծատուներ
և իշխանք, և ստացան բերգս և փարթա-
մացան: Եւ այս եղեւ սկիզբն ճրբերացն (1):

Եւ յայնմ ժամանակի զօրացաւ Պաղակն
որ էր յԱրթուխեացն, և սա տիրեաց բա-
զում գաւառաց: Եւ առ սա գնաց կինն Խլիճ
ատլանայ և եղեւ նմա կին, թողեալ զորդիքն.
և յամեն Արթուխքն չեղեւ ոք իբրեւ ըզ-
Պաղակն:

Ի Թուին Ասորւոց Ռնւ (1430) և Հայոցն
ՇԾԵ (557) Ամիր Խաղի Թագաւորեաց և գը-
նաց եւթն հազարաւ 'ի վերայ Անտաքոյ, և
եւ ընդդէմ նորա Ռոճեւն (Ռոժեր) և հարաւ
'ի նոցանէ: Եւ լուեալ Պաղտինն՝ Թագաւորն
Երուսաղէմի, և եկն և կոտորեաց զնոսա, և
զմնացեալն փախտաւ արար:

Եւ յայնմ ամի Թագաւորն Սելտենոյ
Տուղասլան (Տուղրիլ—Արսլան) էառ զԱյլըս-
թայն, և եկն Ֆռանդն և գերեաց զաշխար-
հըն Սլտենոյ, և Թագաւորն Սլտենոյ և Պա-
ղակն գնացին 'ի վերայ Կամախայ և գերե-
ցին, և տէրն Կամախայ Սանկուճակն (Սա-
նուճէ) փախեաւ 'ի Տրապիզոն՝ յուսացեալ 'ի

(1) Փրէր նշանակէ եղբայր. այսպէս կոչէին միաբանեալքն
կարգին Տաճարականաց, կամ ռաբբիալէ: զի ունէին ռա-
բբիալս այն է հիւրանոցի կարգեալ վասն ուխտաւորաց:

Յոյնս : Եւ առեալ զօր 'ի Յունաց և ըզ-
խաւռազն գլուխ, և եկն 'ի վերայ Պաղակին .
և յաղթեցան Յոյնք , և ըմբռնացաւ Սան-
կուճակն և խաւռազն, և վաճառեցին զխաւ-
ռազն երեսուն հազար դահեկան :

Ընդ այն ժամանակս արքայազունքն Հա-
յոց , որ յաւուրս Վասլի կայսեր եկեալ էին
'ի Վասպուրականէ և բնակեալ 'ի Մեւստ
և 'ի Արարիա և 'ի խաւատանէքն , և բռ-
նացեալ ունէին զբազում տեղիս , մոին յեր-
կիրն Ալիլիկեցւոց : Սմանք 'ի նոցանէ Ռոբի-
նեանք կոչեցեալք , որք էին յերկուց մեծաւ
մեծաց զարմից , հայկազունք և Սենեքարիւ-
մեանք , խնամու թեամբ խառնեալ ընդ մի-
մեանս , որք թագաւորեցին 'ի Վասպու-
րական յորժամ և Բագրատունիքն թագաւ-
որեցին 'ի մեծ Հայք , և այժմ սկսան տի-
րել երկրին Ալիլիկեցւոց . և թագաւորեալ
արիական քաջութեամբ Ռոբէն նախ և Կոս-
տընդին և Լեւոն և Թորոս , և այլքն մի-
լստ միօջէ :

Ի թուին Նորւոց ՌՆԼԴ (1434) և Հայո-
ցն ՇԿԱ (561) եղեւ մեծ սրտերազմն թուչ-
նոց , զի կռունգք և արագիւք զբազում ա-
ւուրս ժողովեցան յերկիրն Նմթայ 'ի Թըլ-
խմաւ : Եւ սկսան եւթն եւթն դեսպանս ար-
ձակել 'ի միմեանս , և յետ բազում երթե-
ւակաց կռուեցան յերրորդ ժամէ աւուրն

մինչեւ ցինն ժամն . և յերկոցունց կողմանցն անկան կուտոյք մեծամեծ սպանեալք . և յաղթեցան արագիւքն և փախեան , և խաղաղացաւ պատերազմն , և զպատճառն Արարիչն միայն գիտէ (1) :

Ի հինգ հարիւր ամի իշխանութեանն Տաճկաց լուաւ Խիաթատին սուլտանն Խորասանայ, եթէ թագաւորեաց Սատաղա (2) տաճիկ 'ի վերայ թիկթայ, և ել ամենայն ուժով իւրով 'ի վերայ Սատաղայ և պատերազմեցան 'ի վերայ Տիգրիս գետոյ , և յաղթեցան Տաճիկք և սպանաւ Սատաղա, և աստանոր բարձաւ թագաւորութիւնն Տաճկաց , որ և տեւեաց հինգ հարիւր ամ : Եւ Ասորւոց թիւն էր Ռելգ (1433) , և Հայոցն ՇԿ (560) , զկնի եւթանասուն ամի ելանելոյն թուրքաց :

Յայնմ ժամանակի լուաւ Խաղի զմահն Պաղակին , և եկն 'ի վերայ Սելտենոյ և ոչ կարաց առնուլ զնա . և դարձաւ Խաղի որդին 'Խանիշմանայ՝ թողեալ զորդին իւր 'ի

(1) Ջոյն գէպս պատմնն և Մատթէոս Ուռհայեցի (Գ. 257) , և Սմբատ (Եր . 92) . իսկ տեղն այսր տեսարանիս առն լինել դաւառն Մելիաինու : Մատթէոս գնէ 'ի թուին Հայոց ՇՀԲ , և Սմբատ ՇՀ . իսկ Միխայէլ ՇԿԱ . քանզի աս համեմատութեամբ Ասորւոց թուոյն պակաս գնէ միշտ ամս տասն կամ մետասան :

(2) Յաղաղս Սադաղայի տես 'ի ծանօթութիւն մեր 266 . 'ի պատմութեան Մատթէոսի Ուռհայեցւոյ , տպեալ յԵրուսաղէմ :

վերայ նորա զօրօք, որ և արկին զնոսա ՚ի մեծ կարօտութիւն սովոյ և առին զնա: Եւ գթացեալ ՚ի վերայ նոցա՝ ոչ ինչ մեղաւ նոցա, այլ ետ նոցա հաց և ոսպն, և եգ նոցա ուխտ խաղաղութեան, և գնաց անտի: Եւ զօրացեալ Միւր Խաղի՝ ջնջեաց զԹուրքսն որ կա յին յերկրին Կապագ ովկայեաց, և ինքն միայն թագաւորեաց: Եւ յաւուրսն յայնոսիկ լուաւ թէ՛ Յոյն մի Կասիանէ անուն, ունի բերդեր յեզր ծովուն, և գնաց ՚ի վերայ նորա, և հնազանդեցաւ Յոյնն և ետ զբերդերն, և ինքն ել առ նա և կայր ընդ ձեռամբ նորա: Եւ սա սպան զՍասունն լ'բթութեան, և լուեալ զքաջութիւն նորա խալիփայն և սուլտանն. Խորասանայ, առաքեցին նմա թագ և սպառիւ և կոչեցին զանուն նորա Սելէք Խաղի, և անուանեցին թագաւոր աւմենայն հիւսիսոյ:

Հայսմ ժամանակի դարձեալ թագաւորեաց Յունաց Իւանէ, և էառ զԿաստամանի և երկու բերդ այլ: Եւ լուաւ Սելէք Խաղի և գնաց և էառ դարձեալ զԿաստամանի:

Հայսմ ժամանակի եկն Օւանգի ամիրայն Սուլայ ՚ի վերայ Հալպայ, և ետուն յօժարութեամբ ՚ի նա վասն համբաւոյ իրաւադատութեան նորա:

Եւ ՚ի սոյն սովի առաքեաց խալիփայն և Խիաթատինն Սելէք Խաղէ, չորս տրամսեալ

և չղթաց մի ոսկի պարանոցին և գաւազան
 ոսկի որ հարկանեն զնա ՚ի նշանակ թագաւո-
 ցելոյն նմա յորդուց յորդիւս . և բերին նմա
 նաղարայս և փողբ , և յորժամ եկին , մեռաւ
 նա , և կատարեցին զբանն ՚ի վերայ որդւոյ
 նորա Սահմուդին , և քարոզեցին զնա Սելիք :
 Եւ էր նա ատեցող քրիստոնէից , և կայր նա
 օրինօքն . Տաճկաց , գինի ոչ բմոկէր , և վայ-
 րապար ոչ գնացր ՚ի վարս իւր : Եւ նա շի-
 նեաց զԿեսարիոյ պարիսպն , և քակեաց բա-
 զում եկեղեցիս ՚ի նմա : Եւ յայսմ ժամանակի
 Օանգի ամիրայն Սուլայ արար պատերազմ
 ընդ Երթուխիսն և յաղթեաց նոցա :

Եւ յաւուրս յայտոսիկ եկն Պապն Հռո-
 մայ (1) Դըրուսաղէմ և եկն ԴՆաթիօք և կային
 անդ Յոյնք քաղկեդոնացիք որ չարախօսեցին
 զԵսորիս և ասացին . « Կարեւորացս ատեն զժո-
 ղովն Քաղկեդոնի , և ունին զաջն Պարսամայ որ
 նղովեաց զժողովն չորրօրդ , և ասեն՝ թէ առնէ
 նշանս և սքանչելիս : Եւ յորժամ ասեմք թէ՛ բա-
 ցէք որ տեսանեմք , ասեն թէ՛ ոչ իշխեմք զի մի
 լիցի հեղեղ և կարկուտ . » և զայս ասելն և
 ծիծաղելին : Եւս կոչեաց Պապն զհայրապետ
 վանացն Սօր Պարսամայ , և ասաց . « Ի՛նչեք
 զաջն որ տեսանեմք : » Եւ յաւուրսն յայնո-
 սիկ մարախ սալականէր զերկիր , և ասաց թէ՛

(1) Թուի ակնարկել ՚ի Լատին պատրիարք Երուսաղէմի
 կամ յայլ ոք ՚ի կարտիւնաց :

« Ի՛երէք զնա վասն մարախիս , զի նովաւ ու
 զօրմեսցի Աստուած աշխարհի : » Եւ նոքա ա-
 սացին . « Այ իշխեմք հանել զնա ՚ի տեղւոջէ
 իւրմէ : » Յայնժամ սաստեաց նոցա և ասէ
 երդմամբ . « (Թ)է ոչ բերէք զնա , ոչ մնայ ձեզ
 աստ յիշատակ ՚ի քաղաքիս մերբում . այլ հա-
 նեմ զձեզ աստի և զամենայն ժողովուրդս
 ձերոյ . Իսկ նոքա բռնադատեալք գնացին և
 բերին , և տարան ՚ի սուրբ Պետրոս , և ասաց
 Պապն . « Ըրդ բացէք որ տեսանեմք . » և
 նոքա ասեն . « բայց եթէ դու բացցես հայրոշ-
 Եւ նա առեալ եբայ , և յանկարծակի ՚ի բլթ-
 թել աչաց ծածկեցաւ երկինքն ամպով , և
 սկսաւ գալ անձրեւ սաստիկ , և լինէր փայ-
 լատակմունք և կարկուտք և հրձգութիւնք
 մինչ տանել կամէր զքաղաքն : Եւ ասլա Պա-
 պն և ամենայն եկեղեցականքն անկան ՚ի վե-
 րայ երեսաց իւրեանց և լացին լալիւն մեծ .
 և շարժեցաւ քաղաքն ամենայն , արք և կա-
 նայք առ հասարակ յորժամ լուան , և գիմե-
 ցին յեկեղեցին : Եւ ասլա յետ բազում
 մնասուց արգելաւ պատուհասն , և հրամոյ-
 եաց Պապն առնել հսկումն Ասորեսոյն և
 ինդրել վասն մարախին ՚ի ձեռն բարեխօ-
 սութեան սրբոյն : Եւ ասաց Պապն ըմբռ-
 նել զչարախօսքն , և ոչ գտին զնոսա , զի փա-
 խուցեալ էին : Եւ ժողովեցան ուղղափառ-
 քն Ասորիք և Հայք ընդ նոսա և արարին

Հսկումն , և հանին զաջն և պահպանեցին զաշխարհն . և նոյն ժամայն ողորմութեամբն Մատուծոյ գնաց մարտին և լլաւ 'ի ծովն , և ժառաւորեցին զՄատուած և զծառայ նորա զՄօր Պարսամաւ , և տունն նմա եկեղեցւոյ տեղի և շինեցաւ , և կարգեցին ասորանք եկեղեցւոյն , և նզովք եգ Պասայն զի մի որ իշխեսցէ նզովել զատեցողան Քաղկեդոնի ժողովոյն . զի Մատուած հանգուցեալ է 'ի նոսա , այն որ քննէ զծածուկս և ինքն է պաշտեցեալն և պատուեալն . եւ մեք ինչ ոչ գիտեմք , այլ միայն մարտիցուք ընդ անօրէնան և խաղաղութիւն կաղցուք ընդ անդամսն Քրիստոսի :

Եւ յետ այնորիկ խնդրեաց զգտեալ գեղարդն , և եղեւ քննութիւն թէ ո՞ր է այս : Եւ վկայեցաւ 'ի գիտողաց , թէ այն գեղարդն որով Քրիստոս խոցեցաւ , թագէոս առաքեալն զայն 'ի Հայք տարաւ : Իսկ այս գեղարդս ոչ է այն , այլ այն է որ 'ի Տաբաւրիա Հրեայքն յաւուրս ուրբաթուն մեծի գողացան քրիստոնեայ մի և տարան յանապատ և խաչեցին բեւեռօք . եւ զամենայն կատականս և զայսպանութիւնս զոր արարին Քրիստոսի անօրէն և կատաղի Հրեայքն , նոյնպէս և արարին այն քրիստոնէին , զիշեղէն պսակն և զքղամիդն և զծեծումն գլխոյն և զթուքն և զամենայն օրինակ անար-

գանալն Տեառն . և խոցեցին գեղարդեամբ զկողսն և ել արիւն և ջուր , և խաւարեցաւ արեգակն , նոյնպէս և շարժեցաւ երկիր : Եւ իմացան քրիստոնեայքն , և փախեան Հրեայքն և առաքեցին պատգամս զի թողցեն նոցա՝ և նոքա դառնան առ Քրիստոս . զի հաւատամբ ասեն՝ թէ ճշմարիտ Մատուած էր խաչեալն 'ի Հրէից Քրիստոս : Եւ ներեցին նոցա և դարձան 'ի Տէր բաղմութիւն Հրէից , խոստովանեալք զմեղս իւրեանց : Եւ այս է գեղարդն որ պահեցաւ և պատուեցաւ 'ի քրիստոնէից մեծամեծ նշանօք և սքանչելեօք :

Յայնմ ժամանակի յորժամ դարձան եկեալքն 'ի Խորասանոյ առ Սելիք Խազի , եւ զեւ շարժ ահագին 'ի Խորասան յաւուր ուր բաթու , և պատառեցաւ երկիր և կլաւ մլաքիթ մի ութ հազար արամբք և կանամբք՝ որ ժողովեալ էին յաղօթս և 'ի լսելութիւն բարոյութեան իւրեանց :

Ի թուին Մսորւոց ՌնԾԵ (1455), և Հայոցն ՇՁԲ (582)⁽¹⁾ , մեռաւ Իովաննէ (Յովհաննէս) Թագաւորն Յունաց 'ի Ալիլիկիա , և Թագաւո-

(1) Յովհաննէս կայսր Պերպեռոսէն մեռաւ 'ի թուին Հայոց ՇՂԲ , կամ յամի Տեառն 1145 , որպէս գծէ շուրջարտըն Մատթէոսի Ուռհայեցւոյ (Գ . 256) : Որպէս ասացաք 'ի վեր յեր . 412 'ի ծանօթութեան : Միխայէլ Ասորի 10 ամառ պահաս գնէ զհայ թուականն :

րեաց որդի նորա կրտսեր Սանուխին որ կայր առ նմա, և գնացեալ 'ի Կոստանդինուպօլիս ընկալաւ զնա, և ոչ աւագ եղբայրն եկաց հաւառանչ նմա : Եւ 'ի նոյն ամի մեռաւ Երուսաղէմի թագաւորն Պաղտինն, և թագաւորեաց որդի նորա Պաղտնայն՝ որ եր տղայ և մայրն խնամէր զթագաւորութիւնն (1) : Եւ 'ի սոյն ամի մեռաւ Դաւութ ամիրայն տէրն Խարթերդոյ՝ Լթութիի, և առ զիշխանութիւնն Խաւրասրանն (Վարա—Լրսլան) որդի իւր, և Սաւուդն առ զԼթսթայն (2) :

Ի թուին Մարտոց ՌՆԾԶ (1456), և Հայոց ՇՁԳ (583) (3), առաւ Ուռհա 'ի Օջանգեաց Լթաբակէ՝ 'ի Յօսէն (Սոսէն), և զորպիւսութիւնն ոչ գրեցաք, զի գրեալ են այլք՝ ընդարձակաւ Իսկ Օջանգի զկնի ամի միոց առնելոյն զՈւռհա՝ սպանաւ 'ի Կլիճայ (4), և առ

(1) Թագաւորն Երուսաղէմի կոչէր Փուլք տ'Անժու, որոյ սպանեալ 'ի յորս՝ թագաւորեաց որդի նորա Պաղտինն (Բոսուէն) ընդ խնամակալութեամբ մօր իւրոյ Մելիտանդեայ Կատթէոս Ուռհայեցի, Գ. 256: — Վարդան, յեր 164:

(2) Մատուտ եր որդի Ղլիճ—Լրսլանայ Ա. որ թագաւորեաց յամէ 1119—1155. և ըստ ասելոյ Գրիգորի երկցու ('ի գիրս Կատթէոսի Ուռհայեցոյ, Գ. 261)՝ առ յամի Փլթիւն 1149 դբեսուն, զՊէհէսնի, զՌասթան:

(3) Յօրինակիս՝ հինգ հարիւր յիսուն և երեք, թէպէտ և երկրորեան տխալք են, քանզի Ուռհա քաղաք առաւ 'ի Զանգի ամիրայէ 'ի թուին Հայոց ՇՁԳ, Գրիգոր երեց, Գ. 256: — Վարդան, յեր. 164: — Ներսէս Շնորհ. յողան:

(4) Ոչ որ 'ի պատմագրաց յիշէ զանուն սպանողն Զան

զիշխանութիւնն նորա Նորագինն (Նուր-
էտտին) որդի նորա ՚ի Սալ :

Եւ յայտմ ժամանակի երեւեցաւ ՚ի Կոս-
տանդինուպօլիս առ պատրիարքն և առ բա-
ղում ընկերս իւր՝ առ կրօնաւորս և առ աշ-
խարհականս, հերձուած մի որ չար էր քան
զՆիստորին և զայլոց չարափառացն առաջ-
նոց. զի ասէին թէ Վրիստոս գիւօք և կա-
խարգութեամբ հնազանդեցոյց զաշխարհս .
և յոլովք անկան ՚ի նոսա և եղեն գիւապաշտը :
Եւ իմացեալ զայս թագաւորին՝ սպան ըզ-
բազումն, և ոչ բառնայր աղանդն այն, մին-
չեւ եհաս յաւուրս մեր նոցին չարիքն ՚ի
նոյն Կոստանդինուպօլիս :

Իսկ Ս. Զալինն յորժամ լուաւ զմահն Օյան-
գէ, արար ժողով և եկն յՈւռհա, և առ զնա
՚ի գիշերի և մտան ՚ի ներս. և լուեալ զայն
թուրքաց՝ ձայն ետուն միմեանց և ժողովե-
ցան ՚ի վերայ Ուռհայոյ, և զարհուրեցաւ
Սրանգն և անգիտացան անգիտութիւն
Ուռհայոյ կորստեան իսպառ. և հանին բրու-
նութեամբ զբազմութիւն քաղաքին անցու-
ցանել զնոսա յայնկոյս գետոյն Լփրատայ,
և իսպառ ջնջել ետուն զնոսա թուրքաց, որ
ասեն զթիւ սպանելոցն երեսուն հազարաց,

գեայ և ոչ միւս թարգմանութիւնն գնէ զանունն. Գրիգոր
երէց շարայարտն Մատթէոսի (Գ. 257) ասէ՝ ՚ի կարճէն
իւրմէ սպանեալ եղեւ ՚ի գիշերի :

եւ զգերելոցն վեշտասան հազար : Եւ եկն այսպիսի կատարած Ուռհայոյ , զոր յայլոց պատմագրաց ուսանիս զբովանդակն⁽¹⁾ : Բայց թէ զիարդ և յումէ՞ շինեցաւ զառաջինն Ուռհա և անուանեցաւ , ասասցուք :

Օկնի ջրհեղեղին Ներքովթ թագաւորն շինեաց զնա և անուանեաց Ուռհաւի , որն՝ գիւղ կոչի , և հաւի՝ Վաղդէացւոց , որ է գիւղ Վաղդէացւոց , որպէս և Սեւքիսեդեկ շինեաց քաղաք ՚ի Պաղեստին և կոչեաց զանունն նորա Ուրիշէ՛ , որ թարգմանի Վեւղ խաղաղութեան , և մեք Երուսաղէմ ասեմք : Եւ շինուածն Ներքովթի տեւեաց յորով ժամաւ նակս , և ասեն՝ թէ Սենեքերիմ թագաւորն Նթուրացւոց քակեաց զնա և մնաց աւերակ մինչեւ յաւուրս Նղէքսանդրի մակեդոնացւոյ : և յորժամ անցանէր ընդ նա Նղէքսանդր , հաճեցաւ ընդ տեղւոյն վայելչութիւնն և ասաց ընդ Սելեւկոս . « Շինեա զսաքաղաք : » Որ և զկնի մահուանն Նղէքսանդրու շինեաց զնա Սելեւկոս , և կոչեաց զնա Եդեսիա , որ թարգմանի Սակեդոնացւոց լեզուովն սիւրճ զսա : Օի Նղէքսանդր ա-

(1) Ասուլ Փարաճ՝ ՚ի Քրոնիկոնին իւրում՝ ասորական պատմէ ընդարձակ , եւս և զկործանումն վերջին որ եղև յամի 1147 : Տես և ՚ի Գրիգոր երէց շարայարողն Մաաթէասի Ուռհայեցւոյ , (Գ. 258) , և ՚ի Դամբանական ճառն Բարսեղ վարդապետի , որ խոստովանահայր էր Բոստանի իշխանին Քենոյ :

ապ, թէ «Սիրեմ զսա, շինեա զդա քաղաք:»
 Եւ Յայնք 'ի գիրս ժամանակաց իւրեանց ա-
 նուանեն զսա՝ Սօրտու Սակեդոնիոս, որ է՝
 Լսորւոց Սակեդոնիա. և թիւն Լսորւոց 'ի
 նմանէ սկսաւ: Եւ զհետ եւթանասունն ա-
 մի (1) Լբգար թագաւոր որդի Լըջամայ նու-
 րագեաց զնա: Եւ զկնի Լբգարու և որդւոց
 նորա եղեւ ընդ Հոռոմօք (Հռոմայեցւոյք)
 'ի կռապաշտութեան նոցա, որ տիրեցին նմա
 երեք հարիւր ամ: Եւ նահատակք որ 'ի նը-
 մանէ եղեն՝ Շմոնի, Կորի, Լպիս (2), Կոզմա,
 Գամիանէ, և այլք բազումք ընդ նոսա: Եւ
 առ Կոստանդիանոսիւ բաղմացաւ 'ի նմա
 վանորայք և քրիստոնեայք, և Յուլիանոս
 ամարարիշան չկարաց հնազանդեցուցանել
 զնա և ոչ Վաղէս հերետիկոս, և մնաց խա-
 զաղութեամբ մինչեւ 'ի Սարկիանոս, որ նե-
 ղեաց զնա վասն ուղղափառութեանն. և ե-
 ղեւ ընդ ձեռամբ Տաճկաց յԱմար թագա-
 ւորէն մինչեւ յեւանելն թուրքաց՝ չորս հա-
 րիւր ամ: Եւ յաւուրս Տաճկաց անկաւ պա-
 րիսպ նորա՝ շինեալն 'ի Սելեւկոսէ (3):

(1) Ի մահուանէ Աղէքսանդրի մինչեւ ցամ Տեառն 17,
 յորում շինեաց Լբգար զԵդեսիա, լինին ամբ 545, և ոչ
 եւթանասուն:

(2) Այն է Սամմոս, Գուրիատ և Աթիբ սարկաւագ ե-
 դեսացիք, զորոց զվկայաբանութիւնն տես 'ի Վարս սրբոց,
 յեր. 856:

(3) 2է յայտ թէ յորմէ առեալ Մատթէոս Բառհայեցի

Ի Թուին Լ'սորւոյ ՌնծԹ (1459) և Հայոց
 ցին ՇՁԶ (586) եկն Պարոն Թորոսն զկնի
 մահուան հօրն իւրոյ Լեւոնի 'ի Կոստանդի-
 նուպօլսէ յերկիրն Կիլիկեցւոյ, և չոգաւ
 առ տէր Լ'Թանաս Սեարապօլիտն Լ'սորւոյ՝
 հետեւակ, և ետ նմա զիւր ձին և երկոտա-
 սան այր յաշակերտացն իւրոյ, և ած զնա
 յԱմուտայն՝ (1) որ կայր ընդ ձեռամբ նորա՝
 'ի գիշերի. և վաղիւն տեսին զնշանակ նորա
 և ծանեան թէ ողորմութիւնն Լ'սորուծոյ եւ
 հաս 'ի վերայ քրիստոնէից, և ուրախացան
 յուրախութիւն մեծ: Եւ անուուսա ընդար-
 ձակեցաւ և էառ զբաղում տեղիս, և անկաւ
 ահ նորա 'ի վերայ Թուրքաց և Յունաց, և եւ
 համբաւ զնմանէ ընդ ամենայն աշխարհ (2):
 Եւ ասէն թէ՝ երկոտասան ձիաւորով եր-
 թայր նա 'ի Ժամանակին յայնմիկ յԱրապան

ասէ 'ի սկիզբն պատմութեան իւրոյ, եթէ «Տիգրան արքայ
 Հայոց կանգնեաց զհռչակաւոր մայրաքաղաքն Ուռհառ, թուի
 ամենայն հաւանութեամբ» եթէ անդգուշութեամբ գրեալ է
 Տիգրան փոխանակ գրելոյ Արգար:

(1) Ամուտա է բերդ յերկիրն Կիլիկեցւոյ՝ մօտ 'ի Վահ-
 կայ, 'ի մէջ Անարզաբայ և Մամեստիայ (Մըսիս):

(2) Այս Թորոս Բ, իշխան Կիլիկիոյ, էր որդի Լեւոնի
 Ա. որ ձերբակալ լեալ 'ի կայսերէն Յունաց, ածաւ 'ի Կոս-
 տանդինուպօլիս յամի Տեառն 1157: Թորոս Բ 'ի դարձին
 իւրում զօրացաւ յիշխանութեանն՝ ընդարձակեալ զերկիր
 տէրութեան իւրոյ: Գրիգոր երէց, Գ. 263—265: —Վար-
 դան, յեր. 164: —Կիրակոս, յեր. 61: —Սմեառ, յեր. 95: —
 Վահրամ:

առնուլ կին գգուսոր Ս ջօլինին (յօսէն), և հանդիպեցաւ նմա հեծեալ բազում թուրքաց, որ գերեալ էին դաշխարհն և դարձեալ և Նստուծով զօրացեալն այն եհար զնոսա և կոտորեաց երեք հազար անձինս, և գողացին ՚ի նմանէ չըջակայքն և թշնամիքն ամենայն. և առեալ անուռն քաջութեան դարձաւ, և առ զՆաւարդա. և ապա եղև ամենայն երկիրն առ սակաւ սակաւ ՚ի ձեռս նորա:

Ի նոյն ժամանակս գնաց Ս ջօլինն ՚ի վանքն Սօր Պարսամաւ, և ելին ընդ առաջ նորա խաչիւք, և տարան զնա յեկեղեցին. և նա էաւ զամբոց նորա և կացոյց ՚ի նա զօրք, և ինքն եկն ՚ի թլպաշարն: Եւ ՚ի նոյն ամի անկաւ ՚ի ձեռս թուրքաց ընդ վայր և ընդ ոչ ինչ. զի ասէն թէ՝ ելաւ յորս և հեծեալն ցրուեցաւ ՚ի նմանէ. և ձին եզարկ զնա ընդ ծառ և անկաւ և կորոյս զխելն. և գտան զնա երկու թուրք և տարան զնա ՚ի Հալպ, և ծախեցին զնա Հրէի մի՝ անծանօթ, և յետոյ գիտացեալ տարան առ Նորագինն (1), և եգեալ զնա ՚ի բանտի էառ զամենայն աշխարհն ՚ի նմանէ՝ զՆազն զթլպաշարն, զՊիւրն, զՍապան, զՍարաշ, զՊեհեանի, զՀարսն մուր (Հիսն-մանսուր), զՍամուսատ, զԼարկառ, զԼաղթայն և դայլն, և մնաց միայն Հռուսկլայն ուր կայր կինն նորա գստերօքն, և

(1) Գրիգոր երէց, Գ. 259.

նախահինամուծեամբն Նստուծոյ ետ զնա տէր
Գրիգորի Հայոց Կաթողիկոսին, և եղեւ ա-
թոռ նոցա յաւիտեան :

Ի նոյն ամի յառաջ քան զհամբարձումն
Տեառն միով աւուրբ, եղեւ անձրեւ ՚ի Պա-
ղեստինէ և լինէր ՚ի նմա կաթիլք արեան, և
՚ի Սայիս ամսոյ յառաջ ցօղ առաւօտուն
Ղըրուսաղէմ լինէր ՚ի գոյն արեան, առ ՚ի
նշանակելոյ զարիւնն քրիստոնէից որ հեղուց
էր Ղըրուսաղէմ ՚ի յառնուլն զնա : Եւ յա-
մառնային յեղանակն եկն ձիւն կարմիր, և
իջաւ յերկիր իբրեւ երկու մասոն :

Ի թուին Նստուծոյ ՌՆԿԻ (1464), և ՚ի Հա-
յոց թուին ՇՂԱ (591), ՚ի զարգանալ թագաւ-
որին Ղըրուսաղէմի Պաղատին, կամեցաւ
հանել զմայրն իւր ՚ի հոգալոյ զթագաւո-
րութիւնն, և եղէն ոմանք ՚ի զօրացն ընդ
մօրն և մօրին ՚ի պո-րջն Վաւթի և ամրացան,
և կռուէին ընդ պո-րջն, և մայրն խօսեցաւ
անտի ՚ի դուրս ընդ թագաւորին, և խղճաց
՚ի սիրտն և երգուաւ մօրն և ետ զՂըրուսա-
ղէմ ՚ի հրամանս մօրն, և ինքն առեալ զզօ-
րն գնաց ՚ի վերայ Մկաղոնի Փղտացւոց,
և փրոյց մասն ինչ ՚ի պարսպէն, և եկին ՚ի
պատառուածն յայն քսան հազար Տաճիկք
հագած, և տսէին ընդ միմեանս. «Մյս քա-
ղաքս է գլուխ Տաճկաց, և սովաւ զօրացաւ
Սահմեա, պինդ կացցուք ՚ի սմա և մեռ-

ցուք, և բայց ՚ի սմանէ զայս մի տեսցուք:»
 Եւ չորս հարիւր Յռանգ դիմեցին ՚ի վերայ
 քսան հազարացն և սպանան ՚ի նոցանէ ա-
 մենեքեան, և տրտմեցաւ յոյժ Թագաւորն
 և զօրք իւր, և զոչ գիշերն Զանային Տա-
 ճիկքն շինել զիլած պարսպին և Ար Ռը-
 նադդն⁽¹⁾ մեծ իշխանն Թագաւորին, Զան ՚ի
 վերայ եդեալ ոչ ետ թոյլ շինել նոցա: Եւ
 ՚ի լուսանալն առաւօտուն Թագաւորն Երու-
 սաղէմի առ զխաչն ՚ի ձեռն և մտ գնացեալ
 ձգեաց զնա ՚ի մէջ քաղաքին և ասաց, «Ա-
 հա, որ քրիստոնեայ էք ու հաւատ ունիք,
 խնդրեցէք զնշանն Վրիստոսի,» և վարեցան
 քրիստոնեայքն որպէս հրով, և դիմեցին
 յամենայն կողմանց և մոին ՚ի քաղաքն, և
 կոտորեցին ՚ի նմա վեշտասան հազար անձի-
 նրս, և առին գերի բազում, և այլքն մը
 տեալ ՚ի նաւ փախեան Ալգիսպոս: Իսկ
 Օրբնադուն որ եցոյց մեծ քաջութիւն ընդ-
 գէմ Տաճկաց, իշխանացուն ՚ի վերայ Ան-
 տիոքու, և արարին դլուխ զօրաց, և ետուն
 նմա զկկինն Պտուեայ (Ռեմնետ տը Րոադիէ)
 ՚ի կնուծիւն:

Յայսմ ժամանակի մեծ իշխանաց իշխանն
 Թորոս (Բ) որդի Լեւոնի որդւոյ Կոստան-
 գեայ՝ որդւոյ Թագաւորադինն Ռորինեայ,

(1) Այն է Ռենալտոյ կամ Ռքնոյ տը Շադիյեոն, որ
 կայր ՚ի ծառացութեան Ռեմնետայ իշխանին Անտիոքայ:

եւ յերկիրն Կապադոկացւոց, և դարձաւ աշուանի յաղթութեամբ :

Իսկ Սասուն սուլտանն որ էր յորդուցն Խաբանայ արքային (Ժուբբաց, ետ ըզգուստր իւր Նըւբասլանայ՝ Դանիշմանեանց. և արարեալ միաբանութիւն խորհեցան գլխաւ 'ի Կիլիկիա. և յորժամ գնացին մերձեցան յերկիրն, և ահա փակեալ ամրացեալ էր եղերօք սահմանայն, և դարձան մեծ ամօթով : Եւ (Ժորոսն մեծ առաւել զօրացեալ էառ զմնացեալ զղեակսն 'ի ձեռանէ Յունաց 'ի յերկիրն Կիլիկեցւոց : Եւ լուեալ զայս թագաւորն (Յունաց (Սանուէլ) և բարկացաւ 'ի վերայ Պարոն (Ժորոսի և առաքեաց զՆեդրոնիկոս զօրագլուխն մեծ ամբոխիւ 'ի Կիլիկիա. և ել ընդդէմ նորա Պարոն (Ժորոս, և պատերազմեցան ընդ միմեանս առ ընթեր Տարսնի, և յաղթեցան Յոյիք և անկաւ 'ի նոցանէ երեք հազար անձինք անուանիք, և մնացեալքն փախեան նաւուք և գնացին : Եւ էառ զբանակն և զծանրոց նոցա մեծն (Ժորոս, և ուրախ եղեն գոհանալով զՏեառնէ. և վաճառէր ընդ ոսկւոյ զմեծամեծս Յունաց (1) :

(1) Ըստ Գլխգորի երկցու 'ի գիրս Մատթեոսի Ուռհայեցւոց. Գ. 263) Նեդրոնիկոս էր իշխան Սրոյ և Մսիսայ կտրեալ 'ի կայսերէն Յունաց, այր ամբարտաւան և լի նախանձու ընդդէմ Հայոց, ալ 'ի գալ նորա 'ի Կիլիկիա, Թորոս

Ի Թուին Լսորուոյ Ռնկե (1465) և Հայոց
 շըն ՇԱԲ (592) որդիքն Օլանգեայ որ ՚ի Սուլ
 Սեփագինն և Խուղբագինն՝ որ ուխտեալ է-
 ին խալիփային, ստեցին ուխտին և ձեռն
 տուին ամիրային որ նստէր ՚ի Թկրիթ ասլըս-
 տամբու թեամբ. և բարկացեալ խալիփայն
 եկն ՚ի վերայ Սուլայ և ոչ կարաց տանուէ
 ղնա, և դարձաւ ՚ի վերայ Թակրիթայ, և
 ետ զնա յաւար զօրաց իւրոց, և առին ըզ-
 նա և քակեցին ՚ի հիմանց, և յետոյ տուին
 զԵրզն ՚ի Հասամագինն (Հէմա-էստին) որ
 էր այր բարի և սիրող քրիստոնէից, և վաղ-
 վաղակի շինեաց զքաղաքն և զեկեղեցիսն,
 և կայր ՚ի հնազանդութիւն խալիփային:

Յայսմ ժամանակի Նորագինն՝ տէրն Հալ-
 սայ չոգաւ ՚ի վերայ Վամասկոսի և ան բզ-
 նա երդմամբ և կորոյս զհայրենեօք իշխանս
 նորա, և քակեալ զազիւսաշէն պարիսպն և
 շինեաց քարամբք ամրագունիւք: Եւ ՚ի սոյն
 ամի մեռաւ Վամուրտաշն՝ տէրն Սերունայ, որ
 էր յԵրթուխեաց սնտի, այր բարի և սիրող
 քրիստոնէից և շինող բազում եկեղեցեաց՝
 վասն այսու պատճառի: Հիւանդացաւ սա

տիրեալ էր արդէն Մսիսայ, և առ խորտակել զեղջիւր առ
 բարտաւանութեան Անդրոնիկեայ, յարձակեալ ՚ի դուրս ՚ի
 քաղաքէն Մսիսայ, ետ քաջութեամբ պատերազմ ընդ նմա և
 խորտակեաց զնոսա իսպառ ՚ի վրէժ մահուան հօր իւրոյ Լե-
 ւոնի Ա:

հիւանդութիւն մահու , մինչեւ բժիշկքն
յուսահատեցան և թողին , և նա յուսացաւ
յաղօթս քրիստոնէիցն և առաքեաց 'ի վանքն
Սաւր Աբայի (1) , և բերին զաջ նորա : Եւ
յորժամ մտին 'ի տունն , տեսանէր այր մի
հրեղէն , որ գնաց կարսւ զձեռանէ նորա և
ասաց . « Ո՞վ ես տէր . » և նա ասէ . « Քրիս-
տոնեայքն առաքեցին զիս՝ զի մի մեռցիս : »
Եւ յարոյց զնա , և նստաւ և փառաւորեաց
զԱստուած և ողջոյցաւ . և եղեւ մեծ մխի-
թարութիւն քրիստոնէից ընդ իշխանութիւն
նորա , 'ի Սերտին և 'ի Նսեբին և 'ի Սու-
փարկին և յԱսաւայն և 'ի Տարա , և յայլ
բազում տեղիս : Եւ նոյնպէս սլատուիրեաց
որդւոց իւրոց յետ մահուան իւրոյ զնոյն
խնամ ունել 'ի վերայ քրիստոնէից : Եւ ետ
զՍերտինն և զՍուփարկինն 'ի Նաջմագինն
(Նէճմ-էտտին) յաւագ որդին , և զՍանի-
քաղաք ետ 'ի Ղամաւագինն (Ղէմալ-էտտին)
'ի միւս որդին , և զՏարա 'ի Հասամագինն
(Հէմա-էտտին) 'ի կրսեր որդին :

Յայտմ ժամանակի թագաւորն Յունաց
(Սանուէլ) ըստ ատելութեան բարուց իւ-
րեանց զոր ունէին առ ամենայն քրիստոն-
եայք , առաքեաց առ Սասուն սուլտանն և
աղաչեաց զնա մեծաւ սլատարագօք զի մոցե-

(1) Սաւր Աբայ . իմա՝ Մար Իբաս : Իսկ Տաւր կամ մար
նշանակէ 'ի լեզու Ասորւոց՝ տէր :

յերկիրն կիլիկեցւոց և աւերեսցէ զնա : Եւ նա ժողովեալ զամենայն զօրսն Կասպադոկիայ և զԵփեսոսաց , գնաց ամենայն պատրաստութեամբ և եմուտ յերկիրն Հայոց : Եւ նորա նախագէտ եղեալ յառաջագոյն՝ ամրացեալ և գաղթեալ էին ՚ի լերինսն և յամուր ակղիսն : Եւ սուլտանն գնաց իջաւ ՚ի վերայ Թլին Համգնոյ ⁽¹⁾ , և եհար զնոսա Տէր Աստուածն քրիստոնէից՝ ոչ հրեղէն հրեշտակօք որպէս զզօրսն Ենեքարիմայ , և ոչ ՚ի ձեռն կնոջ որպէս զՀողովեռնէս , այլ տկար կենդանեօք՝ միզկի և ճանճոյ , այնպիսի՝ որ ասէին բաղումբ , թէ այն սաստիկ բարկութիւն է քան զհարուածս խառասրտին Փարաւոնի . և եղեւ պատուհասն ՚ի մարդ և յանասուն Եւսկան փախչել , և իջին զօրքն Հայոց ամրացեալքն ՚ի լերինս , և կոտորեցին զբաղումս ՚ի նոցանէ , և առին աւար զմեծութիւն աւորինացն , և լցին զտունս իւրեանց գոհաւնալով և փառաւորելով զԱստուած : Եւ ել վաղվաղակի պարոն Թորոս ընդ միջոցս լեռանցն ՚ի Խաւատանէսն ⁽²⁾ , և եհար զԹուրքն որ բնակեալ էին անդ , և դարձաւ բաղումբ գերեօք և աւարաւ և անուանի փառօք յաւ

(1) Թլին Համանոյ էր տեղի ամրութեան ՚ի դաշտին Առաքաբայ , որ ՚ի Կիլիկիա :

(2) Խաւատանէք էր ամրոց ՚ի սահմանս երկրին Սեբաստիոյ ընդ արեւմտակողմն հարաւոյ :

մենայն մարդկանէ (1) : Իսկ Սասունդ սուլ-
տանն գնացեալ մազապուրծ յորդուցն Հա-
յոց մեծ ամօթով, և հասեալ 'ի Կօնն (Իկոնիա)
կրկին հարեալ 'ի Տեառնէ մեռաւ (2) :

Ի Թուին (Նորուոց Ռեպ. (1466), և Հա-
յոցն ՇԱԳ (593), Թադաւորեաց որդին Սա-
սունդին՝ Խլիճ ասլանն (Բ). և էին նորա երկու
եղբարք, զմինն խեղդել եղ 'ի ծածուկ, և
միւսն փախեալ յեղը ծովուն, և ամրացաւ
'ի բերդսն՝ զոր տուեալ էր նմա հայրն իւր
նախ քան զմահն իւր. և էր անունն նորա
Հահանշահ, և նա էր փեսայ տանն Վա-
նիշմանայ, և են սոքա ազգ մի, և վասն սյ-
նորիկ ձեռն ետ նմա Ղըւբ ասլան հօրեղ-
քօրորդին իւր, և աւերէր զերկիրն Խլիճ աս-
լանայ : Եւ լուեալ զայս Նորըդինն (Նուր-
էտտին) տէրն Հալպայ և Վամասկոսի, եկն
և հառ զՓարզման (3) և զԼ'նթափ : Եւ առա-
քեաց Ղըւբ ասլան առ Նորադինն և սու-
լտար ասլան (Սարա-ասլան) տէրն Սարթբեր-
դոյ, զի առցեն զամենայն երկիր Խլիճ ասլա-
նայ, որ կայ 'ի սահմանս նոցա 'ի Սիլագետու
և յայնկոյս Եփրատ գետոյ. որ և ընդ խոր-

(1) Վահրամ, յեր. 208 :

(2) Գրիգոր Երէց (Գ. 265). — Սմբատ, յեր. 97, —
Վահրամ :

(3) Փարզման էր քաղաք 'ի փոքրն Հայո 'ի սահմանս Եփ-
րատացւոց :

հէլն 'ի յառնուլ զերկիրն և բաժանել, կրու-
ուեցան ընդ միմեանս և թողին :

Իսկ զերկիրն Ագիպտոսի Տաճիկք (Արա-
բացիք) ունէին ընդ իւրեանց իշխանութեամբ
'ի ժամանակաց անտի Վահմեռականացն որ
տիրեցին նմա, և ոչ կարացին մուտ գտանել
'ի նա (Թուրքաց թագաւորքն) Ալ լինէր նոցա
խալիփայ յազգէն Ալեայ, որպէս այն որ նըս-
տէր 'ի Բաղդատ յազգէն Վահմեռի :

Ե

Թէ ո՞րք եւ, կամ ուստի՞ եմ Աբդլսմումիքն
որք կան յարեւմուտս :

ԽԱԼԻՓԱՅԷ որ կային Ագիպտոս, (էին)
յազգէն Ալեայ մինչեւ 'ի ժամանակս Աորա-
դինին, որ և ապա բարձու 'ի նմանէ : Ի
կարգէ անտի խալիփայիցն ասէին ումեմն
Աբդլա, և էին նորա երկու որդիք, որոց
անուանքն Աբդլմինի և Ալուբ, որք անկան
սրունկութեամբ ընդ կրն հօր իւրեանց . և
իմացեալ հօրն՝ կամեցաւ սպանանել զնոսա⁽¹⁾ :

(1) Միւս թարգմանութիւնն փոքր մի աղբաղբ սրտմն .
չորրորդ խալիփայն ասէ, Եգիպտոսիս որ էր յազգէն Ալեայ,
ունէր երիս որդիս, և 'ի մեռանել իւրում աւագն առ զնա,
լիփայութիւնն և խորհէր սպանանել զերկոսին եղբարս իւր

Եւ նոքա իմացան և փախեան՝ առեալ ՚ի տանէ հօրն երկու գիրք , անուանք նոցա Վեմիա և Սեմիա : Վեմիան ուսուցանէր նիւթս խառնուածոյ , որով կարողութիւն իւցէ առնել ոսկի և արծաթ , ալն և մարգարիտ : Եւ Սեմիայն ուսուցանէր հրաշագործութիւնս և տլիամ , որով հիանան մարդիկ : Առեալ նոցա զգրեանն գնացին յարեւմուտս կոյս ՚ի սահմանս Ափրիկոյ , և անցին անդրքան գնա , և գտին աշխարհ մի բարբարոսաց այլալեզուաց կորճէից աղանց Փռանգաց , որք էին առանց ուսման և գպրութեան և օրինաց , և աղքատք . և յարեցան ՚ի նոսա և շինեցին տունս յամրագոյն տեղւոյ ՚ի քառաժայռս : Եւ արարեալ զարուեստըն ՚ի ծածուկ և ստանային գանձս և վաճառէին առատապէս : Եւ ունէին բնդ իւրեանս ծառայս բազումս , ստացան և ՚ի նոցանէ յալովութիւն ծառայից : Եւ հեղութք յարեցուցանէին յիւրեանս զբնակիչս տեղւոյն առատաձեռն լինելով նոցա , և առին ՚ի նոցանէ կանայս և ստացան որդիս , և ուսուցանէին գպրութիւնս և ուսումն աստեղագիտութեան և հնարից : Եւ շինեցին բերդըս և քաղաքս , և մեծացան , և ապա սկը

որոց անուանքն էին Աբղլա և Մամունի , և իմացեալ սոցա զխորհուրդ եղբօր իւրեանց՝ փախեան յարեւմուտս , և յանուն իւրեանց կոչեցաւ աղգն Արդմուճիք :

Թանքարողել նոցա զուսուժմն և զպաշտօն իւրեանց, և հաւանեցուցանէին ազանգով և տլամօքն զոր առնէին, և ուսուցանէին նոցա զէզուս և զգիրս իւրեանց: Եւ մեծացան և արարին զօրս և զօրացան, և առին քաղաքս քաղուամս, մինչեւ առաւել բազմացան, և գնացին առին զԱրկիլիա կղզի, և տիրեցին քաղում աշխարհաց, և արկին ՚ի նեղութիւն զՀռոմացեցիս յոյժ: Եւ ասէն թէ՛ այսու պատճառաւ առին Ալամանքն զկայսերական պատիւն ՚ի Ֆրանսիաց. զի նեղեալ ՚ի Տաճկաց (Արաբացւոց) Հռոմ, առաքեցին առ նոսա՝ զի եկեսցեն փրկեսցեն զնոսա ՚ի Տաճկացն: Եւ այնպէս և Ֆրանսէսքն առաքեցին ազաւջանս, զի թէ տացէ նոցա Տէր յաղթութիւն հալածել զայլազգիոն, առցեն զկայսերական պատիւն, և երգուան նոցա: Եւ նոքս յուսացեալ յԱստուած՝ գնացին ՚ի վերայ. . . նացն և կոտորեցին զնոսա և հալածականս արարին զմնացեալն, և առին զկայսերութիւն Ալամանքն: Իսկ Տաճիկքն, զի տիրեալ էին քաղում աշխարհաց և բերդից, հաստատեցին իւրեանց սուլտան և խալիփայ, և կան մինչեւ ցայսօր ժամանակի:

Ի թուին Ասորւոց ՌՆԿԶ (1466), և Հայոցն ՇՂԳ (593) մեռաւ խալիփայն Ագիպտոսի, և իշխանն (փոխարքայն) Ագիպտոսի

կամեցաւ ինքն նստիլ խալիփայ, և նա շէր յազգէն Ալեայ, և վասն այսորիկ ոչ կամէին աշխարհն զնա, այլ զԱբաս ոմն ընտրեցին, որ էր որդի մեռեալ խալիփային, և Աբասն յորժամ գիտաց թէ իշխանն ոչ կամի գնել զնա խալիփայ, էառ զամենայն գանձս տանն խալիփայու թեան, և եհան երեք հազար ծառայս ազգաւ Հայք, և կողմեաց զնոսա զինուք և ել ՚ի գիշերի և տն ՚ի Պտոյեանցն ընդ իւր առաջնորդ ճանապարհին զի եկեացէ առ Նորադինն ՚ի Իմիշկ: Եւ վաղիւն իմացեալ իշխանն Ագիպատոսի, սնդեցաւ զհետ նորա զօրօք, և դարձան զօրքն Հայոց ազատեալ ծառայքն՝ և հարին զԱգիպատայիսն հարուաւ ծրս մեծամեծս, և մնացեալքն փախեան: Եւ եկեալ նոցա ՚ի Պաղեստինէ, չոգաւ ոմն ՚ի Պտոյեանցն Ալբուսաղէմ, և ազդ արար Փռանգացն, նոյնպէս և Ասխաղան, և ժողովեցան և ելին ընդդէմ նոցա: Եւ տեսեալ Աբասայն՝ կոչեաց զօրդիսն Հայոց և ասէ. «Ահա որդիք իմ, հարէք զնոսա նման Ագիպատացն, և մեծացուցից զձեզ յոյժ յոյժ: Եւ կազմեցան նորա իսկ յորժամ տեսին զնշան խաչին առաջի զօրացն Փռանգաց, յարտասուս հարան, և ՚ի վայր իջեալ ՚ի ձիոցն որպէս կարօտեալք՝ փախաքանօք գնացեալ ընդառաջ խաչին երկրպագեցին: Եւ Փռուանդն էառ դիւրաւ զանչափութիւն գան-

ձուռն, և ըմբռնեցին զԼԵՐԱՍՆ և ծախեցին ըզնա իշխանին ՆԳԻԿԱՐԽՈՍԻ ընդ բազում ոսկւոյ, և նա գնեալ զնա տարաւ կախեաց զփայտէ. և զգօրսն Հայոց թողին ազատս գնալ յո՛ւ և կամիցին և այլ ինչ ոչ ետուռն նոցա բաց ՚ի հանդերձիցն զոր ունէին, տմարդիք եղեալ առ երախտիս նոցա զոր արարին քրիստոսասէրքն առ քրիստոնեայքն դիմեալք, և իւրեանց կամօքն ըլին զնոսա մեծաւթեամբ տապաւաճոց ⁽¹⁾ :

Յայսմ ժամանակի ՌՆԱՊԷՆ ⁽²⁾, որ կուչեցաւ ԲՐԻՆՃ (իշխան), վիճէր ընդ պարսն թորոսի վասն բերդին որ կայր ՚ի ԿԻՆՈՒՆ (՚ի սահմանս) Սիկիլիոյ, զոր առեալ էին ՚ի Ֆրեթայն Յոյնք, և պարսն թորոս առեալ

(1) Պատմագիրք Արաբացւոց այլազգ պատմեն զպարագայս այսորիկ : Աբաս ոչ որդի խալիփայի, այլ եր որդի կընով Ատեւայ փոխարքայի, որոյ հրամանն ընկալեալ խաղալ ընդդէմ Ֆռանգաց որք անհանգիստ առնէին զԵգիպտացիսն մերձ Ասկաղոն, խորհեցաւ ՚ի մօրի առնուլ ՚ի բռին զիշխանութիւն փոխարքայութեանն. վասն որոյ սպանեալ զԱտէլ յաջորդեաց զնա : Այլ այսու յինքն ձգեաց զատելութիւն և զարամատութիւն բովանդակ երկրին. և երկուցեալ ՚ի վերեմիսդրութենէ, բարձեալ զամենայն դանձա տէրութեանն խոյս ետ ՆԵԳԻԱՐԽՈՍԵ, թողեալ զխալիփայն ՚ի ձեռս սիկաբեանց, իսկ Աբաս ՚ի փախչել իւրում անկաւ ՚ի ձեռս Ֆրանանգաց և սպանաւ մահաւամբ, և զորդին նորա յանձնեցին Տեւրեայ փոխարքայի, որ կախեաց զնա զփայտէ : Եւ ինքն Տեւրայի որ նա ինքն է Մելքե—Սալէհ, իշխանացաւ փոխանակ Ֆէլդ—Պիլահայ խալիփայի որ սպանաւ ՚ի ձեռաց սիկաբեանց :

(2) ՌԷՆՈյ տը Հադիյեօն իշխան Անտիոքայ :

էր 'ի Յունաց . և ասէր Ռինաղտն թէ՛ «¹» Իարւ
ձո առ Փրեբսն՝ զի վասն քրիստոնէից 'ի կը-
ռուիլ են , զառաջագոյն կալեալ բերդն նո-
ցա . » և վասն այսորիկ կռուեցան 'ի Սկըն-
դրունն⁽¹⁾ , և անկան յերկոցունց կողմանցն յու-
լովք , և դարձան 'ի միմեանց : Բայց յետոյ
հաւանեցաւ պարոն Թորոս և ետ նոցա իւ-
րով կամօք , և նոքա երգուեցան նոցա յա-
մենայն կարիս մահու չափ ջանացեալ :

Ի Թուին Ասորւոց Ռեկ (1468) , և Հայոց
ՇԱԵ (595) , եւ Ստեփանէ եղբայրն պարոն
Թորոսի յերկիրն Սարաշայ , և 'ի գիշերի ե-
մից՝ զզօրսն 'ի Սարաշ 'ի տունս քրիստոնէիցն
կամօք քահանայի միոյ , և ընդ լուսանալն սու-
ղբաղաքն և կոտորեաց զԹուրքն . և հպար-
տացեալ քրիստոնէայքն յայտնապէս շնային
ընդ կանայս Թուրքացն . և բարկացաւ Տէր
և ոչ ետ զբերդն 'ի ձեռս նոցա , այլ այրեցին
զբաղաքն և առին զՀայերն որ անդ՝ և մոլին
յերկիրն : Բայց ամիրայն Սարաշայ ըմբռ-
նեաց զերէցն որ եմից՝ զզօրսն գաղտապէս
'ի քաղաքն , և կենդանւոյն քերթեաց զնա
և այրեաց հրով ⁽²⁾ :

(1) Այն է Աղեքսանդրիա քաղաքն Ասորւոց , ծովեզե-
րեայ , և այժմ կոչի Իսկէնդերուս :

(2) Գրիգոր երէց (Գ . 268) զայս գէպս ասէ լեալ 'ի Պե-
հլանի : Իսկ Վահրամ համաձայն Միխայելի Գերմանիկոյ , ա-
ռէ , տիրեաց Թորոս :

Ի սոյն ամի Ռնաղտն, տէրն Լնտաբոյ, խորհրդակցութեամբ պարոն թորոսի՝ զօրօք իւրովք գնաց ⁽¹⁾ ՚ի վերայ Կիպրոս կղզոյ վասն երկու պատճառաց. մի՝ վասն թագաւորին Յունաց քինու, որ յորդորէր զայլազգիսն ՚ի կորուստ Հայոց, և միւսն՝ վասն Յունացն որ ՚ի Կիպրոս կոտորէին զՀայն և զՎաանգն։ Վասն որոյ գնացեալ Ռնաղտն գերեաց զամենայն կղզին և էաժ զմարդ և զանասուն յեղը ծովուն, և թուեաց զնոսա և կտրեաց գինս ամենեցունց, և եթող զնոսա և էաժ ընդ ինքեան պատանդս՝ եպիսկոպոսս և աբեղայս բազումս և մեծատունս, մինչև բերցեն զկտրեալ գինսն։ Իսկ Ստեփանէ կալաւ թուրք մի ՚ի Բերդուսէն ⁽²⁾ և խնդրեաց ըզբերդն, և նա ասաց. «Թէ երդնուս մեզ որ թողուս զմեզ կենդանի, մենք տամք զԲերդուսն. և երդուաւ ՚ի Խաչն և յԷտաւ րանն զի առաքեսցէ զնոսա խաղաղութեամբ ՚ի Հալպ, և ետուն նմա զԲերդուսն, և եհան զնոսա գնալ խաղաղութեամբ։ Եւ ոմանք ՚ի տարողացն լուան զի սպառնային թուրքերն

(1) Սմբատ պատմագիր (յեր. 98) ասէ՝ եթէ Ռնաղտ ՚ի Գրդուսէնէ պարոն թորոսի յարձակեցաւ ՚ի վերայ Կիպրոսի, և թէ ինքն իսկ պարոն թորոս ընկերացաւ նմա յարչաւանին։ — Գրիգոր Էրեց (Գ. 575)։

(2) Բերդուս է Բերդունք գղեակն ՚ի Կիլիկիա մերձ ամբոցին Կապանայ։

Թէ՛ «Դարձեալ զօրանամք և դամք աւերեմք զաշխարհս զայս :» Եւ պատմեցաւ պարոն Ստեփանեայ . և եհարց պարոն Ստեփանէ զեկեղեցականն , և նորա ասեն . « Թէ այդպէս սպառնան , անխիղճ ես դու վասն երդմանն :» Եւ առաքեաց զհետ նոցա և կուտորեաց զնոսա : Եւ լուան զայս ամենայն այլազգիք և դառնացան ընդդէմ քրիստոնէից , վասն որոյ և մեծամեծ վնասք լինէին :

Յայսմ ամի մեռաւ աւագ սուլտանն Խուրասանայ Սասուդն , և ոչ ունէր որդի՝ բայց մանկիկ մի փոքրիկ փոխանորդ իւր , վասն ուրոյ եղեւ աթոռապահ նմա ամիրայ մի Ելտիուզ անուն , որ առ զիկն սուլտանայ իւր ՚ի կնուծիւն՝ զմայր տղայոյն . և յետ փոքր աւուրց մեռաւ տղայն , և մնաց սուլտանուծիւնն Ելտիուզին , Թերեւս լիցի որդի ՚ի նոյն կնոջէ ժառանգ սուլտանուծեանն , և զի (Ելտիուզ) աթաբակ եղաւ զառաջինն տղային , Թէպէտ սուլտանացաւ , բայց մընաց անունն նոյնպէս աթաբակ . և վասն այսորիկ յայնմ հետէ Թադաւորքն Խորասանայ և Նինուէի և Սիջադետաց աթաբակ կոչին և ազգքն տուն Եթաբակեայ . նոյնպէս որ ՚ի Կասպագովկիա լինէին Թադաւորք , զի ընդ ձեռամբ Ելտիուզին մտին , Եթաբակեանք կոչին :

Ի Թուին Լսորուոյ Ռնկթ (1469) և Հայոց

ՀԱԶ (596) Խլիճ ասլան արար սէր ընդ Խար-
ասլան տէրն Սեւաստոյ, և եկն յերկիրն Սի-
ջադեօտաց և առ զտեղիսն զոր յառաջագոյն
կալեալ էր հայր նորա, և արար սէր ընդ պա-
րոն թորոս և ընդ Ստեփաննէ, և կայր խա-
ղաղութեամբ ։

Յայսմ ամի թագաւորն Լյուսաղէմի ե-
կրն յԱնուսք, և ժողովեալ զորս գնացին ա-
ռին զՀերիմն (1) և գերեցին մինչեւ ՚ի Հալպ
և դարձան ։ Եւ յայսմ ժամանակի շմորեցան
ընդ միմեանս Խլիճ ասլան և Խար ասլան, և
պարոն Ստեփաննէ անդադար աւերէր զաշ-
խարհ երկոցունցն ։ Եւ եղեւ քսութիւն յո-
մանց առ պարոն թորոս՝ թէ եղբայրն քո
կամի սպանանել զքեզ, և հաւատաց նոցա,
և կալաւ զեղբայրն և զնդանեաց տասն ա-
միս, և ասլա միջնորդութեամբ բազմաց
դարձեալ եհան զնա ՚ի բանտէն, և կային սի-
րով ընդ միմեանս ։

Իսկ Խլիճ ասլան արար սիրելի իւր զՏա-
նուէն ամիրայն Կեսարիոյ, և եհան զնա ՚ի
՚ի Խարատլանայ, և նա եղեւ սկիզբն քակ-
ման տանն Պանշմանանց (2) ։

(1) Հարկմ կամ Հարենկ՝ էր ամրոց յերկրին Անտիոքաց-
ւոց ՚ի հարաւոյ և աւուր միոյ ճանապարհաւ հեռի յԱնտի-
ոքաց ։

(2) Տանուէն էր որդի Մելիք Մոհամմետայ ամիրային Մե-
լիսինոյ, իսկ ՚ի յաջորդել որդւոյն զհայրն, Խլիճ—արսլան

Ի Թուին Լսորւոյ Ռն (1470) և Հայոցն Շախ (597), Տաճիկքն (Լրաբացիք) որ կոչին Լբդլմումնիք, ասպատակեցին ի Սպանիա, և եկին մինչեւ ի Սպանիա, և ելին ընդդէմ նոցա զօրքն Ռանգաց, և յերկարեաց գործ պատերազմին :

Իսկ Թագաւորն Յունաց Սանիլն դիպող ժամ գտեալ եկն սպառնալեօք յերկիրն Ալիլիէացւոց ի վերայ պարոն Թորոսի, և Թորոս խոյս ետ ի նմանէ զօրօք իւրովք ի կողմն լերինն : Եւ Սանիլն հնազանդեցան գաշտակողմանքն, և գնաց մինչեւ յԱնտաք, և լուաւ գոյժ Թէ՛ ոմն ի զօրապետացն կամի Թաղաւորել ի տեղի նորա : Եւ փութացաւ ի գնալ, և արար հաշտութիւն ընդ պարոն Թորոս և ընդ Ստեփանէ, և դարձաւ (1), և առաքեաց առ Խլիճասլան և խնդրեաց ճանապարհ, և ետ նմա ճանապարհ, այլ սաւկայն ի գնալն զբազումս կոճուպեցին ի զօրացն՝ յայտնի և ի ծածուկ (2), և գնաց ի

Բ տիրեաց Աեսարիոյ յամի 1169, և ինքն Տանուէն փախեալ առ Մանուէլ կայսր, և այսպէս սկիզբն եղեա. անկման տանն Տանիշմանեանց, որք տիրեցին մասին միոյ փոքուն Ասիոյ ամս 122.

(1) Վարդան յաւելլու ասել (յեր. 165), եթէ Մանուէլ կայսր սիրով նուաճեալ զԹորոս, առնչնա և զամենայն զօրս Փռանգաց՝ և գնաց ի վերայ Հալպայ, և անդ լուեալ զհամբաւ խռովութեան մայրաքաղաքին՝ դարձաւ յետս - Գլբիգոր երէց (Գ. 276) :

(2) Գլբիգոր երէց (Գ. 274) :

կրօտանդինու պօլիսոչ յաջողեալ ՚ի խորհուրդ զլս իւր զոր կամէր առնել : Բայց յորժամ ետես Սանիլն զպակասութիւն զօրաց իւրոց ՚ի թուրքէն , առաքեաց այլ զօրս աւերել զգաւառն թուրքաց զոր կարացեն . և եղեն պատերազմունք ՚ի մէջ Յունաց և թուրքաց : Իսկ Նորադինն իմացեալ զստածառս նոցա , զօրաժողով լեալ ՚ի վերայ գաւառացն Խլիճ ասլանայ , և առ զՊեհեսնի և զԽաբան . և զԴարաշ և զվաներն և զայլս բազումս :

Ի թուին Լսորուոց Ռնշւ (1471) և Հայոցն Շւււ (598) , Լ՛ղուբ ասլան (Լաղուպ—տրսլան) և Նորադինն հաշտեցան ընդ Խլիճ ասլան սուլտանին , և դարձուցին զաշխարհն զոր առեալ էին ՚ի նմանէ՝ առ ինքն : Եւ ՚ի նոյն ամի զօրքն Հալպայ ըմբռնեցին զՍօսլինն զաէրն Հերմին՝ զօրդի Սօսլինն , որ մեռաւ ՚ի ծառայութեան ՚ի Հալպայ . և եղեւ մեծ ուրախութիւն ՚ի Հալպայ , զի յոյժ նեղէր նա զերկիրն Հալպայ վասն քինու հօր իւրոյ , զոր եղին ՚ի կապանս և անգէն մեռաւ :

Եւ յետ ամի միոյ աւերեցին զՊարիշա գիւղ յերկիրն Հերմին , ուր բնակեալ էին Հայք , և կոտորեցին զնոսա և գերեցին :

Եւ յայսմ ժամանակի ել թագաւորն Երուսաղէմի Պաղտինն առ սահմանօքն Դամասկոսի , և Պտոյիքն որ էին ընդ Նորագնին և բնակէին յերկիրն Փղտացւոց , ա-

պըստամբեցին 'ի Նորագնէն և եղէն ընդ Ֆռանգին, և առին զնոսա և գնացին ընդ անապատ յերկիրն Ագիպտոսի. և առին աւար և գերի բազում յոյժ, և եգիպտացի հարկ 'ի վերայ նոցա հարիւր վաթսուէն հազար դահեկան, և դարձան յԱրուսազէմ մեծաւ փառօք:

Հայտնի ժամանակի թագաւորն Վրաց Վէորգի եհար զՍալտուխ ամիրայն, և կալաւ զՍալտուխն և վաճառեաց զնա. և էառ զՆի քաղաք (1): Այլ դարձեալ ժողովեցաւ քաղմութիւն թուրքաց ընդդէմ Վէորգեայ, և կոտորեցան 'ի նմանէ հազարք հազարաց և բիւրք բիւրուց:

Թուին Ասորուոց Բեհ (1472), և Հայոցն ՇԱԹ (599), եղեւ պատերազմ ընդ Խլիճ ասլան և ընդ Աղուբ ասլան վասն դստերն Սալտուխին, զոր կամէր կին առնուլ սուրտանն, և տուաւ նա 'ի կնութիւն տեառն Սելտի նոյ կամօք Աղուբ ասլանայ. և ժողովեցաւ 'ի վերայ նորա սուրտանն: Այլ ել ընդդէմ նորա Աղուբ ասլան և զօրացաւ ընդդէմ սուրտանին, և յաղթեաց նմա և փախցոյց զնա, և էառ զբանակետղ նորա զգահոյսն ասկեղէն և զամենայն սրատրաստութիւնն նո-

(1) Վարդան (յեր. 165) գնէ 'ի թագաւորն Հայոց տաւուլ Գէորգի զԱնի քաղաք 'ի Փատլուն ամիրայէն. Իսկ Սալտուխ էր փեսայ Շահի—Արմենի թուինն Սուգմանայ:

րա . բայց երեւեցաւ մեծահագի , և դարձոյց անդրէն զոր ինչ առեալ էր , և խնդրեաց 'ի նմանէ սէր և արարին խաղաղութիւն , և սիրով կային ընդ միմեանս :

Ի սոյն ժամանակս ազդ եղև թագաւորին Արուսազէմի եթէ Ղիրարտ տէրն Սալիտոյ կազմեալ է նաւս 'ի ծովուն լցեալ աւազակօք , և յանխնայ կոտորէ զքրիստոնէայս և զՏաճիկս . և վասն այսր պատճառի բարկացաւ 'ի վերայ նորա և էառ զՍայիդա և հալածեաց զնա , և եկեալ նորա առ տէրն Անտիոքոյ և ետ նմա զՊաղրաս⁽¹⁾ : Այն առ ոչ դադարէր 'ի չարեաց իւրոց 'ի ծովու և 'ի ցամաքի մեծամեծ մնասս գործելով . և յոր ժամ զայն եւս խնացան , առին 'ի նմանէ և զՊաղրաս . և նա գնացեալ առ Արագինն և ուրախ արար զնա յոյժ , զի խոստացաւ առ նա դարձուցանել զամենայն ծովեղերացն . և ետ 'ի ձեռս նորա զզօրս իւր , և գընաց նա և եմուտ յերկիրն Փռանգաց , և սկսաւ առնել աւերումն և կոտորումն քրիստոնէից : Այլ ժողովեալ զօրացն Փռանգաց և անուամբն Քրիստոսի գիմեցին 'ի վերայ նորա և ձերբակալ արարին զգլուխ չարեացն , և կոտորեցին զզօրս (ժուրբացն , և զանօթն

(1) Պաղրաս օր և Պաղրաս , էր գլեակ մեծ Արասուս յերկրին Արեւելոյ :

աատանայի (Ղերարտ) տարան յԱրուսաղէմ
և հրով այրեցին ։

Յաւուրս յայտոսիկ Սանիլ թագաւորն
Յունաց սպան զկին իւր դեղով վասն ամ-
լութեան նորա , և էառ արտաքոյ օրինացն
կին երկրորդ զդուստր տեառն (Նտիոքայ ։

Ի թուին Մորուոց ՌնՀԳ (1473) և Հայոց
Թիւն Ո (600) մեռաւ Տուղ ասլան ամիրայն
Սելտենոյ և նստաւ որդի նորա տասնամեայ
ի տեղի հօրն , և լուաւ Մղուբ ասլան և եկն
ի վերայ Սելտենոյ և սլաշարեաց զնա և ոչ
կարաց առնուլ , և եթող ի վերայ նորա զօր
և չոգաւ , և խարապլան տէրն խարթեր-
դոյ առնէր բազում ընդունելու թիւն փա-
խըստականացն ի գաւառէն Սելտենոյ ։ Յետ
այնորիկ դարձաւ ի բարկութենէ իւրմէ Մ-
ղուբ ասլան և արար հաշտութիւն ընդ ամի-
րայացեալ տղային և եթող նմա զաշխարհն
Սելտենոյ , որ էր որդի եղբօր իւրոյ ։ Յայսմ
ժամանակի լուաւ խլիճ ասլան եթէ Մղուբ
ասլան միաբանութեամբ բազում ամիրայ-
նց խորհեալ է ընկենուլ զնա ի թագաւո-
րութենէ և դնել զեղբայրն նորա , երկեաւ
և առաքեաց զԽրիստափոր դպրապետն իւր
առ Սանիլն խնդրել ի նմանէ օգնութիւն
և կամբ սիրոյ , զի գնացէ առ նա ի Կոս-
տանդինուպօլիս ⁽¹⁾ ։ Եւ ուրախ եղեւ Սա-

(1) Գրիգոր Էրէց (Գ . 282) համառօտակի յիշէ զերթն

նիլն , և երդուաւ նմա . և գնաց սուլտանն հաղար հեծելօք առ Սանիլն ՚ի Կոստանդինուպօլիս , և ընկալան զնա մեծ պատուով : Եւ եղեւ անդ աւուրս սւթսուն , և այնչափ պատուեաց զնա , զի յայնքան աւուրս յամեն օր երկու անգամ առաքէին նմա հաց կերոյթ ոսկեղէն և արծաթեղէն ամանօք , և այն ամենայն մնայր սուլտանին և այլ ոչ դառնայր : Եւ ՚ի յետին օրն կերան հաց ՚ի միում սեղանի և զամենայն պատրաստութիւն ետ սուլտանին : Եւ յորժամ կամէր քնալ , ծածկեաց զհասակ նորա ոսկւով կալով նորա յօտն ՚ի մէջ տաճարին , և ետ նմա ըզզօրս իւր և չոգաւ և վարձեաց այլ բազում զօրս ՚ի թուրքաց : Եւ ժողովեցան ամիրայքն ամենայն Սլնագետաց զօրօք իւրեանց առ լղուբ ասլան և ելին ընդդէմ նորա ՚ի պատերազմ , և յորժամ եկին առ միմեանս , երկեան երկոքին կողմանքն ՚ի բազմութենէ միմեանց , և արարին խաղաղութիւն և ցրուեցան յիւրաքանչիւր տեղիս :

Ի ժամանակին յայնմիկ պարօն Ստեփանէ կոչեցաւ ՚ի պատիւ սիրոյ Ղանդրոնիկոսէ իշխանէն՝ որ էր Հոյն , և յորժամ դարձաւ երթալ ՚ի տուն իւր , սպանաւ նենգութեամբ

Խիւճ—Արտանայ առ Մանուէլ կայսր ՚ի Կոստանդինուպօլիս և տարաւ , ասէ , ընդ իւր զԱմիր Միրան զեղբայրն Նուրէտանի :

ինքն և որ ընդ նմա էին : Ոմանք ասեն թէ խաչեցին 'ի պղինձ (1) : Յայնժամ շարժեցաւ բարկութեամբ պարոն թորոս 'ի վերայ Յունաց և սպան 'ի նոցանէ որպէս ասեն՝ աւելի քան զտասն հազար անձինս : Եւ Նիզրոնիկոս երգնայր՝ թէ չէ պատճառ սպանման եղբօրն, և աղաչեաց զթագաւորն Նրուսաղէմի գալ և առնել խաղաղութիւն, և խոստանայր նրմա բազում ոսկի 'ի Վրաստանդինուպօլսէ : Եւ լուաւ նմա թագաւորն (Պէտուին Գ.) և եկն և աղաչեաց զպարոն թորոս և զերդին Ստեփաննեայ, և դադարեցին 'ի կոտորելոյ զՅոյսսրն : Եւ յետ այնորիկ էառ պարոն թորոս զՆիաւարդա և զթիւն :

Յայնմ ժամանակի թագաւորն Վրաց Պէորդի էառ զՎիլն և կոտորեաց զՊարսիկսն որ 'ի նմա, և քակեաց զՖինիքայն զոր շէնեալ էին Պարսիկք ոսկերօք և արեամբ քրքիստոնէից (2) :

(1) Սմբատ (յեր. 98), և Վահրամ (յեր. 209) հաստատեն զբանս Միխայէլի—Վերակոս (յեր. 90) զանց առնէ յիշել զեղանակ վախճանին :

(2) Վարդան ասէ (յեր. 166) թէ Գէորգի առեալ ըզԴուին, զգագաթունս (սպանելոյ) որ կային 'ի մինարէն, զարդարեալ ոսկէ թել հանդերձիւք և եդեալ 'ի դագաղս տայ Մուղրի արաբաց, բառնալ յուս իւրեանց և տանել 'ի Տըփլիս, 'ի թուին Հայոց ՈԺԲ (1163) : —Գրիգոր Երէց. Գ. 284, — Սամուէլ ասէ, յառաջնում աւուր օգոստոսի առ զԴուին, և վաթսուն հազարս գերեաց և քանդեաց զսուս աղօթանոցս նոցա :

Յաւուրս յայսոսիկ ըմբռնեցաւ Ռնաղ-
տըն տէրն Մնաթիոբայ 'ի զօրաց Նորատանին
հարիւր քսան ձիաւորով և հինգ հարիւր
հետեւակօք՝ դարան գործեալ նմա . ուր
բազում եցոյց քաջութիւնս, և թէ ոչ էր խը-
նայեալ 'ի հետեւակսն, դիւրաւ էր փախու-
ցեալ . բայց այրեցաւ սիրտ նորա և զտեղէ
էառ, և յետ բազում մտրտի ետ զինքն 'ի
ձեռս թուրքացն, և կաշեալ զնա ածին 'ի
Հալսպ, և եղև մեծ տրտմութիւն քը-
րիստոնէից և ուրախութիւն թուրքաց (1) .
վասն որոյ նոյն ժամայն արշաւեցին 'ի Ա-
տիկն (Աւուդիկէ) և առին եօթն հազար քը-
րիստոնէայս և վարեցին 'ի գերութիւն : Աւ-
լուեալ զայս թագաւորն Արուսաղէմի, եկն
և արար սէր ընդ Հալսպ, և դարձաւ գնալ
Արուսաղէմ, և հասեալ յԱքայ վախճա-
նեցաւ և ետ զթագաւորութիւնն եղբօր իւ-
րոյ Մմարեայ (Մմուրեայ) (2) 'ի թուին Մար-
ւոյ Ռնն (1474) և Հայոցն ՈԱ (601) : Աւ-

(1) Գրիգոր երէց (Գ. 281) ասէ, եթէ յատկատակել
Ռնաղտի զերկիրն խարբերու, ըմբռնի 'ի Մճմոխնայ որ էր
կառավարիչ Հալսպայ, հանդերձ երեսուն ձիաւորօք :

(2) Պետտին Գ թագաւորն Արուսաղէմի յետ գերու-
թեան Ռնաղտի եկն յԱնաթիոբ ոչ այնչափ առ 'ի ազատել
զնա 'ի գերութենէ, որչափ նախորհէր 'ի մտի զբռամբ ու-
նել զԷթանութիւն Անաթիոբայ . ուր և հիւանդացեալ ջեր-
մամբ առ 'ի մահ, եհաս 'ի Պերութ և անդ վախճանեցաւ :
Իսկ Ռնաղտ մնաց 'ի գերութեան մինչեւ ցամ Տեառն 1178 :

տարաւ զեղբայր իւր յԱրուսաղէմ և թաշեաց անդ . և սգացին զնա աւուրս բազումս . և թագաւորեաց ամս իննետասն⁽¹⁾ : Եւ Նորադինն եմուտ յերկիրն Արուսաղէմի և արար աւերումն , և առեալ աւար և գերի՝ դարձաւ : Եւ ել զհետ նորա Նմերիա (Ամաւրի) և փախոյց զնոսա և զբազումս կոտորեաց ՚ի նոցանէ և դարձաւ :

Եւ ՚ի սոյն ամի Աղուբ ասլան հնազանդեաց զՏանուն եղբորորդի իւր , որ ապրստամբեալ էր ՚ի Աեսարիա Հայոց , և չոգաւ ՚ի Վամաւի որ է Վամախ , և սպան զասպտամբ ամիրայն որ կայր անդ :

Եւ յայսմ ամի Խարասլան գնաց ՚ի յԱմիթ և ոչ կարաց առնուլ զնա , և դարձաւ ՚ի Հարսնքէփ⁽²⁾ և կոչեաց ՚ի սէր զԱղուբ ասլան . և նա կարծեաց թէ նենգէ զնա , և գնաց բարկութեամբ ՚ի յերկիր նորա և առ զԱշկաճակն (Չմշկաճաղ *) և գերեաց յերկրէ նորա հարիւր հազար անձինս և երկու եպիսկոպոսս , զոէր Իգնատիոս և զոէր Ռիոնէսիոս , և յետոյ զերծան կենդանիս :

Իսկ զկնի գերութեան Ռնաղտինն՝ կին նորա իշխէր Անտաքոյ . և ասլա եկն պարոն

(1) Ամաւրի թագաւորեաց յամէ 1162—1173 , ամս մետասան :

(2) Հարսնքէփ (Հիան—բէյթ) է աւան յարեւելեան եզերս Տեգրիսի և ՚ի հարաւոյ Ամթայ :

Թորոս և եդ բրինձ Նոտաբայ զՊեմունդն զորդի Ոնաղտին՝ ոչ կամելով մօրն :

Ի ժամանակին յայնմիկ Նորագինն զօրա-
ժողով լեալ չոգաւ և գերեաց զերկիրն Տը-
րապօլեայ (1), և պատահեցին նոցա երեք հա-
րիւր ձիաւոր Պռանդ, և ոչ գիտացին զմի-
մեանս, բայց կարծեցին թուրքն՝ թէ թա-
գաւորն Արուստղէմի հասաւ, և թողին զօրս
առեալ էին և փախեան, և Պռանդն կոտո-
րէր զնոսա մինչ ՚ի տեղի ինչ ընդարձակ : Աւ-
յորժամ տեսին Պռանդքն զբազմութիւն
Քուրդացն և իմացան թէ Նորագինն է,
զարհուրեցան և ելին ՚ի բլուր մի, և իջան
յերիվարացն և եդին ծունր և աղօթէին
զվերջին աղօթսն՝ ակն ունելով մահու ՚ի նը-
մին ժամու : Աւ տեսեալ թուրքացն զաղօ-
թելն նոցա, անկաւ երկիւղ Տեառն ՚ի վե-
րայ նոցա, և փախեան յերեսաց նոցա թող-
լով զծանրութիւնս իւրեանց : Աւ սրտա-
պնդեալ քրիստոսասէր զօրացն, զհետ մը-
տեալ կոտորեցին յոյժ զբազմութիւն . . .
նացն զօրութեամբն Քրիստոսի, և Նորագինն
զերծաւ սակաւութ :

Աւ ՚ի սոյն ամի գնաց Աղուբ ասլան առ
Հէրան շահ եղբայր (2) սուլտանին և դարձաւ

(1) Տրապօլիս : այժմ կոչի Համ — Տարապուս : որ է ծո-
վեգերեայ քաղաք յԱսորիս :

(2) Այսպէս յօրինակիս, որ թուի ասել Հահն շահ, որ

ուրախութեամբ . և հասեալ 'ի Պանդրա որ
է 'ի վերայ Ալիս գետոյ՝ մեռաւ (1) : Եւ փու-
թացուցեալ զօրացն թագաւորեցուցին զԻս-
մայիլն զեղբօրորդին Աղուբ ասլանայ, և արա-
բին միաբանութիւն ընդ Տանուէն ամիրայն
Կեսարիոյ : Իսկ զօրքն որ կային յԱլլաթայն,
թագաւորեցուցին զՍահմուդն զօրդին Սահ-
մուտին (Սահատիի) :

Եւ 'ի նոյն տարւոջ թագաւորն Արուսա-
ղէմի (Ամուրի) չոգաւ յԱդիպտոս , և եղէն
Ադիպտացիքն ընդ երկուս . կէսքն հնազան-
ցան Արուսաղէմի թագաւորին, և կէսքն հը-
սպարտացեալ փտահացան 'ի Աորադինն , և
առաքեցին առ նա : Եւ Աորադինն առաքեսց
զԱբարաւ (2) զօրապետին իւր զօրօք յօգնա-
կանութիւն նոցա , և դարձան ընդդէմ թա-
գաւորին Արուսաղէմի և մատնեցան 'ի կո-
րուստ 'ի բարկութենէն Ատուծոյ , և մա-
շեաց զնոսա 'ի սուր սուսերի թագաւորն Ա-
րուսաղէմի : Եւ գնաց իջաւ 'ի վերայ Պըլ-
պէս քաղաքի (3) ամիսս հինգ . և լուաւ եթէ

էր եղբայր խի՞՞ ասլանայ Բ . որդւոյ Մատուտի , և եղբայր
կո՞ջ Եսդուպ—արսլանայ :

(1) Ալիս գետ , այն է որ կոչի 'ի Տաճկաց Իւլէլ Էրմախ ,
որ ելեալ 'ի փոքուն Ասիոյ՝ թափի 'ի սեւա ծով :

(2) Աբարաւ , այն է Աիբրու , էր եղբայր Էսուպոյ՝ հօր
Սալա—էտուտի :

(3) Պըլպէս է Պիլոսիա կամ Պիլուսիա քաղաքն յեզր միջեր-
կրեայ ծովուն , որ բաժանէ զԱսիա 'ի Լիբիոյ :

Նորագինն ամենայն բազմութեամբ թուրքաց տաշարեալ է շէրիմն, և եթող ըզՊլպէս և եկն, և նախ քան զգալն նորա առաւ շէրիմն յանգիտութենէ զօրաց Ֆլաանգաց՝ որ ոչ լուան նմա իմաստնական իւրքատին զոր գրեաց առ նոսա՝ զի մի ելլեն ընդդէմ թուրքաց մինչև ՚ի գալն նորա, այլ ժողովեցան և գնացին յարուցին ՚ի քաղաքէն զթուրքն, և ինքեանք նստան ՚ի բացեայ և անհոգացան : Եւ դարձան ՚ի վերայ նոցա թուրքքն, և կոտորեցին և առին զքաղաքն, և տարան գերի զբրինձն Նստաբու (Նոեմնա Գ) և զայլս բազումս ՚ի գլխաւորացն(1) :

Ի թուին Նսորուոց ՌնԿԶ (1466) և Շայոցն ՌԳ (603), զօրացաւ սուլտանն Խլիճ ասլան և սու զԿատուկն և զՆպլսթայն և զՏարանդա ՚ի ձեռն Տանուին, և հալածեաց զօրդինն Նանիչմանայ :

Հայսմ ամի պարոն թորոս առաքեաց ոսկի և արծաթ ՚ի Շալպ՝ գնել զոմն յիշխանացն իւրոց որ կայր անդ ՚ի ծառայութիւն. և նա քա առին զոսկին և շէտուն զծառայն : Եւ թորոս առաքեաց սպառնալիս Նորադնին, և ինքն ել յերկիրն Սարաչայ, և ժողովեցան ՚ի ՚ի վերայ նորա բազմութիւն թուրքաց, և եհար զնոսա զօրութեամբ Տեառն, և կալաւ ՚ի նոցանէ այր գլխաւոր և նշանաւոր, և

(1) Գրիգոր երէց, Գ. 281 :

ղարհուրեցաւ Նորագինն յերեսաց նորա, և առաքեաց առ նա զոր խնդրէրն, և խնդրեաց խաղաղութիւն: Եւ բացաւ բերանն Փռանգաց, և խնդրեցին զԲրինձն, և վաճառեաց նոցա ընդ հարիւր հազար դահեկանի: Եւ ելեալ Բրինձն գնաց ՚ի Կոստանդինուպօլիս առ քոյրն իւր, և դարձաւ բազում գանձիւք: Եւ եբեր անտի Յոյն պատրիարք Նաիօքու, որում անունն էր Լթանաս, և եմոյծ ՚ի յԱնտաք: Եւ տեսեալ զայս Փռանգ պատրիարքն Հերմի անունն, և ել ՚ի քաղաքէն և գնաց նստաւ ՚ի Խուսայրն, և բանագրեաց զքաղաքն:

Ի թուին Լսորուոյ ՌնՀԷ (1477) և Հայոցն ՌԴ (604) Սանիլ թագաւորն գնաց ՚ի վերայ Բուլղարաց և ըմբռնեցաւ յառնէ միջէ, որ կամեցաւ տանել զնա առ թագաւորն, և նա խոստացաւ նմա մեծամեծ խոստումն՝ թէ թողու զնա, և գոյ զհետ նորա ՚ի Կոստանդինուպօլիս: Եւ առ նմա այրն և դարձոյց և փախոյց զնա և ած զնա ՚ի Կոստանդինուպօլիս, և (Սանիլ) արար նմա զոր խոստացաւն:

Ի թուին Լսորուոյ ՌնՀԸ (1478) և Հայոցն ՌԵ (605), թագաւորն Երուսաղէմի գնաց դարձեալ յԱգիստոս, և յաղթեաց զօրացն Նաւրագինն՝ որ կային ՚ի Սըր, և այլ դարձաւ Երուսաղէմ: Եւ լուաւ եթէ նեղել սկսան Տաճիկքն զքրիստոնեայսն, և գնաց երրորդ

անգամ յԱգգիստոս . և ել ընդդէմ նորա Շե-
րսքաւ որ կայր 'ի Սոր , և դարձեալ յաղթե-
ցաւ և փախեաւ յերեսաց նորա : Եւ թա-
գաւորն Երուսաղէմի էառ զՍոր , և եղեւ
ուրախութիւն մեծ քրիստոնէից . և եղէն
հարկատուք Երուսաղէմի ամենայն Ագգիս-
տոս :

Եւ յայսմ ամի մեռաւ ամիրայն Խարթ-
բերդոյ Ղարաօլան , և առ զիշխանութիւնն
որդի նորա Լորագինն (1) :

Ի թուին Լսորուոց ՌնՀԹ (1479) և Հայոց
ՈԶ (606) , Լնդրոնիկոս յոյն՝ սպանողն պարոն
Ստեփանէի , որ էր հօրեղբօր որդի Սանիլ
Թագաւորին , փախեաւ 'ի Նիկիիոյ և գնաց
յԱլքայ , զի անդ էր եղբօր իւրոյ դուստրն
(Թէոդորա) , որ էր լեալ կին հանգուցեալ
Թագաւորին Երուսաղէմի . և եղեւ հոգա-
բարձու տան նորա : Եւ անկաւ անօրէնն այն
պոռնկութեամբ ընդ եղբօր դստեր իւրոյ
և յղացաւ , և յայտնեցաւ չարն և փախեան
և գնացին 'ի Խառան . և անդ ծնաւ նոցա
չար ծնունդն . և գարշեցան ազգն Թուրքաց
'ի քրիստոնէից յորժամ լուան զբանն զայն .
և անտի գնաց 'ի Սերտին , և ոչ ընկալան
զնա . և չոգաւ անտի 'ի Կարնոյ քաղաք , և

(1) Նուր-էտտին Մահմուտ որդի Ֆաքր-էտտին Ղարա-
արօլանայ սուլտան Որդոքիտ , որ արեւր Ամթայ և Հիան-
քէյքայ , մեռաւ յամի 1183 :

առնոյր զօր 'ի թուրքաց և երթայր գերէր
գլբրիստոնեայսն և բերէր վաճառէր անօրի-
նայն :

Ի նոյն ամի մեռաւ մեծ իշխանաց իշխանն
սլարոն թորոս , կեցեալ երեւելի փառօք և
մեծաւ յաղթութեամբ . և մօտ 'ի կատարած
կենացն զգեցաւ զգետ կրօնաւորութեան
և մեծաւ յուսով կատարեցաւ 'ի Քրիստոս .
յիշատակնորա օրհնութեամբ և զիցի 'ի Քր-
իստոս յեկեղեցիս ուղղափառաց : Եւ ետ
զիշխանութիւնն որդւոյ իւրոյ յոյժ տղայոյ ,
և յանձնեաց զնա յիշխանսն : Եւ եղբօր իւ-
րոյ Սլէհին ոչ ինչ ետ՝ գիտելով զչարութիւն
նորա , որ նախ քան զմահնորա գնացեալ էր
առ Նորագինն և ետ նմա զկուրիս , և արա-
բեալ յովով չարիս քրիստոնէից ձեռնառու
թեամբ անօրինացն , գողացաւ և զՎանաւեր⁽¹⁾
'ի Հայոց և գերէր յանինայ զհաւատացեալս
'ի Քրիստոս , զորս ոչ կամիմք ընդ գրով ար-
կանել զաղէտսն :

Յետ այսօրիկ իշխանքն Հայոց և թումաս
մանկակալ տղայոյն , առին 'ի նմանէ ('ի Սլէ-
հէ) երգումն՝ զի մի զրկեսցէ զեղբօրորդին
իւր , և նոքա տացեն նմա զկէս երկրին և
գարձցի անդրէն . և նա երգուաւ և գար-
ձաւ յերկիրն , և ոչ եկաց յերգումն , այլ

(1) Վանաւեր , եթէ չիցէ անուն տեղւոյ , թուի եթէ
առիցէ վանաւեր , այսինքն՝ վանօրեր , վանքեր :

մեծամեծ չարեօք զօրացաւ և տիրեաց ա-
մենայն երկրին ⁽¹⁾ :

Ի Թուին Մօրուոյ ՌՆԶ (1480) և Հայոց
ՌԵ (607), բարձաւ Թադաւորու Թիւնն Տաճ-
կաց յԱդիպտոսէ, որ սկսեալ էր յԱմարաց
Ի Թուին Մօրուոյ ԶԽԹ (949), և աստ բար-
ձաւ. զի անկաւ Ի նոսա երկրառակու Թիւն,
և եղէն երկու հերձուած : Տաճիկքն որ յԱ-
դիպտոս Ռափտիք կոչին՝ որք են Շէխիք, որք
ասեն Թէ՛ չարն չէ յԱստուծոյ. և մի է Մ-
տուած, և չարն բազում է, և սատանայ է
պատճառ չարին : Եւ որք յԱԹուր և Ի Սիջա-
գետս էին, ասէին Թէ՛ չարն և մեղքն յԱ-
ստուծոյ է. և կոչին նորա Սալտաբիք ⁽²⁾. և այ-
սու պատճառաւ ասէին զմիմեանս : Սալտա-
բիքն էին ընդ Ռանգաց և Շէխիքն ընդ Նոր-
ագնին, և յերկուց կողմանցն կային յԱդիպ-
տոս : Եւ առաքեաց Նորագինն առ երկու
սեան կողմանսն պատգամ և խոստացաւ նո-
ցա ազատութիւն՝ եթէ ամենեքեան զնա

(1) Թուման աներն Թորոսի, որ խնամակալ էր մանկան
Ռուբենի, պահեաց զնա առ ժամանակ մի յերկու զէն Մլեհի
որ կամէր գրաւել զբոլանդակ իշխանութիւնն Վիլիկիոյ, որ
և իշխանացաւ իսկ, այլ ոչ կացեալ Ի խաղաղութեան ընդ
ազգին՝ սպանաւ յիշխանաց, և ածաւ փոխանակ նորա յաթու-
ւրն Ռուբէն Բ որդին Ստեփանեայ, յամի 1174 : — Սմբատ
յեր, 100—102 : Վահրամ, յեր, 210 :

(2) Սալտաբիքն են Սիւննիքն. Ի սոյն աղանդոյ էր և Նու-
բէտտին և ամենայն Միջագետք :

կամիցին, և ոչ տացեն հարկս Փռանդին ։
 Եւ լուան նմա և արգելին զհարկն 'ի Թա-
 փաւորէն Երուսաղէմի, և ամրացուցին զՊլը-
 պէս և եդին երկոտասան հազար ձիաւոր
 և հետեւակ երկու հարիւր հազար ։ Եւ լը-
 ւաւ Թափաւորն Երուսաղէմի և գնաց և
 առ զՊլպէս, և կոտորեաց առ հասարակ բայց
 'ի քրիստոնէից ։

Եւ Շաւուրն իշխեցող 'ի վերայ Սւրայ,
 այրեաց զքաղաքն ⁽¹⁾, և առ զբազմութիւնն
 և գնաց ամրացաւ 'ի Խարհէ քաղաք ⁽²⁾ և ա-
 ռաքեաց առ Նորադինն զեղեալ իրսն ։ Եւ
 Թափաւորն Երուսաղէմի դարձաւ բազում
 աւարաւ ։ Եւ Նորադինն առաքեաց զՇերա-
 քաւ զօրադլուխն հարիւր հազար հեծելովք
 յԱգիպտոս, որ ընդ երթալն սպան զիշխանն
 Տաճկաց (զՇաւեր) . և յետ այնորիկ ըմբռ-
 նեաց զխալիփայն (Ստէտ լէտին իլլահ) և ըս-
 պան զնա, և ջնջեաց զտունն նորա . և այս-
 պէս բարձաւ իշխանութիւնն և խալիփայու-
 թիւնն Տաճկաց ⁽³⁾ յԱգիպտոսէ և տիրեցին

(1) Շաւուր կամ Շաւեր փոխաբայն Եգիպտոսի՝ որ
 դաշնակիցն էր Փռանդաց, տեսեալ զդրժումն նոցա այրմամբն
 Պլպէսայ, զօրաժողով եղեւ, և առ 'ի վառել զարիութիւն
 ոգւոյ զօրացն՝ այրեաց զքաղաքն Փոստատ . և խալիփայն Ե-
 գիպտոսի առաքեաց առ Նուրէտտին ինդրել զձեռն օգնա-
 կանութեան նորա ։ Տես 'ի պատմութեան խալիփայ Միշտայ .
 Հտ . Բ . ԳԼ . 6 ։

(2) Խարհէ քաղաք՝ է Գահիրէն, Էմիլ Մշուր կոչեցեալ ։

(3) Իմա՝ Արաբաց, որք էին 'ի Ֆադիմեան ցեղէն ։

ազգն թուրքաց յայսմ հետէ : Եւ յետ երեք
ամսոյ մեռաւ Շերաքաւ , և առ զիշխանու-
թիւնն նորա Յուսուփն , որ է Սալահադինն՝
եղբորորդին Շերաքուի . և էին սոքա ազգաւ
Քուրդ ՚ի Վիլնայ քաղաքէ Սեծաց Հայոց ,
որդիք ազգատաց , և հայր տրա կոչէր Լուբ⁽¹⁾ =
Լյալուբսորդի Սուլիմանայ և Շերաքաւ եղ-
բայր իւր ելեալ ՚ի Վիլնայ վասն ազգատու թե-
եկին ՚ի Սիջագետս և գնացին ՚ի թիկրիթ և ա-
ռին զնոսա ՚ի բերդն ՚ի ճորտու թիւն : Լյալու-
բըս ՚ի գիշերի միում տեսանէր , զի ելանէր
՚ի մարմնոյ նորա հուր և այրէր զբազում աշ-
խարհս . և պատմեաց զերազն Սհաի միում .
և (սա) մեկնեաց նմա թէ՝ ծնանի օրդի որ տիրէ
բազում աշխարհաց , և գրեաց զբանն , որ
թէ ելցէ ՚ի գլուխ երազն , տացէ նմա և
օրդւոց նորա յամեն ամի հազար կարմիր այն
օրդին որ թագաւորէ : Եւ ՚ի նոյն ամի ծը-
նաւ Յուսուփն , և յորժամ զարգացաւ՝ էտա-
զնա Շերաքաւ հօր եղբայրն իւր , և գը-
նաց առ Նորադինն , Եւ Շերաքաւ էր այր
յառաջադէմ և իմաստուն , և արար զնա
Նորադինն զօրապետ և առաքեաց յԱլփիսկ-
տոս Եւ Սալահադինն՝ որ էր Յուսուփն , էր
ճարտար առաջի Նորադինին , և էր հաճոյ
յաչս նորա , և զինի մահուան հօրեղբօրն ա-

(1) Սամուէլս — վարդան , յեր . 161 : — Սիրակոս ,
յեր . 88 :

ապքեաց զնա 'ի տեղի նորա, և Ջհուան այն եկն առ Լուբն և խնդրէր զսակին, և առէ ցնա Լուբն. «Եկ երթիցուք առ Թադաւորեալն, և նա տացէքեզ:» Եւ չոգան երկոքեանն յԱգիպոսս. և խնդրեաց Յուսուփն, և եհարց ընդ Ջհուան՝ Թէ քանի՞ ամբ են երազոյն: Եւ նա ունէր զգիր Թուաւկանին, եհան և եցոյց նմա. և նա ետ անցեալ ամացն ամենայն ամի հաղար դահեկան կարմիր: Եւ այց հայր նորա յետ սակաւու ոտամբ ձիոյ հարեալ 'ի գլուխն՝ մեռաւ և Թադեցաւ պատուով: Եւ Յուսուփն երթայր և զօրանայր և յառաջանայր օր ըստ օրէ:

Ի նմին ամի էառ Խլիճ տալան գլխասարիա և զՕրամնդաւ յորդուոցն Վանիշմանայ: Իսկ Յուսուփն հրաման եհան յերկիրն Եգիպտոսի՝ զի միշտ դօտէկապ երեւեցին քրիստոնեայքն՝ նշանակ ծառայութեան, և մի հեծցեն 'ի ձի և 'ի ջորի:

Եւ յայսմ ամի միաւոր եկեղեցին ուղղաւ փառաց առաւ 'ի նեստորական եպիսկոպոսէն ('ի Վաղարատ), և եղեւ բարկութի Տեառն 'ի վերայ նորա, և նոյն ժամէն դարձաւ (եկեղեցին) առ տեարս իւրեանց: Հաւուրս յայտոսիկ պոյծառանայր աստուածային կարգօր և շնորհօր վարդապետութեամբ սուրբն Յակոբ որ եղեւ եպիսկոպոս և կոչեցաւ Վիսնէսիոս: Սա էր

որդի Սալիպի՝ առն արդարոյ : Սա արար յու
լով գիրս խրատուց և կրօնից . և սա մեկ
նեաց զամենայն հին և նոր կտակարանս . և
լինէր նովաւ նշանք և սքանչելիք ՚ի փառս
Քրիստոսի (Նստուծոյ մերոյ :

Ի թուին (Նստուոց ՌՆՁԱ (1481) և Հայ- 1159թ.
ոց ՌԸ (608), առաքեաց թագաւորն Յունաց
Սանիլն առ տէր Ներսէս կաթողիկոս Հայ-
ոց և առ իս Սիխայլս պատրիարքս Նստուոց,
որ ժողովողս եմ գրոցս, վասն միաբանութե
կրօնից և դաւանութեան՝ նախ ՚ի ձեռն Քր-
իստափորի և երկիցս անգամ ՚ի ձեռն թու-
րիանեաց : Եւ գրեաց առ մեզ տէր Ներսէս,
թէ խնդրել են ՚ի մէնջ երկու բնութիւն ա-
սել Քրիստոսի, և զչորրորդ ժողովն մեծա-
րել, և զՕհունդն ՚ի գեկտեմբերի ԻԵ առ-
նել, և խմոր դնել ՚ի նշխարն և ջուր խառ-
նել ՚ի բաժակն . և ՚ի սուրբ Նստուածն խա-
լէցար չասել : Եւ մեք գրեցաք առ նա, թէ
«Նոյ գիրքդ ՚ի մերս մերձ է . բայց ես ոչ կա-
միմ զճշմարտութիւն կրօնից հարցն ձերոց
փոխել, զի թէ մեծ և կամ փոքր՝ և կամ դա-
ւանութիւն փոխէք, երեւի թէ թերի էիք
մինչեւ ցայժմ և արդ լցայք և դեռ կատա-
րեալք եղերուք՝ ակն առեալ մարդոյ . այլ
մեք կատարեալ տեսանեմք զձեզ առաքելա

(1) Ի բնագրին գոյր ասու որ ուրի բառս, զոր սչ կարա-
ցաք իմանալ :

կան հիմամբ, և թերի ինչ ոչ գոյ 'ի ձեզ: Եւ առաքեցաք առ նա զմի յաշակերտաց մերոց որ վարժ էր արտաքին գրոց, զի ընդ մեր պատասխանի արասցէ. զի լուաք թէ արտաքնովքն խրատեալ է այրն որ եկեալ է 'ի թագաւորէն: Եւ գնացեալ աշակերտին մերոյ, մեծ կաթողիկոսն Հայոց հրամայեաց խօսել ընդ թօրիանէի վասն բնութեանց առաջի իւր. և եհարց մեր աշակերտն ընդ Յոյնն թէ՝ «Ի քանի՞ս բաժանի բնութիւնն»: Եւ նա ասէ՝ «յերկուս». և ասէ՝ «յորս.». և թօրիանէ ասէ. «յանձնաւորութիւն և յանանձնաւորութիւն»: Եւ նա ասէ. «Եւ յերկու բնութիւնդ որ դուք ասէք, ո՞ր է, անձնաւորն թէ անանձնաւորն»: Եւ կարկեցաւ զբազում ժամս տարակուսեալ, և ապա ասէ. «(1) Ինչ կայ մեր և արտաքնոցն կարգի և հարցափորձութեանց. թող զայդ»: Եւ կաթողիկոսն պարսաւեաց զնա և ասէ. «Եւ զնոցէր վաղվազես, երկուցեալ 'ի կապանաց երկոցունց. եթէ ակոյեան եկեալ ես, զիմոր խրաչիս նմանապէս յերկոցունցդ՝ յԱստուածաշունչ գրոց և յարտաքնոցն՝ որպէս զերկշուտ: Եւ այսպէս խօսելով զբազում աւուրս՝ յամօթ լինէր անուանեալ իմաստասէրն թօրիանէ (1):

(1) Թօրիանեայ գիրք որ զոյն ինգրոյ, գլխովն ընդհանառակն պատմէ, զյոգլթանակել իւր 'ի բռնս և զպար-

Գրեալ էր և առ մեզ Սանիլն և խնդրեալ ՚ի մէնջ դաւանութիւն, և մէք գրեցաք և առաքեցաք, և հաւանեալ էին, և գրեցին առ մեզ վերստին գովութիւն և գոհութիւն բանիցն մերոց: Եւ զինի աղաչանք՝ զի գնասցուք առ նոսա, և ՚ի բերանոյ մեր լուիցեն, և մէք ոչ առաք յանձն զգնալն, այլ գրեցաք՝ եթէ «Սեր դաւանութիւն այդ է, մի բնութեամբ և կամօք և ներգործութեամբ փառաւորել զՔրիստոս ըստ Առաքելոց և Սարգսից և ուղղափառաց հարցն մերոց, և յայդր վերայ հաստատեալ եմք անշարժելի. և որ ոք այդու ընդ մեզ զխաղաղութիւն կալցի և սիրէ զմեզ, կալցուք և մէք և սիրեսցուք. և եթէ վասն սյդորիկ ատեն զմեզ և պատերազմին, մէք ընդ Աստուծոյ և ընդ հարցն մերոյ գնասցուք. և մատուցուք զպարանոցս մեր ՚ի վկայական հանդէս նախնեացն մերոց:» Այնպէս և Վաթողիկոսն մեծ ըստ իւրում իմաստութեանն արար պատասխանի. զնորայն լիով մէք ոչ իմացաք զպատասխանին, բայց զայս զխտացաք՝ զի խափանեաց տէր զջան թագաւորին զոր առաջի եդեալ էր մեզ Քաղկեդոնիկ լինել. զի անկաւ Սանիլին այլ մեծագոյն հոգք ՚ի թուրքաց, այլ

տութիւն սրբոյն Ներսէսի Տէս ՚ի գիրս նորին՝ Թարգմանեալ ՚ի Կղեմէսէ Գալանոսէ: Ի ձեռագիրս Գրատան սուրբ Յակոբոց, Համար 858. ԳԼԺ Ժ:

և մեռաւ մեծն՝ Ներսէս կաթողիկոսն Հայոց առաքինութեամբ և սրբկեշտ վարուք զարդարեալն, և եկաց մնաց սահման հարցըն մերոց հաստատունն հիմամբ (1),

Այլ և ՚ի նոյն թուին Ասորւոց ՌԵԶԱ (1481) և Հայոց ՈՐ (608), խնդրեաց թագաւորն Արուստակէմի օգնութիւնն ՚ի թագաւորէն Յունաց որ էր աներ նորա, և առաքեաց զօր բազում ընդ ծով և գնացին ՚ի վերայ Ագիստոսի: Բայց յորժամ հասին Ագիստոս (Հոյնք, ըստ նենգաւոր բարսւց իւրեանց նենգեցին թագաւորին Արուստակէմի, և կամէին ինքեանց առնուլ զԱգիստոս: Այլ իմացուցին Ագիստացիքն թագաւորին զկամքս իւրեանց և զՅունացն, և տուին նմա

(1) Խնդիրն միաւորութեան որ ընդ մէջ երկուց եկեղեցեաց Հայոց և Յունաց ՚ի ժամանակս Մանուէլի կայսեր և որբոյն Ներսէսի Շնորհաւոյ, յայտնի է ընդհանուր ազգիս ՚ի գրոց նորին իսկ սրբոյ, յորում ոչ ինչ յիշատակի և զԱսորւոց մտանել ՚ի նոյն խնդիր: Իսկ Աստեման պատմիչ ասէ՝ եթէ ըստ խնդրոյ Շնորհաւոյն առաքեցաւ ՚ի Հռոմկայ Յովհաննէս եպիսկոպոս ասորի, որոյ տեսեալ զհեղութիւնն և զկակղութիւնն բանից սրբոյ Աթողիկոսին Հայոց, համարելով զնա իբր հաւանեալ ընդ բանս Թէօրիանեայ, մեղադրեաց զնա, և ոչ եւս կացեալ անդ՝ դարձաւ ՚ի տեղն իւր: Զկնի մահուան Շնորհաւոյն, յորժամ դումարեցաւ ժողովն ազգային ՚ի Հռոմկայ, առաքեցան և ՚ի Միսայէլ պատրիարքէ Ասորւոցն եկեղեցականք ոմանք ներկայ դատանել ՚ի նմինս - Վիրակոս, յեր. 67, որ և ՚ի մէջ բերէ զառաջին թուղթն գրեալ առ Ալէքս փեոսայ Մանուէլի - Տես և ՚ի կարգս թղթոց միաբանութեան, յԸնդհանրականն, յեր. 180:

ոսկի և պատանդս, զի տացեն նմա հարկս. զի տակաւին չէր բաւական (Յուսուփն կը ռուկիլ ընդ թագաւորն) Նրուսաղէմիւ (չէ հաւանեալ թագաւորին, և առեալ զոսկին և զպատանդսն դարձան, թողեալ զՅոյնսն անդէն, որ և ոչ իշխեցին յամել անդէն, այլ առեալ զնաւսն դարձան. և կարաւ զնոսա ձմեռն և բազումք կորեան 'ի ծովուն:

Ի նոյն թուին եղեւ շարժ ահագին յամառնային յեղանակին 'ի յունիսի Իթ, 'ի տօնի սուրբ առաքելոցն Պետրոսի և Պաւղոսի, յերրորդ ժամուն' 'ի ժամ պատարագին շարժէր երկիր 'ի հիմանէ, և թուէր թէ 'ի վեր է 'ի բարձրանալ և 'ի վայր է 'ի խոնարհել. և եռայր երկիրս մինչև ցինն ժամ աւուրն, (չէ էաք մէք 'ի վանք Սաւր Հանանայ (Ս. Նանիւայի), և անկաք 'ի վերայ երեսաց մերոց, և հրամայեցաք զի յեկեղեցւոյն մի ոք ելցէ մինչ 'ի դադարել բարկութեանն. և զճմարիտն արժան է սակ, դադարման ակն ոչ ունէաք, զի ամենայն ոք կարծէր եթէ հասեալ է վախճան աշխարհիս (1) : Իսկ 'ի յինն ժամ աւուրն յիշեաց Նստուած զա-

(1) Յայտ ամի (1170) ոչ միայն զԱնտիոք, այլ և զՏիւրոս, զՏրապոնիս զԵմես և զԲերիա քնտանաց շարժն շարժաւ աւերամբք շինուածոց և հաստահիմն բերդից, յորս և բազումք կորուսին զկեանս իւրեանց, և երկիւղն դատաստանին Աստուծոյ, ասե զուլիէրմա տիւրացի, դադարեցուցանէր զպատերազմունս որ 'ի մէջ քրիստոնէից և Իսլամացի

քարչական խնաման և հաստատեցաւ երկիր,
 և հողի կլաք և ուշաբերեցաք. և էր տեսա-
 նել զամենայն ակն յարտասոււս և ամենայն
 լեզու բերէր գոհութիւն Նստուծոյ : Ապա
 եկն եհաս համբաւ 'ի Հալպայ՝ թէ փրա-
 պարիսպն և բերդն և պատառուածք երկրին
 կլաւ զքաղուամս, և սեւաւ ջրով լցաւ քաղու-
 քրն, և մեռան 'ի նմա անհամար բազմու-
 թիւնք, և փրան ամենայն ձեռագործ շին-
 ուածք, և մնաց մի եկեղեցի : Այլ խնդրեաց
 արդար դատաստանն Նստուծոյ զվրէժ ա-
 բեան քրիստոնէիցն, զի իբրեւ զանասուն
 վաճառեալ լինէին 'ի նմա ազգք քրիստոնէ-
 ից՝ գինք արեանն Նստուծոյ. թողում ասել
 զգործն Սողոմոն և զանօրէնութիւն ջրակա-
 ղոյս հսկայիցն մինչև յուսահատեին բազումք
 'ի դատաստանէն Նստուծոյ տեսանելով ըզ-
 չարիս նոցա : Այնպէս և յԱնտաք, զի բա-
 ղում շինուածք փրան և եկեղեցին Յունաց
 փրաւ 'ի վերայ պատարագողացն, փրաւ և
 սուրբ Պետրոս (եկեղեցին), և Նրինձն զգե-
 ցաւ քուրձ և ամենայն բնակիչք քաղաքին
 գնացին անկան առաջի Պատրիարքին իւր-
 եանց՝ զի մոցէ 'ի քաղաքն : Այլ նա ասէ .
 « Այնչ ոչ ելանէ չպատրիարքն Յունաց, ես
 ոչ մտանեմ 'ի նա, » և յորժամ գնացին հա-
 նել զնա, տեսին զի 'ի փրմանէ եկեղեցւոյն
 խոցեալ էր և մերձ էր 'ի մահ, և հրամայեաց

(սրատրիարքն | ատինաց) բառնալ և ընկե-
նուլ յարտաքս, և արարին այնպէս. և մե-
ռաւ արտաքոյ քաղաքին. և սպա եմուտ
սրատրիարքն Պաանդաց Հեմը (1) ՚ի քաղաքն :
Եւ սկսան շինել զփլածան : Նոյնպէս և յամե-
նայն երկիր բազում աւեր և կործանուամն ե-
ղեւ բերդից, եկեղեցեաց և քաղաքաց և
գեղից ՚ի նոր և յանլուր և յօտար շարժմա-
նէն. բայց սղորմութեամբն Քրիստոսի յԱյ-
տաք և յամենայն ծովեղերեայսն մնաց եկե-
ղեցիքն ուղղափառաց՝ ոչ վասն բարի գործոցն
մերոց, այլ վասն սուրբ հարցն աղօթից և
նահատակութեան նոցա :

Ի թուին Նորուոյ ՌՆՁԲ (1482) և Հայո-
ցն ՈԹ (609), մեռաւ Խուդբադին աթաբա-
կըն Սօլայ և ամենայն Նթուրացւոյ. և
լուաւ Նորադինն եղբայր նորա և չուգաւ ՚ի
Սճբին և առ զնա առանց սրտերազմի,
նոյնպէս և զՍնճարն. և ուրախացան Փխիր-
քըն (2) յոյժ, զի սիրէին զնա որպէս զօրինա-
պահ, զի գինի ոչ ըմպէր, և ընդ տահման
աղօթից նոցա ոչ անցանէր. և ասէին զնա
մարգարէ : Եւ նա ՚ի սրտածառս ուրախու-

(1) Ան է Եմրի կամ Ամուրի սրատրիարք, զորոյ և
վերագոյն յիշատակեաց զատելութիւնն զոր ունէր ընդդէմ
սրատրիարքին Յունաց :

(2) Փխիրքն են ֆախր կոչեցեալ ազգն կրօնաւորաց
Տաճկաց :

Թեան ազգին թուրքաց և Տաճկաց ատենսր
 զքրիստոնեայն, և աւերել տայր զնորաշէն
 եկեղեցիան որ ՚ի ժամանակս նորա շինեալ լի-
 նէր, մինչ մեռաւ խալիփայն Սթեփն (1) և
 առ զպատիւն Սուղսդին որդի նորա. և սա
 արգելեաց ՚ի քակելոյ զեկեղեցիան այսու
 պատճառաւ : Քանզի յորժամ եղև նոր
 խալիփայն, գրեաց առ նա Նորագինն՝ թէ
 « Եւա սահման Փեղամբարին Սահմետի,
 որ գրեաց թէ՛ զհինգ հարիւր ամ ոչ կամի
 Տէր զճնջումն քրիստոնէից. և արդ կատա-
 րեալ է թիւ սահմանին այն, պարտ է մեզ
 այսուհետեւ բառնալ զքրիստոնէութիւնն
 իւր չ'ստուծոյ ազգմանէն գրեաց ՚ի թղթին
 թէ՛ « Հրամայեա ինձ դալ առ քեզ որ խոր-
 հինք վասն այսոցիկ » : Իսկ նա յորժամ տե-
 սաւ զթուղթն և հասկացաւ զբանն, թուե-
 ցաւ նմա թէ նենգութեամբ դայ առ նա՝
 զի ստանցէ զնա և ինքն առցէ զպատիւ խա-
 լիփայութեանն. որպէս եբարձ զԴիպրոսի
 խալիփայութիւնն հրամանաւ իւրով. վասն
 այսորիկ գրեաց առ նա խստագոյն պատաս-
 խանի, և պարտաւեաց զնա. և գրեաց և ա-
 ռաքեաց յամենայն աշխարհ՝ զի շինեցին
 եկեղեցիք և համարձակ լիցին քրիստոնեայք

(1) Սթեփնճէտ Եռասուք որդի Մոթթաֆեաց որ աւե-
 րեաց ամս 24, և յաջորդեաց որդի նորա Մոսդատի Հասան
 յամի Փրկչին 1169—1170 :

յամենայն ուրեք : Եւ զայս արար հակառակ Նորագնին . և սպան զՍղիւն (1) որ կամակից էր Նորագնին , և եհան ՚ի բանտէ զորդիան թուամայի և ետ նոցա զեկեղեցին իւրեանց զսր առեալ էր զըպարտութեամբ :

Իսկ Նորագնին գնաց պաշարեաց զՍօսր ուր կային հինգ որդիք եղբօրն նորա, և ետես որ յոլով ժամանակի պէտք էին առնուլ ըզքաղաքն , խօսեցաւ ընդ նոսա ՚ի խաղաղութիւն , և երդուաւ որ թողու զքաղաքն և զերկիրն եղբօրորդեացն՝ եթէ բացցեն նմա զքաղաքն և մոցէ ՚ի նա խաղաղութեամբ : Եւ լուան նմա և ածին զնա ՚ի քաղաքն . և ել ՚ի կլայն և էառ զամենայն գանձսն որ կային անդ , և եդ զիւր մարդիկն ՚ի կլայն՝ զի յանուն նորա պահեսցեն , և զաշխարհն և զքաղաքն բաժանեաց եղբօրորդեացն , բայց զամենայն ամուրսն արար ընդ ձեռամբ իւրով և գնաց : Եւ յայնմ հետէ սկսաւ ծանրել ըզհարկ քրիստոնէից , և ետ հրաման մի երկայնել քրիստոնէից զհերս իւրեանց զի ճանաչաւորք լիցին , նոյնպէս հրամայեաց Ս հուտաղգին կարմիր կարկատան կարել ՚ի փակեղն կամ ՚ի յուսն զի ճանաչիցին :

Յայսմ ժամանակի գնաց Եմբի (Էմաւրի) թագաւորն Երուստղէմի ՚ի Կոստանդինու-

(1) Ուէիւն առանց երկբայութեան նշանակէ Ֆէւիւ , որպէս աւնի օրինակ մի՝ Վաղիր :

պօլիս, և բաղաւմ գանձիւք դարձաւ յէջուսաղէմ:

Ի թուին Նորունոց ՌՆՁԳ (1483) և Հայոց ՈԺ (610), Խլիճ աօլան եկն ՚ի Ստեփնի և ոչ կարաց առնուլ զնա. և առեալ գերի անձինս երկոտասան հազար և դարձաւ անդրէն: Իսկ Նորագինն ժողովեալ զամենայն ամիրայսն և զԽամսլին Սանիշմանայ և զՇահնշահ եղբայր Խլիճ աօլանայ և գնացին ՚ի Վեսարիա. և սուլտանն ոչ կամեցաւ ելանել ընդդէմ նոցա, և առաքեցին առ նա զի տացէ յաշխարհէն բաժին եղբօր իւրոյ: Եւ որդիք Շահնշահին կային առ նմա հինգ. և նա էառ զմի յորդունոց նորա՝ եղէն և խորովեաց և առաքեաց առ հայրն և ասաց. « Թէ ոչ երթաս այտի, զչորս որդին դոյնպէս առնեմ: » Եւ յորժամ տեսին զայն՝ երկեան, և արաւեալ խաղաղութիւն՝ դարձան: Եւ կալաւ ցաւ զՆորագինն և հիւանդացաւ, և անկաւ շիւթ մեծ, և բաղաւմ գործակալք յարեան ՚ի վերայ իրերաց և կոտորեցին զմիմեանս. և եղև յոլով մնասս և պակասութիւն քրիստոնէից վասն շիւթոյ իրացն այնոցիկ:

Ի թուին Նորունոց ՌՆՁԴ (1484) և Հայոցն ՈԺԱ (611), ՚ի Խաչին ամիսն եղև պաղ և ձիւն սաստիկ, նոր ՚ի լըոյ և ՚ի տեսանելոյ. զի քսան և եւթն թիւ չափեցին զթանձրութիւնն, որ և ՚ի Հնդիկս, որ բնաւ ձիւն ոչ

գոյ, ասե՛ն թէ չորեքտասան թիզ չափեցին զձիւնն . և պողեցան աղբիւրք, և ձկունք ծովու մեռանէին, և ջնջեցան թռչունք և երէք ՚ի ծմակ տեղիսն, և ընտանի անասնոց եղեւ մեռանիլ ՚ի չգոյէ կերակրոյ, և այրեցաւ ամենայն բոյս սերման: Եւ ՚ի գալ ամին եղեւ սով մեծ և կարօտութիւն յոյժ, մինչ իշխանքն Կապադօկոսցւոց սպանին զԻսմայիլն զամիրայն Սեւաստոյ, և առին զամենայն ընտանիս նորա, և կտորեցին անձինս հինգ հարիւր, և առին զամբարեալ ցորեանն և զամենայն ստացուածս նորա և ապրեցան ՚ի նեղութենէ սովոյն, և ծածկեցաւ գործ ըսպանման նոցա զչորս ամիս վասն ձմերնային յեղանակին, և ՚ի գալ գարնանն լուան ամենայն ազգքն մերձակայ, և չար թուեաց և տարակուսեցոյց լուրն դժապումս: Եւ ոմանք ՚ի բնակչաց աշխարհին առաքեցին ՚ի Դամասկոս առ Տանու՛ն ամիրայն Կեսարիոյ, զոր հալածեալ էր Խլիճ ասլան բազում ազգակա նօք, և կոչեցին զնա . և եկն և էառ զիշխանութիւն Սեբաստիոյ, և էառ ՚ի բազմաց ըզվրէժ ազգականաց իւրոց վասն անողորմ ըսպանման նոցա: Եւ լուաւ Խլիճ ասլան և եկն ՚ի վերայ Տանունին ՚ի Սեբաստիա, և Տանու՛ն յուսացաւ ՚ի Նորագինն՝ կանգնեալ ՚ի հիւանդութենէ իւրմէ որպէս յարուցեալ ՚ի մեռելոց, և անկաւ ահ նորա դարձեալ ՚ի

վերայ աշխարհի, և ժողովեալ բազմու թիւն զօրաց գնաց ՚ի Սեբաստիա. և զարհուրեալ սուլտանին եթող զբազաբն և գնաց: Եւ Նորադինն դարձաւ և էառ զՍարաշ և զՊեհնէսնի և զՔեսուսն: Եւ լուեալ զայս Խլիճ՝ ասլան, գայ բազմութեամբ յոյժ ՚ի վերայ Նորադինին, և Նորադինն գնաց ընդ առաջ նորա և նստաւ ՚ի վերայ Տահնայ⁽¹⁾: Եւ եկն սուլտանն և նստաւ ՚ի միւս կողմանն մերձ առ նմա, և երկեան ՚ի միմեանց և ոչ պատերազմեցան զբազում աւուրս: Եւ անկաւ սով ՚ի բանակն երկոցունց և բազումք մեռան ՚ի սովոյ, և յետ բազում աւուրց անցելոց եթող սուլտանն զՏանուսն կալ ՚ի հընազանդութիւն Նորադինին, և արարին սէր և դարձան ՚ի տեղիս իւրեանց:

Սացից փոքր ինչ վասն ազանդոյ միոյ որ երեւեցաւ յաւուրս մեր նախ քան զվախճան Վաթողիկոսին Ներսիսի, որ եղեւ այսպէս: Մբեղայք երկու, անուն միումն Յուսիկ և միւսոյն Վեորդ, և երէց մի Վարապետ անուն, գնացին ՚ի կողմանց Սիլադետաց առ սուրբն Ներսէս, և մեղադրեցան ՚ի նմանէ վասն անկարգութեան համբաւոյ նուցա, և ելին ՚ի նմանէ տրտմութեամբ, և ապրստամբեցին և գնացին յԱռհա, և սկսան բամբասել զտէր Ներսէս և հայհոյել՝ եթէ

(1) Տահան է Ճիհան գետ առ սահմանօք Կիլիկիոյ:

զաղանդն Սիմոնի կախարդի ունի, և առնէ արծաթով ձեռնադրութիւն, և ինքեանք եղեն Քաղկեդոնիկք, և խաբեցին չորս հարիւր տուն յԱռհայոյ զինի իւրեանց և անուանեցին զնոսա Յուսիկեանք: Եւ լուաւ հայրապետն Ներսէս, և գրեաց առ իշխան քաղաքին զի հալածեացէ զնոսա, և իշխանն Ուռհայոյ եհան զնոսա անտի, և նոքա գնացին ՚ի Հալպ առ Նորագինն, և առին անտի համարձակութիւն և դարձան: Եւ ես կոչեցի զնոսա առ իս և մեղադրեցի, և հաստատեցի զնոսա յուղղափառութի, և առաքեցի զնոսա իմ պատուաւոր արամբք առ տէր Ներսէս, և աղաչեցի հաշտել ընդ նոսա: Եւ յորժամ գնացին նոքա, վճարեալ էր տէր Ներսէս ՚ի կենաց տատի և հասեալ ՚ի Քրիստոս ՚ի թլււին Ասորւոց ՌՆՁԵ (1485) և Հայոցն ՈԺԲ (612), յԱստուածածնին ամսեանն ՚ի յութ, յաւուր հինգ շաբաթուջ: Եւ Յուսիկն այն անօրէն դարձաւ և գնաց յԱնտաք և միլրտեցաւ և դարձեալ եղեւ Քաղկեդոնիկ (1):

(1) Առ գլխաւորն այսր աղանդոյ թուին ակնարկել բանք թղթոց սրբոյն Ներսէսի, մակագրեալ « առ ժպիրհ օմն » : Եւ զի ասէ Միխայէլ եթէ բամբասէին զսուրբն արծաթով առնել ձեռնադրութիւնն ըստ օրինակի Սիմոնի կախարդի, յայտնեն բանք երրորդ թղթոյ սրբոյն յորում ՚ի մէջ բերէ դրանս յանդուգն ժպրհին որ ասէր եթէ « Վաշառն զոր առնուս կուրացուցանէ զաչս քո, և վաճառես զթառն Աստուծոյ այնոցիկ՝ որ բիւր շարեօք լցեալ են » : Տես ՚ի գիրս

Իսկ տէր Ներսիսի կայր երկու եղբօր որդի եպիսկոպոսունք, և աւագ եղբօր որդին չէր մերձ մահու հօրեղբօրն, և կրսերն առեալ զմատանին նորա՝ քարոզեցաւ Վաթուղիկոս: Եւ յորժամ լուաւ զայն աւագն, եկն ՚ի իւրն կաթողիկոսութեան, և ոչ թողին ըզնա ՚ի բերդն, և նա գնաց դարձաւ առ փեսայն իւր առ պարոն Սլէհն, և Սլէհն էառ զնա և տարաւ առ Նորադինն, և նորին օղնութեամբն՝ եմոյժ զնա ՚ի Հռոմկլայն, և նրա տաւ յաթօռ հայրապետութեան հօրեղբօրն՝ Վրիգօր անուն: Եւ ՚ի յաւուր ձեռնադրութեան իւրոյ կոչեաց զմեր եպիսկոպոսունան զտէր Վրիգօրէս Քեանոյ եպիսկոպոս, և զտէր Ստափիկոս Ռաբնոյ եպիսկոպոս, և պատուեաց զնսսա, և կացոյց առ ընթեր ձեռնադրութե իւրոյ: Եւ յորժամ ձեռնադրեցաւ առաքեաց առ մեզ երկու եպիսկոպոս ըստ հին սահմանին մերոյ զոր ունիմք ՚իմիջի մերում, որ յորժամ Նսորւոց ուղղափառ պատրիարք ձեռնադրի, առաքէ առ Հայոց Հայրապետն զգաւանութիւնն իւր. նոյնպէս և Հայոց Վաթողիկոս լեալ, առաքէ առ պատրիարքն Նսորւոց զգաւանութիւնն իւր: Եւ ես ուրախ եղէ և խնդացի, զի այր գովելի և գիտնական էր, բայց ըստ կանոնաց տակաւ

մի մեղադրեցի, թէ յորժամ անուանեալ էր Հայրապետ մի, սրբոտ էր մնալ 'ի նոյնն : Այլ և աղաչեցի զնա՝ թէ քարձ զկեղտ անուն արծաթառու թեան յաղգէդ երեւելի և հրաշակաւոր, և ամենեւին անխոտան և սրբկեշտ՝ բայց 'ի միոյդ : Այլ յանձն էառ և խոստացաւ առնել : Այլ և աղաչեցի վասն անուանեալ կաթողիկոսին որ յառաջ քան զնա ազգականին իւրոյ, զի պատուով կալցէ զնա 'ի տեղւոջ ուրեք, զի բազմութեան աղգիդ սրբոտ է երկոյ և չորից հայրապետաց : Այլ զայն եւս խոստացաւ և կատարեաց՝ առաքելով զնա 'ի Ամբուսն՝ յղով մասն վիճակի հաւատացեալ 'ի նա, որում անուն էր Վրիգորէս (1) :

(1) Ոչ ոք 'ի մերոյ պատմագրաց՝ յիշատակէ երկուց կաթողիկոսաց միանգամայն գրաւել զաթուռն զի 'ի Շնորհալուոյն քանդի առե Միխայէլ, եթէ Գրիգոր Ապիրատ (որդի Շահանայ եղբոր Շնորհալուոյն) կոչեցաւ յաթուռն, կամ լաւ ևս՝ ինքնընտիր եղեւ, և Գրիգոր Տղայ (որդի Վասիլի միւս եղբոր Շնորհալուոյն) պաշտպանութեամբ և հրամանաւ Նուր-Էտանի ձեռնադրեցաւ կաթողիկոս 'ի Հռոմկլաւ Իսկ Վարդան առե (յեր. 169), Գրիգոր Տղայ առնու գքողն կաթողիկոսութեան հաճութեամբ ազգին, և Գրիգորէս Ապիրատն կոչեցեալ չորսա 'ի Ամբուսն և ինամէր զՏարսոնի վիճակն, որ և յամի 1195 նստաւ յաթուռն զինի Գրիգորի Ե Գահալիժի : Նոյնպէս և Վահրամ դնէ նախ զԳրիգոր Տղայ յետոյ զԳրիգորիս Գահալիժն, ապա զԳրիգոր Զ զԱպիրատն, զոր ետ ձեռնադրել Լեւան Բ յետ տիրելոյ Հրառակլայի : Մերտա առե եթէ Ներսէս Շնորհալի պատուիրեալ էր զԳրիգոր Տղայն նստուցանել յետ մահուան իւ-

Ի նոյն թուականին Ռեզե (1485) և Հայոց
 ցըն ՌժԲ (612), Նորագինն հրաման ետ զօր
 ժողովել յամենայն աշխարհաց յամանացւոց
 (Եկմէն) և յԳլխապապւոց և յԲթուրացւոց
 և ի Կապագողկացւոց և ի Հայոց և ի Սի
 քազետաց, զի բարձրէ զթագաւորութիւնն
 որ յերուսաղէմ զՍոանգացն, և զԵլիճ աս
 րանայ զսուրտանութիւնն : Եւ ինքն հպար
 տացեալ էր, զբաղում ժամն կարգայր և
 աղօթէր լռութեամբ, և ոչ տայր ըմպել գի
 նի ի բանակին իւր, և ոչ ձայն երգոց և
 խաղուց և կաքաւչաց լսելի լինէր ի զօրս
 նորա. և վասն այսպիսի առաքինութեան ա
 կըն ունէր թէ Նստուած խօսի ընդ նմա. զի
 ասէին խաբեբայք Շէխեր, թէ «Տեսաք ըզ
 քեզ զի ելանէիր յերկինս » . և այլք թէ՝
 «Տեսաք որ հրեշտակ խօսէր ընդ քեզ » . և
 նա հաւատայր նոցա : Եւ մինչ ի յայսպիսի
 միտս հպարտացեալ էր և կայր ի Վամասկոս
 Նորագինն, և ժողովէին յամենայն կողմանց
 հեծելոց բազմութեանց առ նա՝ որոց ոչ էր
 թիւ, յանկարծակի հարաւ ի Տեառնէ և
 մեռաւ՝ թագաւորեալ ամս քսանեութ : Եւ
 առ զթագաւորութիւնն Սելէք Սալէհն որդի
 նորա, և ցրուեցան զօրքն յիւրաքանչիւր
 տեղիս : Եւ թագաւորն Երուսաղէմի (Ե-

ջոյ : Տես և ի ներբողեանն Ներսէսի Վամբօնացւոյ ի վարս
 Շնորհալոյն :

մաւրի) եկն ՚ի վերայ Վամասկոսի և գերեաց
 զաշխարհն, և խոստացան Վամասկացիքն տալ
 նմա հարկս իբրեւ զառաջինն, և նա ոչ կա-
 մէր դառնալ նախ քան զառնուլ քաղաքին .
 բայց մեղքն քրիստոնէից ոչ ետ թոյլ, զի կա-
 լաւ զնա ցաւ մահու, և առեալ հարկ ՚ի Վա-
 մասկոսէ՝ դարձաւ ՚ի յԱբայ և անդ մեռաւ՝
 թագաւորեալ ամս երկոտասան, զկնի քառա-
 սուն աւուր մահուան Նորագնին . և եղև
 տրամութիւն ամենայն քրիստոնէից մահն
 նորա : Աւ թագաւորեաց որդի նորա Պաղ-
 տինն ամաց հնգետասանից, և առաքեաց ա-
 բար սէր ընդ որդի Նորագնին : Աւ յորժամ
 լուաւ Խլիճ՝ ասլան զմահն Նորագնին, եկն ՚ի
 Սեբաստիա և առ զնա և զԼյումանա և զՆիոկե-
 սարն, և ջնջեաց զմնացեալ ազգն Վանիշմա-
 նայ, և բարձաւ իշխանութիւն տանն Վա-
 նիշմանայ՝ որ սկսաւ ՚ի թուին Ասորուոց ՌՅԿԶ
 (1366), և աստվախճան էառ՝ տեւեալ ամս հա-
 իւր քսան և երկու . և կացին վեց գլխաւորք
 զկնի միմեանց : Նոյնպէս եւ ՚ի Սալայ Սեփա-
 դինն (Սէյֆ—Լատին՝ Ազի) եղբայրն Նորա-
 գնին, և առ զՍճբին և զԲաղաս և զԿառան,
 և հնազանդեցաւ նմա եղբոր որդին իւր ՚ի
 Հոլպ, և դարձաւ և եբարձ զեգեալ կա-
 նանք Նորագնին, որ գրեալ էր յամենայն մըզ-
 գրթի վերայ՝ մի ըմպել գինի Սպիմանի . և
 նա հրաման ետ տալել զգիրն, և համարձակ

եւ տխրեալ յամենայն տեղիս յայտնապէս :

Յայսմ ամի Սալահադինն որ տիրեալ էր Լէվիպոտոսի, տիրեաց և իշխեաց ներքսագոյն Լքաբիոյ և մասին ինչ ՚ի Նուբեաց աշխարհէն : Եւ ՚ի սոյն ամի բերդեր զոր ունէին Հայք յերկիրն Սասնոյ, նեղեալ ՚ի Սուփարկնայ ամիրայէն, տուին ՚ի Շահի Լքմէնն յամիրայն Խլաթայ, զայն որ ունէին ՚ի հին ժամանակաց :

Ի թուին Լսորուոց ՌնՁՁ (1486) և Հալոյն ՌԺԳ (613), սորանաւ իշխանն (1) Կիլիկեցւոց կամօք իշխանաց իւրոց ՚ի բերդն, և բերին զԽոբէն որդին սարսն Ստեփանէի որ էր ՚ի Տարսոն, և իշխեաց ՚ի վերայ աշխարհին : Եւ չարչարեաց և սպան զսպանողսն հօր եղբոր իւրոց, զի ասէն թէ սպանին և արկին շահոց . և վասն այսր նախատանաց ոչ կարաց ներել նոցա (2) :

Եւ ՚ի նոյն ամի ել Սալահադինն յաշխարհէն Լէվիպոտոսի և եկն ՚ի Վամասկոս ՚ի պատ-

(1) Նա ինքն է Մլէհ եղբայրն Թորոսի և Ստեփանեայ, որ զինի միոյ ամի մահուան Թորոսի բռնութեամբ կալաւ իշխանութիւնն Կիլիկիոյ, և վարեալ զամս իբր հինգ, ոչ կարացեալ տանել իշխանաց զխառնակեաց վարս և զանիրաւութիւնս նորին սպանին ՚ի թուին Հայոց ՌԻԳ, և զորդին Ստեփանեայ զԽոբէն որ կայր առ ընթեր Բաղուրանայ իշխանին՝ քեռւոյ իւրոց ՚ի Պապեռոն, դնեն յաթոսն : Սմբատ յեր. 102 : — Վահրամ, յեր. 211 :

(2) Սմբատ, յեր. 102—103 :

ճառս օգնու թեան Սեղիք Սալէհին, և առ ըզ
 Դամասկոս և գնաց ՚ի Հալպ. և զարհուրե-
 ցաւ Սեղիքն ՚ի նմանէ. և նա առաքեաց առ
 նա և ասէ. « Եւքո ծառայ եմ, և եկեալ եմ
 յօգնու թիւն տեառնդ խմոյ՝ կալ ընդդէմ
 թշնամեաց քոց : » Եւ ոչ հաւատաց նմա, և
 ոչ եբաց զքաղաքն նմա. և նա դարձաւ ՚ի
 Հալպայ և էառ պատերազմաւ զՀամս և
 զՀամայ, և եհան զՍռանգ ծառայսն որ ՚ի
 Դամասկոս և վաճառեաց զիւրազին : Եւ ետ
 բերել ոսկի բազում ՚ի Սորայ, և կուտեաց
 զօրս բազում : Եւ Սեփադինն լուաւ զժո-
 ղովին Սալահադինն, և եկն ՚ի վերայ նո-
 րա խրոխտանօք, և կոչէին զնա շուն կատաւ
 զեալ որ հաջէ ՚ի տէրն իւր. և փութային
 ՚ի գալն զի մի փախիցէ ՚ի նոցանէ. և նա ա-
 ռաքէր առ նա և ասէր. « Սի կռուիք, մէկ
 մարդիկ եմք և մէկ հաւատ, և հնազանդ եմ
 ձեր : » Եւ ոչ լուան նմա, այլ չոգան բախե-
 ցան ՚ի վերայ նոցա. և նօքա մարտեան ընդ
 նոսա, և սկսան կոտորել զզօրսն Սեփադինն,
 և փախեան յերեսաց նոցա : Եւ յորժամ ե-
 տես Սալահադինն թէ յաղթեցան Սօսլիքն,
 արգել զզօրս իւր ՚ի կոտորելոյ զնոսա, և ա-
 սէ. « Ենայեցէք զի մէկ ազգ եմք : » Եւ անց
 ՚ի մէջ նոցա և արգելեաց զզօրս իւր, և զըմ-
 բռնեալ ծառայսն հանգոյց և սղատեաց. և
 վասն այսորիկ անկաւ ահ և երկիւզ ՚ի վերայ

ամենեցունց : Սահաւանդ զարհուրեցաւ Սեբեք Սալէհն և Եհանն(1) զՍոանդ ծառայսն և վաճառեաց սակաւու , զկոմսն Տրապօլեաց ութսուն հազար գահեկանի , զՍօշլին որդի Սօշլին յիսուն հազար , զՍնազտ բըրինձն հարիւր հազար : Եւ արար սէր ընդ Նստաք զի օգնեցեն նմա :

Իսկ Սեփազինն դարձեալ արար ժողով և սա ընդ իւր զոներն Սերտինայ և Ղարսն-Քէբոյն , և եկն ՚ի վերայ Սալահադինին վաթսուն հազարաւ : Եւ Սալահադինն ունէր երկստասան հազար , և առաքեաց առ Սեփազինն և ասէ . « Սի գար ՚ի վերայ իմ և մի կռուիր ընդ իս . զի ինձ չէ անարգանք թէ յաղթիմ ՚ի յիմ տեսանէդ . բայց քեզ մեծ կորանք է՝ թէ յաղթիս ՚ի ծառայէ քումմէ . » և ոչ լուաւ նմա : Իսկ ասպա Սալահադինն գաղտ խօսեցաւ ընդ ամիրայսն խոստանալով նոցա բարի առնել , և յորժամ խմբեցաւ սա տերազմն , դարձեալ զօրացաւ Սալահադինն և պարտեցաւ Սեփազինն , և փախեան առաջի նոցա . և Սեփազինն նստեալ յուղտ փախեաւ ՚ի Սօսլ . և Սալահադինն սա ըզՍնքէճ , և եկին ՚ի հնազանդութիւն նմա տէրն Նիթափայ և Թլբաշարայ : Եւ գնաց ՚ի Ղլազն (2) և կռուէր ՚ի վերայ նորա . և ե-

(1) Ըստ պատմութեան Արարացի պատմագրաց ոչ Սեբեք Սալէհ , այլ Սալահտին հանեալ զգերիսն վաճառեաց :

(2) Ազաղ քաղաք է մերձ ՚ի Հալապ :

լին յանկարծակի Հաշիշէքք⁽¹⁾ 'ի վերայ նորա
 և խոցոտեցին զնա և ոչ մեռաւ . և ինքն ըս-
 տան զնոսա , և առաքեաց զօր 'ի վերայ Հաշի-
 շեացն , և գերեաց զերկիրն նոցա , և զ՝ զազն
 էառ սպառերազմաւ և գնաց նստաւ 'ի վերայ
 Հալպայ : Եւ առաքեցին Հալպցիքն առ
 Ֆռանգն , և եկն Ոնազան որ վաճառեցաւն
 և կոտորեաց 'ի զօրացն Սալահադինն , և ա-
 րար զնա փախստական . և Սալահադինն դար-
 ձոյց զ՝ զազն 'ի Հալպ , և ինքն գնաց Ղ-
 փպատոս :

Ի Թուին Լ'սորւոյ ԽՆԶԵ (1487) և Հայոցն
 ՈԺԴ (614) , մեռաւ Նաջբադինն (Նէճմէտ-
 տին) տէրն Սերտինոյ՝ կեցեալ իշխան ամս
 քսան և երկու , այր բարի և քաղցր 'ի վերայ
 քրիստոնէից . և առ զիշխանութիւնն Խուտ-
 բդին որդի նորա :

Ի սոյն ամի վարազ մի եհար զԹագաւո-
 րն Յունաց 'ի յորս և համբաւեցաւ Թէ
 մեռաւ անտի . և Խլիճասլան ասպատակեաց
 յաշխարհն նորա և գերեաց զբազումս : Եւ
 Թագաւորն ողջացաւ 'ի խոցոյն և առեալ
 զօր բազում յոյժ , և կային առ նմա յորդոցն
 Վանիշմանայ փախուցեալ առ նա , արար ըզ-

(1) Հաշիշէքն էին իբր աղանդաւորք ոմանք հպատակք
 գլխաւորի միում որ կոչէր Տերունին լերին , որոյ կուրօրէն
 ամենայն հրամանացն հպատակէին՝ զմահ 'ի բռն ունելով
 միշտ :

նոսա զօրագլուխս , և առաքեաց առ նա յառաջագոյն , և ասէ . « Վարձս զհայրենիան Վանիշմանեանց առ տէրս իւրեանց՝ որ կան առ իս . » և ինքն զհետ դեսպանացն չոգաւ , և կոտորեաց զբազումս ՚ի Թուրքացն : Եւ Թուրքն Ուճին գնացին ծածկապէս ընդ կողմին հիւսիսոյ և գերեցին ՚ի Յունացն հաւրիւր հազար կին և տղայ՝բաց ՚ի յարանցն զոր սպանին : Եւ լուեալ զայն թագաւորին Յունաց, խնդրէր զսուլտանն և վարէր զնա առաջի իւր , և ոչ կարէր գիպիլ նմա սուլտանն , և թագաւորն Յունաց ետ յիսուն հազար հեծեալ յոմն յորդուոցն Վանիշմանայ , և առաքեաց զնա ՚ի վերայ Նիոկեսարու , և Թուրքերն արարին խարէու թիւն , և գրեցին թուղթ ՚ի դիմաց քրիստոնէիցն և ձգեցին ՚ի դուրս , և էր գրեալ թէ՝ « Վանիշմանոցայդ զոր եդեալ էք ձեզ առաջնորդ , կամի մատնել զձեզ ՚ի ձեռն Թուրքաց : » Եւ լուեալ զայս հաւատացին և սկսան փախչիլ . և ելեալ զկնի նոցա կոտորեցին զբազումս և սպանին զմիւս զօրագլուխն որ էր քոր որդի թագաւորին : Եւ յորժամ գնացին առ թագաւորն , սրտմտեցաւ յոյժ , և գնաց զայրացմամբ և եմուտ ՚ի մէջ Թուրքացն մերձ ՚ի Կօնն (Իկոնիոն) , իջաւ ՚ի ձորակի միում ՚ի մէջ երկուց լեւանց դժուարագունից , և պատեցան զնոքօք Պալի Թուրքմանք յոլովու թիւն

բազում յոյժ, և պաշարեցին զնոսա աւուրս հինգ, և խոցոտէին զնոսա գլօք քարանցն և նեախւք 'ի տուէ և 'ի գիշերի, և սպանին 'ի նոցանէ հազարս և բիւրս՝ մարդ և գրաստ, և առին զռոճիկս նոցա հարիւր հազար բեռնաւոր ձի, և երկեան յոյժ, և տկարացան և առաքեցին առ սուլտանն և ետուն երեք քաղաք զոր ինքեանք շինեալ էին, և խնդրեցին սէր, և աղաչեցին զի զերծուսցէ զնոսա 'ի նեղութենէ անտի: Եւ կամեցաւ սուլտանն, և առաքեաց երեք ամիրայ հեծելօք՝ հանել զնոսա անտի և տանել 'ի Կոստանդինուպօլիս խողաղութեամբ: Եւ եկեալ առնոսա ամիրայքն 'ի գիշերի և հալածեցին զԹուրքմանն և հանին զնոսա անտի, և յուղի անկեալ գընացին: Եւ Թուրքմանն երթայր աստի և անտի, և անարգէին զսուլտանն զի արար սէր ընդ նոսա՝ որ պաշարեալ էին 'ի ձեռս նոցա, և հետզհետէ բախէին յանկաբծակի և սպանանէին, և յափշտակէին. այլ և 'ի հեռաստանէ նետաձիգս լինէին և սպանանէին: Եւ Յոյնք ասէին ընդ ամիրայսն որ տանէին ըզնոսա, թէ՛ « Ի ձէնջ է ծախումն մեր՝ թէ՛ յապականչացդ: » Եւ նոքա երգնուն թէ՛ « Ոչ է 'ի մէնջ, այլ անհաւանք և վայրենաւ միտք են և ոչ լսեն մեզ: » Եւ մինչ 'ի Կոստանդինուպօլիս պակասեաց 'ի նոցանէ քսան հազար այր: Եւ այսպէս պակասեալ 'ի զօ-

րաց և ըի ամօթով գնաց Սանիլն յերկիր իւր, այն որ ջանայր երեւելի սրատերազմաւ յաղթել աշխարհի, և իմանալի խորհրդով՝ ուղղափառաց եկեղեցւոյ : Յետ այնորիկ առաքեաց գանձս բազումս առ սուլտանն, և գլնեաց զկենդանի մնացեալսն 'ի զօրաց իւրոց որ կային 'ի գերութեան, և եղև այս 'ի թուին Նորուոց ՌնՁԸ (1488) և Հայոցն ՌձԷ (617) ⁽¹⁾ :

Օչայսու ժամանակաւ քրիստոնեայք որ կային 'ի Սելտինի՝ անկան 'ի մեծ նեղութիւն յերկուց սրտճառաց, 'ի սովոյ և 'ի չարութենէ, և 'ի խիստ բարուց ամիրային իւրեանց՝ որ մնացեալ էր յաղգէն Սանչմանայ, և աղդ արարին նոցա եկեղեցականքն, եթէ թշուառութիւնս այս 'ի մեղաց է. զի կատարեալ է բանն Տեառն առ մեզ որ ասէ թէ՝ «Վատնակեցան ընդ հեթանոսս և ուսան ըզգործս նոցա, և եղև նոցա 'ի գայթակղութիւն :» Արդ եկայք գարձցուք 'ի չարեաց մերոց, և աղաչեսցուք զերեսս ողորմածին Նստուծոյ, զի սպառեցաք, սպկասեցաք, խապառ ջնջեցաք : Այլ լուան ժողովուրդքն և սկսան սրահել և աղօթել արտասուօք, և հըսկել և սրաղատել առ Նստուած : Այլ դադարեաց Տէր 'ի բարկութենէ իւրմէ, և էտրկ

(1) Սմբատ, (յեր. 103), յիշէ համառօտ զպարտութիւն Մանուէլի 'ի Խլիճ—Արտանայ, և զդաշն զոր ընդ նմա կըռեաց :

ի սիրտ ամիրային և զզջացաւ ի գործս իւր .
 և առաքեաց առ սուլտանն և աւ ի նմանէ
 Գանձս և ետ ի նա զՍելտինի, և ինքն ել
 և գնաց ի Խարթբերդ . և եղեւ մեծ դիւ-
 րութիւն քրիստոնէից և առատութիւն հա-
 ցի, և ամենայն իրաց ընդարձակութիւն :

Ի թուին Նսորւոյ Ռ.ՋԹ (1489), ել Սա-
 լահադինն յԱգիստոսէ երեսուն հազար հա-
 գած հեծելով, զատ ի սոսկականացն և ի
 հետեւականցն, և յիսուն և երկու հազար
 բեռնակիրս զինաբարձս զկնի իւր : Եւ եկն
 ի Պաղեստինէ, և կալաւ ճառնգ մի և զե-
 նեաց և արեամբ նորա լուացաւ աղօթից՝ և
 աղօթեաց, և պատրաստեցաւ պատերազմի
 և աւերման երկրին : Իսկ թագաւորն Երու-
 սաղէմի Պաղտինն (Դ) ժողովեաց զսակաւ
 զօրսն իւր, և առաջի նոցա անկաւ ի վերայ
 երեսաց իւրոց ընդդէմ արեւելից . արարին
 և զօրքն նոյնպէս, և լացին և կարգացին առ
 Տէր սրտի մօռք, և երդուան զօրքն առաջի
 Նստուծոյ և առաջի թագաւորին ոչ դարձու-
 ցանել թիկունս ի թշնամեաց, այլ մեռա-
 նել յօժարութեամբ ի վերայ սուրբ Ալիե-
 ղեցւոյ . և գնացին ի վերայ նոցա : Եւ յոր-
 ժամ տեսին զբազմութիւն . . . նացն և
 հայեցան ի սակաւութիւն իւրեանց, իջան
 դարձեալ յերկալարացն, և մխրամած երեսօք
 արտասուեցին և պաղատեցին առ Տէր, և

կազմեցան պինդ հաւատով, և դիմեցին 'ի վերայ նոցա իբրեւ զարծուիս յերամս կաթաւացի: Եւ տէր Յիսուս Քրիստոս Նստուածրն քրիստոնէից եհան հողմն մըրկեալ ըզհետ նոցա ընդդէմ երեսաց Նշադգեացն, և Թափէր զնոսա յերիվարացն, և դարձուցանէր զնոսա 'ի փախուստ առաջի նոցա. և նոքա կոտորէին զնոսա յանխնայ և ոչ ապրեցուցանէին 'ի նոցանէ: Եւ փախեան և ջրուեցան Նշադգիքն ընդ կողմն հարաւոյ յանապատն, և յառաւօտէ մինչեւ 'ի մտանել արեգականն ոչ դարձան 'ի նոցանէ: Նոյնպէս և 'ի վաղիւն, և մինչեւ 'ի հինգ օրն երթային և գտանէին 'ի նոցանէ լքեալ 'ի սովոյ և Թաքուցեալս, և առին զամենայն ծանրութիւն ռոճկաց նոցա և զկահ և զկարասի, և լցան և փարթամացան, և ուրախ արար Տէր զհաւատացեալս իւր, և 'ի համբուս յոյս եբեկ զմէջս . . . նոցն: Իսկ Սալահադինն յոյժ սակաւութեանկաւ 'ի Սոր, և զգեցաւ սեւաւ, և փսկեցաւ 'ի տան խաւարի աւուրս բազումս:

Եւ 'ի սոյն ամի ամիրայն որ կայր 'ի Հերիմն, կասկածեաց 'ի Հալպայ Թէ խորհեցան նմա չարիս՝ սպանանել զնա, և խօսեցաւ ընդ քրինձն Նստաբոյ, և պահանջեաց 'ի նլմանէ երդումն զի մի հանցէ զնա 'ի բերդէն, և կացցէ նմա 'ի հնազանդութիւն.

և երդուաւ նմա 'ի խաչն և յԱւետարանն ,
 Եւ ամիրայն դարձաւ 'ի Հալլայ և ապստամբեաց
 և եղև ընդ (Նոսաքու : Եւ այց յետոյ զըդ-
 ջացաւ բրինձն , և ստեաց երդմանն , և եբեր
 աղաչանօք զԽորէն Կիլիկիոյ իշխանն , և գնաց
 'ի վերայ Հերմին . և ոչ ետ Տէր 'ի ձեռս նո-
 րա վասն ստուծեան նորա , այլ բազումք
 անկան 'ի զօրացն Փռանգաց և դարձաւ ա-
 մօթով , և զՀերիմն դարձուցին 'ի Հալլա՝
 առեալ երդումն 'ի նոցանէ :

Ի թուին Ասորոց Ռնւ (1490) և Հայոցն
 Ռժե (617) , ժողովեցան Փռանգք 'ի Պաղես-
 տինէ , և գնացին 'ի վերայ Յորդանանու ի-
 ջան , և սկսան շինել անդ քաղաք 'ի տեղին
 որ կոչի անց (Յալիթայ , զի նովաւ առցեն զՎա-
 մասկոս : Եւ լուաւ Սալահադինն , և ժողո-
 վեաց դարձեալ զօրս և եկն 'ի Վամասկոս :
 Եւ զի ամիրայն Վալբաքու որ կոչի Արեգական
 քաղաք , որ է Իլուպօլիս , ապստամբեալ էր ,
 գնաց 'ի վերայ , և երդամբ և սիրով և
 խոստմամբ առ զնա և զօրացաւ : Եւ գնաց 'ի
 վերայ նոր քաղաքին , զոր շինեալ էին Փը-
 ռանգք . և զօրքն Փռանգաց մինչեւ 'ի գալն
 Սալահադինին լսեցին զհամբաւ գալոյ նորա ,
 և գնացին ընդդէմ նորա և փախուցին զնա
 մինչեւ 'ի Վամասկոս . և եկն զօրն Փռան-
 ցաց մինչեւ 'ի դուռն Վամասկոսի , և գե-
 րեաց զերկիրն : Եւ Սալահադինն քաջալե-

րեալ ելաւ զհետ նոցա, և կալաւ ՚ի նոցանէ հարիւր Փրեր. և դարձեալ սրտապնդեալ չոգաւ ՚ի վերայ քաղաքին զոր շինէին՝ և կալաւ ՚ի նոցանէ հարիւր Փրեր, և պաշարեաց զքաղաքն և յազթեաց նոցա, և ընկէց հուր ՚ի քաղաքն և սկսաւ այրիլ. և կային անդ հինգ հարիւր Փրեր Սեսորաւն⁽¹⁾ իւրեանց: Եւ նորա յորժամ տեսին թէ պարտեցան և յազթեցան, ընկէցին զանձինս ՚ի հուրն և ՚ի գետն՝ զի մի անկցին ՚ի ձեռս. . . նացն և զմնացեալսն ՚ի նոցանէ կոտորեաց Սալա հադինն:

Ի թուին Մորուոց Ռնւ (1491) և Հայոցըն Ոժւ (618), մեռաւ Թագաւորն Յու նաց Սանիլն՝ Թագաւորեալ ամս երեսուն և եւթն, և առ զԹագաւորութիւնն Մէքս (Բ) որդի նորա ամաց երկոտասանից. և երկոտասան իշխան կարգաւորէին զԹագաւորութիւնն: Եւ մայր նորա եղև հաւատաւոր, բայց ընդ ձեռամբ ունէր զսունս գանձուցըն. և յետոյ անկաւ ՚ի պողնկութիւն ընդ մի իշխանացն երկոտասանից, և յայտնեցաւ գործն, և խորհեցան մեռասան իշխանքն սպանանել զմայրն և զորդին, և դնել Թագաւոր զդուստր Սանիլին, որ էր յառա-

(1) Մէքսը նշանակէ ըստ հին գաղղիւերէն լեզուին՝ գլխաւոր, պէտ կամ տէր, որով իմանի գլուխ կամ կառավարն կարգի Տաճարականաց որք Փրերք կոչէին:

ջին կնոջէն յօրինաւորէն, և ոչ կարացին։ Եւ լուան մայրն և որդին, և ջանացին ըմբռնել զնոսա, և փախեան մեռաւորն իշխանքն յեկեղեցին մեծ, և զեւթն օր կալաւ ամբոխ գթաղաքն, և սկսան ծեծել զեկեղեցին փելիկոնաւն (1), և յետ եւթն աւուր էաւ ըղնոսա յերաշխի Պատրիարքն, և եհան յեկեղեցւոյն և տարաւ յարքունիսն, զի կայցենն ՚ի խաղաղութեան և յանհոգութեան, զի առեալ էր երգումն ՚ի նոցանէ։ Իսկ թագաւորն և մայրն ստեցին երգմանն և հանին զաչա նոցա։ Եւ բարկացաւ Պատրիարքն թէնոգորս (թէնոգոս) անուն և անէծ զքաղաքն, և ինքն ելաւ և գնաց ՚ի քաղաքէն, և անմտութեամբ արար անիծելով զքաղաքն և զանմեղսն, որ և ութ ամիս պատարագ ոչ մատեաւ ՚ի նմա, և մեռեալ ոչ հաղորդեցաւ և թաղեցաւ։

Ի թուին Լսորւոյ ՌՆՂԲ (1492) և Հայոցն ՌԺԹ (619), եղեւ պատերազմ ընդ սուլտանն և ընդ Նորադինն ընդ տէրն Հարսնքէփոյ և Քեանոյ, զի ատեաց Նորադինն ընդ ուստրն սուլտանայ օր էր կին նորա, և յուսացաւ ՚ի Սալահադինն։ Եւ սուլտանն չողաւ քակեաց զՔեսուն, և ելեալ Սալահադինն ընդդէմ սուլտանայ առնուլ զվրէժ Նորադ-

(1) ՎԵԼԻՒՆ կամ ՓԻԼԻՍԱՆ, է գործի պատերազմական, որով ձգէին զմեծամեծ քաղաքն ՚ի կործանել զպարսպս քաղաքաց։

նին , և Հասան ամիրայն իմաստուն բանիւք արար խաղաղութիւն և ոչ կռուեցան , և դարձան խաղաղութեամբ ի տեղիս իւրեանց :

Ի սոյն ամի ամիրայն Առհայոյ և Խառանայ ապստամբեաց ի Սօլցոյն և հնազանդեցաւ Սալահադնին , և այսու պատճառու եղեւ Սիջադետք Սալահադնին . զի ժողովեցան Սօլցիք և ոչ իշխեցին կռուել ընդ Սալահադնին , և հնազանդեցան նմա . և գընաց Սալահադնին և էառ զԱմիթ , և ետ ըզնա Նորահնին զի խոստացեալ էր նմա :

Ի թուին Լսորւոց Ռնւր (1493) և Հայոց Ռի (620) , մեռաւ Սելիք Սալահն տէրն Հալպայ . մեռաւ և Սեփադինն տէրն Սօլայ , և տուաւ Հալպ և Սալ աղդին Սեփադնին , և Ղադինն ետ զՀալպ եղբօր իւրում , և էառ ի նմանէ զԱնճարն :

Ի թուին Լսորւոց Ռնւր (1494) և Հայոց Ռիւ (621) , Նիգրոնիկոսն անօրէն , սպանողն պարոն Ստեփանէի , որ շրջեցաւ չարութեամբ ի տեղիս տեղիս , եմուտ այժմ խաբէութեամբ ի Կոստանդինուպօլիս , որպէս թէ գնաց ի հնազանդութիւն և ի խնամակալութիւն թագաւորին տղայոյ . և ապա յայտնի արար զչար կամսն չարածերն այն , և հալածեաց զՓռանդսն զոր եգիտ ի քաղաքին . և խեղդեաց ի ծովն զմայրն և զտղայն իւր , և սպան հազար այր յիշխանացն (Յունաց ,

և չորեքտասան հազար գիւղ և վանք աւել-
րեաց 'ի (Հունաց . և առ զկին Ալէքսին իւր
'ի կնուծիւն . հալածեաց զՓռանգսն զոր ե-
գիտ 'ի քաղաքին և 'ի գաւառին , և ինքն
Թագաւորեաց : Այլ խորհեցաւ սպանանել
զՓսիկոս ⁽¹⁾ իշխանն մեծ , որ էր յազգէ Թա-
գաւորացն , և առաքեաց կոչեաց զնա . և
ոչ կամեցաւ գնալ , զի ազդեցաւ նմա խոր-
հուրդ Թագաւորին : Այլ Թագաւորն առա-
քեաց զզօրապետին իւր բերել զնա . և նա
քամեաց զԹուրն և եհար զզօրապետն և
սպան զնա : Այլ ինքն երթայր յեկեղեցին ,
և սուրն արիւնոտ 'ի ձեռին իւրում և ազու-
ղակէր . « Տեսէք և լուարուք ազգք և հա-
սակք ամենայն , զի ջնջել կամի Անդրոնիկոս
զԹագաւորութիւնս (Հունաց : » Այլ լուան
զայս , և ժողովեցան յեկեղեցին իշխանք և
զինուորք և ամբօխ քաղաքին , և ամենեքեան
խոցեալ էին յԱնդրոնիկեայ և բարկութեամբ
կային ընդ նմա . և ասացին ցՓսիկն (ց)Իսա-
հակն) . « Թագաւորեա դու 'ի վերայ մեր , և
անցցէ մըրիկս այս : » Այլ փութացուցանէին
զՊատրիարքն օծել զնա Թագաւոր . և քա-
րողեցաւ ընդ քաղաքն : Այլ լուաւ Անդրո-
նիկոս և եմուտ 'ի նաւ և փախեաւ . և հա-
սեալ նմա դարձուցին . և 'ի բերեղն պատառ

(1) Այն է Իսահակ Բ Անգեղոս կոչեցեալ , զի օրդի
էր Անդրոնիկոսի Անդեղոսի :

պատառ. *կոտորէին զնա, և բերեալ 'ի քաղաքն այրեցին զնա հրով 'ի թուին Լսորւոց Ռնւէ (1497) .*

Իսկ 'ի թուին Լսորւոց ՌնւԳ (1493) և Հայոցն ՌԻԳ (623), իջաւ Սալահադինն և տմենայն ամիրայքն միջագետաց 'ի վերայ Քարաքոյ⁽¹⁾ . և ժողովեցան Փռանկք, և գընացին փախուցին զնոսա և ամրացուցին ըզքաղաքն :

Ի սոյն ամի թագաւորն Լըուսաղէմի Պաղտինն (Դ) անկաւ 'ի ցաւս գողութեան, և արար իւր փոխանորդ զբորորդին իւր տղայ, ասէին և նմա Պաղտին . և յետ սակաւ աւուրց մեռաւ, և թագաւորեաց տղայ Պաղտինն :

Ի սոյն ամի գնաց Սալահադինն 'ի Սուփարկինն և առ զնա . և դարձեալ գնաց 'ի Սուլ, և ոչ կարաց առնուլ զնա . բայց յոյժ նեղեաց զնոսա, մինչեւ երգուան նմա որ

(1) Քարաքէ քերեկքաղաքն՝ յարեւելից Լըուսաղէմի յայնկոյս Զորգանտնու . յորում կային առաջագոյն հատուածք 'ի Հայոց, որպէս ցուցանեն ցարդ Յոյն բնակիչք տեղւոյն զեկեղեցիս իւրեանց որ էր Հայոց . և բազումք իսկ 'ի Յունաց խոստովանին ցարդ եթէ նախահարք իւրեանց էին Հայ ազգաւ և ապա յարեալ 'ի յունական եկեղեցին : Գոյ 'ի գրատան սուրբ Զակարոյ Յոյսմուսուր ձեռագիր յիշատակ արարեալ Լեւոնի Յարքայի Ալիկիոյ՝ եկեղեցւոյն քերեկոյ 'ի թուին Հայոց 220 : Աստ եկեալ Ռուբէն Բ իշխան Ալիկիոյ յամի 1181 : առ զգուստր Ռէնալդայ տը Շաղիկն Փր. Բանդ իշխանին : Սժբատ . յեր 103 :

տան նմա հեծել և կացցեն 'ի հնազանդու-
թիւն :

Եւ 'ի նոյն ամի մեռան 'Աորադինն և
Խուղբադինն (1) տէրն Վթայ և Սերտնայ ,
որ էին ազգականք միմեանց յԱթուխեաց
անտի . զի բազում եկեղեցիս քակեաց 'Աորա-
դինն 'ի յԱմիթ , վասն որոյ և հարաւ բար-
կութեամբ 'ի Տեառնէ , և էառ զԵլսանու-
թիւնն հարձորդին իւր Խուղբադինն (2) , և
զՍերտինն էառ Հասամադինն որդին Խուղ-
բադնին : Եւ 'ի մեռանելն 'Աորադնին , Սե-
մըդդինն տէրն Բալուայ էառ զՍարթբերդ :
Եւ յայսմ ժամանակի մեռաւ ամիր Սիրանն
տէրն Խլաթայ , որ էր այր բարեմիտ և ողոր-
մած առ աղքատս և կարօտեալս , և բազում
գիւրութիւնս առնէր եկեղեցեաց և քրիս-
տոնէից . և յետ մահուան սորա էառ զտե-
ղի նորա Բակտամուր (Պէք—թիմուր) ծառայն
իւր :

Եւ 'ի սոյն ժամանակս բրինձն Նոտաբոյ
արար սէր ընդ Սալահադնին , և նենգիւ որ-
սաց զՍորբէն զտէրն Վիլիկիոյ , և ըմբռնեաց
զնա և եդ 'ի բանտի . և եմուտ 'ի Վիլիկիա

(1) Քոթայ—էապին Էլ—Կազի որդի էր Նէճմ—Էստին
Ալեայ որդւոյ Դիմուրտաշայ՝ Ուղղբիտ իշխան Սերտինոյ
և Մուփարկինոյ :

(2) Իմա՝ զԱմիթն էառ միւս Խուղբադին հարձորդի
Նուրբատին :

և յամեաց ամառն մի բովանդակ, և ոչինչ կարաց առնել նմա, զի պարոն | եւոն եղբայր նորա իմաստապէս վարէր զիշխանութիւն երկրին : | Եւ բրինձն ել ամօթով յերկրէն, բայց յետոյ տուին կամաւ իւրեանց ոսկի և զծիլն և զլտանա, և հանին ՚ի բանտէ զՌոբէն. որ և յետ այնորիկ առին զտեղիս իւրեանց և արհամարհեցին զբրինձն (1) :

Յայսմ ժամանակի եղեւ պատերազմ ՚ի մէջ Թուրքաց և Քրդաց, և յերկարեաց շմորն զամս ութ զկնի միմեանց, և էր պատճառն այսպիսի : Թուրքմանքդ որ խորանօք (2) և բացօթեայք շրջին, և զձմեռնային յեղանակն գային խորանօք իւրեանց ՚ի կողմն հարաւոյ սակս կակղութեան օդոյն, և զամառնային ժամանակն ելանէին ՚ի կողմն հիւսիսոյ վասն բարեխառն և անխորշակ օդոյն. և ՚ի դնալն և ՚ի դառնալն գողանային զնոսա Քրդերն և զօրանային : | Եւ յայսմ ամի գը-

(1) Սմբատ ասէ (յեր. 104) եթէ Ռուբէն առ ՚ի հաճել զղեղնութիւն իւր եկեալ յԱնտիօք, ձերբակալ լեալ յիշխանէն արկաւ ՚ի բանտ. որ և ազդ արարեալ առ Բակուրան քեւի իւր՝ տէրն Պապեռունի, առաքեցաւ մայրն Ռուբէնի մնալ ՚ի պատանդի փոխանակ որդւոյն՝ մինչեւ հատուսցէ ըզփրկանս իւր. և կտրեացւ ասէ, Ռուբէն գին անձին իւրոյ և ետ զՍարուանդիքարն, զծիլն և զձկերն և հազար դահեկան սակի : Եւ եղեւ այս ՚ի Թուին Հայոց ՈԼԴ. (1185) : — Վարդան. յեր. 174 : Միք. Չամչեան. Հտ. Գ. յեր. 141 :

(2) Յօրինակիս խորհրդատի :

տին երկու հարիւր Վուրդ դարանեալ յերկիրն Շաղթնայ վասն մնասու, և սպանին ըզնոսա . և վասն այսորիկ ժողովեցան տասն հազար Վուրդ, և թուրքմանքն կրկին քան զնոսա, և եղեւ կռիւ մեծ յերկիրն Շաղթնայ, և յաղթեցաւ Վուրդն և իսպառ կոտորեցան : Եւ յետ այսորիկ ձայն ետուն դարձեալ ազգն Քրդաց, և ժողովեցան ՚ի կողմանցն Սճբնայ և ՚ի Տուրադնայ երեսուն հազար, նոյնպէս և թուրքմանքն առանց թուոյ . և կռուեցան մերձ Սճբնայ, և դարձեալ զօրացաւ թուրքմանն և կոտորեցին զՎուրդն հարուածս մեծամեծս յոյժ, և իսպառ սատակեցին զնոսա . և գնացին առին զբանակետդս նոցա : Եւ վասն այսորիկ հատաւ ազգն Քրդաց ՚ի Սիջապետաց . քանզի սակաւ զերծեալք անկան յերկիրն Վիլկեցւոց և յամուր տեղիս ուրեք ուրեք :

Բայց բրիստոնէից ոչ մեղանչէին թուրքմանքն, մինչեւ գտան զոմանս Քրդեր թափուցեալ ՚ի տունս բրիստոնէից, և այսուպատճառաւ սկսան նեղել զբրիստոնէայսն ՚ի տեղիս տեղիս : Եւ էառ թուրքմանն զԼրապթիւն և զԹլպամէ (1), կոտորէին և վա-

(1) Ապուլֆարաճ՝ որ ՚ի Քրոնիկոնի իւրում (յեր. 406) հետեւի տարական բնագրին Միխայելի, փոխանակ անյայտ բառիցս Արապիէ և Թլպամէ ունի՝ Արապիէ և Թլպամէ, որք էին մենաստանք երկու, զորս առեալ թուրքաց այրեցին և զղկրօնաւորսն ՚ի սուր հանին :

Ճառէին զբրիստոնեայսն, մինչեւ ամենայն ամիրայքն սկսան զգուշանալ երկրի իւրեանց:

Ի Թուին (Նորուոյ ՌՆՂԸ (1498) և Հայոցն ՌԻԵ (625), Ժողովեցաւ Սալահադինն ամենայն հնազանդելովք իւրովք՝ Լգիպտացօք, Լթուրացօք, Սիջագետօք, և խաղաց գնաց ՚ի վերայ Փռանգին մերձ ՚ի Տաբարիա⁽¹⁾: Լը ելին Փռանգքն և Թագաւորն Լըուսաղէմի ընդ գէմ՝ նոցա, և յիշեցաւ մեղք բրիստոնէից առաջի Տեառն, և քննեցաւ յարգար իրաւանց նորա, և եղեւ հարուած և բարկուած իւն ՚ի Տեառնէ ՚ի վերայ Փռանգաց: Լը զօրացան Լյլագգէքն և կոտորեցին և արկին ՚ի սուր սուսերի իւրեանց զՍրիստոսասէր զօրքն Փռանգաց, և կալան զԹագաւորն Լըուսաղէմի և զամենայն Փրեբսն, և

(1) Յաւուրց անտիարբային Երուսաղէմի Պաղտնի գոգն կոչեցելոյ, կռեալ էին Փռանգք դաշինս ուխտի ընդ Սալահտտնի. զոր Ռբնաղտ տը Շագկեօն իշխանն քերեկոյ աւերեաց՝ աստատակելով զկարաւան ուխտաւորացն Մահմետականաց որ երթային ՚ի Մէքքա. վանն որոյ և Սալահտտին հրամանս արձակեաց յԵգիպտոս, յԱսորիս և ՚ի Սիջագետս Ժողովել ամենայն Իսլամաց ընդ գրօշու սրբազան պատերազմին: Եւ Սալահտտին արշաւեաց բանակաւ իւրով ՚ի Տիրեբիս և առ զայն ուր հասեալ Այո տը Լուսինիան Թագաւորն Երուսաղէմի հանդերձ իշխանօք, վտանգեալ ՚ի պատերազմին անկաւ ՚ի ձեռս թշնամեաց, դերեցաւ և խաշն սուրբ: Իսկ Ռեմանս կոմս Տրապօլսի նախ քան զպարտել քրիստոնէից՝ փախուստ ետ ՚ի պատերազմէն, և զկնի սակաւու մեռաւ յուսահատութեամբ, Վարդան, յեր. 177:

եղեւ ուրախաւ թիւն մեծ թուրքաց ազգին :
 Իսկ նախ քան զպատերազմին փախեալ
 կոմսն Տրապոլեաց , և զնա ասէն պատճառ
 քրիստոնէից կործանման, զի բանս եղեալ էր
 յառաջագոյն ընդ . . . սն : Իսկ Սալահա
 դինն էառ զՏաբարիա , և կոտորեաց և ա
 ւերեաց զնա . և սպան ձեռք իւրովք ըզ
 Ռնաղտն զբրինձն Նոսրոյ և երեք հարիւր
 Փրեր , և լուացաւ արեամբ նոցա . և ապա
 գնաց ՚ի յԱլքայ , և իշխանքն որ կային անդ ,
 փախեան նաւով ՚ի Սուր . և էառ զԱլքայ ,
 և էառ գերի բազում յոյժ : Եւ կեսաղիա
 և Նազարէթ և Հոսպէ թողին զքաղաքսն ,
 և դիւրաւ տիրեաց ՚ի վերայ նոցա Սալահա
 դինն : Եւ ոչ որ կարէ պատմել զնախատինսն
 քրիստոնէից՝ զթուք եւ զոտնհարուծիւն
 . . . նայն :

Իսկ Սալահադինն գնաց ՚ի յԱլսալան և եր
 գուաւ նոցա թողուլ զնոսա կենդանւոյն ուր
 և կամիցին գնալ : Եւ ետ նոցա զթագաւորն
 Ելուսազէմի , և առ զքաղաքն . և բնակիչքն
 առին զթագաւորն և գնացին ՚ի Սուր : Եւ
 ապա ելեալ Սալահադինն ՚ի վերայ Ելուսա
 ղէմի , և աւուրս ինչ սլաշարեաց զնա . և զի
 ոչ գոյր նոցա ուստեք ակնկալուծիւն , խոր
 հեցան տալ զքաղաքն . և կտրեաց Սալահա
 դինն գինս բնակչաց քաղաքին դահեկանս
 տասն , զի տացէն նմա ըստ գլուխս և եր

Թիցեն յո և կամիցին (1) : Եւ արարին այն ալէս , և ետուն զքաղաքն . և որ ոչ կարաց զնել զանձն իւր , մնաց անդէն 'ի ծառայու թեան : Եւ ոչ ոք էր բաւական ժուժալ ար տասուացն զոր հեղուին քրիստոնեայքն յեւ լանելն յաստուածընկալ քաղաքէն . և որ մը նացին 'ի տեղն՝ էին թուով քսան հազար արք և կանայք . և 'ի նոցանէ չորս հազար ծերս և պառաւունս աղատեաց Սալահադինն , և եօթն հազար տղայս արու և էգ բաժանեաց զօրաց իւրոց . և հինգ հազար երիտասարդս առաքեաց 'ի Սըր գործել ազիւս 'ի շինութիւն սարսպաց , և հինգ հազար եթող յարուսաղէմ շինել զպարիսպ նորս : Եւ զՏաճարն լուացին արեամբ քրիստոնէից , և դարձեալ լուացին վարդաջուով . և եդին սահման ոչ մտանել 'ի նա քրիստոնէից , և որ մտանէ՝ մեռանի : Եւ արար ըդ տաճարն Յարութեան ընդ հարկաւ , զի որ մտանէ՝ տացէ կարմիր մի : Եւ դարձաւ գընաց Սալահադինն 'ի վերայ Սրոյ (Տիւրոս) : Եւ եկն յաւուրսն յայնոսիկ կոմս մի Սարգիս անուն (2) , այր հզօր և իմաստուն , և 'ի ձեռն

(1) Վարդան ասէ՝ յարուաց ան դահեկանս տան և յիգաց՝ հինգ . յեր . 177 :

(2) Մարքիզն ոչ է անուն մարդոյ՝ այլ պատուոյ , և կոչէր ինքն Գոնրատոյ տը Մոնթէրրա , որոյ հայրն 'ի բանտի կայր 'ի Ղամասկոս :

նորա փրկեցաւ Սուրբ Լիւ Սալահադինն գնաց
և էառ զՍայգա և զՊէրուժն և զՂէպէլն
և զԹփնին, և տիրեաց նոցա:

Ի Թուին Լսորուոյ ՌՇ (1500) և Հայոցն
ՌԷ (627), էառ Սալահադինն զՇաւպար և
զՔարաք որ 'ի վերայ ծովուն (1). և գտան 'ի
Քարաք քարայր մի մեծ յոյժ՝ լցեալ թերա-
պարզ արծաթով, որ հալ մի պակաս էր առ
'ի սրբել զնա ամենեւին, և ոչ կարացին 'ի
պէտս առնուլ զնա, և ոչ գտաւ արուես-
տաւոր այնպիսի որ գիտէր զհանգամանս նո-
րա: Լիւ անտի դարձաւ և եկն և էառ զՇա-
տիկն և զՂէպէլն և զՊէհունն և զՊաղրաս
և զԹարպսակն:

Լիւ 'ի սոյն ամի որդին Խլիճ ասլանայ ժողո-
վեաց զօր պատերազմել ընդ հօրն. զի Հա-
սան զօրապետն սուլտանայ զայրացուցեալ
էր զսուլտանն 'ի վերայ որդւոյն. և յորժամ
կամէին դիպիլ միմեանց պատերազմաւ, Վար-
համ շահն փեսայ սուլտանին, տէրն Լիւնկա-
յին, անցաւ 'ի մէջ և արար խաղաղութիւն.
և բազումք որ ընդ որդւոյն էին, ամաչեցին
'ի ծերութենէ սուլտանին, և խափանեցաւ
պատերազմն. բայց յետոյ սուլտանն կոտո-
րեաց 'ի Թուրքէն որ միաբանեալ էին ընդ

(1) Քերեկ է անգր. քան զմեռեալ ծով. իսկ Շաւպար՝ 'ի
հարաւոյ նորա: Զայսոսիկ քաղաքս ոչ Սալահադինն այլ Մա-
լէք—Ատէլ եղբայր նորա ան ասէ Խայն—Աղադիր:

որդւոյն՝ չորս հազար անձինս, և զՀասան զօրապետն սպանին (Թուրքն ։ Եւ 'ի նոյն աւսի տիրեաց Սելտինոյ մի 'ի յորդւոցն սուլտանայ, որում անուն էր Խայսր շահ Աղադին (1) ։

Ի Թուրքն Նսրուոց Ռու (1501) և Հայոցն Ռու (628), շարժեցաւ տունն Փռանգաց, և եկին ընդ ծով առանց Թադաւորի բաղմուլ թիւն ազգաց յոյժ, և իջան 'ի վերայ Աքայոյ, և սրատերազմեցան ընդ քաղաքն, և ոչ կուրէին առնուլ զնա, զի կային անդ հարիւր հազար սրատերազմող, և Սալահադինն ոչ իշխէր սրատերազմիլ ընդ նոսա ։ Եւ շինեցին Փռանդքն տունս բաղումս և եկեղեցիս և չորս հազար ջաղացս ։ Յետոյ եկն և Թադաւորն Ալամանայ 'ի վերայ Կոստանդինուպօլսի և սրատերազմեցաւ ընդ նոսա, և ապա յետոյ սրար ընդ նոսա սէր, և անց յայսկոյս, և եկին ընդ անջուր և ընդ դժուար ճանապարհ առաջնորդու թեամբ Յունաց, և կուտեցան 'ի վերայ Թուրքմանք և կոտորեցին զբաղումս ։ Եւ սուլտանն արար սէր, և ետնոցս ճանապարհ, և եկին 'ի Սելեւկիս, և անդ Թադաւորն նոցա խեղդեցաւ 'ի դեան, և բերաւ մարմին նորա Ղ'նուար (2) ։ Յետոյ

(1) Խայսրշահ—Աղադին, այն է Մոեղ—էտտին Քայսար—Շահ, էր որդի խիւճ—աղանայ Բ ։

(2) Փրետերիկոս Ա Պարպարոսոս կոչեցեալ, որ 'ի լոգա-

Ֆէկին երկու թագաւոր այլ ⁽¹⁾ և գնացին յԱ-
քայ և առին գերի բազում. և ապա խընդ-
րեցին 'ի Սալահադէնէն փոխել զծառայսն որ'ի
Դամասկոս զՓռանգոն՝ ընդ ծառայսն զոր նո-
քա ունէին. և Սալահադինն ոչ կամեցաւ: Եւ
ապա հանին Փռանգքն քսան և հինգ հազար
ծառայս և կոտորեցին, և կուտեցին 'ի վերայ
միմեանց, և արարին 'ի վերայ աղօթս՝ սրպէս
և արար Սալահադինն. և եդին զքորորդին
Լ'նկիթեր (Լ'նգղիոյ) ⁽²⁾ թագաւորին կոմս Լ-
քայոյ, և արարին խաղաղութիւն ընդ Սա-
լահադինին, զի եհաս համբաւ ինչ յերկրէն
իւրեանց և դարձան և գնացին: Եւ Սալա-
հադինն շինեաց զսարիսպն Երուսաղէմի ամ-
րագոյն քան զառաջինն:

Ի թուին Լսորւոց ՌՀԲ (1502) և Հայոց

նալն 'ի գետն Սելէէկիոյ, այն է Կէօ—սո. հեղձաւ յամի
1190: Ներսէս Ըմբրօնացի: — Շարայարդն Սամուէլի: —
Վարդան, յեր. 179:

(1) Կիւ Լուսինիան աղատեալ 'ի գերութենէ, հակառակ
երդմոնն զոր և ա Սալահադինի, երթեալ պաշարէ զՊաղամնյ-
իդ, Յոյնմ միջոցի հասին յԵւրոպիոյ նոր խաչակիրք Տանի-
մարգացիք, Անգղիացիք, Փրամանտք, յորս կային արք իշ-
խանաւորք և արքեպիսկոպոսն Գանդորբերի: Հուսկ ապա
հասին անդ և փիլիպպոս արքայ Գաղղիոյ և Ռիշարտ թա-
գաւոր Անգղիոյ, Վարդան, յեր. 179: Տես զընդարձակ
պարագայս առման քաղաքին. 'ի պատմութեան խաչակրաց
Միշտի. Հա. Բ. ԳԼ. 8:

(2) Հենրի տը Շամբանը, որ ընտրեցաւ ապա թագաւոր
Երուսաղէմի յամի 1192, և նստէր 'ի Պաղամնյիդ (Աքեա):

ՌԻԹ (629), եղեւ հալածական յորդւոյ իւրոց խլիճ ասլան, և ժողովեցին զնա Կօնացիքն (Խոնխացիք) առ իւրեանս. և աւագ որդի նորա ամբարձ զգլուխ իւր յՂսարայն⁽¹⁾, և անհամբեր եղեալ հայրն ժողովեաց ըստ կարի զօրս գնալ ՚ի վերայ որդւոյն, և ՚ի ճանապարհին հիւանդացաւ և մեռաւ, և դարձուցին զնա ՚ի Կօնն: Եւ էր ընդ նմա որդի մի կրտսեր, զոր եղին ՚ի տեղի հօրն. և խլիճ ասլան մեռաւ ՚ի թուին Նսորւոյ ՌՇԴ (1504), թագաւորեալ ամս երեսուն և ութ, և մնաց թագաւորութիւնն երկուսասան որդւոց իւրոց:

Իսկ ՚ի թուին Նսորւոյ ՌՇԵ (1505) և Հայոց ՈւԱ (631), մեռաւ և Սալահադինն ՚ի Դամասկոս, և եթող քսան և երեք որդի⁽²⁾, որ և զաւագ որդին կացոյց ՚ի Դամասկոս և զերկրորդն ՚ի Սօր, և զերրորդն ՚ի Հալպ. և անուանեաց զնոսա թագաւորս և սուլտանս, և զայլն ընդ ձեռամբ նոցա⁽³⁾: Եւ կայր եղբայր նմա Սելիք (Յետլ Սալէք Նուէլ) անուանեալ և ետ նմա զՍուհա և զԽառան

(1) Աւագ որդի խլիճ ասլանայ էր Բոթալ—էտաին Մալէք Սալէհ, որ տիրեաց Մելեաթին, Կեսարիոյ և Կողոնիոյ:

(2) Սալահադինն եթող եւթն և տասն որդիս և եթ, և դուստր մի:

(3) Մալէք Աֆտալ սուլտանացաւ ՚ի Դամասկոս, տիրելով և Պաղեստինի, երկրորդն Մալէք—Ազեդ՝ յԵգիպտոս, երրորդն Մալէք—Դահեր՝ ՚ի Հալպայ:

և զՍուփարկին և զՍամուսադ և զԽլճադար, և զԲարաք և զՀաւսպար, և զայս հոգացաւ մօտ ՚ի կատարած կենաց իւրոց : Իսկ Սօւլայ տէրն ⁽¹⁾ արար միաբանութիւն ընդ եղբարսն իւր ընդ տէրն Ղզիրոյ և ընդ տէրն Սերտիւնայ և ընդ տէրն Ռազայ և ընդ Սնճարայ, և եկն նոքօք առնուլ զԿառան, և հիւանդացաւ ՚ի ճանապարհին և դարձաւ ՚ի Սօւրլ, և այլքն ցրուեցան : Եւ Սելիք Յետլն գնաց և էառ զՍճբին և զՌազա և զԴաւուրն, և այլ ամիրայքն հնազանդեցան նմա որպէս և եղբօր իւրում Սալահադնին : Եւ գնաց Սելիք Յետլն ՚ի կողմանս Հայոց ՚ի Խլաթ, և ոչ կարաց առնուլ զնա, և դարձաւ : Եւ ՚ի նոյն տարւոյ մեռաւ Աղադինն (Աղղ—էտաին) տէրն Սօւլայ և առ զտեղի նորա Նորադին որդին իւր :

Յայսմ ամի ի եւոն քաջ և անուանի իշխանն Հայոց ըմբռնեաց զՐինձն Անտաքոյ (Պոէմոնտ), և արկ զնա ՚ի չարչարանս՝ փոխարինել նմա զչարչարանս եղբօր իւրոյ Ռոբիւնոյ : Եւ եկն կոմսն Աբայոյ Սիր Հեռի (Հենրի), մեծաւ աղաչանօք թափեաց զՐինձն և առաքեաց յԱնտաք ⁽²⁾ : Եւ ինքն արխադոյնն ի եւոն տիրեաց եւթանասուն և երկու բեր-

(1) Աղղ—էտաին Մատուտ թուոն Չանդեայ :

(2) Սմբատ . յեր . 108 : — Միշոտ , պարսկալեան խալիֆայ . Չո . Բ . ԳԼ . 9 . յեր . 178 :

դի , էր զոր նախնիքն իւր կալեալ էին և էր զոր ինքն էառ ՚ի Յունաց և ՚ի Թուրքաց , Լուանկաւ ահ և երկիւղ նորա ՚ի վերայ ամենայն ազգաց սահմանակցաց աշխարհին իւրոյ : Լուտպաւինեցան ՚ի նա որդիքն սուլտանայ , և եկն առ նա ՚ի հնազանդութիւն Սելիքն Լըլասթին (Լըլասթան) որ տիրէր վերադոյն տշխարհայն , և ել մեծն | եւոն և էառ բերդ մի մերձ Կեսարիոյ և ետ նմա :

Իսկ թագաւորն Սըրայ Սելիք Լըլիզն եկն ՚ի Վամասկոս ՚ի վերայ եղբօրն (Լֆտալայ) , և գնաց հօրեղբայրն Սելիք Յետլն առնել խաղաղութիւն ՚ի մէջ նոցա , և արար նենգութիւն մեծ , զի դեղեաց զՍելիք Լըլիզն , որ և ընդ հատանելն ՚ի Սըր մեռաւ , և առ զԼըլիսպտոս ՚ի յինքն և զՍելիք Սալէհն խաբեաց թէ՛ « Գնա կացիր խաղաղութեամբ ՚ի հանդարտագոյն վայրսն ՚ի Սամուսատ և ՚ի յԱւահա և ՚ի Խառան և յԱրաղա , և ես կացից ընդդէմ Փռանգին և այլոց ազգաց : » Լըլհաւանեցաւ նմա և ասէ . « Լըլից զգանձ հօր իմոյ և գնացից , և դու կալ զՎամասկոս : » Լըլ նա ասաց . « Լըլի գնա , և ես զամենն բառնամ և առ քեզ յղարկեմ : » Լըլ ել և գնաց ՚ի յԱրաղա և ոչ ընկալան և ոչ յԱւահա և ոչ յայլսն , և գնացեալ ՚ի Սամուսատ , և զայն ետուն ՚ի ձեռս նորա , զի այնպէս էր պատուիրեալ ծածկաբար : Լըլ Սելիք Յետլն

շրջեալ և տեսեալ զոռունս գանձուցն Սալս-
հագնին՝ ագահեցաւ և ոչ ետ . այլ մտեալ
ի տուն մի լցեալ մատուտակ , և զայն ե-
բարձ քսան բեռն և մատնեհարեաց ծած-
կաբար և առաքեաց առ նա : Եւ յորժամ
ետես () Ելիք Սալհ () ղխաբէութիւնն , խոցե-
ցու անմխիթար և ամաչեաց յոյժ . այլ ոչ
էր ձեռնհաս առնել նմա ինչ , և ընկէց զգա-
տաստանն յԱստուած որ յամենայնի բաւա-
կան է հատուցանել :

Իսկ պարոնն ի եւոն որդին Ստեփանէ օր-
քստ օրէ երթայր և զօրանայր Աստուծով յա-
ջողեալ և յամենեցունց փառաւորեալ , և
յայնժամ յորժամ տկարացոյց Աստուած
շուրջանակի ղթշնամիս նորա և ի կեր կոր-
ծանեաց զամենայն հակառակորդս նորա ,
տիրեաց նա լիով երկուց Ալիլիկէից լերամբք
և դաշտօք , քաղաքօք և ամրական դղեկօք ,
և սու քաջութեամբ իւրով և զհասարակն
Սուրացւոյ և մասունս ոչ սակաւս յերկրորդ
Կապագոկացւոյ , Ալբրօրդ Հայոց , զոր ու-
մանք Աւաջին անուանեն Հայք , գրաւեաց
ընդ իւրով իշխանութեամբ և յԱսորեստա-
նեաց գաւառաց : Եւ ցուցաւ ինքնագլուխ
և ճոխ իշխանութեամբ , զի ոչ ոք տիրէր ի
վերայ նորա . և համբաւ արիութեան նորա
թուլացուցանէր զիւր անօրինաց և պարզէր
զերեսս քրիստոնէից և ընդ խնդութեամբ

և ուրախութեամբ, վասն որոյ փութային պատուել զնա թագիւ, թագաւորն Յուսայ վասն պատճառին՝ զի թերեւս հնար լիցի նովաւ յաղթել թուրքացն որ բռնացեալ կալան զիշխանութիւն նորա, իսկ թագաւորն Փռանգաց վասն դաշանց սիրոյն զոր ունէին ընդ Հայք ուխտիւք ՚ի հին ժամանակաց. և վասն այսորիկ երկոքին առաքեցին նմա թագ ոսկիակազմ, և պսակեցին զնա յաղթութեան պսակաւն ըստ վայելման և պատշաճի արժանաւորութեան իւրում (1) : Եւ այսպէս վերստին նորոգեցաւ թագակալութիւն Մրամեան զաւակին, և թագն Հայկազանց և Սենեքերիմանց եղաւ ՚ի գլուխ արժանաժառանգ զարմին | Եւոնի ՚ի ՈՒԵ (645) թուին Հայոց. այր բարի և ազատամիտ և արիական և հեղ և մեծահուատ, որ և բազմացոյց զարդիւնս ստտուած պաշտութեան, ելից վանօրայիւք և անապատաւորօք զաշխարհս իւր, և շինուածօք եկեղեցեաց, ըզմասն ազնիւ և զպարարտութիւն երկրի իւրոյ տալով նոցա և նուիրելով Նստուծոյ արձանագրութեամբ և կտակօք անլուծիւք : Եւ էր ահագին առ օտարսն և բարեմիտ առ

(1) Սմբատ, յեր. 108—109. — Վահրամ, յեր. 213 — Կիրակոս (յեր. 91) պատմէ հանգերձ պարագայիւք զսրբ. մանա որով հաճեցաւ կայսրն Ալամանաց և պասն Հռովմաց պատուել զԵւոն արքայական թագիւ :

իւրան . ահաւոր առ անիրաւեալսն և ողորմած առ որբս և աղքատս . և հեղ և խոնարհ առ ամենեւեան : Եւ այսպէս զբուստիւք թագաւորեալ ամս քսան երեք⁽¹⁾ հանգեաւ 'ի Քրիստոս բարի անուամբ և ուղղափառ հաւատող կենցաղաւարեալ . թողլով ժառանգ թագաւորութեանն դուստր մի : Օչապէլ անուն , յանձնելով զնա մեծ իշխանին (1) իր Ատնայ⁽²⁾ սոսկալի երգմամբ տալ զնա որդւոյ թագաւորին (1) ւնկուաց՝ մկրտելով զնա Հայ դաւանութեամբ , զի դեռ երախայ էր , որոյ նենգել Ատնին⁽³⁾ ըստ բնական ատելութեանն (3) ունաց ընդ ազգիս Հայոց , քանզի Հոռոմ էր ազգաւ , խորհէր 'ի միտս յինքն առնուլ զիշխանութիւնն . վասն որոյ փութապէս 'ի խնամոցն Աստուծոյ առնու զարժանն պատուհաս , սպանաւ 'ի Հաշիշեացն սակաւ ժամանակս ինչ կալեալ զպայլութիւնն : Եւ յետ նորա տուաւ նա որդւոյ բրինձին Անտիոքս ֆիլիս անուն ,

(1) Լեւոն Բ . թագաւորեաց ամս 24 . և ամենայն ամբ իշխանութեան նորա եղև 34 , տեւեալ յամէ 1185—1219 .

(2) Սիր Ատամ էր պաղ և տէր Պաղքոսայ , զորմէ ասէ Միխայէլ որպէս և Կիրակոս (յեր . 109) թէ էր ազգաւ Յոյն . և ուղանեալ 'ի Հաշիշեացն՝ անց 'ի տեղի նորա Կասաանդին տէր Բարձրբերդոյ : Իսկ անուն Ունկուաց , որով Նշանակի ազգն ունկառացւոց , թուի եթէ սխալ իցէ օրինակչաց :

(3) Յօրինակին դնի տխրին , որ յայանի սխալ է փոխանակ գնեջ . Ատնին ըստ որում եղաք , և է Ատան պայն :

որ ատերութեամբ գնացր ընդ Հայոց՝ ՚ի խը
րատա հօր իւրոյ խաբեալ, և թագաւորեալ
ամս երկու՝ (1) փոխձան էստ ՚ի կապանս :

Այլ թերեւս կամք վերին խնամանցն տնօրի
նէր և դարձուցանէր զմարդ կօրէն անհաստա
տութիւնն և զչարսբարութիւն ոմանց՝ ի բա
րիս . քանզի զայն դաւաղանն փոքրիկ զոր ետ
Աստուած հայկազանց ՚ի միօթարութիւն լը
քեալ և խոնարհեալ ազգին՝ փոխան բարձ
րացեալ թագաւորութե նոցա, զայն ոչ կա
մեցաւ տալ ՚ի ձեռն օտար ազգի . փան որոյ
յետ բազում ժխորմանց և ամբօխից և վիճ
մանց՝ ընտրեցաւ որդին Պարոն Աստանդեայ
՚ի թագաւորութիւն, զոր ընտրեալ էր Տէր
յորախայնէ գեղեցիկ հասակաւ և բարի խօր
հրրդով, մեծահոգի և երկայնամիտ, հեզ և
հանգարտ ՚ի տիս մանկութեան . և տուաւ
նմա յամուսնութիւն շառաւիղն օրհնու
թեան աղատուհին Օլապէլ, անթերին ՚ի
գովութենէ աստուածապաշտ և երկիւղած
կնոջ, ողջախոհ և ցածուն և անզարդասէր և
լուին, լիահաւատ և մեծայայտ, Քրիստոսա
սէր և սրբասէր, աղօթասէր, և ծերունի
հանձարով ՚ի տղայութեան հասակի . և լը
ցաւ բանն Սաղովմանի թէ՛ «՝ տեսառնէ պաա
շածի կին առն ո . զի վայելեն նոքա ՚ի մի

(1) Կիրակոս գնէ ամս չորս, յեր. 109 . Իսկ Վարդան
գնէ համաձայն Միխայելի ամս երկու, յեր. 185 .

մարմինն կատարիլ ՚ի Քրիստոս օրինօք : Վասն
որոյ սիրեաց զնոսա Տէր և Եհաննիս միջոյնո-
ցա զմեքենայսն սատանայի, որ զառաջինն
հակառակէր ըստ բնական իւրոյ չարութեա-
ննն : և յաջողեաց նոցա Տէր յամենայնի, և
եւո նոցա ուստերս և դատերս (1) : Եւ է այ-
ժմ թիւն Հայոց ՈՂԵ (695) (2) :

Այլ որ ինչ ՚ի միջոցի աստ եղեն, և զայն
ասացուք համառօտ :

Ի ժամանակս թագաւորութեանն Հայոց
Լեւոնի, յորում էր թիւն Հայոց ՈՂԵ (665) և
՚ի տէրութեանն Կաթողիկոսացւոյ աշխարհին
Խոսրով շահ սուլթանին (3) և ՚ի ժամանակս
Աբելք Յետլ սուլթանին որ բռնացեալ ու-
նէր զՆիզիստոս և զՆիքուսաղէմ և զԻամաս-
կոս և զԱրշագեոս Ասորոյ և զԵլիսթայ
իշխանութիւնն, ելին զօրքն Փռանդայ Ղա-
քայ հրամանաւ պատուէն Հռոմայ, առնուլ
՚ի Տաճկոյ զաստուածակախ քաղաքն Երու-

(1) Կերակոս, յեր. 110. — Վարդան, յեր. 185—186 :

(2) Միւս թարգմանութիւնն աստանօր աւարակ զգատ-
մութիւն իւր, օրհնութիւն մաղթելով նորագոսկ ամուս-
նացն թագաւորելոյ : Իսկ որ ինչ յետ այսորիկ պատմի հան-
գերծ կրկնութեամբ ՚ի ժամանակակից արանց : Իսկ Հայոց
Թիւն ՈՂԵ թուի թէ առաջին օրինակոյն իցէ, որում հա-
մարի յաւելեալ և որ ինչ զԶապելէ և զՀեթմայ պատմի,
քանզի բանք պատմութեան Միխայելի հասանէ մինչեւ ցա-
ռաջին ամ թագադրութեան Լեւոնի Բ :

(3) Կայիսիմ — Էտաֆն Քայխոսրու օրդի Խլիճ — Աղանայ Բ :

սաղէմ⁽¹⁾ . զոր լուեալ զհամբաւ ելիցն նոցա սղգքն . . . նայ՝ սրտաբեկեալ լինելին . իսկ որդի Սեւիք Յետլ սուլտանին գնացեալ Արուսաղէմ քակեաց զսուրբ Սիօն՝ որ կոչի մայր եկեղեցւոյ , և այլ բազում ուխտեր և եկեղեցիք , և զՆազարեթայ եկեղեցին , և թողին զսուրբ գերեզմանն Քրիստոսի (Եւսուծոյմերոյ) զՅարութիւնն և զՎոդգութայն , և զՆեթղահէմի եկեղեցին և զայն ամենայն , և զպարիսպն Արուսաղէմի առ հասարակ քակեցին⁽²⁾ : Եւ հայր նորա Սեւիք Յետլն արարեալ ժողով ամենայն զօրաց իւրոց առ ծովուն Տիբերական բանակեալ զօնդի առնոյր : Եւ լուեալ Հռոմայեցի զօրացն՝ դի-

(1) Յայսմ արշաւանի գտանէր և իշխանն Կիպրոսի Լուսինիան և թագաւորն Ունկարիոյ Անդրէաս , որոց տեսեալ զանցալսղ եւս պտակեալմին , առաջինն մինչ խորհէր դառնալ յետ՝ մեռաւ անդէն յԱսորիս , և երկրորդն դարձաւ յերկիր թագաւորութեան իւրոյ : Յետ մեկնելոյ նոցա հասին 'ի Պաղեստին այլ զօրք խաչակրաց , Հռլանտացիք , Գաղղիացիք , Իտալացիք , և մօին ընդ դրօշու Լէոպոլտի դքսին Աւստրիոյ , և անցին անտի նաւուք յարձակել 'ի վերայ Տիմիաթու , յամի 1217 :

(2) Ըստ պատմութեան խաչակրաց Մալք Մոադամ-Իսա որդին Մալք—Ասեւայ յետ տիրելոյ Փռանդաց Տիմիաթու . 'ի դիմել նորա յԵգիպտոս յօգնութիւն եղջօր իւրոյ Մալք—Քամեւայ , չոգաւ նախ յԱրուսաղէմ և կործանեաց զամուրսն նորա և զաշտարակսն զորս Սալակտտին շինեալ էր , բաց յամրոցէն Դաւթի նոյնպէս և զամրոցն որ 'ի թափօրական լերին և զայլ բերդորայս որ գտանէին 'ի Պաղեստին . իսկ զկործանումն եկեղեցեաց ոչ ինչ յիշատակեն :

մեցին գնալ 'ի վերայ նոցա սլաութեաղմել .
 և որչափ սոքա մօտենային 'ի բանակն նոցա ,
 նոքա օթեւանօք մի ընդ կրունկն դարձեալ
 հեռանային : Եւ յերկարէր այս 'ի բազում ա-
 ւուրս , մինչեւ ձանձրացեալ քրիստոնէիցն
 կամեցան յետս դառնալ երկուցեալք 'ի
 խաբէութեանց նոցա . և յաղագս անծանօ-
 թութեան աշխարհին խորհեցան դառնալ
 յԱքայ , և համակամութեամբ ամենայն զօ-
 րագլխացն խորհուրդ առեալ իջին յԱգիս-
 տոս , և հասեալք 'ի քաղաքն որ կոչի Տի-
 միաթ սլաշարեցին զնա և 'ի նեղս արկեալ
 ընդ յերկար , մինչեւ երբորդ մասն քաղաքին
 տատակեալ լինէր 'ի սովոյ և 'ի տարաժամ
 մահուանէ որ անկաւ 'ի նոսա . և ապա առին
 զքաղաքն և կոտորեցին զմնացեալսն առ հա-
 տարակ , և առին յաւարի զմթերս գանձուց
 նոցա , և լցան առ հասարակ ոսկւով և ար-
 ծաթով :

Եւ յայսմ ամի մեռաւ Սեւէք Յետն . և
 որդիք նորա Սեւէք Քէմն սուլտանն Եգիպ-
 տոսի և Աշրամն (1) , և սուլտանն Ղամաս-
 կոսի Սուլաւաամն (2) , և այլ եղբարք նոցա

(1) Մալէք—Աշրաֆ էր եղբայր Մալէք—Քամեւայ և սուլ-
 տան Միջագետաց . Կիրակոս , յեր . 111 :

(2) Անդրանիկն յորդիս Մալէք—Ատեւայ՝ Մալէք—Քէմն
 (Քամէլ) սուլտանացաւ յեգիպտոս , երկրորդն Շէրիֆ—Էտ-
 աին Մալէք—Մուսադամ—Իսա զոր սլաւովչք մեր Մուլաւաամ

առ հասարակ արարեալ ժողով բազում և անհամար զօրաց : Եւ 'ի Թուին Հայոց ՈԿԶ (666) մտին յԱգիպտոս , բայց յերկիւղի լեալ ոչ իշխէին պատերազմել ընդ քրիստոնեայսն . և նոյն իսկ քրիստոնեայքն իբրև առին զՏիմիաթն⁽¹⁾ , կամեցան երթալ առ նուր և զայլ քաղաքսն : Եւ էր ընդ նոսա Թագաւորն Լքայոյ Ռէտճուանն⁽²⁾ փեսայն Հայոց Թագաւորին Լեւոնի և Վամիլն և Սալիթալն , և այլք բազումք յիւրաքանչիւր կողմանց յարելոց 'ի նոսա . և գնացեալ բազմութիւն զօրացն բանակեցան առ ամին Եւդոս գետոյ , 'ի հարթայատակ դաշտի միում : Եւ իմացեալ . . . նացն լուծին զկապս ջրաբուխ տեղեացն , և ելեալ ջուրն շրջապատեաց զզօրսն և Սահմետականքն յարձակեալք 'ի վերայ նետաձգութեամբ սկսան

անուանեն , եկաց իշխան Դամասկոսի . և այլք յորդուց Մալէք—Ատելայ իշխանացան 'ի վերայ Բաորայու , Արեգ քաղաքի (Բաալբէք) , Միջագետաց , և այլն :

(1) Տիմիաթ առաւ 'ի Փռանդաց յամի 1219 յամսեանն նոյեմբերի :

(2) Ժան ալ Պրիէն , զորմէ խօսի Միխայէլ կոչելով զնա Ռէտճուան , էր Թագաւորն Երուսաղէմի , որ ամուսնացաւ ընդ դստեր Ամաւրեայ որ էր Ժառանգուհի անկեալ Թագաւորութեանն Երուսաղէմի : Եթող նա զՏիմիաթ 'ի Մալէք—Քամէլ՝ դաշնաւորեալ ընդ նմա և առեալ փոխարէն զփայտ խաչին որ կայր առ նոսա 'ի գերութեան յաւուրց անտի պատերազմին որ 'ի Տիբերիա ընդ Սալուեստանի , և դարձաւ յետոս 'ի Պողոմայիդ :

խոցուտել զամենեւեան մինչեւ անյոյս լինելոյ քրիստոնէիցն ՚ի փրկութենէ . սուին զքաղաքն զոր առին , և յանձն առին դառնալ յիւրեանց աշխարհն . և դաշինս եդեալ հաստատութեամբ մնալ ՚ի նոյնն . երդուան և սուլոնայքն նոցա անվնաս պահել զամենեւեան : Եւ այսպիսի շփոթս հասեալ զօրացն քրիստոնէից՝ դարձան ՚ի տուն իւրեանց :

Իսկ Աելիք Յետին ՚ի վախճանելն իւրում զաւագ որդին զՔէմլն կացոյց իշխանն ՚ի վերայ այլոցն , և ամենեքեան հնազանդեցան նմա , զի էր բարեբարոյ և իմաստուն և առատաձեռն առ ամենեւեան . նոյնպէս և իւր եղբայրն Աշրափն , որք կալան զիշխանութիւն հօրն իւրեանց բազում ժամանակս (1) :

Ի թուին Հայոց ՈԿԵ (667) Քէքառ զսուլ տանն Հոռոմոյ , որդի Խոսրով շահ սուլտանին , յաղթող եղեալ քան զհայրն իւր , լինի պատճառ շմորի ընդ թագաւորն Հայոց Լեւոն . և բազում զօրս ժողովեալ հասանէ ՚ի Ասկիսոն Հայոց , և պաշարէ զամուր դղեկն որ կոչի Ասպան , և բազում աւուրս մարտուցեալ ոչ կարաց առնուլ զնա : Եւ թագաւորն Հայոց Լեւոն զիւրոյ աշխարհին զօրքն գումարէր և փութայր ելանել ընդ

(1) Այս Աշրափ որ զկնի մահուան հօրն տիրացաւ Խելթայ , առ ՚ի կնութիւն զգոռատր Իւանէի զԹամթա Վարդան , յեր . 182 : — Կիրակոս , յեր . 96 :

առաջ նորա, և նորին զօրագլուխն Պարոն Կոստանդին գունդստապլն, որէր քեռորդի թագաւորին | Եւոնի, առեալ սակաւ ինչ գունդս 'ի զօրացն, յառաջ մատուցեալ 'ի կիրճս լերանցն, և պատահեալ գնդի միում 'ի զօրացն թուրքաց, և անկեալ 'ի վերայ՝ զամենեւեան կոտորեաց, և ըմբռնեաց 'ի նոցանէ արս գլխաւորս՝ որք ազդեցին նմա զբուն գալուստ զօրացն սուլտանին, և աղաչէին դառնալ և բաւական համարել զյաղթութիւնն զոր արար : Եւ նորա ոչ անսացեալ բանիցն նոցա և առաւել եւս յամառեալ և քաջալերեալ զզօրսն՝ հանդիպի ծանր զօրու կռու վառելօք զինու, և 'ի պարտութիւն մատնի գունդստապլն և զօրքն որ ընդ իւր, և բմբռնեցան ինքն և պարսն Կոստանդին լամբառնցին և Կեռտակն (1) և այլ մեծամեծ իշխանք, թող զորս կոտորեցան 'ի նմին տեղւոյ իբրև հազար այր պատերազմող, և ըմբռնեալ զնոսա դարձաւ 'ի Կեսարիա : Իսկ թագաւորն | Եւոն իբրեւ լուաւ զկոտորումն զօրացն և զըմբռնումն իշխանացն, առեալ զզօրս իւր արշաւէր 'ի միւս այլ կողմն աշխարհին Հոռոմոց, և բերէր աւար անթիւ և կուտէր իբրեւ զաւաղ առ ափն ծովու, և յետ սակաւ

(1) Կեռտակն, թուի ասել Կիւ Սահակ, էր իշխան և տէր Մազկւ և Սիկւ բերդից, որ առաջնկոյ գտաւ և հանդիպի թագապրութեան Էւոնի : Սմբատ, յեր. 112 :

աւուրց արարեալ սէր ընդ միմեանս , ետ
 թագաւորն Հայոց | եւոն զբերդն | լուայ ,
 և թափեաց զիշխանսն որ ըմբռնեալ էին , և
 խոստացաւ տալ Հոռոմոց սուլտանին յա-
 մենայն ամի երեք հարիւր այր 'ի ծառայու-
 թիւն և հնազանդեցաւ նմա . և այս լինէր 'ի
 ծերութենէ և յանկարութենէ մարմնոյն , և
 իշխանքն ոչ էին ընդ նմա ուղիղ ⁽¹⁾ :

Եւ 'ի սոյն իսկ յայտմ ամի արարեալ ժո-
 ղով սուլտանն Քէքաուզ՝ զօրաց , առեալ և
 'ի թագաւորէն Հայոց օգնականութիւն ,

(1) Սմբատ և Վահրամ փոքր մի տարբեր պատմն զայս
 մանէ : Սմբատ (յեր . 117) , ասէ Ազգ—էտտին Քայքայուզ
 սուլտանն Իկոնիոյ որ 'ի Սելջուկեանց , 'ի ծերութեան Լեւո-
 նի կամելով քինախնդիր լինել վասն հանելոյ նորա յիւրմէ
 զԱրակլիա և զԼարենդա քաղաքս եկն և պաշարեաց զԿապան :
 Եւ Լեւոն առաքեաց 'ի զերայ նորա զպարոն Կոստանդին
 սպարապետն իւր և զպարոն Ատան բազմութեամբ զօրաց ,
 որք անխորհրդաբար 'ի մաքտ մտեալ գերի անկանին Կոս-
 տանդին սպարապետ և Կեռտակն և այլք յիշխանաց և 'ի
 հեծելազօրաց , և բազումք 'ի զօրացն խորտակին : Իսկ Քայ-
 քայուզ առեալ զգերիսն դառնայ յԻկոնիոն , և պահէ զնո-
 սա 'ի բանտի ամ մի և ամիսս չորս . մինչեւ գթացեալ 'ի նո-
 սա Լեւոն , տայ սուլտանին զԼուրիայ բերդ և զգետն Ի-
 սաւրիոյ և զայլ տեղիս և զիշխանսն իւր ազատէ 'ի գերու-
 թենէ : Եւ Վահրամ ասէ Եթէ տեսեալ Լեւոնի զպարտու-
 թիւն զօրաց իւրոց , ոչ ինչ ընդ այն տիրեալ , գիմէ մնա-
 ցեալ զօրքն իւրովք յերկիրն սուլտանին , և անպատակեալ՝
 բազում աւարաւ և գերութեամբ դառնայ : Լուեալ սուլ-
 տանին զաւեր աշխարհին իւրոյ , երգումն տայ Լեւոնի 'ի
 խաղաղութեան կալ ընդ նմա , և զիշխանսն Հայոց յետս
 դարձուցանէ : (Յեր . 216) :

գայ յերկիրն Հալպայ ՚ի Ռապան, և առ ըզնա, և անտի գնացեալ ՚ի Թլպաշար, առնու և զԹլպաշար և զԼնթափ: Եւ կամեցաւ գնալ ՚ի վերայ Հալպայ, և երէք ամաւ յառաջ սուլտանն Հալպայ վախճանեալ էր՝ Սելիք Տահրն, և որդի նորա Սելիք Լզիզն մանուկ գոլով ամաց հնգից՝ ունելով զիշխանութիւնն: Եւ էր նորա ամապակ մի յոյժ իմաստուն, առաքեաց առ Թագաւորն Հայոց Մեհոն, և խնդրեաց ՚ի նմանէ օգնական լինել, Թերեւս զերծանիցին հնարիւք նորա ՚ի հասեալ բարկութենէն, և խոստացան նրմա տալ բազում գանձս ոսկւոյ: Եւ Թագաւորն Հայոց այնուհետեւ ՚ի հոգս անկեալ իւրով կորովամիտ իմաստութեամբն, առաքեաց զանխաբար առ սուլտանն Հոռոմոց մինչ ՚ի սահմանս Թլպաշարայ էր, գրեալ առ նա այսպիսի օրինակաւ. « Թագաւոր Հայոց Մեհոն, եղբօր մերոյ Քէքաուղ սուլտանիդ ՚ի տէր խնդալ: Յուշ լիցի քեզ իբրեւ սիրելոյ մերում, զի իմացեալ հաստատեցաք եթէ քառասուն ամիրայ ՚ի զօրաց քոց դաշինս եդեալ են տալ զքեզ ՚ի ձեռն Լշրարափուն, և դու այսուհետեւ զօգուտ անձինքս խորհեաց, զի մի անկցիս ՚ի ձեռս ատելեաց քոց. ողջ լեր: » Եւ իբրեւ ընթերցան առաջի նորա զսրտածէն նամակին, իսկոյն զարհուրեալ ահիւ մեծաւ, հրաման

տայր զօրացն դառնալ անդրէն փութանակի .
 և ինքն յառաջ անցեալ աճապարէր գնալ :
 Օր իմացեալ Աշրափուն և զհետ մտեալ
 արար փախստական . և ինքն դարձեալ էառ
 զՌասպան և զԹլպաշար և դարձոց ՚ի Հալպ .
 և այսպիսի օրինակաւ այնքան մեծ սուլտանն
 շփոթեալ ՚ի պարտութիւն մատնէր . և հա-
 սեալ ՚ի կեօարիա՝ զամիրայսն զայնոսիկ զքա-
 ռասուն խաշէլ հրամայէր :

Եւ յայտմ ամի եկն դեղին մարախ , և
 ծածկեաց զլերինս և զդաշտս , և եկեր զա-
 մենայն ծառ սահմանաց մերոց մինչեւ իս-
 պառ զերիս և զչորս ամս :

Ի ՌԿԸ (668) Թուականին Հայոց I Էւոն
 Թադաւորեալ ամս քսան և երէք մեռաւ , և
 յանձն արարեալ զիշխանութիւն աշխարհին
 և զգլխար իւր զՕլապէն ՚ի Սիր Ատանն , որ
 էր աղգաւ Հոռոմ , և զկնի սուղ ժամանակի
 սպանաւ ՚ի Հաշիշեացն , որպէս վերագոյնն
 գրեցաւ . և առնու զհոգաբարձութիւն աշ-
 խարհին պարոն Կոստանդին , որ էր քեռոր-
 դին Թադաւորին Հայոց I Էւոնի :

Յայտմ ժամանակի ոմանք յիշխանացն
 Հայոց ապստամբեալք եղէն ընդ Ռորինայ
 բրինձին Անտիոքու ⁽¹⁾ , կամելուլ զնա Թադա-

(1) Ռուբէն բրինձ (իշխան) Անտիոքու՝ էր որդի Պալանոյ
 (Պատուէն) որդւոյ Պեմանգայ (Պահեմանդ) կոմսին Անտիո-
 քայ : Եւ էր ծնեալ Ռուբէն ՚ի հայազգի մօրէ Աղլտա (Ա-

ւորեցուցանել, յորոց էր Ղ'օսլին մարաջախտ
 և | էւսն Կապնուէն տէրն և Կեռասակն, և
 այլք, որք առեալ զըրինձն Ռօրէն և մօին
 'ի Տարսուս և ամրացան: Իսկ պարօն Կոս-
 տանդին և տէր Յովհաննէս կաթողիկոսն
 գնացին զօրօք և պաշարեցին զնոսա սուղ ինչ
 ժամանակս, և յաղթեցին նոցա և առին ըզ-
 քաղաքն, և ըմբռնեցին զապստամբսն որ և
 ամենեքեան բանտարգեալք եղեալ վախ-
 ճանեցան 'ի կապանս, և հանդարտեցաւ եր-
 կիրն (1): Բայց տէր Յովհաննէս կաթողիկոսն
 յառաջ քան զառնուլ քաղաքին վախճանե-
 ցաւ 'ի Թուին Հայոց Ոկթ (669), և ապա
 միաբանութեամբ ամենայն իշխանացն և ե-
 սկիսկոպոսացն ընտրեցաւ յամենեցունց տէր
 Կոստանդին (Ա) որ էր Եսկիսկոպոս Սիլիճոյն (2):

Ըստ անուն, գուտար Ռուբենի Բ, զոր տուեալ էր Պալ-
 տնոյ այսու դաշամբ, զի Պէմսէնդ հայր նորա զինի վախճա-
 նին իւրոյ զնա ինքն զՊալտին կարգեցեցէ յաջորդ փոխանակ
 երէց եղբօրն Ֆիլիպիոս, որ ամուսնացաւ յետոյ ընդ Զապելի
 դստեր Լեւանի, և իշխեաց Հայոց ամս երկուս: Գրէ Վահ-
 րամ ըստ մտոյ Միխայէլի, եթէ Ռուբէն բազում իշխանս
 յինքն յանգուցեալ՝ դայ և առնու նախ զՏարսոն, և յառա-
 ջէ մինչեւ 'ի Մոխ, և Կոստանդին զօրավար գլխեալ զօրօք
 'ի վերայ նորա, զըռամբ ամէ զՌուբէն 'ի Տարսոն քաղաքի
 և զհամախոհս իւր և արկանէ զնոսա 'ի բանտ, ուր և մե-
 աանին: (Յեր. 217—218):

(1) Այս գէոյ կարեւոր ոչ յիշատակի 'ի գիրս պատմու-
 թեան Միքայէլ վարդապետի Չամչեան, նոյնպէս և ոչ գործք
 Բայբազուդ սուլթանին որ նախ քան զմահն Լեւանի:

(2) Կոստանդին կաթողիկոս էր 'ի Բարձրբերդոյ, անեալ
 'ի վանս Մաւրիանայ:

և եղաւ յաթոռ հայրապետութեանն Հայոց ի թուին ՈՀ (670) . և եղև ուրախութիւն ամենեցուն յազազս տաքինի և բարեբարոյ և խաղաղասէր մտացն , որով ամենեցուն հռչակաւոր լինէր : Իսկ իշխանացն Հայոց բազում անմիաբանութիւն լինէր վասն զնեւոյ թագաւոր , զի ոչ հաւանէին միմեանց , և ապա ի մի կամս եկեալ բնորեցին զորդին բրինձին (Նոտիոքութագաւորեցուցանել , զոր և արարին իսկ , և ետուն զգուստր թագաւորին Հայոց | Եւոնի նմա ի կնութիւն . և թագաւորեցուցին ի վերայ Հայոց ի թուին Հայոց ՈՀԲ (672) , և անուանեցին զնա Փիլիպ թագաւոր :

Ի թուին Հայոց ՈՀԲ (672) եղև երաշտ սաստիկ և յերկարեաց յոյժ , մինչ զի ի Վեկտեմբերի հասարակն նշենիք ծաղկեալ եղեն ի ջերմութենէ օգոյն , և անպատմելի վնաս տառապէր երկիր զերիս և զչորս ամս : Հայսմ ժամանակի մեծաւ սուշտանն Քէքաուզն , և առնու զսուշտանութիւնն կրսեր եղբայր նորա Եւադինն (1) :

Ի թուին Հայոց ՈՀԳ (673) Փիլիպ թագաւորն խալիֆէ հօր իւրոյ (Պեմունդայ) կամեցաւ ըմբռնել զերկուս մեծամեծ իշխանան , զպարսն Կոստանդին որ էր թագաւոր

(1) Աւա—Էտտին Քէքապատ :

ւորահայրն և զպարոն Կոստանդին | ամբրու-
նին տէրն (1) . զոր խմացեալ յառաջեաց պա-
րոն Կոստանդին (Թագաւորահայրն), և ըմ-
բռնեաց զնա 'ի Թիլն Համոնոյ, և տարաւ
'ի Բարձրբերդ և անդ վսխճանեցաւ (2): Իսկ
հայր նորա բրինձն Լ'նտիօքու լուեալ՝ տրտ-
մեցաւ յոյժ . և զի անկարանայր առնուլ ըզ-
վրէժ որդւոյն, առաքէ առ Լ'լադին սուլ-
տանն Հոռոմոց, որոյ եկեալ էառ զՂանձին
և զԿանչին, և զԼ'ազոտ խաչն (3), և արար
վնաս բազում 'ի լեռնակողմանս . և բրինձն
ժողովեալ զօրս եմուտ յերկիրն, եկն ընդ
սահմանսն որ կոչի Ղկեր, և եհաս մինչեւ
'ի Թիլն Համոնոյ, և ոչ ինչ օգտեալ դար-
ձաւ ամօթով յԼ'նտաք:

Ի Թուին Հայոց ՈՅԵ (675) միաբանու-
թեամբ ամենայն իշխանացն տուին զՕլա-
պէլ դուստր | Էւոն Թագաւորին 'ի կնու-
թիւն Հեթմոյ որդւոյ պարոն Կոստանդեայ,
և Թագաւորեցուցին 'ի վերայ Հայոց, որ էր
տղայ հասակաւ . և հայր նորա կարգաւորէր
զԹագաւորութիւնն, որ և արար սէր ընդ

(1) Այս Կոստանդին էր որդի պարոն Հեթմոյ՝ որդւոյ Օձնի, որք էին տեսարք անառիկ ամբողջին Լամբրոնի, վասն որոյ և ասորտամբ էին միշտ աղգային իշխանութեան, զորս Էւոն Բ նուաճեաց՝ առեալ 'ի նոցանէ զամբոցն:

(2) Սմբատ . յեր . 121:

(3) Ճանձի և Կանչի և Մազոտ խաչ էին առանձին ամբոյք, որոց իշխէին Պարոնք:

Ալադին սուլտանն և հնազանդեցաւ նմա՝ տալով նմա յամենայն ամի երեք հարիւր այր ՚ի ծառայութիւն (1) :

Հայսմ ժամանակի լուաք զհամբաւ երկուց ազգաց անաստուածից և գազանաբաւոյից, որոց անուանքն Խորազմ և Տաթար, որք իբրեւ հուր ընդ խռիւ ընթացեալ ապականեցին զերկիր ուր և հասան, և ոչ ոք ընդդիմացաւ նոցա, և սարսեցին ՚ի համբաւոյ նոցա ամենայն որ ՚ի ներքոյ երկնից : Այլ սկիպըն ելից նոցա ՚ի բուն աշխարհէն իւրեանց ՚ի վաղուց ժամանակաց է, և զբաղում աշխարհս և զազգս և զթագաւորութիւնս աւերեալ և քանդեալ հասին յաշխարհն արեւելից :

Եւ յայսմ ժամանակի թագաւորէր Վրաց դուստր թամարին Ուռուղուքան, և էր աթապակ նորա Իւանէ եղբայրն Օլաքարիայի, որ էին ազգաւ Հայք, և ՚ի հրապուրանաց թամարին Վրացի եղեւ Իւանէ, և ՚ի հաւառակս դառնայր կրօնից Հայոց (2) : Եւ յայսրմ ժամանակի ՚ի գաւառն Բճնոյ եղեւ նըշան ինչ, զի կրօնաւոր մի սուրբ և ընտրեալ վախճանեալ, Հայ ազգաւ (3), որոյ գերեզմա-

(1) Սմբատ ասէ . թէ յանձն առ պարօն Կոստանդին հայր նորա տալ ամ յամէ չորեքհարիւր հեծեալ :

(2) Կիրակոս . յեր . 96 :

(3) Վարդան (յեր . 188) : ասէ թէ էր երեց Պարկեշտ

նրն երկնաւոր լուսովն վկայեցաւ և փառաւորեցաւ, որ ամենեքեան տեսին. և ել համբաւ նորա ընդ ամենայն երկիրն: Իսկ Իւսանէի նախանձ շարժեալ ամենայն Վրացեօքն, նախատէին և թշնամանէին. և յետոյ զոսկերս սուրբ կրօնաւորին հրամայէին այրել հրով, և ՚ի տեղի սրտուական ոսկերացն սատակեալ շուն թաղել: Եւ եպիսկոպոսն Ռշնոյ տէր Յովհաննէս բազում բանիւք յանդիմանէր զանաստուածն Իւանէ. իսկ նա սարաւայր կամ դարձուցանել ՚ի վրացութիւն զամենայն Հայս, և կամ հանել յաշխարհէն:

Եւ մինչ յայտոսիկ էին, և հաս համբաւ խորազմին (1), և նոքա փութով ժողովեալ զօրս կամէին ելանել ընդդէմ նոցա ՚ի դաշտամէջն Գառնի քաղաքոյ (2), զոր շինեաց մեծ արքայն Հայոց Տրդատ, բերդ և սարաւոյթ ՚ի մեծամեծ վիմաց թագաւորութեան իւրոյ, որ կայ անխախտելի մինչեւ ցայսօր:

անուն, յորոյ գերեզմանին վերայ կառուցաւ յետոյ եկեղեցի:

(1) Խորազմիս է աշխարհ ՚ի հիւսիսոյ խորասանու, յորոյ անուն և բնակիչքն կոչին խորազմիք, կամ խորազմացիք: Զայսու ժամանակաւ տիրէր այսմ երկրի Մահամէտ խորազմշահ՝ հայր Զաւլադնի, որ և ճէլալէտտին, որ կանգնեաց զթագաւորութիւնն խորազմեաց:

(2) Գառնի քաղաք շինեցաւ նախ ՚ի Գեղամայ նահապետէն և անուանեցաւ Գեղամի, յետոյ նորոգեալ ՚ի թուանէ նորին Գառնիկ անուն՝ կոչեցաւ Գառնի: Մովսէս խորեանցի, Ա. 12: Իսկ Տրդատ շինեաց անդ տուն հովանոց զարմանաշէն վասն քեռ իւրոյ խոսրովիկատոյ: Անդ, Բ. 87:

Իսկ ամբարիշտն Իւանէ ամենայն զօրօքն Վրաց գնաց և իջաւ ՚ի լէառն Վառնոյ, որ կոչի Աղուջերմն. և ապա խորհեցան միաբան առաքել զմեծ իշխանն քաջ և անուանի զԻւանէ զեղբայր Շալուային⁽¹⁾ փոքր ինչ զօրօք ընդառաջ խորազմին. որոյ հասեալ ՚ի դաշտըն Վառնոյ որ կայր առաջի իւրեանց հարիւր մկանօք ՚ի դատէ. ապա ընդդէմ ելին անօրէն խորազմիքն, և սկսան պատերազմել ընդ նմա. և յորժամ խառնեցան ՚ի միմեանս Իւանէ եղբայր Շալուային⁽²⁾ և խորազմիքն, յայնժամ առաքեաց զմի ՚ի զօրաց իւրոց առմեծ զօրհեծեւուն դալ փուլթանակի յօգնութիւն նմա. և նա ՚ի գնդին ձայնէր որպէս սովորութիւն է, թէ՛ շուտով հասիք: Այլ ձայնն ձիաւորին ոմանց լսելի լինէր թէ՛ փախիք և մի գայք, զի չէնք կարող դիմանալ սոցա. և ոմանց լսիւր թէ՛ փուլթանակի հասիք, կարող ենք յաղթել: Այլ մինչ ՚ի յայս էին.

(1) Իւանէ և եղբայր իւր Շալէ էին իշխանք աւագք Վրաց:

(2) Այրապետ որ զայս պատերազմ պատմէ, (յեր. 151) առէ զայսր Իւանէայ, եթէ ուխտ եղեալ էր ընդ թագաւորին Վրացոյ թէ յաղթեալեն խորազմեայց, զամենայն Հայս որ ընդ իշխանութեամբ իւրեանց կային, դարձուցեն բռնի ՚ի կրօնս Վրաց: Այլ ընդ հակառակն զօրք նոցա անկեալ ՚ի գերութիւն՝ բռնաբար թրխտեցան ՚ի խորազմեայց: Եւ եզեւ այս ըստ Այրապետի ՚ի թուին Հայոց ՈՅԴ. այն է 1225.

փախեալ աթաբաղէն Իւանէ անկանիլ յամուրս երկրի իւրոյ, և բաղմուծիւն զօրացն փախստեամբ անկանէին 'ի գիւղաքաղաքն Վառնի, որ շինեալ է 'ի վերայ բարձր քարախորամի, և գետ յորդ անցանի ընդ տակ խրամին: Եւ յորժամ 'ի փախուստ դարձան անկանիլ յամուրս տեղեացն, նոյն ժամէն մրրիկ փոշւոյ մթացոյց զաչս փախուցելոցն, և առ հասարակ լցան ընդ բարձր և ընդ յոյժ ահագին խրամն Վառնոյ 'ի գետն յորձանուտ: Եւ Խորազմիքն յետոյ հասեալ զմնացեալն սրոյ մատնէին, և ասացին թէ՛ ալամ⁽¹⁾ վրացւոյն հրով այրեցաւ, նշանակեալ թէ՛ աստուածային է բարկութիւնն: Իսկ զքաջ իշխանն Շալէ ըմբռնեցին կենդանւոյն, և տարան առ սուլտանն իւրեանց: Եւ այսպիսի ահագին վրէժս էառ Վստուած յամբարտաւան և 'ի կենցաղասէր ազգէն Վրաց, վասն անարգելոյ նոցա զհաւատս Հայոց:

Իսկ Պարսիկքն որ 'ի Իւին քաղաք, լուեալ զպարտութիւն Վրացւոյն, ըմբռնեցին զգլխաւորս քաղաքին և սպանին, և ասպսուր եղեալ կոտորեցին զամենայն քրիստոնեայսն որ 'ի քաղաքին: Եւ զայսոսիկ լուեալ քաջ և անուսնի իշխանն Հայոց որդին մեծին Վասակայ՝ թուն Հաղբակայ, Պաօշ

(1) Այն է գրօշ. Սանճար:

անուէն , և առեալ զզօրս իւր գնաց 'ի Ղըւին, և գտեալ սպառնառս բանի մօտէ 'ի քաղաքն սիրոյ սպառնառաւ , և զուգէ սէր խաբէութեամբ , և կոչէ զամենայն մեծամեծսն որ 'ի նմա . և 'ի սիրելն զնոսա՝ յանկարծակի յիշէ զկոտորումն քրիստոնէիցն թէ զինչ սպառնառաւ արարիք . և ապա հրամայեալ զօրացն իւրոյ , առ ժամայն սուր 'ի վերայ եդեալ կոտորեցին առ հասարակ , և ինքն գարձաւ խաղաղութեամբ 'ի տուն իւր :

Յայսմ ժամանակի եկին Խորազմիքն և պաշարեցին զմեծ քաղաքն Վրաց Տփլիս . և Վարսիկքն որ կային 'ի քաղաքին, ետուն ըզքաղաքն 'ի ձեռս Խորազմեացն , և Խորազմիքն խոստացան թողուլ զՎարսիկսն խաղաղութեամբ ստացուածօք իւրեանց : Եւ ապա առեալ զքաղաքն կոտորեցին զամենայն քրիստոնէայսն որ 'ի նմա , նոյնպէս և զՏ հուտսն և զամենայն ազգ բաց 'ի Վարսիցն (1) . և արարեալ ընդ ձեռամբ իւրեանց զքաղաքն գնացին : Եւ 'ի գալն գառնանային ժամանակին , եկն թագաւորն Վրաց 'ի Տփլիս , և կոտորեաց զՎարսիկսն որ 'ի նմա . և մընաց քաղաքն աւեր 'ի մարդոյ և յանասնոյ : Յայսմ ամի աստղ մի գիտաւոր երեւեցաւ յերկինս , և անյայտ եղեւ :

(1) Արապոս , յեր . 152 .

Ի Թուին Հայոց Ուհի (677) . Աւամանաց
Թագաւորն Անբրուրն (1) եւ բազում զօրօք
ի Կիպրոս կղզի . և գնացեալ յԱրուսազէմ
երկրպագեաց սուրբ տեղեացն : Իսկ Փրերք
Վամբլունա⁽²⁾ ապեցին ի Վէմլն , որ էր սուլ-
տան Սարայ , գալ նմա զօրօք , որպէս զի տա-
ցեն զԱնբրուրն ի ձեռս նորա : Իսկ Վէմլն
առեալ զԹուխտ Փրերացն և յղեաց առ Ան-
բրուրն , և եցոյց նմա զնենգութիւն ազգին
իւրոյ . և ետ սիրով զԱրուսազէմ յԱնբրու-
րն . և հաստատեցին ընդ միմեանս դաշն և
ուխտ սիրոյ յաւիտեան : Եւ Անբրուրն ա-
ռեալ զՎերեղմանն⁽³⁾ ետ ի Ջուանգն , և հա-
նին զՏաճիկքն : Եւ ինքն Անբրուրն գնաց
յաշխարհն իւր . և յայնմ հետէ սպառնայր
Վանբլուն . քակել զտունս նոցա որ յայնկոյս
ծովուն :

(1) Ան է կայսրն (Ամբրուր . Empreur) Փրետերիկոս
Բ . որպէն Հենրիկոսի 2 :

(2) Վանբլուն փրերք՝ են եղբարքն Տաճարականաց կար-
գիս օրք մղէին և պատերազմ ընդդէմ Արաղդեաց . և զօ-
րաւորք էին յայնժամ բանիւ և մեծութեամբք :

(3) Ոչ միայն Գերեղմանն սուրբայլ և բովանդակ քաղաքն
Երուսաղէմ տուաւ Փրետերիկոսի ի սուլտանէն հանդերձ
պայմանաւ և դաշմաք սիրոյ տաան ամաց և մեց ամոց : Իսկ
կայսրն պտակեալ անդ առաջի Գերեղմանին Թագաւոր Ե-
րուսաղէմի՝ առանց եկեղեցական արարողութեան , քանզի
նշովեալ էր ի սպառն , թողեալ և զՏաճարն սուրբ Յարու-
թեան և զքաղաքն՝ չորաւ ի Պաղմայիդ : Տես ի Միշտ .
Պարփ . Խալալիայ . Հտ . Գ . Գլ . 13 :

Ի Թուին Հայոց ՈՅԸ (678), Քէմն էառ
զԴամասկոս ՚ի Սելէք Նասրէն, և ետ եղ-
բօր իւրում Աշրափուն, և տայ նմա տեղիք
բնակութեան զՇաւարք և զՔարաք և ըղ-
Սամլուղ և այլ բազում տեղիս. իսկ զՍիջու-
գեաս Ասորւոց զՍուհա և զԽառան և զՍը-
րուճ, որ էր եղբօրն իւրոյ Աշրափուն, յին-
քն առնու Քէմն :

Յիշատակարան հին գրչագրիս

Ի Թուականին Հայոց ՈՅԸ, կատարե-
ցաւ աշխարհապատում պատմութիւնս Տէր
Սիխայելի սուրբ պատրիարքին Ասորւոց,
զոր ստուգիւ գրեաց ծայրաքաղ առնելով
յաստուածաստեղծ մարդոյն Ագամայ. սկիզ-
բն առնելով ասաց մի ըստ միօջէ զկարգ և
զճնունդ և զշինութիւն արարածոց զոր նախ
բան զջրհեղեղն աշխարհակործան, և զոր
յետոյ ջրհեղեղին յորդւոցն Նոյի շինել և
աճել ըստ հրամանի և ուխտին ամենակալին
Աստուծոյ՝ որ ետ ընդ նոսա յետ ջրհեղե-
ղին : Եւ ՚ի վերայ այսորիկ զկարգ և զթիւ
Թագաւորացն Հռոմոց և Պարսից. և զինի
Պարսից Թագաւորութեանն լճարելոյ՝ սկիզ

բըն առնէ թագաւորութեանն Արաբկաց
որ են Տաճիկք . և ՚ի կատարածի սոցա զԹուր-
քաց սուլտանութիւնն և զտիրելն բազում
աշխարհաց և դաւառաց , զոր դեռ այժմս
ունին բռնացեալք ընդդէմ բազում ազգաց
և ազանց : Ար են թիւք ամացն յեւելցն Ադա-
մայ մինչեւ ՚ի ժամանակ կատարելոյ գրոցս
՚ի ձեռն Սիսայելի Ասորւոց սկստրիարբի ,
ամբ վեց հազար չորս հարիւր և երեսուն .
և այժմ է թիւս Հայոց 216 , որ գրեցաւ
գիրքս ձեռամբ տառապեալ Ղրիգորոյ . զոր
կամաւքն Աստուծոյ գրեցուք և մէք զսա-
կասութիւն սորա ամաց քառասուն և չո-
րից :

ՆՈՐԻՆ

ՏԵԱՌՆ ՄԻԽԱՅԵԼԻ ԱՍՈՐԻՈՅ

ՅԱԶԱԳՍ

ՔԱՀԱՆԱՅՈՒԹԵԱՆ

Ն Ո Ր Ի Ն

ՏՆ . ՄԻԽԱՅԵԼԻ ՊԱՏՐԻԱՐԺԻ

Ա. ՍՈՐԻՈՅ

Յաղագս քահանայութեան թէ ուստի սկսանի
եւ, ուր կատարի, եւ թէ զինչ է քահանայ-
ութիւնն :

ՍԿԻԶԻՆ քահանայութեան Լստուած է,
անսկզբնաբար եւ տիրապէս ունելով զնա եւ
ոչ յումեքէ առեալ, եւ ոչ զոք ունելով վե-
րագոյն, որում քահանայասցէ եւ փառաւո-
րեսցէ, եւ վասն այնորիկ միայն բաշխելով եւ
պարգեւելով է քահանայութիւն, եւ ոչ է
ընդ հարկիւ : Իսկ արդ համարձակելի է մեզ
ի ծանօթութենէ գրոց իշխել եւ ասել զա-
մենասուրբն Հայր քահանայել զանհասական
ծնունդն Արդւոյ, եւ ի բզխումն Հոգւոյն
անթարգմանաբար եւ անսկզբնապէս, անժա-
մանակ, անմիջնորդ, անհատապէս եւ անախ-
տաբար, յեութենէ եւ ի բնութենէ իւրմէ,
անձինք եւ դէմք կատարեալք, եւ ի նոյն բը-
նութեան եւ յաստուածութեան եւ ի մի զօ-

րութեան և ի համագոյութեան և ի համակամութեան կացեալ և մնացեալ, անբաժանապէս բաժանեալք և անխառնաբար միաւորեալք: Այս է առաջին և անարարական և ի բնութենէ քահանայութիւն, անվերագոյն և աննուաստական, հաւասարապէս և միափառ, որ ոչ ասի անդ գործ և սպասաւորութիւն ի Հօրէ քահանայութիւն:

Իսկ երկրորդ քահանայագործութիւն ըսկըսանի ի յԱրդւոյ և ի Հոգւոյ առ զօրահրանիւթս հրեշտակաց. զի նախ իմանայր զհրեշտակական զօրութիւնսն և զերկնայինսն, և իմաստքն գործ լինէին բանիւ կատարեալ և հոգւով լցեալ ըստ Դաւթայ. «Իննիւ Տեառն երկինք հաստատեցան, և հոգւով բերանոյ նորա ամենայն զօրութիւք նոցա»: Այլ թէ զինչ է աստիճանք նոցա, նոյն ի Դաւթայ ուսանիմք. «Արար, ասէ, զհրեշտակս իւր հոգիս, և զտարկաւագունս իւր ի հօւր կիզելոյ»: Այլք են հզօր զօրութեամբ, որք սարկաւագեն Աստուծոյ փառաւորելով զնա, և առաքին ի սպասաւորութիւն այնոցիկ որ ժառանգելոց են զիրրկութիւնն, և զնուաստագոյնսն դայեկաբար սնուցանեն իմանալի կերակրօք Աստուծոյ քահանայացեալք և քահանայագործեալք, և միշտ ըստ կարգի իմաստից հաղորդեալք ի նմանէ, յերկա երակս բաժանեալք, առա-

ջին և երկրորդ և երրորդ, ՚ի փառս երեքե-
րեւեան Աստուածութեանն: Առաջինքն ՚ի
նմանէ հաղորդեալք, և երկրորդն յառաջ-
նոյն, և երրորդն ՚ի միջնոյն, և ՚ի նոցունց առ-
մարդիկ իջեալ, և աստ կատարեալ և ընդ-
արձակեալ, զի այլ բանական ՚ի վայր քան
զմեզ ոչ գոյ. և Ագամ զնոցա բարբառն լը-
ւաւ յԱստուծոյ առ նա բերեալ, և անուա-
նեաց զնոսա հրեշտակս, որք են պատգամա-
ւորք. այլ անուն բնութեան նոցա և թիւ
համարոյ նոցա և ընդարձակութիւն իմաս-
տից նոցա և փառք էութեան նոցա անգի-
տելի և անհաս մնաց ՚ի մէնջ վարագուրաւ
ծածկեալք:

Արդ քահանայութիւնն կարգ է բարձր
և աստիճան սուրբ, որով բարձրանայ առ
Աստուած ըստ կարի և լինի վերագոյն քան
զայնոսիկ որոց քահանայէ. և միջնորդութիւն
է ընդ վերնագոյնն և ընդ խոնարհականս: Եւ
ոչ է կարելի քահանայութիւն ումեք արա-
րածականի անձամբ առնուլ զնա ըստ Առա-
քելոյ, այլ պարգեւ և շնորհ է աստուածայ-
ին և երկնաւոր, տալով և ոչ առնլով, բայց
՚ի յԱրդւոյ և ՚ի Հոգւոյ, որ անկզնաբար
և բնաւորաբար ընդ ծնունդն անասական
և ընդ ելումն անխնայական իմանամբ զքա-
հանայութիւն նոցա սեպհականապէս: Իսկ
արարածականքս ՚ի պարգեւացն Աստուծոյ

կռչին և առնուէն . որ և միանայ ընդ արժանաւորսն շնորհն , կարգն և պարգեւն տէրուհական , որպէս հուր յերկաթ և լոյս ընդ օդ , և ՚ի ներքուստ ՚ի ներքս խօսի զկամս Տեառն Աստուծոյ : Եւ քահանայութի ըստ Ասորւոց լեզուին հարստութիւն թարգմանի , որ է փարթամութիւն երկնաւոր և հոգեւոր բարեաց , բանալի և փակ երկնից արքայութեն , ծնողութիւն հոգեւոր և անախտ երկանց , դաստիարակութիւն և սնունդ աստուածային կենաց , նմանութիւն երջանիկ և բարեբաստիկ փառացն Աստուծոյ : Իսկ ըստ Հայոց լեզուիս՝ քաւիչ թարգմանի , զի քաւէ զանձն և զորս ընդ ձեռամբ ունի : Եւ նախ տուաւ յատակ և անախտ և կուսական բնութեան հրեշտակաց , և անտի ՚ի խոնարհ իջուցեալ զնա ետ պատկերի իւրոյ ձեռաստեղծի Ադամայ մարմնոյ և արեան վիճակերոյ , վասն որոյ և ցուցաւ մարդասէր երիտաստիճանօք բարձրագունիւք սրտուերով զնա քահանայական և արքունական և մարգարէական փառաւորութեամբ , որ թէպէտ և ոչ զգուշացաւ ՚ի պահելն , այլ յանարատութեան էառ ըզնա , և զկորուստ նորա անդրէն դարձոյց Տէր նորա , որ ողորմութեամբ եղեւ որդի նորա ՚ի լման աւուրց , և երկրորդ եղեալ Ադամ յուղեալ ՚ի խնամոց իւրոց , և զանձըն սրտարագեալ նոր և հրաշափառ ըն-

ծայիւք զպարտս նորա վճարելով :

Իսկ ՚ի յԱդամայ ճանապարհորդեաց կարգըս այս ընդ ամենայն դարս . որ և զկնի Ադամայ Հաբէլ քահանայական շնորհօք զարդարեալ մատուցանէր յանբանից պատարագ Աստուծոյ հաճոյական , նշանակ արժանաւոր քահանայից . այլ և անձամբ մատեալ պատարագ յօրինակ Տեառն մերոյ անարժան ձեռօքն Կայենի պեղծ քահանային , բայց ըզԿային և զզոհել ընծայս նորա ՚ի պաղոյ երկրին ոչ ընկալաւ Աստուած , անարժան քահանայութեան շնորհի զնա համարեալ : Եւ եբաց Կային լայն և մօլար և կորստեան ճանապարհ , և առանձնացաւ որդւովք իւրովք յԱստուծոյ և ՚ի զաւակաց Ադամայ :

Իսկ զկնի Հաբելի երեւեցաւ շնորհն այն յԱնովս , որ յուսով կոչեաց զԱստուած յօղութիւն տկարացեալ բնութեանն , և զյոյսն պատարագեաց Աստուծոյ : Եւ յետ նորա Անովք ցուցաւ յաստիճանս յայս , որ քահանայագործեաց Աստուծոյ պահք և խոնարհութիւն և աղօթս . և փոխեալ յարժանաւոր տեղիս , մնայ քահանայ ՚ի Տէր : Եւ յետ նորա ծածկեցաւ յանարժանիցն և ծաղկեցաւ Նոյիւ , որ արդար և կատարեալ կոչեցաւ : Սա նախ զկուսութիւնն և զարդարութիւնն Աստուծոյ ընծայեաց , և յետ ջրհեղեղին մատոյց դարձեալ յանասնոց սրբոց զՀաբե-

լի պատարագն , որ է ստուերականն . և հոտոտիլ ասի Աստուծոյ անուշահոտ վարուք և բարուքն Նոյի քան անբանիցն ճենճերօք : Եւ խոյս ետ դարձեալ և ամփոփեցաւ յանարժանիցն կռապաշտից՝ քահանայութիւնն , և բացափայլեաց առ Յովբ յորդուց անտի Յեկտանայ , որ յաւուր աւուր քահանայագործէր ըստ թուոյ որդւոցն . և մատոյց զանձըն փորձութեամբն ՚ի փառս Աստուծոյ . և զկնի փորձանացն հրամանաւ Աստուծոյ մատոյց պատարագ ՚ի հաշտութիւն և ՚ի քաւութիւն բարեկամացն :

Եւ յետ այնորիկ առաւել բացափայլեաց ՚ի Սեւքիսեղեկ , զոր և գիրն քարոզէ զնա քահանայ Աստուծոյ բարձրելոյ : Եւ սա մատուցանէր պատարագ Աստուծոյ զճշմարտութեանն զտիսյն , հաց և գինի . զոր և Աբրահամու ընծայեաց և օրհնեաց զնա Աստուծոյն երկնի և երկրի ՚ի բարձրելոյն . զոր ասէն զսա յորդուցն՝ Քանանու , որոյ ոչ պատմի ազգ և ոչ հայր և մայր , վասն օրինակի Տեառն մերոյ , և զի թէպէտ և ունէր հայր և մայր և ազգ , այլ ոչ գրեցաւ , և ոչ որ գիտէ զստոյգն : Սեւքն թագաւոր ասի , և Սեղեկն արդար և կամ քահանայ՝ ՚ի խորհուրդ Տեառն մերոյ :

Սեծացաւ շնորհս այս և առ Աբրահամ , որ զորդին քահանայագործէր Աստուծոյ և

զմիածինն , նմանեալ Հօրն երկնաւոր : Եւ
 Իսահակ պատարագ Աստուծոյ անձամբ եւ
 զեւ ՚ի հօրէն , և զկեանս իւր երկիւղիւ միշտ
 ընծայէր Աստուծոյ զկնի հօրն : Եւ Յակոբ
 օծանէր արձան ՚ի խորհուրդ եկեղեցւոյ , և
 ՚ի դառնալն յԱսորւոյ պատարագէր Աստու-
 ծոյ ըստ խոստմանն և ուխտին իւրոյ : Այլ
 և Յովսէփ ընկալաւ զշնորհս զայս տեսլեամբ
 խորհրդոյն . և զողջախորհութիւնն մատոյց
 Տեառն Աստուծոյ իւրոյ ՚ի փառս անուան
 նորա : Եւ յայնմ հեաէ ոչ երեւեցաւ շնոր-
 հըս այս ՚ի մտանելն նոցա յԱգգիպտոս , որ
 է Սփ , որ ըստ մեզ թարգմանի մեղք : Եւ
 չէ դրեալ թէ մատուցին անդ պատարագ
 Աստուծոյ , առ ՚ի ցուցանելոյ թէ ոչ է ար-
 ժան ՚ի մէջ մեղաց պատարագ մատուցանել :
 Իայց մերձ ՚ի յելս նոցա բազմացաւ շնորհս
 այս , և տուաւ յԱստուծոյ ամենայն ազգին
 առհասարակ . և մատուցին գառինս ՚ի մէջ
 Եգիպտոսի , ստուերագրելով զճմարիտ գառ-
 նրն Աստուծոյ զերկնաւորն՝ որ ՚ի մէջ մե-
 ղաւոր թողովրդոց և ՚ի մէջ դժոխոց մատեաւ
 Հօր ՚ի հօտ անուշից : Եւ յերանելոյ անտի
 որդւոցն Իսրայելի եղեւ դառնազենութիւ-
 նրն այն ՚ի կրօնս Իսրայելի առնել միշտ յազ-
 գըս իւրեանց զստուերականն , որպէս նորս
 Իսրայել զճմարտութիւնն զօրհանապաղ :

Իսկ յուրթսունեւթն ամին Սովսիսի ըն-

կալաւ Ահարոն եղբայր նորա զպատիւ քահանայութեանն յԱստուծոյ կոչեցեալ . և Սուլէսքնկալաւ գիր և լեզու նոր ՚ի Տեառնէ , և ձեռամբ և միջնորդութեամբ նորա տուաւ ամենայն ժողովրդեանն Իսրայէլի : Եւ ՚ի նոցանէ առին դպրութիւն Փիւնիկեցիք . և ՚ի Փիւնիկեցւոցն առին Յոնք ՚ի ձեռն Կադմոսի : Իսկ Ահարոն կեցեալ ՚ի քահանայութեան ամս երեսունեութ , և ապա առ զքահանայութիւնն Լզիազար . և Նաբաթ և Աբիութ այրեցան առաջի Տեառն հուր օտար մատուցանելով : Եւ դուստրն Ամինադաբայ տուաւ ՚ի տունն Ղեւեայ Լզիազարու . և պաշտելով զքահանայութիւնն Լզիազարու ամս քառասուն , փոխեաց զնա նախանձաւորն Աստուծոյ Փենեհէս , որ սպան զԲազբի և զԱմրի . և կեցեալ ՚ի քահանայութեանն երեսունեութ ամ , և որդի նորա Լզիազար ամս յիսունեվեց , և յետ նորա որդի իւր Փենեհէս ամս ութսուն : Եւ զկնի նորա ապա Յեսու նոյնպէս յորդւոցն Ահարոնի , ամս յիսունեհինգ : Եւ յետ նորա Աւագին , ամս վաթսուն . և էր սա ՚ի ժամանակս Բարակայ և Դեբուլայ : Եւ յետ սորա Աղարի՝ ամս քառասունեւերկու : Եւ զկնի սորա Օարեհ՝ ամս յիսունեւերկու . և է սա եւթներորդ յԱհարոնէ : Եւ յետ սորա Սարու , զոր Սերուլս կոչեն , ա-

մըս յիսուն : Եւ զկնի սորա Ամարիա , ամս երեսունեւերկու : Եւ յետ նորա Աբիտովի ամս քսան : Եւ յետ նորա Փենեհէս եւ Ամարիա՝ ամս քառասուն եւ երկու : Օկնի սոցա Հեղի եւ որդիք իւր ամս քսան , իսկ այլք քառասուն ասեն : Յետ նոցա Աբիտովի եւ Աբիաթար եւ Յովհաննէս եւ Փենեհէս եւ Աբիսաւ եւ Բոգի եւ Ողեէլ եւ Աղարիա եւ Ամայիլ եւ Ամարիա , եւ զկնի սոցա ապա թէ Սամուէլ , զի յառաջ քան զՍամուէլ շփոթեցան այնք ամենայն : Եւ զԱբիմէլէք գտաք յետ Սամուէլի , զոր ետպան Սաւուղ հարիւր յիսունիւք . ասեն թէ ՚ի Բեթնաւբայ կոտորեցան : Օկնի նորա Աբիաթար հնգետասաներորդ , եւ զհետ սորա Ալիսոր , եւ ըզհետ նորա Սադովկ երկուտասան ամ : Եւ զՍադովկ ասեն թէ չէ ՚ի տանէն Ահարոնի յԱմրամայ , այլ ՚ի ցեղէն Կահաադու , զի ըստ սպառնալեացն Աստուծոյ առ Հեղի՝ փոխեցաւ ՚ի տունն Կահաադու :

Այլ եւ ՚ի Դաւիթ երեւեցաւ երրակի չնորհն Ադամայ քահանայութիւնն , զի եկեր զհացն քահանայական , եւ վերացոյց զեփուդն որ է ծածկոյթ սեղանոյն , եւ եհարց նովաւ ՚ի Տեառնէ . զի վասն կասկածի եւ երդմանն ոչ ետ քահանայիցն հարցանել , եւ մանաւանդ վասն Աստուածահայր լինելոյն ոչ մեղադրեցաւ , զի ընդ օրինօք ոչ եմուտ իբրեւ զծաւ

այս : Եւ սա կարգեաց Սաղմոսացս քսան և չորս դասս . և երգել հրամայէր յերրորդ ժամուն և ՚ի վեցերորդ ժամուն և ՚ի յինչներորդ . և այս եղաւ յեկեղեցի սուրբ : Եւ Սաղովկ պաշտեաց զքահանայու թիւնն ամս իննետասն : Օկնի նորա Աղարիա և Սաղմ և Սոխիա և Ելիկա և Սիւրիա և Աղարիա և Սաղովկ . և ոչ գոյ ժամանակ սոցա արկեալ ընդ գրով :

Եւ ՚ի ժամանակս Բոբովամու որդւոյ Նաւ քատայ Աբիմեէք էր քահանայապետ . և զկնի նորա Սաղովկ ամս քսան : Եւ յետ նորա Սաղուկ և Աղարիա և Ահիմէս և Աբիմեէք և Իողա և Իսաղաք և Յեսու և Յիսուդաք և Եղիշէ և Սաղմ և Յովիգա հայրն Օպարիա մարգարէի : Եւ ապա Սանասէ և Ամովիա և Աղարիա և Անանիա և Շմաւոն և Սերարի և Յովսաղաք և Աղարիա զոր ասեն Օպարիա որդի Բարեքեայ, որ յանդիմանեաց զՈղիա Թագաւոր , և ՚ի տաւ ճարին սպանաւ ՚ի ժողովրդենէն : Օկնի սորա Իաւդաւ , և զհետ սորա Ուրիա և Յովհաննէս և Անդրոմաքոս , և Ոնիա այր պատուական և գովելի , և Ելեկիա և Շմաւոն զոր ամենայն այր (1) արդար և երկեղած . և զսա ասեն թէ զՔրիստոս եբարձ ՚ի գիրկն : Այսոքիկ որ կարգեցաք քահանայապետ վասն

(1) Թերեւս ընթեռնի է զոր ասեն այր :

յաճախ շփոթմանն Հրէից ոչ գրեցաւ 'ի պատմագրացս ստուգիւ , այլ մէք աշխատեղեալ գտաք զկարգն , զի գիտասցիք թէ պարգեւքս այս ոչ շեջաւ յաշխարհէ իսպառ՝ մինչեւ 'ի ճշմարիտն Քահանայապետ :

Օհետ Շմառոնի Ամարիա և Աղարիա : Այս Աղարիա եկեալ 'ի գերութենէ հրամանաւ Սողմանասարայ 'ի Սամարիա, ետնոցա զհինգ գիրքն Սովսիսի : Օհետ սորա Ամարիա և Աբիտովբ և Սադովկ և Սողոմ և Լեկիա և Աղարիա և Քեզկի հայրն Լըբմիայ մարգարէի 'ի ժամանակս Սիսիայ թագաւորի որ եգիտ զերկրորդ օրէնան : Օհետ սորա Ուրիա որդի Սամիայ , որ և սպանաւ 'ի Յովակիմայ 'ի թագաւորէ Յուդայ : Եւ զհետ սորա Սարրի և Յովսեփեկ , որ գնաց 'ի գերութիւն յաւուրս Սեդեկիայ : Եւ եղեւ գերութիւնն Հրէից չորս անգամ , և թագաւորութիւնն բարձաւ յԵրուսաղէմէ . բայց քահանայութիւնն ոչ բարձաւ , զի գնացին սմանք 'ի քահանայիցն զհետ ժողովրդեանն , և ոմանք 'ի տեղն թողան :

Եւ յերկրորդ ամին Նաբուգոդոնոսորայ ետես Վանիէլ զտեսիլն , և 'ի հինգ ամի գերութեանն Յեքոնիայ ետես Լեզեկիէլ զհրաշայի տեսիլն , և յայնժամ սպանին զերեւելի իշխանան Յուդայ , և ընդ նոսա սպանին զՍևսեփեկ և զՇիրիա և զՍոփոնիա , և յետ նո

րա եղին քահանայապետ զՅեսուս որդի նու
րա յԱրուսազէմ. և զկնի տարան և զնա ՚ի Բա-
բելոն. և ՚ի դառնալն Հրէից եւ ընդ Օւ-
րաբաբելի յԱրուսազէմ : Օկնի Յեսուայ
Յովակիմ. յաւուրս սորա շինեցաւ տաճարն
յԱրուսազէմ. և զկնի նորա Եղիշէ որդի նորա,
և ապա Յովիդա որդի նորա, և յաւուրս սորա
կատարեցաւ շինութիւն տաճարին. և յետ
նորա Յովհաննէս և Յովիդա, և ապա Յով-
հաննէս որ ապրեցաւ մինչեւ ՚ի ժամանակս
Արտաշէսի թագաւորին Պարսից. զկնի նորա
Յովիդա : Եւ կոյր քրմապետ մի Արտաշէսի
Անդրոմաքոս անուն, յոյժ բարեկամ Հրէից :
Օկնի նորա Սանասէ, սա շինեաց տաճար
մի ՚ի լեառն Պարիզին : Օհետ սորա Անդ-
րոմաքոս, սա էր յաւուրս Աղէքսանդրի Սա-
կեդոնացւոյ, որ պատուեաց զԱղէքսանդր և
սպանաւ ՚ի Սամարացւոյ, և ինքեանք կոտորե-
ցան յԱղէքսանդրէ : Օհետ սորա Ռիա, և
զհետ նորա Շմաւոն որդի նորա, և զհետ սու-
րա Եղիազարոս եղբայր նորա, առ սա առա-
քեաց Պտղոմէոս և խնդրեաց զգրեանն, և
առաքեցին ոսկի գրով : Օհետ սորա Սա-
նասէ, զկնի նորա Ռիա, յետ նորա Յովսե-
պոս, և զհետ նորա Շմաւոն, սա է հայր
Յեսու Սիրաքայ : Ասորիք զայս Շմաւոն ա-
սէն բարձօղ Քրիստոսի, երկերիւր և վեշ-
տասան ամ կեցեալ յետ կապելոյն : Եւ յետ

սորա եղեն քահանայապետք Սենեղայոս ,
 Յասոն , Ղազարոս : Եւ Սենեղայոս եղեւ
 չար կամօք ընդդէմ օրինաց . ե չէր սա յազ-
 գէն Ղեւեայ , ե վասն սմա Սնիա որդի քա-
 հանայապետին Սնիայ գնաց յԱգիպտոս , ե
 շինեաց անդ տաճար նման տաճարին որ յԱ-
 րուսազէմ , ե քաղաք : Եւ Յակիմոս քահա-
 նայապետ մարտեաւ ընդ Յուդայի ե հա-
 րաւ բարկութեամբ ՚ի Տեառնէ ե մեռաւ :
 Եւ առ Յուդա զքահանայապետութիւնն .
 ե զհետ նորա Սատաթիա , ե զկնի նորա
 Յուդա որդի նորա , ե սա նորագեաց զտա-
 ճարն ե սպանաւ : Զհետ նորա Յովնաթան
 եղբայր նորա , ե սպանաւ ՚ի Տրիփոնայ : Եւ
 զհետ նորա Շմաւոն եղբայր նորա ե սպա-
 նաւ ՚ի Պողոսմեայ : Եւ զհետ նորա որդի նո-
 րա Յովհաննէս , որ է Հիւրկանոս : Յետ
 նորա Արիստաբուլոս , սա թագ եդ ՚ի վերայ
 քահանայութեանն զկնի չորեքհարիւր եւ
 թանասուսեւեւթն տմի բառնալոյն :

Եւ ՚ի Յուդայէ մինչեւ ՚ի սա զօրապետք
 ե քահանայապետք էին , ե աստ սկսաւ
 դարձեալ թագաւորութիւն ե քահանայու-
 թիւն յԱրիստաբուլոս , ե կալաւ զթագա-
 ւորութիւնն նորա տարի մի , ե սպանաւ ձե-
 ոամբ եղբօր իւրոյ Անտիգոնէայ , ե առ ըդ-
 տեղի նորա միւս եղբայրն Յովհաննէս , որ
 կոչեցաւ Աղէքսանդրոս , ե զկնի սորա կին

նորա Աղէքսանդրա , և շփոթեցաւ կարգն քահանայութեան՝ կնոջ եղեալ քահանայապետ. բայց յետոյ զքահանայապետութիւնն ետ Հիւրկանեայ որդւոյ իւրոյ , և եղբօրնորա Արիստաբուլեայ ետ զԹագաւորութիւնն , որ և յետոյ գնաց ՚ի գերութիւն ՚ի Հռոմ , և զՀիւրկանոս գերեցին ՚ի Հայս :

Եւ Հերովդէս երթեալ ՚ի Հռոմ Թագաւորեաց Հրէիցն , որ և եկեալ սպան զԱնտիօնոս միւս եղբայրն Հիւրկանեայ , և յետոյ և զՀիւրկանոս եւս եսպան որ եկն ՚ի գերութենէն Հայոց , և եդ քահանայապետ զԱնանիէլ : Եւ զկնի Օլաբարիս , և ապա ըզՀմաւոն , ամ ամի փոփոխելով զնոսա կաշառօք . և ապա զԱննա և զԿայիաիս . և ապա փոխեցաւ հին քահանայութիւնն և ստուերականն ՚ի նորս և ՚ի Ճմարիտս Քրիստոսիւ : Քանզի ՚ի ծնանելն նորա Թագաւորն այլադգի էր Հերովդէս , զի ըստ Յակովբայ նահապետին եկն որ իւր է Թագաւորութիւնն , և յորժամ բաշխեաց զպաշտօն սրատարագի նոր քահանայութեանս՝ զմարմին և զարիւն իւր , սկսաւ նորս և լռեաց հինն , որ թէև կային այլ քահանայք , այլ ոչ ըստ կամացն Աստուծոյ , և ոչ համարեալ է ՚ի կարգս լաւացն . լիսն զի յանձնեաց Տէրն զԹագաւորութիւնն ՚ի յարքայն հեթանոսաց՝ հաւատացեալն ՚ի նա մերձ ՚ի չարչարանսն կամա-

ւոր : Օ՛ր յայնժամ եկին պատգամաւորքն
 թագաւորին Հայոց և Ասորւոց , և աղաչէին
 զՏէրն գնալ և թագաւորել ընդ նոսա , և լի
 նել բաժանակից և կյորդ իշխանութեան ա-
 թուոյ նոցա : Իսկ Տէրն երանեաց զնա , և
 նովաւ յանձնեաց զարքայութիւնն որ տուաւ
 Ադամայ ըստ կամայն Աստուծոյ՝ հաւատացե-
 լոցն ՚ի նա և ՚ի հայր նորա . և զաստիճան քա-
 հանայութեն որ կարգեալ գայր ՚ի ծնունդս
 Ադամայ ազգի ազգի նիւթով պատարագաց-
 ետ զնա յԱռաքեալսն ՚ի վերնառանն , փո-
 խեալ զնիւթ պատարագին յանձն իւր սոս-
 կալի և քսամների և անձառելի իմանալեաց
 և զգալեաց , այն որ անսկզնաբար ՚ի ծոցոյ
 Հօր քահանայացու , և նստի յերկինս երկնից
 ընդ աջմէ Հօր , քահանայ մշտնջենաւոր : Աւ-
 աստ կատարեցաւ խորհուրդն հայրենի և
 գլխաւորեցաւ , գազաթն էառ քահանայու-
 թիւնն , որ ոչ է այնուհետեւ այլ և այլ պա-
 տարագ և ոչ բազմութիւն քահանայից վասն
 մահու արգելման , և ոչ տաճար ձեռագործ
 և ասպականացու , այլ նոյն և մի պատարագ
 և պատարագիչ և քահանայ . և տաճար է
 անձեռագործ վերինն Արուսագէմ , որոյ գա-
 ւիթ է ձեռագործս այս և նիւթաւոր եկե-
 ղեցի և օրինակ ճշմարտին . և հաւատն է
 հանրական կաթողիկէ , որ ժողովէ զտիեզերս ՚ի
 մի յոյս կոչման և ՚ի մի դաւանութիւն և ՚ի մի

Հողեւոր կերակուր: Եւ այս առաջնորդք եկե-
 ղէցւոյ անդամք են միոյ անմահական գլխոյն
 Յիսուսի, անմեկնելի, անմահ և յաւիտեհա-
 կան, հաւատով և յուսով պաշտենդքահանայ-
 ութիւնն կատարեալ, և կենաց ՚ի կեանս փո-
 փոխեալք կատարելով զքնթացսն, ընուն ա-
 շակերտեալքն նովին պատարագաւ և հա-
 ւատով և իմանալի տաճարով զտեղիս նոցա .
 և կատարելով Տեառն մերոյ և Աստուծոյ
 դքահանայութիւն տանն Ադամայ կենդա-
 նացուցիչ մահուամբն և փրկագործ յարու-
 թեամբն, համբարձեալ յերկինս կատարեաց
 և զերկնաւորացն քահանայութիւնն, որ սար-
 կաւագունք էին մինչեւ ցայժմ, և արդ ետ
 նոցա Տէր զնոր պաշտօն անօրէնութեան իւ-
 րոյ, և ձեռնադրեալ զնոսա ըստ կարգի ՚ի
 տեղիս և յաստիճանս իւրեանց մեզ անձա-
 ուելի, և ըստ իմանալի բնութեան իւրեանց
 աննիւթասկէս. և նորա քահանայագործեն և
 անմարմնաբար հաղորդեալ Յիսուսի աստ-
 ուածաստեղծութեանն և աստուածաբար
 խորհրդոյն, որպէս ասէ մեծն Ռիոնէսիոս
 ուսեալ յաստուածընկալ առաքելոյն Պաւ-
 ղոսէ, որ ամբարձեալ մինչեւ յերրորդ յեր-
 կինս՝ տեսող եղեւ անձառելեացն և լսող:
 Իսկ զկնի համբարձման Տեառն մերոյ, հրա-
 մանաւ Հողւոյն սրբոյ առաջին ձեռնադրե-
 ցաւ Արուսագէմի եպիսկոպոս Յակովբոս

եղբայր Տեառն . և եպիսկոպոսն տեսող լի , որ է աստուածայնոցն , և է երից կարգաց գլուխ , քահանայից , սարկաւազաց և դըսւրաց :

Եւ յառաջին ամին վերացման Տեառն , աշակերտեցաւ և մկրտեցաւ ներքինին քուշայեցի Փոթանիոս անուն , 'ի Փիլիպպոսէ առաքելոյ , և նա եղեւ սկիզբն մկրտութեան հեթանոսաց : Եւ 'ի գլուխ տարւոյն աշակերտեցաւ Պաւղոս , և յերկրորդ ամին սկիզբն արար քարոզութեանն : Եւ Ագրիպպաս սրբայ յառաջին ամին իւրոյ սպան զՅակովբոս եղբայրն Յովհաննու : Եւ Պետրոս ելլալ յԱրուստղէմէ եկն յԱնտիոք աշակերտելով զհեթանոսս 'ի ճանապարհին , զերկուս ամս յամելով 'ի գալն . և յԱնտիոք ետ հիմն եկեղեցւոյ , և ձեռնադրեաց եպիսկոպոս ըզ Սուդիոս : Ասէն թէ զվարչամակ Տեառն ունէր , և զայն արկանէր 'ի վերայ գլխոյ ձեռնադրելոցն , և անուանեաց զաշակերտեալն քրիստոնեացս . և եդ անդ աթոռ , և գնաց 'ի Հռոմ , և կատարեցաւ 'ի Ներոնէ Պաւղոսիւ հանդերձ , յերեքտասան ամի թագաւորութեան նորա , 'ի Սայիսի ԻԹ . և Անդրոնիկոս ասէ թէ 'ի ԻԵ , ն քանուհի⁽¹⁾ : Եւ զինի Պետրոսի եկաց եպիսկոպոս 'ի Հռոմ իննս :

(1) Անիմանալի է բառս , և թերեւս նշանակէ զամիսն Տաճկաց Վէպնոսն :

առաջին եպիսկոպոս, մետասան ամ: Եւ յԵրուսաղէմ՝ զկնի Յակովբայ Շմաւոն Կղէու պեանց՝ ամս քառասուն և երկու: Եւ յԵրէքսանդրիա Սարկոս աւետարանիչ քարոզեաց, շինեաց եկեղեցի. և յետ նորա եկաց Լնանիա ⁽¹⁾ ամս քսան և երկու. և զկնի նորա Լբիլոս ՚ի չորրորդ ամին Ռիօկղիտիանոսի: Եւ նախ քան զայլսն յետ համբարձմանն ըստ խոստման Տեառն առաքեցաւ Թադէոս ՚ի Հայս. նախ ՚ի Կեսարիա Հայոց եկեալ, արկանդ հիմն եկեղեցւոյ, և ձեռնադրեաց եպիսկոպոս զԹէոփիլոս. և ապա եկն ՚ի յԱւրհա. անդ բժշկեաց զԼբգար, և շինեաց եկեղեցի, և ձեռնադրեաց անդ զԼգէ, և գնաց, և կատարեցաւ ՚ի Սանատրիոյ արքայէ Հայոց: Նմանապէս և Բարթողոմէոս եկեալ և շրջեալ ընդ Հայս՝ կատարեցաւ ՚ի նմին Թագաւորէ: Եւ Յուդա Յակովբեան զհետ նոցա եկեալ ՚ի Հայս, կատարեցաւ յիշխանացն Հայոց ՚ի յԱրմի քաղաք նոցին Հայոց, և կայ անդէն: Եւ Սիմոն մի յորդւոցն Յովսէփու կատարեցաւ ՚ի Հայս:

Եւ յԼսիա և ՚ի կողմանս Բիւթանացւոց և յերկիրն Շանադլիսաց գնաց Լնդրէաս առաքեալ: Եւ ասէն զսմանէ՝ թէ յորժամ արկին վիճակս Լռաքեալքն յետ առնելոյ զՀո-

(1) Ի գաւաղանագրին փոխանակ Անոնիոյ դնէ Անիոս:

գին սուրբ 'ի վերնաառնն , և բաժանեցին զաշխարհս 'ի մէջ իւրեանց , և անկաւ վիճակն Անդրէի հրամանաւ Հոգւոյն սրբոյ երկիրն Շանագլխաց . և դժուարեցաւ Անդրէաս և փախեալ , և հանդիպեցաւ Փրկչին որ իջեալ կայր վրանօք որպէս վաճառական , և խօսեցաւ ընդ նմա , և ասաց զինքն յերկրէ անտի , և թէ կամիցի գնալ տանի զնա դիւրաւ , և հեշտիւ լսեն նմա : Եւ դարձաւ անդրէն 'ի վերնաառնն , և խնդրեաց աղօթս զի գնասցէ 'ի վիճակն իւր զհետ վաճառականին . և յուղարկեցին զնա խնդութեամբ : Եւ գնաց Տէրն նովաւ հանդերձ 'ի Յոպպէ . և դիպեցաւ նաւ սլաւորաստական , և մտին 'ի նա և գնացին անդ . և վերացաւ 'ի նմա նէ Տէրն յերկինս , և իմացաւ Անդրէաս և փառաւորեաց զԱստուած : Եւ գնացեալ դարձոյց սքանչելօք զաշխարհն , և դարձաւ քարոզեաց 'ի Սիւսիա և 'ի Բիւթանիա , և յԱսիա քարոզեաց և շինեաց եկեղեցիս 'ի մէջերկեայս , և սերմանեաց անդ զբան հաւատոյն : Եւ անց 'ի յԱլլադա և կատարեցաւ 'ի Սպարտա Ելլադացւոց յԱգիատայ խաչիւ . և նմա է համարեալ ասիական աթոռն , զի նա քարոզեաց զառաջինն մինչեւ եկն անդ զկնի երկոտասան ամաց Յովհաննէս յետ փոխման Տիրամօրն :

Արդ ուր քարոզեցին Առաքեալքն երկու

տասանք և շինեցին եկեղեցիս, աթոռք են.
 և ՚ի կատարածի աշխարհիս նստելոց են յեր-
 կոտասան աթոռս. և այս ՚ի Քրիստոսէ տը-
 ւաւ : Իայց յետոյ մարդիկ անուանեցին չորս
 աթոռ գլխաւոր զԱւետարանչացն : Սա-
 թէոս, ասեն, ունի զԱնտիոք. և Ղուկաս որ-
 դի Կոստանդեայ Ասորւոյ և մօր Յունի, սա
 ունի զՀռոմ, որ էր անտիոքացի և արուես-
 տիւ բժիշկ : Իսկ զԱղէքսանդրի ունի Սա-
 րկոս. և զԱփեսոս Յովհաննէս, որ յետոյ Անդ-
 րէի եկն յԱփեսոս. և զԱրուսաղէմին Յա-
 կովբոս եղբայր Տեառն : Եւ մեք աղիւսակօք
 կարգեսցուք զհնգից Աթոռակալացս ըստ
 կարգի լուսաւորապէս, զի գիւրաւ կացցեն
 ՚ի վերայ ուսումնասէրքն. և վասն աշխա-
 տութեանս մերոյ ակնկալուք հատուցման
 աղօթից՝ որոց օգտին աստուծոս ՚ի փառս Աս-
 տուծոյ մերոյ, որ է օրհնեալ յաւիտեանս.
 ամէն :

ԱԹՈՌԱԿԱԼԻ ԱՆՏԻՈՒԲԱՅ

	աճ
Ա. Պետրոս շէն .	
Բ. Լուգիոս .	3
Գ. Իզնատէ .	12
Դ. Իրոն .	13
Ե. Կուռնեղիոս .	10
Զ. Ուրիոն .	11
Է. Թէոփիլէ .	17
Ը. Մարտինոս .	18
Թ. Սերապիէ .	10
Ժ. Ասկղիդ .	12
ԺԱ. Փիլիպպոս .	10
ԺԲ. Սաբինոս .	12
ԺԳ. Բաբելլոս .	50
ԺԴ. Բաւիոս .	20
ԺԵ. Դեմետրիոս .	8
ԺԶ. Պաւղոս Կոմանտացի Հերթաւոր .	
ԺԷ. Դամասկոս .	13
ԺԸ. Տիմոթէոս .	5
ԺԹ. Կիւրղիոս .	8
Ի. Տուրիանոս .	1
ԻԱ. Բաղաթիոս .	8
ԻԲ. Փիլիպիոս .	2
ԻԳ. Եւստատիէ .	10
ԻԴ. Յուլիոս .	1
ԻԵ. Ռալիս արեւմտեան պիղծ .	
ԻԶ. Ուրբոս արեւմտեան .	
ԻԷ. Փիլիպոս հերթ .	
ԻԸ. Ստեփանոս հերթի .	
ԻԹ. Լեւոնտիս հերթ .	
Լ. Եւդոքի արեւմտեան եր .	
ԼԱ. Մելիտոս Կալիպոս .	

	աճ
ԼԲ. Ուղիոս .	2
ԼԳ. Պուլիանոս .	1
ԺԴ. Փլաթիանոս .	7
ԼԵ. Եւաղի .	1
ԼԶ. Պորփիրիոս .	7
ԼԷ. Աղէքսանդրոս .	10
ԼԸ. Յովնանէս .	38
ԼԹ. Թէոդիոս .	32
Խ. Ռոմանոս արեւմտեան .	
ԽԱ. Մարտինոս արեւմտեան .	
ԽԲ. Աղակիոս Երեմի .	
ԽԳ. Մուրադիոս հերթ .	
ԽԴ. Սուրբ Պետրէ հալա ծէ .	
ԽԵ. Մանիզոն .	
ԽԶ. Մերտուրիոս Երեմի .	
ԽԷ. Յուլի .	
ԽԸ. Յուլիանոս .	55
ԽԹ. Ստեփանոս .	37
ԽԺ. Ստեփանէ հերթ .	
Ծ. Բելլեմիոս հերթ .	
ԾԱ. Փլաթիէ որ շինէր .	
ԾԲ. Սուրիակէ Կալիպոս .	
ԾԳ. Պաւղէ հերթի .	
ԾԴ. Ուրբիոս Երեմի .	
ԾԵ. Եփրեմ հերթ .	
ԾԶ. Դամասկոս հերթ .	
ԾԷ. Սարգիս .	7
ԾԸ. Պաւղէ Եւան .	
ԾԹ. Պետրէ Կարապետ .	
Կ. Յուլիանէ .	40

աճք

ԿԱ. Աթանասիոս .	41
ԿԲ. Յովհաննէս .	42
ԿԳ. Դիոդորոս .	43
ԿԴ. Սեւեքիանոս .	44
ԿԵ. Յուլիէ .	45
ԿԶ. Եղիա .	
ԿԷ. Աթանաս ,	
ԿԸ. Յովհան .	
ԿԹ. Իսահակ .	
Հ. Աթանաս .	
ՀԱ. Գէորգ .	
ՀԲ. Յովսէփ .	
ՀԳ. Կիրակոս .	
ՀԴ. Դիոնէսիոս .	
ՀԵ. Յովհաննէս .	
ՀԶ. Իգնատիոս .	
ՀԷ. Դիոդոր .	
ՀԸ. Դիոնէսիոս	
ՀԹ. Յովհան .	
Ձ. Վասիլիոս .	

աճք

ՁԱ. Յովհաննէս .	
ՁԲ. Յովհան .	
ՁԳ. Դիոնէսիոս .	
ՁԴ. Աբբահամ .	
ՁԵ. Յովհաննէս	
ՁԶ. Աթանաս	
ՁԷ. Յովհաննէս .	
ՁԸ. Դիոնէսիոս .	
ՁԹ. Յովհաննէս .	
Ղ. Աթանաս .	
ՂԱ. Յովհաննէս .	
ՂԲ. Վասիլիոս .	
ՂԳ. Աբրոն .	
ՂԴ. Դիոնէսիոս .	
ՂԵ. Աթանաս .	
ՂԶ. Յովհան .	
ՂԷ. Գրիգոր .	
ՂԸ. Յովհան .	
ՂԹ. Աթանաս .	
Ճ. Միխայլէս ես :	

ԱԹՈՒԱԿԱԼՔ ՀՈՌՎՄԱՅ

աճք

աճք

Ա. Պետրոս և Պ. 25	ԺԱ. Անիկաթիոս . 11
Բ. Լինոս . 12	ԺԲ. Սովետեր . 9
Գ. Անիտոս . 11	ԺԳ. Եպուստիոս . 8
Դ. Կղէմէս . 9	ԺԴ. Կեղեաստիոս . 5
Ե. Ուրտոս . 8	ԺԵ. Ալուծորոս . 15
Զ. Աղէքսանդրիոս . 12	ԺԶ. Բեկտոր . 70
Է. Քսենոտոս . 30	ԺԷ. Ուրբանոս . 9
Ը. Տաղէափորոս . 11	ԺԸ. Բուշեղիանոս . 5
Թ. Սիղուխանոս . 4	ԺԹ. Անտիոս . 8
Ժ. Փիոս . 15	Ի. Բաւիանոս . 15

	ամբ		ամբ
ԻԱ . Կուռնեղիոս .	2	Խ . Անասիատոս .	15
ԻԲ . Լուկիոս .	4	ԽԱ . Զոսիմոս .	7
ԻԳ . Ստեփանոս .	1	ԽԲ . Կեղեցատիմոս .	9
ԻԴ . Քսենատոս .	11	ԽԳ . Լեւոն Էրիւմէնի .	
ԻԵ . Դիոնէսիոս .	8	ԽԴ . Գաղոս .	8
ԻԶ . Գրիմէսիոս .	8	ԽԵ . Իլարիոս .	7
ԻԷ . Ուսուկիոս .	1	ԽԶ . Սիրիլիատոս .	1
ԻԸ . Գալիոս :	2	ԽԷ . Անատատոս .	11
ԻԹ . Մարագղոս .	1	ԽԸ . Սիմաքէ . աստի յա-	
Լ . Եւսեբի .	1	ռաջ Էրիւմէնիէ Էն :	
ԼԱ . Մեղիտիանոս .	21	ԽԹ . Թորոնտոս .	2
ԼԲ . Սեղբեստրոս .	25	Ծ . Որմիստէս .	10
ԼԳ . Մարկոս .	2	ԾԱ . Յովհան .	14
ԼԴ . Սիլիոս .	15	ԾԲ . Փելլքս .	55
ԼԵ . Լիբերիոս .	4	ԾԳ . Բիբիլիոս .	20
ԼԶ . Փիլիքսիոս .	1	ԾԴ . Ագաբոս .	1
ԼԷ . Դամասոս .	18	ԾԵ . Սեղբեստրոս :	1
ԼԸ . Սիրիկիոս .	5	ԾԶ . Պլակիոս .	5
ԼԹ . Անատատոս .	5	ԾԷ . Մարտինոս .	

ԱԹՈՌԱԿԱԼԻ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐՈՒ

	ամբ		ամբ
Ա . Մարկոս	22	ԺԲ . Դեմեաթիոս .	65
Բ . Ակիոս .	22	ԺԳ . Իգիմոս .	16
Գ . Միլոս .	15	ԺԴ . Դիոնէսիոս .	7
Դ . Գարսոնիոս .	11	ԺԵ . Մարսիմոս .	18
Ե . Փրոսդիոս .	12	ԺԶ . Թէոփիաս .	19
Զ . Յուստոս .	11	ԺԷ . Պետրոս . Վիպնէ աստ	10
Է . Ամոնիոս .	15	ԺԸ . Աբիլաս .	6
Ը . Մարկիանոս .	10	ԺԹ . Աղէքսանդր . աստի	
Թ . Կալերոս .	14	ժողով Նիկիայ :	20
Ժ . Ագրիպաս .	12	Ի . Աթանաս .	46
ժԱ . Յուլիոս .	14	ԻԱ . Պետրոս	7

	ամս		ամս
ԻԲ. Ղուկիկոս արքանոս դէշտ .		ԽԱ. Զուկիկոս .	1
ԻԳ. Տիմոթէ . Էշխարհի		ԽԲ. Աստղինարոս	2
Պէտրոսի .	4	ԽԳ. Թէսալոս .	3
ԻԴ. Թէոփիլոս .	28	ԽԴ. Պէտրէ .	1
ԻԵ. Կիւրեղ յեծ . աստ		ԽԵ. Յովհանն էրէմիէնի .	7
Է յոգիւն Եփէսոսի .	26	ԽԶ. Դամիանէ .	7
ԻԶ. Դիոսկորոս .	7	ԽԷ. Անաստաս .	1
ԻԸ. Պրատեր հէրէս .		ԽԸ. Անդրոնիկոս .	2
ԻԸ. Տիմոթէոս հէրէս .	20	ԽԹ. Բենիամին .	30
ԻԹ. Տիմոթէոս աստղադ .	3	Ծ. Կաւրա Կաշիէրոնի .	
Լ. Յովհաննէս հէրէս .		ԾԱ. Ագաթոն .	1
ԼԱ. Պէտրոս .	12	ԾԲ. Յովհանն .	2
ԼԲ. Աթանասիոս .	7	ԾԳ. Շմաւոն .	3
ԼԳ. Յովհաննէս .	9	ԾԴ. Սահակ .	1
ԼԴ. Յովհանն .	11	ԾԵ. Աղէքսանդրոս .	2
ԼԵ. Դիոսկորոս .	1	ԾԶ. Կողմա .	40
ԼԶ. Տիմոթէոս .	11	ԾԷ. Յովհանն .	
ԼԷ. Դիոսկորոս .	38	ԾԸ. Մարկոս .	
ԼԸ. Պէտրոս .	1	ԾԹ. Յակոբ .	
ԼԹ. Գալիանէ հէրէս .		Կ. Շմաւոն .	
Խ. Պաւղոս .	40	ԿԱ. Յովսէփ .	

ԱԹՈՌԱԿԱԼԻ ԵՓԵՍՈՍԻ

	ամս		ամս
Ա. Անդրէաս .	12	Ը. Անտաթէ .	15
Բ. Եսաիոս .	10	Թ. Աթորոս .	9
Գ. Տիմոթէոս .	14	Ժ. Փիլիպպոս .	10
Դ. Պօլիկարպոս .	17	ԺԱ. Պօլիկարպոս .	11
Ե. Պաւլի .	15	ԺԲ. Ուղիս .	5
Զ. Ստաբէ .	8	ԺԳ. Լաւրանտիոս .	8
Է. Դիոգենիս .	8	ԺԴ. Աղուբանոս .	7
		ԺԵ. Պրատրոնիկոս .	18

	ամբ		ամբ
ժԶ . Մարկոս .	15	Ի . Դամեարիէ .	11
ժԷ . Կիւրէղ .	10	ԻԱ . Պրորբաս, առաք ինչեւ	
ժԸ . Կուռնէլոս .	8	յաւ (ալիոսն Եղիշտոսի)	
ժԹ . Դիդոս .	7	Ի Կոստանդնուպոլիս	

ԱԹՈՌԱԿԱԼՔ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼՍԻ

	ամբ		ամբ
Պրորբաս .	5	ԻԱ . Ակակիոս .	2
ԻԲ . Աղէքսանդրոս .	25	ԻԲ . Պլապիտոս .	4
ԻԳ . Պաւղոս .	1	ԻԳ . Ուփիմիոս հեղեպ .	
ԻԴ . Մակեդոն .		ԻԴ . Մակեդոն հայհոյիչ	
ԻԵ . Եւսեբիոս .	1	հոգւոյն	
ԻԶ . Եւդոքոսի հեղեպ .		ԻԵ . Տիմոթէոս .	5
ԻԷ . Եւաղարիոս հեղեպ .		ԻԶ . Յովհաննէս երէւ	
ԻԸ . Դիմոփիլէ հեղեպ .		բնալ	
ԻԹ . Գրիգոր Նաւեթա		ԻԷ . Եպիփան .	25
ղայիէն	10	ԻԸ . Անթիմոս .	1
Լ . Նիկաիոս .	8	ԻԹ . Յոհանն Ի սմայէլ յա	
ԼԱ . Յովհանն ռալէքէրան .	7	առջ երէւբնալէն	
ԼԲ . Երեսկիոս .	1	Ծ . Յովհաննէս .	1
ԼԳ . Ատաիկոս .	10	ԾԱ . Կիւրիակէ .	1
ԼԴ . Սիսիանոս .	2	ԾԲ . Սարգիս .	1
ԼԵ . Նեստոր Լարափառ .		ԾԳ . Մինաս .	5
ԼԶ . Մաքսիմիանոս .	2	ԾԴ . Գերմանիոս .	17
ԼԷ . Պրոկղոս .	12	ԾԵ . Նուդոտոս .	7
ԼԸ . Փլաքիոս հեղեպ .		ԾԶ . Բուրոս .	1
ԼԹ . Անատոլ հեղեպ .		ԾԷ . Պաւղոս .	1
Խ . Իգնատիոս հեղեպ .			

ԱԹՈՌԱԿԱԼՔ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ

աճ

աճ

42

Ա. Յակովբոս .
 Բ. Շմաւոն .
 Գ. Յոսափատ .
 Դ. Զաքէ .
 Ե. Տուբիա .
 Զ. Բենիամին .
 Է. Յովհանն .
 Ը. Մատթէոս .
 Թ. Փիլիպպոս .
 Ժ. Սենեկէս .
 ԺԱ. Յուստիոս .
 ԺԲ. Ղեւի .
 ԺԳ. Եփրեմ .
 ԺԴ. Յովսէփ .
 ԺԵ. Յուդա , աթենէէան
 հրէայէ էին :
 ԺԶ. Նարկէսոս , (°) .
 ԺԷ. Մարկոս .
 ԺԸ. Կաթանոս .
 ԺԹ. Պոպղիոս .
 Ի. Մաքսիմոս .
 ԻԱ. Յուլիանոս .
 ԻԲ. Գալիոս .
 ԻԳ. Սիմաքոս .
 ԻԴ. Գալիոս .
 ԻԵ. Յուլիանոս .
 ԻԶ. Կիպրոս .
 ԻԷ. Վաղէս .
 ԻԸ. Դիսխանոս .
 ԻԹ. Նարկէսոս .
 Լ. Դիոս .
 ԼԱ. Գերմանիոն .
 ԼԲ. Գրիգորիոս , (Գոր-
 դիանոս) .

ԼԴ. Նարկէսոս Ֆլաւիոն .
 ԼԵ. Աղէքսանդրոս .
 ԼԶ. Մաքսենոս .
 ԼԷ. Հիմենոս .
 ԼԸ. Ըղբերդա , (Զաք-
 դա) .
 ԼԹ. Հերմոն .
 Խ. Դապատոս , (°) .
 ԽԱ. Հերմոն , ասորի է ճշգ-
 նաթիւն սրբոյն Գրի-
 գորի Լուսաւորչիէն :
 ԽԲ. Մակար .
 ԽԳ. Մաքսիմոս , զորոս աշ-
 սըն հանին անցրէնք :
 ԽԴ. Կիւրեղ , ժԷ մի , Լ
 աթսորէցոս .
 ԽԵ. Աղակի , որ շնիւրէշ
 աթսորէաց :
 ԽԶ. Սեւերիանոս , ասոր
 էշէն ի յաւանն Ալեա-
 նասի , որ ՅԴ էրդի-
 իոսոս :
 ԽԷ. Դամասոս .
 ԽԸ. Կիւրեղ , սա արար ըշ-
 Կուսան ընթացաւիւնն :
 ԽԹ. Յովհաննէս . 22
 Ծ. Պրուլիոս .
 ԾԱ. Պրովալիս . 5
 ԾԲ. Յորնաղ . 40
 ԾԳ. Թէոդոս , զսա էրդի-
 ուղաւիտարն ի յաւանն
 Յոբնաղի :
 ԾԴ. Անատոլիոս , ուղ-
 զաւիտար :

ԺԵ . Մերտուրիոս հէրէ- փիլոսոփ .	ԺԹ . Պետրոս . Կ . Մակար , սա փշրա
ԺԶ . Սեւոստիոս հէրէփ .	Իրէւն լաւն ուղղա- փառայն .
ԺԷ . Վելիաս .	ԿԱ . Եւստաթէոս :
ԺԸ . Յովհաննէս .	

Սինչեւ ցայժմ գրեցաք զաթուակալքս հինգ աթոռոցս , զի կային 'ի նոցանէ ոմանք որք ողջ ունէին զուղղափառութիւն , և դեռ սակաւ էր չարն : Իսկ վասն զի Մարտինոս հռոմայեցի յաւել 'ի վերսն Քաղկեդոնի , և հաստատեաց զհաւատսն Յովհաննիսի գրամատի և զԱբսիմոսի , և բազմապատկեալ ըզչարն 'ի վերայ երկու բնութեանն՝ ասաց երկու կամս և երկու ներգործութիւնսն , և վասն բուռն իշխանութեանն Հռոմոց տարածեցաւ անօրէնութիւնն յասացեալ աթոռքս , և չմնաց յոյս բժշկութեան և միաբանութեան սիրոյ առ միմեանս . այսուհետեւ զինչ հարկ է մեզ գրել զօտարացեալն , զի ոչ կոչել արժան է մեզ զնոսա հայրապետս , և ոչ թուել զնոսա 'ի շար առաջին սրբոցն , և ոչ զապականեալ նիւթսն դնել 'ի վերայ սուրբ հիմանն :

Այլ եթող մեզ շնորհ գթութեանն Քրիստոսի զաւակ կենդանութեան և սերմն ազնուական աճման սրբութեան զկոյսն սուրբ՝ զեկեղեցին Հայաստանեայց , զսնեալն յանախտ արմատոյն և զպատկերեալն 'ի նմին

խակ 'ի Փրկչէն մերմէ անդրանիկ հաւատով
 'ի ձեռն Արգարու, որ ունէր զՀայս և զԱ-
 սորիս թագազարդեալ ճոխութեամբ, և նրա
 տէր 'ի Սիջադետս յԱւահա քաղաք, թագա-
 ւորեցուցեալ 'ի կողմն արեւելից զՍանա-
 տրուկ քեռսրդի իւր, որ և խնդրեաց 'ի ձե-
 ուրն հաւատոց և զերկնաւոր արքայութիւնն:
 Քանզի լուաւ նա զուր սքանչելեաց Տեառն
 մերոց Յիսուսի Քրիստոսի զոր կատարէր յեր-
 կիրն Հրէաստանի, և առաքեաց թղթով
 զԱնանէ հաւատարիմ իւր՝ արամբք առ Տէր
 աղաչել զնա գալ առ նա և թագաւորել ընդ
 նմա 'ի յԱւահա անհողութեամբ, և ապրիլ
 'ի սպանող և յաստամբ ազգէն Հրէից: Եւ
 զայս մարգարէացաւ կանխագոյն Երեմիա և
 ասէ. « Զաւուրսն յայնոսիկ եկին արք տասն
 յըրուսաղէմ խնդրել զՏէր կարօտութեամբ
 'ի սէր քերմութեանն: » Եւ զայն յիշէ Յով-
 հաննէս աստուածաբան և ասէ. « Սատեան
 առ Փիլիսպոս և ասեն, կամիմք զՅիսուս տե-
 սանել, և Փիլիսպոս ասէ ցԱնդրէաս, և Անդ-
 րէաս և Փիլիսպոս ասեն ցՅիսուս: Եւ Յի-
 սուս սրտասխանի ետ և ասէ. Եհաս ժամ զի
 փառաւորեսցի Որդի մարդոյ: » Այսինքն թէ՛
 արքայն հեթանոսաց եբաց դուռն հաւատոց
 ամենայն աշխարհի փառաւորել զիս: Եւ
 դարձեալ զխաչն նշանակեալ թէ եկեալ հա-
 սեալ է ժամանակ չարչարանաց իմոց զոր աստ

կատարելոց եմ. և չէ ժամ գնալոյ աստի :
 Եւ հրամայեաց Թուամայի առաքելոյն գրել
 պատասխանի Աբգարու, և երանեաց զնա
 և խոստացաւ յետ յարութեան իւրոյ առա-
 քել առ նա զմի յաշակերտաց իւրոց բժըշ-
 կել զնա ՚ի ցաւոցն զոր ունէր, և տալ նմա
 և աշխարհին իւրոյ կեանս յաւիտենականս
 և անտրտումս, զոր և արար իսկ, առաքեաց
 զԹադէոս, որ եկն ՚ի Աեսարիա Հայոց զա-
 ռաջինն, և արկ անդ հիմն եկեղեցւոյ, և ձեռ-
 նագրեաց անդ եպիսկոպոս Թէոփիլէ անուն,
 և գնաց ՚ի յԱւոհա, և մկրտեաց զԹադա-
 ւորն և զամենայն քաղաքն, և զքաղումս ՚ի
 դաւառացն շուրջանակի, և հաստատեաց
 եկեղեցիս, ձեռնագրեաց իւր փոխանորդ
 զԱդգէ, և առեալ Թուղթ առ Սանատրուկ
 և ՚ի դաւառսն Հայաստանեաց ընդ կողմամբ-
 քն արեւելից գնաց, և կատարեցաւ վկայ-
 ութեամբ ՚ի Սանատրկոյ, Թողեալ իւր փո-
 խանորդ անդ զոմանս Օսթարիա և Եմեն
 տոս անուն : Բանդի յետ սակաւ ժամանակի
 մեռաւ Աբգար, և անհոգացաւ Սանատրուկ,
 և սպան զԱռաքեալն :

Եւ յետ այնորիկ Բարթողոմէոս գնացեալ
 ՚ի նոյն վիճակ Հայաստանեաց, և ՚ի նոյն Թա-
 դաւորէ կատարեցաւ, և յայնժամ բարձաւ
 համարձակութիւն հաւատացելոցն, սակայն
 ոչ սակաւեաց հաւատն հիմնարկեալ առա-

քերական , մինչեւ 'ի գալն Հռիփաիմեանցն
 և 'ի հաւատալն Տրդատայ արքայի 'ի նմին
 ցեղէ Աբգարու երանեցելոյն 'ի Տեառնէ ,
 'ի ձեռն մեծահանգէս նահատակին Վրիդու-
 րի , սքանչելի և նորանշան և տիեզերալուր
 վկայի . որ և առեալ զաստիճան Առաքելոցն
 սրբոց Թադէի և Բարթողոմէի , ելից զպա-
 կասութիւնն նոցա , լուսաւորելով ծայրէ 'ի
 ծայր զամենայն Հայաստանեայս և զտունն
 Վրաց և զաշխարհն Աղուանից , և զամենայն
 դաւառսն շուրջանակի Հայոց ելից գիտու-
 թեամբ ճշմարտութեանն . և փոխեցին ըստ
 կարգի որդիք նորա զհաւատս ճշմարիտս և
 զվարս նորա զամբիծս , և զնահատակութիւն
 նորա հանապազորդ ժրջան ճգնութեամբ
 և անաչառ յանդիմանութեամբ , զանցաւորս
 պատուիրացն Աստուծոյ , խօսելով և խոր-
 հելով յօրէնս Տեառն 'ի տուէ և 'ի գիշերի :

Եւ թէպէտ և սրբութեամբ արեանա-
 ռուք նորա , սարկեշտութեան զաւակքն
 ժամանակաւ զտեղի առին , այլ սերմն հա-
 ւատոյ նորա ուղղափառութեան , և ըստ
 հոգւոյ ծնունդքն նորա արմատացեալ եկաց
 և մնաց յաւիտեան , նախանձաւոր գործոյ
 քարութեան , և անյաղթելիք 'ի պէսպէս պա-
 տահմանց և 'ի դիպուածոյ մնացեալք . կա-
 ցեալք 'ի փոփոխական ժամանակս անփոփո-
 խըս , զորս ոչ պատրեաց փառքն Զունաց

դիւրաթառամն զոր խոստանային նոցա . և ոչ գոռողական խրոխտալն նոցա որ 'ի ժամանակի բարձրութեան իւրեանց սպառնային . այլ յուսովն Աստուծոյ և յաղթս մեծի Ասաւորչին տեւեցին և մնացին յառաքելադիր հիմանն : Այլ թէպէտ սակաւք 'ի նոցանէ տկարացան ըստ տեսլեան սրբոյն Վրիգորի , այլ արմատն նոցա անփափելի և առողջ կացեալ տարածեցաւ վերստին կենդանութիւնն անմահական հաւատոյն . և եղեն մեզ 'ի միսի թարութիւն և 'ի սիրտիանս և 'ի վկայութի : Օյի թէպէտ և աթոռն Աղէքսանդրու յԱգիպոսս և ամենայն Աթէոպիա և Հնդկաստան , ազգքն ընդարձակ և բազմաթիւ և թագաւորութիւնք և ճոխութիւնք և փարթամութեամբ քան զամենեւեան զանազանեալք , այլ վասն զի նորա և հեռաւորք և բացականք են , անկարանան զգլուխս մեր բարձրացուցանել , և զսարժանս մեր աճեցուցանել 'ի Վրիստոս : Իսկ սոքա բազում եղեն մեզ նպաստամատոյցք և ձեռնտուք , և գրեթէ նոքօք կարացաք տեւել այն ամենայն անցից որք եկին 'ի վերայ մեր , և եղեն մեզ սիւն և հաստատութիւն . և ուխտ խաղաղութեան և դաշն սիրոյ է 'ի միջի մերում մինչեւ յաւիտեան . վասն որոյ և մեր սկսեալ զխորհուրդ քահանայութեանն Աստուծոյ Հօրէ , կատարեսցուք 'ի նոցա քահանայու-

թիւնն, որ ըստ կամացն Աստուծոյ կայ և մընայ յաւիտեան :

Եւ քանզի երեք Առաքեալք մօլին ՚ի Հայք, թաղէոս և Բարթողոմէոս և Յուդա Յակովբայն, և թէպէտ զառաջինն թաղէոս եկն և ապա Բարթողոմէոս և Յուդա, այլ զի ոմանք ասեն թէ թաղէոս ՚ի յեւթանասնիցն է, վասն այնորիկ դիցուք գլուխ քահանայութեան նոցա զԲարթողոմէոս և ապա զթաղէոս և ապա զՅուդա և զայլ սուսն ուրդսն ըստ կարգի, և շնորհօքն Աստուծոյ հասուսցուք մինչեւ առ մեզ, և ՚ի նոսա վըճարեսցուք զաստարէզ աշխատութեանս մերոյ, և հանգիցուք ՚ի նաւահանգիստ յուսոյ խոստմանն Աստուծոյ, որ է սկիզբն և աւարտ ամենայն բարեաց, որ է օրհնեալ յաւիտեանս յաւիտենից :

Ա. ԲԱՐԹՈՂՈՄԵՈՍ առաքեալ, մի յերկու տասանիցն :

Բ. ԹԱԴԵՈՍ, զոր Աւետարանն պատմէ թէ զառաջինն կոչէր Ղեբէոս, և ՚ի Տեառնէ անուանեցաւ թաղէոս :

Գ. ՅՈՒԴԱ Յակովբայն, որ և սա յերկու տասանիցն վկայի և կայ յԱրմի քաղաք Հայոց :

Դ. ՍԻՄՈՆ որդի Յովսեփու եղբայր Տեառնն մերոյ, և սա քարոզեաց ՚ի Հայս, և անդէն կատարեցաւ, և կայ յԱրմի քաղաք Հայոց :

Ե. ԼՂԻՇԷ և ԽԱԴ. Երկոքին սորա յեւ-
թանասնիցն են, և դնացին ՚ի կողմանս Ա-
ղուանից հրամանաւ թադէի, և անդ կա-
տարեցան :

Զ. ԹԻՈՓԻԼՈՍ, առաջին ձեռնադրութիւն
թադէոսի ՚ի կեսարիա Հայոց ՚ի կապադով-
կիա :

Է. ԱԴԴԷ, կերպասագործ արքային Աբ-
գարու, զոր կացոյց ՚ի Սիջագետս յԱռհա-
բաղաք :

Ը. ՕՍԲԱՐԻԱ, զոր ձեռնադրեաց յարեւ-
ելքս փոխան ինքեան, և ասաց՝ զօա ետու
ձեզ վարդապետ, զոր ելից հոգին Տեառն :

Թ. ԹԱԴԷՈՍ, մի յեւթանասնիցն, որ գը-
նաց հրամանաւ թադէի ՚ի մեծն Հայք, և ՚ի
կողմանս հիւսիսոյ. և լուեալ զմահն Աբգա-
րու, դարձաւ և եմուտ ՚ի փոքր Սիւնիք, և
կրօնաւորեալ անդէն ծածկաբար՝ վախճանե-
ցաւ, և տեղին շինեցաւ վանք և յանունն ու-
րա կոչեցաւ :

Ժ. ՍՈՒՐԲ ՎՐԻԳՈՐ, լուսաւորին բովան-
դակ Հայաստանեաց, զամս 30 :

ԺԱ. ՍՈՒՐԲ ՌՍՏԱԿԷՍ, կրտսեր որդին սրբ-
այն Վրիգորի որ ՚ի Ժողովն ձեծ էր, ամս 7 :

ԺԲ. ՏԵՐ ՍՈՒՐԲ ՎՐԹԱՆԷՍ, երէց որդին
ձեծին Վրիգորի, ամս 17 :

ԺԳ. ՏԵՐ ՍՈՒՐԲ ՅԱԽՍԻԿ, որդին Վրթա-
նայ, ամս 6 : Եւ Վրիգորիս եղբայր նորա Ա-

ղուանից կաթողիկոս եկաց՝ 6 ամ :

ԺԴ. Տէր ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ, ՚ի գաւառէն Տաւրոնոյ, յԱշտիշատայ, ամս 3 :

ԺԵ. Տէր ՍՈՒՐԲՆ ՆԵՐՍԷՍ, որդի Աթա նազինեայ՝ որդւոյ Յուսկանն, ամս 34 :

ԺԶ. Տէր ՅՈՒՍԻԿ, զոր կացուցին զկնի մա հուան սրբոյն Ներսէսի, ամս 4 :

ԺԷ. Տէր ՕՆԻԷՆ, զկնի Յուսկանն կա լեալ զաթռն ամս 4 :

ԺԸ. Տէր ՇԱՀԱԿ, եղբայր Օլաւենի ՚ի Սանձկերտոյ, ամս 6 :

ԺԹ. Տէր ԱՍՊՈՒՐԱԿԷՍ, եղբայր Շահակայ և Օլաւենի, ամս 7 :

Ի. Տէր ՍՈՒՐԲՆ ՍԱՀԱԿ Պահլաւ, որդի սրբոյն Ներսէսի, թռն Յուսկանն, ամս 50 :

Եւ աստ կատարեցաւ ցեղն սուրբ Ղրիգորի :

ԻԱ. Տէր ՍՈՒՐՄԱԿ, հակառակաթռ սրբոյն Սահակայ, ամ մի :

ԻԲ. Տէր ԲԱՐԴԻՍՈՒ, աղբաւ Ասորի, ամս 3 :

ԻԳ. Տէր ՍԱՄՈՒԷԼ, նոյնպէս Ասորի աղբաւ, ամս 3 :

ԻԴ. Տէր ՍՈՒՐԲՆ ՅՈՒՍԷՓ, յաշակերտացն սրբոյն Սահակայ, ամս 3 : Սա վկայեաց Քրիստոսի, ՚ի Յազկերտէ Պարսից թագաւորէ ընդ սուրբ Ղեւոնդեայ :

ԻԵ. Տէր ՊԻՒՏ, վանանդացի, ՚ի գեղջէ () թմուռ, ամս 10 : Սա եղ զաթռն ՚ի Ղըւին քաղաքի :

ԻԶ. ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆ Մանդակունի հողեկիր, ամս 6:

ԻԷ. ՏԵՐ ԲԱԲԿԵՆ, վանանդացի, ամս 6:
 Յաւուրս սորա ամենայն Յոյնք և Վիրք նըղովեցին զժողովն Քաղկեդոնի, ամս 43, յաւուրս Օգոստոսի և Անաստասայ թագաւորաց:

ԻԸ. ՏԵՐ ՍԱՄՈՒԷԼ, ի գեղջէ Արձկէց, ամս 10:

ԻԹ. ՏԵՐ ՄՈՒՇԷ, ի գաւառէ Կոտէից, ի գեղջէ Ալաբերից, ամս 8:

Լ. ՏԵՐ ՍԱՀԱԿ, ի Հաբբայ, ի գեղջէ Ուղկայ, ամս 5:

ԼԱ. ՏԵՐ ՔՐԻՍՏԱՓՈՐ, ի Քաղբեւանդայ, ի գեղջէ Տիրաւճոյ, ամս 6:

ԼԲ. ՏԵՐ ՂԵՒՈՆԴ, ի գաւառէ Առուբերանոյ, ի գեղջէ Առեստոյ փոքու, ամս 3:

ԼԳ. ՏԵՐ ՆԵՐՍԵՍ, ի Քաղբեւանդայ, ի գեղջէ Աշտարակայ, ամս 9:

ԼԴ. ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ, ի Գաբեղենից, ի գեղջէ Սինեղայ, ամս 17:

ԼԵ. ՏԵՐ ՄՈՎՍԵՍ, Արագածոտանէ, ի գեղջէ Եղիվարդայ, ամս 30: Ի տասն ամի սորա եղաւ թուականս Հայոց:

ԼԶ. ՏԵՐ ԱԲՐԱՀԱՄ, Ուշտունեաց, ի գեղջէ Աղաթօնից, ամս 23: Յաւուրս սորա Վիրք ի բաց կացին ի միաբանութենէ Հայոց, և եղեն ընդ Յոյնք Կիւրիոնիւ:

ԼԷ. ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ, ի Գոկովտայ, ի

գեղջէ Բագարանէ, ամս 26: Սա եղ աթոռ
ի Կոտայան, յաւուրս Սօրկայ թագաւորի:

ԼԸ. ՏԵՐ ԿՈՄԻՏԵԱՍ, ի գեղջէ Աղսից, ա-
միս 26. շինող:

ԼԹ. ՏԵՐ ՔՐԻՍՏԱՓՈՐ, յԱղատ տանէ,
յԱբրահամեան անուանեալ տոհմէ, ամս 4:

Խ. ԼԶՐ, ի Նգայ, որ տգիտութեամբ
և կաշառօք հաւանեցաւ Հերակղի և բաղ-
կեդոնիկ եղեւ, բայց մեծ մասն Հայոց և
վանորայքն անշարժ մնացեան:

ԽԱ. ՏԵՐ ՆԵՐՍԷՍ, շինող մեծ եկեղե-
ցւոյն ի Վաղարշապատ, և սրբոյն Սարգսի
ի Դուին, և ի Վերասղին:

ԽԲ. ՏԵՐ ԱՆԱՍՏԱՍ, ի գեղջէ Ահոււոյ,
ամս 6:

ԽԳ. ՏԵՐ ԻՍԲԱՅԷԼ, ի Վանանդայ, յԾ-
մու գեղջէ, ամս 10: Սա եհան զՆերսէս ի
Պարտաւայ կամօք Աղուանից:

ԽԴ. ՏԵՐ ՍԱՀԱԿ, հայրենեօք ի Չորո-
փորոյ, ի գեղջէ Աբբուայ, ամս 25: Սա կա-
տարեցաւ ի Խառան:

ԽԵ. ՏԵՐ ԼԶԻԱ, ի գաւառէ Աղէովտայ,
ի գեղջէ Արժիշոյ, ամս 13:

ԽԶ. ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ իմաստասէրն և
սքանչելագործն, յԱւձնայ, ամս 11: Սա ջըն-
ջեաց զսղտորումն Լզրի յամենայն Հայոց:

ԽԷ. ՏԵՐ ԴԱԻԹ, ի գաւառէ Կոտա-
յից, ամս 13:

ԽԸ. ՏԵՐ ՏՐԴԱՏ, ՚ի Վանանդայ, ՚ի գեղջէ Օթմուռ, ամս 23 :

ԽԹ. ՏԵՐ ՍԻՈՆ, յեպիսկոպոսութենէն սնեալ ՚ի կաթողիկոսարանն, ամս 8 :

Ծ. ՏԵՐ ԼՅԱՅԻ, ՚ի Նգայ, ՚ի գեղջէ Լապատորչոյ, ՚ի նոյն հայրապետանոցին սընեալ ՚ի տղայութենէ, ամս 13 :

ԾԱ. ՏԵՐ ՍՏԵՓԱՆՈՍ, ՚ի Դւնայ, այր սուրբ և գիտնական, ամս 2 :

ԾԲ. ՏԵՐ ՅՈՎԱԲ, յստանէ կիւրապաղատին, ամիսս 6 միայն :

ԾԳ. ՏԵՐ ՍՈՂՈՄՈՎՆ, ՚ի Գեղարքունեաց Գառնոյ (1), ամ մի :

ԾԴ. ՏԵՐ ԳԵՈՐԳ, յԼճադաժոտանէ, ՚ի բիւրակեան գեղջէ, ամս 4 :

ԾԵ. ՏԵՐ ՅՈՎԱՍԷՓ, յԼճադաժոտանէ, ՚ի մայրաքաղաքէ եկեղեցւոյն սրբոյն Գրիգորի, ամս 11 :

ԾԶ. ՏԵՐ ԴԱԻԻԹ, ՚ի Մազազայ, ՚ի գեղջէ Կաղկաղայ, ամս 27 :

ԾԷ. ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ, ՚ի Կոտէից, ՚ի գեղջէ Ուլայից, ամս 22 :

ԾԸ. ՏԵՐ ՕՆԱՔԱՐԻԱ, ՚ի Կոտէից, ՚ի գեղջէ Չադ կոչեցելոյ, ամս 22 : Ամս ալմ ետ Յիսէ, խաչ բառնալ ՚ի վերայ նորա :

ԾԹ. ՏԵՐ ԳԵՈՐԳ (2), ՚ի Գառնոյ, ամս 21 :

(1) Յօրինակիս ՚ի գեղ Պօլէն Գառնոյ :

(2) Յօրինակիս սխալմամբ գնի Տէր Գրիգոր :

Յաւուրս սորա թագաւորեաց Աշոտ բագ-
րատունի : Սա ըմբռնեաց ՚ի գերութիւն, և
եհան զսա թագաւորն Աղուանից Համամ :

Կ. ՏԵՐ ՄԱՇՏՈՅ, խոտաճարակն, ամիս 7 :

ԿԱ. ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ, ամս 6 (1). Յեջ թը-
ւականին Հայոց :

ԿԲ. ՏԵՐ ԼՂԱՍԵԷ. ամս 7 :

ԿԳ. ՏԵՐ ԹԵՈԴՈՐՈՍ. ամս 7 :

ԿԴ. ՏԵՐ ԱՆԱՆԻԱ. ամս 23 : Այլ բարի
և կատարեալ և լլեալ ամենայն առաքինու-
թեամբ :

ԿԵ. ՏԵՐ ՍՏԵՓԱՆՈՍ. ամ մի :

ԿԶ. ՏԵՐ ՍԱՐԳԻՍ. ամ մի : Սա կամաւ
եթող զհոգս հայրապետութեան, պարապե-
լով աղօթից :

ԿԷ. ՏԵՐ ՊԵՏՐՈՍ : Օսա հանին և եգին
՚ի բանտի, և եգաւ Դիոսկորոս հայրն Սա-
նահնին, և յետ միոյ ամի կաթողիկոսն Ա-
ղուանից դարձոյց յաթոռն իւր :

ԿԸ. ՏԵՐ ԽԱԶԻԿ. ամս 2 : Սա քեռորդի
էր Պետրոսի, և երկուքն մեռան ՚ի Յունաց
աշխարհն :

ԿԹ. ՏԵՐ ՎԱՀՐԱՄ, որդի Գրիգորի Սա-
գիատրոսի : Սա գնաց ՚ի Կոստանդինուպո-
լիս ՚ի թարգմանութիւն, և անտի ՚ի Սար,
և դարձաւ, 40 ամ կեցեալ յետ ձեռնադ-
րութեանն :

(1) Միւս թարգմանութիւնն ուղղագոյն ևս գնէ ամս 28 :

Հ. Տէր ԳԵՈՐԳ, ամս 3, զկնի Վլաճրաւ մայ :

ՀԱ. Տէր ԲԱՐՍԵՂ, աղգական տէր Վլաճրամայ, տեղապահ և կաթողիկոս կամաւ Տեառն Վլաճրամայ յետ գնալոյ նորա ՚ի թարգմանութիւն, ամս 12 :

ՀԲ. Տէր ԳՐԻԳՈՐ, աղգական տէր Վլաճրամայ և տէր Բարսեղի, ամս 54 :

ՀԳ. Տէր ՆԵՐՍԵՍ, շնորհաւորեալն վարդապետութեամբ, եղբայրն Տեառն Գրիգորի, ամս 7 : Սա արար յոլով երգս շարականաց :

ՀԴ. Տէր ԳՐԻԳՈՐ, եղբորորդի նոցա, ամս 20 : Սա շինեաց զեկեղեցին զեղեցկապաճոյճ յանուն արքայն Գրիգորի :

ՀԵ. Տէր ԳՐԻԳՈՐԻՍ ՏՂԱՅՆ, որ դիպուեալ ծով վախճանեցաւ :

ՀԶ. Տէր ԳՐԻԳՈՐԵՍ Մաիրատն կոչեցեալ, ամս 7 : Սա ունէր բան վարդապետութեան :

ՀԷ. Տէր ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ, այր մեծամիտ և յողթասէր, ամս 18 :

ՀԸ. Տէր ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ, յերրորդ մասնէ Հայոց, ՚ի դաւառէ և ՚ի գղեկէ Բարձրբերդոյ, որ հայի ընդ հարաւ ՚ի դաշտն Կիլիկիոյ և ՚ի ծովն իւր Մարիանոս կոչեցեալ : Արդի առն արդարոյ և օրինապահի՛ Վլաճրամանուն կոչեցելոյ. յորովայնէ ընտրեալ ՚ի շնորհս և յաստիճան առաքելական. որ

և օրինօք և վայելչական կենցաղավարու-
 թեամբ ճանապարհորդեալ 'ի պատիւն բարձ-
 րագոյն , այսինքն վանից առաջնորդութեամբ
 և եպիսկոպոսութեամբ նախակրթեալ յա-
 ռաջագոյն , արժանաւոր վարուք յաչս Առ-
 տուծոյ և մարդկան . վասն որոյ և շնորհն
 կոչեաց զարժանաւորն իւր յոլով թախան-
 ձանօք բռնադատեալ յեկեղեցականաց և
 յաշխարհականաց , յիշխանաց և յիշխեցե-
 լոց , ժառանգեաց զաթոռ սուրբ Առսա-
 ւորչին Պրիգորի , և միաբանեալ ընդ շնոր-
 հին յերկարեցաւ 'ի գործն յոր կոչեցաւ :
 Աւել տալիս այժմ քսան և հինգ ամ հայրապետու-
 թեան սորա , յանառիկ ամբողջիս Հռոմկլայն
 անուանելոյ . խաղաղութիւն կալեալ առ
 հեռաւորս և մերձաւորս , վկայութիւն բա-
 րի և գովութիւն բազում յարտաքնոյն ա-
 ռեալ , և աղօթս առ Աստուած և փափագ
 բաղձանաց յընտանեացն ազգացն Հայաս-
 տանեայցս , յորոց վերայ հայրենի աղետիւք
 խնամարկէ , փարելով զամենեքումբ աղե-
 խարչեալ յաւքատս , յորքս և յայրիս ա-
 ռատաձեռնութեամբ : Աւ առ գերեալս
 անխնայ ծախիւք դարձուցանելով . 'ի վերայ
 զերծելոցն թևարկելով նման հաւու 'ի վերայ
 ձագուց՝ զանցուցանելով զմարմնական ծնօ-
 ղաց գթովք , զարդարելով և պճնելով զնոսա
 յամենայնի : Ար և արար զանձն հաղորդ ա-

մենայն երկեղածաց Մատուծոյ հաւատով
 և պէսպէս ծախիւք 'ի վանօրայս և յանա-
 պատս, պիտոյիւք և զարդիւք եկեղեցւոյ :
 Յորոց վերայ յաւել և զայս մատեան, և ետ
 փոխել յասորւոց 'ի հայս, զոր վճարեցէ
 Մատուած բազմապատիկ փոխարինիւ աստ
 և 'ի հանդերձեալն :

Որ թէպէտ և գրեալ ունիմք զժամանակս
 Միգամայ հետէ, այլ այնք 'ի բազում գրեանս
 տարածեալ կան և յոլովաւորց կոսրօտանամք
 ընթեռնոյ . իսկ այս 'ի բազում պատմա-
 գրաց հաւաքեալ և համառօտեալ, ախոր-
 ժելի և պիտանի է ուսումնասիրաց : Օ, ի ոչ
 որպէս այլք 'ի պատմագրաց մեկուսի գնայ
 ընդ ազգ մի կամ ընդ թագաւորութիւն մի,
 և կամ ստկաւ ինչ տանելով զբանն բովան-
 դակէ թուով սուղ ժամանակաց, այլ սա
 բուռն հարկանելով զՄատուածաշունչ գրոց՝
 բերէ պնդապէս, քաղելով զամենայն աշ-
 խարհաց և զթագաւորութեանց զըոյց 'ի մի
 շար, և յամենայն ժամանակաց վերայ քայ-
 լելով զարժանաւորսն յիշատակի հաւաքե-
 լով հատուցանէ մինչեւ առ մեզ : Եւ բա-
 զում բանս անծանօթս գտաք 'ի սմա, և յո-
 լով տարակոյս մեր լուծաք, վասն որոյ զյո-
 լովիւք զանց արարաք զոր առ մեզ գիւտ էր,
 և ոչ գրեցաք՝ զի մի աւելորդս թուիցիմք
 աշխատել, և էր որ կրկնեցաք զայլոց գրոց

ասացեալն կարճառօտիւք՝ վասն զտեղին ընդ և զոճն պահելոյ : Եւ ընդ անծանօթ բանիցն որ աստ՝ մի՛ զարմասցուք և սուտ կարծեսցուք . զի ազգն Ասորւոց մօտաւոր և ընտանի է միշտ լեալ Հրէից աշխարհաւ և ազգաւ և լեզուաւ , քան զամենայն ազգս և յարուեստից իմաստնոց (*), և վարժք ի յօստումն . զի և ինքեանք Քաղդէացիք են , և որպէս աստ գտանես՝ առաջին լեզու և գիր : Ահա եւ որ զայս քաղածոյս աշխատեալ է Տէր Սիսայէլ , ի Յունաց և Ագիպտացւոց և Աբրայեցւոց և ի Հռոմայեցւոց և յԱսորւոց պատմագրաց է ժողովեալ , վասն որոյ առաւել սիրելի և հաւատարիմ է . որոյ յիշատակն օրհնութեամբ յեկեղեցիս , և վարձըն բաղմասպատիկ սուաջի Աստուծոյ :

Արդ՝ ի յամի անժամանակն Աստուծոյ ընդ ժամանակաւ լինելոյն ՌԻԽԸ (1248) Թըւահամարութեանս , և ի ՈՂԵ Թուաբերութեանս Հայոց , փոխեցաւ գիրքս այս յասորւոց ի հայս հրամանաւ Տեառն Կոստանդեայ , ի քսան և հինգ ամի հայրապետութեան իւրոյ , և ի քսան և հինգ ամի Թագաւորութեան Հայոց Հեթմոյ . որոյ Տէր Աստուած փառաւորեսցէ զհոգիս նոցա , և սուրբ հայրապետացն և Թագաւորացն պսակակից և Թագակից արասցէ յիւր արքայութիւնն . որում փառք և զօրութիւն

և երկրպագութիւն ամենասուրբ Արքայութեան , այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից . ամէն :

Յիշատակարան երկրորդ :

ԲԱԶՄԱԴԻՄԻ է շնորհք մարդասիրին և բարերարին Աստուծոյ առ ազգս մարդկան , զի յորդորէ հանապազ զբնութիւն մարդոյ ՚ի գործս բարիս և ՚ի շինութիւն հաւատոյ , այսինքն ՚ի սէր և ՚ի պարծանս ամենասուրբ անուան իւրոյ . վասն զի որպէս ինքն Արարիչն և ամենազօրն Աստուած բնութեամբ բարի է , նոյն և սիրող է բարեսիրաց և բարեգործաց ազգի մարդկան , ըստ այնմ որ աւսէ . « Բարի առնէ տէր բարեաց . » և դարձեալ թէ՛ « Բարի է Աստուած և բարեաց արժանաւորացն տուող : » Այլ արդ զինչ է սրտուղն բարւոյն , եթէ ոչ խաչն և եկեղեցին և գիրքն , որով յորդորին աստուածաւսէր և բանաւոր մարդիկ գործել և սիրել զբարիս վասն յիշատակի և փոխարինի հանդերձելոցն բարեաց : Վասն զի ոմանք շինեն եկեղեցիս՝ հրեշտակաց բնակարան և մարդկան քաւարան : Ոմանք կազմեն խաչս յոսկւոյ սրբոյ , և զարդարեն սրտուական և պայծառ ախամբք վասն յիշատակի և սիրոյ խաւ

չեղոյն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որ
 արար խաղաղութիւն յերկինս և յերկրի ա-
 րեամբ խաչին իւրոյ: Ոմանք զուգեն գիրք,
 այսինքն գրելով զյիշատակս մարտիրոսաց
 յաղագս բարեխօսութեան առաջի ահեղ
 ատենին Քրիստոսի: Ոմանք արձանագրեն
 զյաղթութիւն և զպատերազմունս թագա-
 ւորաց աշխարհակալաց, յուչ առնելով ազ-
 գի մարդկան առ ժամանակ մի լինել զթա-
 գաւորութիւն մահկանացու թագաւորացս,
 իսկ անմահ թագաւորին Քրիստոսի Աստու-
 ծոյ մերոյ թագաւորութիւնն անանց և յա-
 ւիտենական:

Արդ՝ ես նուաստս յամենայնի Ստեփան-
 նոս հայր Ականց անապատիս, ետու գրել
 զպատմութիւն Տեառն Սիլասյելի պատրի-
 արքի Ասորոց, զոր է գրել ծայրաքաղ Մ-
 դամայ մինչեւ ի ծնունդն Քրիստոսի Ա-
 տուծոյ մերոյ, և ի ծննդենէն Քրիստոսի մին-
 չեւ ի Հայոց թուականին ՌՅԸ. և զպատմու-
 թիւն Տաթարին, այսինքն ազգին Նետոզաց
 ԽԴ ամաց գործելոց մինչեւ առ մեզ վասն ի-
 մանալոյ զանցաւորութիւն սուտ և պատրող
 կենցաղոյս ընթերցողացդ և լսողացդ, զի ոչ
 թագաւորութիւն, ոչ իշխանութիւն, ոչ
 այլ ինչ արարածական մնալոց է յայտմ աշ-
 խարհիս, այլ ամենն է ունայնութիւն ու-
 նայնութեանց, որպէս ասաց իմաստունն

Սաղովմոն , անցանելով և տեսանելով զամենայն կենցաղս սուտ և ոչինչ , խաբող և անցաւոր :

Արդ՝ ես եղկելի գրիչս Վրիգոր , աղաչեմ զսլատահեալսդ ՚ի սմա , յորժամ ընթեռնոյք զարարածապատումս պատմութիւնս , ասացէք՝ Տէր Աստուած ողորմեսցի հօր Ստեփաննոսի առաջնորդի սուրբ ուխտին Ակներոյս և ամենայն ննջեցելոց իւրոց : Ողորմեսցի Քրիստոս Աստուած փակակալ Վարդանայ և ծնողաց իւրոց : Տէր Աստուած ողորմեսցի ամենայն գործաւորաց և սպասաւորաց սրբոյ Ուխտիս , առաջնոցն և միջնոցս , այլ և վերջնոցն որ գալոց են զկնի մեր : Ողորմեսցի Քրիստոս Աստուած Կոստանդ և Սիոն քահանայիցն և համաշունչ եղբարցն որ ըզթուղտս կոկեցին : Եւ ՚ի վերայ այսր ամենայնի յիշեցէք յողորմութիւնն Աստուծոյ զտառապեալ գրիչս , զի բազում աշխատանօք և տկար մարմնով գրեցի : . . . Յիշեցէք ՚ի Քրիստոս և զսլատուական քահանայն զՅովհաննէս , որ զվերջին տետրս գրեաց , զի մեք էաք յոյժ տկար և անխել : Յիշեցէք և զտէր Թագէոս զհայր Աւագ անապատին , որ զօրինակս շնորհեաց : Եւ Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ փառք յաւիտեանս յաւիտենից . ամէն :

1. Die erste Art der Bewegung ist diejenige, welche
 durch die Wirkung der Schwerkraft allein
 bewirkt wird. Sie ist diejenige, welche
 in der Natur am häufigsten vorkommt.
 2. Die zweite Art der Bewegung ist diejenige,
 welche durch die Wirkung einer äußeren
 Kraft bewirkt wird. Sie ist diejenige,
 welche in der Natur am seltensten vorkommt.
 3. Die dritte Art der Bewegung ist diejenige,
 welche durch die Wirkung einer inneren
 Kraft bewirkt wird. Sie ist diejenige,
 welche in der Natur am seltensten vorkommt.
 4. Die vierte Art der Bewegung ist diejenige,
 welche durch die Wirkung einer äußeren
 Kraft bewirkt wird. Sie ist diejenige,
 welche in der Natur am seltensten vorkommt.
 5. Die fünfte Art der Bewegung ist diejenige,
 welche durch die Wirkung einer inneren
 Kraft bewirkt wird. Sie ist diejenige,
 welche in der Natur am seltensten vorkommt.
 6. Die sechste Art der Bewegung ist diejenige,
 welche durch die Wirkung einer äußeren
 Kraft bewirkt wird. Sie ist diejenige,
 welche in der Natur am seltensten vorkommt.
 7. Die siebente Art der Bewegung ist diejenige,
 welche durch die Wirkung einer inneren
 Kraft bewirkt wird. Sie ist diejenige,
 welche in der Natur am seltensten vorkommt.
 8. Die achte Art der Bewegung ist diejenige,
 welche durch die Wirkung einer äußeren
 Kraft bewirkt wird. Sie ist diejenige,
 welche in der Natur am seltensten vorkommt.
 9. Die neunte Art der Bewegung ist diejenige,
 welche durch die Wirkung einer inneren
 Kraft bewirkt wird. Sie ist diejenige,
 welche in der Natur am seltensten vorkommt.
 10. Die zehnte Art der Bewegung ist diejenige,
 welche durch die Wirkung einer äußeren
 Kraft bewirkt wird. Sie ist diejenige,
 welche in der Natur am seltensten vorkommt.

Աբաս եղբայր Եղիաի 342 .

Աբաս եղբորորդի Ապուսահլի 375 .

Աբաս որդի խալիֆայի Եգիպտոսի 454 .

Աբբասեանք 344 *

Աբգար 4 . 85 . 88 . 105 . 421 .

Աբգիմէլէք քուշացի 34 .

Աբգլա խալիֆայ 451 .

Աբգլա որդի Զոպէիրայ 325 .

Աբգլահ (Ապուլ Աբրահ) 345 . 346 . 550 .

Աբգլէհ (Ապու Նուաիլ) 345 .

Աբգլմէլէք որդի Մրուանայ 326 . 329 . 350 .

Աբգլմենի 451 .

Աբգլմուսնիք 451 . 440 .

Աբգոն 58 .

Աբէ (Ս) 4 . 225 .

ԱբէԼ 4 .

ԱբէԼք . 220 .

Աբիա 45 .

Աբիա քահանայապետ . 91 .

Աբիաթար 41 .

Աբիմէլէք 22 . 26 . 37 .

Աբիս 55 .

Աբիրոն 45 .

Աբլարաս որդի Իսհաբայ 384 .

Համառօտագիրք . բ . բերդ . դղ . գիւղ . գտ . գետ .
գւ . գաւառ . եպ . եպիսկոպոս . Լ . լեռուն . թդ . թագա-
ւոր . կթ . կաթողիկոս . մգ . մարգարէ . պտ . պատարագ . ս .
սուրբ . վդ . վարդապետ . ք . քաղաք .

(*) Աստղանիշք ցուցանեն զծանօթութիւնսն .

Աբլաբաս որդի Մուքդատեր Պիլահայ 378 .

Աբլաբաս (Ապուլ Աբբաս) որդի Մուաֆֆեբայ 377 .

Աբլաբաս (Ապուլ Սէվուար) 394 .

Աբուհասր (Ապուլ Մանսուր) 377 :

Աբրահամ 21—26 . 30 . 76 .

Աբրահամ երէց 233 .

Աբրահամու (Ս .) վանք 223 .

Ագաթոն պապ 240 . 241 * 320 .

Ագամեստոր 31 *

Ագարմիշ ամիրա 408 :

Ագրիպաս 46 .

Ադամ 2 . 4 . 11 . 15 . 40 . 248 .

Ադոնիա 41 .

Ադրիանոս կայսր 116 . 117 .

Ադրիանոս ծով (Կիլիկիոյ) 363 . 397 .

Ադրիանուպօլիս 151 * 378 .

Աղաբ (Տիգրիս) գետ . 344 .

Աղաթին (Աղղէատին) 488 . 501 .

Աղաղ . բ 423 . 478 .

Աթաբէկեանք 438 .

Աթանաս եպ . Անաւարդոյ 130 .

Աթանաս մետր . Ասորւոց 422 .

Աթանաս որդի Կումայի 329 .

Աթանաս պտ . Անտիօբայ 287 . 289 . 291 . 299 . 315 . 338 .

Աթանաս յոյն պտ . Անտիօբայ 432 .

Աթանասիոս եպ . 249 . 250 .

Աթենացիք . 55 . 60 .

Աթէնք 51 . 52 . 67 . 157 . 337 .

Աթիոս (Թէոֆիլաս) եպ . 130 . 135 .

Աթուբաս 30 .

Աթուր }
Աթուրիա } բ . 21 . 25 . 59 . 297 . 345 . 455 .

Աթուրացիք 11 . 23 . 54 . 62 . 315 . 389 . 474 . 494 .

Աթրապ . բ . 294 . 323 . 325 .

Աթահանկ 63 *

Աթմանք 435 . 498 . 504 * 524 .

Աւանք 11 .

- Ալաիի (Աղաբիտ) պտ. Անտիոքայ 382.
 Ալբասալամ (Ալբ—Արսլան) 398. 400.
 Ալէքս կայսր Ա. 401.
 Ալէքս " Բ. 486. 489.
 Ալէքս փեսայ Հերովդի 97.
 Ալէքսանդր 376.
 Ալի 323. 377. 451. 454.
 Ալինէ (Հեղինէ) կին Յուլիանոսի 138.
 Ալիս դտ. 450.
 Ալիւսան 404.
 Ալիիտէ ք. 34.
 Ալիոն 7.
 Ալութրաբուլոս (Ելեւթերուպօլիս) 159.
 Ալիատլ 384.
 Ակադմոն ք. 34.
 Ակակ եպ. Ամթայ 164.
 Ակակ " Մեկտինու 165.
 Ակակ պտ. Կ. Պօլի 211.
 Ակակ զօրապետ. 267. 268.
 Ակդոն 217.
 Ակիւղաս 117.
 Ակտիս 55.
 Ակրաքանիս 47.
 Ահարոն եպ. Ամուշայ 221.
 Ահարոն (Հարուն ամիրայ) 5. 555. 554. 557—559.
 Ահարոն որդի Ապուսահլի 374.
 Ահերմոն Լ. 5.
 Ահմատ 375.
 Աղապարոս 28.
 Աղէքսանդր եպ. Աբէլ քաղաքի 220.
 Աղէքսանդր " Երուսաղէմի 120.
 Աղէքսանդր " Մնբէճայ 166.
 Աղէքսանդր Մամեայ 121.
 Աղէքսանդր մեծ 50. 69. 71. 77. 85. 144. 388. 420.
 Աղէքսանդր պտ. Աղէքսանդրիոյ 151. 152.
 Աղէքսանդրա 85.

Աղէքսանդրոս որդի Յովնաթանու 84 .

Աղէքսանդրոս " Հերովդի 98 .

Աղիւսիան 404 *

Աղորոս 7 :

Աղուբ ասլան 426 . 430 . 441 . 442 . 444 . 448 . 449 .

Աղուբ որդի Աբդլայ 451 .

Աղուջերու՛ւ 521 .

Աղուանք 558 .

Աղուսին որդի Դանիշմանայ 407 .

Աղտարայ ք . 500 .

Աղտադաս 28 *

Ամաղուէք 17 .

Ամակարոս 7 .

Ամաղէկայի 59 .

Ամաղէկ 55 . 67 .

Ամանոն 7 .

Ամասիա 48 . 50 . 554 .

Ամարի { Թգ . Երուսաղէմի 447 . 450 . 452 . 462 . 467 .
Եմրի } 474 . 510 *

Ամբակու՛մ 65 . 159 .

Ամբիկոս (Անթիմոս) 250 .

Ամբրոսիոս եպ . Միլանու 156 .

Ամերէս 59 .

Ամէնովիթիս 29 *

Ամիթ ք . 158 * 216 . 225 . 256 . 411 . 448 . 488 . 491 .

Ամինադար 59 .

Ամիր Խաղի 409 . 410 . 412 .

Ամիր Միրան 491 .

Ամկալոս 45 .

Ամկիկոս եպ . 160 . 205 .

Ամեն 27 .

Ամենայիք 55 .

Ամափիթիս 29 .

Ամաղիոս 52 *

Ամն Թգ . Յուդայ 60 . 345 .

Ամն ուռհայեցի 249 .

- Ամուլոս 32 .
 Ամուկասոս (Ամենեմէս) 37 .
 Ամուտա բ . 422 .
 Ամուտոս (Ամենտաս) 69 .
 Ամուրիա ք . 335 . 342 . 372 . 392 .
 Ամրամ 28 .
 Ամրի 44 .
 Այիթալէս 150 .
 Անանէ դեսպան Աբգարու 106 .
 Անանէ քահանայապետ . 91 .
 Անանիա եպ . Մերաինոյ 358 .
 Անանիա վդ . 223 .
 Անանեանց (Ս) վ . 223 . 258 .
 Անաստաս աբեղայ 201 .
 Անաստաս երէց հերձուածող 164 .
 Անաստաս զօր . 261 .
 Անաստաս կայսր Ա . 2 . 213 . 214 . 218 .
 Անաստաս " բ . 354 .
 Անաստասիա (եկեղեցի) 154 .¹
 Անաստասուպօլիս . տես Տարա .
 Անարբոն ք . 8 .
 Անաւարդա ք . 228 . 423 . 446 .
 Անգէաս մգ . 67 .
 Անգղեացիք 499 *
 Անգիրիւքոս եպ . Անաւարդայ 219 .
 Անգրէ " Սամոստիոյ 166 .
 Անգրեան թդ . Ունկարիոյ 508 *
 Անգրոնիկոս զօր . 426 . 445 . 455 . 488 .
 Անգրոնիկոս պատմիչ 21 . 90 .
 Անէս և Ամբէս 29 . 355 .
 Անթուպ ք . 430 . 478 . 514 .
 Անթիմոս կայսր 208 .
 Անթիմոս պտ . Կ . Պօլի 236 . 241 . 248 .
 Անթիպատրոս 74 .
 Անթիպատրոս հայր Հերովդէի 86 .
 Անթիպատրոս որդի Հերովդէի 98 .

- Անի ք. 442 .
 Անիա 58 .
 Անինոս աղէքսանդրացի 195 .
 Անկիւրիա ք. 284 . 558 . 572 .
 Անկլիթեր 499 .
 Անկոս Մարկոս 61 *
 Անսկտիոս սլամփիւացի 179 .
 Անտիգոնոս թգ. Մակեդոնիոյ 75 .
 Անտիոք ք. 42 . 50 . 75 . 80 . 85 . 123 . 136 . 141 . 145 .
 150 . 155 . 155 . 206 . 219 . 227 . 241 . 257 . 284 . 300 .
 379 . 385 . 398 . 405 . 410 . 425 . 448 . 465 * 498 .
 Անտիոք Պիտիդեայ 554 .
 Անտիոքոս Ա. 50 . 75 .
 Անտիոքոս Ագրիպաս 85 .
 Անտիոքոս դաստիարակ Թէոդոսի փոքու 162 .
 Անտիոքոս Եպիփանէս 80 . 81 .
 Անտիոքոս Կիւղիքոս 84 .
 Անտիոքոս մեծ 78—81 .
 Անտիոքոս սրդի Աղէքսանդրայ 85 . 88 .
 Անտիոքոս " Յովնաթանու 84 .
 Անտիոքոս Սովտեր 75 .
 Անտոնինոս 87 * 91 .
 Անտոնինոս (Աւենտինոս) 48 .
 Անտոնինոս Կարակալա 120 .
 Անտոնինոս Մարկոս 119 .
 Անտոնինէ եպ. Հալպայ 220 .
 Անտրոմաքոս (Ոնիա) 72 .
 Աշխմիա եպ. Պարսից 285 .
 Աշմուշա ք. 571 .
 Աշուշա 517 *
 Ապամիա ք. 75 . 269 . 407 .
 Ասլլթա ք. 599 . 410 . 418 . 450 . 451 . 502 .
 Աստղոմէս 55 .
 Աստղինար պտ. Աղէքսանդրիոյ 251 .
 Աստղոն 52 . 56 .
 Աստղոն կուռք 86 . 142 .

Ասորդներու 114.

Ասորդս միայնակեաց 155.

Ասուէլֆարաճ 14 *

Ասուջափր 350—355. 358.

Ասուպար 503.

Ասուսահակ } 367—370. 372. 374. 392.

Ասուսահլ }

Աւան 23. 24.

Աւաջաւորաց պահք 394.

Աւաքեալք ժԲ. 100.

Ասա 44.

Ասբամայ լ. 225.

Ասիա. 284. 325.

Ասիադինք. 347. 424. 454. 495.

Ասիդիւկ եսլ. Ուսհայոյ 226. 227.

Ասիդիւկիդէս 30.

Ասիդայան 172.

Ասորգան 57.

Ասորիք 11. 59. 74. 86. 122. 260. 318. 358. 348.

353. 383. 397. 414. 421.

Ասուր 21.

Ասուրիա 21.

Ասպահան 18. 79 *

Աստարա 44.

Ասաղ (Բարքաբա) 116.

Ասաղիկ 154.

Ատան պալ 505. 515 * 515.

Ատանաք. 492.

Ատէլ 455.

Ատէտ լէտին իլլահ * 456.

Ատիկէ 53.

Ատտիկէ 53.

Արաք որդի խլիճ ասլանայ 409.

Արաբիա 50. 228 * 255 * 294. 476.

Արաբիկք } 86. 91. 374. 391. 400.

Արաբայիք }

Արաբիա 353.

- Արակլիա 210 . 358 . 515 *
 Արաղ գւ . 390 .
 Արամ հիւթացի 21 .
 Արամ նահապետ 27 .
 Արամազդ 81 .
 Արապթիւ վ . 493 .
 Արարատ 364 .
 Արգեղայոս 98 .
 Արգէոս 59 .
 Արգիացիք 34 .
 Արեգ ք . 15 .
 Արեգակն եւ Լուսին որդիք Կղէոպատրայ 92 .
 Արեգ 5—6 .
 Արեմուղոս Սիղուաս 47 *
 Արեւ 86 .
 Արղուն ք . 255 .
 Արղըում 350 .
 Արէս 144 .
 Արթուխ 400 . 402 .
 Արթուխիք 400 . 410 . 414 . 427 . 491 .
 Արիա ք . 31 .
 Արիանոս կամ } 166 . 168 .
 Իրիանոս եպ . }
 Արիոս 130 . 151 . 154 . 155 . 397 .
 Արիսթուրէս 71 .
 Արիսպագոս 32 .
 Արիստաբուլոս որդի Աղէքսանդրայ 85 . 91 .
 Արիստաբուլոս " Հերովդի 98 .
 Արիստաբուլոս " Յովնաթանու 84 .
 Արիստակէս 132 .
 Արիստոս 69 .
 Արիստոտէլ 71 .
 Արիփոն 48 .
 Արկադէոս կայսր 149 . 159—162 .
 Արշակ 76 .
 Արուք քանանացի 20 .

Արսէս Ոքայ 71 *

Արտաշէս Ուշեղ 69.

Արտաշէս Երկայնաբաղուկ 67.

Արտաշէս Ութոս 70. 71.

Արտաշէր Թգ. Հայոց 77 *

Արտաշէր Թգ. Պարսից Ա. 122.

" " " Բ. 152. 160.

" " " Գ. 302.

Արտաւաղ կայսր Հայկազուն 342. 344.

Արտաւանոս 68.

Արաիմոս (Արմատիոս) 211.

Արտուղ ք. 340.

Արփաքսադ 12. 21.

Արփաքսադ մար 66.

Արփսուս (Եարփուս) ք. 280. 281.

Արքայոս (Արքէոս) 70.

Արքեղայոս 57.

Արքեղայոս Թգ. Մակեդոնացւոց 69.

Արքիաթոս 34. 35.

Աւովդ 34. 35.

Աւրեղիանոս 122.

Աւփիլոս 188.

Ափրիկանոս 2. 34. 39. 114.

Ափրիկէ 69. 101. 158. 285. 312. 330. 452.

Ափրիկէցիք 36.

Ափրոդիտէ 42. 134.

Աքա (Աքքեա) ք. 447. 453. 475. 495. 499. 501. 507.
510.

Աքաաք 43.

Աքաղ 35.

Աքայիա գւ. 36. 151.

Աքարոս 32.

Աքիա 36. 42.

Աքիլաս եպ. Թեսաղոնիկոյ 154.

Աքիւրոնի աշտարակ 128 *

Աքսիա 401.

Աբսոլւտ 229.

Բաբան. տես Մահագի.

Բաբեկացիք 14 * 22.

Բաբեկոն 15. 16. 54. 63. 65. 81. 358. 368.

Բաբեկ 142. 325.

Բագրատունիք 88. 411.

Բադրա էսյ. Ապամիոյ 220.

Բաղափրան 27.

Բալաքսէ ք. 55.

Բալոս (Վաղոսիանոս) 122.

Բալու ք. 75. 491.

Բակուրան 492 *.

Բակտամուր 491.

Բահաղ 46.

Բահլ ք. 76.

Բաղամ 55. 95. 291.

Բաղակ 55.

Բաղտասար 65.

Բաղտա 99.

Բասանիքոս 46.

Բասիլիսկոս 207. 210.

Բասմա 52.

Բասրա ք. 504. 545. 368. 510 *.

Բարակ 55. 56.

Բարակլիս 48.

Բարբալիսոն ք. 242.

Բարդէժան 65.

Բարդուղիմէոս առաքելոյ նշխարք 558.

Բարձրբերդ 518.

Բարշապուհ երէց 558. 540.

Բարսեղ (Ս) 14 * 158. 188.

Բարսեղ վդ. խոստովանահայր Պաղտոնի 420 *.

Բարսումա 514—517.

Բարբուրա { 116 *.

Բարբորբա {

- Բաքիլուս (Վիրիլիուս) պապ 251. 252. 257.
 Բաբոս 242.
 Բաբր 305.
 Բեդրինե գլ. 218.
 Բեթել 190.
 Բեղխարիոս 255.
 Բելուգա 4.
 Բելուրոս 110.
 Բեղեովթ ք. 42.
 Բենան ք. 42.
 Բերգուս բ. 457.
 Բերենիկե 99.
 Բերիա. տես Հալապ.
 Բերուգոս (Վերրիգոս) ք. 122.
 Բերսաբե 40.
 Բերտենաքս 120.
 Բեքուգել 225.
 Բեդուր ք. 42.
 Բեթղաեմ 55. 88. 96. 508.
 Բեթմեքա 55.
 Բելայ կուռք. տես Վիլուս.
 Բելլան (Բաղդան) 58.
 Բիգեդ (Բիկենդ) } 151.
 Բիգոս, երիցունք }
 Բիտալիոս (Բիտիլիոս) 111.
 Բիւղանդիա 60. 128. 145.
 Բիւղոս 60.
 Բիւթանիա 54. 55. 146. 525. 546. 407.
 Բիւրիտան (Վերուլթ) 202. 405. 497.
 Բլինիոս Սեկունդոս 115.
 Բլղուր (Ապու էլ Հալուար) 518.
 Բլրավանք 222.
 Բոմբիոս 89.
 Բուբաքր. տես Ապուսպաքր.
 Բուլղարք 285. 551. 554. 556. 564. 577. 584. 552.
 Բուստինոս եպ. Աստենիոյ 221.

Բուրիա ք. 32.

Բուրոս կայսր 122.

Բջնի գւ. 519.

Բրաքմիա (Պերգամոն) ք. 354.

Բրիսոս (Պերսէոս) 37. 272.

Գաբաա ք. 95.

Գաբաւոն ք. 40.

Գաբրիէլ հրեշտակապետ. 88.

Գաբրիէլ յոյն 400.

Գաբրիէլ սարկաւազ. 338. 340.

Գագիկ Թգ. Գ. 397.

Գագան 217.

Գագիրոն ք. 10.

Գագրի ք. 318.

Գաղարէ ք. 42.

Գալարոս (Գաղբա) ք. 111.

Գալիա (Գաղղիա) 124. 159.

Գալիէ (Գալլա) 149. 154.

Գալիլիա 95. 292.

Գալլոս 157. 140.

Գաղատիա 146. 284. 323. 354.

Գաղատիոս (Կղօդիոս) 122.

Գաղերոս կայսր 122.

Գաղոս կայսր 122.

Գամաղա ք. 92.

Գայիոս Յուլիոս 86. 89. 90. 104. 108. 271.

Գայիոսի վանք 397.

Գանդրա ք. 212*. 220. 450.

Գառնի գղ. 520. 522.

Գարիղին Լ. 81.

Գաւդի 55.

Գեդէոն 36.

Գեհոն գաւ. 11.

Գեղադ 53.

Գերգեսացիք 11.

Գերեզման (Ս) Քրիստոսի 402 . 508 . 524 .

Գերեբա 26 .

Գերմանացիք 119 . 124 *

Գերմանիկէ . տես Մարաշ .

Գերմանիկոս կայսր 99 .

Գերմանոս կայսր 280 *

Գէորգ արեղայ զրպարտիչ 470 .

Գէորգ կիսբաջի 549 *

Գէորգի 569 . 571 .

Գէորգի Թգ . Վրաց Գ . 442 . 446 .

Գողտղիա 46 .

Գողտնիէլ 51 . 54 .

Գողան դ . 551 .

Գովթացիք 122 . 148 . 149 . 151 .

Գողգոթա 177 . 195 . 508 .

Գողիադ 40 .

Գանբառոյ տը Մանֆերբա 496 .

Գովգ 587 . 589 .

Գրատիանոս կայսր 147 . 149 . 152 .

Գրաւմիա ք . 318 .

Գրիգոր Առաւելածարան 158 . 155 . 188 .

Գրիգոր Էպ . Տարութոյ 150 .

Գրիգոր " Քեանոյ 472 .

Գրիգոր (Ս) Ըռաւորիչ 128 .

Գրիգոր նիւսացի 15 . 94 . 158 . 155 . 154 . 188 .

Գրիգոր կԹ . Գ . Պահլաւ 424 .

Գրիգոր " Դ . Տղայ 472 .

Գրիգոր " Ե . Գահավէժ 475 .

Գրիգոր պտ . Անտիոքայ 277 .

Գրիգոր պատրիկ 285 . 512 .

Գրիգոր Սքանչեւագործ 188 .

Դարբաստան 550 .

Դադան 50 .

Դակք 119 .

Դադմասիոս կեսար 137 . 140 *

- Դամասկոս 21 . 42 . 292 . 505 . 523 . 545 . 596 . 427 .
 475 . 477 . 485 . 499 . 500 . 507 .
 Դամուրինոս կայսր 122 .
 Դամուրտաշ 427 .
 Դամիլ 510 . 524 .
 Դան 58 .
 Դանիէլ մգ . 62 . 65 . 79 . 88 . 109 . 558 .
 Դանիէլ եպ . Խառանու 168 .
 Դանիէլ " " միւս 299 .
 Դանիէլ (Ս) զ . 225 .
 Դանիշման 598 . 406 . 407 . 459 . 451 . 458 . 475 . 480 .
 482 .
 Դարբանդ ք . 541 *
 Դարեհ 65 . 67 . 88 .
 Դարեհ հուշոս 68 .
 Դարեհ սրդի Արտաշրի 71 .
 Դարպասկ ք . 497 .
 Դաւիթ մգ . 39—41 . 85 .
 Դաւիթ Անհողին 594 *
 Դաւիթ (Սահառունի) 511 .
 Դաւութ 372 .
 Դաւութ արթուխեան 418 .
 Դափնի՝ մերձ յԱնտիոք 142 * 228 .
 Դգուշ 401 * 404 *
 Դէքովրա 55 . 56 .
 Դէմեար 74 .
 Դէմեարիոս Փիլիպպոս 77 .
 Դէոսկորոս 166—175 . 179 . 186 . 386 .
 Դիմափոս 58 .
 Դիմիտր ք . 242 .
 Դինա 27 .
 Դինոս 7 .
 Դիոգենիտոս 47 *
 Դիոդորոս 80 .
 Դիոկէս 58 * .
 Դիոկղեափանոս 124 . 125 . 128 .

Դիմնէսիոս Թգ. Եգիպտոսի 68.

Դիմնէսիոս պատմիչ. 3. 366. 370.

Դիմնէսիոս " այլ 3. 438.

Դիոսգորետացիք 38*

Դիոս 39.

Դիուսբուլուրիա 38.

Դիուսբլայոս 39.

Դիլաթ գտ. 11.

Դոմանոս եպ. Անտիոքայ 168. 175.

Դոմեաիանոս կայսր 113. 114.

Դոմնաս պտ. Անտիոքայ 231.

Դոռիոս (Դովրէս) 98.

Դորգոնա ք. 208.

Դուգիոս (Դէկոս) 121.

Դուլին ք. 446. 457. 522.

Դրուսիզա 99.

Եբէր 12—14.

Եբրայեցիք 11. 15. 14.

Եգիպտացիք 11. 28. 474. 494.

Եգիպտոս 15. 24. 27. 30. 64. 70. 90. 115. 124. 151.
244. 308. 323. 340. 368. 407. 431. 442. 450. 452.
455. 458. 462. 466. 496. 500. 507. 509.

Եգլոմ 34.

Եգեսացիք 14* 405.

Եգեսիա 420. տես ըւռհա.

Եգամ 26.

Եգոմայեցիք 48. 86.

Եզաբէլ 45. 46.

Եզէկիա 54. 58.

Եզէկիէլ յգ. 389. 392.

Եզէկիէլ " ի մասունք 338.

Եզնկայ 394. 497.

Եղբ կթ 300. 301. 339.

Եղբաս 37. 67. 291.

Եզնկայ 394. 497.

- Եթբաաղ. 43 *
 Եթովպիա 70 . 368 .
 Եւա 44 .
 Եւասպան 409 .
 Ելէւթերոս կրօնաւոր 191 .
 Ելւադա 71 . 151 .
 Ելոն 38 .
 Ելտիուզ 458 .
 Ելիարոս 7 .
 Եկտան 15 . 16 . 17 . 50 .
 Եղեազար Աւարան 81 . 82 .
 Եղեչէ տղայակեր 319 .
 Եղիսէ մդ . 46 . 190 .
 Եղնատայ վանք 222 .
 Եմանացիք 474 .
 Եմաւուս ք . 161 .
 Եմես ք . 465 .
 Եմսլը 27 .
 Ենանոս 2 . 4 . 9 . 10 . 26 . 94 .
 Ենտլս 5 .
 Ենովք 4 . 8 .
 Ենոք իշխան 53 .
 Եպիկուրոս 71 .
 Եպիփան (Ս) 42 . 315 .
 Եպիփան պերկացի 203 .
 Եսայի եպ . ՍՆբէճայ 299 .
 Եսայի ՝ Ուդոսի 242 .
 Եսայի կրօնաւոր 181 .
 Եսայի մդ . 52 . 58 .
 Եսաւ 20 . 26 . 27 .
 Եսթեր 67 . 69 .
 Եսթրոն 48 .
 Եսկպոս (Սկոպան) 78 .
 Եսնուքոս . 47 .
 Եսուր 53 .
 Երակէակ 303 . 310 .

Երակէն 52.

Երեմիա մդ. 61. 64. 66.

Երեքթեւս. 54*

Երեքով 45.

Երեքքարեան կուսք 225.

Երուսաղէմ 25. 41. 56. 59. 65. 68. 75. 78. 86. 95.
112. 116. 154. 145. 159. 174. 292. 508. 574. 579.
589. 402. 405. 409. 420. 424. 454. 448. 495. 499.
507. 580. 524.

Եւա 4.

Եւդոքսիա 296.

Եւդոքսիոս եպ. Կ. Պօլսոյ 147.

Եւիայիտա ք. 350.

Եւսիթեւս 55.

Եւսերի երեց 156. 159.

Եւսերիա 157.

Եւսերիոս եպ. Անտիոքայ 152.

Եւսերիոս ռ Բիւրիտոնի 168.

Եւսերիոս ռ Կիլիկիոյ 168.

Եւսերիոս ռ Տորիզայ 168*

Եւսերիոս Նիկամիդացի 150. 155.

Եւսերիոս պատմիչ 2. 9. 52. 95. 94. 150.

Եւստաթէ եպ. Փիւրնի 220.

Եւստաթէոս եպ. Անտիոքայ 152.

Եւտիքէս կիպրացի 168.

Եւտիքէս հերետիկոս 166. 168. 212*

Եւտիքէս պտ. Կ. Պօլսոյ. 251.

Եւփիմէ Լ. 46.

Եւփիմէ Կոյս 215.

Եւփրատիոս 226.*

Եփեմիա. տես Ադամիա.

Եփեսոս 164. 166. 195. 414. 555.

Եփիմրոս (Աբսիմարոս) 528. 551. 552*

Եփրատ գտ. 11. 62. 65. 91. 95. 226. 294. 558. 568.
419.

Եփրեմ (Ս) 15. 14*

Եփրեմ իշխան Անտիոքայ 226 * 228 .

Եփրոս 64 .

Եփսանտոն 250 .

Եօթանասուներկու աշակերտք Քրիստոսի 105 .

Եօթանասուն և երկու թարգմանիչք Ս . Գրոց 75 .

Զամբրի 44 .

Զանգի ամիրայ 413 . 414 . 418 .

Զապէլ 505—506 . 507 * 515 . 518 .

Զարէհ 20 .

Զարմանդուխտ 503 .

Զաքարիա [Թգ . Իորայելի 51 .

Զաքարիա իշխան 569 .

Զաքարիա հայր Յովհաննու 91 .

Զաքարիա ժգ . 67 .

Զաքարիա որդի Յովիդեայ 48 .

Զաքարիա պատմիչ 2 . 244)*

Զաքարիա պտ . Երուսաղէմի 286 * 292 .

Զաքէ (Ս) Վ . 225 .

Զենոն իսաւրացի 189 . 207—215 .

Զենոն կրօնաւոր փղշտացի 179 . 181 . 197 .

Զերծեւ 45 .

Զէւս 58 . 81 . 100 .

Զէյթուն 280 *

Զմրութ 22 .

Զնջիլ կոմս 402 .

Զոյի 384 * 387 .

Զոյի մայր կուսանաց 204 .

Զոյիոս եպ . Անտիոքայ 159 .

Զոսիմոս կրօնաւոր 190 .

Զոսիմոս պատմիչ 2 .

Զուպատրա ք . 357 . 366 . 371 .

Զրուանդուխտ 503 .

Էուք հայր Սալահտտնի 457 .

Թաթար 519 .

- Թադէոս առաքեալ 101 . 106 . 416 .
 Թակղաթիաղոսար 49 . 52 .
 Թամամ 574 .
 Թամասիոն երէց 201 .
 Թամար 519 .
 Թամրա 511 * .
 Թապնի 44 .
 Թասպիոս 51 .
 Թարա 20 . 24 .
 Թափայիմ (Թեբէ) ք . 56 . 192 .
 Թափօր կամ Թափօրական լ . 545 . 508 * .
 Թեբայիցիք 55 .
 Թեսաղոնիկէ 154 . 156 . 277 . 522 .
 Թեսեւս 57 .
 Թեսպիւս 51 * .
 Թետալիա 77 . 269 .
 Թետմուր ք . 42 .
 Թերմոթիս . 29 . 30 .
 Թէասոս ք . 54 .
 Թէոգնիս եղ . 155 .
 Թէոդօլոս եղ . 168 .
 Թէոդոսիօս 300 .
 Թէոդոս Ա . ՄԺՅ 151—153 . 159 . 225 * .
 Թէոդոս Բ . Քաղք 162 . 165 . 166 . 169—171 .
 Թէոդոս Գ . 354 .
 Թէոդոս եղ . Լաւոքիկեայ 150 .
 Թէոդոս արքի Մօրեայ 281 .
 Թէոդոս պատմիչ 129 .
 Թէոդոս պատմ . ՅԺԵ 487 .
 Թէոդոսիոս պատմ . Եւստաղիմի 174 . 188 . 199 .
 Թէոդօր Սկիւռա 256 * .
 Թէոդօրոս կին Թէոփիլոսի 574 . 575 .
 Թէոդօրոս " Կատանդիոսի 125 .
 Թէոդօրոս " Պաղտմի Գ . 455 .
 Թէոդօրեանոս եղ . Կիւրիակ . պատմիչ 2 166 . 168 . 172 .
 251 . 252 .

- Թեոգորէ կոմս 520 .
 Թեոգորիա 254 . 255 . 248 . 265 .
 Թեոգորիկէ եղբայր Հերակլէ 298 . 504 .
 Թեոգորիանէ կրօնաւոր 224 .
 Թեոգորոս աթենացի 114 .
 Թեոգորոս եպ . Մելտինոյ 585 .
 Թեոգորոս կապագոփկացի 249 .
 Թեոգորոս կիւրապաղաւ 405 .
 Թեոգորոս (Թեոգոս) սրտ . Յոյն . 240 . 248 . 250 .
 Թեոգորոս աշտունի 505 * 511 * 527 *
 Թեոգորոս մոպսուէստացի 198 . 251 . 252 .
 Թեոփնաս եպ . Մարմարիկոյ 155 *
 Թեոփաննա մայր Լեւոն կայսեր 576 .
 Թեոփաննէ կին Նիկիփորայ 582 .
 Թեոփիլէ սրտ . քաղկեդոնիկ Աստուոյ 546 .
 Թեոփիլոս կայսր 564 . 567 . 571 . 575 .
 Թիւք . 446 . 492 .
 Թիւ Համանոյ 429 . 518 .
 Թիւմաւ ք . 411 .
 Թիւստայ վանք 222 .
 Թիւֆոլ (Թիւֆուլ) ք . 298 . 510 .
 Թիւզաշար ք . 425 . 478 . 514 .
 Թիւզամէ վ . 493 .
 Թիւրիթ 412 . 427 . 457 .
 Թոնոս կոնկողերոս 48 .
 Թովղա 57 .
 Թովղոմ 17 . 587 .
 Թորոս Ա . 411 . 422 .
 Թորոս Բ . 425 . 426 . 429 . 455 . 440 . 446 . 419 . 451 .
 454 .
 Թուամա եպ . Գերմանիկոյ 220 .
 Թուամա " Դամասկոսի 220 .
 Թուամա " Սիբէճայ 299 .
 Թուամա " Նարդարայ 220 .
 Թուամա " Տարայոյ 221 .
 Թուամա տարացի տիւնակեաց 224 .

Թուամաս աներ Թորոսի 454 .

Թուամաս Հռամայեցի 562 .

Թուսեպիսու եպ . Եփեսոսի 221 .

Թուրք 66 . 354 . 340 . 387 . 390 . 393 . 396 . 399 . 400 .
404 . 407 . 415 . 419 . 456 . 441—447 . 449 . 451 . 480 .
492 . 497 . 512 .

Թուրքմանք 480 . 481 . 492 . 493 . 498 .

Թպնի ք . 497 .

Թրակիա 159 * 151 . 208 . 209 . 277 . 285 . 295 . 353 .
377 . 378 . 390 . 409 .

Թրայի վանք 225 .

Թօտուռ (Թէօդորա) քենի Մոնումախ կայսեր 387 . 395 .

Թօրիանէ (Թէօրիանէ) 459 . 460 . 462 * .

Իբաս եպ . Ոււհայոյ 168 . 177 . 252 * 257 .

Իգնատիոս եպ . Անտիոքայ 115 .

Իգնատիոս պատմիչ ասորի 5 . 126 .

Իգոս (Էգեւս) 56 .

Իդիտ ամիրասպետ 557 .

Իդիտ Բ . 542 . 545 .

Իդիտ որդի Մաւեայ 525 .

Իլամ 95 .

Իլամայիք 79 .

Իլիոն ք . 56 . 57 .

Իլիոս Ադրիանոս (Երուսաղէմ) 117 .

Իլլիրինէ եպ . Նէսկեսարու 221 .

Իլմարովզակ 65 .

Իլոս 56 .

Իլուպօլիս 485 .

Ինարէլ 53 .

Ինպոս 45 * .

Իսւդ մգ . 45 .

Իսղրահիմ ամիրասպետ 545 .

Իսղրահիմ (Պէն էլ Մէհաբի) 561 . 565 .

Իսահակ 25 .

Իսահակ Անգեղոս 489 .

Խակոբորոս 45 .

Խամայէլ 24 . 294 .

Խամայէլ եղբօրորդի Աղաբ Աստանայ 450 . 468 . 469 .

Խամայէլացիք 294 .

Խասիկոս , տես Աֆդահակ .

Խորայէլ 28 . 53 . 44 .

Խորայէլացիք 15 . 26 .

Խտալացիք 508 * .

Խտալիա 55 . 158 .

Խտիկէ դւ . 50 .

Խրենէոս կոմս 256 * .

Խրինէ 554 . 557 .

Խւանէ (Յովհաննէս) Բ . կայսր 415 . 417 .

Խւանէ Աթաբէկ 519 . 522 .

Խւանէ եղբայր Շալուէի 521 .

Խւիլոս կամ Եւիլլոս եպ . (Պրայիլլոս պա . Երուսաղէմի 117 .

Լադինտացիք 254 .

Լակեդեմոն 54 * .

Լակեդեմոնացիք 55 .

Լամբարիդոս 55 .

Լամբրօն ք . 475 . 518 * .

Լամիս կաստրա ք . 211 .

Լատիկ (Լաւոգիկէ) 75 . 155 . 245 . 447 . 497 .

Լատինացիք 11 . 38 . 54 .

Լարենդա ք . 515 * .

Լեւոն , որ և Ղեւոնդիոս կայսր 528 . 551 .

Լեւոն Ա . Թրակացի 207—209 .

Լեւոն Բ . Չեռնեւան 209 . 210 .

Լեւոն Գ . Իսաւրացի 554 . 558 . 541 .

Լեւոն Դ . 548 . 552 .

Լեւոն Ե . Արծրուհի 562 .

Լեւոն Ջ . 575 .

Լեւոն Ռուբինեան Ա . 411 .

Լեւոն Բ . Թդ . 492 . 501—504 . 507 . 510—518 .

Լեւոն Ե. * 409 *

Լեւոն Ա. եղ. Հռոմայ 167—173 . 189 . 198 . 212 . 215 .
247 . 299 .

Լեւոն եղբայր Կոստանդին Պուգոնատուի 525 .

Լեւոն տէր Կապանու 516 .

Լեւոնդիոս ասկաղոնացի 197 . 204 .

Լէոբուլա դուքս Աւստրիոյ 508 *

Լիա 27 .

Լիբանան 14 * 15 . 225 . 524 . 526 .

Լիբիա 116 . 254 . 295 .

Լիբիանոս իմաստասէր 141 . 145 .

Լիլոբաս 172 .

Լիկիա գւ . 195 .

Լիկիանէ 127 .

Լիկինիոս 177 .

Լիոն ք . 152 *

Լիւդացիք 52 .

Լիւրիկէ գւ . 159 * 156 *

Լուգիանոս 94 .

Լուլա (Լուլլա) ք . 566 . 515 .

Լուկա (Լուկանիա) ք . 55 .

Լումբաս 115 .

Լունկվարոք (Լոնգորարդացիք) 277 .

Լուսիա 115 .

Լուսիոս (Լուկիոս Վերոս) 119 .

Լուսիտանիա 89 .

Լուսինիան Թգ . Կիպրոսի 508 *

Խաբուր ք . 407 . 408 .

Խայսրշահ Աղադին 498 .

Խանի ք . 428 .

Խառան ք . 12 . 24 . 120 . 145 . 284 . 545 . 561 . 566 .

575 . 455 . 475 . 500 . 501 . 525 .

Խարաղան 418 . 430 . 439 . 444 . 448 455 .

Խարթբերդ 418 . 450 . 491 .

Խարհէ (Գահիրէ) ք . 456 .

Խաւատանէք ք. 411. 429.

Խաւապն 411.

Խաբան Թգք. Խաղրայ 296. 331. 341. 348. 391. 393.

Խիաթատին 408. 412. 415.

Խիւչախք 392.

Խլաթ ք. 501. 507.

Խլիճաւան Ա. 405. 407—409.

Խլիճաւան Բ. 450. 459—442. 458. 468—470. 474. 479. 497. 500.

Խլճար ք. 501.

Խոսրով Ա. Թգ. Պարսից 255. 259. 264. 269. 272. 287 *

Խոսրով Բ. 281—287. 292.

Խոսրով Դարուրան 505.

Խոսրով շահ որդի Խլիճաւանայ Բ. 507.

Խորալմ 519.

Խորալմիք 520—523.

Խորասան ք. 345. 359. 365. 395. 400. 405. 417. 438.

Խուսայր ք. 452.

Խուդբադին որդի Զանդեայ 427. 465.

Խուդբադին ո Նէճմէտանայ 479. 491.

Խրախաւսանոս կղզի 188.

Խրիստափոր դպրապետ Աղուբաւանայ 444.

Խօսղօրա 82.

Մանդաւ ք. 458.

Կադիլքոն ք. 318. 351.

Կադմոս 34 * 35.

Կալանիկէ ասորի 324.

Կալանիկոս ք. 95. 242. 260. 338. 350. 358. 360.

Կալատ (Գաղաադ) 19.

Կալատուկք 69.

Կալարան (վալէրան) 405.

Կալափատ 386.

Կահաթ 26. 28.

- Կաղաւրիոն 69.
 Կաղթա ք. 425.
 Կամախ ք. 550. 410. 448.
 Կամբիւսէս 589. 592.
 Կամբիւսոս 66.
 Կամբիւրոս 18.
 Կայէն 4.
 Կայիափա 291.
 Կայնան 5. 12.
 Կայնան կուռք 21. 62.
 Կայնոն եպ. Տարսնի 250.
 Կայշք վդ. 225.
 Կանաքարիս 52.
 Կանաքոս 70.
 Կանծ 55.
 Կանչի ք. 518.
 Կապս-դովիկիա 51. 122. 255. 284. 366. 578. 598. 407.
 515. 420. 458.
 Կապսն ք. 511. 515.
 Կապսպլին ք. 147.
 Կասիանէ 415.
 Կասմ 559.
 Կասպից դուռն 296.
 Կասպից ծով 71. 77.
 Կաստամանի ք. 415.
 Կասուկ ք. 451.
 Կարապետ երէց զբարախ 470.
 Կարթա գղ. 217.
 Կարիա ք. 221.
 Կարին ք. 216. 550. 579. 455.
 Կարինոս կայսր 125.
 Կարկառ ք. 425.
 Կարսիք ծով 228* 294.
 Կարոս կայսր 125.
 Կարպանդոս 45.
 Կարրեդոն ք. 57. 69.

Կաւրա եղ. Եգիպտոսի 308 .

Կաւրա պատմիչ 3 .

Կէլէստիանոս 165 .

Կէկրոպս 30 . 36 .

Կէղտացիք 69 *

Կենդուրա 25 . 30 . 76 . 294 .

Կեռասկ 312 . 315 * 316 .

Կեսարիա Կապադովկիոյ 292 . 398 . 411 . 414 . 458 . 502 . 515 .

Կեսարիա Պաղեստինի 95 . 199 . 212 . 311 . 495 .

Կերանժէ բենեդիկտեան 129 *

Կերպողա 405 *

Կերտոն 118 .

Կիդիկոն ք . 55 . 209 . 211 *

Կիլիկեցիք 49 . 411 .

Կիլիկիա 37 . 50 . 122 . 146 . 191 . 295 . 312 . 335 . 358 . 365 . 378 . 399 . 417 . 491 . 505 .

Կիլիքոս 50 .

Կիւ ալ Լուսինիան 494 * 499 *

Կիպրոս 75 . 115 . 197 . 315 . 319 . 326 . 327 . 457 . 524 .

Կիրակոս զօրավար 378 .

Կիրակոս կիպրացի 190 .

Կիրիոս վանահայր 222 .

Կիւրեղ Աղէքսանդրացի 165 . 170—175 .

Կիւրեղ Երուսաղէմացի 153 .

Կիւրենական աշխարհ 95 . 116 .

Կիւրինէ ք . 37 .

Կիւրինոս 94 .

Կիւրոս 65 . 66 .

Կլեմիա 4 .

Կլոդոնիոս եղ . Ատալիոյ 204 .

Կղէոպատրէ 85 . 86 . 90 . 91 .

Կղէոպատրէ կին Հերովդի 98 .

Կղոդիա 57 . 100 . 104 . 110 .

Կնշիւր ք . 220 . 309 . 330 .

Կողմա եղ . Ապամիոյ 299 .

- Կողմա ՎԴ . 225 .
 Կողմիա ք . 55 .
 Կոկիտն ք . 511 .
 Կողոտու Լ . 561 .
 Կոմանա ք . 161 . 520 . 475 .
 Կոմանիք 590 .
 Կոմանոս (Կսահակ Կոմնենոս) կայսր 596 .
 Կոմիդոս կայսր 119 .
 Կոմինտոս 52 *
 Կոնդոփրի 405 . 504 . 406 .
 Կոսիա գլ . 504 .
 Կոստան (Կոստաս) 155 . 157 .
 Կոստանդիա ք . 315 .
 Կոստանդ (Կոստաս) հայր Մեծին Կոստանդիանոսի 125 . 126 .
 Կոստանդիանոս Մեծն 60 . 125 . 126—129 . 151 . 155—158 .
 140 . 246 . 259 . 272 .
 Կոստանդինուպոլիս 60 . 129 . 155 . 156 . 158 . 145 . 171 .
 205 . 207 . 211 . 215—215 . 253 . 245 . 246 . 264 . 272 .
 295 . 521 . 554 . 546 . 585 . 585 . 597 . 401 . 405 . 419 .
 498 .
 Կոստանդին Ա . որդի Կոստանդիանոսի 155 . 157 .
 Կոստանդին Բ . Հերակլոս 310 .
 Կոստանդին Գ . Պուգոնատոս 524—526 .
 Կոստանդին Դ . Կոպրոնիմոս 541 . 544 . 546 . 552 .
 Կոստանդին Ե . որդի Եսինեայ 554 . 555 .
 Կոստանդին Ե . Պերփեբուսթէն 577 . 578 .
 Կոստանդին Ը . 579 .
 Կոստանդին Թ . 584 .
 Կոստանդին Ժ . 595 . 595 .
 Կոստանդին ԺԱ . Տուկիծ 596 . 598 .
 Կոստանդին Ա . Ռուբինեան 411 .
 Կոստանդին կթ . Ա . 516 .
 Կոստանդին Եպ . Լաւոգիկեայ 220 .
 Կոստանդին պաղ 506 . 512 . 515 * 515—517 .
 Կոստանդին տէր Լամբրոնի 518 .
 Կոստանդոս (Կիաքսարէս) 61 .

- Կոստաս Գ. որդի Կոստանդինոսի 162.
 Կոստոս (Կոստանդ) » 155. 157. 158.
 Կոստոս (Կոստանդ) Թոռն Հերակլէայ 510. 520. 521.
 Կովկաս Լ. 77.
 Կորնթոս ք. 52. 228.
 Կու (Կով) Կղզի 519.
 Կուտ (Կաւատ) Թգ. 215. 216. 325 254. 287*
 Կուտափի 409.
 Կուրիշացիք 561.
 Կուրիս ք. 101. 528. 454.
 Կուրտաքոս 58.
 Կուփրիտէ 86.
 Կուքրոս 52.
 Կրիտիս Կղզի 58. 519.
 Կրնոս 55.
 Կրոնոս մակեդոնացի 272.
 Կօն (Իկոնինոն) ք. 450. 480. 500.
 Կօնացիք 500.
 Կօնոս 52.
 Հաբաշիք 11. 54. 229.
 Հագար 24. 294.
 Հագարացիք 294. 512. 522.
 Հադ ք. 554.
 Հադադ ք. 42.
 Հադափ ք. 80.
 Հաղարաւորաց Լ. 558.
 Հալապ 75. 241. 284. 555. 580. 596. 413. 441. 447.
 464. 475. 477. 479. 488. 500. 514.
 Հաղբակ ք. 101.
 Համա ք. 101. 477.
 Համան 67.
 Համլա 215*
 Համբարձման Լ. 197. 203.
 Հայկ 16.*
 Հայք 49. 57. 77. 86. 88. 92. 116. 125. 174. 191.

217 . 253 . 260 . 264 . 272 . 282 . 283 * 316 . 332 . 348 .
 353 . 383 . 392 . 397 . 399 . 404 . 429 . 434 . 437 . 474 .
 504 .

Հանձիթ ք . 371 . 385 .

Հաշիշք 479 . 505 . 515 .

Հասամադին (Հեմէտաին) 427 . 491 .

Հասան ափրայ 488 .

Հասան զօրապետ 497 . 498 .

Հարսն մաուր (Հիսն մանաուր) ք . 425 .

Հարսնքէփ ք . 448 . 478 .

Հեթայիք 11 .

Հեթում թդ . Ա . 518 .

Հեղե 59 .

Հեղիանուպօլիս 128 * .

Հեղինէ կին Տիբերեայ 276 .

Հեղինէ մայր Մեծին Կոստանդիանոսի 125 . 133 .

Հեմս ք . 42 . 245 . 303 . 345 . 407 . 477 .

Հեռի (Հեհրիկոս) 501 .

Հեսուր ք . 42 .

Հեր ք . 557 .

Հերակլ կայսր 285 . 292—305 . 308—311 . 378 . 395 .

Հերակլ պատրիկ 289 .

Հերեթ 247 . 250 . 255 * .

Հերեթա ք . 231 .

Հերիմ ք . 459 . 441 . 451 . 484 .

Հերմի պա . Ֆռանկայ 452 . 465 .

Հերմուպօլիս 29 .

Հերոնիմոս 21 .

Հերովդէս մեծ 86 . 90 . 97 . 100 .

՝ Ադրիպպաս 99 . 100 . 108 .

՝ Անթիպատրոս 98 . 108 .

՝ միւս 98 .

՝ Թոռն Հերովդի 99 .

՝ Չորրորդապետ 98 .

՝ Քրմապետ 86 .

Հերովդիադա 98 . 108 .

- Հէքօխոս (Հէդէսխօս) 2.
 Հէշմ ամիրասլետ 338 . 341 . 342 .
 Հիւսէն զօրասլետ 360 .
 Հիւրկանոս օրդի Աղէքսանդրայ 85 . 86 . 87 .
 Հնդաք Թդ . 229 .
 Հնդիկք 10 . 17 . 75 . 101 . 155 . 228 . 368 . 390 . 468 .
 Հնդկացիք 11 .
 Հղանտացիք 308 *
 Հողօթեռնէս 66 . 389 . 429 .
 Հոնք 214 .
 Հոնաց դուռն 72 . 225 .
 Հոսդոս Թդ . 212 .
 Հորթոմ 361 .
 Հասսոն 35 .
 Հաաքուսա 30 .
 Հում 55 . 69 . 79 . 90 . 121 . 136 . 152 . 245 . 272 . 280 .
 323 . 401 .
 Հումայեցիք 38 . 55 . 69 . 79 . 86 . 90 . 92 . 212 . 255 .
 268 . 272 . 280 . 284 . 328 . 367 . 453 .
 Հումիլա բ . 425 . 472 .
 Հումք կամ Հումք . տես Հումայեցիք .
 Հումքար (Հումիլա) 221 .
 Հուսթ 38 .
 Հրեայք 66 . 71 . 82 . 87 . 97 . 105 . 110 . 115 . 139 . 145 .
 215 . 229 . 255 * 294 . 298 . 309 . 357 . 389 . 416 .
 Հրէաստան 78 . 87 . 94 .
 Ղաբինոս (Աղբինոս) 110 .
 Ղամէք 9 .
 Ղարատօղ 295 . 296 . 302 .
 Ղեբիադա բ . 100 *
 Ղեւի 26 . 27 . 28 .
 Ղոլտ 24 .
 Ղուկաս 12 .
 Ղուկիոս եպ . Աղէքսանդրիոյ 150 .
 Ճամալադին (Ճէմալէտօրին) 248 .

Ճանձի բ . 518 .

Ճենձերա (Գանգրա) ք . 541 .

Ճղեր ք . 564 . 501 .

Ճենաերիս գղ . 241 .

Ճեպեղն 497 .

Ճերարտ 445 .

Ճկեր ք . 492 * 518 .

Ճկրմիշ . տես Աքարմիշ 408 .

Ճուռճանք 524 .

Ճռճումք . 555 .

Ճռռճան իշխան 572 .

Ճօպին 405 .

Ճօպին մարաջախտ 516 .

Մադնենախոս 158 .

Մադոյդ 66 . 387 . 389 .

Մադան 294 .

Մադայիք 21 . 58 . 76 . 101 .

Մադիա (Մարաստան) 10 .

Մադիանայիք 56 . 296 . 545 .

Մադիդիոս (Մեթոդիոս) 4 .

Մադոտ խաչ բ . 518 .

Մաթուսաղա 9 .

Մաթուսաղա եղ . Սիւնեոյ 501 *

Մալսքարոս 74 .

Մալք Աղեղ 500 * 502 . 514 .

Մալք Աջբափ 509 . 511 . 514 . 525 .

Մալք Աֆտալ 500 * 502 .

Մալք Դահեր 500 * 514 .

Մալք Յեռլ (Մալք Ատէլ) 500 . 501 . 502 . 507—511 .

Մալք Մոսդամ Իսա 508 *

Մալք Նասր 525 .

Մալք Շահ 402 .

Մալք Սալէհ 455 *

Մալք Սալէհ որդի Նուրէտունի 474 . 477 . 478 . 488 .

Մալք Սալէհ * Սալահտունի 502 . 505 .

Մալեք Քամէլ 508 * 509—511 . 524 .

Մալոս ք . 54 .

Մալու ք . 42 .

Մալքա 22 .

Մակաբայեցիք 78 . 83 .

Մակալի գղ . 157 .

Մակննոսի վանք 222 .

Մակար (Մակրիոս) կայսր 120 .

Մակդուր ք . 42 .

Մակեդոն հոգեմարտ 155 .

Մակեդոնացիք 72 . 76 . 272 . 389 .

Մակեդոնիա 151 .

Մակոստա 66 .

Մահադի (Բաբան) 564 . 565 .

Մահադի որդի Ջափրի 555 .

Մահմէտ Ա . օրէնադիր 121 . 254 * 295 . 505 . 377 . 400 .
451 . 566 .

Մահմէտ զօրապետ 529 . 532 .

Մահմէտ (Ապու Մահամմէտ Ալի) 377 .

Մահմէտ (Մահամմէտ որդի Հարունի) 559—561 .

Մահմուտ որդի Մալեք խաղեայ 414 .

Մահմուդ որդի Մահադիի 450 .

Մաղաղիէլ 4 . 6 .

Մաղայեթ 27 .

Մաղքոս 87 .

Մամաս (Ս) 157 .

Մամեսաիա ք . 550 . 552 .

Մամլուղ ք . 44 . 525 .

Մամունտ (Մամուուն) 559—564 566 .

Մամիիրոս 8 .

Մանազկերտ 559 .

Մանայեմ 51 . 52 .

Մանասէ 58 .

Մանէ 166 .

Մանիակ 377 *

Մանիքեցիք 254 . 248 .

- Մանիկ պատրիկ Մամիկոնեան 566 . 567 .
 Մանուկ զօրագլուխ հայ 508 .
 Մանուկ կայսր Ա . 418 . 426 . 428 . 440 . 444 . 452 . 459 .
 461 . 482 . 486 .
 Մանուկաճակ (Մանուշէ) 410 .
 Մանտինոս (Մանիտոն) 11 .
 Մասագեցիք 66 *
 Մասեփա ք . 45 .
 Մասոււտ որդի Խլիճասլանայ Ա . 409 . 415 . 418 .
 Մասոււտ որդի Խլիճասլանայ Բ . 426 . 428 . 450 . 459 .
 Մատաթէ 80 .
 Մարազան գւ . 507 .
 Մարազա 595 .
 Մարաշ 75 . 519 . 599 . 456 . 441 . 451 . 470 .
 Մարգիս 496 .
 Մարդայիտք 526 .
 Մարդոցէք * . տես Մարդայիտք .
 Մարի (Մարտո) եղ . Ամթայ 220 .
 Մարի (Մարիամնէ) 95 . 98 .
 Մարիա 29 .
 Մարիա (Սէրի) 282 .
 Մարիամ սուրբ կոյս 95 . 96 . 97 . 164 . 176 . 192 . 197 .
 215 . 254 . 266 .
 Մարիամ Թագուհի հայկազն 555 .
 Մարինէ 241 .
 Մարիս 70 .
 Մարիս քաղկեդոնացի 150 . 155 .
 Մարիրոս 21 .
 Մարիոն եղ . Հռովկայի 221 .
 Մարկիանէ զօրապետ 566—268 .
 Մարկիանոս կայսր 171 . 174 . 177 . 179—181 . 188 . 207 .
 290 . 421 .
 Մարկիանուպոլիս 147 .
 Մարկիոն աղանդապետ 118 .
 Մարկոս Անիկոս 61 .
 Մարկոս Աւրելիոս 119 .

Մարկոս կեսար 210 .

Մարկոս հերետիկոս 118 .

Մարկոս պտ . Երուսաղէմի 154 .

Մարութ ք . 519 .

Մարութա եղ . Նիքիէրոսյ 162 . 514 .

Մարուն վդ . 225 .

Մարունտա ք . 54 .

Մարտինէ 505 . 510 .

Մարտինոս հիւպատ 114 .

Մարտիս 59 .

Մարտիրոս եղ . Նինուէի 516 .

Մարք 49 .

Մաւի 511 . 515 . 519 . 521 .

Մաքսիմիանոս բռնակալ 152 .

Մաքսիմիանոս կայսր 124 . 125 .

Մաքսիմինդա 128 *

Մաքսիմինդէս 124 . 127 .

Մաքսիմոս 127 .

Մաքսիմոս վաներէց 520 . 555 . 54) .

Մաքքա ք . 494 .

Մեգակղէս 45 .

Մեգուլիէ (Միլան) ք . 156 . 160 .

Մելքիսեդեկ 25 . 25 . 420 .

Մելտիոս եղ . Անտիոքայ 155 . 154 .

Մելիտոս " եղիպտացի 150 .

Մելտենի ք . 275 . 548 . 550 . 571 . 578 . 580 . 595 . 596 .

599 . 406 . 410 . 444 . 468 . 482 .

Մեղադրիոս 74 *

Մեղքոս կին Հերովդի մեծի 98 .

Մեղքում 42 .

Մեմնոս եղ . 165 .

Մեմիիս ք . 29 . 51 .

Մենթոս (Մենեսթէ) 57 .

Մենանդրոս 16 .

Մերտին ք . 284 . 428 . 455 . 478 . 491 . 501 .

Մեծ կայսր 524 .

Միգոս 36 .

Միթրոս 37 .

Միխայէլ պատմիչ 23 * 459 .

Միկէն ք . 55 *

Միուրինոս (Մայորիանոս) 208 .

Միջագետք 91 . 120 . 125 . 191 . 214 . 274 . 284 . 286 .
309 . 359 . 378 . 396 . 450 . 458 . 445 . 474 . 495 . 507 .
525 .

Միւկէացիք 55 .

Միւսիա դւ . 151 . 245 .

Միփոսայ վանք 223 .

Միքայէլ կայսր Բ . 362 .

Միքայէլ " Գ . 374 .

Միքայէլ " Դ . 386 . 387 .

Միքայէլ " Զ . 395 .

Միքայէլ " Է . 398 . 400 . 401 .

Միքիա մգ . 159 .

Մլհ . 454 . 472 . 476 .

Մլիճ ք . 516 .

Մծբին 15 . 136 . 146 . 255 . 266 . 314 . 408 . 465 . 475 .
492 . 501 .

Մկրտողք (աղանդ) 105 .

Մնբէճ ք . 62 . 255 . 299 . 346 . 358 . 478 .

Մնդուր (Մունդիր) Գ . 251 . 255 * 267 . 269 .

Մնդուր Դ . 276 . 277 . 279 .

Մշկածակն (՝) ք . 448 .

Մոգք 551 .

Մոգէ (Ս) վ . 225 .

Մոհամմէտ խորազմ շահ 520 *

Մովաբ 27 .

Մովդիմ 81 .

Մովսէս արարացի 150 .

Մովսէս կթ . Բ . 249 * 265 *

Մովսէս մգ . 12 . 20 . 28—31 . 33 . 57 . 105 . 353 . 387 .

Մովսէս միայնակեաց 255 .

Մուդատին (Մոսդատի) 466 .

Մուխթար 325 .

Մուհդի 375 .

Մուղտամ (Մալեք Մահամադ) 508 * 509 .

Մուղլի 372 . 446 *

Մուշեղ Մամիկոնեան 282 * 283 *

Մուսի որդի Մահադեայ 354 .

Մուրտքէ 67 .

Մուփարկին 358 . 428 . 490 . 501 .

Մութնջն 466 .

Մսիս ք . 426 * 516 *

Մսլիմ կամ Մասլամա 330 . 332—336 . 340 .

Մսլիման 391 .

Մոր . տես Էդիպոս .

Մրուան ամիրասլետ 326 .

Մրուան " միւս 343 . 347 .

Մօսլա (Մուսուլ) ք . 21 . 408 . 419 . 427 . 467 . 477 . 488 .
490 . 501 .

Մօր կամ Մար Աբա (Մար—Իբաս) Վ . 428 .

Մօր Զօրաւ (Զահար) 237 . 240 .

Մօր Հանանա (Ս . Անանիա) Վ . 463 .

Մօր Պարսամ 164 . 167 . 168 . 414 . 423 .

Մօրիկ կոյր 278—284 . 292 .

Յաբէթ 10 . 387 .

Յարին 35 .

Յաղտաճատ (Յաղկերտ) Ա . 162 .

Յաղտաճատ Գ . 304 . 306 .

Յակոբ աւարեալ 99 . 100 .

Յակոբ Կուրդնկար (Ճանծալա) 246 . 250 . 251 . 260 .

Յակոբ նահասլետ 14 . 26 .

Յակոբ ուսհայեցի 3 . 4 . 13 . 14 * 40 . 95 . 136 . 327 .

Յակոբ սանահնեցի 397 *

Յակոբ (Ս) Մծրնայ 132 .

Յակոբ սրճեցի 215 . 224 .

Յակոբայ (Ս) վանք 'ի Քեսուն 327 .

Յակոբիկ Ասորիք 338 .

- Յայէլ 55.
 Յայիր 57.
 Յասն 80.
 Յարութեան (յ) տաճար 195. 374. 496. 508.
 Յերուսաղիք 11.
 Յեսու Նաւեայ 29. 35. 45.
 Յեսու պատմիչ 2.
 Յեսսեանք 105.
 Յերաղօղիս 62.
 Յերոբովամ 50.
 Յեիթայի 57.
 Յեքոնիա. տես Յովսէփ.
 Յեու 46.
 Յոր պտ. Անտիոքայ 567.
 Յորնաղ 165. 166. 168. 172—174. 185. 185. 195. 199.
 Յոթոր 50.
 Յոնք 19. 92. 116. 215. 218. 271—274. 395. 512.
 524. 548. 552. 575. 577. 598. 407. 411. 414. 426.
 455. 457. 468. 480. 498. 512.
 Յողպէ 405. 495.
 Յովաբ 41.
 Յովաթամ 55.
 Յովակիմ 61. 62. 64.
 Յովաս թգ. Իսրայէլի 48. 50.
 Յովաս " Յուդայ 47.
 Յովաքաղ թգ. Իսրայէլի 47.
 Յովաքաղ որդի Ովնայ 61. 62.
 Յովսէփ 65. 65.
 Յովիդա 46.
 Յովիդա որդի Եղիսէի 68.
 Յովհաննէս անտիոքացի 2. 39.
 Յովհաննէս ասիայի 2. 67. 126. 219. 228. 244. 249.
 592.
 Յովհաննէս արիթացի հերձուածող 249.
 Յովհաննէս աւետարանիչ 100. 109. 159.
 Յովհաննէս գրող Հարանց վարուց 262. 265.

- Յովհաննէս դամասկացի 349 *
 Յովհաննէս եպ. Ահուրանի 220 .
 Յովհաննէս " Անտիոքայ 165 .
 Յովհաննէս " Ասորի 462 *
 Յովհաննէս " Բջնայ 520 .
 Յովհաննէս " Թլացի 221 .
 Յովհաննէս " Թուրքերայ 220 .
 Յովհաննէս " Խառանու 220 .
 Յովհաննէս " Կիլիկիոյ 166 .
 Յովհաննէս " Կիւրիսոյ 299 .
 Յովհաննէս " Յերապոլի 220 .
 Յովհաննէս " Պարամունարիոս 229 .
 Յովհաննէս զօրապետ 309 .
 Յովհաննէս կթ . Դ . Խմաստասէր 249 * 501 . 558 . 559 .
 Յովհաննէս կթ . Է . 516 .
 Յովհաննէս հերձուածող 248 .
 Յովհաննէս Հիւրկանոս 85 .
 Յովհաննէս մայրապանեցի (մայրադռնեցի) 501 .
 Յովհաննէս Մանազկերտցի 501 .
 Յովհաննէս Մեղացի 14 *
 Յովհաննէս մետրապօլիտ Մամեստիոյ 219 .
 Յովհաննէս Մկրտիչ 98 . 190 . 245 . 255 .
 Յովհաննէս Նիկարիչ 106 .
 Յովհաննէս Ոսկերեքան 141 * 161 .
 Յովհաննէս օրդի Մժեժայ 325 .
 Յովհաննէս " Ուսեայ 61 .
 Յովհաննէս Կայսր Չմշկիկ 381—385 .
 Յովհաննէս պատմիչ քեսուէնցի 5 .
 Յովհաննէս պտ . Անտիոքայ 580 . 585 .
 Յովհաննէս " Կ . Պօլի 261 . 271 .
 Յովհաննէս պատրիկ 259 . 260 .
 Յովհաննէս սիւնակեաց 224 .
 Յովհաննէս վանական 216 .
 Յովհաննէս վանապետ Քաբրայի 222 .
 Յովհաննէս (Ս) Վ . 222 . 288 .
 Յովհաննէս Տերոյենց 129 *

- Յովհաննէս քահանայ աղէքսանդրացի 178 .
 Յովնադար 80 .
 Յովնաթան 40 .
 Յովնաթան Մակարէ 81 . 82 . 88 .
 Յովսափատ 44 .
 Յովսեպոս զօրացեալ շրէից 78 .
 Յովսեպոս պատմիչ 2 . 10 . 16 * 102 . 105 . 107 . 110 .
 Յովսէփ դպիր 20 .
 Յովսէփ եղբայր Հերովդէսի ժեծի 87 .
 Յովսէփ նահապետ 27 . 28 .
 Յովսէփ ներքինի 178 .
 Յովրամ 46 .
 Յորդանան 99 . 485 .
 Յուբիանոս կայսր 146 .
 Յուդա գալիլեացի 92 . 94 .
 Յուդա Կիւրեղ 154 .
 Յուդա Մակարէ 81 . 82 .
 Յուդբուդա (Յովդապատ) ք . 110 .
 Յուդիթ 66 .
 Յուլիադա ք . 100 *
 Յուլիանէ եպ . Սրոյ 150 .
 Յուլիանիտք 249 . 254 . 259 .
 Յուլիանոս անօրէն 137—140 . 142—146 . 421 .
 Յուլիանոս եպ . հռոմայեցի 167 .
 Յուլիանոս " աղեկառնացի 221 . 248 . 252 . 257 .
 Յուլիանոս օրդի Սաբարայ 255 *
 Յուլիոս եպ . Սեբաստիայ 152 .
 Յուլիոս " Հանգոնի 219 .
 Յուլիոս Նեպոս 202 .
 Յուլիոս Սեւերոս 116 .
 Յուլիոս կիպրացի 190 .
 Յուսիկ արեղայ զրպարաիչ 470 . 471 .
 Յուսիկեանք 471 .
 Յուստիանոս (Յուստինոս) կայսր Ա . 218 . 225 . 229 . 251
 —254 .
 Յուստիանոս (Յուստինոս) Բ . 258—260 . 268 . 271 . 274 .

Յուստինոս Նիկայոսէցի 117 .

Յուստինիանոս կայսր Ա . 2 . 255 . 247 . 249 . 250—258 .

Յուսափնիանոս " Բ . 525—528 . 551 . 552 .

Յուստինէ 148 .

Նաբադեանք 14 *

Նաբուգոդոնոսոր 49 . 62—66 . 291 . 585 .

Նաբուզարդան 65 .

Նաբուպարար 49 . 61 . 65 .

Նազարէթ ք . 97 . 101 . 495 . 508 .

Նաթան 40 .

Նախջեւան ք . 529 .

Նաջմագին (Նէճմ — էտտին) 428 . 479 .

Նասր 562 .

Նասր (Նազար) 571 .

Նաւադ Հռամայ ք . 40 .

Նաբոնոս 49 .

Նաբոլը 17 . 19 . 24 . 25 .

Նաբուբուլոս 49 .

Նաբակաիոս 61 .

Նեբրովթ 15 . 15 . 16 . 18 . 50 . 420 .

Նեկապիս 70 .

Նեղոս գտ . 29 . 547 . 571 .

Նենեայ (Նանեայ) կուռք 79 .

Նեստոր 164—170 . 178 . 192 . 195 . 197 . 252 . 514 . 419 .

Նեստորականք 214 . 285 . 289 .

Ներշապուհ արծրունի 514 *

Ներոն կայսր 100 . 110 .

Ներուաս 114 .

Ներսէն թգ . Բաբեղնի 107 .

Ներսէն " Պարսից 124 .

Ներսէս կթ . Ա . Մեծն 153 .

Ներսէս " Գ . Շինող 286 .

Ներսէս " Դ . Շնորհալի 459 . 462 . 470—472 .

Ներսէս հայկազն 282 *

Նեփերքերէս 44 .

- Ներքոս ծով 74 .
 Ներքաւով 62 .
 Ներքեփոս 60 *
 Ներքոն 60 .
 Ներքտաւիոս պո . Կ . Պօլօի 154 .
 Նիգրան ք . 251 . 252 . 255 .
 Նիկիա 100 . 117 . 151 . 154 . 147 . 155 . 555 . 541 . 546 .
 Նիկիփոր կայսր Ա . 557 . 559 .
 Նիկիփոր " Բ . 580 . 582 .
 Նիկիփոր " Գ . 400 .
 Նիկոդայոս եպ . Տարսնի 220 .
 Նիկոմիդիա 100 . 156 . 215 . 246 . 552 .
 Նիկոպօլիս 120 . 215 . 255 .
 Նիկոփորոս եպ . Սերաստիոյ 220 .
 Նինուէ 25 . 49 . 61 . 516 . 558 . 568 . 458 .
 Նիոկեստարիա 558 . 475 . 480 .
 Նոյ 9 . 15 .
 Նոյեմի 68 .
 Նոնաս եպ . Սելեւկիոյ 220 .
 Նորագին (Նուր—էտտին) որդի Ազդէտտնի 501 .
 Նորագին որդի Զանգեայ 419 . 425 . 427 . 450 . 441 . 445 .
 447—452 . 454—457 . 465—470 . 474 .
 Նորագին որդի Խարասլանայ 455 . 487 . 491 .
 Նումիքինոս կայսր 125 .
 Նուփիլիս 158 .
 Նսերին ք . 428 .
 Շալուէ իշխան Արաց 522 .
 Շահանշահ որդի խիճաւանայ 409 .
 Շահանշահ որդի Մասուտայ 450 .
 Շահի Արմէն ամիրայ խլաթայ 478 .
 Նահրորի 505 .
 Շահրպարդ (Շահրվարդ) 284 . 292 . 295 . 296 . 502 .
 Շամիրամ 24 .
 Շամմարք 255 *
 Շամունի 80 .

Համրա գղ. 368.

Համրին գւ. 81.

Հապուհ ստրաթիկոս 155.

Հապուեր (Հասյուհ) 121. 127. 136. 144. 393.

Հաւուր (Հաւեր) փոխարքայ Եգիպտոսի 456.

Հաւսպար ք. 497. 501.

Հէրիք 455.

Հէրաքաւ (Հիրքու) հօրեղբայր Սալսէտտնի 450. 455. 457.

Հէրանշահ (Հահինշահ) եղբայր Խլիճասլանայ 449. 468.

Հիդէ ք. 558.

Հիդայ առաքելոյ վանք 222.

Հիւրի (Կաւատ) թգ. Պարսից 297. 502.

Հիրին 282*.

Հմաւօն 27.

Հմաւօն Կղէոպատեանց 115.

Հմաւօն Մակաբէ 81. 82.

Հնճէ գտ. 554.

Հսղթան ք. 495.

Հօշ. տես Սպահան.

Ողիա (Աղարիա) թգ. Յուդայ 40. 51.

Ողիւր 467.

Ոթօն կայսր 111.

Ողիմպիոս Լ. 89.

Ողիմպիադա մայր Աղէքսանդրի 71.

Ոմապօլիս 82*.

Ոմար ամիրապետ Ա. 503. 505. 508—511.

Ոմար " 554. 556. 557.

Ոմնիրանոս եպ. 221.

Ոնեսիմոս եպ. Ուրեմին 220.

Ոնիա քահանայապետ 75.

Ոնիա " որդի Սիմէօնի 77. 82.

Ոնիապօլիս 82*.

Ոնորիոս 149. 154. 162.

Ոսորդան 51*.

Ոսորքոն 48*.

- Ոսպիթալ 510 .
 Ովսէ 54 .
 Ուլիա 61 . 62 .
 Ուրեատէս 69 .
 Ուրմիզդ Թդ . Պարսից Ա . 124 .
 Ուրմիզդ " " Բ . 280 .
 Ուրմիզդ " " Գ . 505 .
 Ուբիանոս ք . 101 .
 Ուբրանտիոս 45 .
 Ուգանոս (Եւգինէոս) 159 .
 Ուգեն եպ . Սէլէւկիոյ 250 .
 Ուղի կուսք 255 .
 Ութրիոս եպ . Տարօնոյ 166 .
 Ուրբանոս (Վաղէրիանոս) 122 .
 Ուտականք (աղանդաւորք) 105 .
 Ուճ ք . 480 .
 Ումբէտրիս 69 .
 Ուռհա 15 . 25 . 50 . 85 . 116 . 120 . 145 . 217 . 222 . 226 .
 242 . 256 . 298 . 329 . 341 . 355 . 360 . 366 . 399 . 404 .
 418—420 . 470 . 500 . 525 .
 Ուռհարօն Գերմանշահ (Վաւմ կրման) 160 .
 Ուռհարօն կամ Արհարան (Վաւմ Բ) 165 .
 Ուռուզուքան 519 .
 Ուսիոս եպ . Կուստաբիոյ 151 .
 Ուսրաթոն 51 .
 Ուտրուպիոս (Եւտրուպիոս) եպ . 255 .
 Ուրատն ամիրայ 407 .
 Ուրբոգոստոս (Արբոգաստոս) 159 .
 Ուրիա 41 .
 Ուրկանացիք (Վրկանք) 74 .
 Ուրկանիա 71 . 85 .
 Ուփիր 17 .
 Ուփովիոս եպ . Կարիոյ 221 .
 Ուփրինտոս եպ . 222 .
 Ոքոզիա 46 .

Զաւիւի 408 .

Պալակիոս ուսնայեցի 176— 178 .

Պալամպոս 54 . 55 .

Պաթարք . 225 . 524 . 545 . 585 . 510 * .

Պաշակ 410 .

Պաշեոտին 77 . 159 . 167 . 294 . 374 . 392 . 420 . 424 .
454 . 485 . 508 * .

Պադտատ 225 . 516 . 551 . 560 . 563 . 568 . 370 . 400 .
451 . 458 .

Պադաին Ա . 405 . 406 . 409 . 410 .

Պադաին Գ . 418 . 424 . 441 . 446 .

Պադաին Դ . 475 . 485 . 491 . 494 * .

Պադրոս Բ . 405 . 445 . 497 .

Պամիլիւիա դւ . 198 .

Պամիլիւս սարկաւագ 177 .

Պանաւոս 56 .

Պանոնիա դւ . 147 .

Պանուխրիոս եպ . 185 .

Պանտիտացիք 254 .

Պապար 371 .

Պապիրոս 87 * .

Պապոս ք . 54 .

Պատաւլնէ դդ . 195 .

Պատրաք . 246 .

Պատրանիա (Պետրոն) 108 .

Պատրէ եպ . Ռատլայ 220 .

Պատրուքուլոս 114 .

Պարթեւք 19 . 76 . 99 . 119 . 543 .

Պարիշա դդ . 441 .

Պարկիրուլիս 405 * .

Պարսամ, տես Մօր Պարսամ .

Պարսիկք . տես Պարսք .

Պարսից ծով 294 . 568 .

Պարսից վանք 224 .

Պարսք 11 . 32 . 76 . 119 . 144 . 162 . 214 . 216 . 241 .

- 264—274 . 278 . 292—298 . 505⁺ . 588 . 446 . 522 . 523 .
 Պաւիէ (Բաբուէ) կթ . Պարսից 514 .
 Պաւլինոս 135 .
 Պաւսւլայ վանք 141 .
 Պաւսանիոս 69 *
 Պաւտանդոս ք . 555 .
 Պելլիա կամ Պելլոս ք . 242 .
 Պէկտուրա 10 .
 Պէհեսնի 418 * 425 . 441 . 470 .
 Պէղզփա 54 .
 Պէմուհ 405 . 407 .
 Պէմուհ սրգի Ռնաղարի 449 . 451 . 501 . 515 .
 Պէնադա ք . 145 .
 Պենտապօլիս 245 *
 Պէտրուբաստիս 51 *
 Պէտրոս առաքեալ 100 . 109 . 585 .
 Պէտրոս եղբայր Մօրկայ 285 .
 Պէտրոս զօրապետ 189 .
 Պէտրոս պտ . Աղէքսանդրիոյ 150 . 196 . 199 .
 Պէտրոս " Անտիոքայ 211 . 214 .
 Պէտրոս (Ս) Եկեղեցի 598 .
 Պէտրոս վերիացի եպ . Գաղայ 172 . 174 . 176—178 . 180 .
 201 .
 Պէտրոս փիւնիկեցի 195 .
 Պերդիկաս 58 *
 Պերիտք վ . 580 .
 Պերոշ Թդ . 207 . 215 .
 Պերտիկոս 69 *
 Պիգմիշ 409 .
 Պիլոս (Բիբոզն) ք . 245 .
 Պիկատուր եպ . Փիլատելիայ 227 .
 Պիկքորոս 52 *
 Պիղատոս 99 . 102 . 107 .
 Պիուր միայնակեաց 196 .
 Պիր ք . 425 . 480 .
 Պլպէս ք . 450 . 456 .

- Պողոս 169—172. 177.
 Պոմպէոս 85. 87. 99.
 Պանտոս 55. 125. 397.
 Պաւլիբիանոս (Փղորիանոս) 125.
 Պաւլթիմոս (Պաղումէոս) 71.
 Պաւնիտոս երէց 195.
 Պաւշերիք 528.
 Պաւսինոս 69.
 Պաօշ 522.
 Պառտեր պտ. Աղէքսանդրից 192. 212.
 Պաղումէոս թգ. Ա. 75.
 Պաղումէոս Աղէքսանդր 85.
 Պաղումէոս Դիոնէսիոս 85.
 Պաղումէոս Եպիփան 78. 80.
 Պաղումէոս Եւերգէտէս 77.
 Պաղումէոս Կառնոս 74.
 Պաղումէոս Սովետեր 84. 85.
 Պաղումէոս Փիլագելիոս. 74. 96.
 Պաղումէոս Փիլոպատոս 78.
 Պաղումէոս (Պաոկոս) 522.
 Պաղեանք (Պեանէիք) 454. 441.
 Պառւի (Ռըմոնտ տը Բոագիէ) 425.
 Պրոբոս կայսր 125.
 Պրոկղ Կոզմնից 220.
 Պրոկոպոս եպ. 252.
 Պրասպատիկէ 183.
 Պրուտոս 74.
 Պօղէ եպ. Ուռհայոյ 224.
 Պօղիկարտոս 118.
 Պօղոս անաստատական 182. 184.
 Պօղոս առաքեալ 41. 104. 110. 200.
 Պօղոս Եթովպացի 181.
 Պօղոս հրեայ պտ. Անտիոքաց 218.
 Պօղոս եպ. Ուռհայոյ 220.
 Պօղոս " փոքր Աղէքսանդրից 220.

Ջալալադին (Ճէլալէտտին) 320 *

Ջահան դտ. 470 .

Ջափար 377 .

Ջափր տեո . Ապու Ջափր .

Ջափր իշխան Դամասկոսի 374 .

Ջեբու խաքան 296 *

Ջօսէն Ա . 418 . 419 . 423 .

Ջօսէն Բ . 441 . 478 .

Ռաբովդ ք . 25 .

Ռադաւ 15 . 15 . 16 .

Ռադուէլ 30 .

Ռահիդ ք . 354 .

Ռադա ք . 225 . 260 . 475 . 501 . 502 .

Ռամասիս 31 .

Ռասպան ք . 406 . 418 * 422 . 441 . 514 .

Ռասան ք . 25 .

Ռասլա ք . 152 . 220 . 223 . 282 . 284 . 428 .

Ռափտիք 455 .

Ռեբեկա 25 .

Ռեմնետ կոմս Տրապօլսոյ 494 * 495 .

Ռէ ք . 550 .

Ռէտճուան 510 .

Ռընադտ (աբ Շադիյեօն) 425 . 455—457 . 447 . 448 . 478 .

479 . 494 * 495 .

Ռիկիմեր 208 *

Ռինոյ—Կորուրա դտ . 10 .

Ռիշարտ թգ . Անդղինոյ 499 *

Ռոբովամ 42 .

Ռոդոս կղզի 55 . 295 . 519 .

Ռոմանոս Ա . 378 . 379 .

Ռոմանոս Բ . 379 . 380 .

Ռոմանոս Գ . 384 . 386 .

Ռոմանոս Դ . 397 .

Ռոմանոս վանահայր 187 . 195 . 206 . 222 .

Ռոմէլս 47 . 55 .

Ռամիզն 284 .

Ռոջէ 405 . 410 .

Ռոսմասը 589 .

Ռոստամ 506 .

Ռուբէն Ա . 411 .

Ռուբէն Բ . 455 * 476 . 485 . 490 . 492 . 501 .

Ռուբէն Գ . 491 .

Ռուբէն Նահապետ 27 .

Ռուբէն սրգի Թորոսի 454 . 455 *

Ռուբէն սրգի Պաղտնոյ 515 .

Ռուբինեանք 406 . 411 .

Ռուզի Բահաի (Ռաճվէհ) 297 .

Ռուղբ 156 .

Ռուծափ ք . 242 * 288 . 345 .

Սաբա 17 . 95 . 228 * 368 .

Սաբակն 57 .

Սաբէ 117 .

Սաբիլէ 56 .

Սադ . 506 .

Սադուլք փարիսեցի 92 . 105 .

Սալահտտին (Յուսուփ) 457 . 465 . 476—478 . 485—485 .
488 . 490 . 494—501 .

Սադուկեցիք 105 .

Սալաբիք (Սիւննիւք) 455 .

Սալինոս ք . 55 .

Սալտուխ 442 .

Սալտու գղ . 196 .

Սակարդա ք . 297 .

Սահակ մեծն 165 .

Սահակ իշխան հայկազն 565 .

Սահակ (Ս) փնք 222 .

Սահերոն 21 .

Սաղա 12 .

Սաղամէ բ . 210 .

Սաղամինա ք . 115 .

- Սաղմանասար 49 . 54 . 57 .
 Սամաարոս 19 .
 Սամար 44 .
 Սամարացիք 57 . 72 . 120 . 212 .
 Սամարիա լ . 44 .
 Սամարիա ք . 44 . 54 . 72 . 84 . 95 . 255 .
 Սամարիտ 6 . 19 .
 Սամեգար 55 .
 Սամեա մդ . 45 .
 Սամոնաս 421 .
 Սամուատ ք . 91 . 287 . 555 . 560 . 579 . 423 . 301 .
 Սամուէլ 39—41 .
 Սամուէլ ռաղացի 249 .
 Սամուէլի վանք 229 .
 Սամիսոն 58 . 59 .
 Սայիգա ք . 55 . 45 . 445 . 497 .
 Սանատրուհ 101 .
 Սանոյ լ . 595 .
 Սատաղտ 412 .
 Սարակինոս ք . 294 .
 Սասանեանք 121 . 589 .
 Սասունք 476 .
 Սարա 22 . 294 .
 Սարգսի (Ս) վանք 222 .
 Սարգիս աղանդաւոր 255 . 254 *
 Սարգիս եպ . Վիւրիշ 220 .
 Սարգիս ռ Արիսոյ 299 .
 Սարգիս սրտ . Անտիոքայ 245 . 249 .
 Սարգանբաւոս 48 .
 Սարգիա ք . 554 .
 Սարմատացիք 119 .
 Սարմատիա 148 .
 Սարուանդէբար ք . 492 *
 Սաւուղ 59 .
 Սեբաստիա (Սամարիա) 95 .
 Սեբաստիա 272 . 469 . 470 . 475 .

Սեդեկիա 61 . 65 .

Սեւեւկիա 50 . 73 . 158 . 222 . 228 . 498 .

Սեւեւկիսս 80 .

Սեւեւկոս 50 . 73 . 74 . 85 . 420 . 421 .

Սեւեւկոս եմեսացի 168 .

Սեւեւկոս Կալանիկոս 77 .

Սեւեւկոս Կրսնոս 78 .

Սեւում 51 .

Սելով 45 . 59 . 183 . 225 .

Սեղբեսարոս 126 . 129 * 134 .

Սեմացիք 11 . 95 .

Սենաար 13 .

Սեմիա (գիրք) 432 .

Սինեքերիմեանք . 411 . 504 .

Սինեքերիմ 49 . 50 . 57 . 420 .

Սինեքերիմ փոքր 60 .

Սեսոնքուսիս 37 * .

Սերուք 15 . 17 . 18 . 19 .

Սեւաստ 398 . 410 .

Սեւերոս 127 .

Սեւերոս դերաքրիստոս 337 .

Սեւերոս եպ . Կնչրայ 299 .

Սեւերէ (Սեւերա) 148 .

Սեւերիանոս Անտիոքացի 214 . 215 . 219 . 240 . 245 . 249 . 254 . 386 .

Սեփազին որդի Զանգեայ 427 . 475 . 477 . 488 .

Սեփովրա 30 .

Սէթ 4 .

Սէիր 27 .

Սէմ 9 . 12 . 358 .

Սիդոն ք . 45 .

Սիկդինոս (Սոգդոնիոս *) 68 .

Սիկիլիա գւ . 34 . 55 . 355 . 357 . 453 .

Սիկիստան (Սագաստան) 307 .

Սիմեոնի (Ս) վանք 222 . 245 .

Սիմոն բրուտ 215 .

- Սիմոն իշխան Բուլղարաց 378 .
 Սիմէոն ձերուհի 96 .
 Սիմոն Կախարդ 471 .
 Սիմոն Կիւրենացի 182 .
 Սիմոն մոգ 109 .
 Սիմոն տիւնակեաց 164 .
 Սիմոն " այլ 304 .
 Սինա Լ. 51 .
 Սիւակուսա ք. 325 .
 Սիս^ա ք. 72 .
 Սիսարա 55 .
 Սիստիս Թգ. Պարթեւաց 84 .
 Սէրմի ք. 158 . 277 . 325 .
 Սիւնիք 338 .
 Սիւնկեղոս 32 *
 Սիւքեմ 27 .
 Սիօն 508 .
 Սիօն Լ. 40 .
 Սիման 352 .
 Սիււա երէց պատմիչ 3 .
 Սկիպիոն 69 .
 Սկիւթացիք 156 .
 Սկիւթիա 151 .
 Սկլար զօրապետ 505 .
 Սկլաւք 277 . 278 . 327 . 329 .
 Սկնդրուն (Իսկէնտէրուն) 436 .
 Սկոպան 78 *
 Սմբատ Բագրատունի 286 *
 Սնճար ք. 407 . 465 . 488 . 501 .
 Սոկրատ պատմիչ 2 . 126 .
 Սողոմէ քոյր Հերովդի 81 . 97 .
 Սողոմոն 41 . 42 . 54 . 225 . 545 .
 Սոսթենէս 74 .
 Սոսորատոս 74 .
 Սովսիոս 87 *
 Սորիա 50 .

Սոփիա Թագուհի 265 . 276 .

Սոփիա (Ս) եկեղեցի 129 * 299 .

Սոփոնիա 61 .

Սոփրոնիմոս 308 .

Սուգման 400 .

Սուլէյման ամիրապետ 354 . 356 .

Սուլէյման մատնիչ Ուռհայոյ 387 .

Սուլէյման որդի Գուգլմշոյ 398 . 404 .

Սուսրամա 36 .

Սուր ք . 35 . 37 . 64 . 495 . 496 .

Սուրինոս (Սէւերոս) 120 .

Սուրոս 50 .

Սպանիա 108 . 440 .

Ստասիս 51 .

Ստեփանէ եղբայր Մէհի և Թորոսի 436—440 . 445 .

Ստեփանթոս 59 .

Ստեփաննոս Ուռհայեցի հերձուածող 248 .

Ստեփաննոս սարկաւադ Երուսաղէմի 202 .

Ստեփաննոս (Ս) 28 .

Ստեփաննոս վանահայր 186 . 187 .

Ստեփանաթրիս 59 *

Սրուճ ք . 17 . 102 . 242 . 362 . 325 .

Վահան կամսարական 305 *

Վահէ 77 .

Վահրամ պարսիկ 282 .

Վաղարշ Թգ . Բ . 213 .

Վաղարշակ Թգ . Ա . 77 .

Վաղէնտիանոս կայսր Ա . 147—148 .

Վաղէնտիանոս " Բ . 149 . 152 .

Վաղէնտիանոս " Հռոմայ՝ փոքրն 152 . 159 .

Վաղէնտիանոս " մեծն 165 . 166 . 169 . 20 .

Վաղէնտիանոս հերետիկոս . 117 . 118 *

Վաղերիա 126 *

Վաղես 147—152 . 421 .

Վաղինէ զօրապետ 312 .

- Վաղբէշ (Վաղարշ) 119.
 Վարդակէս 49.
 Վանաւեր 454.
 Վաշտակ 578*
 Վասիդ ամիրայ 343.
 Վասիլ կայսր Ա. հայկազն 375. 411.
 Վասիլ " Բ. 379. 384.
 Վասիլ (Գող) 406.
 Վասիլ եպ. Հէմնայ 299.
 Վասիլլոս եպ. Ռապանայ 472.
 Վասիլլոս " Սէլէւկիոյ 168. 173. 185. 186.
 Վասպուրական 338. 411.
 Վարդ 217*
 Վարդան զօրավար 265.
 Վարհամ շահ փեսայ Խլիճասլանայ և տէր Եղնկայի 497.
 Վարհարան (Վահրամ) 125.
 Վեապիանոս 56. 82. 110. 112.
 Վիենա ք. 98*
 Վիդալայ փանք 225.
 Վիլոս 21. 25. 49. 65.
 Վերք 135. 325. 388. 392. 319.
 Վլէթ Ա. 332. 334.
 Վլէթ Բ. որդի Եղիտի Բ. 342.
 Վոփրէս 64*.
 Տակեդողէս 50*
 Տակլոս (Տուլոս) 60.
 Տահր 361—363.
 Տաճիկք (Արաբացիք) 149. 251. 267. 279. 306—308.
 319. 324. 328. 356. 340. 356. 365. 369. 377. 424.
 440. 453. 524.
 Տայու 400.
 Տանա 57.
 Տանաւիս գ. 122. 156.
 Տանիմարքացիք 499*
 Տանուէն ամիրայ 459. 448. 450. 469.

Տարա (Դարա) ք. 213. 266. 269. 270. 282. 310. 338.
428.

Տարանդա ք. 333.

Տարկինոս Ուբրիկոս 62. 90.

Տարսօն } 37. 50. 123. 146. 245. 426. 516.
Տարսուս }

Տարտիանոս (Տակիտոս) 123.

Տաւնա կամ } (Տիանա) ք. 333. 367.
Տայան }

Տեովս 70.

Տիբեր կայսր 98. 99.

Տիբերական ծով 508.

Տիբերիա ք. 100. 108. 416. 494.

Տիբերիա դտ. 128.

Տիբերիոս կայսր Բ. 271. 272. 274—280.

Տիբերիոս " Գ. 332. 333.

Տիգրիս դտ. 10. 66. 88. 144. 351. 368.

Տիմիաթ ք. 508.* 509.

Տ/միսն 228.*

Տիմոթէոս պտ. Կ. Պօլսոյ 214.

Տիմոթէոս " Աղէքսանդրիոյ 153. 181. 182. 188. 189.
192. 200. 211.

Տիսբոն 144. 309.

Տիտոս 56. 82. 110. 112.

Տիտոս Անտոնինոս 117.

Տիւրիմնոս 53.*

Տիւրոս 465.

Տորոս Լ. 191.

Տուլօթիս 50.

Տուշ առլան (Տուղբիլ արսլան) 408. 410. 444.

Տուղբիլաք 595. 598.

Տունիոս 53.

Տուտէոս (Տեւտէոս) 38.

Տուսլոս 57.

Տուրաւդին ք. 493.

Տուրթէոո (Դրոսոս) 99.

Տրայանոս կայսր 100 . 114—116 . 393 .

Տրայանոս զօրավար 149 *

Տրապիզոն 410 .

Տրապիզիս 185 . 245 . 321 . 449 . 463 *

Տրափոր ք . 55 .

Տրդատ 520 .

Տրիփոն 85 .

Տրոմպիկոս 172 .

Տրովաս ք . 245 .

Տրքոս (Տարակոս) 58 .

Տփլիս 523 .

Րիկոն ք . 246 .

Րաբովամ 42 . 43 .

Րոսինոս 114 .

Րուփինոս 156 . 157 .

Փակէէ 52 . 53 .

Փաղէկ 15 . 15 . 16 .

Փանիա 95 .

Փապրիկանոս 20 *

Փասայէլ եղբայր Հէրովէի 87 .

Փասայէլ որդի " 99 .

Փասեղիս ք . 55 *

Փարակղոս 48 *

Փարան կղզի 76 .

Փարաւոն 22 . 52 . 291 .

Փարզման ք . 430 .

Փարիսեցիք 105 .

Փարքերիս (Նիփերքերէս) 44 .

Փաւոտա 128 *

Փէլիքս 99 . 108 . 110 .

Փէլիքսիանոս եպ . Մնրէճայ 214 . 215 . 220 .

Փնստոս 110 .

Փիլադի 556 .

Փիլարտոս 599 . 402 .

- Փիլիմոն երաժիշտ 37.
 Փիլիպ կամ Ֆիլիպ Թգ. Կիլիկիոյ 303, 316, 317.
 Փիլիպեցիք 49.
 Փիլիպիկոս 332, 334.
 Փիլիպպոս Թգ. Քաղղիոյ 499.
 Փիլիպպոս ռ Մակեդոնացւոյ 61.
 Փիլիպպոս կայսր 121.
 Փիլիպպոս հայր Աղէքսանդրի 71.
 Փիլիպպոս որդի Հերովդի 98.
 Փիլիտէ (Հելթիտիոս) 335, 337.
 Փիլն 104, 107, 108.
 Փիլոտոնոս 34.
 Փիր—շապուհ Թգ. Մոգուց 95.
 Փիւնիկ իմաստասեր 32, 35.
 Փլաբիանոս Ա. 155* 166, 168, 169.
 Փլաբիանոս եպ. Հռոմայ 215.
 Փիւրք 463.
 Փոկա 285—285, 292.
 Փոտիմոս միայնակեաց 192.
 Փուա 52.
 Փուլ 49.
 Փսամուլթէս 65* 70*.
 Փսանթոս 63.
 Փսիգիա ք. 101.
 Փսիկոս 489.
 Փսինակէս 46.
 Փսոմիւրիկոս 60.
 Փսուլթոս 70.
 Փրաւորտէս 61*.
 Փրեւտերիկոս Ա. կայսր Ալամանայ 498*.
 Փրեւտերիկոս Բ. 524*.
 Փրիկոս 51.
 Փրիտիկոս 58.
 Փրօրա եղբայր Հերովդի 87.

- Քաբեր 33.
 Քաղանեք ք. 23.
 Քաղաքացիք 11. 13. 19. 21. 24. 30.
 Քաղկեդոն 283. 284.
 Քաղկեդոնի ժողով 176. 185. 199—205. 210. 218. 239
 —242. 247. 257. 280. 299. 416.
 Քաղկեդոնաք 255. 265. 267. 274. 285. 289. 300. 346.
 348. 381.
 Քամ 10. 15. 18.
 Քամիրացիք 228. 230. 255.
 Քամովս 42.
 Քանանացիք 19. 26.
 Քանթարա 29.
 Քարաք ք. 490. 497. 501. 528.
 Քերբոն 28.
 Քերբոն ք. 27. 40.
 Քեմիա (գիրք) 452.
 Քեսուհ ք. 222. 355. 360. 366. 379. 399. 406. 470
 487.
 Քեքաուշ 511. 513. 517.
 Քուբար ք. 306.
 Քուշացիք 250. տես և Հաբաշիք.
 Քսանթիա 50.
 Քսարոս 21.
 Քսեքքսէս 67.
 Քսիսարի 396.
 Քսիսոթրոս 8.
 Քէմլ. տես Մալեք Քամէլ.
 Քրիստափոր կթ. գ. 515.

Օգոստիա 280.

Օգոստոս կայսր 57. 89. 90. 94. 98.

Օթման 511. 525.

Օտիարտոս (Ոգիարտէս) 8.

Օրէնտ (Որոնտ) դտ. 73*

Ֆադիմեան 456 *

Ֆաանգք { 11 . 19 . 26 . 271 . 321 . 402—406 . 419 . 423 .
 Փաանգք { 432 434 . 443 . 449 . 452 . 474 . 485 . 488 .
 490 . 491 . 498 .

Ֆրանսէզք (Գաղղիացիք) 453 . 508 *

Ֆրէքք { 410 . 435 . 486 . 494 . 524 .
 Փրէքք {

Ֆլամանոք 499 *

ԵԶ	ՅՈՂ	ՍԻՐԸ	ՈՒՂԻՂ
13	8	Ռաւագայ	Ռագաւայ
14	22	Յովհաննէս	Յակոբ
30	18	Յովթարայ	Յովթորայ
97	6	ամին	աւուր
112	26	Դնի հարիւր տասն	Դնի ՄԺ բիւր փա-
		բիւր՝ փոխանակ	խանակ ՄԾի :
		հարիւր տասնի :	
228	28	Ասիացւոց	Ասիացւոց
314	19	Քրիստափորի Ա .	Քրիստափորի Գ .
369	23	Դրեալ	Դրեալ
384	19	(Ը)	(Թ)
395	26	ուղբիլ	Տուղբիլ
414	29	կարտիլանաց	կարտիլանալաց
435	14	Սիկիլիոյ	Սիկիլիոյ
505	23	Ատամ	Ատան
824	8	Դամբուլուն (2)	Դամբուլուն (2) առա-
		ւաքեցին	քեցին

1891 - 1892 - 1893 - 1894 - 1895

1896 - 1897 - 1898 - 1899 - 1900

1891	1892	1893	1894
12	12	12	12
13	13	13	13
14	14	14	14
15	15	15	15
16	16	16	16
17	17	17	17
18	18	18	18
19	19	19	19
20	20	20	20
21	21	21	21
22	22	22	22
23	23	23	23
24	24	24	24
25	25	25	25
26	26	26	26
27	27	27	27
28	28	28	28
29	29	29	29
30	30	30	30
31	31	31	31
32	32	32	32
33	33	33	33
34	34	34	34
35	35	35	35
36	36	36	36
37	37	37	37
38	38	38	38
39	39	39	39
40	40	40	40
41	41	41	41
42	42	42	42
43	43	43	43
44	44	44	44
45	45	45	45
46	46	46	46
47	47	47	47
48	48	48	48
49	49	49	49
50	50	50	50

16 MAY 2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0552260

52491

